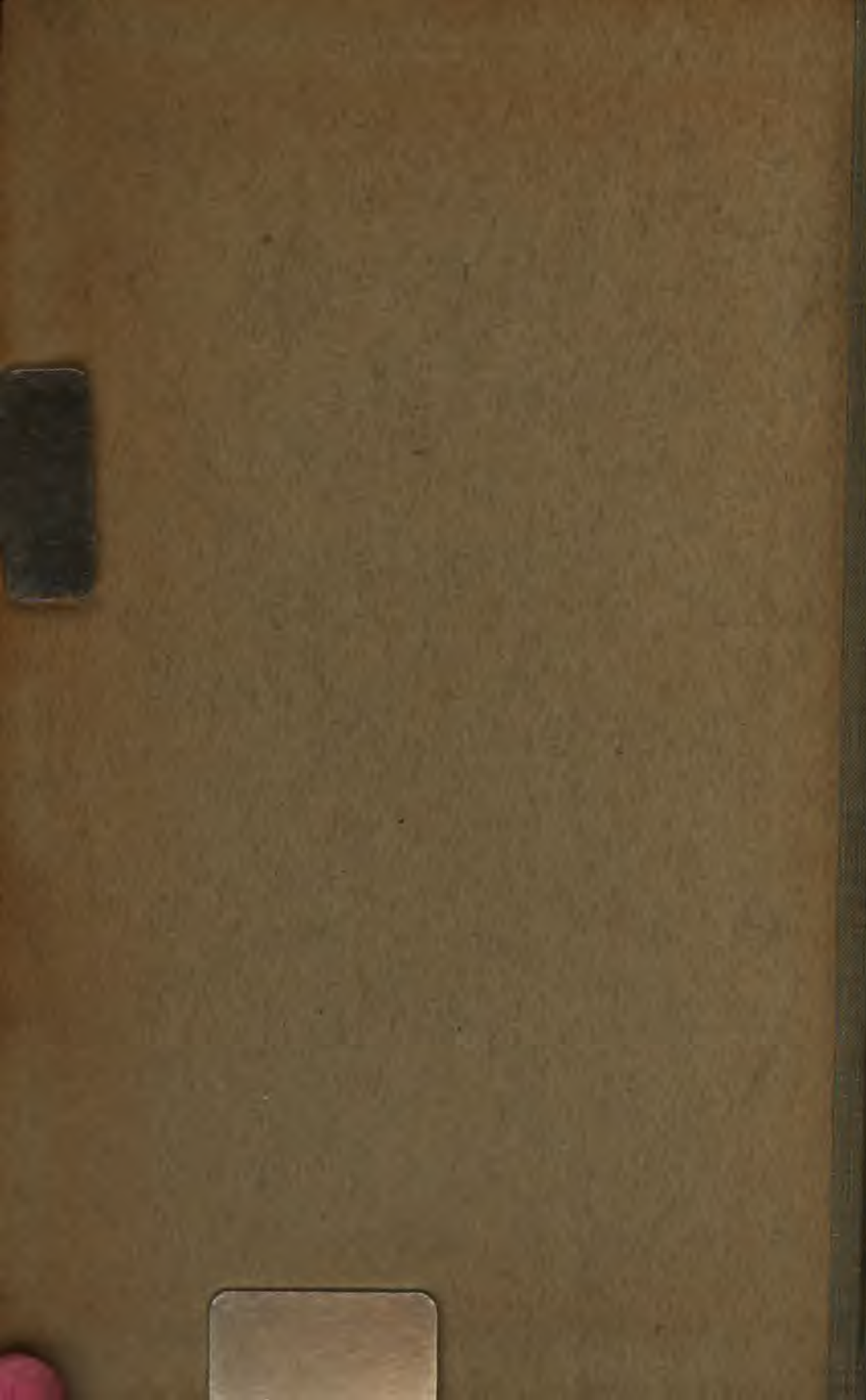

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 08163019 0

Bueles
STL

FRIESLANDS HOOGESCHOOL

EN HET

KS ATHENAEUM TE FRANEKER.

DOOR

MR. W. B. S. BOELES.
Vice-President van het Geregtshof te Leeuwarden.

MET PLATEN.

EERSTE DEEL.

Uitgegeven door het Friesch Genootschap van geschied-, oudheid- en taalkunde.

TE LEEUWARDEN BIJ H. KUIPERS 1878.

Gedrukt te Leeuwarden, bij A. Jongbloed.

EEN WOORD VOORAF.

Meermalen werd de wensch geuit, dat eens iemand zich mogt wijden aan de volledige behandeling van de geschiedenis van Frieslands hoogeschool en het Rijks-athenaeum te Franeker. *Nadat de heer* W. Eekhoff, *lid van het Bestuur van 't Friesch genootschap, bij vernieuwing de aandacht op dit onderwerp had gevestigd* (Beknopte Gesch. van Friesland, Leeuw. *1851, blz. 393), vond zijn wensch dadelijk weerklank bij prof.* H. W. Tydeman. *„Voorwaar — schreef deze geleerde —* Franeker *verdient niet minder, maar wel veel méér dan* Harderwijk, *dat men het de piëteit bewijze, waardoor de brave en onvermoeide Bouman in zijne geschiedenis van de Geldersche Hoogeschool zich zelven en zijne kwekelinge een duurzaam gedenkteeken heeft gesticht."*

Waarschijnlijk heeft Dr. J. Banga *te* Franeker, *die het athenaeum in zijne woonplaats zag opkomen, bloeijen en ondergaan, die piëteit aan Frieslands Muzentempel willen bewijzen.*

Met onverdroten geduld schreef hij immers uit de annalen der hoogeschool veel over, wat hem voor hare algemeene geschiedenis belangrijk voorkwam, hij rangschikte die aanteekeningen zelfs in eene systematische orde. Over het leven en de werken der hoogleeraren verzamelde hij, hoofdzakelijk uit dezelfde bronnen, tallooze berigten, zoo ter aanvulling als ten vervolge op de Athenae Frisiacae *van* Vriemoet. *Gelijktijdig vergaderde hij bouwstoffen voor eene geschiedenis van de stad* Franeker, *en voor de levensberigten en het wetenschappelijk standpunt van de voornaamste beoefenaars der geneeskunde in ons Vaderland, tot aan den dood van* Boerhave. *Terwijl hij den laatstgenoemden arbeid voor de pers in gereedheid bragt, schijnt de grijsaard reeds het voornemen te hebben opgegeven, om voor de hoogeschool en het athenaeum te Franeker een duurzaam gedenkteeken op te rigten.*

De heer EEKHOFF*, wien dit onderwerp bij voortduring ernstig ter harte ging, bleef daarom rondzien naar iemand, die den tijd had en lust bezat, om den lang gewenschten arbeid op zich te nemen.*

De Levensschetsen der Groninger hoogleeraren, *die in 1864 door mij aan het* Gedenkboek der hoogeschool te Groningen, *van* DR. JONCKBLOET, *waren toegevoegd, vestigden zijne aandacht op mij. Ik was toen lid van de regtbank te* Sneek, *en had tijd genoeg beschikbaar om, zonder aan mijne ambstsverpligtingen te kort te doen, een wetenschappelijken arbeid te ondernemen. De medewerking aan het* Gedenkboek der Groninger hoogeschool *had mij intusschen volkomen duidelijk gemaakt, hoe de beoefening van de geschiedenis der verschillende wetenschappen, door hun onderling verband, rijke vruchten afwerpt voor de kennis van het vak van wetenschap, waaraan ik mij meer bijzonder heb gewijd. En langs welken weg en op welke meer aangename wijze verkrijgt men een helderder blik in de geschiedenis en het onderling verband der wetenschappen, dan door de beoefening van de geschiedenis eener universiteit?*

Hoewel de bezwaren, welke ik zou ontmoeten, door mij niet gering werden geschat, verklaarde ik mij, om de aangegeven redenen, voorloopig jegens den heer EEKHOFF *bereid tot het aanvaarden van de aangeboden taak. De verzekering, dat hij en* DR. BANGA *hunne bouwstoffen ter mijner beschikking stelden, — dat voorts alles, wat ik uit de bibliotheken van het Friesch Genootschap en van de provincie verlangde, mij door zijne tusschenkomst aan huis zou worden gezonden, maakte mij het voorstel bovendien aannemelijk.*

Daarop deelde de heer EEKHOFF *mijne bereidverklaring aan het Friesch Genootschap mede.*

„Met regt mogt dit — het zijn woorden van EEKHOFF *— groot bezwaar zien in eene bewerking en uitgave, die onze geldelijke krachten verre te boven gingen. Eene buitengewone hulp van* duizend gulden *toch scheen noodig, wanneer wij althans een afdruk van het werk op 60 vellen druks begroot, gratis aan een getal van ruim 300 leden zouden willen afgeven. Zouden wij zulk een offer aan de wetenschap van eenige onzer meest vermogende leden durven vragen om deze groote zaak tot stand te brengen? Ik heb mij de moeite gegeven dit te beproeven, en mogt vier geachte mannen genegen vinden om er*

eene eer *en* genoegen *in te stellen deze som te verschaffen. Het zijn de heeren* DR. N. YPEIJ, JHR. MR. P. B. J. VEGILIN VAN CLAERBERGEN, MR. J. H. VAN BOELENS *en* JHR. MR. F. J. J. VAN EIJSINGA, *die ons aan zich hebben verpligt op eene waarlijk edelmoedige wijze, waaraan wij gaarne hulde toebrengen."*

Toen de zaak zoover was voorbereid, besloot het Friesch Genootschap den 20 October 1865 om eene Geschiedenis van Frieslands hoogeschool en van het Rijks-athenaeum te Franeker in het licht te geven, met magtiging aan het Bestuur, om ten aanzien van de bewerking eene overeenkomst met mij te sluiten, het drukken en uitgeven te regelen, en de inmiddels beschikbaar gestelde f 1000 te ontvangen en rentegevend te beleggen.

Tevens werd de gelegenheid opengesteld om voor elke bijdrage van f 50 het werk met eene plaat of een portret te doen versieren, en het daardoor eene hoogere waarde en meer aanzien te geven.

Ten slotte werd het Bestuur, op voorstel van MR. W. W. BUMA, *nog gemagtigd om in overleg met mij, het bepaalde aantal vellen druks met tien te vermeerderen, ten einde zoo mogelijk ook de uitgave van de* Leges *en het* Album Academiae *te verzekeren* [1]).

Later zijn nog de heeren JHR. J. A. LIJCKLAMA à NIJEHOLT, *te* Beetsterzwaag, *en* MR. G. SCHOT, *te* Franeker, *door den heer* EEKHOFF *bereid bevonden om het vermelde fonds te vermeerderen, door belangrijke bijdragen van f 250.*

Wat de bijdragen van f 50 betreft, voor platen en portretten, zij hebben de verwachting niet te leur gesteld. Tot dusver werden langs dezen weg toch verzekerd:

voor het eerste deel: de platte grond van Franeker, in 1664, *door* HET GEMEENTEBESTUUR *aldaar;*

de oudste afbeelding van het academiegebouw, *door* MR. C. W. A. BUMA *te* Leeuwarden;

het portret van A. G. CAMPER, *door* JHR. MR. P. B. J. VEGILIN VAN CLAERBERGEN, *te* Joure; *en*

voor het tweede deel: *de portretten van de hoogleeraren:*

---

1) Mededeelingen v. d. Penningmeester, in het *Verslag der Handel. v. h. Fr. Gen.* 1865/66.

SIBR. LUBBERTUS, *door nu wijlen* MR. W. W. BUMA, *te* Leeuwarden [1]);

JULIUS VAN BEIJMA, *door* JHR. MR. C. L. VAN BEIJMA, *te* Dronrijp;

HENR. RHALA, *door Mevrouw de Douairière* VAN SMINIA, *geb.* COEHOORN VAN SCHELTINGA, *te* Bergum;

JOH. BOGERMAN, *door* JHR. MR. F. J. J. VAN EIJSINGA, *te* Leeuwarden;

ULR. HUBER, *door* MR. U. H. HUBER, *te* Leeuwarden;

C. VITRINGA, DEN OUDE, *door* DR. A. J. VITRINGA, *te* Deventer;

ZACH. HUBER, *door de heeren* H. W. HUBER *te* Leeuwarden *en* MR. A. J. ANDREAE, *te* Kollum;

W. LORÉ, *door den heer* R. D. SMEDING, *te* Leeuwarden;

NIC. YPEIJ, *door* MR. A. LOOXMA YPEIJ, *te* Tietjerk;

JOH. SCHRADER, *door* PROF. J. C. G. BOOT, *te* Amsterdam;

EVERW. WASSENBERGH, *door* MR. A. QUAESTIUS, *te* Dronrijp;

J. W. DE CRANE, *door* MEVR. TELTING, *geb.* HUGUENIN, *te* Franeker, *en*

GAB. DE WAL, *door* PROF. MR. J. DE WAL, *te* Deventer;

Moge de nog openstaande gelegenheid door velen worden aangegrepen om, in navolging van deze begunstigers, ook aan vele andere groote mannen, waarop de hoogeschool en het athenaeum te Franeker mogten bogen, die hulde te brengen!

Verscheidene oorzaken hebben zamengewerkt tot vertraging van mijn arbeid. Ik zal die alle hier niet opsommen. Alleen zij er op gewezen, dat ik reeds naar Assen verplaatst was, eer de zaak in October 1865 definitief werd geregeld. In de eerstvolgende vijf jaren hebben drukke ambtsbezigheden mij belet, om er eenigzins geregeld aan te werken. De meening voorts van den heer EEKHOFF, *dat de bouwstoffen van* DR. BANGA *een eigen onderzoek in het academisch archief overbodig zouden maken, werd door mij te optimistisch bevonden.* DR. BANGA *zou, wanneer hij zijne zeer door mij gewaardeerde aanteekeningen had willen verwerken, zelve bevonden hebben, dat nog talrijke schakels moesten worden opgespoord, eer hij daaruit een afgerond geheel konde zamenstellen.*

Zijne extracten uit de Acta Senatus Generalis *en de* Resolutiën der Staten *en* Gedep. Staten, *omtrent de onderwerpen, welke door*

---

[1]) Mr. Buma heeft in de eerste plaats een portret gewenscht van Hector Bouricius, doch tot dusver is dit niet te vinden.

mij in dit eerste deel zijn behandeld, namen slechts 153 bladzijden in fol. in; de overigen, die de hoogleeraren betreffen, zijn mij van nabij nog niet bekend.

Zoodra ik derhalve uit het handschrift van Dr. Banga *een overzigt van het onderwerp op kleine schaal vervaardigd en tot grondslag mijner studien had gelegd, heb ik de ongedrukte bronnen, wier vermelding straks volgt, naar mijn studeervertrek mogen overbrengen. Al die protocollen en losse stukken heb ik, nagenoeg van bladzijde tot bladzijde, gelezen met de pen in de hand en daaruit hetgeen mij noodig scheen aangeteekend, overeenkomstig het aanvankelijk door mij ontworpen plan.*

Den tijd in aanmerking genomen, welken ik beschikbaar had, moesten er wel jaren voorbijgaan, eer ik met dit eerste deel gereed kon zijn. Daarna heb ik het niet ter perse willen leggen, voor dat ook het tweede deel, dat de levens en den wetenschappelijken arbeid van 200 hoogleeraaren zou bevatten, was afgewerkt tot aan het laatste vierde gedeelte der vorige eeuw. Op dit gebied moesten zich nieuwe bouwstoffen en nieuwe gezigtspunten mijns inziens voordoen, die op den inhoud van het eerste deel van grooten invloed konden zijn.

En toen ik daarmede zoover was gevorderd als ik wenschte, en het geheel naauwkeurig kon overzien, bevond ik dan ook dat de eerste arbeid nog zeer onvolledig was en dus herzien moest worden. Na dit volbragt te hebben acht ik mij gelukkig het eerste deel met eenige gerustheid te kunnen aanbieden.

Omtrent den inhoud heb ik alleen de verzekering te geven, dat door mij niets met opzet is vermeld, noch verzwegen, om zaken of personen in een ander licht voor te stellen, dan de geschiedenis er op doet vallen. Zooveel mogelijk heb ik mij van beschouwingen onthouden en slechts eenvoudig verhaald, wat de bronnen, telkens daarbij vermeld, mij hadden geleerd, licht en schaduw latende, waar ik die vond.

De groote belangstelling en bereidvaardigheid, waarmede mij van alle zijden gedrukte en ongedrukte bronnen zijn verschaft of aangewezen, hebben mij den arbeid mogelijk en aangenaam gemaakt.

Het is mij derhalve eene behoefte om in de eerste plaats dankbaar te vermelden, dat Burgemeester en Wethouders van Franeker *mij zonder aarzelen het geheele archief der voormalige hoogeschool, en dat de Commissaris des Konings,* Baron van Panhuijs, *mij dat van*

het athenaeum voor onbepaalden tijd ten gebruike hebben afgegeven.

Breng ik voorts in het bijzonder mijn dank aan de heeren Mr. J. Dirks, Dr. J. G. Ottema, W. Eekhoff, Mr. U. H. Huber, Prof. W. A. Enschedé, L. U. Rengers van Naerssen, Dr. M. F. A. G. Campbell *en* Jhr. Mr. W. E. J. Berg van Dussen Muilkerk *voor hun hulp en hunne inlichtingen van verschillenden aard, dan herdenk ik tevens met gelijke gevoelens de nagedachtenis van* Dr. J. Banga, *wiens arbeid mij in dezen den eersten weg wees, en die mij steeds, zelfs nog in den laten avond zijns levens, met voorkomendheid ontving, om over het onderwerp van gedachten te wisselen.*

Het tweede deel zal weldra ter perse worden gelegd. Ik vlei mij onderwijl het laatste gedeelte daarvan te kunnen bewerken.

Over den vorm en de strekking van den inhoud is voorloopig op blz. 329 en 330 van dit deel het een en ander medegedeeld.

Wanneer daartoe de middelen kunnen worden gevonden, ben ik gaarne bereid, om overeenkomstig den wensch van wijlen Mr. W. W. Buma, *het* Album Academiae *te laten volgen, doch niet als eene Bijlage tot het tweede, maar als een derde deel. Uit de* Acta Senatus *zou ik de gepromoveerden en de titels hunner dissertatien kunnen mededeelen; terwijl de kerkelijke archieven mij welligt eene volledige opgave kunnen verschaffen van de namen der Franeker leerlingen, die door de Friesche Classes tot den Evangeliedienst werden toegelaten. Met deze aanvulling zou het Album zeer zeker in belangrijkheid winnen.*

Eene gunstige ontvangst van het eerste deel zal mijn lust en ijver bij het voortzetten van dit werk verhoogen. Moge het mij gegeven zijn dezen arbeid te voltooijen!

B.

Leeuwarden, October 1878.

INHOUD.

Ongedrukte Bronnen.

(Blz. XIII—XVIII).

UITWENDIGE GESCHIEDENIS.

DE HUISHOUDING.

HET ONDERWIJS.

BIJLAGEN.

PLATEN.

---

[1]) Dit is eene uitstekende copie van het zeldzame portret met het onderschrift: A. G. CAMPER, Membre des Etats-Genéraux du Royaume des Pays-Bas. *Dessiné par P. J. Gauthier, son Beau frère. Dyon, Lithografie du Douillier.* 4°.

[2]) De voorgestelde persoon is, ten gevolge van eene verkeerd begrepen opgave onzerzijds, op de steen *regts* geteekend, zoodat hij *links* op de plaat staat, juist in de omgekeerde houding van het aanmerkelijk kleinere origineel. De lezer houde ons deze vergissing, die de lithograaf had moeten inzien, ten goed

Ongedrukte Bronnen.

A. (*betreffende de hoogeschool.*)

1. Resolutien van de Staten van Friesland, aangaande de academie, van 14 April 1584 tot 6 Maart 1708, met alphab. Register. I dl.
2. Resolutien van de Gedep. Staten van Friesland, rakende de academie, van 1601 tot 22 Sept. 1698, met alphab. Register. II dln. *)
3. Eene dito verzameling, van 29 Jannarij 1698 tot 28 Augustus 1717. I dl.
4. Resolutien van de Staten en Gedeputeerde Staten, rakende de academie, 1584—1650. I dl.
5. Resolutien, rapporten, requesten en brieven over academische aangelegenheden, van 1795—1806, verzameld op het Prov. archief, *in portefeuille.*
6. Handelingen of Resolutien van Curatoren, 1718—1773, 1798—1811. VI dln. †)
7. Commissie- of Registratieboek van Curatoren, 1749—1791, vervolgd onder den titel Missiveboek, 1798—1802. IV dln.

   Hierin zijn zoowel de ingekomen als verzonden stukken overgeschreven. Sedert 1803 werden die in de Handelingen opgenomen.
8. Acta et Decreta Senatus, IV dln., bevattende:

   A. Adversaria 1589—1807; — Rationes academicae et Fasti Rectorales, 1589—1807.

   B. Acta et Decreta Senatus, qua Generalis, qua Judicialis, 1610—1662.

   C. Adidem, 1631—1686.

   D. Diarium Actorum Senatus, qua Generalis, qua Judicialis, 1643—1647.
9 Diarium Actorum Senatus, 1647—1812, VIII dln.

   Het eerste deel (1647—1664) bevat ook Acta Senatus Judicialis, en sluit zich aan bij D van het vorig nummer.

---

*) Wijbrandus Faber, Secretaris of amanuensis der Curatoren, heeft die Resolutien der Staten en Gedep. Staten zorgvuldig uit de oorspronkelijke Resolutieboeken opgezocht en in drie banden in folio keurig overschrijven.

†) Die van 1774—1795, II dln., zijn sedert lang te zoek. Blijkens een inventaris, waren zij nog in het archief van Curatoren voorhanden toen dit in 1815 aan A. G. Camper werd overgedragen. Dit is het laatste spoor, dat ik van deze deelen vond.

10. Adversaria Senatus Generalis, 1711—1790, II dln.

Dit zijn kladnotulen, die, voor zoover zij gearresteerd werden, in het Diarium zijn overgeschreven.

11. *a.* Index op de Acta Senatus Generalis, bewerkt door prof. de Grau, en in het net geschreven onder toezigt van prof. Blancardus, in 1686.

b. Index Legum, Decretorum ac placitorum almae acad. Franekeranae, conscriptus à Joh, Ant. van der Linden, Acad. Rectore.

c. Index Universalis, sive Compendium Actorum, Decretorum etc. utriusque Senatus, aliarumque rerum ad Academiam pertinentium, ab ipsis Academiae natalibus ad annum 1708 inclusivè — continuatum cura Alex. Savois, Academiae á Secretis.

Te zamen in één band. De onwaardeerbare Index van Savois is zoo erg door bederf in 't papier (vuur) aangetast, dat hij gevaar loopt spoedig verloren te gaan.

12. Codex Apographorum; III dln; A. 1716—1782, B. 1783—1799, C. 1799—22 Julij 1808, met een afzonderlijk Chronol. Register op C.

Hierin werden de ingekomen en uitgaande stukken van wege den Senaat overgeschreven. Sedert 1785 treft men echter ook een groot aantal missives en rapporten in het Diarium aan.

13. Acta Senatus Judicialis, 1653—1811, VI dln. (*Zie no.* 8 *D en* 9).

14. Sententieboek, 1605—1811. II dln.

15. Recesboek, 1663—1667, 1782—1811. II dln.

16. Inventarisatieboek, 1664—1811. I dl.

17. Weesboek (bevattende maatregelen van provis. beheer van onbeheerde nalatenschappen), 1666—1804. I dl.

18. Boek van borgtogten, 1698—1768, I dl.

19. Processtukken, 1602—1811, bij decennia verzameld in 22 pakketten.

20. Losse stukken van 1585—1795, in 30 dossiers, bevattende:

1. Resol. der Staten, rakende de academie. 1589—1791.
2. Missives v. d. Staten aan den Senaat, v. 1708, 1783, 1791. 3 st.
3. Resol. van Gedep. Staten, rakende de academie, 1585—1791.
4. Missives van Gedep. Staten, 1601—1794. 63 st.
5. Resolutien van de Curatoren, 1774—1794. 18 st.
6. Missives van de Curatoren, 1609—1795. 73 st.
7. „ „ het provinciaal Hof, 1618—1791. 29 st.
8. „ „ magistraten en gerechten, 1603—1786. 29 st.

9. Missives van Vorstelijke personen, 1687—1712. 18 st.

10. „ „ binnen- en buitenlandsche Universiteiten, 1683—1791. 13 st.

11. „ „ kerkelijke Collegien, 1680—1667. 5 st.

12. „ „ particulieren, zonder datum. 17 st.

13. „ „ „ 1602—1794. 77 st.

14. „ „ den Senaat aan Gedep. Staten, Curatoren, het Hof, magistraten, het Huis van Oranje-Nassau, academien, Synoden, absente professoren en particulieren, 1619—1789. 31 st.

15. Stukken betreffende de privilegien en andere belangen, 1586—1790, 15 pakjes, gemerkt A—P.

16. Academische Publicatien (gedrukt), 1624—1792. 10 st.

17. Papieren „het domestieke raakende", 1608—1793, 18 st.

18. Instructien, 1668—1717, 8 st.

19. Catalogi der bibliotheek (gedrukt).

20. Stukken, betreffende de burse, 1591—1771, 18 st.

21. Reekeningen van boekdrukkers en boekverkoopers, 1677, 1764—1786, 19 st.

22. Recensielijsten, 1698, 1699, 1735—1786 (Versch. jaren ontbreken).

23. Inventarissen, 1658—1786. 33 st.

24. Requesten, 82 st.

25. Citatien, 1655—1698. 7 st.

26. Procuratien, 1659—1795. 7 st.

27. Copien, 1685 en 1764. 2 st.

28. Deposita. 2 st.

29. Programmata, 1585, 1660, 1706, 3 st

30. Eenige plakkaten v. d. Staten van Friesland, 1744—1792.

21. Losse stukken van 1795—1811, in 18 dossiers, bevattende:

1. Missives van de Volks-repraesentanten, 1795, 1796. 5 st.

2. „ en Resol. v. h. Prov. Bestuur, 1796—1798. 7 st.

3. „ „ „ „ „ Admin. Best. en den Raad van Financien, 1798—1807. 5 st.

4. „ „ „ „ „ Depart. Bestuur. 1802—1807. 64 st.

5. „ van den Landdrost, 1807—1810. 41 st.

6. „ en beschikkingen v. d. Prefect. 1810—1812. 15 st.

7. Resol. v. h. Uitv. Bewind, 1799—1806. 4 st.

8. „ v. d. Minister van Financien, 1806. 2 st.

9. Missives van den Intendant-Gen. van Financien, 1811. 3 st.

10. „ „ „ Secret. v. Staat en den Min. van Binnenl. Zaken, 1806—1810. 9 st.

11. „ „ „ Agent v. d. Nation. Opvoeding en den Direct. Gen. van Wetenschappen en Kunsten, 1798—1811. 16 st.

12. Miss. v. d. Minister van Justitie, 1807, 1808, 4 st.

13. „ „ „ Hertog van Plaisance, 1810, 1811, 3 st.

14. „ „ „ van het Bestuur der stad Franeker, 1800—1810, 15 st.

15. „ „ „ Gedep., waarnemende de zaken der academie, 1795—1797, 12 st.

16. „ „ „ Curatoren, 1798—1811, 104 st.

17. „ „ verschillende personen, 1795—1811, 37 st.

18. Stukken, betreffende de festiviteiten in 1797 en wegens de geboorte van den Koning van Rome, in 1811, 4 st,

22. Album Academiae Franekeranae, 1585—1773, II dln.

23. „ „ „ 1676—1811. II dln. 4o.

Zie over deze Alba blz. 67, *noot.*

24. Album der academische kweekelingen voor het schoolonderwijs, 1798—1802, 4o.

25. Index der boeken, stukken en papieren van de secretarie der academie, zoo als zij in orde gebragt zijn door eene commissie van den Sen. Gen. in 1798.

26. Verzameling van stukken betrekkelijk de academie, namelijk brieven en resolutien van Stadhouders, Curatoren, professoren, studenten enz., origineelen zoowel als afschriften, voorts gedrukte stukken, b. v. programmata, theses, wetten, reglementen, brochures enz. van 1585—1811, voor het grootste gedeelte afkomstig van een der Curatoren in de vorige eeuw, en uit de letterkundige nalatenschap van prof. H. W. Tydeman; verzameld door W. Eekhoff, in drie portefeuilles.

Daar de geschrevene stukken van deze uitgebreide verzameling meestal ook in de notulen en brievenboeken van de Curatoren en den Senaat voorkomen, heb ik deze *Coll. E.* alleen aangehaald, wanneer ik de stukken niet in het academie-archief aantrof.

27 Brieven van Franeker professoren in de 16e en 17e eeuw, voorkomende onder de (629) „Letterkundige brieven van beroemde mannen," *Pakken M* en *N*, in het archief Gabbema, hetwelk in bewaring is bij het Friesch Genootschap.

28. Verzameling brieven van en aan Franeker professoren in de 16e en de 17 eeuw, houdende in hoofdzaak hunne correspondentie met Joh. Saeckma. Gebonden in één band, die op het prov. archief was gedeponeerd door wijlen R. Baron van Breugel Douglas, en thans in het bezit is van Mr. C. Baron van Breugel Douglas, te 's Hage.

29. Verzameling van ongedrukte en gedrukte stukken, afkomstig van en betreffende het geslacht Schotanus, beginnende met den promotiebrief van prof. H. Schotanus. II portefeuilles, in het bezit van den heer W. Eekhoff.

30. Het handschrift van Dr. J. Banga, getiteld: Additamenta quaedam ad E. L. Vriemoet, V. Cl. Athenas Frisiacas, earumque continuatio usque ad Academiae et deinceps Athenaei Frisiaci, quae Franequerae fuerunt, suppressionem indignam. (Pars I, 153 pag.)

B. (*betreffende het Athenaeum*).

31. Missivenboek van Curatoren, 1815—1819. III dln.

De beide eerste deelen bevatten de missives, die verzonden zijn aan den Commiss. Gen. v. h. Onderwijs en voor de Kunsten en wetenschappen (ns. 1—128) en aan de Ministers voor het publiek onderwijs, de nation. nijverheid en kolonien (ns 129—191); het derde deel bevat de adressen aan den Koning, de hooge Collegien, aan den Senaat enz.

32. Ingekomen missives van den Commiss. Gen. en den Minister voor het publiek onderwijs. 2 Nov. 1815—2 Dec. 1819. IV dln. en een portef.

33. Briefwisseling (ingekomen en verzonden missives) met 1o de Waalsche gemeente te Leeuwarden, 2o den Secret. van Staat, 3o den Gouverneur van Friesland, 4o het Stedelijk Bestuur van Franeker, 5o Rector en Senaat te Franeker, 6o Curatoren onderling en 7o Rector en Senaat te Groningen, 8o met Franeker profess.; 1815—1819. II portef.

34. Ingekomen en uitgaande stukken, 1820—1830, en ingekomen stukken, 1830—1843. XIV Portefeuilles (*Ontbr.* Uitg. stukken 1829).

35. Missivenboek van Curatoren (als vervolg op de uitgaande stukken in het vorig nummer) 1831—26 Aug. 1843. II dln.

36 Notulenboek van Curatoren, 10 Dec. 1831—30 Aug. 1843.

Vóór 1831 *heeft men geen Notulenboek aangelegd.*

37. Journaal van ontvang en uitgaven onder het Praesid van A. G. Camper, 1815—1819 I dl.

38 Stukken betrekkelijk de comptabiliteit v. h. Athenaeum, in portef. en sedert 1832 vervolgd in jaarlijksche registers tot 1843.

39. Stukken betrekkelijk de timmeringen en reparatien aan de gebouwen; in portef

40. Aankondigingen, oproepingen en sollicitatien, programmata, getuigschriften, bestekken, enz. in portef.

41, Aanstellingen en instructien voor academische onderwijzers en beambten, in portef

42. Recencielijsten, van 1820—1842, in portef.

43. Staten van instrumenten en kabinetten van de hoogeschool en het athenaeum, in portef.

44. Catalogus der natuurkundige werktuigen, toestellen en overige voorwerpen, uitmakende de physische verzameling van 's Rijks Athenaeum te Franeker, opgemaakt door den hoogleeraar W. A. Enschedé Gesloten den 1 Julij 1843 (*).

45. Handelingen van den Senaat van het Athenaeum, 1 Nov. 1815—22 Julij 1843. II dln.

46 Ingekomen stukken van den Senaat, 1815—1818, II portef.

47. Album Athenaei Frisiaci, 1815—42. 4o.

48. Album waarin de studenten zich inschreven, ten behoeve der Pedellen, 1815—42. 8o.

49. Correspondentie tusschen den Staatsraad-Gouverneur van Friesland, den Burgemeester van Franeker en den Staatsraad Lipkens te Delft, over de bestemming en de verzen- van het physisch kabinet, in 1844, 12 st.

50. Eenige opmerkingen aangaande professoren, studenten, enz. van het Athenaeum, van 1830 tot aan de suppressie, (op verzoek) gesteld door Dr. P. H. F. Junius, Rector der Latijnsche scholen te Franeker. 4o 26 blz. Bij het Fr. Gen

---

De nummers 1—3, 5, 23, 31—48 berusten in het Prov. Archief te Leeuwarden;
" " 14—19 berusten ter Griffie van het Gerechtshof aldaar;
" " 4, 6—13, 20—22, 24, 2? en 49 berusten ten gemeentehuize te Franeker.

Bovendien bevinden zich in het archief der Hoogeschool Protocollen, waarin uitgaven en ontvangsten van den Senaat zijn geboekt; Handelingen betrekkelijk het Legatum Schurmannianum enz, wier omschrijving ik hier niet noodig achtte

---

(*) Deze Catalogus is mij eerst in handen gekomen, nadat blz. 424 reeds was afgedrukt. Hij bevat omstreeks 600 voorwerpen, groot en klein, eenige chemicalia daaronder begrepen.

VERBETERINGEN.

Blz. 16, regel 10 v. b. staat *accasio*, moet zijn *occasio*.
„ 19, „ 10 v. o. „ *grietman van Leeuwarderadeel*, moet zijn *lid van Gedep. Staten*.
„ 36, „ 14 v. b. „ ad unam, moet zijn *ad unum*.
„ 71, „ 14 en 15 v. b. staat *vijf hoogeschoolen en een Athenaeum Illustre*, moet zijn *vijf academien en even zoo vele doorluchtige scholen*.
„ 71, „ 6 v. o. „ *deze pastoralia*, moet zijn *de pastoralia*.
„ 82, „ 15 v. o. „ *f* 50, moet zijn *f* 150.
„ 219, „ 9 v. b. „ *grietman van Leeuwarderadeel*, moet zijn *lid van Gedep. Staten*.
„ 240, regels 4 en 5 v. b. staat *schepters*, moet zijn *scepters*.
„ 265, regel 9 v. o. staat *tien cents*, moet zijn *twee stuivers*.
„ 295, „ 6 v. o. „ *uit Fransch*, moet zijn *uit het Fransch*.
„ 345, „ 12 v. b. „ *J. H. Leurs*, moet zijn *W. H. Leurs*.
„ 424, „ 5 v. o. (noot) staat *Stanten*, moet zijn *Staten*.
„ 428, „ 1 v. b. staat *schoonzoon*, moet zijn *schoonbroeder*.

UITWENDIGE GESCHIEDENIS.

I.

DE STICHTING.

Nadat Karel van Oostenrijk in 1515 het bewind over Friesland voor 100,000 goudguldens van George van Saksen had overgenomen, liet hij zich al spoedig door zijn Stadhouder Floris van Egmond een plan voorleggen tot het heffen van belastingen op gebouwde en ongebouwde eigendommen en tot het verpachten van regaliën, gedurende acht jaren, „up dat mijnen ghenedigsten heere weder mach komen tot zijnere ghenedigsten pennijnghen die sijne furstlicke gheneden den Herrn von Saeszenn hefft ghegevenn unde tho gesacht".

Zouden de Friezen zelve ooit de som opbrengen, waarvoor de souvereiniteit over hun geboortegrond was verkocht? Die stoute verwachting schijnt de Stadhouder des nieuwen Landsheers te hebben gekoesterd, toen hij op het ontwerp van belastingen eene lijst van voorregten liet volgen, die gelijktijdig door Karel als eene tegengift dienden te worden verleend, „oem die Frijsze tho maken eijnen guet ghebloetz, unde dat sij mijnen ghenedigsten heere unde sijnen gheneden lantscap liefft sullen hebben unde wal tho freden sullen wesen al mijt der tijt".

Behalve het instellen van jaarmarkten te Leeuwarden en te Sneek, van processiën in de steden, het aanstellen van baljuwen en schouten, het oprigten van schutterijen enz., werd ook de stichting van eene universiteit aan de hand gegeven, in de volgende bewoordingen:

„Item mijnen ghenedigsten heere sal hem legghenn eijnen Universiteijt off eijnen Schole glijck Swoll of tho Deventheer is, want gheijn lant hefft so voele studenten buten landes als die Frijszen doen, hiermede selden sij voele geldes bijnnen hoeren lande hauden unde dissze Uni-

versteit solde ligghen bijnnen Franikenn, unde sij were mit eijnen lichte kost daer the underhauden bij dijsser Reden: daer is eijnen Clostere van den Cruesbroders, die hebben gemeijnelicken doctores, unde die hadde II doctors, die mijt ander oude mannen, dat waeren mit eijnen cleijn kost als men dem Clostere gheve IIC gulden tot behoff den doctoren, so waren sij wal tho freden, unde het saude Frijszlant wael anstaen".

Het bleek mij niet, dat dit ontwerp [1]) ooit den Friezen op een Landsdag ter overweging is gegeven. Karel had, aanvankelijk onvoorziens, de handen ook vol genoeg met zich in zijn nieuw gebied te handhaven. Aan de uitvoering van zulke plannen viel eerst te denken, toen George Schenk in 1524 de Gelderschen had verdreven, en de heerschappij van Karel V daarna door een tractaat met de Friezen op vaste grondslagen was gevestigd.

Werd bij deze gelegenheid overeengekomen omtrent het opbrengen van belastingen, tot een bedrag als onder de Saksische heerschappij was toegestaan, en omtrent het regts- en krijgswezen, het onderwijs werd in het verdrag niet behartigd.

Deze belangrijke aangelegenheid is echter niet uit het oog verloren. Binnen het eerste jaar toch na t' herstel van den vrede, den 31 Mei 1525, rigtte de Stadhouder Schenk reeds eene aanschrijving aan de besturen der steden en grietenijen om te kennen te geven, dat de ingezetenen hunne kinderen niet langer buiten 's lands behoefden te zenden tot het verkrijgen van onderwijs, dewijl hij aan een geleerd man vergunning had gegeven om te Leeuwarden eene „particuliere" school op te rigten, waar de jeugd even goed zou onderwezen worden als in het buitenland [2]).

Vervolgens werden de grondslagen voor het kerk- en schoolwezen in Friesland uitvoerig ontwikkeld in een stuk, dat slechts het ontwerp eener kerkorde schijnt te zijn gebleven, althans in een verbindenden vorm mij niet voorkwam. Vermelding verdienen de daarin opgenomen bepalingen, dat ieder schoolmeester van den Lande moest bezoldigd en dan tevens verpligt worden de kinderen van onvermogenden naarstig te onderwijzen; dat in alle steden van Friesland eene voorname school

[1]) Dit stuk, berustende in het Rijksarchief, is door den archivaris Mr. van den Bergh aan het Fr. Gen. in afschrift medegedeeld.

[2]) W. Eekhoff, *Geschiedk. beschr. v. Leeuwarden.* Lw. 1846, I, 150.

moest zijn, alleen open te stellen voor de jeugd, die in lagere scholen had geleerd de moedertaal en het Latijn vaardig te lezen.

Van Heussen vond dit stuk onder »de pampieren der Utrechtsche kerke", zoodat men niet behoeft te gissen, waar het is opgesteld. Dat het de strekking had om de geestelijkheid meester te laten van het onderwijs, tevens om, door de verbetering en uitbreiding van de bestaande Latijnsche scholen, de jongelieden binnen 's lands en alzoo buiten de besmetting der ketterij te houden, zal naauwelijks vermelding behoeven [1]).

Denzelfden geest ademden het plakkaat van den 7 Maart 1544, waarbij het bezoeken van de school te Wezel werd verboden, en dat van den 29 April 1550, verbiedende het geven van onderwijs, in welke taal ook, tenzij de leermeester toegelaten was »by den principalen officier van der plecken ende van den Prochiaen van der Prochie kercke, onder dewelcke hy zal willen resideren". Het streven, dat deze en dergelijke maatregelen uitlokte, had het goede gevolg, dat de geestelijke en de wereldlijke overheid elkander de hand boden om het onderwijs, bepaaldelijk dat op de triviale scholen in de steden, wat te regelen en te verbeteren. Zoo belastte de stadsregeering van Franeker b. v. den 11 Maart 1546 den pastoor en drie andere mannen van invloed met het ontwerpen eener ordonnantie voor den koster, den organist en de schoolmeesters van de St. Maartenskerk aldaar; den 19 Februarij des volgenden jaars hield hetzelfde stedelijk bestuur eene bijeenkomst met de kerkvoogden »omme te raemen ende sluyten, hoe ende in wat manieren dat men de scole ende tkoer in sinte Martens kercke best in eeren sall holden ende d' abuysen, die dagelycx daer inne geschien, sal remedieren" [2]).

Bij gelegenheid dat Mr. Wijbrand van Hallum in 1558 tot rector te Leeuwarden werd benoemd, regelden de burgemeester, schepenen en raden zijn werkkring en dien zijner mededocenten, bij eene vrij uitvoerige ordonnantie, die hem ook eene bezoldiging uit de stedelijke kas verzekerde [3]). Meer voorbeelden van gelijken aard zijn ten opzichte der overige Latijnsche scholen in Friesland welligt uit de archieven

---

1) *Oudh. en Gest. v. Vriesland*, I, 169.

2) De hier bedoelde school was de Latijnsche school. Zij werd uit de stedelijke fondsen, sedert 1547 althans, gesubsidiëerd, en had in Mr. Jac. van Dalen een bekwamen rector. *De Vrije Fries*, VII, 86, 87.

3) I. C. G. Boot, *de hist. Gymnasii Leovardiensis*, Leov. 1854, App. I.

op te delven. De vermelde zijn echter voldoende om de overtuiging te vestigen, dat de schoolinrigting en het onderwijs gedurende de regeering van Karel V op de baan der vooruitgang gebragt werden.

Eene universiteit, door Floris van Egmond reeds aanbevolen, verrees in 't noorden vooreerst niet. De regeering van Groningen scheen wel het plan te koesteren om hare beroemde St. Maartenschool tot eene instelling van hooger onderwijs uit te breiden, vermits zij Suffridus Petrus in 1564 op eene behoorlijke bezoldiging een leerstoel in de Instituten aanbood. Na zich bij Granvelle, Viglius en Hopperus vergewist te hebben, dat deze betrekking niet in strijd was met de privilegien der universiteit te Leuven, zou hij, door hen aangemoedigd, gewis zijn overgekomen, indien die benoeming maar niet ware ingetrokken door den invloed van iemand, die door eigenbelang werd gedreven, zooals Suffridus Petrus verhaalt. Een tiental jaren later vatte Wilhelmus Canter het voornemen op om Leuven te verlaten en zich in Frieslands hoofdstad te vestigen, ten einde daar, naar het schijnt, een zoogenaamd *Collegie* tot stand te brengen. Suffridus Petrus vleide zich althans, dat die uitstekende geleerde daar de grondlegger eener universiteit zou worden [1]. In deze hoop zou hij zich echter teleurgesteld hebben gezien, al ware ook de vroege dood van Canter niet zoo spoedig gevolgd. De reformatorische beweging had toen in het noorden des lands reeds te veel veld gewonnen en daarmede de gemoederen te zeer in onrust en spanning gebragt, dan dat een werk des vredes, de vestiging eener universiteit, gedurende den nog onbeslisten strijd, eenigen kans van slagen zou hebben gehad.

Vruchteloos toch was de poging geweest van Filips II om de Nederlandsche jongelingschap binnen 's lands te houden overeenkomstig het plakkaat van den 4 Maart 1569, dat hun het verblijf in buitenlandsche, bepaaldelijk in Protestansche, steden en plaatsen verbood, hetzij om universiteiten of lagere scholen te bezoeken, hetzij om zich te bekwamen voor den handel of voor ambachten. Weinige jaren nog gewacht, en de loop van groote gebeurtenissen zou de noodzakelijkheid doen geboren worden, om op Frieslands vrijgevochten bodem tot een ander einde, als Spanje's vorsten beoogden, eene hoogeschool in 't aanzijn te roepen.

Toen gedurende den worstelstrijd tegen de overheersching ook in Friesland de schaal ten voordeele van staatkundige en godsdienst-vrijheid oversloeg en de vlugtelingen allengs naar hunnen geboortegrond waren

[1]) *De script. Frisiae*, Fran. 1699, p. 250, 251.

teruggekeerd, werkten deze terstond met ijver aan de grondslagen van een nieuw gebouw van Staat en Kerk. Zou dit hecht en duurzaam worden, dan eischte het onderwijs in den godsdienst naar de gezuiverde denkbeelden eene eerste zorg. Leeraars was men noodig om den volke het Evangeliewoord te verkondigen; onderwijzers voorts, die de jeugd ontwikkelden, godsdienstzin en vaderlandsliefde in haar gemoed aankweekten. Om aan deze behoeften te gemoet te komen moest men zoodra mogelijk over stoffelijke middelen kunnen beschikken, ten einde aan predikanten, schoolmeesters en kerkedienaren een behoorlijk bestaan te verzekeren.

In beginsel aannemende, dat de ingezetenen te zamen tot den Hervormden godsdienst waren overgegaan, hebben 's Lands Staten, bij resolutie van 31 Maart 1580, de goederen, die de vorige kerk en hare eeredienst schraagden, dienstbaar gemaakt ten behoeve van de nieuwe kerk. Aan deze bezittingen en inkomsten is dus teregt die bestemming gegeven, welke aan de vorige zoo veel mogelijk nabij kwam.

Kostte het vrij wat tijd en moeite om de bepalingen van dat statuut ten uitvoer te leggen, niet geringer waren de bezwaren, welke men ontmoette in het verkrijgen van een voldoend aantal leeraars, die ook maar eenigzins aan de noodigste vereischten beantwoordden [1]).

Gelukkig, wanneer in zulke tijden van spanning en gevaar mannen opstaan, die aan talent moed en volharding paren en hunnen invloed gebruiken om de beweging te houden op het regte pad, totdat het goede doel bereikt en daarmede de zege is behaald.

Zulk een man ontmoette men toen in Jelle Hotzes van Sneek, meer bekend onder den naam van Gellius Snecanus.

Als leerling der Latijnsche school te Sneek reeds met makkers uit de aanzienlijken des lands bevriend geworden en gebleven, later van pastoor te Giekerk tot de Hervormden overgegaan en openlijk zich hebbende geschaard aan de zijde van de groote beweging ten gunste der vrijheid, zwierf hij jaren lang in de kracht zijns levens op Frieslands bodem rond om de verstrooide gemeenten onder 't kruis te onderwijzen en te sterken in haar geloof.

Als balling in Oostfriesland ijverde hij te midden van talrijke lotgenooten, zóó uit Friesland als uit andere streken van ons vaderland, voor de zegepraal zijner partij. Na den slag bij Heiligerlee waagde

---

[1]) Vgl. Dr. J. Reitsma, *Honderd jaren uit de gesch. d. Hervorming en der Hervormde Kerk in Friesland.* Lw. 1876, blz. 205 en volg.

hij het om terug te keeren, en het mogt hem gelukken zich tot 1573 te Leeuwarden en in de omstreken staande en de gemeenten bijeen te houden, in weerwil van vervolging en verdrukking.

Dit had hij bovenal te danken aan de bescherming en steun van aanzienlijken, wier achting en vriendschap hem, gelijk hij altoos dankbaar erkende, ruimschoots ten deel vielen. Een tweede verblijf in Oostfriesland heeft hij vooral dienstbaar gemaakt aan studiën voor menige verhandeling, die later ter bevordering van zijn doel op den regten tijd in 't licht zijn gegeven.

Zoodra nu — gelijk boven gezegd — in Friesland weder lichtpunten voor de Hervormingsgezinden opdaagden, stak Gellius herwaarts over. Met opene armen te Leeuwarden ontvangen, aanvaardde hij daar den 13 Augustus 1578 den predikdienst voor eene groote schare. Twee jaren stond hij er, doorgaans alleen, trouw op zijn post; daarna nog twee jaren te Nijland, tusschen Sneek en Bolsward, totdat den moedigen strijder in 1583, wegens zijne hooge jaren, het emeritaat werd verleend. Als ambteloos burger bleef Gellius in Friesland gevestigd, bij afwisseling te Leeuwarden, te Franeker en te Harlingen, voortdurend zijn invloed wijdende aan den opbouw der kerk, zoowel door woord als door geschriften [1].

Onder de bezwaren nu, die de resolutie van 1580 zoo dadelijk nog geen doel deden treffen, was wel het voornaamste, dat de beneficiale goederen in den beginne niet genoeg opbragten om aan leeraars een behoorlijk onderhoud te verschaffen. Vooral was dit het geval, waar de ingezetenen door den naburigen vijand nog niet met rust werden gelaten. Voorts bleef de bestemming van vele goederen onzeker, vermits de titels met de laatste gebruikers dikwerf waren verdwenen. En hoevelen, die verkeerde begrippen over 't regt van eigendom koesterden, maakten niet van de verwarring gebruik, om zich onregtmatig te verrijken?

Vele predikanten leden dus kommer en gebrek; ouders vonden zich hierdoor afgeschrikt om hunne zonen voor den leeraarsstand op te leiden. Werden deze moeijelijkheden niet spoedig uit den weg geruimd, dan dreigde het pas begonnen werk in zijne geboorte reeds de ondergang.

---

[1]) Vgl. de belangrijke verhandeling over *Gellius Snecanus Frisius*, door Dr. J. Reitsma, in de *Studiën en Bijdragen op 't gebied der Histor. Theologie*, d. Moll en de Hoop Scheffer, III, 26—74.

Gellius liet niet na de aandacht der Staten op dit gevaar te vestigen [1]). Voorts herinnerde hij de Gedeputeerde Staten, het Friesche Hof en de mindere overheden aan hunne goddelijke bestemming om pilaren te zijn van de kerk, waarin het licht des Evangelie's was ontstoken. Gevolgelijk was het hun pligt als Christenhelden den dienst des Evangelie's te verdedigen en te handhaven, tucht te oefenen, zoowel jegens hen, die de prediking minachtend bejegenden, als tegen de Dienaren, die hun pligt niet betrachtten. Als ieder maar werd toegelaten om het Woord te verkondigen; wanneer op de leer en leefwijze der herders niet werd toegezien; als aan ieder het gebruik der Sacramenten werd vergund, en het niet geoorloofd zou zijn zondaren te bestraffen, hardnekkige tegenstrevers in toom te houden, des noods uit de kerk te bannen; als op de armen niet werd gelet; de Heilige Geest de leidstar niet was bij het uitreiken der liefdegaven en 't beheer der kerkelijke goederen; wanneer er geene scholen werden opgerigt, waarin de gronden van den Christelijken godsdienst getrouwelijk werden onderwezen, — met één woord — wanneer alle dingen in het Godsrijk niet eerbaar en met orde geschiedden, wat zou de kerk dan wezen? slechts een hoop voor 't meerendeel stoutmoedige menschen, tot elke wandaad in staat [2]).

Dan weder rigtte hij een warm woord tot de edelen des Lands, vroeger zijne schoolmakkers, of deelgenooten zijner ballingschap, wees hen daarbij op de roemrijke daden hunner voorzaten, vergeleek hunne roeping met die der groote leiders van het Israëlitische volk, of met de taak van de Apostelen des Heeren; bragt hun onder 't oog welke bezwaren die hadden bekampt, zonder ooit den moed en hun vertrouwen op de zegepraal der goede zaak te verliezen. »Vereenigt dan" — zoo besloot hij — »met den adel van uw geslacht den adel des gemoeds, en ontvangt het Woord des Heeren met blijdschap, dagelijks de Schriften onderzoekende" [3]).

Gellius was alzoo de man, die meer dan iemand anders de overheden en aanzienlijken wakker hield en moed inboezemde bij de moeijelijke taak om de nieuwe kerk te grondvesten.

Toen intusschen bij velen de overtuiging zich vestigde, dat in navolging

---

1) *Methodica descriptio, et Fundamentum trium locorum communium sacrae Scripturae.* L. B. 1584, p. 31.

2) *l. c.* p. 424, sqq. 3) *l. c.* p. 542, sqq.

van 't geen Holland reeds tot stand had gebragt, ook in Friesland eene inrigting behoorde te zijn, waar leeraars wetenschappelijk konden worden opgeleid, was onze grijsaard ijverig in de weer om haar veld te doen winnen, en 's Lands vaderen tot spoedig handelen te bewegen, opdat zoodra mogelijk de bron mogt vlieten, die der kerk aanhoudend nieuwe krachten zou toevoeren.

Gellius was als afgevaardigde van de classis van Bolsward en Workum tegenwoordig op de Synode, die den 6 Mei 1583 te Franeker is gehouden. Herinneren wij ons nu, dat de provinciale Synoden jaarlijks aan de Staten, onder den naam van „remonstrantiën" de punten opgaven, waarin zij eene voorziening of de tusschenkomst der overheid wenschten. Zoo werd dan op de Synode van 1583 ook besloten, om de artikelen der vorige remonstrantiën te doen nazien, aanvullen en inleveren door eene commissie, bestaande uit Ruardus Acronius, predikant te Leeuwarden, Sixtus Ripperti, te Franeker, Martinus Lauwerman en Anthonius Claesz. te Bolsward, mitsgaders Cornelius Everhardi, uit de classis van Dokkum [1]).

Niet lang hierna verspreidde zich het gerucht, dat eene inrigting van hooger onderwijs weldra in Friesland tot stand zou komen. Ongetwijfeld gaven ook de Gedeputeerden voedsel aan deze verwachting, toen zij in den herfst van 1583 Sibr. Lubbertus, een uitstekend geleerde, uit Emden lieten overkomen „ten dienste deser Landtschappe". Officieus schijnt de groote zaak toen reeds zoo goed als beslist te zijn geweest, want gelijktijdig werd Henricus Schotanus, die toen corrector was bij Plantijn, door zijne goede vrienden aangespoord om uit Antwerpen terug te keeren en den kans op een professoraat te wagen. Hij volgde hunne wenken en kwam in het begin van 1584 te Leeuwarden aan, juist op tijd [2]), want op den Landsdag te Franeker, uitgeschreven in 't voorjaar van 1584, kwamen elf artikelen in, door de commissie uit de Synode opgesteld. Het laatste luidde:

Dat mijn Heeren gelieven wil een zeecker *Seminarium* vp te richten, Daer In dat etlijcke geleerde professores geroepen mochten worden, vp dat deur haer die Jeuchdt, die eenige voortganck In literis gedaen hebben, *plenius* geinstitueert ende tot volcomentheijt gebracht mochten worden.

---

[1]) *Acta Synodi*, 1583, in afschrift op het Prov. archief te Leeuwarden.

[2]) L. Adama, *Orat. in funere H. Scotani*, Fran. 1605.

Op dit verzoek viel den 14 April 1584 [1]) het volgende besluit:

Die Staten voorss. hebben geresolueert ende Resolueren bij desen, dat men vpt spoedelijcxt een *Seminarium* ende Collegie binnen desen Lande sall vp Richten, waer Inne eenige geleerde mannen zullen werden geroepen, mits dat gelijckheijt Int aennemen der ijvnge gesellen Int voorss. *Seminarium* zal werden geholden, naementl. dat deselue soe wel vuijt het eene quartier als vuijt het ander zullen aengenomen werden.

Op denzelfden dag werden ook de remonstrantiën van de „gecommitteerden totten Reeckeninge" in behandeling genomen, die onder anderen een soortgelijk voorstel inhielden, namelijk:

Ende alsoe alreede bij den heeren Gedeputeerden diuersche Scholiers ende Studenten een jaerlix pensie Is geaccordeert, bevijndon die Remonstranten zeer proffitelijck ende hoognodich te zijn, dat vuijten opcompsten der Cloosteren goederen een eerlick *Collegium* vpgericht werde In alsulcken plaetse als bij den heeren Volmn. alder oirbaerlijcxt en bequaemst bevonden zall worden, ende vm tselue te effectueren goede getrouwe wel gequalificeerde personen gedestineert worden. Ende dunct d' Remonstranten dat zulcx sonder groote schaede der Kercken ende der Republicquen niet langer gedifféreert behoort te worden.

Het besluit op de voordragt der predikanten, die een seminarie verlangden, hield reeds eene beslissing op dit voorstel in, want daarin is sprake zoowel van het oprigten van een seminarie, als van een collegie. Van daar dat in margine van het voorstel der gecommitteerden tot de rekening slechts een *Fiat in nomine Domini* is gesteld [2]).

Het plan tot stichting eener *universiteit* schijnt toen nog niet tot rijpheid te zijn gekomen, want met een *seminarie* bedoelde men aan de zijde, van waar de aandrang kwam, ongetwijfeld eene kweekschool voor Hervormde predikanten. 't Woord *collegie* doet ons denken aan eene inrigting gelijk het Staten-Collegie te Leiden, waar jongelingen op 's Lands kosten geherbergd en onderwezen werden.

Dit ligt ook opgesloten in de voorwaarde, dat zij gelijkelijk uit de verschillende kwartieren moesten worden aangenomen.

(1) Niet den 8 April, zooals Winsemius en velen na hem bij vergissing opgaven.

(2) De voorstellen en resolutiën zijn hier letterlijk medegedeeld uit het authentiek resolutieboek.

Beide denkbeelden, met welke men in allen gevalle eene bijzondere inrigting beoogde, enkel ter opleiding van Friesche jongelingen, en geene openbare, voor alle natiën openstaande, school, lieten zich in de uitvoering dus zeer goed vereenigen, zoo er al eenig onderscheid mede bedoeld werd.

Vestigt men nu zijne aandacht op den staatkundigen toestand van Friesland, toen tot het oprigten van een seminarie werd besloten, dan verneemt men, dat Groningen en Overijssel nog den druk der overheersching gevoelden en de vijand dus aan de grenzen stond; doch, dat men zich daardoor niet heeft laten weerhouden om op denzelfden Landsdag te besluiten tot de afzwering van den koning van Spanje, waarvan de akte na het sluiten der vergadering door de Gedeputeerden ontworpen en den 21 Mei 1584 werd beëedigd. Binnen de grenzen waren de gemoederen nog uitermate verdeeld over het netelige vraagstuk betrekkelijk het vertegenwoordigend gezag der elf steden in de provinciale en gedeputeerde Staten, waarin even te voren, den 11 Februarij 1584, eene interlocutoire sententie door de scheidsregters was gegeven om alles in statuquo te laten, met last aan partijen om eerst de zwarigheden beter op te helderen en uitvondig te maken hoe de regeering geweest was vóór de komst der Saksers, vermits men overeenstemde in den wensch haar op dien voet op nieuw in te rigten.

Daarop volgde de algemeene verslagenheid, wegens den verradelijken moord aan den Vader des vaderlands gepleegd. Kortom, onzekerheid ten aanzien van den uit- en inwendigen toestand te over, om de regeering te doen aarzelen met de uitvoering van het besluit tot stichting van een seminarie [1]).

In deze dagen heeft Gellius Snecanus, wegens het onbepaald vertrouwen, dat ook de mannen, die aan het roer stonden, in hem stelden, belangrijke diensten aan de goede zaak bewezen, vooral door dat hij in Elardus Reinalda een boezemvriend bezat in 't collegie van Gedeputeerde Staten, die met hem was eens van zin en eens van wil. Naar Gellius werd geluisterd en men nam hem in den arm om met geschikte personen over het professoraat te onderhandelen. Dit mag men mijns inziens afleiden uit een brief [2]) door Gellius den 28 Augustus 1584 gerigt aan zijn vriend Henricus Antonii (Nerdenus), predikant te Enk-

1) De uitvoering was opgedragen aan de Gedep. Staten, versterkt met zes leden der Staten, blijkens commissiebrief, afgegeven den 29 April 1585.

2) Archief *Gabbema*, N. bundel 9.

huizen, die de ballingschap in Oostfriesland met hem had gedeeld; een brief, die ons zoo klaar voor den geest roept, hoe benard de toestand destijds nog was. Ofschoon zijn inhoud in hoofdzaak niet onbekend is gebleven [1]), verdient deze brief hier volledig vermeld te worden, voor zoover de inhoud ons onderwerp raakt:

Postremo transeo ad subsidia pro tuis filiis; hic intelligo ex Suffrido nostro nihil fieri posse, nisi te vocato et huc translato. Quid igitur inquies, quo minus vocer, praesertim cum antea dixeris meam vocationem inter Ordines esse decretam. Rem ordine accipe. Suffridus et ego sunt coram franecerae diu multumque de tua vocatione collccuti; vix aliquid certi constituere potuimus propter incertum nostrae patriae statum. Nam hoc ipso temporis articulo venit de nocte nuncius hostem esse in procinctu et nostrae imminere . . . .

Quae sit eventus nondum scio. In summa hoc subintelligo ex prudentioribus, nisi vicinae prouinciae viribus coniunctae hostem rursus brabantia et flandria ejiciunt, tandem actum fore de Geldria, transisulania et frisijs ergo summis animi angustijs constringor, quoties de te numerosa familia onerato cogito. Quotquot politicarum rerum sunt periti judicant vos in Hollandia semper fore tutiores quam nos. Quid, quod stipulato silentio tibi praedico, me cogitare sub futurum annum leovardiam relinquere, nisi meliora affulserint tempora et intestina dissidia et factiones nostratium cessaverint.

Audiuntur hic tacite a quibusdam in Magistratu huiuscemodi voces: Nisi agrarij et Ordines se melius accommodarint, nos nobis in tempore prospiciemus. Huic periculoso nostrae patriae statui accedit quod Seminarium scholae nondum sit apertum et incerti adhuc haeremus quando et ubinam tuendum.

Non desunt igitur, qui putant nos honeste et solide nihil posse praetendere ad obtinendam tuam demissionem, priusquam ipsa schola non fuerit erecta.

Inmiddels was een ander vriend van Gellius en Reinalda werkzaam om het onderwerp levendig te houden en tevens de overtuiging te vestigen, dat men niet enkel een theologisch seminarium maar eene universiteit behoefde. Schotanus was immers naauwelijks te Leeuwarden aangekomen, of hij opende daar in het voormalig Jacobijner klooster voorlezingen over de Instituten, en ging hiermede voort onder grooten bijval, ook in het volgend jaar.

Vóór dat de Staten wederom vergaderden tot de benoeming van een

[1]) Vgl. Dr. J. Reitsma, *a. w.* blz. 217.

Stadhouder, welke waardigheid den 16 October 1584 aan graaf Willem Lodewijk werd opgedragen, kwam de oprigting van het seminarie niet veel verder. Maar een dag later voorzagen zij dan ook in de stoffelijke middelen ter uitvoering van het plan, blijkens de *Resolutie waernae de Landtschaps gewesene convents renten, Landen ende opcomsten, in conformité van Godts Woort, alle rechten ende billichheden, sullen gedeelt ende geimploieert worden*[1]:

Te weten, dewijle noch de Kercke Godts noch het politische regiment niet can noch mach sonder geleerde personen bestaen, ende daeromme hoognodich is oprechtinge van een *Seminarium* ofte *Collegium*, ende soo mede het getal der armen in desen beswaerlijcken tijt dagelijcx vermeerdert, ende die gemene huijsman ende Borgers geswacket, jae mede die middelen benomen worden, omme hun armen onderholt ende bijstant te doen, als mede t' voorss. Landtschap grote lasten langen tijt gedragen heeft ende noch geschapen is dagelijcx meer te dragen:

Is bij de gemeene Volmachten der Landen ende Steden geresolveert dat allen den voorss. Conventen-opcomsten[2] ende renthen (afgetogen die behoorlijcke lasten van zijlen, sluijsen, dijcken, jaerlijcxe renten ofte Interessen ende pensioenen) sullen bekeert worden tot oprechtinge van het voorss. Collegium ende onderholdinge van de aengenomene *Alumnes*, ende die noch aengenomen sullen worden, volgende die resolutie onlangs op ten verledenen Landtsdagh genomen, ende voorts tot vermeerderinge ende opbouwinge van gasthuijzen, armehuijsen, weeshuijsen ende andere armen, soo in Steden als ten platten Landen, alsmede die rente van den voorss. opcomsten sullen worden bekeert tot alle andere lasten ende costen, die 't Landtschappe dagelijcx vervallen en dien sij dragen moeten.

Zoover vond graaf Willem Lodewijk de zaak gevorderd, toen hij als Stadhouder optrad. Zijne warme belangstelling in de aangelegenheden der kerk bragt mede, dat de Gedeputeerden in hem een trouw bondgenoot en een krachtigen leidsman vonden bij eene spoedige uitvoering der maatregelen, die tot voltooijing van het aangevangen werk moesten leiden.

[1]) *S. R.* 17 *Oct.* 1584, ook bij Winsemius, 752.

[2]) Volgens Mr. A. Telting waren dit de kloostergoederen, die Paus Pius IV aan het Bisdom Leeuwarden had geschonken, te weten Mariengaard bij Hallum, de Proostdij van O. L. Vrouwe te Bolsward, Berg-Klooster te Bergum, en het Hasker-convent. *Vrijmoedige stemmen tot behoud van het Atheneum te Franeker.* Lw. 1842, blz. 34.

De plaats waar het seminarie gevestigd zou worden was toen nog niet aangewezen. Daar de resolutiën der Staten hierover geen licht verspreiden, mag men aannemen, dat Stadhouder en Gedeputeerden met de overige leden der commissie van uitvoering de plaats van vestiging hebben gekozen.

In den strijd der steden tegen het platteland tot het verkrijgen van eene stem in het staatsbestuur, had de houding van Leeuwarden de aanzienlijken te lande ongunstig gestemd. De Landsdagen werden uit ingenomenheid tegen de hoofdstad in dezen tijd (1584 en 1585) zelfs te Franeker gehouden. Dezelfde verbittering was de oorzaak, die aan het kleinere Franeker den zetel der hoogeschool bezorgde [1]).

Inmiddels was toch het denkbeeld gerijpt om eene inrigting op uitgebreider schaal te vestigen. In dien geest had men van meer dan eene zijde invloed aangewend. De meer gemelde voorlezingen van Henr. Schotanus verspreidden vooral een helderder inzigt van het groote nut eener universiteit of openbare school, waar alle hoofdvakken van wetenschap werden onderwezen. Dit getuigt niet alleen prof. Adama, zijn lijkredenaar, maar het werd ook reeds gezegd in een zeker verzoekschrift, door de regtsgeleerde studenten aan Schotanus in 1595 gerigt [2]). De Stadhouder en de Gedeputeerde Elardus Reinalda

---

1) „Die nieuwe Universiteijt werdt oock meest om desen strijdt wille te Franicker opgherichst, daerse ongheliick gherijflijcker voor 't heele Landt, soo voor de Professooren als Studenten te Leeuwaerden ware gheweest". Van Reyd, *Hist. d. Nederl. Oorlogen*, Leeuw. 1650, blz. 65. Gellius Snecanus noemde Franeker: haud inamoenum Frisiorum oppidum, non solum peculiari libertatis & immunitatis praerogativa quondam ab Illustrissimo duce Saxoniae donatum: verum etiam Nobilissimis familiis & amplissimis Heroum Iulii a Botnia, Renici à Camminga, Caroli à Sternse, Friderici ab Offenhusen, Fritzemii à Fervo, nec non haeredum Geroldi à Camminga & Iarichi cum à Botnia, tum à Dekama aedibus, quasi quibusdam arcibus, atque pomiferis flagrantibusque hortis exornatum: ut non immerito Ampliss. D. D. & Patriae Ordines hanc civitatem Musis consecraverint et Academiam ibidem aperuerint. *Method. Descriptio s. Fundamentum praecip. locorum communium, etc.*, Juxta Harlemum, 1591, p. 448.

Om een juist denkbeeld van haar grootte en voorkomen te geven wordt een gezigt op de stad en haar plattegrond in vogel-perspectief aan dit werk toegevoegd. De plaat is eene copie van die in Schotanus' *Beschr. v. d. Heerlijckheijdt v. Frieslandt.*

2) Fremant licet qui velint, non deërunt, qui te, si non causam, saltem magnam occasionem *publicae huic scholae aperiendae* dedisse testabuntur, quandoquidem primum Leoverdiae octo plus minus menses te discipulos eius scholae in consistorio instituisse, librum primum Institutionum dictatis illustrasse, et regulas juris (quae medullam continent Iurisprudentiae) enarrasse in confesso sit, et notum plerisque. Coll. *Schotanus.*

waren voorts de hoofdpersonen, die al hunne krachten wijdden aan de bevordering van de zaak in dien zin [1]).

Gaarne stond de magistraat van Franeker het ten jare 1580 ontruimde kruisbroeders-klooster, met zijne aanhoorigheden, kosteloos beschikbaar tot de kweekplaats der wetenschappen. Dat het hersteld en vertimmerd moest worden, eer het aan zijne nieuwe bestemming naar eisch konde beantwoorden, behoeft naauwelijks vermelding. Stond het daarna niet achter bij de vroegere en latere academie-gebouwen onzes lands, bovenal beval het zich aan, door dat de noodige vertrekken hier bij elkander onder één dak waren vereenigd.

Opmerkelijk is het, dat de hoogeschool, die uit de Hervorming werd geboren, in hetzelfde gebouw werd gevestigd, waarop vijftig jaren vroeger de oogen van Floris van Egmond waren gerigt, toen hij de stichting eener katholieke universiteit aan den Landsheer voorstelde.

Voorts werd het oud-stadshuis bestemd tot Burse, — eene inrigting waar zij, die op 's Lands kosten studeerden, kosteloos, en weinig bemiddelde studenten voor een matigen prijs verpleging konden vinden.

Vier faculteiten werden ingesteld; eene godgeleerde, regtsgeleerde, geneeskundige en eene voor oude talen en fraaije kunsten. Het steunen van de aangevangen Hervorming, een hoofddoel der stichting, bragt mede, dat de eerste faculteit dadelijk goed werd bezet. Mede ligt het voor de hand, dat Sibrandus Lubbertus, dien men al een jaar te voren had laten overkomen om de kerk in Friesland te helpen opbouwen, een man, die bovendien als streng Calvinist meer bij den gelijkgezinden Stadhouder als bij den Zwingliaanschen Gellius in den smaak moest vallen, in de eerste plaats een leerstoel verkreeg.

Gelijk hij reeds voor een professoraat te Leiden gedaan had, sloeg de Amsterdamsche predikant Mart. Lydius ook aanvankelijk de roeping naar Franeker af. Eene herhaalde uitnoodiging deed hem echter besluiten aan de nieuwe hoogeschool zijne uitnemende gaven te gaan wijden.

Het drietal werd volledig door de benoeming van Henricus Antonii Nerdenus van Enkhuizen, met wien wij reeds kennis hebben gemaakt.

---

[1]) Elardus Reinalda, qui — Ordinum Collegii membrum cum esset, Academiae fundandae primarius author extiterat, illique celeberrimis et piis Professoribus exornandae cum primis praeclaram operam navaverat. S. Amama, *Orat. fun. in hon. Gellii Hillama.* Fran. 1626 p. 14. Vgl. over het standpunt, dat de Stadhouder innam, Ubbo Emmius, *de Frisia et Frisiorum repub.* L. B. 1616, p. 52, en van Heusde, *Diatr. in Guil. Nassov. vitam, ingenium, merita.* Traj. 1835, p. 217.

Henricus Schotanus mogt van zijne voorlezingen te Leeuwarden de voldoening smaken, dat hem de eenige leerstoel in de regten werd aangewezen.

Petrejus Tiara, een man van veelzijdige geleerdheid, liet zich, ondanks zijne hooge jaren, nog bewegen om den katheder voor het Grieksch te Leiden vaarwel te zeggen, ten einde dien in Franeker, zijne voormalige woonplaats, te beklimmen.

Voor den leerstoel in de Hebreeuwsche taal en oudheden gelukte het een Johannes Drusius aan de rij der Leidsche professoren te ontrukken.

Met even goed gevolg werd Lollius Adama, die aan de Latijnsche school te Dordrecht onderwees, geroepen om het onderwijs in de wijsbegeerte op zich te nemen.

Op wien de keuze voor de medische faculteit is gevallen, bleek mij niet. Uit het na te noemen programma verneemt men evenwel, dat er gelijktijdig voor alle faculteiten benoemingen zijn gedaan. Niettemin zag men, nadat nog in 1588 de Leidsche hoogleeraar Joh. Heurnius vruchteloos was beroepen [1]), den medischen professor later komen.

Zoodra het klooster tot academiegebouw was ingerigt, eenige hoogleeraren waren aangesteld en voor de ontvangst van studenten het een en ander gereed was, bragten de Stadhouder en Gedeputeerden dit alles den 15 Julij 1585 ter openbare kennis door een uitvoerig plakkaat of programma, waarbij alle belanghebbenden en belangstellenden ten slotte werden uitgenoodigd om de plegtige inwijding der lang verbeide inrigting op den 29 Julij 1585 met hunne tegenwoordigheid te willen vereeren [2]).

De voorbereiding en het tot stand brengen der hoogeschool was dus niet het werk van één enkel man, maar verschillende krachten en invloeden hebben op verschillende tijdstippen zamengewerkt en spoedig eene uitkomst verkregen, die ieder wel moest bevredigen. Zoo werd het ook voorgesteld door prof. Lollius Adama in de lijkoratie op Henr. Schotanus. Na gewaagd te hebben van diens regtsgeleerde voorlezingen in den tijd toen het besluit tot oprigting van het seminarie pas genomen was, en van haren gunstigen invloed op den gang der groote zaak, vervolgde de spreker met een getuigenis, dat te belangrijk is,

---

1) Ioh. Meursii *Athenae Batavae*, L. B. 1625, p. 136.

2) Zie dit programma, dat o. a. bij Schotanus zeer slordig is gedrukt, naar een oorspronkelijk exemplaar, in 't academie-archief voorhanden, als *Bijlage* I.

om niet, ondanks den stroeven Latijnschen stijl, waarin het is vervat, aan de vergetelheid te worden ontrukt.

Nam fortè quæ agitari cœptæ erant Proceribus Patriæ deliberationes de adornanda Academia, literisque (ne Martis studiis opprimerentur totæ) erigendis, ad eum diem languidulæ, tum repetitæ, sub incudem revocari denuo cœperunt. Permovit plurimùm animos Procerum præter usum & necessitatem publicarum Literarum, exemplum aliarum Provinciarum, & maximè Gentis vicinæ; quæ prudens ac gnava studiis suorum pro usu Reipub. ac Ecclesiæ jam ante aliquot annos Academiam erexerat: quod eadem ferè utrisque videretur necessitas, usus & accasio. Et cum hæ rationes sic Primorum consilia regerent, accedebant eôdem & privatorum studia; interque cæteros Gellii Snecani, Viri Pii, fidi Ecclesiæ Ministri, & Patriæ amantis, exhortantis usque & (in)desinenter, ut Reditus sacri in sacrum converterentur usum, Pauperum scilicet, Ecclesiarum & Scholarum piam alimoniam & sustentationem. Quantumque hic sua promovebant consilia publica Præfecti Patriæ, tanto magis institit ille submonendo, interpellando piè, collaudandóque. Huic & alii favebant Probi, unáque suum cœpit adjungere studium. Noster quoque, cohortando, urgendóque, alterum cum illis adjuturus calcar animis Procerum, non refragantibus (sed cunctantibus adque rei gerendæ feliciter occasiones attendentibus) at visis tardioribus, ne deficerent fortè, aut differendo aliquod aliunde objiceretur impedimentum. Prima itaque & summa laus in accuranda hac deliberatione rei Academicæ, jure meritóque debetur providentiæ Ephororum Patriæ, verè paternæ; nonnulla eorum, quos dixi, studiis qui faverunt una, Senis pii aculeis & obsecrationibus; nostri speciem & 'ἰγνογραφίαν Academiæ describentis primam, Periculis & Auspiciis haud inauspicatis illis, cohortationúmque subsidiis alteris. Sic Delubrum ac Sacrarium literis publicis in Patria, ex his initiis, publica Comitiorum tandem authoritate decretum; ita poscente ac suadente usu: sic Patriæ consulentibus Patribus; sic submonentibus piis bonisque, inter quos & noster suffragia tulit.

Nadat de feestdag in de groote kerk godsdienstig gewijd was, werd het zevental hoogleeraren door den Stadhouder en Gedeputeerde Staten naar het gebouw der hoogeschool, en wel in de theologische gehoorzaal, geleid De Gedeputeerde Abel Frankena schetste daarop in eene korte toespraak in 't Latijn de oorzaak en het doel der academische inrigting; in gepaste bewoordingen wees hij de professoren op de hooge beteekenis van hun ambt en de studerende jongelingen op hunne pligten.

Namens de hoogleeraren dankte Henricus Antonii de overheid voor 'tgeen zij tot stand had gebragt. Nevens den wensch, dat de nieuwe hoogeschool onder hoogeren zegen rijke vruchten mogt afwerpen, vernam men uit zijnen mond de verzekering, dat hij en zijne ambtgenooten gaarne ter bereiking van dit doel hunne krachten zouden inspannen.

Terstond daarna hield dezelfde spreker, naar Joh. V 39, eene uitvoerige inwijdingsrede, die met een ernstig gebed werd besloten.

't Was een snikheete dag. Van de groote schare, die uit alle streken van Friesland was zaâmgekomen, moesten velen, die binnen geene plaats vonden, in brandende zonnestralen buiten het gebouw blijven staan.

Ofschoon de hoogeschool nu al geopend was, ontbraken nog de onmisbare bepalingen, naar welke professoren, leerlingen en beambten, zich zouden hebben te gedragen. Inmiddels schijnt prof. Henr. Ant. Nerdenus het bestuur te hebben gevoerd, tot dat de Staten den 30 Maart 1586 de grondwet der academie vaststelden [1]).

Naar deze bepalingen vormden de hoogleeraren, studenten en academische beambten te zamen één ligchaam (*corpus academiae)*, waarvan de eersten met hun Rector, als Senatus Academicus, het hoofd en de studenten de voornaamste leden uitmaakten. De benoeming van professoren werd aan de Staten, of aan Curatoren in gemeen overleg met den Senaat, opgedragen. Alleenlijk konden zoodanige geleerden daarvoor in aanmerking komen, die de leer omhelsden, welke in den Heidelbergschen Catechismus en de Nederlandsche Geloofsbelijdenis was vervat. Jaarlijks moest een Rector gekozen worden door den Senaat, die tevens uit ieder der vier faculteiten hem een assessor toevoegde. De rectorale waardigheid zou telken jare op 1 April aanvangen, om den 31 Maart des volgenden jaars weder te eindigen. Voorts zouden ten behoeve van den Senaat twee pedellen worden aangesteld, één meer bijzonder ten dienste des Rectors aangewezen, terwijl het dagelijksch opzigt en de bewaring der orde in en bij het academiegebouw eene taak van den ander zou zijn. Uit de provinciale fondsen zouden de jaarwedden der hoogleeraren betaald worden; ten behoeve der academische huishouding stelden de Staten *f* 200 jaarlijks ter beschikking van Rector en Senaat; de zorg voor het onderhoud der

---

[1]) Ik leid dit af uit eene rede naar I Thim. 1, v. 18, door hem in het na te noemen Gedenkboek opgenomen, onder den titel *Initia gubernationis Academiae Franequerensis.* Als die niet door hem is gehouden ter aanvaarding van het eerste bestuur, dan weet ik haar niet te plaatsen. Den titel van Rector voerde hij echter niet.

gebouwen namen de Staten op zich, ten laste van de provincie. Eindelijk werd vastgesteld, dat jongelingen, wier ouders onvermogende ingezetenen waren, op 's Lands kosten zouden kunnen studeren.

Al wie met het doel om academisch onderwijs te ontvangen Franeker mogt bezoeken, moest zich binnen 14 dagen ter inschrijving bij den Rector aanmelden. Daardoor werd men lid van het corpus academiae, en onderworpen aan deze wet, die voorts nog bepalingen bevat over de kleeding, tegen de dronkenschap, het duelleren en het dragen van wapenen door studenten. Hunne overtredingen werden gesteld ter beregting van het *forum academicum*, gevormd door Rector en Senaat.

De hoogleeraren en academische beambten, voorts zij, die te Franeker een wetenschappelijken graad zouden verworven hebben, of aldaar studeerden, werden, met hunne huisgezinnen, in het genot gesteld van vele voorregten, te weten, van vrijdom van belasting, vrijstelling van den krijgsdienst en de wacht, van het herbergen van vorstelijke en aanzienlijke personen, enz.

Wat het onderwijs betreft, moest ieder hoogleeraar op vier dagen der week openbare collegiën geven; het houden van disputen werd beperkt tot tweemaal in de maand, af te wisselen door openbare voordragten (*declamationes*).

Werd den hoogleeraren ernstig aanbevolen om de onderlinge eendragt te bewaren en, vooral op het stuk van geloofsleer, elkander niet te ergeren bij het geven of het leiden van het onderwijs, — tevens werd hun opgelegd om, zoodra onverhoopt dreigende verschillen over de kerkleer ontstonden, zulks ter kennis van Rector en Senaat te brengen, ten einde deze naar bevind van zaken de tusschenkomst der Staten konden inroepen, opdat door de benoeming van geschikte geloofsregters de regtzinnigheid gehandhaafd bleef.

Ziedaar den hoofdzakelijken inhoud van de grondwet der Friesche hoogeschool [1]). Beneden zullen wij ruimschoots gelegenheid hebben om de verschillende bepalingen ter harer plaatse uitvoeriger te behandelen en in de toepassing en uitbreiding na te gaan.

Weldra volgde eene nadere omschrijving of uitbreiding van de privilegiën aan de leden der academie-maatschappij bij de wetten toegezegd, namelijk: »dat de Universiteijt binnen Franeker alsulcke Vrijheden ende Privilegiën sal genieten, als de Geprivilegieerde Huijsen in de ordon-

---

1) De *Statuta et leges fundamentales academiae Frisiorum, quae est Franequerae* zijn te Franeker in 1638, 1647 en in 1748 in druk verschenen. Zie Bijlage II.

nantiën uijtgedruckt, toegestaen wordt; ende mede gelijck d' Universiteijt van Leyden, in Hollant, is genietende". Naar aanleiding hiervan gaf de magistraat van Franeker ten overvloede nog de verklaring, dat de professoren en studenten „niet alleene van alle Burgerlijke lasten, daermede andersins de gemeene Ingesetenen onser stede beswaert worden, als wachten ende tochten te holden, schattinghen te geven, particuliere middelen ofte eenigerhande belastingen te draghen, hoedanich die solden mogen wesen: Dan oock van alle generale beswarenissen de gemeene sake, Sijn Ex^tie ofte den Landtschappe aengaende, als zijn de generale middelen tot uijtvoeringh van den oorloge ingewillicht, oft alsnoch inne te willighen, Impositien, Accisen ende andere, hoe se oock genoempt moghen worden, geheel ende in alles vrij zijn, ende allesins ongeholden ter saecke dien yets aen yemanden, 't sy Officier ofte Pachtenaer, te betalen" [1]).

Op denzelfden dag, waarop de academiewetten bekrachtigd waren, legde de professor primarius in de godgeleerde faculteit, Martinus Lydius, als eerste Rector Magnificus, den eed af in handen der Gedeputeerden. De inschrijving der studenten werd gelijktijdig met den aanvang van het rectoraat geopend op den 1 April. Ausonius Aijsma en Bononius Meinsma, twee studenten in de regtsgeleerdheid, waren de eersten wier namen den 13 April in het album der hoogeschool werden opgenomen. Hen volgden een dag later nog 13, en allengs meer, totdat het eerste academiejaar sloot met een getal van 36 leerlingen, van welke zich 9 aan de godgeleerdheid, 16 aan de regtswetenschappen en 9 aan de oude letteren wijdden, terwijl van twee het studievak in het album niet is aangegeven. Geneeskundigen ontmoeten wij natuurlijk nog niet, omdat vooralsnog geen hoogleeraar in dat vak was opgetreden.

Voorts werd tenzelfden jare 1586 Kempo van Donia, grietman van Leeuwarderadeel, tot Curator academiae benoemd.

De inwijding der Academiekerk was de laatste plegtigheid ter voltooijing van het geheel. Van haren kansel zoude telken zondag een hoogleeraar zijne gaven laten hooren; de Rectoren en hoogleeraren zouden daar met plegtige redevoeringen hunne betrekking aanvaarden, de doctorale promotien moesten daar eveneens plaats hebben. Die inwijding dan geschiedde den 13 Februarij 1587, door prof. Henr. Antonii Nerdenus, met eene Latijnsche Leerrede, naar 1 Thim. 1, 15: *Dit is een getrouw woord, en alle aanneming waardig, dat Christus Jezus*

---

1) *Resolutien v. d.* 20 *April* en 30 *Sept.* 1586, gedrukt achter de *Statuta et Leges.*

in de wereld gekomen is, om de zondaren zalig te maken, van welke ik de voornaamste ben.

Elardus Reinalda, die nog als vertegenwoordiger van de Gedeputeerde Staten deze inwijding bijwoonde, aanvaardde kort hierna den nog niet vervulden leerstoel in de Latijnsche taal en welsprekendheid. Zijne komst gaf der jeugdige inrigting een grooten steun [1].

In de plaats van Tiara, die in 1586 overleed, werd Johannes Arcerius Theodoretus beroepen. Met hem ontmoet men in 1589 ook den eersten hoogleeraar in de geneeskunde Alardus Auletius.

Daar nu alle leerstoelen bezet, de gebouwen tot hun doel ingerigt en de wetten in werking waren, kon men zeggen dat de hoogeschool was gevestigd; gevestigd in een tijd, waarin niets minder raadzaam scheen dan zoo iets te ondernemen. Doch het vertrouwen op eene goede zaak heeft ook in dezen den moed en de volharding onzer vaderen gesterkt.

Hoe krachtig immers de tegenpartij nog meende te wezen, ontwaart men uit de vereenigde pogingen van het stedelijk bestuur van Groningen en koning Philips om, terwijl de academie in Friesland reeds gevestigd was, nog een seminarie onder de leiding van Jezuiten binnen Gruno's veste op te rigten. Dit zou in hunne oogen welligt een bolwerk worden tegen de Hervorming in Oost- en Westfriesland, bepaaldelijk misschien tegen onze Friesche hoogeschool. Hoe dit ook moge zijn, de koning gaf in 1588 vergunning tot de vestiging van een Jezuiten-seminarie en de stad stond in 1590 aan den jezuit Simmerius daartoe gebouwen af, tusschen de St. Jans- en de Popkenstraat; voorts zouden de kloostergoederen van Wittewierum aan deze inrigting ten deel vallen. Zoodra echter eenige volgelingen van Loijola waren overgekomen,

---

[1]) Hooren wij maar onzen Gellius Snecanus eenige jaren later: Habet autem haec Academia viros & Professores in omni disciplinarum facultate undique doctissimos. Inter quos non possum silentio praeterire singularem meum amicum Elardum Reinalda, Latinae linguae professorem, qui non minus facunda eloquentia (& quidem tam omnium eorum, qui alibi summos Latini sermonis professores audierunt, comprobatione, quam teste frequentissimo studiosorum auditorum coetu) suam spartam exornat, atque superioribus annis Rempublicam cum omnium bonorum congrulatione per quadriennium in Amplissimorum Ordinum Frisiae collegio una coöptatus administravit: & novam hanc nostram Academiam quasi Atlas quidam suis humeris suffultam inter alios Patriae Patres vel maximé promovit, ac etiamnum propugnat. Vir profecto aeterna memoria dignus, & qui bene inter reliquos de juventute in hac Academia instituenda est meritus. *Method. Descr.* 1591, p. 448.

begon de burgerij tegen hen partij te trekken, weshalve zij met hoon en spot overladen spoedig het hazenpad kozen en de onderneming moesten opgeven [1]).

Franeker mogt dus fier blijven pronken met het openbaar diploma van den hoogen rang als zetel der Muzen, dat haar door den Gedeputeerde Duco Teetlum was geschonken in het volgende op de Westerpoort geplaatste distichon:

HÆC. VRBS. EST. CHRISTO. PACI MVSISQVE. SACRATA.
ERGO. BONOS. TANTVM. NON. CAPIT. ILLA. MALOS.

Gellius, die dit alles nog mogt beleven en aanschouwen, bragt ook zijne hulde aan de jonge Muzenstad in de volgende dichtregelen [2]):

Franequeræ ornatus Baijis præfulget amoenis:
Franequera est Musis digna nitore loci.
Explicat hic Platanus frondes insignis opacas,
Purpureis horti floribus usque scatent.
Magnificis splendet domibusque Academia sancta,
Leucoreis claris æquiparanda scholis.
Mollia lactiferæ depascunt gramina vaccæ,
Pinguibus hic vernant pascua læta bobus.
Hic juvat in pratis hilares agitare palæstras,
Hic licet in campo carmina docta canas.
Hic simul & studijs Frisiæ pietate benigna
Non magno pretio publica mensa patet.

Uitvoeriger gelukwensch bragt Robertus Suffridus, van Bergum, aan de hoogeschool, aan Franeker als haar zetelplaats, en aan de beide studenten, die daar het eerst een wetenschappelijken graad verkregen [3]). Henricus Antonii Nerdenus gaf nog in den laten avond zijns levens, op veler aandrang, een gedenkboek der inwijding uit, waarin de toespraken, zijne redevoeringen en leerrede, eene plaats vonden [4]).

1) *Kronijk* van E. E. Phebens. Utr. 1867, 131, 145; *Bijdr. tot de gesch. en oudheidk. v. de prov. Groningen*, III, 7, 24; *Regist. v. h. archief van Groningen*, 1579, no. 146.

2) *Meth. Descr.* 1591, p. 448.

3) Van dit *Carmen gratulatorium* is mij slechts één exemplaar, sedert kort in 't bezit van het Friesch Genootschap, bekend geworden. Daarom stel ik mij voor om het in zijn geheel als eene Bijlage tot dit deel te laten herdrukken.

4) *Initia Academiae Franequerensis, Ejusdem templi & gubernationis. Tempus institutæ Acad. Dedicatoria Autoris, Consilium, eam proximé sequens Oratio D. Ab. Frankena exponit.* Fran. *excud. Æg. Radæus.* 1613, 4°.

In verband met de oprigting der academie mogen hier andere hoogst belangrijke maatregelen niet onbesproken blijven.

Noodwendig diende de inrigting der triviale of Latijnsche scholen, de kweekplaatsen voor het hooger onderwijs, hervormd en zóó geregeld te worden, dat de daar voltooide cursus zich aansloot bij den cursus aan de hoogeschool. Burgemeesteren, Raad en gezworen gemeente van Franeker maakten daarom in overleg met „den Dienaar des Godtlijken Woords aldaer" eene nieuwe instructie, waarop den 4 Maart 1586 Mr. Theod. Mantegus tot rector, Idsardus Nicolai tot praeceptor, en Mrs. Godefr. Welandus en Tijaerdt Doeckes tot Duitsche meesters, werden aangenomen [1]). Den 8 Mei 1587 bestemden de Gedeputeerde Staten ten behoeve van den kerk- en schooldienst te Sneek alle geestelijke goederen „binnen Sneek behorende", uitgezonderd eene zathe en land onder Sneek en Ysbrechtum gelegen, met de belofte, dat den magistraat der stad bovendien tot bedoeld einde eene jaarlijksche toelage van *f* 500 ten goede zou komen uit de opkomsten der kloostergoederen van Westergo. Een en ander geschiedde onder het voorbehoud, dat het stedelijk bestuur geen rector aan het hoofd der Latijnsche school zou plaatsen buiten voorkennis en goedkeuring van de Gedeputeerde Staten [2]).

Het leerplan werd echter weldra voor alle Latijnsche scholen in Friesland door Stadhouder en Gedeputeerden vastgesteld [3]). De scholen te lande, ook de Fransche, waren aan deze regeling, voor zoover op haar toepasselijk, onderworpen.

De triviale scholen waren inrigtingen ook voor lager onderwijs. Jongens, die nog niet van lezen en schrijven wisten, hadden den toegang als *nullani*, die tot geene klasse behooren. 't Onderwijs diende om vlug in 't Latijn te leeren spreken, schrijven en redetwisten, voorts om eene gedisciplineerde, godsdienstig-beschaafde opvoeding te krijgen.

Wanneer de *nullani* het alphabet, spellen en wat lezen in de moedertaal hadden geleerd, gingen zij naar de achtste of laagste klasse over,

---

1) *Regist. arch. v. Franeker*, no. 229.

2). Deze Ordonnantie is mij uit het archief van kerkvoogden te Sneek medegedeeld door den vorigen rector Dr. E. Mehler.

3) *Trivialium scholarum in vrbibus Leovardiana, Doccumana, Bolsvardiana, Snecana, Harlingana, Franekerana, instituendarum ratio, quam Gubernator ac Deputati Ordinum praescripsere.* Fran. *Aeg. Radaeus*, 1588. 4°. Dr. C. M. Francken heeft dit reglement, naar het eenig bekende exemplaar in de Coll. *van Breugel*, laten afdrukken en met aantt. toegelicht, achter het Programma van het stedelijk gymnasium te Leeuwarden, in 1855.

waar zij met hetzelfde in 't Latijn bezig werden gehouden. In de zevende klasse leerden zij iets van de etymologie, verder woorden uit een nomenclator en schrijven.

Het onderwijs in 't schrijven werd echter hoofdzakelijk in de zesde klasse gegeven, waarin tevens het declineren en conjugeren werd geleerd. In de vier hoogste klassen moest de moedertaal geheel en al ter zijde worden gesteld, en zoo leerde men dan in 't Latijn spreken, schrijven en denken, met verwaarloozing van de rekenkunst, alsof men woonde in een land, waar niets dan Latijn viel te spreken. Van de grammatica en syntaxis werd geen hoofdzaak gemaakt, neen, men las in de vijfde en zesde klassen al Terentius, om voor het spreken zich eene rijke copia verborum in 't hoofd te prenten, zij het ook, dat de auteur niet goed werd begrepen. Catonis *Disticha* en Corderii *Colloquia* waren hulpmiddelen om hetzelfde doel te bereiken. In de vierde klasse ving eerst het onderwijs in 't Grieksch aan, naar de grammatica van Clenardus.

Hoe lang een schoolcursus in den regel duurde, blijkt uit dit reglement niet stellig. Wanneer de rector het goed vond ging de leerling tot eene hoogere klasse over. 't Is mij echter voorgekomen, dat de gemiddelde duur van den cursus op tien jaren gesteld mag worden.

Dat deze regeling geschiedde met het oog op de eischen der hoogeschool, volgt uit de bepaling, dat geen leerling tot haar mogt overgaan, zonder goedkeuring van den rector en de inspecteurs. Voor elke school waren er namelijk twee inspecteurs, één uit de predikanten der plaats, en één uit den magistraat of de Gedeputeerde Staten.

II.

DE EERSTE EEUW.

Was de Friesche hoogeschool met moed en volharding tot stand gebragt, om haar staande te houden had men vele bezwaren te overwinnen. De strijd tegen Spanje, waaronder het vaderland nog steeds gebukt ging, kon niet anders dan nadeelig werken, zoowel op den toevloed van leerlingen als op de stoffelijke middelen, die ruimschoots voorhanden dienden te zijn, om de instelling naar eisch te schragen. Vermits naar het getal der studenten zich het oordeel over den meerderen of minderen bloei gedeeltelijk laat bepalen, en het toe- en afnemen van hun aantal zijne oplossing vindt in verschillende oorzaken, zoo volge hier, alvorens in de ontwikkeling van een en ander te treden, eene opgave van de inschrijvingen, gedurende de eerste eeuw van het bestaan der academie.

1586/87	36		810
1587/88	22	1604/05	60
1588/89	20	1605/06	51
1589/90	30	1606/07	68
1590/91	22	1607/08	63
1591/92	43	1608/09	63
1592/93	62	1609/10	88
1593/94	47	1610/11	87
1594/95	42	1611/12	55
1595/96	74	1612/13	68
1596/97	45	1613/14	65
1597/98	63	1614/15	70
1598/99	39	1615/16	57
1599/1600	37	1616/17	71
1600/01	63	1617/18	36
1601/02	58	1618/19	62
1602/03	66	1619/20	33
1603/04	41	1620/21	84
	810		1901

	1901		5388
1621/22	67	1653/54	128
1622/23	89	1654/55	87
1623/24	80	1655/56	123
1624/25	110	1656/57	104
1625/26	82	1657/58	103
1626/27	83	1658/59	165
1627/28	93	1659/60	127
1628/29	72	1660/61	127
1629/30	100	1661/62	179
1630/31	102	1662/63	133
1631/32	120	1663/64	139
1632/33	89	1664/65	138
1633/34	83	1665/66	68
1634/35	87	1666/67	50
1635/36	118	1667/68	71
1636/37	111	1668/69	79
1637/38	110	1669/70	90
1638/39	117	1670/71	85
1639/40	110	1671/72	70
1640/41	129	1672/73	30
1641/42	114	1673/74	46
1642/43	138	1674/75	64
1643/44	144	1675/76	86
1644/45	126	1676/77	61
1645/46	134	1677/78	60
1646/47	139	1678/79	69
1647/48	126	1679/80	71
1648/49	117	1680/81	47
1649/50	148	1681/82	80
1650/51	151	1682/83	109
1651/52	116	1683/84	108
1652/53	92	1684/85	75
	5388		8360

Wij zien uit deze cijfers, dat, hoe afwisselend hun getal dikwerf moge zijn, het in de eerste jaren nagenoeg op dezelfde hoogte bleef,

vervolgens gestadig toenam tot 1665, dat het daarna aanmerkelijk afnam, doch in de laatste jaren weer begon toe te nemen. Nog duidelijker valt dit in 't oog, wanneer men de elkander opvolgende jaren bij tientallen vergelijkt:

1586/87—1595/96	398
1596/97—1605/06	523
1606/07—1615/16	684
1616/17—1625/26	714
1626/27—1635/36	947
1636/37—1645/46	1233
1646/47—1655/56	1227
1656/57—1665/66	1283
1666/67—1675/76	671
1676/77—1684/85	680
	8360

Daar de inschrijving geopend werd in het jaar volgende op de inwijding, omvat de eerste eeuw 99 jaren. Zij leverden in getal 8360 studenten. In de eerste jaren ontmoet men hoofdzakelijk inlanders, waaronder vele Friezen. Al spoedig kwam ook uit Duitschland een steeds toenemend aantal leerlingen; in 1591 treft men reeds een Franschman, in 1592 Denen, in het volgend jaar een Engelschman, in 1594 Noorwegers en Zwitsers aan. Ten jare 1613 verschenen uit Polen de gebroeders Johannes Demetrius en Christiaan à Gorai Goraisky, met hun gouverneur Johannes Makousky (de latere hoogleeraar Maccovius) en twee bedienden; in 1623 werden voor het eerst tien Hongaren ingeschreven. Gedurende den dertigjarigen oorlog vermeerderde het aantal vreemdelingen uit alle oorden van Europa. Nemen onder deze de Duitschers het grootste aantal in, Hongarije en Zevenbergen leverden er 340, Boheme 37, Moravie 8, Polen 190, Denemarken 195, Zweden 90, Noorwegen 55, Lijfland 34, Koerland 35, Frankrijk 60, Engeland en Schotland 60, Zwitserland 50; zelfs Finland, Spanje, Portugal, Italië, Pannonië en Styrië leverden enkele studenten, ja Marocco werd in 1647 vertegenwoordigd door den jood Zadia Bar Levi [1]).

Men wane echter niet, dat allen, wier namen het album inhoudt, zonder onderscheid den naam »studenten" behooren te dragen. Immers werden de »famuli" of bedienden, die niet zelden aanzienlijke jongelin-

[1]) Deze cijfers kunnen trouwens niet volkomen juist zijn, vermits de plaats of het land van herkomst niet altoos in het Album vermeld is.

gen vergezelden, gewoonlijk met hen ingeschreven, terwijl ook de academie-drukkers en boekbinders, de oeconomi, pedellen enz., met één woord, de ambtenaren, die tot het corpus academiae behoorden, daarin voorkomen. Hun aantal legt echter geen groot gewigt in de schaal.

Voorts dient men in 't oog te houden, dat vooral vreemde jongelieden, meer bepaald bij andere hoogescholen te huis behoorende, op reis derwaarts, dikwerf onze academie maar een zeer kort bezoek bragten. Dit was de mode, die zich niet alleen uit bijna elk *album amicorum* van studenten uit dien tijd laat bewijzen, maar meer nog door eene vergelijking van de albums onzer vaderlandsche hoogescholen. Ten zeerste zou men derhalve dwalen in de meening, dat al die ingeschrevenen een cursus van vier of vijf jaren maakten. Bij het gemis van recensielijsten is tot ons leedwezen het juist aantal studerenden in elk jaar echter niet op te geven.

Met een oog op het aantal studenten mag men evenwel gerust zeggen, dat de academie, na weinige jaren worstelens, aan eene regtmatige verwachting beantwoordde niet alleen, maar deze verre heeft overtroffen. Dat hun getal in de eerste jaren niet merkbaar toenam, was een noodwendig gevolg van den benarden toestand, waarin Friesland tegenover den vijand verkeerde tot den tijd, waarin met de reductie van Groningen de krijgskans zich keerde ten voordeele der troepen van prins Maurits en graaf Willem Lodewijk. Na den onverhoedschen inval der Spanjaarden, die met den ongelukkigen slag bij Boxum eindigde, was men meer aanvallender wijze tegen den vijand opgetreden. Gevolgelijk moest de Stadhouder steeds een leger op de been houden, en daarvoor zware geldelijke offers vragen. Was het wonder, dat bij velen het denkbeeld voedsel vond om ter wille van de oorlogskosten de hoogeschool weer prijs te geven, althans haar te herscheppen in eene meer eenvoudige inrigting? Ook schijnt de naijver er bij in 't spel te zijn gekomen, met het doel om hare verplaatsing naar Leeuwarden te bewerken.

Gedachtig aan het *principiis obsta*, nam Martinus Lydius, daartoe krachtig aangespoord door zijn ambtgenoot Reinalda, dadelijk de pen op om den Stadhouder en Gedeputeerde Staten tijdig te wapenen tegen hen, die in de statenvergadering of in andere bijeenkomsten dat plan ingang konden doen verschaffen. Tot hen namelijk rigtte de hoogleeraar eene *De Academia Franekerae instituta, necessaria et ad gentis Frisicae honorem constanter tuendum pertinens commonefactio* (Fran. 1589 [1]), waarin

[1]) De aanleiding tot dit geschrift geeft hij op in de Voorrede: Cum itaque rumusculi gliscerent ex quibus intelligi aliquo modo posset, non

hij ontwikkelde hoe de verwezenlijking van zulk een plan strijdig was met een goed vertrouwen op het Opperwezen; hoe nadeelig het zou zijn voor 't algemeen maatschappelijk welzijn, en hoe de eer en de roem der Friezen daardoor wel moest tanen.

Waardig en warm bepleitte hij in dit merkwaardig geschrift zijne zaak; uit de gewijde en ongewijde geschiedenis putte hij voorbeelden om 's lands vaderen moed te doen houden; ook wees hij er op hoe de Hollanders, die met leede oogen de jeugdige stichting hadden zien verrijzen, zich over haren val zouden verheugen. »Dat door Uw toedoen" — zoo eindigde hij — »de academie behouden en te Franeker blijve gevestigd, en, zoolang de staat van zaken niet ongunstiger is, niet opgeheven worde, noch verplaatst. Laten wij ons gedragen naar het spreekwoord: *Maritimus cum sis, ne velis fieri terrestris;* dat ook voor ons gelde het gezegde van Seneca: *Non convalescit planta, quae saepe transfertur*"!

Het gevaar dat onze academie dreigde, was werkelijk niet denkbeeldig, want met een oog op de »beswaerlijckheit der tegenwoordige tijt" konden de Staten het subsidie van *f* 200 jaarlijks, beloofd ter bestrijding van de kosten der academische huishouding, onmogelijk verhoogen. Gelijktijdig besloten zij »in dese gelegentheit des tijts" 't getal professoren niet uit te breiden, tenzij het noodig mogt zijn een voor de dialectica en rhetorica aan te stellen, als ten minste van de aanwezige hoogleeraren niemand die vakken voor zijne rekening konde nemen.

Ook werd het maximum der studenten, die geheel of ten deele op 's Lands kosten studeerden, op 124 vastgesteld [1]).

De drang der omstandigheden leidde twee jaren later hen zelfs tot het besluit om de professoren allengs van negen tot zeven te verminderen, zóó, dat er twee zouden zijn in de theologie, van welke één ook nog de Hebreeuwsche taal moest onderwijzen, twee in de regten, één in de geneeskunde, één voor het Grieksch en één voor de dialectica en rethorica [2]).

Zulke verlegenheidsmaatregelen werden niet ten onregte door velen beschouwd als de doodsteek aan de hoogeschool. Nog leefde de eerbiedwaardige grijsaard, die haren hoeksteen had helpen leggen; in de

---

defuturos olim, qui vel in comitiis vel alijs congressibus mentionem abolendae propter sumtuum, quos bellum requirit, Academiae aut transferendae vel etiam in Collegii novi formam alibi mutandae, essent iniecturi, ex qua metamorphosi cum magno honoris Frisiorum periculo certa Academiae nostrae abrogatio esset consecutura.

1) *S. R.* 12 *Mei* 1589. 2) *S. R.* 20 *April* 1591.

ure des gevaars vinden wij hem weer op zijn post om de regeering te waarschuwen voor een noodlottigen greep. De bede van Gellius, zou zij niet aan de vergetelheid ontrukt [1]) en opgenomen worden in de geschiedbladen der hoogeschool? Zij luidde:

SVPPLICATIO

ET QVERELA

nomine Strenæ An. 1591.

AD

AMPLISS. NOBILISS. ET

Consvltissimos Frisiæ Ordines

& patres Patriæ, ne propter nescio quæ Satanæ organa, sinant Academiam & Seminarium cum civilis Reipublicæ, tum Ecclesiæ Jesu Christi everti & aboleri: & quidem in perpetuam & indelebilem Frisiæ ignominiam apud omnes Nationes & Ecclesias Dei per totam Europam.

Conventvs Frisii sacer & venerande Senatus,
O Patres Patriæ cura salusque meæ:
Siccine mutarent Frisiæ memoranda Statuta?
Tam cito cessarent Semina Christe tua?
Et late volitans totum jam fama per orbem
Non posset Christi continuare Scholam?
Proh pudòr: O Frisii vestro, rogo, parcite honori,
Ne Patriæ extinguant commoda tanta Mali.
Gymnasio everso, quid erit nisi Lerna malorum?
Doctrinam puram tollet & arte Satan,
Hoc ornamentum Patriæ rueret? Furor absit:
Fac Frisia & laudes, & tua facta legi.
Musa rogat, cœtusque Dei tibi supplicat omnis:
Esto pie Christi portus & aura Scholæ.
Inviolata Deo maneant sua debita vota:
Quodque semel sacrum est hoc temerare nefas.
Gymnasium Christi quisquis subvertere tentat,
Se sciat in sanctum stringere tela Deum.
Deme quod est vitium, constet substantia salva:
Aut temet monstras Organon esse Mali.
Stare decet dictis, Christo cum sint rata vota:

[1]) Men vindt haar achter de *Praefatio* van de *Methodica Descriptio* etc., die in 1591 is verschenen.

Tollere nam scelus est dona dicata Deo.
Sapphira fraude sui census Fur atque Maritus:
Sponsio quæ sanxit, libera nemo putet.
Horrendo exemplo est cunctis vindicta duorum:
Vindex illa Dei est non breviata manus.
Falsi crimen habet, Christo violare sacratum:
Non homines ludis, læditur ipse Deus,
Hoc scelus indignum dictu turpe atque nefandum
O Deus avertas, hoc prohibite Patres.
Eia age Gymnasium placeat, laudetur, ametur:
Ne pereant Patriæ dogmata pura Dei.
Hoc Frisiæ pietatis opus, nec non benefactum
Docta per ora virûm postera fama vehet.
Sic popularis amor, bona sic exempla parantur:
Sic pietate Deus glorificandus erit.
Christe Scholam defende tui plantaria cœtus:
Irrita sint hostis cœpta maligna tui.
Tu Deus es robur nostrum, summusque Scholarcha:
In te fidentes assere, quæso, pios.

Vertrae Nobiliss. & Ampliss. benevolentiæ
Deditissimus & addictissimus
Gellius Snecanus Frisius.
Verbi Dei Minister.

Zes jaren later scheen de toekomst nog even donker. Om de kassen van den rentmeester der domeinen en van den ontvanger der kloostergoederen voor de bestrijding der oorlogskosten zooveel mogelijk gevuld te houden, werd aan Gedeputeerde Staten in last gegeven om gedurende het loopende jaar geene nieuwe professoren aan te stellen, of de tractementen der benoemden te verbeteren; geene pensiën te verleenen of te verhoogen. Alleen mogten zij in de plaats van Julius van Beijma een opvolger kiezen, op eene jaarwedde van *f* 800 [1]).

De jeugdige plant ging echter niet alleen gebukt onder den druk van staatkundige aangelegenheden, maar gelijktijdig werd zij inwendig door wanorde geschokt. Sedert 1589 moesten er reeds maatregelen genomen worden tegen ergerlijke tooneelen onder de studenten. De stipendianten staken zich zelfs, tot groot nadeel der burgerij, zoo diep in schulden, dat de Gedeputeerden op den Landsdag in overweging

1) *S. R.* 8 en 9 *April* 1597.

gaven om, met intrekking der toelagen, hen geheel in kost en kleeding te onderhouden, 't welk, goed uitgevoerd, minder uitgaven en meer voldoening zou opleveren. Tevens vroegen zij, of het — met het oog op de weinigen die zich behoorlijk gedroegen — bij gemis van alle toezigt, niet goed zou wezen »dat eender bestelt worde, die haar studie regeerde ende haar in *disputationibus et concionibus* onderwese, ende denselven macht gegeven den *promotorem* [1]) ende *pedellum* tot haar ongehoorsaemheijt te gebruijcken, ende naedien sij sich nae 4 ofte 5 straffingen ofte onderrichtingen niet wilden beteren, dat zij metterdaet priveert en haren borge tot betalinge der costen gedrongen worde". De Staten gingen evenwel niet verder dan aan Rector en assessoren op te dragen om de ongehoorzamen zoo veel mogelijk in bedwang te houden, des noods door de baldadigsten aan de Gedeputeerden voor te dragen, om »van haere pensie gepriveert te worden" [2]).

Toen in 1591 Magister Joh. Roggius, die uit Heidelberg was gekomen, tot inspecteur der Burse benoemd was, zag men deze inrigting weldra ontaarden in een brandpunt van ruwheid en wanorde.

Met sommige professoren kwam hij in onmin over de uitoefening van het gezag en het regt van straffen op de Burse; de bursalen beschuldigden hem van willekeurige en grievende beleedigingen. De Senaat scheen immers verzuimd te hebben de betrekking van den inspecteur tot de bursalen vooraf behoorlijk te regelen; *hinc illae lacrymae* en schuld aan weerszijden. Weldra vormden zich partijschappen voor en tegen Roggius, onder de professoren zoowel als onder de studenten. De Staten en Gedeputeerde Staten zagen zich overstelpt met klagten, dan van deze, dan van gene zijde, en verschillende besluiten, die elkander in een kort tijdsbestek opvolgden en geene leidende gedachte uitdrukten, moeten wel de overtuiging geven, dat de overheid zelve niet wist, waaraan zij zich had te houden.

Eindelijk dacht zij het twistvuur te zullen blusschen, door in 1594 te bepalen: 1°. dat voortaan alle professoren »gelijcke macht ende anthoriteijt" zouden hebben, onder leiding van den Rector Magnificus; dat zij onderling bij meerderheid van stemmen hadden te beslissen, zonder dat tegen een wettig besluit bij Ged. Staten mogt worden opgekomen; 2°. dat de Burse nog een jaar in stand zou worden gehouden, onder opzigt der professoren, die, beurtelings twee aan twee, te minste een paar maal in de week, hadden toe te zien op de spijs en

[1]) De promotor was het hoofd der academische politie.

[2]) *S. R.* 15 *April* 1590.

drank, die de oeconomus opdischte, en op het gedrag der studenten. De inspecteur zou mitsdien eervol ontslagen worden en »gerecommandeert tot een andere goede staet". Verder 3°, dat hiermede alle verschillen zouden zijn vergeven en vergeten en niemand van zijn post ontzet worden, terwijl, bijaldien naderhand twist werd gezocht of geklaagd zonder reden, de schuldige met eene korting van *f* 100 op zijn traktement zou worden getroffen; 4°. dat, om eene herhaling van ergelijke tooneelen te voorkomen, een curator of scholarcha benoemd zou worden, die met den Rector en de overige professoren moest toezien op het gedrag der studenten, inzonderheid van de alumnen, »ten einde die geholden mogen worden in alle goede oeffeninge, als namentlijck predicatiën te hooren, lectiones te frequenteren, repeteren, met alle 't gene daeraen cleeft, ende die eerlijcke ende Godtsalige studenten beroepinge vordert" [1]).

Duidelijk blijkt hieruit, dat de Staten niet tegen Roggius waren ingenomen, maar veeleer verstoord over klagten, die zij als ongegrond of overdreven beschouwden. Even gunstig dacht prof. Lydius over den inspecteur, toen hij in 't begin van 1594 bij de Gedeputeerden aandrong op de handhaving der tucht en meer bijzonder om Roggius te steunen, niet alleen tegenover de studenten, maar ook tegenover sommige professoren [2]).

Werd hij dus als inspecteur opgeofferd in de hoop, dat de rust aan de academie dan zou terugkeeren, — onhandig was het om Roggius voldoening te verschaffen door eene aanstelling tot hoogleeraar in de mathesis. 't Was toch te voorzien, dat deze man, hoe bekwaam misschien, even gehaat zou blijven, waar hij in de academiewereld ook geplaatst werd. Maar zijne mathematische kundigheden werden door de academieburgers daarentegen niet hoog aangeslagen [3]).

Franeker bleef dan ook om zijnentwille in rep en roer, en dat wel in den tijd, toen het beleg en de reductie van Groningen, met de gevolgen, die zich daaraan vastknoopten, den Stadhouder in de eerste plaats natuurlijk meer bezig hielden, dan de huishoudelijke aangelegenheden van Friesland.

Het forum academicum kon over geene voldoende middelen van be-

---

[1]) *S. R.* 13 *April* 1594. [2]) *Fran. archief*, no. 305.

[3]) . . . . eoque magis si id profiteatur, quod nec callet, nec percepit, quemadmodum literis etiam Heydelberga, nescio a quo et ad quem, inter studiosos sparsum fuit. Zoo schreef prof. H. Schotanus den 6 Sept. 1596 aan Joh. Saeckma, in een uitvoerigen en belangrijken geheimen brief, die mijn hoofdbron is voor het gebeurde met Roggius. Archief *Gabbema*.

dwang beschikken; het stadsbestuur had in de academiewereld niets te zeggen; van daar dat de studenten deden wat zij wilden [1]).

Prof. Lydius, dien wij als een beschermer van Roggius hebben leeren kennen, kon ten laatste niet langer aanzien, dat de hoogeschool, die door gevaren van buiten al genoeg bedreigd werd, ook nog gevaar zou loopen te bezwijken door gebreken in eigen boezem. Moedig beklom hij in 1595 het spreekgestoelte om de Staten onder 't oog te brengen, hoe dringend noodzakelijk het was de tucht te herstellen op de scholen, in 't bijzonder op de academiën [2]).

Onder de punten van beschrijving voor de Statenvergadering in het begin van 1595 treft men dan ook de klagte aan, dat de „moetwilligheden ende insolentien totten hoochsten trap gesteeghen en zijn", en de professoren „geensins zich hebben laeten bewegen den minste straffe tegen den moetwilligen bij der hand te nemen", weshalve de Gedeputeerden dringend verzochten, dat de Staten afdoende middelen mogten beramen. Het hierop genomen besluit hield in, dat uit ieder go en van wege de steden een lid gecommitteerd zou worden om met commissarissen uit Gedep. Staten ten spoedigste te handelen naar bevind van zaken.

Deze taak viel te beurt aan de volmagten Epo van Douma, Frederik van Offenhuisen, Elardus Reinalda, Tjerk Ruurds en Bants. In den hun verstrekten lastbrief verklaren de Staten tot dezen maatregel te zijn overgegaan, „nademael hen volcomentlijck is geremonstreert ende gebleken van de grote insolentiën en ongeregeltheden — bij enige studenten bedreven, mitsgaders de twist ende onenigheit dienshalven onder den Professoren ontstanden tot vervallinge van de behoorlijcke tucht ende discipline" [3]).

De waarschuwende stem van Lydius werd dus niet in den wind geslagen. Wat die commissie heeft uitgericht, is mij trouwens niet gebleken.

---

1) Ipsa experientia nos crebro docuit, quod cum ille abesset vel ruri latitans, vel alibi haerens, hic fuerunt Alcedonia, quies, pax, tranquillitas, et simul atque redijsset, eventus aliud ostendit, ac veluti nimbo immisso iactabantur, ferebantur, volvebantur et rapiebantur cuncta, statim tumultus, factiones, partes, pugnae, iniuriae, convicia et factiones exstiterunt. *Schotanus* in den aangehaalden brief aan Saeckma.

2) *Oratio panegyrica ad Frisiae Ordines, comitia annua habentes, continens expositionem extremae necessitatis ac summae utilitatis disciplinam in scholis et praecipue academiis restituendi.* Fran. 1595. Tot mijn leedwezen heb ik geen ex. dezer oratio aangetroffen.

3) *S. R.* 31 *Mei* 1595 en *Commissiebrief* van denzelfden datum.

Een jaar later besloten de Staten, dat alle aangelegenheden der hoogeschool, zoöwel de professoren en studenten als de Burse en de alumnen rakende, zouden staan ter kennisneming en beslissing van Gedeputeerde Staten [1]. Hieruit volgt, dat men tot dusver eigenlijk geen oppergezag had aangewezen, bevoegd om handelend op te treden, wanneer de Staten niet vergaderd waren.

De Gedeputeerden nu trachtten, het kostte wat het wilde, onzen Roggius te handhaven. Misschien zou dit een paar jaren vroeger aan eene krachtige hand nog wel zijn gelukt, maar thans had het twistvuur reeds een te grooten omvang aangenomen om, met behoud van Roggius, gebluscht te kunnen worden. 't Ergste was wel, dat hij een onhandig en onverzettelijk mensch was, die naar goeden raad niet luisterde.

Er werd een dag bepaald, waarop men voor de derde maal zijne introductie zoude beproeven [2]. Maar kort te voren, waarschijnlijk na afloop der zomervacantie van 1596, had hij de heropening zijner private collegiën aangekondigd en de leerlingen, zonder voorbehoud, opgeroepen om die te komen bezoeken. Toen nu op het aangewezen tijdstip ook de partij kwam, die hem vijandig was, staakte onze hoogleeraar de les. Naderhand gevraagd, waarom hij dit had gedaan, antwoordde Roggius alleen met een honenden lach. Natuurlijk was dat weer olie in het vuur en eene rijke bron van standjes. Naar den raad van professoren, om de introductie uit te stellen, opdat hij eerst door hunne bemiddeling weder met de studenten op een goeden voet mogt komen, werd niet geluisterd, noch door hem, noch door den stedelijken magistraat, die namens Gedeputeerden bij de introductie zou optreden. Bovendien werden de professoren ontstemd door het bevel van hoogerhand, dat zij allen, vriend en vijand dus van Roggius, daarbij tegenwoordig moesten zijn, en dat de burgemeesters van alles een naauwkeurig verslag zouden geven aan Gedep. Staten.

Roggius werd dan op den bepaalden dag door de professoren, in bijzijn van den magistraat, het auditorium binnengeleid; de studenten wandelden inmiddels buiten op en neder, en weigerden, zelfs na uitgenoodigd te zijn door den Rector Magnificus, Roggius te hooren. Eindelijk kwam de oudste zoon van prof. Lydius binnen, gevolgd door enkelen, van welke sommigen met groot rumoer weer wegliepen.

[1] *S. R.* 6 *Maart* 1596.

[2] Cum Roggius iam tertium introducendus esset. Schotanus noemt deze gebeurtenis ook: ea toties repetita inauguratio.

Alzoo liep de plegtigheid af onder openbaar protest aan de zijde der studenten.

Ten einde de orde zooveel mogelijk te bewaren, gaf de Rector zich vervolgens de moeite om telkens de collegiën van Roggius bij te wonen. Maar vruchteloos. Roggius werd overal vervolgd, zelfs in zijn eigen huis, en de Senaat had van den morgen tot den avond de handen vol met het aanhooren en onderzoeken van klagten. Dat het stedelijk bestuur dien onhoudbaren toestand moede werd en dreigde tusschenbeide te zullen komen, is ligt te begrijpen, evenzeer als dat de Senaat, tuk op zijn krachteloos gezag, zulks euvel opnam. Had de Rector sommigen al verboden om de collegien van Roggius weer te bezoeken, niemand bekreunde zich daarom. Integendeel spanden verscheidene jongelui zamen om de Roggianen, zooals de welgezinden genaamd werden, den toegang tot die collegiën te beletten. Zij vatten post voor de deur, zoodat de hoogleeraar alleen bleef staan voor stoelen en banken. Drie of vier der hoofdleiders, onder welke Johan Gijsbert Laquart, van Bolsward, werden daarom door den Senaat tijdelijk gerelegeerd. Ondanks zijne plegtige belofte aan prof. Schotanus van zich te zullen onderwerpen, verbond die jongeling zich met zijne lotgenooten — naar men zeide onder eede — om het verzet vol te houden.

Wanneer gerelegeerden de stad niet uit eigene beweging gingen verlaten, moest de magistraat hen, overeenkomstig de bepalingen der academiewet, uitzetten. In het gegeven geval werd mitsdien het vonnis ter kennis gebragt van den Stads-Secretaris.

Weldra rukten eenige politieagenten, volgens een ander berigt ook eenige soldaten, naar 't academiegebouw op, om de gerelegeerden te vatten bij het uitgaan. Deze, bespeurende wat er gaande was, riepen den bijstand in van hunne makkers, die in de collegiekamers waren, en fluks verschansten de Muzenzonen zich achter de gesloten academiepoort. Door de dienaren der openbare magt werd deze spoedig, onder protest van den Rector en andere in haast toegeschoten professoren, met palen of balken opengeloopen, waarna een gevecht volgde, waarin Laquart door een schot doodelijk werd getroffen. Of de manschappen nu hun last te buiten zijn gegaan, zooals door den magistraat werd beweerd, dan of zij mondeling den geheimen last hadden ontvangen om zich te wapenen en geweld met geweld te keeren, zooals een hunner opgaf, is niet meer te beslissen. In eene bijeenkomst van professoren en het stedelijk bestuur, dadelijk daarna ten raadhuize gehouden, viel menig hard woord.

Wat nu gedaan? Wie moesten wijken? Prof. Schotanus schreef daaromtrent aan Saeckma, als het eenstemmig oordeel van alle professoren, dat Roggius zonder groot gevaar niet gehandhaafd konde worden. „Etenim" — zoo drukte hij zich uit — „malevolentia haec semel adversus illum concepta videtur ab uno ad alium propagari et transferri et per manus quasi tradi. Quotusquisque eorum superest, quos ille tum (ut illi quiritabantur) Bursa pro sua libidine laeserat, non tamen minus, qui post longum tempus accesserunt in eandem offensam successisse perspicimus. Hanc scilicet lampada discedentes transmittunt ad novitios et ad posteros, vel per cives quoque, et quoscunque qui supersunt. Ut profecto, qui Academiam non sanguine redundare aut sacrosanctum illud domicilium non caedibus violari et profanari velit, alterutrum horum faciat oportet, ut vel eum demittunt, vel Academiam aboleant. Nam studiosos ad unam omnes expulisse non satis est, nec ea ratione malum sopietur".

De Senaat wendde zich kort daarna tot de Staten, diè juist bijeen waren, met het volgende adres, waarin de treurige toestand onomwonden is blootgelegd [1]):

Verthoont met behoorlijcke eerbiedinghe D. Alardus Auletius, Medicinae Professor ende voor desen tijdt Rector van de Hooge Schoole binnen Franeker, voor hem ende zijn mede Professores et Collegas, dat nu onlancx in deselve Schole zekere commotie ende beroerte onder den studenten propter lectiones Roggij ontstaen is, zijnde daervuijt oick (leijder Godt:) eenige ongelucken gevolcht, waardeur eenige partije onder den studenten geresen zijnde, authoritas Academici Senatus grootelicken is gelabefacteert ende becrenckt, ende oick d' Vniversiteijt selff, deurdien veele ende mede van de beste studenten alrede daerover vertrocken sijn ende noch apparentlick is eenige meer te sullen vertrecken, tenzij daer inne promptelick met goede bequame middelen versien worde, omme 't eviteren ende voor te comen de voirdere inconvenienten, die deur anhangh van de fauteurs van den partie (gelijck in allen factien wel geschiet) alsnoch zouden mogen toevallen ende geschieden. Ende want nijet alleene daeraen gelegen is authoritas Academici Senatus, ende de conservatie van hun privilegien, maer oick den gehelen Landtschappe ende 't gemeene beste van dien, als mogende daerdeur te nijete gaen ende in ruïne vallen die geheele Vniversiteijt met zoo grote costen opgericht, behalven dat Respublica daerdeur maximum detrimentum zoude lijden; Soo versoeckt den Suppliant

[1]) In originali op het stedelijk archief te Leeuwarden.

dat V.E. sulcx alles aengesien, believen wille daerinne promptelick te remedieren met alsulcke expediente, bequame ende wettelicke middelen als V.E. vuijt hun wijsheijdt ende discretie in raide bevinden sullen te behoren, opdat d' voorsz. Academie geconserveert, d' voorsz. inconvenienten voorgecomen ende de factien ende partijschappen wechgenomen mogen worden.

ALARDUS AULETIUS.
Academiae Franecqueranæ Rector.

Bij marginale beschikking werd de adressant, op grond der bovenvermelde resolutie van 6 Maart bevorens, naar de Gedeputeerde Staten verwezen. Daar zegevierde weldra het gevoelen, dat aan Roggius eervol ontslag met een vereerend getuigschrift moest worden verleend [1]).

Dat er inmiddels drie compagniën infanterie naar Franeker zouden zijn gezonden, zooals Vriemoet op gezag van Men. Winsemius verhaalt, mag men betwijfelen. Wel bleek mij dat Jan Zageman, regimentshopman in garnizoen te Harlingen, den 28 Januarij 1597 in last kreeg zes goede soldaten te zenden, om den promotor des noods te kunnen bijstaan tegen de studenten [2]). Rustig was het toen derhalve nog niet.

Kon ik uit ongedrukte bronnen, die aan Vriemoet onbekend bleven, zoodat hij zelfs niet wist dat het treurspel eerst in het begin van September 1596 is afgespeeld [3]), meer licht over de zaak verspreiden, hoogst aangenaam was het mij, kort voor het ter perse gaan van mijn arbeid, bekend te worden met een elders nog niet vermeld dichtwerk over dien treurigen afloop. Een ooggetuige, de student Patroclus Roemeling, van Diepholz in Hannover [4]), stelde namelijk uit verzen van Virgilius een verhaal te zamen van de omstandigheden, onder welke Laquart den dood vond. Hij gaf het uit te Lemgo in Lippe Dethmold, onder den titel: *Cento, in quo Professorum et studiosorum Academiæ Frisiorum dissidium, a seditioso quodam excitatum adumbratur; Præcipue autem miserrimus interitus eximiæ optimæque spei Adolescentis Johannis Gisberti Laquart, Filii Doctissimi plurimarumque rerum usu præstantissimi*

1) Zie verder het levensberigt van Roggius in het tweede deel van dit werk.

2) *Fran. archief*, no. 331; Vgl. Vriemoet, *Athenae Frisiacae*, p. 88.

3) Dit volgt uit de dagteekening (6 Sept.) van den brief van Schotanus, die blijkbaar op een der eerste dagen na het voorval is geschreven.

4) Ingeschreven in 't Album academiae den 8 April 1596, als Theol. Stud.

viri Domini Giseberti Laquart, Secretarii Bolswerdiani, describitur per Patroclum Romelingium Diepholdanum. Lemgoviæ, Anno CIƆIƆXCVII (in 4to [1]).

Boven hebben wij vermeld, dat de behartiging der aangelegenheden van de hoogeschool den 6 Maart 1596 aan de Gedep. Staten was opgedragen, tevens, dat den 8 April 1597 hierop in zoover is teruggekomen, dat hun verboden werd gedurende het loopende jaar nieuwe professoren te benoemen of tractementen te verbeteren. Op den Landsdag in 't voorjaar van 1598 klaagden de Gedeputeerden dan ook teregt, dat zulke strijdige maatregelen verlammend werkten op den goeden gang van zaken en men gevolgelijk »door dagelijcxe bevijndige bespoort den saken der voors. Schole van dage te dage in meerder confusie te vervallen". Zij gaven daarom in overweging om, op het voorbeeld van elders, Curatoren te benoemen, met eene uitgebreide bevoegdheid. De Staten gingen echter niet verder dan de vorige resolutie van 1596 te herstellen of te herhalen [2]).

Eenige weken later herhaalden zich de oneenigheden. Aan sommige professoren schijnt de benoeming van den Utrechtschen advocaat van den Sande tot opvolger van Julius van Beijma niet welkom te zijn geweest. Althans waren er onder hen, die hem niet naar het auditorium wilden begeleiden. Zijne introductie werd daardoor vertraagd. Drusius ging zelfs uit de stad. Dat er ernstige moeijelijkheden rezen, bewijst eene akte van indemmiteit, door Burgem. en Raden verleend aan de beide presiderende burgemeesters, die namens den Raad hadden geadsisteerd bij het opligten en uit de stad leiden van prof. Auletius, in den nacht van 6/7 September 1598, 't welk was geschied om grootere onheilen bij de introductie van van den Sande te voorkomen. Auletius, Joh. Arcerius, Drusius en Adama beklaagden zich daarop bij de Staten over den hoon, de beleedigingen, vervolging enz., die zij van den magistraat hadden moeten lijden, wegens het uitstellen van de introductie des nieuwen hoogleeraars [3]).

1) Het bedoelde werkje behoort aan Jhr. Mr. W. E. J. Berg van Dussen Muilkerk te Amsterdam, die het mij gaarne door tusschenkomst van zijn zoon Jhr. Mr. E. W. Berg, te 's Hage, ter kennisneming zond, nadat Dr. Campbell mijne aandacht op dit misschien hier te lande eenig exemplaar had gevestigd. Met vergunning van den bezitter is het in zijn geheel onder de *Bijlagen* opgenomen.

2) *S. R.* 14 *April* 1598. Alsof zij de verwarring nog grooter wilden maken, werd den 4 April 1600 de resolutie van 8 April 1597 hersteld.

3) H. Edema van der Tuuk, *Joh. Bogerman*, Gron. 1868, aant. 23; *Fran. Arch.* no 379, 380.

Geldgebrek, wegens het voortzetten van den oorlog tegen Spanje, gepaard met de grootste wanorde in de academie-maatschappij, vormden dus het zwaard van Damocles, dat tot het einde der zestiende eeuw onze hoogeschool onophoudelijk boven 't hoofd hing. Toen na de reductie van Groningen de verwoestende krijg ophield zijn fakkel in 't noorden des lands te zwaaijen, toen veiligheid en welvaart mitsdien langzamerhand terugkeerden, kon de overheid meer hare aandacht wijden aan de verbetering van huishoudelijke aangelegenheden.

Met het aanbreken van de nieuwe eeuw ging dan ook voor de Friesche academie de dageraad van vooruitgang op. Het eerste besluit der Staten, waarmede zij zich toen zag begroet, luidde immers:

„De Staten van Frieslandt continueren de Universiteijt, mits dat de abusen aldaer sijnde wechgenomen worden, en wort bij desen de professoren georddonneert op hare praelectiones naerstelijck te passen ende die wel te versorgen, ofte bij faulte van dien t' elcken reise te verbeuren ende bij den Ontvanger der Cloostergoederen in hunne gagien affgetrokken te worden een Caroli gulden, waer van den Magnifico d' opsicht mits desen aenbevolen wort."

Tevens werd de scholarch, die met de professoren op het gedrag der alumnen had toe te zien, afgeschaft en „bijaldien de Universiteijt tot Franequer wort gecontinueert" zouden de Gedeputeerden zelve de gesubsidieerde studenten examineren, om met hunne vorderingen op de hoogte te blijven [1]. Ook de Burse bleef behouden. Dat het toezigt van den Rector op het geregeld geven van collegiën ernstig gemeend was, verneemt men uit den last hem opgedragen om maandelijks van der professoren afwezigheid of verzuimen kennis te geven aan den ontvanger der kloostergoederen, of schriftelijk te verklaren, dat ieder zijne lessen op de bepaalde tijden had waargenomen. De tijd van dreigen en weifelen scheen van nu af voorbij, want in eene volgende vergadering ontnamen de Staten werkelijk aan sommige scholieren en studenten hunne subsidien [2].

Op de klagt der professoren, dat zij tegen de wet bezwaard werden met belastingen, is de academie met de gast- en weeshuizen bij de eerste verpachting vrijgesteld, overeenkomstig de privilegiën tijdens de stichting verleend. Gelijktijdig stelden de Staten een collegie in van vier Curatoren [3]. Het besluit tot beperking van 't aantal professoren bleef onuitgevoerd, integendeel, in uitbreiding der leervakken en het aanstellen van meer professoren en docenten vond men uitstekende middelen om

[1] *S. R.* 28 *Februarij* 1601. [2] *S. R.* 21 *April* 1602. [3] *S. R.* 25 *Febr.* 1604.

het doel der inrigting, de algemeene ontwikkeling des geestes, te bevorderen. Eene goede keuze van hoogleeraren, voldoende bezoldiging, handhaving der privilegiën, het spoedig beëindigen van leerstellige geschillen, toezigt op het openbaar gedrag van professoren en studenten, moesten hiermede noodwendig gepaard gaan. Naar de aangegeven orde dezer onderwerpen, zullen wij nu trachten aan te toonen, dat 's Lands vaderen zulke middelen hebben aangewend, zooveel zij vermogten.

Was door de benoeming van Roggius een buitengewone leerstoel voor de mathesis opgerigt, weldra werd deze door den geleerden Metius bezet en in 1600 tot een gewonen verheven. Sedert 1596 had men reeds in Julius van Beijma een tweeden hoogleeraar in de regtsgeleerde faculteit, naast Schotanus.

Als ethices et physices professor trad in 1602 Henricus de Veno en daarmede een tweede hoogleeraar in de philosophie op, terwijl de geneeskundige faculteit in het volgende jaar in Rafaël Clingbijl een tweeden hoogleeraar verkreeg, bepaaldelijk voor het onderwijs in de anatomie. Daarentegen liet men, na vruchtelooze pogingen om Franciscus Junius aan de hoogeschool te verbinden, de door Lydius' dood in 1601 opengevallen plaats onvervuld, vermits Sibr. Lubbertus en Nerdenus voldoende in het theol. onderwijs schenen te voorzien, te meer, daar men in Drusius een afzonderlijken hoogleeraar voor de Hebr. taal bezat.

Sedert 1648 werd ook academisch onderwijs in de nieuwe talen gegeven, voornamelijk in het Fransch, en den leeraar de titel en rang van buitengewoon hoogleeraar verleend.

Aan een vasten regel heeft men zich ten aanzien van het aantal hoogleeraren in elke faculteit echter nimmer gehouden. Zoo werd b. v. de medische faculteit, van af den dood van Auletius in 1608 tot aan het vertrek van van der Linden naar Leiden in 1651, slechts door één vertegenwoordigd; in de philosophie telde men eens drie gelijktijdig, namelijk Greidanus, Steindam en Wubbena. Ten jare 1677 had men weder vier theologische professoren, en wel Arnoldus, Witsius, van Marck en van der Waeijen. Ook in de regtsgeleerde faculteit was het aantal dikwerf afwisselende.

Verschillende oorzaken werkten daartoe mede. Somtijds bleven leerstoelen lang vacant, omdat de benoemden telkens bedankten; schaars bezet waren zij daarentegen, wanneer, gelijk niet zelden het geval was, de een of ander hoogleeraar in verschillende faculteiten

onderwijs gaf [1]); ruimer daarentegen, wanneer tot steun van een grijsaard of om een veelbelovend man aan de academie te verbinden, of wel voor een onderdeel van deze of gene wetenschap, een *extraordinarius* benoemd werd.

Hoe zeer de Staten er op uit waren om uitstekende mannen voor het onderwijs te verwerven, mogen de namen getuigen van zoovele beroemde hoogleeraren van andere academiën, aan wie te vergeefs een leerstoel werd aangeboden. In de theol. faculteit hebben wij slechts te noemen Hendrik Alting, te Heidelberg; Johannes Combachius, te Cassel; Samuel Petitus, te Nimes; Alexander Morus, te Amsterdam; Frederik Spanheim en Antonie Hulsius, beide te Leiden; in de regtsgeleerde faculteit, Dominicus Arumaeus, te Jena; Dionijsius Gothofredus, te Heidelberg; Johannes Goeddaeus en Arnold Maurits Holterman, beide te Marburg. Had de beroemde criticus Gruterus hen ten jare 1623 al teleurgesteld door voor den leerstoel in het Grieksch te bedanken, pas was zijn leerling, de literator Jan Gebhard, in Mei 1628, na veel omzwervens, eindelijk te Groningen aangekomen, of de Staten van Friesland boden hem een buitengewoon professoraat aan in de Latijnsche taal en welsprekendheid, op eene jaarwedde van *f* 400. Zijne gelijktijdige benoeming tot opvolger van Ubbo Emmius, als hoogleeraar in de Grieksche taal en geschiedenis te Groningen, was echter oorzaak dat de goede bedoelingen der Friesche Staten „ad promovenda studia literaria" in dit opzigt niet gelukten. Te vergeefs trachtten zij den Alkmaarschen Rector Reinerus Neuhusius, te vergeefs daarna in 1656 den Bremer hoogleeraar Johannes Schildius op den leerstoel voor de geschiedenis en welsprekendheid te plaatsen; ook mislukten de pogingen om voor het onderwijs in de wijsbegeerte ten jare 1684 een Baijle aan de hoogeschool te verbinden.

In 1628 wees prof. Amama er reeds op hoe gunstig het beroepen van buitenlandsche hoogleeraren, zij het dan ook veelal vruchteloos geweest, op den naam der hoogeschool had gewerkt. „Ex eo proceres nostri magnis et extra-ordinariis stipendiis exteros Professores, viros celebres, quod antea vel sperare stultum fuisset, invitarunt et Academiam, de qua solvendam saepius in suffragia iverant, ad omnem occasionem exornarunt. Penetravit melior ea fama in Arctonum usque orbem, unde modestissimos et prioribus istis longe absimiles adolescentes, his postremis annis habuimus, amavimus, etiamnum habemus et amamus. Ex eo

[1]) Joach. Andreae doceerde b. v. philosophie en regtsgeleerdheid; Rhala de Latijnsche taal en het regt.

is fuit Academiae nostrae status, ut qui vel corrupti vel indocti ex ea excessere, nil nisi fatuitatem et socordiam suam accusare possint. Huius elogii testes citare multos possem ex ipsa Germania" [1]).

Hebben de vermelde geleerden al geen plaats genomen in de rij van Franekers professoren, men had niettemin het voorregt mannen van grooten naam in de wetenschap aan de academie te verbinden. Noemen wij slechts de namen van Maccovius, Bogerman, Vedelius, Cloppenburg, Coccejus, Witsius, van Marck, van der Waeijen en Vitringa, om de overtuiging te geven, dat het onderwijs in de godgeleerdheid en de oostersche talen aan Franekers hoogeschool in de zeventiende eeuw voor dat aan hare zusteracademiën in den lande niet achterstond. Hebben v. d. Sande, Lijcklama à Nijeholt, Rhala, Wissenbach, Huber en Noodt onder de regtsgeleerden zich niet eene groote, ja sommigen geene onsterfelijke, vermaardheid verworven?

Nemen Metius, Holwerda en de Fulleniussen niet eene eereplaats in onder de vaderlandsche wiskundigen? Winsemius en Chr. Schotanus, waren zij voor hun tijd niet uitstekende geschiedschrijvers? Als men nagaat welk een tal van buitenlandsche studenten in de geneeskunde ten hunnen tijde Franeker bezochten en daar den doctoralen graad verwierven, dan zal men onwillekeurig erkennen, dat mannen als Clingbijl, Aug. Adama, Menelaus Winsemius, J. A. van der Linden en Phil. Matthaeus Sr. zich met hunne ambtgenooten aan andere academien konden meten.

Door een zamenloop van verschillende omstandigheden waren eenmaal gelijktijdig verscheidene leerstoelen ledig. Immers had Meinardus Schotanus in 1632 het predikambt te Leeuwarden aangenomen; zijn opvolger Sibr. Menaldum overleed, na slechts een half jaar werkzaam te zijn geweest; Bogerman werd daarop wel spoedig beroepen, maar zijn arbeid aan de uitgave van de Statenvertaling des Bijbels belette hem om dadelijk over te komen; Amesius vertrok in 1633 naar Rotterdam, zoodat Maccovius in de theol. faculteit alleen overbleef; van de regtsgeleerden vertrok Bern. Schotanus in 1635 naar Utrecht; daarna kwam Metius ten jare 1636 te overlijden. Hieraan is het welligt toe te schrijven dat in 1633, 1634 en 1635 het getal der nieuw ingeschreven studenten, dat in de drie voorgaande jaren 100, 102 en 120 beliep, tot 89, 83 en 87 is verminderd.

De zorg voor het behoud der academie was echter in te goede handen, dan dat die toestand lang zou duren. Lezen wij maar het Staatsbesluit van 6 April 1636 [2]).

[1]) *Orat. de barbarie morum* (gehouden in 1628 en geplaatst voor zijn *Antibarbarus Biblicus*, Fran. 1656) in fine.

[2]) Ook achter de *Statuta et Leges Fundamentales*. Leov. 1748, p. 106.

»De Staten van Friesland ter ernstige deliberatie gelegd hebbende de propositie der Curatoren van hunne Academie tot Franeker over de schadelijke disorden, waarin dezelve van tijd tot tijd vervallen is, inzonderheid door het afsterven en vertrekken van eenige professoren, welke plaatsen tot nog toe vacant zijn gebleven, en daarbij geconsidereerd hoe noodig het zij voor het welvaren en de reputatie van deze Provincie en voor de institutie van de jeugd, dat de Academie hersteld en in goede orde gebragt worde, hebben geresolveerd zulks doende bij dezen, dat de vacante professiën wederom ten spoedigsten zullen worden verzien met bekwame Professoren en daarbij geauthoriseerd de welgedachte Curatoren om te vernemen na persoonen, welke in de faculteiten geleerd, van leven en lere gesond, en stichtelijk voor de jeugd zullen zijn, en een ieder derzelve na zijne meriten ook toe te leggen een bekwaam tractement . . . . . doch alles op welbehagen van hare Ed. Mog. en zonder in tijds iets finalijk te doen, zonder voorgaande rapporten".

Weldra werd de Eloq. et Histor. professor Rhala tot hoogleeraar in de regten aangesteld, terwijl naast hem en Wybinga nog een derde, en wel Corn. Pijnacker, optrad. Tot het onderwijs in de welsprekendheid en geschiedenis in Rhala's plaats beriep men P. Winsemius. B. Fullenius zei het onderwijs in 't Hebreeuwsch vaarwel om voortaan de plaats van Metius in te nemen, waarna Joh. Coccejus weder voor Fullenius in de plaats kwam. Eindelijk was Bogerman ook gereed om zijne nieuwe taak aan te vangen, zoodat nog vóór het einde des jaars, en wel op 7 December 1636, het zestal gelijktijdig kon worden geinaugureerd.

Uit de bovenstaande resolutie zien wij, dat de hoogleeraren niet dezelfde bezoldiging genoten, maar »een ieder derzelve na zijne meriten een bekwaam tractement". Bleek ons al niet hoe groot het tractement van de negen eersten is geweest, wij vermoeden, dat het aanvankelijk niet meer dan *ƒ* 500 zal hebben bedragen. Op deze jaarwedde is Tiara ten minste benoemd. Gruterus werd in 1623 op *ƒ* 800 beroepen, Metius zag zijn tractement in 1633 tot *ƒ* 1000 verhoogd; Wybinga en Rhala genoten dit voorregt in 1640; Chr. Schotanus kreeg in 1644 *ƒ* 800; Joh. Phocylides Holwerda werd in 1647 op *ƒ* 700 ordinarius, Dom. Acronius is ten zelfden jare daarentegen op *ƒ* 800 beroepen. Wissenbach had als Juris prof. primarius aanvankelijk (1643) geen hooger inkomen dan *ƒ* 800; in 1647 en 1653 zag hij het telkens met *ƒ* 200 verhoogd. Twaalfhonderd guldens, welke Cloppenburg in 1648

en Arnoldus in 1663 verkregen, was nog niet het maximum, want Vedelius kwam eerst over, nadat hem *f* 1400 toegezegd was, en aan Alex. Morus werd *f* 1600 beloofd, maar dan zou hij daarvoor ook eenmaal in de week in het Latijn en eenmaal in de 14 dagen in het Fransch hebben moeten prediken. Coccejus had als hoogleeraar enkel in de Hebreeuwsche taal slechts *f* 400; meer werd in 1651 ook niet toegezegd aan Philippus Matthaeus, den opvolger van van der Linden in de faculteit der geneeskunde. Zes jaren later ontving hij er nog *f* 200 bij.

Professoren, die van buiten de provincie beroepen werden, ontvingen eene som van *f* 250, tot vergoeding voor de kosten van verhuizing [1]. Meermalen vielen hun ook andere emolumenten ten deel. Zoo vereerden de Staten Coccejus in 1644 met *f* 250 voor de opdragt van zijne *Comm. in librum Jobi*, terwijl aan U. Huber eene gelijke som werd toegekend voor het uitspreken der lijkoratie op den Stadhouder Willem Frederik, in 1665. Aan Schotanus schonk men *f* 1500 „voor 't maken van de Friesche Kronijk" [2]). Deze voorbeelden zijn nog met een groot aantal te vermeerderen.

Beneden zal in bijzonderheden worden aangetoond, dat men het aan hulpmiddelen voor het onderwijs niet heeft laten ontbreken. Aan de bibliotheek en den academischen kruidtuin werd betrekkelijk zelfs veel geld besteed.

Gelijk wij reeds hebben gezegd, genoten de professoren, academieambtenaren, studenten en allen die te Franeker een academischen graad verworven hadden, naar art. 46 der wetten, verscheidene privilegiën, van welke de vrijdom van belastingen wel het voornaamste was. Werd dit laatste privilegie in 1634 al opgeheven, vóór het einde des jaars was het reeds hersteld. Om misbruiken te voorkomen stelden de Staten eindelijk een Reglement vast ten behoeve van de pachters der belastingen [3]). Ondanks verscheidene geschillen, inzonderheid met deze pachters, over den omvang der verleende privilegiën, bleven de leden van het corpus academiae in het volle genot daarvan tot in 1672, zooals beneden nader zal blijken.

Voor den uitwendigen bloei der hoogeschool werd dus door doeltreffende middelen voldoende gezorgd. Niet minder gingen de Staten voort met een wakend oog te houden op de plichtsbetrachting van professoren en studenten, ook op hunne verstandhouding, zoo onderling, als met de overheid, en alsdan deinsden zij voor krachtige maatregelen niet terug.

---

1) *S. R.* 12 *Nov.* 1636. 2) *S. R.* 21 *Julij* 1655. 3) *S. R.* 20 *Maart* 1650, 23 *Maart* 1654.

Zoo werd Henricus de Veno, die, naar het schijnt door onverdragelijke aanmatiging, met zijne meeste ambtgenooten over hoop lag, niet slechts als Rector Magnificus, maar tevens als hoogleeraar ontslagen, in weerwil dat een groot aantal studenten voor hem en tegen zijne klagende ambtgenooten partij trok. Dat deze maatregel meer een uitvloeisel was van de zucht om eene bron van onaangenaamheden weg te nemen, dan wel een gevolg van ambtelijke misdrijven of nalatigheden, mag men afleiden uit de spoedige verzachting van de uitspraak, door hem telkens van jaar tot jaar weder in betrekking te laten [1]). Drie hoogleeraren, die in de Veno's aangelegenheden waren betrokken, werden met eene tractementsvermindering van *f* 100 gestraft.

Gelijktijdig drukte Drusius zijn oordeel over Lubbertus in openbaren geschrifte uit op een toon, die niet van hunne goede verstandhouding getuigde, zoodat de Gedeputeerden hun verboden verder tegen elkander te schrijven [2]). Tevens ontvlamde in die dagen het odium theologicum tusschen Lubbertus en Maccovius. Nadat de laatste op des eersten klagte door de Franeker classis in 1616 vrijgesproken was, gaf hij kort daarna weer aanstoot door stellingen, inzonderheid door die *over des zondaars bekeering ten leven*, in 1617 openlijk onder zijne voorzitting, door Thomas Parker, een Engelschman, verdedigd [3]). In eene aan Lubbertus toegeschreven memorie werden nu aan Maccovius vijftig dwalingen ten laste gelegd, waaronder 33 in Parker's stellingen voorkomende, welke voor nog erger werden uitgekreten dan die van Arminius. Als onregtzinnige door de Franeker classis veroordeeld, wilde M. zich niet onderwerpen. Toen kwam de klagte bij Gedeputeerde Staten, die aan drie uit hun midden, drie Raden in den Hove en de Curatoren, versterkt door drie predikanten uit de classis, het onderzoek opdroegen [4]). Op hunne voordragt werden de overgelegde stukken in handen gesteld van zeven predikanten, drie van Leeuwarden en vier van elders, „omme

[1]) *S. R.* 12, 13 *Dec.* 1609, 15 *Januarij*, 21 *Maart*, 13 *Junij* 1610, 28 *Januarij* 1611.

[2]) Vgl. Drusii *Epistola ad fratres Belgas*, Fran. 1615. *S. R.* 8 *Februarij* 1616.

[3]) *Theses Theologicae de traductione hominis peccatoris ad vitam, quas — ad disputandum proponit* Thomas Parkerus, Anglus. Fran. 1617. Te Leiden was hem de defensie dezer theses geweigerd; op raad en aanbeveling van Festus Hommius, begaf hij zich naar Maccovius, die het praesidium op zich nam, onder voorwaarde, dat Parker er eene verontschuldiging van de scholastieke uitdrukkingen zoude bijvoegen.

[4]) *G. R.* 3 *Oct.* 1618.

bij hen gevisiteerd te worden in de vrese des Heeren, hun advijs daervan bij geschrifte te stellen, 't selve met redenen uijt Godes woort te becleden ende alhier ten spoedighsten over te leveren". Lubbertus zou hierbij, op last van Gedeputeerde Staten en in naam der classis, de beschuldiging hebben ingeleid. Waarschijnlijk luidde het advies van 't zevental om de zaak aan 't oordeel der Dordsche Synode te onderwerpen. Hiertoe is door de overheid althans besloten [1]). Deze hooge Kerkvergadering droeg aan zes uit haar midden het onderzoek en de beslissing op. Hoewel hun oordeel niet eenstemmig was, sprak de meerderheid onzen Maccovius vrij, doch niet zonder hem te vermanen om in het vervolg zijne lessen op eene meer eenvoudige en bevattelijke wijze voor te dragen en zich meer te bedienen van spreekwijzen aan de H. Schrift ontleend; tevens werd hem aanbevolen om zich te onthouden van eene al te naakte en strenge voorstelling van sommige gevoelens. Velen toch, te onwetend en te onbekwaam tot het begrijpen van zoo groote verborgenheden, konden dat niet dragen.

De scherpzinnige redetwister, gewoon te vertoeven in het dor en doornig woud der schoolgeleerdheid, zooals Delprat hem ergens zeer juist schetste, bekreunde zich weinig aan die vermaningen en wenken. Hij ging voort de toenmalige regtzinnigheid tot in het ongerijmde te overdrijven.

Bevreemdend is het dus niet, dat hij in 1621 op nieuw met Lubbertus in een geloofsstrijd kwam, waarvan de beoordeeling en afdoening werd opgedragen aan eene commissie van twee Gedeputeerde Staten en twee Curatoren.

Een jaar later trad Amesius, die zich indertijd bij de Dordsche Synode vrijwillig als verdediger van Maccovius had aangeboden, naast hem als hoogleeraar in de godgeleerdheid op. Vijand als hij was van spitsvondig redetwisten over onvruchtbare vraagstukken en voorstander van eene practische beoefening des Christendoms, trachtte de nieuwe hoogleeraar door toegevendheid de goede verstandhouding met Maccovius te bewaren, maar zijne goede voornemens vonden teleurstelling. Openbare disputen strekten dikwerf tot bestrijding van elkander, zoodat, toen hoogleeraren van andere academiën zich in hunne geschillen mengden, de Curatoren en Gedeputeerde Staten er een einde aan gemaakt zouden hebben, wanneer Amesius niet, ontmoedigd door het min gunstig onthaal van zijn helderder inzigt, naar Rotterdam vertrokken was [2]).

---

[1]) *G. R.* 26 *Oct.* en 3 *Nov.* 1618.

[2]) Deze twistzaken zijn tot in bijzonderheden behandeld door prof.

De twisten tusschen Lubbertus en Maccovius hebben in de vaderlandsche kerk eene zekere vermaardheid gekregen en konden hier dus niet met stilzwijgen worden voorbijgegaan, omdat zij een voorbeeld opleveren, dat aan art. XVI der *Leges Academiae* de hand is gehouden.

Aan leerstellige verschillen bleef het in 't vervolg niet ontbreken. Zij laten zich echter beter behandelen in verband met de beschouwing over de rigting en het onderwijs der verschillende hoogleeraren, weshalve wij ons voorstellen die later ter sprake te brengen in hunne levensberigten. De geschillen, die vereenigd zijn met de namen van Descartes, Coccejus, Bekker en Roëll, gaan wij, zoover Franeker hoogleeraren daarin betrokken waren, hier dus voorbij.

Curatoren en Gedeputeerden hadden bij voortduring eene aanmatiging en ruwheid te bekampen, waarvan iemand zich in de tegenwoordige maatschappij nauwelijks een denkbeeld kan vormen, hoewel men moet erkennen, dat aan andere academiën de toestand destijds niet beter was.

Aanmatigend in hun oog handelden in 1620 onderscheidene studenten, door het aanwenden van pogingen om de hoogeschool naar Leeuwarden te doen overbrengen. Op het vernemen van dien toeleg, welke uit een adres aan de Staten schijnt te zijn gebleken, maakte de stadsregeering den Senaat terstond wakker. Er werd een onderzoek ingesteld naar de hoofdaanleggers, conferentiën werden gehouden en zelfs twee professoren naar Leeuwarden afgevaardigd om met eene commissie uit den magistraat bij de Curatoren en andere »Proceres" te »reprimeren de seditieuse acten van de studenten bij Rekest geremonstreerd in 't stuk van de Academie naar Leeuwarden te transporteren" [1]).

Te oordeelen naar den ernst, waarmede het bestreden werd, schijnt men te hebben verwacht, dat hun verzoek steun zou vinden bij invloedrijke personen. Altoos schijnt er dus eene partij te zijn gebleven, die soms het hoofd eens weêr opstak om Franeker van haar Muzentempel te berooven, iets waarover prof. Bouricius zijne verbazing niet konde bedwingen [2]).

Jod. Heringa in het *Archief voor kerkelijke geschiedenis* van Kist en Rooijaards, III, 505—664. Vgl. voorts IJpeij en Dermout, *Gesch. der Nederl. Herv. Kerk*, II, 308, aantt. 210 en volg.; Sepp, *Het godgel. onderwijs in Nederland, gedurende de* 16e *en* 17e *eeuw*. Leiden, 1873, I, 150 en volg. De twist in 1620 en 1621 liep »super resurrectione Domini, judicio extremo et justificatione fidei atque operum, itemque de satisfactionis sufficientia et efficacia mortis Christi". Meer is er niet van opgeteekend in de *Acta et Decreta Senatus*, B. p. 36.

[1]) *A. et D.* B. p. 29, 30.

[2]) H. Bouricius. *Orat. in obitum Timaei Fabri.* Fran. 1623, p. 126.

De ontgroening (te Franeker *depositio* genaamd), de studenten-vereenigingen (*conventicula nationalia*) en de gemeenschappelijke disch op de Burse waren in de uit alle natien zamengestelde academie-maatschappij voorts de hoofdbronnen van baldadigheden en vechtpartijen, die meermalen een hoogst ernstig karakter droegen. De naijver tusschen het forum academicum, den stedelijken magistraat en het Hof, werkte op eene spoedige beteugeling van de misbruiken nadeelig. Wanneer wij beneden afzonderlijk stilstaan bij den *Senatus judicialis*, het *studentenleven* en *de Burse*, zal dit in bijzonderheden worden aangetoond. In het eerste kwartaal der zeventiende eeuw was de toestand lang dreigend voor het bestaan der academie. De professoren zag men zelfs verdeeld in twee partijen, van welke de eene, tot welke men Lubbertus, Amama, Amesius, Hachting, Bouricius en Verhel hebbe te rekenen, het kwaad met hand en tand trachtte uit te roeijen, terwijl de andere, bestaande uit Maccovius, Menelaus Winsemius, Metius en Rhala, de oogen afwendde, de andere partij tegenwerkte, en niet zelden een slecht voorbeeld gaf.

Om de studenten zoo min mogelijk ledigen tijd te laten, werden b. v. de kleine vacantien in 1626 beperkt. Over dezen doelmatigen maatregel liet Men. Winsemius zich ongunstig uit, Rhala wilde zich er tegen verzetten [1]). Over beiden schreef Amama zelfs: Isti autem homines nihil magis metuunt, quam accessum talium Collegarum, qui disciplinae sint amantes.

Zóó werkten de »abusen" in de studentenwereld terug op de verstandhouding der professoren onderling. Onder dit licht moet men mijns inziens den inhoud beoordeelen van een stuk, 't welk in 1626 uit de pen van Amama gevloeid, door hem, Amesius, Verhel en Hachting onderteekend, aan Saeckma werd opgezonden. Het bevat ernstige bebeschuldigingen betrekkelijk den openbaren levenswandel van Maccovius, gestaafd door vermelding van feiten, die tot een tijdperk van meer jaren betrekkelijk en zeer geschikt zijn om ons een denkbeeld te doen

[1]) Amama schreef nl. aan Saeckma, doelende op Winsemius: Et alter iste, qui de tam opima gloriatur praxi, saepe prae se fert, se parum curare professionem, praecipue ex quo V.V. A. A. ferias contraxerunt. Cujus rei quoties mentio incidit, profitetur se ex eo tempore cum tanta alacritate non potuisse legere, . . . Rhala veroorlootde zich, volgens Amama, den uitval: quod de istis Pedanteriis, quas invexerant jam Do. Curatores et porro invecturi viderentur, et specialiter feriarum contractio proponebatur, esset mascule oppositurus. Arch. *Gabbema*, z. d.

vormen van de toen heerschende ruwheid [1]). Het zal daarom eene plaats vinden onder de Bijlagen.

Zonder te willen beweren, dat de strenge censor, die het stelde en die zooveel wanorde beleefde, kalm of geheel vrij van eenig *odium theologicum* is gebleven en de feiten niet heeft overdreven of te zwart gekleurd, acht ik het zeker, dat de wandel van Maccovius berispelijk is geweest. In de Senaatsvergaderingen werd hij niet ontvangen; zijne ambtgenooten lieten hem links liggen, totdat de Gedep. Staten, toen hun »van gemelte Doctoris Maccovij goedt leven ende institutie waere gebleecken", gelastten om hem bij provisie weder in de Senaatsvergaderingen en bij de raadpleging over de academiezaken toe te laten [2]).

Door welke maatregelen de algemeene bandeloosheid ten laatste werd beteugeld, is mij niet nauwkeurig gebleken, doch wel, dat de voorstanders van orde en rust in 1627 zich over de zegepraal verheugden, als eene gebeurtenis, die eenige jaren vroeger plaats had gevonden. Toen toch schreef Amama in de opdragt van een zijner werken aan Gedep. Staten [3]): »Mijn Heren, 't mach my gedenkken, dat het voor enige jaren al een droevige gelegentheyt met dese uwe Universiteyt gehadt heeft. Dese laatste Reformatie, welkke niet sonder levens perijkkel van enige onder ons op uwer M. M. bevel ende eernstige aanschrijvinge ingevoert is, is zo treffelijk van Godt de Here tegen veler menschen vermoeden gesegent, dat ik voor mijn hooft den Here mijnen Godt daarvoor niet genoeg kan dankken. Want in plaatse, dat wij te voren ons Ampt met suchten deden, ende onse zielen gestadiglijk quelden, siende ende horende het godloos bedrijf, ook van sulke die noch *Theologiae studiosi* souden zijn, ende daarna tot den H. dienst sonder enigh teken des berous, ten regarde van so een ergerlijk leven, getoont te hebben, door ydele getuigenissen gevordert zijn, daer hebben wij tot noch toe veel beter gestalte des Universiteyts gesien, ende hebben met vreughde ende blijtschap de werkken onser beroepinge verrichttet".

Omstreeks dezen tijd, in 1626 of 1627, althans kort na dat Saeckma als Curator was opgetreden, is door diens bemiddeling ook de harmonie onder de professoren hersteld. Een gemeenschappelijke eenvoudige maaltijd strekte ter eere hunner verbroedering. Allen waren opgeruimd zoodat een gulle en vriendschappelijke toon voorzat. Opdat er niets

1) Archief *Gabbema*, in originali.

2) *Miss.* 16 *Mei* 1629 (Dossier *Miss. aan Gedep. no.* 21).

3). S. Amama. *De Hebreusche Grammatica ofte Taal-Konst.* Amst. 1627.

aan zou ontbreken was Maccovius zelfs genoodigd. Menig glas werd aan de Curatoren en de herstelde eendragt gewijd. Nullus ebrius, omnes laeti domum reversi sumus. Ex eo laetior Academiae facies fuit; zoo verhaalde Amama [1]).

Tot de goede verstandhouding bleef Maccovius trouwens niet medewerken, want de klagte, dat hij voortging de eer en den goeden naam van ambtgenooten te belasteren, vond ik herhaald in een vertrouwelijken brief [2]).

Nadat de voornaamste wanorde in de studentenwereld was beteugeld, droegen de allengs tot stand gekomen reglementen en instructien ongetwijfeld veel bij tot handhaving van orde en regelmaat. Ik bedoel b.v. de *Ordre en articulen, waarop die studiosi, willende de Bursam frequenteren, ad mensas academicas geadmitteert worden, ende in posterum sich sullen hebben te reguleren*, van 2 December 1633; de *Wetten, volgens welke de Staten hare Landts voedsterlingen 't eenemaal begeeren geschikt te hebben*, die den 12 Maart 1653 werden gearresteerd, gelijktijdig met de benoeming van den Stadhouder tot Curator Magnificentissimus; de *Instructie voor den Inspector Bursae* van 17 Maart 1629 en die van 19 April 1684; de *Wetten op de bibliotheek* van 1650 en de uitvoerige *Instructie van de Curatoren*, die in 1660, dus eerst 56 jaren na de instelling van hun collegie, is vastgesteld.

Men verzuimde dus te lang om de huishouding in hare onderdeelen goed te organiseren. De algemeene wet van 1586 voorzag daarin niet; resolutien van Staten en Gedeputeerde Staten, doorgaans alleen van toepassing op bijzondere gevallen en personen, konden geen voldoenden leiddraad bieden, noch aan de administratieve overheden, noch aan de onderhoorigen. Niemand wist in den beginne, waaraan hij zich te houden had. Bovendien werden zij gedrukt, de algemeene wet eerst in 1638, de overigen, voor zoover bestaande, in 1656. Hoe kon men dan ook altoos orde verwachten, zoo lang doeltreffende regelingen en instructien ontbraken, of, indien deze al bestonden, zoolang zij niet dadelijk gedrukt onder de oogen werden gebragt van hen, die ze hadden na te leven?

Den gunstigen invloed van de toenemende orde ontwaart men duidelijk uit de cijfers, die aantoonen, hoe sedert 1629 het aantal studenten gestadig klom, en dat de academie dus niet meer geschuwd werd, noch door de inlanders [3]),

---

1) *Miss. z. d.* Arch. *Gabbema.*

2) D. D. Maccovius debet moneri et maxime serio, ne collegarum famae et honori detrahat; tristia satis audimus, quantum ad illud. Mein. Schotanus in 1630 aan Saeckma. Coll. *v. Br.* no. 112.

3) Op de vraag toch van Joost van Laren, of hij zijne zonen te Leiden

noch door de talrijke vreemdelingen, die gedurende den dertigjarigen oorlog herwaarts kwamen [1]).

Na de beschouwing van zoovele betreuringswaardige gebeurtenissen, werd ik aangenaam getroffen door de geruststellende verzekeringen, die uit den boezem van den Senaat aan prof. Reifenberg, te Bremen, konden worden gegeven, toen deze ten jare 1626 te Franeker was beroepen [2]).

Een gevoel van tevredenheid en welbehagen spreekt ook uit de verklaring van prof. Chr. Schotanus, omstreeks 1664 ter neer geschreven: »God heeft dese Academie seer gesegent met vermaerde mannen, die tot alle tijden hier geweest zijn. De vrijheden ende privilegien zijn groot, de gunst van de Regenten des Landts als tot de croon en cieraedt der Provincie. Ick derf seggen, dat geen Academie oft hooge schole so bemindt wordt en voorgestaen in eenig Landt, als dese: alle vriendschap ende beleeftheijdt van de Principaelen des Landts aen Professoren, insonderheydt die de naeme hebben van neersticheydt ende geleertheydt" [3]).

Spoediger dan hij dacht, kwamen geweldige stormen op. Wanneer men toch weder een blik werpt in de lijst der inschrijvingen, dan blijkt het, dat de hooge cijfers plotseling in 1665 begonnen te dalen tot bijna de helft van vroeger, zonder zich in de twintig volgende jaren weder tot de vorige hoogte te hebben hersteld. Hetzelfde ver-

---

zou laten of naar Franeker zenden, antwoordde Festus Hommius, dus nog wel een Fries, maar die de onlusten over Roggius aanschouwd had, in 1612: Ick weet qualick wat ick in die sake sal raden. Tot Franeker verstae ick dat studium Theologiae nu so tamelyck wel floreert, dan daer is meerder perickel van gedebauscheert te worden." Kist en Royaards, *Nederl. archief voor kerkel. gesch.* IX, 60.

1) Lubbertus en Drusius trokken vele buitenlanders. In de lijkrede op den eerste leest men toch: Una cum Drusio b. m. egregiam famam conciliaverit, multosque S. S. literarum studiosos ex Helvetia, Germania, Gallia, tandemque ex Polonia (quorum hodie ad 32 in Academia nostra studiis linguarum & Theol. operantur & 28 defuncto parentarunt) Hung. & Transylvania huc prolicuerit. S. Amama, *Orat. fun in obitum S. Lubberti.* Fran. 1625, Prof. Mein. Schotanus schreef in 1629: Numerus studiosorum crescit in dies; in Bursa triginta expectantes esse dicuntur. Coll. *v. Br.* no. 103, 105.

2) Invenies hic collegas tam in amicitia conjunctissimos, quam ad omnia humanitatis officia paratissimos. Invenies mores juventutis minus dissolutos quam in plerisque Germaniae Academiis et disciplinam magis severam. Invenies Proceres et Curatores Academiae vigiles, liberales, magnificos, annonae ubertatem, privilegia et immunitates ab oneribus et vectigalibus, oppidum in pinguissimo Frisiae tractu situm, nitore et cultu spectabile; aërem salubrem. Invenias denique studiosorum frequentiam ad quam tum demum accessio fiet non poenitenda, ubi te in ea jus civile profiteri dissiti ac assiti cognoverint. *Ongeteekende minute,* Arch. *Gabbema.*

3) *Beschr. van de Heerlijckheid van Frieslandt,* blz. 140.

schijnsel was ook in Groningen waar te nemen. De oorzaken laten zich gemakkelijk verklaren. In de eerste plaats heerschte in 1665 en 1666 hier te lande alom eene kwaadaardige ziekte, gewoonlijk de pest genoemd; in denzelfden tijd deed de Munstersche kerkvorst een inval in Gelderland en Overijssel; weldra stond hij met 8000 man aan de grenzen van Friesland, zoodat er groote ontsteltenis en vrees heerschten, totdat in 1666 de vrede werd gesloten. Gelijktijdig verklaarde Engeland ons den oorlog. In de tweede plaats hadden onze voorvaderen tegen de vereenigde mogendheden den hagchelijken krijg te voeren, die, in 1672 aangevangen, met den Nijmeegschen vrede in 1678 eindigde. Zwaar ging de academie onder deze invloeden gebukt. In 't ooglooppend verminderde de toevloed van buitenlanders; belangrijke offers moesten van de ingezetenen, en ook van de professoren en academische beambten, gevraagd worden. Reeds tegen het einde van 1671 werden de magistraten ten platten lande en van de steden aangeschreven om binnen 14 dagen lijsten te doen opmaken van alle ingezetenen en hunne bezittingen, ten einde die tot een grondslag van buitengewone heffingen te doen strekken [1]).

Vruchteloos protesteerden de professoren tegen dezen maatregel, en bij den magistraat en bij de Staten. In den hoogdringenden nood kon de academie niet vrijgesteld worden. Ten raadhuize geroepen om hunne bezittingen aan de regeeringscommissie op te geven, verschenen zij dan ook, gelijk de Rector betuigde, uit schuldige gehoorzaamheid [2]). Naar den op deze wijze verkregen maatstaf werd in de eerste dagen van 1672 eene belasting van den honderdsten penning uitgeschreven [3]).

Ondanks de pogingen van den Senaat om dit te voorkomen [4]), werd de academie nog gevoeliger getroffen door het volgende besluit van 30 Maart 1672:

De Staten van Frieslant hare gedachten en deliberatien hebbende laten gaen over het stuck van reforme in saecken rakende de universiteyt tot Franequer, en geleth dat daer ontrent wel iets tot nutte en menage van 't

---

[1]) *Res.* 22 *Dec.* 1671 (*Charterb.* V. 811).

[2]) *A. S.* 29 *Dec.* 1671, 2 *Jan.* en 7 *Febr.* 1672 (*Diar.* II, 159—165).

[3]) *Res.* 13 *Jan.* 1672 (*Charterb.* V. 812).

[4]) Zij hadden »door verscheiden geruchten vernomen datter oock iets in de saecke van de academische privilegien bij der hand mochte genomen word n," weshalve de rector Arnoldus en prof. Glins in persoon een adres overbragten aan de gecommitteerden der Staten tot de zaken van 's Lands menage. *A. S.* 14 *en* 16 *Maart* 1672 (*Diar.* 173—177).

Landt soude sijn te redresseren, hebben nae deliberatie goedt gevonden te arresteren, sulx doende mits desen, dat bij versterven off avancement het getal van de proffessoren in de Theologia en jurisprudentia ijder op twee, Medicina een, Philosophia een, en vorders soodanigh sal worden gereduceert, als nootsakelijck ende bij de eerste fundatie gepractizeert bevonden werde, dat ook geen augmentatie van tractementen aen deselve bij de Heeren Gedeputeerde buiten kennisse en approbatie van den Staet sal worden gedaen, dat wijders in plaets van de immuniteyten ende vrijheden, aen ijder der heeren Curatoren jaerlycx sal worden geaccordeert hondert rycxdaelders, ende der professoren hondert daelders, aen de Secretaris vijft en 't seventigh gulden, Bibliothecarius vijftigh gulden, Pedellen ijder vijftien gulden ende de Promotor thien gulden, sonder het selve tot de weduwen van de overblevene, oft iemant buijten de vooren gespecificeerde te extenderen. Dat oock vrijicheden bij de studenten ende andere aldaer tot noch toe genoten van nu aff aen sullen comen te cesseren, mitgaders de tractementen van de Academie-druckers ende slotmaker de facto werden ingetrocken. En eijntlijck dat de extraordinaris alummen mede gehelijck sullen worden afgeschaft en de ordinaris gereduceert op twintich, waeraff ijder Camer vijff sullen hebben te nomineren.

Beperking van 't aantal professoren, de vrijdom van belastingen afgeschaft en daarvoor alleen aan curatoren, professoren en vaste beambten jaarlijks eene schadevergoeding in geld gegeven, de provinciale studiebeurzen tot op de helft verminderd! Men moest „bij de jegenwoordige schaersheijt van penningen bij 's Landts Comptoiren" weldra nog verder gaan en ook de twintig overgebleven alumniaten intrekken [1]; de Burse ontkwam ter nauwernood het gevaar van opgeheven te worden [2].

Wel verre van zich te onttrekken aan de opofferingen, die warme vaderlandsliefde in zulke tijden vordert, stelden de professoren zich vrijwillig beschikbaar om de stadswacht te betrekken en in 't algemeen alle lasten met de burgers te deelen, naar hun vermogen. Tot onderhoud van de uitgetrokken compagnie Franeker militie droeg de Senaat vrijwillig wekelijks gaarne het zijne bij; toen de derde man te velde werd geroepen, wezen de twaalf hoogleeraren maandelijks vier uit hun midden aan bij loting, en besloten voorts, dat deze voor aller gezamenlijke rekening zouden worden onderhouden; ook de promotor, de adsistenten en pedellen leverden den derden man, bij loting. De professoren namen tevens de bezoldiging van twee weerbare mannen in de uitge-

[1]) *S. R.* 1 *Nov.* 1672. [2]) *S. R.* 21 *Nov.* 1673.

trokken compagnie voor hunne rekening [1]). Daarentegen werden de studenten op eigen verzoek van de loting om den derden man door de Staten vrijgesteld [2]).

Nu de privilegien afgeschaft waren, ontkwamen de hoogleeraren niet, ten minste niet altoos, aan de gedwongen leeningen of opschotten van eenige tonnen gouds, die sedert het midden van 1672 herhaaldelijk werden bevolen. Aan de geldschieters, die ambtenaren waren, gaf men soms obligatien naar 5% op naam en in qualiteit, met regt van cessie aan hunne opvolgers. Een volgend hoogleeraar zou dan bij het aannemen van zijne betrekking de obligatie van zijn voorganger of diens regtverkrijgenden moeten overnemen [3]).

Bij een geheim Senaatsbesluit werd in 1675 overeengekomen, dat geen hoogleeraar individueel weder gelden voor zoodanige leening zoude storten, zonder voorkennis en goedkeuring van den vollen Senaat. Zoodoende hoopte men tijd te winnen om de onregtmatigheid van dien maatregel aan te toonen en een last te ontgaan [4]), die te drukkender was, omdat ten vorigen jare reeds een kwartaal tractement was ingehouden en eene herhaling hiervan te vreezen stond.

Den 3 Juni 1675 ontmoeten wij Huber en Wubbena in de vergadering van Gedeputeerde Staten, klagende dat de professoren en academische suppoosten bovenmate hard werden gevallen, zelfs met executie bedreigd wegens de kosten der inkwartiering van Koerlandsche ruiters, weshalve zij aandrongen om van burgerlijke en andere lasten vrijgesteld te blijven. Moesten zij de quotisatie wegens de kosten van inkwartiering voldoen, zij smaakten toch de voldoening, dat de magistraat werd gelast om hen in 't vervolg niet meer te bezwaren met burgerlijke lasten, en hen ongestoord te laten in het genot van immuniteiten, voorregten en privilegien, die de stadsregeering eenmaal had verleend [5]).

Ook andere onweerswolken pakten zich weder dreigend te zamen. In

1) *A. S.* 15,25, 26 *Junij*, 2 en 18 *Julij* 1672 (*Diar.* II, 184 - 189).

2) *S. R.* 13 *Julij* 1672 (*Charterb.* V, 834); *Fran. archief*, n°. 1251, 1281. In het request der studenten van 19 Julij 1672 werd opgegeven, dat zij gepri vilegieerde personen waren, weinig in aantal, onbedreven in den wapenhandel, bovendien zonder wapenen, terwijl de magistraat onvermogend was om hun die te verschaffen.

3) *S. R.* 2 *Mei* 1672 (*Charterb.* V. 824). Vlg. het *Register der Resolutien en Placaaten v. d. Staaten van Friesland. Campen*, 1785. in voce *Opschot.*

4) *A. S.* 26 *Febr.* 1675 (*Diar.* II, 234).

5) *G. R.* 3 *Junij* 1675. Vgl. *Fran. archief* n°. 1308.

dezelfde Senaatsvergadering van 26 Febr. 1675, waarin besloten werd om de onregtmatigheid van de toepassing der gedwongen leening en van de korting op het tractement des noods voor de regtbank van het publiek te ontwikkelen, werd mede ter sprake gebragt, dat niet slechts algemeen het gerugt liep, maar zelfs van bevoegde zijde werd verzekerd, dat zij, die het roer van Staat stuurden, ernstig dachten aan eene verplaatsing van de hoogeschool naar de hoofdstad der provincie. De verwezenlijking van dit denkbeeld hoogst verderfelijk achtende, kwamen de professoren overeen om te zamen en ieder afzonderlijk alles aan te wenden om de gevreesde ramp te voorkomen.

Alsof de schim van Lydius hun den weg wees, dachten zij in geschrifte hunne gronden te moeten ontwikkelen voor het gevreesde nadeel, dat de wetenschap dreigde. Ieder zou dus de argumenten, die hem te binnen schoten, opteekenen en den Rector mededeelen, opdat uit deze bouwstoffen eene deductie zamengesteld en uitgegeven konde worden. Mogt het noodlot de verplaatsing onvermijdelijk maken, dan, zoo beloofden zij elkander, zouden zij, ieder met voorbijgang van zijn eigenbelang, elkander bijstaan in het bereiken van middelen, om de verplaatsing voor geen van allen nadeelig te doen zijn. Alvorens die deductie gereed was, schijnt het gevaar grootendeels te zijn geweken; redenen waarom de Senaat als zoodanig niets van zich naar buiten heeft doen hooren. Inmiddels zullen de professoren, overeenkomstig het even vermeld besluit, hunne argumenten den Rector hebben medegedeeld. Ik meen die althans te hebben ontmoet in een geschrift, dat in den populairen vorm van een „reedenwisselinge" tusschen een Franeker en een Leeuwarder burger gegoten, door U. Huber is opgesteld. Het draagt den titel: *Weeghschaal van redenen over het verplaatsen der Academie van Franeker naa Leeuwarden. Gedrukt voor een liefhebber der Academie* (z. j. e. p.). Niet onbelangrijk is hetgeen „de drukker" in een voorwoord „den lezer" verhaalt, nl.: Alhoewel de heetste discoursen van het verplaatsen der *Academie* gepasseert zijn, soo hebb' ik nochtans dit gesprek vindende by een goedt vriendt van die het op papier heeft gebracht, door den druk gemein willen maacken; om dat ik van vele die kennisse van saacken meinen te hebben, verstaa, dat de gene, die het transport der Academie behertigen, nu het geruchte wel sullen laaten doodloopen, maar toch een bekwâme tijdt sullen afwachten, om dit werk eerlange ten einde helpen brengen. Ik geloove oock, dat tegenwoordich d' eerste hitte over zijnde, de oordelen der gener die kennisse van dese stoffe, die soo dikwils op het groot tapijt koomt, willen nemen, gezette ende aanne-

melijke van redenen sullen zijn, om den schijn ende de ware beschapenheit der saacke recht te onderscheiden."

De gronden voor en tegen de verplaatsing worden voorts door de beide burgers zeer pittig bepleit, waarna aan den Franeker het laatste woord gelaten is.

Aan de zijde van Franeker wordt de vraag gesteld of de Staten regt hebben om de academie te vernietigen. Op grond dat der Staten souvereiniteit bepaald wordt door de „procuratien" hun gegeven, waaruit voortvloeit „dat de volmachtige geen veranderinge sullen mogen maecken in de fundamentele gestaltenisse des Lands," bestaande „in den stant der Algemeine collegien, die van 't begin deser Regeringe geweest zijn," en waartoe de academie evenzeer als het Hof en de Rekenkamer behoorde, wordt hierop ontkennend geantwoord.

Ter sprake gebragt of zij dan de academie zouden kunnen verplaatsen, beweerde Franeker »het recht van billijkheit ende reede op haar zijde" te hebben, weshalve „het doen tegen dat recht" onregtvaardig zou zijn.

Wijders ontkende de Franeker burger, dat voor zulk een maatregel aannemelijke redenen bestonden. Tegen het beweren, dat Leeuwarden, als grooter en schooner stad, door meer studenten bezocht zou worden, wees hij op talrijke kleine, doch zeer bloeijende, academiesteden in het buitenland; voorts besprak hij de groote kosten aan eene verplaatsing verbonden, om dat Leeuwarden geene localen bezat die, wat hunne geschiktheid betreft, met die te Franeker de vergelijking konden doorstaan. Leverde Europa geen voorbeeld op, dat eene academie voor altijd verplaatst was, nadeelig zou het in dezen werken, omdat Franeker eenmaal door geheel Europa een gevestigden naam verworven had.

Het ondeugend argument, den Leeuwarder in den mond gelegd, dat de adel en de regeeringsleden te Leeuwarden zoo weinig ontwikkeld waren, dat eene meer gemakkelijke opleiding hunner zonen zeer wenschelijk was, en de verplaatsing naar Leeuwarden daarom aanbeveling verdiende, werd beantwoord met de ware opmerking, dat Friesland op de meest bekwame mannen kon bogen, toen daar in 't geheel geene academie was, zoodat de plaats harer vestiging in dezen niets afdeed. Eindelijk betoogde de Franeker man, hoe het afnemen van den bloei der academie aan oorzaken was te wijten, die deels in elke stad zich zouden laten gevoelen deels door de Staten gemakkelijk konden worden weggenomen.

Zeer belangrijk is hetgeen deze geimproviseerde gesprekken ons leeren betrekkelijk den toenmaligen toestand der academie. Wat reeds spreekt uit onze opgaven omtrent het aantal studenten, vonden wij door

Huber bevestigd, namelijk, dat hun aantal, zoowel van inlanders als vreemden, aan 't afnemen was. Schreven wij dit verschijnsel toe aan den invloed der oorlogen na 1664, in de eerste plaats wijst hij op dezelfde oorzaak. Wat de inlanders betreft, zegt hij, „'t en is niet te verwonderen, dat het getal der *studerende* jeucht wort vermindert in een Landt, dat niet alleen met ondraachlijke lasten van den oorlogh wort uitgeput, ende daar ontelbare voorname ende welgestelde *familien* jaar op jaar sonder einde worden geruineert: Maar oock daar men niet kan beoogen, dat de *studien* of eerê of vrucht, overeenkomende met de grootheid der moeiten en de kosten die geschieden moeten, te zijner tijdt sullen kunnen voortbrengen." Immers waren de pastoriën of de tractementen der predikanten ten platte lande, „sulke sobere soppen" geworden, dat de leeraars hunne zoonen niet verlangden voor den predikdienst op te leiden. De Latijnsche school te Leeuwarden plagt ettelijke malen 80 tot 100 studenten, die te Sneek 30 tot 40 op te leveren, en maak nu eene vergelijking met het tegenwoordig aantal, laat hij den Franeker burger zeggen.

En waarom bleven zoovele vreemden weg? Moest men hen niet trekken „soo door bequaamheit van de *studien* te oeffenen, ende beroemtheit der *Professoren* als door *commoditeiten*, die by een yder *Academie* mogen worden gevonden?" Verlangde men wakkere mannen en goede professoren, dan moest men in de eerste plaats hun een onbekrompen bestaan verschaffen. In stede hiervan, werden de professoren bezwaard met lasten en omslagen, evenals andere landsambtenaren, ongeacht, dat zij, van welke de meesten nog wel buitenlanders waren, boven hun vast tractement nagenoeg niets verdienden, terwijl de andere ambtenaren, in de provincie gezeten en gegoed, uit „extraordinaire profijten het voornaamste gedeelte van hare opkomsten maacken." Door het gedurig reizen der studenten van de eene hoogeschool naar de andere, en niet minder door de uitgebreide correspondentien en relatien der professoren, was die toestand wijd en zijd bekend geworden. In Duitschland behoefde men niet meer te komen om van daar gevestigde geleerden in Friesland te halen, terwijl men hier trouwens nog altoos de dwaze meening koesterde, dat het nergens zoo goed was als in deze provincie.

Niet beter was het de studenten gegaan. Terwijl zij voorheen vrijdom van accijns voor een aam wijn en een half last bier in het jaar genoten, hadden zich tegen dit voorregt stemmen verheven, van sommigen als voorwendsel om de academie te treffen, maar daarentegen had hij ove-

rigens verstandige menschen ook hooren zeggen, dat ieder student wel elf honderd gulden aan het Land kostte, ofschoon, bij eene matige berekening, alle studenten te zamen nog niet zoo hoog kwamen te staan, als eene enkele compagnie te paard. Dergelijke beschouwingen van dezen, gepaard met het kwaad hart van genen, hadden eindelijk geleid tot afschaffing van de privilegien. Daar de aard der menschen nu gewoonlijk medebragt om meer ontevreden te zijn over 't geen hun ontnomen is, dan over 't geen zij nimmer hebben bezeten, was het natuurlijk gevolg van een en ander, dat de studenten minder gaarne Franeker bezochten.

Het oog vestigende op de professoren onder de drukkende lasten van den oorlog, zegt hij: „Waarvan sullen sij subsisteren, als men haar doet opschietén alle haar tractement, gelijk voor eenige jaren geschiedt is, ende dan noch d' interessen betaalt, gelijk alle d' andere. Men roept of holt haar op sulk' een tractement, en gekomen zijnde, trekt men se jaar op jaar het vierendeel af, en geeft hen alsoo minder als sy hadden, daar sij van daan kwamen, of als haar elders was gepræsenteert. Het meestendeel schiet soo veel niet over, dat sy konnen bestaan met de drie parten van hetgeen haar is toegevoecht. Nochtans men oordeelt geen reeden te zijn om de *Professoren* te verlichten, nademaal er wel andere Landts ingezetenen gevonden worden, die het immers zoo nauw koomt als de *Professoren*. — Siet eens waartoe wy vervallen. Men doet de *Professoren* betalen de obligatien der capitalen, die haar voorgangers op het Landt hebben moeten verschieten; waarvan sy volgens resolutie der Heeren Staten niet hebben weder te eyschen, alsoo die het Landt sullen *accresceren*. Soo dat voortaan niemant sal konnen beroepen worden, of hij sal een duisent of twalef hondert guldens voor de *Professie* moeten tellen. Het is belachelijk om te dencken, dat men soo doende meint een *Academie* te konnen holden."

Uit dit alles blijkt ontegenzeggelijk, dat de professoren toen moeijelijke tijden beleefden en onder aardsche zorgen zwaar gebukt gingen. 't Is waar, zij waren beroepen op het genot van vrijdom van lasten, maar wanneer er zulke bange tijden aanbreken, dat de mannelijke ingezetenen van elf- tot zestigjarigen leeftijd onder de wapenen worden geroepen [1]), om het volksbestaan te redden, en de last is gegeven om in den uitersten nood de provincie onder water te zetten [2]), dan zou de handhaving van de professoren- en studenten-

1) *Fran. archief*, n°. 1269.

2) *Res.* 8 *Junij* 1672 (*Charterb.* V, 825).

privilegiën wel het *summum jus summa injuria* zijn geweest. De geldverlegenheid was te Franeker toch zóó groot, dat de renten der stadsschulden de helft harer inkomsten overtroffen; de stads-crediteuren dreigden de particuliere ingezetenen met executie op hunne goederen. In zijne verlegenheid schafte de Magistraat bij het verkiezen van een nieuwen Secretaris ter bezuiniging diens jaarwedde af, en belastte hem nog bovendien met het leveren op eigen kosten van turf en hout op het raadhuis. Eveneens werden de maaltijden bij 't verkiezen van nieuwe Burgemeesters en Vroedslieden afgeschaft, en deze bezwaard met betaling van *f* 100 en *f* 125 aan de stads-kas; ja de defroijementen der Volmagten ten Landsdage moest men intrekken. Dringend verzocht de Stads-regeering daarom bij de Staten vergunning tot het octroijeren van buitengewone belastingen. De stad Dokkum kwam er zelfs toe om hare goederen aan de schuldeischers te abandonneren [1]).

Huber had dus gelijk toen hij beweerde, dat de rampen des oorlogs haren invloed op de academie deden gevoelen. Voor zoover haar mindere bloei, alleenlijk aan tijdelijke oorzaken te wijten, sommigen tot voorwendsel strekte om hare verplaatsing naar Leeuwarden door te drijven, was het loffelijk, dat hij de pen daartegen voerde; maar daarentegen reeds in 1675 de regeering hard te vallen over het kwijnen der academie ten gevolge het niet eerbiedigen van der professoren en studenten privilegiën, kwam ons van die zijde ondoordacht voor. Te veel schijnt de hoogleeraar ook te hebben voorbij gezien, dat de professoren voor het verlies van immuniteiten vergoeding vonden in een jaarlijksch aequivalent van *f* 150.

Gelukkig leerde de tijd, dat Huber en velen met hem de toekomst al te donker hadden ingezien. Na den Nijmeegschen vrede namen de zaken spoedig een gunstigen keer. De resolutie van 30 Maart 1672 liet men toch in de meeste opzigten onuitgevoerd. Aan beperking van 't aantal professoren werd niet eens meer gedacht. In de plaats van Steinberg en Schotanus werden immers Witsius en van Marck beroepen naast Arnoldus, zoodat de theologische faculteit drie leden behield, terwijl zij later in van der Waeijen zelfs een vierde lid won. Evenzoo ging het met de philosophen. Joh. Schotanus nam in het begin van 1678 den tweeden leerstoel in, die door Steindam's overlijden in 1672 vacant was geworden, terwijl een jaar later geen bezwaar werd gemaakt om in Abr. Gulichius een derden professor philosophiae aan

1) *Fran. archief*, n⁰. 1276.

te stellen. Tweemaal, in 1680 en in 1683 namelijk, werd het tractement van Noodt verhoogd, omdat hij voordeelige beroepingen naar Utrecht had afgeslagen. Uit vrees, dat de oud-hoogleeraar Huber, die, na drie jaren lid van den Hove te zijn geweest, bedankte en daarop voor de derde maal naar Leiden was beroepen, voor Friesland verloren zoude gaan, haastten de Staten zich om hem op de meest eervolle wijze wederom aan de academie te verbinden, op eene jaarwedde van *f* 2000 [1]). In de onkosten, welke eene verhuizing met zich brengen, kwam men, naar ouder gewoonte, de beroepen professoren, binnen de provincie wonende, te gemoet met een subsidie van *f* 150 [2]).

Aan de intrekking der alumniaten werd mede geen gevolg gegeven. Integendeel, aan den dertienjarigen scholier Ruardus Gerlaci schonken de Gedeputeerde Staten een buitengewoon subsidie van *f* 110, „om de grote hope, die gegeven wort, dat deselve tot een groot licht onder Godts zegen soude comen opwassen" [3]), terwijl van Marck, die bij zijne promotie in de theologie den ouderdom van 20 jaren nog niet had bereikt, en Mich. Arnoldus, die op 21-jarigen leeftijd tot Theol. Doct. bevorderd was, ieder een buitengewoon honorarium van *f* 500 ontvingen [4]).

Van de gedwongene leeningen of het opschot, waartoe de professoren, gelijk alle burgerlijke en militaire ambtenaren, verpligt werden, en waarover Huber in zijne *Weeghschaal* zoo geklaagd had, zagen zij zich voor 't vervolg weldra ontheven [5]).

Ondanks den ongunst der tijden en het gemis van eene goede huishoudelijke inrigting in de eerste veertig jaren van haar bestaan, ontwikkelde de Friesche academie zich in hare eerste eeuw tot een gewenschten trap van bloei. Werd zij plotseling zwaar geschokt, voornamelijk door de Munstersche oorlogen, de tien laatste jaren getuigden weder van vooruitgang en van den ernst der regeering om dien door doeltreffende maatregelen te bevorderen.

In opgewekte stemming mogt zij dan haar eerste eeuwfeest te gemoet zien. Opdat aan de feestvreugde niets zou ontbreken, werden de privilegien hersteld bij de volgende resolutie van 9 Julij 1685:

De Staten van Friesland, gelesen en g'examineert hebbende het request bij de professoren van de Universiteijt tot Franequer gepresenteert, ten einde haer Ed. Mo. ter occasie, dat de gedachtenisse van de eerste fundatie der

---

1) *S. R.* 29 *Febr.* 1682. 2) *G. R.* 3 *Sept.* 1675; 22 *Sept.* 1676.
3) *G. R.* 4 *Junij* 1679. 4) *G. R.* 10 *Junij* 1675, ? *Januarij* 1682.
5) *G. R.* 22 *Julij* 1676.

academie, nae dat deselve hondert jaren sal hebben gestaen, door een publijcq jubilé sal werden geviert, aen gemelte Universiteijt believen wederom te geven de vrijheijt, te vooren aen deselve toegestaen sijnde geweest, hebben nae deliberatie goedt gevonden de supplianten hun versoeck te accorderen, en bij gevolge te resolueren, dat het gansche lichaem van de Universiteijt ende alle Leden van dien wederom sullen genieten deselfde vrijheijt, daervan deselve voor dato der resolutie van den 30 Maert 1672 hebben gejouisseert, 't welck begin sal nemen met 1 Maij 1686, des dat gene Chedullen en sullen mogen gelden, als van waeren, die effective in de huysen off Camers van diegene, die van de academische vrijheijt gauderen, worden geconsumeert, sullende daer en boven niemant meergemelte vrijheijt genieten, als die effective tot de academie gehoren, 't sij in academische functie synde, off sich om haer studien aldaer ophouden en waerlijck collegien en lessen frequenterende en verstaende. Waermede haer Ed. Mo. dan oock verstaen, dat de tractementen, wegens het gemis der Vrijheijt aen de heeren Curatoren ende Professoren der academie bevoorens toegestaen van die tijt aff, dat desen begin sall nemen, metterdaat sullen cesseren en voor affgeschaft gehouden.

Door eene commissie uit Gedep. Staten en Curatoren werd het feest voorbereid; de Rector prof. Blancardus zag zich genoodigd tot het houden van de feestrede op den 17 September 1685, den dag voor het jubilé aanvankelijk bepaald, omdat de dies natalis (29 Julij) in de groote vacantie viel. Later is de 24 September tot feestdag gekozen [1]).

Blancardus beklom toen het spreekgestoelte in het groot auditorium der academie, waar met den Senaat waren zaam gekomen de Stadhouder en de Curatoren, de Gedeputeerde Staten en hun secretaris, stedelijke magistraatspersonen, predikanten, studenten en eene groote schare belangstellenden, niet alleen uit Friesland, maar uit alle oorden des lands.

In eene boeijende Latijnsche rede [2]), die ook de verdienste van be-

[1]) *G. R.* 13 *Junij* 1685. Blancardus schreef de missives, die zijne uitnoodiging inhielden, en eene lijst van de officieele feestgenooten over in het *Album Academiae.*

[2]) Nic Blancardi *Panegyricus pro Jubileo seu Festo seculari, iussu procerum, in templo academico dictus M: CLXXXV, die Sept. XXIV.* Fran. *exc. Joh. Gyselaer.* Aan de oorspronkelijke uitgave is een tal belangrijke Bijlagen toegevoegd, o. a. de aanspraak van Franckena en het antwoord van prof. H. A. Nerdenus, bij de opening in 1585; Hollandsche, Latijnsche, Grieksche en Fransche verzen; *Excerpta ex albo Academiae* en de *Clarorum professorum monumenta sepulchralia.* Zij is herdrukt, met eene vertaling van Steph. Blancardus, in Silvius, *Vervolgh op de Historie van Aitzema.* B. XXIII, bl. 91 en volg. (fol. uitg.) De Staten vereerden den hoogleeraar voor deze oratie honderd rijksdaalders. *S. R.* 25 *Maart* 1686.

knoptheid had, schetste de redenaar de groote beteekenis van de stichting der hoogeschool en hare inwijding honderd jaren geleden; vervolgens stond hij stil bij de verdiensten der zeven eerste professoren, om daarna meer in 't algemeen de geleerdste mannen te herdenken, die gedurende den loop der eerste eeuw in de verschillende faculteiten waren opgetreden. Hij liet voorts niet na om uit de duizenden, die de alma mater reeds had gekweekt, enkele namen te vermelden, die op het veld der wetenschap als eerste sterren hadden geschenen. Na met voldoening gewezen te hebben op de herstelling der privilegien, als eene gebeurtenis voor 't vervolg niet zonder beteekenis, droeg hij ten slotte de toekomst van 't vaderland, van de hoogeschool, van hare verzorgers en leerlingen op aan het wijs bestuur der Voorzienigheid.

Van 't geen op dien feestdag verder te Franeker voorviel, vonden wij alleen het volgende opgeteekend [1]: „Na gedaene oratie wierde den Rector Magnificus, laatste in de eerste eeuw, en eerste in de tweede, met een groot gevolg van de grootste des lands en alle de geleerden na een eetzael geleid, om van den Staet bedanckt te werden; onderwylen bliesen alle trompetten, de klokken luiden, en 't gedonder van 't kanon wierde gehoort; selfs voor de deur van den Rector (die op het slot woonde [2]) wiert het geschut geplant en geduerig gelost. Op de groote sluijs bij 't Stadhuijs wierd een cathedrale stoel geplaatst, op welke men een beeld sette, hebbende onder de linkerarm een boek, en in de rechter een staf, zijnde vol vuurwercken, die des avonds afgeschooten wierden; dit beeld vertoonde de regerende wijsheijd in de Academie, die lange mag geleert werden."

---

1) Silvius, *t. a. p.* blz 100. 2) Op Sjaardamahuis.

III.

DE TWEEDE EEUW.

Ten dage van het eerste jubilé was het getal der professoren onvolledig. In de theologische faculteit had van der Waeijen in 1677 immers plaats genomen naast Arnoldus, Witsius en van Marck. De eerste dezer drie overleed in 1680, en werd opgevolgd door Vitringa; de tweede was in hetzelfde jaar, de derde in 1682 vertrokken. Weldra bood zich de geschikte gelegenheid aan tot het verkrijgen van een derden theoloog. Herm. Alex. Roëll, predikant te Deventer, die reeds den 13 Junij 1685 tot hoogleeraar in de wijsbegeerte gekozen was, aarzelde deze roeping op te volgen, vermits hij gaarne in het godgeleerde vak werkzaam wilde blijven. Door hem den 11 Sept. een buitengewonen leerstoel in de theologie aan te wijzen, kwam men aan zijn verlangen te gemoet. Nog vóór zijne inauguratie zag hij zich den 31 Mei 1686 reeds tot ordinarius bevorderd, wat welligt gebeurde om hem geen aanstoot te geven door de benoeming van de Hautecour tot gewoon hoogleeraar in dezelfde faculteit op denzelfden dag.

In de regtsgeleerde faculteit bleven, na het vertrek van Noodt in 1684, twee leerstoelen, de een door U. Huber en de ander door Seb. Schelkens bezet. Henricus de Cocceji van Heidelberg was vruchteloos genoodigd; daarna werd Corn. van Eck den 11 Sept. 1685, dus even vóór het eeuwfeest, benoemd. De Mathaeussen hielden de medische faculteit bezet; in die der letteren en wijsbegeerte onderwees Rhenferd de oostersche talen, Bern. Fullenius de wiskunde, Nic. Blancardus en Perizonius zaten op de leerstoelen voor geschiedenis, welsprekendheid en klassieke letterkunde, maar, na den dood van de Grau in 1683 en dien van Tob. Andreæ, in den aanvang van 1685, was Joh. Schotanus à Steringa alleen als hoogleeraar in de wijsbegeerte overgebleven. Nadat Baijle in plaats van de Grau vruchteloos beroepen was, hadden de Gedeputeerden op Roëll hunne keuze laten vallen, terwijl Joh. Regius, predikant te Stavenisse, gelijktijdig eene benoeming ontving als opvolger van Andreæ. Roëll, de Hautecour, van Eck en Regius aanvaardden den 17 Junij 1686, dus gelijktijdig, hunne betrekkingen, zoodat hierdoor alle vacante katheders weder waren ingenomen.

Naast de bovengenoemden onderwees de Zwitser Joh. Ant. Tronchin, onder den titel van buitengewoon hoogleeraar, de Fransche taal.

Was het academisch onderwijs ten jare 1585 voorloopig geopend met slechts zeven hoogleeraren, in de laatste jaren der eerste eeuw en in den aanvang der tweede was hun getal dus meer dan verdubbeld. Evenwel bleef het zeer afwisselende, en wel:

In de Godgeleerdheid: 1685—1716 vier, 1716—1727 drie, 1727—1737 twee, 1737—1747 drie, 1747—1780 vier, 1780—85 drie.

In de regten: 1686—1700 drie, 1700—1709 twee, 1709—1713 drie, 1713—1727 twee, 1727—1730 drie, 1730—1755 twee, 1755—1765 drie, 1765—1785 twee.

In de geneeskunde: 1685—1693 twee, 1693—1695 drie, 1695—1706 twee, 1706—1712 een, 1712—1726 twee, 1726—1738 een, 1738—1749 twee, 1749—1762 drie, soms twee nevens een lector, 1762—1785 twee, of twee en een lector.

In de letteren en vrije kunsten:

1°. *Oostersche talen* een; 2°. *Grieksche taal- en letterkunde* een; 3°. *Geschiedenis en welsprekendheid* een; 1747—1760 twee; 4. *Wijsbegeerte, wis- en natuurkunde* werden, op verschillende wijzen somtijds vereenigd, tot 1704 door vier, van 1704—1707 door drie, van 1707—38 door drie en een lector, van 1738—44 door twee en een lector, van 1744—1747 door drie, en van 1747—85 door vier hoogleeraren onderwezen, van welke sommigen tevens een leerstoel in de godgeleerde of geneeskundige faculteit bekleedden.

Uitbreiding van het aantal leervakken had somtijds ook de aanstelling van een nieuwen hoogleeraar of een lector ten gevolge.

Over 't algemeen waren de verzorgers der hoogeschool zeer gelukkig in hunne keuze. Gewaagden wij in het vorige hoofdstuk reeds van van der Waeijen en Vitringa, als twee uitstekende theologen tegen het einde der eerste eeuw opgetreden, de eerste bleef tot 1701, de tweede tot 1722 aan Franeker verbonden; hun vermaarde ambtgenoot Roëll vertrok in 1704; v. d. Waeijen werd opgevolgd door zijn zoon, Vitringa had het grootere voorregt nog een tijd lang met zijn zoon werkzaam te zijn. Aan hunne namen, gevoegd bij die hunner opvolgers Venema, Conradi en Manger, dankte de godgeleerde faculteit haren onverwelkelijken roem, als het brandpunt eener vrijzinnige rigting.

De eerste regtsgeleerden, mannen op welke het vaderland altoos roem blijft dragen, zij hebben met en na U. Huber voor korteren of langeren tijd daar hun licht laten schijnen. Cornelis van Eck, Zacha-

rias Huber, Ant. Schulting, Joh. Ortw. Westenberg, J. G. Heineccius, Trotz, Cannegieter, de Voorda's, behoeft men nog meer te noemen om de overtuiging te vestigen, dat eene reeks van groote geleerden onafgebroken de regtsgeleerde faculteit had ingenomen?

De geneeskundige wetenschappen werden steeds door degelijke mannen onderwezen, van welke wij slechts noemen Latané, Cyprianus, Muis, Winter, Ouwens en Camper. Onder de wiskundigen behoeven Loré, Nic. Ypey en van Swinden, onder de natuurkundigen Allamand, Camper en Ant. Brugmans onzen lof niet, terwijl de oostersche en klassieke letterkunde op de Franeker leerstoelen in de 18e eeuw vertegenwoordigd werden door eene schaars geëvenaarde reeks van de scherpzinnigste critici en van de uitstekendste redenaars. Albert Schultens, Vriemoet en Verschuir, Nic. Blancardus, Lamb. Bos, Tiberius Hemsterhuis, L. C. Valckenaer, Gijsb. Koen, J. D. van Lennep, Everw. Wassenbergh; Jac. Perizonius, P. Wesseling, P. Burman Sec., Schrader, van Kooten, *quanta nomina!*

Te verwonderen behoeft men zich dan ook niet, dat de zuster-academiën te Leiden, Utrecht en Groningen onophoudelijk hare vacante leerstoelen met Franeker professoren trachtten aan te vullen. Had de Friesche hoogeschool in het vorige tijdperk aan Leiden afgestaan de theologen Coccejus (1650) en Valckenier (1668), en den medicus van den Linden (1651), aan Utrecht de theologen Mein. Schotanus (1637) en Witsius (1680), de juristen Bern. Schotanus (1635) en Noodt (1684), aan Groningen den theoloog van Marck, in haar tweede tijdperk zag zij vertrekken de theologen de Moor (1745) en Gillissen (1765) naar Leiden, Roëll (1704) naar Utrecht, de juristen Schulting (1713), Westenberg (1723) en Bavius Voorda (1765) naar Leiden; van Eck (1693), Jac. Voorda (1730), Wieling (1739) en Trotz (1755) naar Utrecht, Heineccius (1727) naar Frankfort aan den Oder; uit de letterkundige faculteit Perizonius (1693), Schultens (1729), Hemsterhuis (1740) en Valckenaer (1766) naar Leiden; de wijsgeeren Oosterdijk Schacht (1729) naar Utrecht en Allamand (1749) naar Leiden, werwaarts ook de medicus F. Winter in 1747 vertrok. Aan Groningen stond zij den medicus Lambergen (1753) en den natuurkundige Ant. Brugmans (1767), aan Amsterdam in 1755 den grooten Camper af.

Met weemoed uitte prof. Gillissen, toen hij in de lijkrede op Vriemoet het vertrek van diens voorganger Schultens besprak, dan ook de regtmatige verzuchting: Quoties Academias circumspexisti vicinas et contemplans illustres doctrina et fama viros, qui decoraverunt tuam, dixisti dolenter, haec bona fuerunt mea et fuerunt.

Was het hard zich telkens zulke groote mannen te zien ontrukt, de

Staten gaven den moed niet op, maar spanden steeds op nieuw hunne krachten in, om de sieraden der hoogeschool te behouden of de ledige plaatsen waardiglijk te vervullen. Ten bewijze slechts de hooge bezoldiging, welke zij daarvoor somtijds over hadden.

Perizonius, in 1690 voor de eerste maal te Leiden beroepen, kreeg eene tractementsverhooging van *ƒ* 250, en bleef; Vitringa werd door eene tot *ƒ* 2000 verhoogde jaarwedde in 1702 bewogen om voor Utrecht te bedanken; Cannegieter, die zich door de schoonste aanbiedingen niet liet bewegen om voor Leiden en Utrecht op te staan, vond zijne onbaatzuchtigheid beloond in eene jaarwedde van *ƒ* 2100. In den regel werden de professoren echter op *ƒ* 800 of *ƒ* 1000 beroepen, en dan allengs tot *ƒ* 1500 in tractement verhoogd, wanneer aanhoudende toewijding aan hun vak of het bedanken voor 't een of ander beroep hun daarop aanspraak gaf. Met deze bezoldiging schijnen zij zeer te vreden geweest te zijn [1]).

De vreugde over de herstelling der privilegien van het corpus academiae, inzonderheid in zake belastingen, was daarentegen van korten duur. Immers vond ik in een register op de resolutien der Staten aangeteekend, dat het besluit daaromtrent van 4 Julij 1685 bij resumtie wel niet was herroepen, maar toch onuitgevoerd gebleven. Overeenkomstig hetgeen in 1672 was besloten, genoten de professoren dus geen vrijdom in natura, maar bij voortduring jaarlijks eene vergoeding van *ƒ* 150, boven hun tractement [2]).

In de hulpmiddelen voor het onderwijs werd voorzien op eene wijze, die ook stof tot tevredenheid gaf. De bibliotheek nam door aankoopen en geschenken dagelijks in omvang en belangrijkheid toe; de hortus werd onder uitstekende leiding keurig onderhouden en verrijkt; een che-

---

1) Dit blijkt uit de woorden van Vriemoet, in zijne *Orat. de Acad. Fris. super. praecipuo anno fortunis*, Gron. 1744, p. 3, 4: Laudabo potius favorem eximium Illustrissimorum *Procerum*, quem, praeeunte Maecenate summo, serenissimo Nassaviae et Arausionensium Principe, experti sumus. Lauta satis hononaria publica, singulari prorsus eorum liberalitate et munificentia, iis nuper augmentis insigniora nobis facta sunt, quibus vere putem dici posse, in hac quidem urbe viventibus, nulli nos Academiae societatis Belgicae cedere.

2) In de even aangehaalde redevoering zeide Vriemoet: Steterunt, eorumdem Patriae Patrum providente cura, illabefacta *privilegia* et jura civium nostrorum, ab ipsis Athenaei natalibus constituta, quae, insidiose impetita aliquoties, sed a nullis magis, nisi his, qui leges nostras, quas fundamentales vocant, aut forte non inspexerant, aut forte non intelligebant.

Het komt mij voor, dat hij hier meer het *forum privilegiatum* dan de immuniteiten voor oogen heeft gehad.

misch laboratorium, in 1752 opgerigt, in 1757 uitgebreid, schijnt aan billijke eischen te hebben voldaan; sedert de proefondervindelijke wijsbegeerte begon te bloeijen, werd te Franeker eene verzameling van wis- en natuurkundige instrumenten aangelegd, die aanvankelijk, naar 't oordeel van van Swinden, met soortgelijke kabinetten elders konde wedijveren.

Werd er altoos in dans- en schermmeesters voorzien, sedert 1744 treft men ook een onderwijzer in de teekenkunst aan.

En toch heeft onze academie, met eene schitterende rij van professoren, ondanks uitstekend onderwijs en voldoende hulpmiddelen, in de tweede eeuw van haar bestaan den eerst toegenomen bloei spoedig weder zien afnemen en eindelijk geheel verwelken.

Alvorens de oorzaken hiervan na te gaan, dienen wij den staat der inschrijvingen voor oogen te hebben. Het treurig verschijnsel openbaarde zich in sterk sprekende cijfers [1]).

1685/86	95		1705/06	53		1725/26	59	
1686/87	117		1706/07	54		1726/27	54	
1687/88	123		1707/08	61		1727/28	37	
1688/89	113		1708/09	59		1728/29	34	
1689/90	131	1169	1709/10	31	636	1792/30	37	468
1690/91	123		1710/11	78		1730/31	51	
1691/92	101		1711/12	57		1731/32	48	
1692/93	120		1712/13	77		1732/33	47	
1693/94	126		1713/14	84		1733/34	45	
1694/95	120		1714/15	82		1734/35	56	
1695/96	106		1715/16	53		1735/36	38	
1696/97	104		1716/17	54		1736/37	38	
1697/98	54		1717/18	61		1737/38	43	
1698/99	90		1718/19	60		1738/39	32	
1699/1700	119	912	1719/20	36	515	1739/40	42	403
1700/01	143		1720/21	38		1740/41	38	
1701/02	92		1721/22	67		1741/42	43	
1702/03	66		1722/23	57		1742/43	37	
1703/04	83		1723/24	53		1743/44	52	
1704/05	55		1724/25	36		1744/45	40	

[1]) Er bestaan twee academie-albums; het eene (1585-1773) bevat de namen door de rectoren, het tweede (1676-1811) de namen door de stu-

1745/46	34		1765/66	47	
1746/47	46		1766/67	36	
1747/48	88		1767/68	52	
1748/49	39		1768/69	30	
1749/50	39		1769/70	42	
1750/51	29	457	1770/71	39	422
1751/52	54		1771/72	40	
1752/53	40		1772/73	43	
1753/54	50		1773/74	54	
1754/55	38		1774/75	39	
1755/56	23		1775/76	30	
1756/57	38		1776/77	29	
1757/58	41		1777/78	26	
1758/59	50		1778/79	32	
1759/60	45		1779/80	27	
1760/61	46	370	1780/81	32	300
1761/62	48		1781/82	29	
1762/63	41		1782/83	33	
1763/64	16		1783/84	35	
1764/65	22		1784/85	27	

Onze academie toonde in de laatste jaren van hare eerste eeuw onmiskenbaar weder eene neiging tot bloei; na haar eerste eeuwfeest bereikte zij dadelijk nagenoeg de hoogte, waarop zij eens had gestaan. De tien volgende jaren bragten haar immers 1169 studenten aan [1]). Herinneren wij ons hoe uitstekend de leerstoelen bezet waren, dan lijdt het geen twijfel of Franeker kon zich in dit opzicht meten met hare zusters in den lande. Haar gunstige naam trok dadelijk vele refugiés, vooral nadat men zoo beleidvol was geweest twee vlugtelingen, de Hautecour en

denten zelve ingeschreven. Sedert het tweede was aangelegd, is het eerste, naar mij voorkwam, niet altoos met zorg bijgehouden. Daarom volgde ik het tweede.

1) Bij de opgegeven getallen moet echter in 't oog worden gehouden, dat talrijke namen tweemaal voorkomen. Overeenkomstig een Senaatsbesluit van 1 Mei 1677 moesten zij, die het candidaatsexamen hadden afgelegd, zich als candidaten bij den rector aangeven en een zilveren ducaton betalen. De rectoren schreven hen dan op nieuw in, of lieten hen inschrijven. *Diar.* II 259. Ter bepaling van het juiste aantal studenten in elk jaar vond ik geene betrouwbare bouwstoffen. De recensielijsten zijn zeer onvolledig in het Album academiae opgenomen. Bovendien begrepen sommige rectoren onder de gerecenseerden ook de *novi inscripti*, anderen deden dit niet. De punten van vergelijking waren dus niet met nauwkeurigheid te bepalen.

Latané, op den katheder te brengen. Met opene armen werden die ontvangen; getuige de last aan de theologische en letterkundige professoren, om ten spoedigste »te doen examineren sodanige personen als haer sullen aengeven voor fransche gevluchte gereformeerde proponenten, om nae gedane examinatie ende bevindinge van qualiteiten ende gaven aen deselve enigh onderhout te mogen werden toegevoegt, ende tot een seker getal plaetse gegeven op 's Landts Burse tot Franequer, en daernae van haer Ed. wedervaren te doen rapport" [1]). Aanvankelijk bleek, dat er vijftien refugiés waren, aan wie naar 't oordeel der professoren een subsidie en de vrije tafel op 's Lands Burse behoorde te worden toegestaan [2]).

Hoe de naijver in dit tijdperk van bloei was opgewekt, verneemt men voorts uit een voorstel van Curatoren, »dat tot Leijden ende op andere Academien vele costelijcke Philosophische instrumenten ten dienste van de academie en de studerende jeugt wierden gevonden, off niet dese Academie, die nu niet minder floreerde als de andere, daermede behoorde te worden begiftigt, als oirdelende datt' er occasie soude sijn, om de nodige instrumenten voor een somma van duysent car. guldens te connen becomen" [3]). De hoogleeraar Regius vond dan ook, toen hij in 1690 een blik wierp in de academie-maatschappij, ruimschoots stof om overeenkomstig de waarheid te roemen: Academia fama suorum doctorum, non solum apud hujus provinciae, vel totius Belgii incolas, sed et apud exteros adeo clara, ut multos huc turmatim alliceret peregrinos, cui nihil mali, praeter invidiam, metuendum videbatur, nunc ad felicitatis culmen perducta, vel saltem ei proxima fuisset [4]).

Zoo was onze hoogeschool binnen weinige jaren als eene ernstige mededingster van de Leidsche opgetreden. En deze concurrentie konde bij deze hare zuster-academie eenige bezorgheid wekken, toen de ervaring in 1692 had geleerd, »dat 't sedert eenige jaren herwaerts, de studien onder de jeugt, welcke op onse universiteyt binnen Leyden geleerd ende opgevoert word, merkelijck sijn komen te vervallen, ende dat het

[1]) *G. R.* 1 *Oct.* 1686. [2]) *G. R.* 29 *Oct.* 1686.

[3]) *G. R.* 29 *Oct.* 1686. Of aan het verzoek gevolg is gegeven, weet ik niet. Vermoedelijk wel, omdat eenige jaren later aan curatoren werd opgedragen om zoo mogelijk in het Landschapshuis, door den hoogleeraar in de botanie bewoond, »een bequame plaets te dispicieren tot bewaringe ende behoudenisse van de Physicale Instrumenten — ingecocht ofte noch in te copen." *G. R.* 28 *Sept.* 1694.

[4]) *Orat. fun. in obitum Phil. Matthaei jun.* Fran. 1690. p. 12.

voorsz. verval insonderheydt ontstaen is ontrent de studien in de Regten." Maatregelen beramende tot aanmoediging en verbetering der regtsstudie, deden de Curatoren van Leiden het voorstel aan de Staten, dat de ingezetenen en inboorlingen van Holland in 't vervolg niet toegelaten zouden worden tot de praktijk, eenige waardigheid of staatkundige betrekking, tenzij zij te Leiden waren gepromoveerd overeenkomstig de vereischten, gevorderd in een ontwerp-reglement, dat ter bekrachtiging werd aangeboden.

Door den Utrechtschen Senaat op dit schijnbaar vijandig voorstel gewezen, spoedde eene commissie uit de Franeker professoren zich naar Leeuwarden, om de Curatoren, den Stadhouder en de Gedeputeerden te verzoeken het gevaar af te wenden „ten eijnde de fleur van onse Academie en de cours der promotie door die en dergelijcke resolutien niet gestremt en belemmert wierde." Na gemeenschappelijk overleg, wendde de Franeker Senaat zich tot de Leidsche, „ten einde een salutair redres met een gemeene hand in de respective Universiteiten gesaamentlijck mogte worden gemaact, en wel in dier voegen, dat de eene of de andere daerdoor niet wierde benadeelt, vooral niet eenigh voorregt aan deselve volgens wetten en gebruijck van gantsch Europa competerende." Welk gevolg aan de Leidsche voorstellen is gegeven, meldt de geschiedschrijver dier hoogeschool niet [1]).

Sedert den aanvang der zeventiende eeuw begon het getal der studenten gaandeweg af te nemen. De volgende statistiek [2]) leert, dat hetzelfde verschijnsel zich ook te Leiden, Groningen en Utrecht voordeed.

Academiejaren.	Leiden.	Franeker.	Groningen.	Utrecht.
1685—1695	3224	1169	696	615
1695—1705	2529	912	551	584
1705—1715	2826	636	352	466
1715—1725	2837	515	492	476
1725—1735	2756	468	547	418
1735—1745	2474	403	617	369
1745—1755	1997	457	487	317
1755—1765	1568	370	444	385
1765—1775	1504	422	511	372
1775—1785	1388	300	391	304

[1]) Siegenbeek, *Gesch. der Leidsche hoogeschool*, I, 241-248, II, Bijl. VIII. *A. S.* 4, 8 *Maart* 1693 (*Diar.* II, 184-1887.)

[2]) Wat Leiden betreft, volgde ik de opgaven van Mr. Bodel Nijenhuis

Het ligt dus voor de hand, dat deze algemeene vermindering het gevolg moet zijn geweest van eene of meer gelijke oorzaken. En inderdaad was dit het geval. In het Protestantsche Duitschland verrezen immers allengs nieuwe universiteiten, die onder vorstelijke bescherming vele studenten trokken. Men denke aan de Alma Fredericiana te Halle (1694), aan de hoogescholen te Göttingen (1734) en te Erlangen (1743). Wat zij nabij den eigen haard vonden, behoefden de vreemden in ons land dus niet te zoeken. Bovendien nam, zoowel onder de vreemden als onder de inlanders, het boven (blz. 27) vermelde gebruik af om als 't ware van de eene academie naar de andere te trekken. Zie daar algemeene oorzaken, die de cijfers der inschrijvingen van lieverlede aan onze vaderlandsche hoogescholen deden dalen. Toen de vreemdelingen meer en meer wegbleven en de inlanders ter hoogeschool gingen en bleven, waar dit hun 't meest gelegen kwam, bleek de eenvoudige waarheid, dat vijf hoogschoelen en een Athenaeum Illustre zich op den duur in ons klein land niet staande zouden kunnen houden, dat zij althans onmogelijk zich over een gelijken bloei konden verheugen [1]).

Die te Groningen en Franeker leden in 't bijzonder onder de rampen, waarmede landbouw en veeteelt, de hoofdbronnen der volkswelvaart in de noordelijke provincien, aanhoudend hadden te kampen. In de eerste plaats herinnere men zich de overstrooming in 1702, de vastenavondvloed in 1715, en de allen overtreffende kersvloed van 1717; ten tweede de veepest, die, in 1712, 1744 en 1769 telkens op nieuw uitgebroken, somtijds verscheidene jaren voortduurde, en eene groote vermindering van opbrengsten, gevolgelijk ook eene groote daling in de waarde der landerijen, ten gevolge had [2]). Daardoor bragten ook deze pastoralia, die in deze streken hoofdzakelijk in landerijen bestonden, zeer weinig op.

Ontbraken, door gemis van welvaart, vele ouders de middelen om hunne zonen ter hoogeschool te zenden, wegens de slechte vooruitzichten werd dus inzonderheid het aantal, dat zich aan de theologie wijdde, van jaar tot jaar minder.

---

in de *Werken d. Maatsch. v. Letterk.*, N. R. VIII, 81; ten aanzien van Groningen, het *Getal d. inschrijvingen - verzameld d.* Mr. A. L. Wichers, Gron. 1844; de opgaven betrekkelijk Franeker en Utrecht ontleende ik aan de albums, van welke het laatste wordt uitgegeven achter de *Utrechtsche Studenten almanak*, sedert 1870.

[1]) Vgl. het rapport der Franeker Curatoren van 1803, in de volgende Afdeeling van dit werk.

[2]) Vgl. over die watervloeden en hare gevolgen voor den landman, de belangrijke aantt. van Mr. H. O. Feith, *Het Groninger Beklemregt*, Gron. 1828, I, 456-458, en over de veepest, aldaar blz. 513-518; wijders W. Eekhoff, *Beknopte gesch. van Friesland*, blz. 335, 336.

Dit verschijnsel wekte reeds in 1724 bezorgdheid. Immers werd toen ter Statenvergadering „nader en bij resumtie gelezen en geëxamineerd hetgene door het collegie der Heeren Gedeputeerden op den 24 Junij l. l. is gepraesenteerd, houdende dat deselve sedert eenige tijd herwaarts hebben geremarqueert, dat het getal van bekwame candidaten in de Theologie meer en meer allengskens vermindert, dat deswegens reden meenen te hebben om te vreezen, dat daaruit bij vervolg niet alleen schaarsheid, maar ook gebrek zoude kunnen ontstaan van subjecten, bekwaam om tot bedienaars van Godes Woord te worden verkoren.

Dat de reden daarvan ten dele moet worden toegeschreven daaraan, dat jongelingen, die bekwaamheid en goede gaven zouden hebben om zich te appliceren tot de studien en vervolgens tot de predikdienst, niet hebben genoegzame middelen tot hare subsistentie en uitvoeringe van de kosten daartoe vereischt."

Jongelingen van goeden aanleg, zonder middelen, treft men in alle tijden en onder alle omstandigheden aan. Geringe welvaart der predikanten, die in den regel hunne zonen naar de hoogeschool plagten te zenden, mag wel, gelijk wij reeds opmerkten, als eene meer algemeene oorzaak van het verschijnsel beschouwd worden.

Hoe dit zij, de Staten besloten om, evenals voorheen, eenige alumnen aan te nemen, ten getale van *zes*, en hun te verleenen „zoodanige pensien en emolumenten, als voor dezen aan diergelijke is gegeven geworden" [1].

Vervolgens hield eene andere oorzaak, namelijk de vrijzinnige rigting van sommige professoren, vele theologen van Franeker terug. Hoe weinig daardoor de groote Venema aanvankelijk in zijne waarde werd geschat, leert ons eene correspondentie van Gedep. Staten, in 1741 [2], waarin o. a. voorkomt: „In wat ongelukkige gesteltheid thans onse Provinciale academie is, en wel particulier met relatie tot de Facultas Theologica, weet al de weerelt; de beide Professoren Venema en sijn discipel Conradi hebben alomme binnen en buiten de Provincie de reputatie, dat sij de dwalinge der remonstranten niet alleen seer foveren, maar selvs daervoor uitkomen, soo verre, dat in andere provincien en in Holland in't bijsonder geen discipulen van Franeker, die onder haer hebben gestudeert, meer beroepelijk sijn. Wat bewegingh de magistraat van Leiden heeft in 't werck gestelt, om tegen te gaan de dispositie, die er was

[1]) *S. R.* 10 *Maart* 1724.

[2]) Minute van hun advies aan de Staten over de benoeming van Ds. du Bois, te Leiden, tot Theol. Prof., welke benoeming door den Stadhouder was doorgedreven. Archief *Fr. Gen.*

bij Curatoren van de Universiteit aldaer, om den eerstgenoemde tot Prof. Theol. te beroepen, is niet onbekend, en dat om geen andere redenen als suspect: van remonstrantsche gevoelens."

Niettemin werd de academie altoos druk bezocht door Hongaarsche studenten. Met eenparige stemmen zagen zij zich zelfs te eeniger tijd het verzoek toegestaan om des zondags in het auditorium theologicum openlijke godsdienstoefening te houden [1]. Voor hunne reizen werden zij door den Prins-stadhouder van een pas voorzien [2].

In de tweede helft der 18e eeuw nam hare welvaart meer en meer, zelfs dermate af, dat de Curatoren, toen zij prof. Cannegieter, op diens kennisgeving van zijn beroep naar Leiden, gelukwenschten met het bereiken van dien hoogsten trap van eer, er bijvoegden: „maar aan de andere kant sien wij met groot leedwezen (UHGelde dese beroepinge accepterende) *onse academie te gronde gaan*, derhalven om soo veel mooglijk 't laatste te voorkomen kunnen wij niet aff zijn UHGelde 't ernstigste en vriendelijkste te versoeken om te mogen weten, off door dit off dat, een expedient gevonden konde worden, ten einde UHGelde die beroepinge wilde afslaan en onse quijnende academie ondersteunen" [3].

Toen de Curatoren in 't volgende jaar aan Prins Willem V de gewone voordragt hadden gedaan tot het vervullen van vacante schoolpensien en alumniaten, antwoordde Z. H., dat een getal van 48 bursalen in verhouding tot nog geen 100 studenten bovenmate hoog was, weshalve hij in alle opzichten zuinigheid moest aanbevelen, te meer „daer de academie thans duizenden meer jaerlijks kost aen het Land, dan in voorige tijden, toen dezelve in bloei was, en aen de Provincie in het generael en aen de stadt Franeker in het particulier veel voordeel en nut toebragte" [4].

Leest men tusschen deze regels eene verzuchting over de provinciale geldmiddelen, wier toestand verre van bemoedigend was, de toekomst verdonkerde nog meer, sedert de veepest in 1769 op nieuw uitbrak en de welvaart knakte [5]. Intusschen waren de handen al aan het werk geslagen, om in de provinciale huishouding zooveel mogelijk te bezuini-

1) *A. S.* 20 *October* 1747 (*Diar.* IV 172).

2) Den 9 Maart 1714 besloot de Senaat om deze passen, die door 's Prinsen Secretaris steeds gratis geschreven werden, van wege de academie te laten drukken, zoodat de belanghebbenden daarop alleenlijk het zegel van den Stadhouder hadden te vragen.

3) *Miss.* 11 *Maart* 1765 (*Commissieboek*, no. 102).

4) *Miss.* 27 *Nov.* 1766 (*t. a. p.* no. 129).

5) W. Eekhoff, *Beknopte gesch. van Friesland*, blz. 420.

gen [1]). Het spreekt wel van zelf, dat de kosten der academie ok aan het onderzoek van de gecommitteerden tot de finantien werden onderworpen.

Groote uitgaven te besteden, om haar zoo mogelijk uit het verval op te beuren, lieten de geldmiddelen niet toe. Voor hare opheffing deinsde men terug. En zoo wisten de gecommitteerden het moeijelijk dilemma niet beter op te lossen, dan door een onzaligen maatregel aan te bevelen, die haren bloei in geen opzigt bevorderen, in het gunstigste geval den bestaanden toestand slepende kon houden; waarschijnlijker nog haar den doodsteek moest geven. Met andere bezuinigingsmaatregelen, legden zij in 1772 aan de Staten dan een »Plan van menage" voor, betrekkelijk onze hoogeschool. Het bevatte eene vergelijking van de uitgaven aan tractementen in 1742 en 1766, gevolgd door eene opgave van posten, waarop bezuiniging werd voorgesteld. Het is der moeite waard dien staat hier mede te deelen:

»*Balance van het Capittel der Academie Tractementen over de jaren* 1742 en 1766.

	1742		1766
Prof. Venema tractement & immuniteit	1900.		1900.
Laan	1650.	Manger	1500.
Conradi	1350.		1600.
		Ratelband	1350.
Balck	1500.	Cannegieter	2100.
Trotz	1150.	Wigeri	1500.
Muijs, Medic. & Mathes. 1900 Wegens 't Coll. Chym. 200	2100.	Ouwens met de Botanie	1550.
du Bois	1500.	de Lille tract. en voor 3 cadav.	2000.
		tot inkoop van een misgeboorte	100.

[1]) »De provintiale Finantien zedert eenige jaren in een zeer groote agterheit geraakt zynde en buiten staat om, niet alleen de Lasten van de Unie, maar ook de particuliere huishouding van de Provincie behoorlijk gaande te houden, waardoor het zeer te dugten staat, dat groote confusie, wanordre, en selfs de ruine van veele duizenden goede Ingezetenen dezes Lands, die in het Comptoir Generaal geinteresseerd zyn, zouden kunnen resulteren" ...... Tot het betrachten van bezuiniging »zou er ten eersten een besoigne worden aangelegd, om te examineren of er nog verder eenige grootere of mindere ampten en beneficien afgeschaft of derzelver tractementen en emolumenten konden verminderd worden". *Reglem. Reformatoir* van 21 Dec. 1748, artt. 38 en 51.

als quaestor der academie	300.	quaestor, Brugmans	300.
		Winter	1150.
Vriemoet	1300.	Verschuir	1150.
Valckenaer	1150.	Coen	1150.
		voor het transport van zijne goederen, zijnde nieuw beroep.	250.
Loré, onderw. in de Mathesis	800.	Proffessor Ypei	1400.
Burman ½ jaar bij zijn vertrek	575.	Schrader	1600.
Arntzenius ½ jaar bij zijn komst	700.		
Voor transport der goederen	250.		
		Brugmans	1150.
		Garcin	500.
		van Swinden ¼ jaar tractem. en Imm.	475.
		voor transport	250.
Secretaris der Academie	550.		550.
Bibliothecaris	400.		400.
Inspecteur Bursae	450.		450.
Oudste Pedel in alles	442.		492.
Jongste Pedel	155.		155.
Promotor	146.		146.
Fiscaal	37,16.		37,16.
Fransche meester	400.		
Dansmeester	300.	dese post vaceerde, dus	
Schermmeester	150.		150.
Oppasser van 't uirwerk	40.		40.
» van de Lugtpomp	25.		25.
Onderwijzer der studenten in de theologie	100.		250.
Voorsanger acad. kerk	50.		50.
		een sterfjaar tractem. bet.	50.
Tractementen en Imm. van 4 heeren Curatoren	2000.		2000.
amanuensis	250.	secretaris	250.
		deselve op specificatie	555,10.
		deselve uts.	502,15,8.
Bode der Curatoren	25.	In dit jaar niet betaald dus	
de handlanger van de Prof ana-			

tomiae	50.		50.
Academiedrukker	1532,1.		3652,7.
de Burse	4851,15.		8006,15.
		Hortulanus	400.
		arbeider in 't Laborator. chymicum	156.
		Engelsche Taalmr.	250.
		Handlanger in de Physica Experimentalis	150.
		Academie Tekenmr.	200.
Organist der academiekerk koomt in 1742 niet in reken.			75
		J. v.d. Bildt, specificatie	194 [1].
		Hortulanus expensen	48,88.
		Apoth. Wassenberg specific.	383,10,6
		Een praemie voor eene Promotie in de Philosophie van Dr. A. Ypei onder den ouderdom van 18 jaren	150.
't jaar 1742	28180,8.	't jaar 1766	42795,2,6.
		waarvan afgetrokken 't jaar 1742	28180,8.
			14614,14,6.

In 24 jaren tijds waren de uitgaven, zoo door tractementsverhoogingen als door meerdere drukkosten, onkosten der Burse en het scheppen van kleine betrekkingen, gestegen met *f* 14614,75. Hieromtrent werden de volgende bezuinigingen voorgesteld:

„Plan van menage op de Academie."

„Volgens Resolutie mogen zijn 66 die vrije burse genieten, en daarenboven 6 Hungaren. Als men maar op 60 rekent, het eene jaar door het ander, en voor ieder 46 weken, dat niet te veel is, dewijl de Bursarius altoos nog zes weken na de maand, in welke de student de Tafel heeft gequiteert, in rekening brengt;

In de week kost ieder student, 3,3,8, de 7½ strs. in plaats van vrije impositie daaronder gerekent, bedragende in de 46 weken een somma van 146,1 dan bedraagd het costgeld van de 60 gementioneerde studen-

[1]) Deze declaratie, voortspruitende uit de leverantie van instrumenten, liep over 10 jaren.

ten een somma van 8763

Het onderhoud van het gebouw van de Burs, met ap- en dependentie van dien, moet jaarlijks gerekent worden op 200

Indien men nu aanstonds de Burs afschafte en het gebouw verkogt, zoo profiteert de Provincie immediaat, behalven hetgeen de verkooping van het gebouw zal renderen, jaarlijks een somma van 8963

Daarentegen zoude men aan de 8 die schoolpensien genieten ieder 80 gls. augmentatie kunnen geven, die dus ieder 140 gls. zouden genieten. En daarenboven 8 nieuwe kunnen worden gecreëert tot 140 gls. ieder, belopende te samen 1760

En in plaatse der vrije burse zoude aan ses Hongaren kunnen worden toegelegd ieder 2 gls. per week, 't welk over een vol jaar gerekent, terwijl de Hongaren de vacantien overblijven, zoude renderen 873,12

2633,12

Wanneer geprofiteert zoude worden *f* 6329,8

De Bursarius geniet, behalve het profit van de kostpenningen volgens 's Lands lijst een jaarlijks douceur van 156

En dan nog 30 schuiten ligte turf en 2 schuiten baggelaar, te zamen met de Impost en de kosten waard 250

De Burse zijnde afgeschaft zoo volgt van selvs, dat dit ampt moet worden gemortificeert, dog zoude men aan den tegenwoordige Bursarius 7 per cent Lijfrenten kunnen geven van de summa gelds, waarvoor hij hetzelve gekogt heeft, en dus zoude daarbij in cas van overlijden geprofiteerd worden 356

Gelijk mede van zelve volgt, dat het ampt van Inspector Bursae moet uitsterven, waardoor desselvs tractement zoude worden uitgewonnen tot 550

De vier Professoren in de Theologie op twee te laten uitsterven, des dat de eene de kerkelijke historie en de andere de oostersche Taalen daarbij sal moeten waarnemen. Vervolgens het Professoraat in de oostersche talen en de Latinsche avondprediker te laten uitsterven;

Twee Professoren in de Regten bij vacature op een te brengen;

De Drie Professoren in de Medicinen insgelijks op een;

Het Professoraat in de grieksche Taal met dat van Elo-

quentie te combineren bij vacature van een van beide;
Het Professoraat in de Philosophie te combineren met dat van de mathesis, bij vacature van een van beide;
Het Professoraat in de Fransche Taal, benevens het Praedikantsplaats, bij de eerste vacatuur te mortificeren;
Zullende de Provincie bij deze reductie, de hoge en lage tractementen door malkander gerekent, jaarlijks profiteren 12000
Het Secretariaat van de academie, jaarlijks renderende 550 gls. bij de eerste vacature te mortificeren en te laten waarnemen door de Professoren bij beurten voor een douceur van 150 gls., jaarlijks, waarbij het Land zal uitwinnen jaarlijks 400
Het Bibliothecarisschap insgelijks te laten uitsterven en op denzelven voet te laten waarnemen voor 150 gls., waardoor geprofiteert zoude worden 250
Door de Professoren bij den dag af te betalen, wanneer zij komen en vertrekken, zal jaarlijks wel worden uitgewonnen 500
De Engelsche meester zoude kunnen uitsterven, en daarop geprofiteerd worden insgelijks 250
Gelijk mede de Tekenmr. en daardoor geprofiteert 200
De eene Pedel uts., en daardoor bespaart 155
Op de drukkerij van de academie zoude na de natenoemen bepaling zekerlijk worden uitgewonnen meer dan 2000

Somma totalis ƒ 23396,8

Dog deze Somma zal moeten worden vermindert met het beloop der officiegelden van 9 Professoren, Bibliothecaris, Secret. Inspector en oeconomus te zamen 520

Blijft ƒ 22876,8"

Bovendien werd nog voorgesteld om de som voor leverantie en wiskundige instrumenten jaarlijks op ƒ 20, en die van medicamenten hoogstens op ƒ 125 vast te stellen; geene academische maaltijden wederom ten laste van den Lande te brengen; aan de professoren geen hooger tractement, dan ƒ 1500, zonder de zoogenaamde immuniteit, te verleenen, en als regel aan te nemen op 's Lands kosten niet meer te doen drukken: 1° professorale oratien, tenzij de spreker speciaal door de Curatoren ware uitgenoodigd, 2° verzen, 3° boeken, door professoren uitgegeven, 4° theses, afgescheiden van eene dissertatie; 5° doctorale disputen; daarentegen den ordo Lectionum en de Programmata, alsmede de dissertatien, die sub praesidio gedefendeerd werden, voor rekening

van den Lande te nemen, doch niet boven de vier vellen druks, en in geen geval meer dan 100 exx. Het totaal voordeel van *f* 22876,8, afgetrokken van het bedrag der uitgaven in 1766, zou de jaarlijksche uitgave reduceren tot *f* 19920, dus tot minder dan de helft van het het tot dusver benoodigde [1]).

Al spoedig ging eene bescheiden stem tegen het voorstel op, in den vorm van een *Brief van een heer te Leeuwarden aan een heer te Leiden, over het plan van Menage van Frieslands Hoogeschool* (1772). Voorspellende, dat de verwezenlijking van het plan de Universiteit, de Stad en vele harer ingezetenen zou ruineren, voerde de schrijver teregt aan, dat zes professoren onmogelijk in staat konden zijn om de jongelingschap naar behooren te onderwijzen. Zou men, vroeg hij, nog wel 50 studenten trekken, waar slechts één professor voor de propaedeutica, één in de regten, één in de geneeskunde gevonden wordt? Zouden zij, die uit liefhebberij of lust voor de wetenschappen studeren, wel ooit herwaarts komen? Zou er wel een enkele uit eene andere provincie zich laten zien? Zou het niet veel waarschijnlijker zijn, dat binnen weinige jaren »geene dan de 22 Pensioen trekkende dit Universiteitje zouden verzieren"? Met deze vrees bezield, gaf hij een ander plan van bezuiniging ten beste, waarbij het getal professoren althans op elf bepaald en de geheele uitgave voor de academie op *f* 28966,10 berekend werd.

In de kort daarna verschenen *Remarques op den brief van een heer te Leeuwarden over het plan van menage, door een heer te Leiden*, en het *Antwoord door den heer te Leeuwarden*, wordt ook de voorgestelde maatregel op nieuw sterk gegispt, met een beroep op de Staten en den Erfstadhouder tot afwending van den gevreesden slag en ter aanbeveling van het door den »heer uit Leeuwarden" ontworpen voorstel.

In beginsel ontmoette eene inkrimping der uitgaven bij deze briefschrijvers geene tegenspraak. Aan pogingen tot verheffing der academie tot een hooger trap van bloei scheen door hen zelfs niet gedacht te worden.

De Senaat bleef natuurlijk niet werkeloos. In een door prof. Cannegieter gesteld schrijven aan de Curatoren werd op den voorgrond gesteld, dat het eenigste doel met de verandering van de zaken der academie scheen te zijn de financien van de bezwaarde Provincie te redresseren; »men sustineert," zoo schreef hij, »dat indien getoont kan wor-

[1]) *Notulen van de Commissie tot redres der Finantien, van* 17 *en* 18 *Sept.* 1771, waarmede niet geheel overeenkomen de opgaven in den natenoemen *Brief van een heer te Leeuwarden*, enz.

den, dat selfs door de voorgaande luister der Academie te conserveren, of deselve nog luisterrijker te maken, de financien bevordert worden, dit bewijs alleen sal konnen strekken om van de voorgaande gedagten te desisteren.

Hiertoe is een plan door een seer bequaam en ervaren man in de kennis van de voordelen en lasten deser Provincie, de Heer Ypei, geformeert, hetwelk deselve graag, so gedesidereert word, tot elucidatie sal willen overgeven. Het geblijkt ook uit het oogmerk van alle Vorsten en Staten der Landen in het stigten der Academien, die ten voordele gestigt sijn en aangelegt om meerder vertering in den Lande te effectueren, en door de groter contributie in de reëlen van de huisen en in de specien meer rijkdom in hetselve te brengen, en voor te komen, dat een groot getal der studerende jeugt, door het voortzetten van hunne studien op andere plaatsen, merkelijk nadeel aan den Lande veroorzaken, door elders het geld te verteren."

De vermoedelijke nadeelen, welke de uitvoering van het plan ten gevolge zou hebben, waren naar het oordeel van den Senaat, de volgende:

De theol. faculteit zou te zeer lijden door het verlies van twee professoren; onmogelijk immers kon een hoogleeraar in de oostersche talen mede in de theologie het noodige praesteren; was het dus van groot belang, dat het oostersch van de theologie gescheiden bleef, dan diende een derde hoogleeraar voor deze taak behouden te blijven. Door minder dan drie konden de avondpreken, als er eene in het Latijn zou zijn, niet naar behooren waargenomen worden, of andere bezigheden ten nutte der studerende jongelingschap zouden daaronder moeten lijden.

Twee professoren in de medische faculteit waren niet in staat de verschillende vakken naar eisch te doceren. Practijk en theorie te zamen vereischten één, chemie en materies medica één, en de anatomie, osteologie, physiologie en botanie eveneens één hoogleeraar. Toen er drie waren had deze faculteit zeer gebloeid, »synde het getal der studenten ver in de twintig geweest."

Zoo er in de mathesis slechts een Lector werd aangesteld, zonder dat deze uitzigt had op den rang van hoogleeraar, dan zou zich daarvoor geen beroemd en zeer kundig man aanbieden, »maar sal men sig met een minder subject moeten contenteren." Teregt werd er op gewezen, dat deze tak van studie nergens meer dan te Franeker had gebloeid: dat de provinciale waterstaat een zeer kundig man daarvoor scheen te eischen; dat ook de krijgsbouwkunde en sterrekunde met de mathesis onderwezen werden, waartoe een uitstekend geleerde niet gemist kon

worden, terwijl de philosophie zonder grondige kennis van de mathesis in verval zou komen.

Voorts sprong de Senaat voor de Burse in de bres, o. a. aanvoerende, dat het verleenen van studiegelden, uitsluitend aan onbemiddelde inboorlingen van Friesland en aan Hongaren, noodzakelijk eene vermindering van studenten, vooral van de weinig gegoeden uit andere gewesten, na zich moest slepen. Ten slotte achte hij „gepermitteert te melden, dat, indien de splendeur der Academie decresceert, het gevolg gevreesd wordt, 1° dat de lust en ijver der Professoren verflaauwt en die na gelegenthijd doet omsien om verplaatst te worden; 2° dat in hunne plaatsen geene so bequame mannen sullen komen van andere academien, of die occasie hebben op eenige andere Universiteit die post te bekleden; 3° dat wijnige studenten sullen komen, welke liever sullen willen op een celeber academie gaan studeren."

Prof. Schrader had den moed om in een *Panegyricum*, dat hij voordroeg, toen prins Willem V den 31 Julij 1773 als Curator Magnificentissimus werd geinstalleerd, Z. H. o. a. aldus toe te spreken:

At nunc invenias, qui praemia justa laborum
Invideant meritis eripiantque viris;
Quodque magis stupeas, media qui pace suorum
Perdere sustineant munus opusque patrum.
Scilicet ut Clariis crescant aeraria damnis
Publica, & amissae sic reparentur opes.
O pudor! o sordes! o nostri infamia secli!
Et de more ruens in sua damna Furor!
Ergo erit illa dies, qua desolata jacebit
Franeka Pegasidum facta beata domo?
Ergo erit illa dies, qua nominis umbra manebit,
Crescet & in tectis graminis herba sacris?
Hoc Groninga velit, nostro quae Marte recepta
Cladibus a nostris ducere gestit opes;
Hoc populi, injustis quos Frisia pressa tributis
Quaesitis patrio sanguine rebus alit;
Hoc fera Barbaries mox bacchatura per urbes;
Gaudeat hoc famae turba maligna tuae.

Wie zou niet ten volle de zienswijze der professoren hebben beäamd?

Te betreuren is het, dat zij het denkbeeld, om de academie tot grooteren luister te verheffen, niet sterker hebben aangedrongen. Of het daartoe ontworpen plan van Ypey ook door de Curatoren is opgevraagd, wij weten het niet. Het advies van de Curatoren en van den Prins Curator Magnificentissimus kan voor het »plan van menage", zoo als het daar lag, onmogelijk gunstig zijn geweest. Eene academie met zes professoren! Friezen, die dit durfdet aanbevelen, waarom hadden de moed en de volharding uwer vaderen, in benarde omstandigheden dikwerf schitterende, zoo plotseling u verlaten?

Het »Plan van Reforme" door den heer uit Leeuwarden aan de hand gedaan, de adviesen van Professoren, Curatoren en den Stadhouder bleven niet zonder uitwerking. Vergeleken toch met het »plan van menage", steekt het besluit, dat de Staten den 9 Mei 1774 hebben genomen, hierbij gunstig af.

In hoofdzaak bepaalde het: 1° dat er tien professoren zouden zijn; *drie* in de theologie, *twee* in de regten, *twee* in de geneeskunde, *één* in de philosophie, *één* in de geschiedenis en Latijnsche taal, en *één* voor het Grieksch; bovendien een lector in de mathesis; 2° dat jaarlijks *f* 15000 beschikbaar zou zijn ter hunner bezoldiging, de *f* 150 vergoeding voor vrijdom van belasting hieronder begrepen, 3° dat de betrekkingen van bibliothecaris en secretaris bij vacature onvervuld gelaten en vervolgens door de professoren zelve beurtelings moesten worden waargenomen, tegen eene belooning van *f* 50; 4° dat de teeken-, dans- en schermmeesters bleven, doch de professie in de Fransche taal en de betrekking van Engelsche taalmeester zouden uitsterven; 5° dat de twee pedellen en enkele kleine bedieningen eveneens behouden bleven; dat voor chemische ingredienten jaarlijks niet meer dan *f* 150, voor mathematische en physische instrumenten *f* 50 beschikbaar zou zijn; 6° dat de Burse afgeschaft werd, en in hare plaats zouden komen 25 jaarlijksche subsidiën van *f* 100, en 15 van één goudgulden wekelijks, beide om minvermogende Friesche studenten te gemoet te komen in de kostpenningen gedurende een academisch jaar, of 35 weken; verder 10 subsidiën ten behoeve van Hongaren, ten bedrage van twee goudguldens in de week, het geheele jaar door. De nog bestaande acht schoolpensiën en zes alumniaten bleven bovendien bestaan. De academische maaltijden, die ten laste van den Lande kwamen, en de kosten der academie-drukkerij werden beperkt, op de wijze zoo als in het stuk breeder is uiteengezet [1]).

[1]) Zie de Resol. van 9 Mei 1774 onder de Bijlagen. Op denzelfden dag werden bij twee andere resolutiën bezuinigingen ingevoerd ten aanzien der provinciale huishouding.

Herinneren wij ons nu, dat in 1774 in de theologische faculteit vier professoren waren, Venema, Conradi, Manger en Ratelband; in de regtsgeleerde twee, Cannegieter en Wigeri; in de medische twee, de Lille en Coopmans (Ouwens honorarius), benevens een lector in de botanie, nl. A. Ypey; in die der letteren, wijsbegeerte en schoone kunsten zes: Verschuir voor de oostersche talen, Schrader voor de geschiedenis en welsprekendheid, Wassenbergh voor de grieksche taal, Garcin voor de Fransche taal, N. Ypey voor de wis- en krijgsbouwkunde, van Swinden in de logica, metaphysica en natuurkunde; d. i. te zamen veertien hoogleeraren.

Vermits de vermindering eerst zou ingevoerd worden »na het vertrek of versterf van de thans in dienst zijnde", kon de invloed der nieuwe organisatie zich dadelijk niet doen gevoelen. Wel werden den 77-jarigen hoogleeraar Venema op zijn verzoek, in Julij deszelfden jaars, de titel en rang van prof. honorarius verleend, salvo stipendio, maar door deze beschikking ontstond geene eigenlijke vacature.

Aan het opheffen van de Burse werd dadelijk gevolg gegeven door den openbaren verkoop van het daartoe ingerigt gebouw, dat 2400 goudguldens opbragt [1]). De Curatoren traden met den Stadhouder in overleg omtrent het verleenen van studiegelden, zoodat den 30 Aug. twee alumniaten begeven zijn, en den 1 Sept. 1774 reeds gunstig beschikt werd op het verzoek van tien Hongaarsche studenten, om, in plaats van het genot der afgeschafte Burse, begiftigd te mogen worden met een »kostpensioen" van twee goudguldens in de week, terwijl gelijktijdig aan 25 jongelieden de kostpensioenen van *f* 100, en aan 5 ieder een half kostpensioen van 35 goudguldens verleend werden, waarop de Ged. Staten hunne goedkeuring gaven [2]).

De halve kostpensioenen werden, bij gemis van aanvrage (een gevolg van hun gering bedrag), op verre na niet geplaatst. Op voorstel van den Stadhouder zijn zij daarom geconverteerd in zeven van *f* 100, zoodat er vervolgens, met de 25 van *f* 100, die dadelijk reeds ingesteld waren, 32 konden begeven worden, zonder dat de eenmaal vastgestelde som overschreden werd [3]).

Welk een slag der academie niettemin was toegebragt, al was het aanvankelijk nog maar aan haren roemrijken naam, bewijst wel de onmiddellijke daling van het cijfer der inschrijvingen. In 1772 kwamen 43, in 1773 zelfs 54 aan; de 39 in 1774, de 30 in 1775, gevolgd door 29 en 26 in de twee volgende jaren, leverden het treurig bewijs, dat de stralenkrans

[1]) *S. R.* 5 *Oct.* 1774. [2]) *R. G.* 3 *Jan.* 1775. [3]) *R. G.* 10 *Mei* 1775.

van de Friesche Athene ophield te schitteren. Bragt het tiental jaren van 1765—1775 gemiddeld nog 42 studenten aan, de volgende jaren leverden gemiddeld slechts dertig!

Venema was van de vier theologische professoren in 1774 reeds honorarius geworden, Conradi overleed in 1781, Manger en Ratelband zagen de vacante zetels hunner ambtsbroeders onvervuld blijven.

Was het wonder, dat de theol. faculteit in 1780 slechts 16 leerlingen had?

In zulk een toestand, die der academie onfeilbaar den geheelen ondergang te gemoet voerde, konden Curatoren niet berusten. Zij betuigden den Stadhouder, dat de evenvermelde wijziging in het bedrag der kostpensioenen nog nutteloos geweest was, daar, volgens het besluit van 1774, die weldaden uitsluitend aan Friezen waren toegedacht, en vermits er nu jaarlijks geen 25 hunner gewestgenooten om vroegen, er telkens 8 of 9 pensioenen overbleven. Algemeen werd dan ook de wensch gedeeld om, als de Friezen voorzien waren, die beneficiën aan inboorlingen der zes overige provincien te gunnen, en die er dan nog mogten overschieten aan uitheemschen te schenken. Curatoren stelden zich voor, dat het aantal studenten, sedert 1774 van 113 tot 69 verminderd, daardoor weer zou toenemen.

Wisten de Hongaren vroeger, dat het genot der Burse hun wachtte, nu waren slechts 10 kostpensioenen voor hen open. Onzeker of die al begeven waren, waagden zij het bezoek niet meer. Bij de huldiging van den Stadhouder (1748) waren er nog 23 van hunne natie geweest, die in eene compagnie ter eere van Z. H. optrokken, in 1779 waren er maar vier. Zij trokken sedert naar Duitschland, Zwitserland en Utrecht, wetende dáár met open armen te zullen worden ontvangen. Vandaar, dat de kostgelden, voor hen weggelegd, veelal ongebruikt bleven. Waarom dan niet nu en dan meer dan tien, gelijk bepaald was, daarmede geholpen, of het overschietende geld aan de bibliotheek besteed, die nu eenmaal, bij gebrek aan fonds, in dien deerniswaardigen staat was vervallen, dat de vervolgwerken niet betaald, laat staan nieuwe werken aangeschaft konden worden?

Aan physische en wiskundige instrumenten was groot gebrek. De hoogleeraar in de physica experimentalis was genoodzaakt voor het dagelijksch onderwijs zijne eigene te gebruiken, maar desniettemin verklaarde hij geen kans te zien om, bij gemis van het noodige materieel, dit vak volledig te onderwijzen.

Eenigzins kon hieraan te gemoet gekomen worden, als het van de kost-

pensioenen overschietend geld nu en dan tot aankoop van boeken en instrumenten bestemd werd.

Door dit alles heerschte aan de academie mismoedigheid, de ijver verflaauwde. De vereeniging van sommige professoraten, de bekrompene tractementen, de bezuiniging ten aanzien der drukkerij, waren zoovele omstandigheden, wier nadeelige werking volkomen gevoeld werd, »doch om een volledig redres in alles en in eens te bekomen is meer te wenschen, dan waarschijnlijk dat zulks gebeuren zal", schreven de Curatoren. Welke reden bestaat er, vroegen zij, om voor de mathesis een lector en niet een professor aan te stellen? Niet de titels, maar de groote tractementen kunnen 's lands kantoren drukken. Beter dus, om, op het tractement van een lector, iemand met den titel en de waardigheid van hoogleeraar te beroepen.

En was het niet grievend in den aanhef der Resol. van 1774, dus bij een ernstig besluit, aan inlander en vreemdeling te zien verkondigd, dat het der Staten bedoeling niet was om de Friesche academie tot een merkelijken trap van luister te verheffen, daar dit, met het oog op 's Lands middelen, strijdig zou zijn met een voorzichtig en wijs overleg? Dergelijke uitdrukkingen vernederden de inrigting in de oogen der geheele wereld tot het standpunt van een gymnasium. En dat wel de academie die, van hare stichting af tot het heden, eene kweekschool der geleerdheid was geweest, en de »onwaardeerbare gewrochten der schranderste geesten en de uitmuntendste mannen had voortgebragt, wier geëerde namen in het duurzaam marmer der wentelende eeuwen onuitwischbaar gegrift stonden"!

Ernstig drongen zij er ten slotte op aan, dat die zinsnede in de Resol. van 1774 mogt worden doorgehaald, en dat door 's Prinsen invloed de aangegeven schikkingen, als allen zonder bezwaar van de schatkist, uitgevoerd mogten worden [1]).

Eerst vier jaren later werd besloten om, als de Friezen voorzien waren, met de overschietende kostpensioenen ook andere inlanders of vreemdelingen te begunstigen [2]). Dit schijnt wel het eenig gevolg van de bemoeijingen der Curatoren te zijn geweest.

De tweede eeuw naderde haar einde; het vooruitzigt op een academiefeest, overigens eene zoo verblijdende gebeurtenis, werd geheel verdonkerd; uitingen van blijdschap en vreugdebetoon, wie besefte niet, dat zij binnen Franeker's wallen eerlang een wanklank zouden zijn?

---

1) *Miss.* 6 *Aug.* 1779 (*Commissieboek*, no. 442). 2) *S. R.* 19 *Julij* 1783.

Tien jaren waren na de »Reforme" verloopen; zij was nog maar ten deele in werking getreden, en toch waren de huizen in Franeker nagenoeg een derde in waarde verminderd; een groot aantal stond zelfs ledig; ten minste 32 studentenkamers bleven zonder huurders; menig burger zag zijne welvaart geknakt. Dat zulks allengs, door verminderde opbrengst van belastingen, nadeelig moest terug werken op 's lands inkomsten, lag voor de hand. Met »harten vol eerbieds" legden voorts de professoren den 16 Februarij 1785 deze omstandigheden ten grondslag van een adres aan de Staten, om de Resolutie van 1774 in te trekken, uitgezonderd wat de afschaffing der Burse betrof. Zij meenden het jubeljaar niet te mogen laten voorbijgaan, zonder krachtige pogingen, ook bij den Prins en de Curatoren, te hebben gedaan tot herstel van de hun zoo dierbare inrigting.

Aan ondersteuning bij den magistraat ontbrak het niet. De burgemeester Rengers, de vroedsman Ennema en de Stadssecretaris beloofden het daar heen te zullen leiden, »dat de volmagten uit de magistraat en vroedschap ten Landsdage thans expresselijk gelast werden het verzoek van den Ed. Senatus Academicus aan Hunne Edele Mog. de H. H. Staten dezer provincie gedaan, op alle mogelijke wijzen te appuyeren' en van dezen bekomen last openinge te doen aan de H. H. Staaten in het Mindergetal" [1]).

Evenwel was er nog geen sprake van een gunstigen uitslag, toen de Curatoren bij schrijven van 17 Mei 1785 de Staten herinnerden, dat op den aanstaanden 29 Julij de derde eeuw van het bestaan der academie zou aanbreken. Zij wenschten te vernemen of die gebeurtenis ook plegtig gevierd en, zoo ja, of de Staten zelve, dan wel de Gedeputeerden met de Curatoren de regeling daarvan ondernemen zouden. Wetende, dat met reden alle uitgaven werden geschroomd, wenschten Curatoren daarbij wel in overweging te zien nemen, dat de som, vereischt om de academie weder tot bloei te brengen, slechts *f* 5000 of *f* 6000 jaarlijks zou beloopen, boven het bedrag bij de menage in 1774 aangewezen; tevens, dat, wanneer men om eene geringe som te besparen de academie liet vervallen, zij naderhand met een veel hooger bedrag niet weder op de vorige hoogte te brengen was. De reeds meermalen, ook in vroegere schrifturen, gemaakte opmerking, dat een aanzienlijk bedrag van het aan de academie besteedde geld, regtstreeks of na circulatie, in de schatkist terugkeerde, werd ook nu herhaald, met het beroep op de verhandeling van Prof. Ypey, die onder het oog der Staten gebragt werd.

---

[1]) *Diar.* V, 1—8.

Men moet dezen brief lezen, om uit zijn koelen toon de onverschilligheid en moedeloosheid te vatten, welke zich van de gemoederen hadden meester gemaakt.

Gedeputeerde Staten en Curatoren zagen zich weldra [1]) gemagtigd om het jubilé te gedenken. Met vermijding van nuttelooze uitgaven, dachten zij „die plegtigheid op eene decente wijse te doen vieren," als volgt:

1°. den Rector aan te schrijven om op 22 Sept. eene oratie te houden, en aan de overige professoren vrij te laten om daarna een carmen ex cathedra te reciteren;

2°. der stadsregeering te verzoeken om de groote kerk daartoe af te staan, daar de academiekerk den toeloop wel niet zou kunnen bevatten;

3°. gevolg te geven aan het voorgenomen verzoek van twee studenten, om *more majorum* te promoveren; daartoe in die kerk een katheder te arrangeren, en tevens een orchest voor muziekanten;

4°. na de oratie een maaltijd te geven in het Heeren Logement;

5°. geene vuurwerken af te steken of illuminatien te houden, maar zilveren gedenkpenningen ter waarde van 30 stuivers in zilver, met toepasselijke attributen en inscriptien, te doen vervaardigen, en uitreiken aan de leden van het academieligchaam, en een in goud aan elk der promovendi;

6°. feestzangen, die door cives academiae mogten worden gemaakt, onder opzigt van den Rector Magn., op kosten van den Lande, te laten drukken, en ten dage van oratie verspreiden;

7°. van dit allles aan Z. D. H. kennis te geven en dezen met zijne gemalin bij het feest te noodigen.

Reeds den volgenden dag vereenigde het collegie van Gedep. Staten zich met deze voorstellen [2]).

Van den afloop der festiviteiten vonden wij een breedvoerig verslag [3]). Twee dagen werden aan het feest gewijd, Donderdag den 22 en Vrijdag den 23 September 1785.

Op den morgen van den eersten dag betrokken de schutters en de leden van het exercitiegenootschap, welke den 9 Aug. bevorens door de Staten uitgenoodigd waren om onder de wapenen te komen, te paraderen en den aandrang van het publiek te keeren, de Hoofd- en de bijwacht.

---

1) *S. R.* 23 Mei 1785; *Diar* V, 17—23, 26—30. 2). *G. R.* 9 *Junij* 1785.

3) In de *Korte historie en beschrijving van Franeker*, Fran. 1785, blz. 81—104, welk gedeelte ook afzonderlijk is overgedrukt onder den titel: *Verhaal van het tweede Eeuwfeest van Vrieslands Hooge School;* voorts in den *Tegenw. Staat van Friesland.* II, 543 en volg.

Te negen uur kwamen zij weder bijeen, om zich in twee gelederen te scharen van het Stadshuis af, tot aan de plaats waar de Prinses van Oranje met hare kinderen en de Gedeputeerde Staten zouden worden ontvangen [1].

Gelijktijdig waren de studenten in het academiegebouw bescheiden, waar de R. M. prof. Manger, in tegenwoordigheid van Curatoren en professoren, eene toespraak tot hen rigtte, waarna de oudste Curator D. de Blocq van Haersma aan ieder hunner een exemplaar uitreikte van den gedenkpenning [2]). Wij meenen niet beter te kunnen doen, dan de officieële uitlegging van dezen penning hier over te nemen, naar de destijds op een afzonderlijk blaadje gedrukte:

VERKLAARING

DER

MEDAILLE,

VERVAARDIGD TER GELEGENHEID DER VIERING VAN HET TWEEDE EEUWFEEST VAN FRIESLANDS HOOGE SCHOOL, TE FRANEKER GESTICHT A^o^. 1585.

Op de Voorzijde

ziet men Minerva, gezeten naast de Colom van Standvastigheid, op welker voetstuk zij met de eene hand steunt; terwijl zij in de andere hand een open Boek heeft. Zij beschouwt ernstig het Wapenschild van Friesland, aan den stam des Booms gestrikt hangende, en wordt door den Boom overschaduuwd. Haar Schild rust tegen haare knie. De Uil zit op het voetstuk, en de Speer rust in haaren linker arm tegen de Colom. Hier aan zijn ook gehangen twee Slangen met de Staart in den Bek, tot kranssen gebogen, als zoo veele Eeuwen verbeeldende, welke nu afgeloopen zijn. Zij betoont daar voor haare dankbaarheid, door het Wierook-vat, rookende boven op de Colom gesteld. Tegen het voetstuk leest men het Symbolum der Academie, FVNDAMENTVM DEI STAT FIRMVM, dat is, *het Fundament Gods staat vast.* Onder in de afsnede het Wapenschild der Stad Franeker ter aanduiding, dat deeze Hooge School aldaar gesticht is. Tot omschrift leest men, PROCERVM SVB TEGMINE TVTA, dat is, *onder de bescherming der Overheden beveiligd.*

Op de Tegenzijde

ziet men een rond loopende Krans, door een Laurier- en Klimöp-tak te

[1]) Des Stadhouders tegenwoordigheid als Kapitein-Generaal werd op de grenzen gevorderd, zoodat zijne gemalin en hun kroost hem te Franeker vervingen. Vgl. G. Bruining, *Herinneringen met betrekking tot de omwentelingen in Staat en Kerk, gedurende zijnen levensloop.* Dordrecht, 1830, blz. 47.

[2]) Afgebeeld op eene plaat achter dit deel; ook in het *Vervolg* op van Loon's *Beschr. der Nederl. historiepenningen.* IX, 623.

zamen gesteld; zijnde de *Laurus* en *Hedera* van ouds tot Eere-kranssen voor de Geleerdheid geheiligd: binnen welke krans dit opschrift gesteld is:

ACTIS ALTERIS ACADEMIÆ FRISIORVM SECVLARIBVS, VOTISQ. PRO TERTII SECVLI FELICITATE CONCEPTIS, HOC MNEMOSYNON DECREVERVNT ORDINES CIↃ IↃ CCLXXXV.

dat is:

TER VIERING VAN HET TWEEDE EEUWFEEST DER FRIESCHE ACADEMIE, EN ONDER HEILBEDE VAN HET WELGELUKKEN VAN DE DERDE EEUW, HEBBEN DE STAATEN DIT GEDENKTEEKEN UITGEDEELD 1785.

De oudste student in de theologie Ger. Bruining beantwoordde des Rector's aanspraak en bedankte uit aller naam voor de medailles.

Daarna begaven de Curatoren en de Senaat zich in optogt naar het Stadshuis, begeleid door de studenten, die, voorzien van cocarden in de faculteitskleuren, met uitgetrokken degens zich plaatsten voor de gelederen, door welke de Prinses zou passeren. Weldra kondigde het gebulder van 't geschut en het klokgelui hare komst aan. Zij werd opgewacht, ontvangen en naar het Stadshuis geleid door de Curatoren, den Rector en den oud-hoogleeraar, nu Procureur-Generaal, Elias Wigeri. Na hier te zijn verwelkomd door de echtgenooten der Curatoren, werd haar een exemplaar van den gedenkpenning in goud, en aan ieder van haar gevolg een in zilver vereerd.

Een uur later kwamen de Gedeputeerden aan. Zij werden mede door den magistraat en de vroedschap, overigens op dezelfde wijze als de Prinses, ontvangen; op het Stadshuis werd dadelijk een prachtig déjeûner gegeven, waarna Hare Hoogheid audiëntie verleende. Zij zag zich toen ook door eene deputatie uit de studenten, bij monde van Bruining, verwelkomd.

Onder klokgebrom begaf men zich vervolgens, door de gelederen der schutterij en van het exercitiegenootschap, naar de St. Maartenskerk, en wel in drie optogten. Eerst werd namelijk de Prinses met haar gevolg derwaarts geleid door Curatoren en studenten, die hierna terugkeerden naar het Raadhuis om den magistraat, de vroedschap en de Gedeputeerde Staten af te halen en op dezelfde wijze naar de kerk te begeleiden, gevolgd door eene menigte oud-academieburgers. Ten laatste begaven de professoren zich, omringd door de studenten, in ambtsgewaad derwaarts. Zoodra deze trein binnen het gebouw was, werd de zuiderdeur door de schutters en het exercitiegenootschap afgezet, om ongeregeldheden bij den grooten aandrang van het publiek te voorkomen.

Bij de aankomst van H. D. H. en de Hooge Collegien, „wierd er telkens een schoon en heerlijk musijk gehoord, door circa vijftig van uitgelezene Musikanten, onder directie van de heeren N. A. Knock en W. Tammes, beroemd klokkenist te Groningen."

Inmiddels had de Rector Magnificus den kansel beklommen, om eene rede in het Latijn aan te vangen, een vlugtigen blik, gewijd aan de roemrijke lotgevallen der hoogeschool, inzonderheid gedurende de tweede eeuw van haar bestaan. Hij ontwikkelde de stelling, dat zij, wel verre van de lauweren, in de eerste eeuw verworven, te hebben verloren, in de tweede eeuw meer tot mannelijke kracht kwam, van dat standpunt met verhoogde waardigheid uitblonk, ja met Neêrlands eerste hoogeschool naar den eerepalm dong. Toen de redenaar echter met zijne beschouwingen tot de laatst voorgaande jaren was gekomen, ontveinsde hij de bedroevende waarheid niet, dat hare glorie aan het tanen was.

Deze snaar niet verder aanroerende, om geen gemengd gevoel op te wekken in dagen aan vreugde gewijd, wendde hij weemoedig ten slotte nog een blik van hope op de toekomst [1]).

Gedurende de pauze „wierd er een fraij Airtie gezongen door een beroemde zangeres, door instrumenten geaccompaigneerd."

Wat Manger in proza had geschetst, droeg zijn ambtgenoot Theodorus van Kooten in dichtvorm voor, toen hij zijn schoonen Latijnschen eeuwzang ex cathedra reciteerde [2]).

Welk een gevoel moet zich van den begaafden dichter hebben meester gemaakt, toen hij, het blad keerende en van het verleden overgaande tot het heden, besloot:

His immota stetit felix Academia fulcris,
  Et famam in geminos sparsit honora polos.
Nec fuit immensum celebratior vlla per orbem,
  Maiores fovit nec domus vlla viros.
Non ignota cano: testis mihi Vesper et ortus,
  Et plaga, quae gemino pressa sub axe riget!
Hoc nostri fecere Patres, quîs nulla Lycei,
  Pieridumque fuit cura salute prior.
Atque vtinam semper Superos experta faventes,
  Nec saevo Invidiae fulmine tacta foret!

---

1) Sam. Henr. Mangeri *Oratio paneg. in avspicivm sec. tertii Acad. Frisiae, quae Franeqverae est, habita die Sept.* XXII, CIƆIƆCCLXXXV. Fran. 1785.

2) *Carmen secvlare in natalem dvcentesimvm Academiae Frisiae, à* Theod. van Kooten *dictum.* Fran. 1785.

Et rerum haec facies mansisset, opusque parentum
Ingratus nollet diminuisse nepos!
Sancti Maiorum cineres, vmbraeque verendae,
Quos colit Indigetes Frisia grata Deos!
Si vestrum hoc opus est, vobisque auctoribus artis
Exseruit rebus Franeka parva caput:
Vestra, precor, gratos animent exempla nepotes,
Vt male neglectas iam tueantur opes!
Vmbraque Nassavii, si quis post funera sensus
Est tibi, nec cecidit Frisia corde tuo:
Tu fac, Nassavii Gulielmus nominis heres
Hac quoque te nobis parte referre velit!
O vtinam redeat secli melioris imago,
Quo domus haec nulla stabat honore minor,
Et numero felix iuvenum, numeroque docentum,
Implebat fama Solis vtrumque latus!
O vtinam, auxilio Procerum secura potenti,
Eludat structos in sua damna dolos!
Improba ne Clariis exsultet turba ruinis,
Et Patriae, et studiis noxia turba bonis!
O vtinam tandem, post aspera fata, triumphum
Edomita victrix ducat ab Invidia!
Atque ita Frisiacis nil visere maius Athenis,
Omnia qui supera despicit arce, queat!

Toen van Kooten geëindigd had, begaven de hooge gasten en autoriteiten zich eerst weder naar het Raadhuis, waar de schutterij en het exercitiegenootschap voor hen defileerden; vervolgens namen zij een fraaijen Minervatempel, dien de studenten op de Breedeplaats hadden opgerigt [1]), in oogenschouw, om van daar zich te vereenigen aan een maaltijd van meer dan 100 couverts, in het academiegebouw.

Dit kostbaar dinér, 'twelk het grootste gedeelte der som (ƒ25000 volgens Bruining), door de Staten voor de viering van het jubilé toegestaan, verslond, is gehouden in de zaal der bibliotheek, die vooraf geheel ontruimd was, terwijl boven het theatrum anatomicum eene zoldering getimmerd en het bovenste gedeelte van den scheidmuur tusschen

[1]) Bij de opening der inschrijving werd op 60 inteekenaren ter bestrijding eener uitgave van ƒ1000 gerekend. De uitvoering werd aangenomen door den timmerman Schaap en den kunstschilder Beekkerk, beide van Leeuwarden.

beide localen was weggebroken, om in de zaal een orchest van 30 muzikanten bij afwisseling te doen hooren. Aan het boveneinde van de tafel, die de gedaante van een hoefijzer had en de gansche zaal besloeg, verhief zich een Parnassus van suikersbakkerswerk, ter hoogte van *twaalf* voeten. Het porcelein, kristal en verder tafelgereedschap, benevens de meeste spijzen, waren uit Amsterdam ontboden [1]). Zoodra men plaats genomen had, werden er drie officiele toasten ingesteld, de eerste op de Staten van Friesland; de tweede op den Stadhouder en zijn Doorl. geslacht, de derde op de welvaart der hoogeschool. Bij elken toast werden de klokken geluid en de stukken op den wal gelost. Na den maaltijd werd de inmiddels geillumineerde Minervatempel, die een schitterend effect maakte, nog eens bezocht, waarna de Prinses, plegtig uitgeleid, des avonds te negen uur weder met haar jagt naar Leeuwarden vertrok.

Den volgenden morgen te acht uur traden de schutters en de leden van het exercitiegenootschap weder aan; de wachten werden afgelost. Vervolgens werden de studenten D. Gerdes Manger, A. A. van der Marck en G. Fontein Verschuir, die met de kap zouden promoveren [2]), door de pedellen van hunne woningen naar die der promotoren geleid; de eerste naar de woning van prof. de Lille, de laatsten naar het huis van prof. J. Valckenaer. Van hier begaven de promotoren en de doctorandi, vergezeld van paranymphen, zich naar de Senaatskamer, waar de Curatoren en de Senaat reeds bijeen waren. Onderwijl trokken de studenten van hunne societeit in het Botniahuis naar 't academieplein.

Tegen elf uur begaven het eerst de magistraat en vroedschap, ge-

[1]) Dit dessert van suikkerbakkerswerk wordt in den *Tegenw. Staat van Friesland*, II, 551, kortelijk aldus beschreven: „In het midden, aan 't hooger einde, zag men, in een prachtig gevaarte, den Parnas, met de negen zanggodinnen, Appollo, Pegasus enz. Ook stond aan den voet Graaf Willem Lodewijk van Nassau, als Stichter der Hooge Schoole. Ter linkerhand vertoonden zich, in verschillende tafereelen en zinnebeeldig beeldwerk, de Rechtsgeleerdheid, de Philosophie, de Geneeskunde, de Akademie enz., en eindelijk Aurora, of de opkomende Dageraad, die met haare koets een' wolkboog, uit wolle samengevlochten, scheen te beklimmen; terwijl zich ter rechterhand opdeeden de tegenwoordige Prins Erfstadhouder, de Weetenschap, de Godgeleerdheid, de Wijsheid, de Geheugenis van ontvangene weldaaden, en eindelijk de Nacht, uit de wolken afrydende; om nu niet van ander klein tusschenkomend beeldwerk en konstig gestrooide figuuren te spreeken."

In de *Korte historie van Franeker*, boven aangehaald, worden aan de beschrijving van dit gebak acht bladzijden gewijd. Vgl. ook Bruining, *a. w.* blz. 45.

[2]) Den 17 Sept. bevorens hadden zij openlijk disputen verdedigd, Manger *de Scorbuto*, Verschuir *de jure jurando et poena perjurii*, Fran. 1785; v. d. Marck *de coetu civitatis perfecto*. Fran. 1785.

volgd door de Gedeputeerde Staten, zich van het Stadshuis naar de kerk, gaande door de gelederen van de gewapende macht, daarna trok een trein van Curatoren, professoren, doctorandi en studenten, voorafgegaan en gesloten door eene compagnie schutters, in plegtigen optogt derwaarts, onder het luiden der klokken en het slaan van een marsch.

Onder muziek traden zij de kerk binnen. De Curatoren plaatsten zich links van den dubbelen katheder, die door prof. Valckenaer werd beklommen, terwijl de doctorandi met hunne paranymphen daarvan het beneden gedeelte innamen.

Hoe deze zoogenaamde promotie met de kap vervolgens plaats had, blijkt uit de volgende beschrijving:

„De musijk eindigde en de heer Valckenaer deede eene korte Redevoering *Pro Auctoritate ICtorum*, dat is: *ter bescherming van het gezach der Rechtsgeleerden.* Deeze stof gaf gelegenheid om tot de plegtige kappromotie over te gaan. Zijn hooggeleerde droeg het loffelijk gedrag en geleerdheid der beide heeren Doctorandi kragtig voor. Las hun den ééd voor, welken door beiden ook wierd afgelegd. Daarna klommen de beide heeren op het bovenste gedeelte des catheders, en wierden tot beider Rechten Doctor verheeven en uitgeroepen en de Diplomata overhandigd. Hun wierd de gewone uitlegging der gebruikelijke plegtigheden gedaan, naamlijk van den Tabbaerd. Het corpus juris wierd geopend en gesloten. Van den Ring en van de Kap, welke hun wierd opgezet, verzierd met laurieren. Zij wierden beiden omhangen met een rood lint, waaraan vast was een gouden Eerepenning, welke hun van de Edele Mogende Heeren Staaten dezer Provincie geschonken wierd [1]). Eindelijk werd hun de regtehand gegeven, en zegenwenschen over deze bevordering uitgeboezemd."

Na van der Marck en Verschuir werd Manger op dezelfde wijze tot doctor in de geneeskunde bevorderd. De drie gepromoveerden beklommen ten laatste, de een na den ander, nog den katheder, van waar Verschuir eene oratie hield: *over de menschenliefde als de voornaamste deugd der wetten, der regeering en der vorsten* [2]); van der Marck: *over de verpligtingen der burgers om den roem des Vaderlands te vermeerderen* [3]). Manger sprak eindelijk, mede namens v. d. Marck en Verschuir, een woord van dank tot de Staten, de Cura-

[1]) Afgebeeld op de plaat achter dit deel, en beschreven in het *Vervolg* op van Loon, IX, no. 623.

[2]) *Oratio inaug. de philanthropia praecipua legum, regiminis ac principum virtute.* Fran. 1785.

[3]) *De obligatione civium ad amplificandam gloriam patriae.*

toren, professoren en het groot aantal toehoorders, voor hunne vereerende tegenwoordigheid. Hiermede eindigden de plegtigheden in de kerk. In statigen optogt trok men vervolgens nog het voornaamste gedeelte der stad door, hoedanige *celebris deductio per Urbem* tot de gebruiken bij zoodanige promotie behoort.

In het academiegebouw werd vervolgens door de drie gegradueerden een kostbaar dinér van 130 couverts gegeven. De geschiedschrijver heeft gemeend hiervan te moeten opteekenen, dat de R. M. Manger, de vader van den gepromoveerde, bij zijne beleefheid om de drie Hoplieden der schutters te noodigen, de beide Kapiteins van 't exercitiegenootschap heeft vergeten, ofschoon zij aan het dinér van den vorigen dag hadden deelgenomen.

Op beide dagen trof men vrij gunstig weder; zij kenschetsten zich door eene goede orde. De geheele stad nam deel aan de feestvreugde; op enkele uitzonderingen na, waren de Franeker burgers »alle met blauwe rokken en witte hoozen gemonteerd." Van elders was eene groote menigte zaam gekomen; aan poortgelden werd in den nacht tusschen de beide feestdagen immers nagenoeg *f* 130 geind; op den tweeden dag was de kerk bij de promotiën »opgevuld met de aansienlijksten deezer en andere provintien." De Muze schonk aan de feestgenooten een bundel gelegenheidszangen in verschillende talen, als in het Hebreeuwsch, Grieksch, Latijn, Italiaansch en Nederlandsch, gewijd aan den Rector Magnificus, aan de nagedachtenis van den Stadhouder Willem Lodewijk, aan de promotie van den jongen Manger en aan het Jubilé in 't algemeen [1]).

[1]) *Carmina in natalem Academiae Friasicae dvcentesimum celebratvm Franequerae, a. d. XXII Septembr.* CIↃIↃCCLXXXV. Franeq. 1785. Van deze verscheen ook afzonderlijk de: *Feestzang op het tweede eeuwgetijde* enz. door G. T. de Cock.

IV.

DE LAATSTE JAREN.

De ernstige aandrang van den Senaat, van den Stadhouder en van de Curatoren had ten gevolge, dat de Staten, toen zij den 23 Mei 1785 tot de viering van het jubilé, besloten, tevens aan gecommitteerden uit hun midden opdroegen, om met commissarissen uit Gedep. Staten, 's Lands rekenkamer en Curatoren, de herstelling van Frieslands hoogeschool in overweging te nemen. In Julij dv. heeft deze commissie werkelijk eene vergadering gehouden.

De Stadhouder gaf voorts een welsprekend blijk van zijne gunstige gezindheid door een kostbaar geschenk, bestaande in een planetarium van Wrigt en Cole, vergezeld van een brief, waarin Z. H. betuigde niets meer te verlangen, dan, zooveel hij vermogt en voor zoover het zonder werkelijk bezwaar van 's Lands finantien uitvoerbaar zou zijn, de universiteit tot een zoo hoogen trap van luister te brengen, als zij ooit had bereikt [1]). In dezelfde dagen werden de vacaturen, ten vorigen jare ontstaan door het overlijden van Nic. Ypey, hoogleeraar in de wis-, sterre- en vestingbouwkunde, en door het vertrek van van Swinden, vervuld door de bevordering van den lector Adolf Ypey tot prof. medicinae, anatomes, matheseos et architecturae militaris, en de benoeming van Seb. Just. Brugmans tot prof. philosophiae, logices, metaphicices et astronomiae [2]).

De Senaat bestond met den aanvang van 1786 alzoo uit de volgende hoogleeraren:

in de Godgeleerdheid:

Venema, een 88-jarige grijsaard, honorarius, op een tractement van . . . . *f* 1900.

Manger . . . . - 1500.

Ratelband . . . . - 1350.

In de regten:

Cannegieter . . . . - 2100.

Wigeri, honorarius . . . . - 1500.

---

[1]) *Miss.* 4 *Nov. en* 5 *Dec.* 1785 (*Commissieboek*, no. 621 625).

[2]) *Akten van* 21 *Oct. en* 1 *Nov.* 1785 (*Commissieboek*, no. 618, 622).

Joh. Valckenaer	*f* 1150.
In de geneeskunde:	
de Lille	- 1850.
Coopmans	- 750.
A. Ypey	- 1100.
In de wis- en natuurkunde en wijsbegeerte:	
A. Ypey, voornoemd,	
Brugmans	- 1100.
In de Oostersche talen:	
Verschuir	- 1150.
In de Grieksche taal:	
Wassenbergh	- 1600.
In de Latijnsche taal en geschiedenis:	
van Kooten	- 1150.
In de Fransche taal:	
Garcin	- 500.
	f 18,700.

De bij de resolutie van 1774 bepaalde som werd dus nog met *f* 3700 overschreden. Laat men de honorarii Venema en Wigeri buiten rekening, dan telt men twaalf professoren, derhalve één boven het getal in 1774 vastgesteld.

Aanvankelijk herleefde dus na het tweede eeuwfeest de verwachting, dat het ernst was, om de academie te herstellen tot haren vorigen luister. Dit aangenaam vooruitzigt was echter van korten duur. Immers naderde met spoed het staatkundig onweder, dat al lang had gebroeid, en, weldra losbarstende, aan onze academie, aan het gezag van den Stadhouder en van het gewestelijk bestuur een hevigen schok gaf.

De Noord-Amerikaansche vrijheidsoorlog had veel sympathie verworven. Friesland was de eerste onder de Nederlandsche provincien, die voor de vrijverklaring van Amerika stemde; de Franeker studenten hadden zich gehaast op aansporing van eenige oude en wijsgeerige juristen, waaronder S. Gratama, later hoogleeraar te Groningen, om van hunne ingenomenheid door het afsteken van een groot vuurwerk, den 17 Junij 1782, te doen blijken [1]). Uit onze vaderlandsche geschiedenis is het

[1]) G. Bruining, *Herinneringen gedurende zijnen levensloop*, blz. 28. Hoe de jeugd daarover werd geprezen, kunnen de zangen getuigen: *Der Friesen vreugde over het vrij verklaaren van Amerika, den studenten van Franeker toegezongen, toen zij deezen heuglijken stap der republiek plegtig vierden, door het afsteeken van een vuurwerk; Frieslands vreugde, ter gelegenheid dat een vuurwerk op* 17 *Junij* 1782 *in Franeker, ter eeren van de vrije verklaaringe der Staten van Amerika, is afgestoken.*

bekend, dat in verband met de zich meer en meer ontwikkelende denkbeelden over vrijheid, aangekweekt in zoogenaamde Fraterniteiten, allengs een misnoegen tegen den Prins en de gestelde magten werd geboren. In stede van den volksgeest met wijsheid te leiden, trachtte de overheid dien op onhandige wijze te onderdrukken. Prinsgezinden en patriotten stonden weldra in verbitterde partijen tegenover elkander.

Gelijk de overige Friesche steden, had ook Franeker den Stadhouder de begeving van rondgaande ambten reeds in 1782 ontnomen. Wij zagen, dat er in deze academiestad in de dagen van het jubilé een Vrijcorps of exercitiegenootschap bestond. Het was ten jare 1784 opgerigt, met uitdrukkelijke goedkeuring van de overheid. Zonder werkelijke leden te worden, namen sommige studenten deel aan oefeningen in den wapenhandel. In October 1786 werd te Franeker tevens eene Burger Societeit of Fraterniteit opgerigt, waarvan het gewoon lidmaatschap alleen voor schutters en leden van het exercitiegenootschap openstond. Tegen contributie van ƒ3, nam de Fraterniteit echter vele niet exercerende personen, zoowel van binnen als van buiten de stad, in haar midden op; hoogleeraren, studenten, predikanten, volmagten ten landsdage, leden der stedelijke regeering, enz. Evenzeer als de Fraterniteiten elders, kwam ook die te Franeker in den reuk van te zijn niets meer en niets minder dan eene politieke club, gerigt tegen het stadhouderlijk gezag en zijn aanhang. In plaats van den tijdgeest eenige voldoening te geven, trotseerden ook de Friesche Staten hem, door het uitgeven van beleedigende geschriften te verbieden, en de exercitiegenootschappen op te heffen, met bevel aan de burgers om de wapenen af te leggen[1]). Dit was olie in het vuur, te meer, omdat de Fraterniteiten niettemin bleven bestaan.

Vernemende, dat onder de Franeker leden niet alleen studenten, maar zelfs professoren waren, hebben de Curatoren den R. M., prof. Valckenaer, voor zich ontboden en hem duchtig de les gelezen. Valckenaer was namelijk mede-oprigter en directeur, Coopmans en van Kooten waren leden. Wel verre, dat deze stap het verlangde gevolg had, bleven niet alleen deze professoren leden, maar ook Manger liet zich nog als lid inschrijven.

Nu gingen de Curatoren, in een uitvoerig schrijven van 27 Febr. 1787, klagen bij de Staten ten Landsdage. »Het waren niet alleen de Studenten", zeiden zij, »die zig in de Fraterniteit begaven; ons wierd tevens verzekerd, dat zommige Professoren zig als Honoraire Leden van het Exercitiegenootschap, of Vrycorps van de Stad, hadden laten inschrijven

[1]) *Plakkaten* 25 *Sept.* 1786.

dat dezelve daardoor mede leden waren van de bovengemelde Fraterniteit, en die ook werkelijk frequenteerden, ja zelfs dat eenige zig niet ontzagen, om in die verzameling van studenten, Burgers en Ingezetenen van Franeker, waaronder ook sommige van de geringste classe, couranten en andere stukken, waarin niet alleen particuliere personen, maar zelfs de Souverain dezer Provincie, op eene onvergeevelijke wijze gehoond worden, aan de vergaderde menigte voor te lezen, en dat (daar zulke zaken maar al te geschikt zyn, om de gemoederen van jongelingen gaande te maken) men het alleen aan den goeden inborst der studerende jeugd, en aan hunne gematigde geestgesteldheid te danken had, dat zy, welker verbeeldingskragt men op alle wyzen zogt te verhitten, zig by continuatie zedig, stil en betamelyck gedroeg."

Na te hebben ontvouwd, dat het dragen van wapenen door studenten in strijd was met de academische wetten; dat dit, gepaard met het bezoeken van de Fraterniteit, hen van de studie afleidde; dat het aanleiding kon geven om hen in de ongelukkige politieke verdeeldheden partij te doen kiezen en hunne gemoederen op te winden, klaagden zij verder, dat Valckenaer naar hunne waarschuwing niet had geluisterd, en, evenmin als Coopmans en van Kooten, zich van die bijeenkomsten had onthouden, terwijl Manger later nog toegetreden was. Wat dezen laatste betreft, werd de opmerking niet verzwegen, »hoe weinig het een Professor in de Theologie past, zodanige drinkgelagen, van allerhande zoort van menschen, by te woonen". »Valckenaer, als Rector de eerste in rang van de gansche academie, vergat", zoo vervolgden zij, »zig zelve en zijne qualiteit zoo verre, dat hy in die Fraterniteit, een plaats daar wyn, bier en sterke drank getapt wordt, een stoel of tafel beklimt, om van daar aan de vergaderde Broederen zaken voor te leezen, die hem niet betreffen, en mogelijk niemand die daar tegenwoordig is aangaan."

Coopmans had, meende men, als gecommitteerde van het Vrijcorps en van de Fraterniteit, met anderen een rekwest aan de vroedslieden van Franeker gepresenteerd, strekkende, dat zij hunne afgevaardigden ten Landsdage mogten gelasten het in de Statenvergadering daar heen te leiden, dat de plakkaten van 25 Sept. 1786 ingetrokken werden. Zoo was het dan, na de vermaning, eer erger dan beter geworden. De Curatoren »voorzagen, dat de zaken, die thans aldaar gebeuren, noodzaaklijk het verderf der gansche Academie moeten na zig sleepen, en, 't welk nog veel meer te dugten is dan dit alles, dat de jeugd, wier geest, daar, waar zij ten goede diende gevormd te worden, in den grond bedorven word, door haar, op valsche voorgevens, een afkeer en kleinagting voor den Souverain des Lands in te boezemen."

Nadat deze memorie den 1 Maart ten Landsdage was ontvangen, kwam den volgenden dag ook een verzoek in van Valckenaer, Manger, Coopmans en van Kooten, om op de klagte geene beslissing te nemen, alvorens zij in hunne verdediging zouden zijn gehoord. Zij gaven daarbij te kennen niet in bijzonderheden te weten, wat door „officieuse Delateurs" bij de Curatoren tegen hen mogt zijn ingebragt, maar desniettemin durfden zij het oordeel over hun gedrag in alle opzichten aan iederen onpartijdige gerust overlaten. Immers, wat het lidmaatschap van de bedoelde societeit betrof, betuigden zij niet te weten, waarom men hun dit meer ten kwade zou kunnen duiden, „dan aan *agt* of *tien* achtingswaardige Predikanten van Hervormde Gemeenten binnen deze Provincie, *twaalf* Leden dezer Stads Regering, verscheidene Volmachten ten Landsdage, de beide Secretarissen, zo der Academie als der Stad, alle de Officieren dezer Stads schutterij, nevens byna alle de aanzienlijke Burgeren dezer Stad, met welke zij het genoegen hebben, dit deelgenootschap gemeen te hebben." In December van het vorige jaar had de R. M. nog gevraagd aan Curatoren of het hun welmeenen was, dat de studenten als leden van de societeit of het genootschap moesten bedanken, maar hij had van hun Ed. Mog. daarop geen beslissend antwoord ontvangen. In geenen deele was die societeit, waarin alle spellen en eigenlijk gezegde drinkgelagen verboden waren, meer reprochabel, dan zoovele andere, waarin ook nieuwspapieren en periodieke geschriften voorhanden waren.

De Staten droegen, onder protest van vele leden, aan de Gedeputeerden op, om „zig zo spoedig doenlyk te informeeren op de feiten, by de Missive van Heeren Curatoren aangewezen, gelyk mede nopens al wat betrekkelijk de in die Missive voorkomende materien aan 's Lands Academie mogte zyn voorgevallen, met volkomene authorisatie op gemelde Collegie, om na zulks zodanig met de daarin gecomprehendeerde personen te handelen, als zy naar vereisch van zaken en ingevolge de stand en het beroep van ieder derzelver zullen verstaan te behoren"; wijders met magtiging om in overleg met de Curatoren, „de efficacieuste en kragtdadigste middelen te beramen en daar te stellen, ter voorkominge, dat niet het onderwijs en de studien worden geinterrumpeerd en verhinderd door zaken, waartoe de Professoren niet zyn beroepen, nog waartoe de Jonge Lieden door hun ouders na de Academie zyn gezonden."

Opgeroepen om den 15 Maart te verschijnen te Leeuwarden voor de Gedeputeerden R. Baron van Lijnden, Grietman van Opsterland, en Mr. R. L. van Andringa de Kempenaer, Grietman van Lemsterland, ontving

ieder der vier verschenen hoogleeraren een aantal vraagpunten op schrift, ten einde die binnen twee dagen op dezelfde wijze te beantwoorden. Inmiddels boden zij deze commissarissen eene uitvoerige »provisionele memorie" aan ter hunner regtvaardiging, vergezeld van schriftelijke verklaringen van den krijgsraad van het exercitiegenootschap en van 52 notabele ingezetenen, leden der Burger-societeit te Franeker, over de punten van beschuldiging, die het gedrag der professoren als leden van het Vrijcorps en der Fraterniteit raakten; alle welke stukken vervolgens, met de schriftelijke beantwoording der gestelde vraagpunten, bij missive van 17 Maart door de commissie aan de Gedeputeerden zijn opgezonden.

De bescheiden ter dezer zake, waarvan wij tot dusver melding maakten, zijn door de betrokken professoren in het licht gegeven [1]).

Uit deze stukken blijkt tevens, dat zij niet alleen, maar hunne ambtgenooten Cannegieter en Wassenbergh eveneens, reeds sedert 1784 honoraire leden van het exercitiegenootschap waren, terwijl Verschuir en wijlen N. Ypey als donateuren, en Adolf Ypey als buitengewoon contribuant bekend stonden. Het lidmaatschap van de societeit erkenden zij volmondig. Even afdoende bewijzen de vermelde stukken, dat er in de bijeenkomsten, die tweemaal in de week gehouden werden, en waar niemand voor vijf uur komen noch na negen uur blijven mogt, geene spellen toegelaten, noch drinkgelagen gehouden werden; dat er ook nooit iets onbetamelijks was voorgevallen. Onwaar bleek het voorts te zijn, dat een der vier professoren stukken, honende voor den Souverein, had voorgelezen.

Schoorvoetend was Valckenaer er toe overgegaan om bij de inwijding der societeit eene rede te houden; en wat had hij bij die gelegenheid gezegd? Volgens oor- en ooggetuigen niet anders dan dit: »Dat wij alle, als stille en vreedzame Burgers, de rust der Maatschappij bevorderen moesten, in plaatze van te verstoren; dat wij anderen zelve het voorbeeld geven van gehoorzaamheid aan de bevelen van de hoge Overheid, schoon die bevelen al niet met onze geneigdheden mogten overeenkomen; opdat wy daardoor aan onze vijanden den mond stoppen. en dezelve dwingen, om onze daden en gedragingen te eerbiedigen. Gelooft my, mijne brave medeburgeren, door *bedaardheid*, *bezadigdheid en eerbied voor de wetten*, tonen wy waarlyk zuivere denkbeelden van de vryheid, van onze waardy, en van onzen pligt te bezitten."

En wat het gebruiken van wijn, bier en sterken drank betrof, de be-

[1]) *Eerste Receuil van stukken, raakende de beschuldigingen door de Heeren Curatoren ter Staatsvergadering van Friesland ingebragt tegen vier Professoren der Friesche Hoogeschool.* Harl. 1787.

schuldigden vroegen, of dit op de Groote Societeit te Leeuwarden, welke door Raden in den Hove bezocht werd, ook niet gebeurde, en wie daar ooit iets onbetamelijks in had gevonden.

Eenmaal had Valckenaar in het eivol societeitslocaal op een stoel moeten staan, ten einde als Praeses directeur „de leden af te vragen hun sentiment aangaande het stemmen van een' nieuwen Directeur, wanneer er voorgelezen is een missive van den toenmaligen Directeur' welke kennisse gaf, dat hij, tot conservatie van harmonie onder de leden, wel wilde bedanken."

Mogt het aan de Curatoren mishaagd hebben, dat prof. Coopmans voor de intrekking of de wijziging der plakkaten van 1786 in de bres gesprongen was, de remonstranten troostten zich met de wetenschap, dat vele notabele staatsleden, weinige dagen vóór den Landsdag, ook ernstige pogingen in gelijken geest hadden aangewend, terwijl zelfs door het Hof ten aanzien van het aan Coopmans geimputeerde feit was verstaan, dat dit „geene materie voor éénige beschuldiging" opleverde.

Ziedaar de voornaamste punten van bezwaar, en hetgeen daartegen werd ingebragt.

De geheele zaak gaf ons den indruk, dat het Vrijcorps en de Societeit wel eene politieke kleur of beteekenis droegen, maar tot dusver geene vijandige houding hadden aangenomen. In den volksgeest openbaarde zich toch meer en meer een streven, om, in plaats van stille gehoorzaamheid te betoonen aan en een onbepaalden eerbied te koesteren voor alles wat de gestelde magten deden, daarover een oordeel uit te spreken, m. a. w. eene publieke behandeling van de publieke zaak trad onder alle standen der maatschappij meer op den voorgrond. Waar was geschikter gelegenheid en meer aanleiding om dit te doen, dan in gezellige bijeenkomsten? Van daar, dat „de zwevende geschillen", zoo als men het in die dagen uitdrukte, in de Franeker fraterniteit niet onbesproken bleven.

Men mag dit afleiden uit de verklaring van Valckenaer, die, ofschoon ontkennende met de societeit-bezoekers gepolitiseerd te hebben, zich nogthans herinnerde, „wat de couranten aangaat, dat, voor eenigen tijd door een lid voorgelezen zynde de Missive van den Heer *Raineval* aan den Grave *van Goerts*, hy toen gezegd heeft, dat men ook het antwoord van den Prins-stadhouder, vervat by de bekende Nota, en geinsereerd in de Utrechtsche courant, behoorde voor te lezen, het-welk toen door hem, zonder eenige bygevoegde reflectien, is gelezen. Edoch zonder op een stoel of tafel te staan, maar staande op den

grond, of zittende op zyn stoel." Maar welke nieuwsbladen las men daar? Hollandsche Couranten, Posten, Kruijers, enz., welke, naar men beweerde, toen reeds honend waren voor vele Friesche Regenten. In het oog van strenge behoudsmannen en leden van familieregeeringen waren dit natuurlijk bedenkelijke nieuwigheden. Als eene ongehoorde stoutheid werd het ook aangemerkt, dat de beschuldigden de gewisselde stukken door den druk openbaar maakten. Onverstand kon hen alleenlijk verbieden daarmede voort te gaan.

Alsof zij met blindheid waren geslagen, gingen de Staten voort den tijdgeest hardnekkig te dwarsboomen. Onze vier hoogleeraren werden toch den 15 Mei voor de Gedeputeerden ontboden om de beslissing aan te hooren. Zij moesten toen uit de hun voorgelezen resolutie van 12 Mei vernemen, dat hun gedrag was afgekeurd en hun eene berisping werd toegediend, met bevel, dat niet alleen zij, maar ook de studenten en andere academieburgers het lidmaatschap van het Franeker Vrijcorps en van de Societeit moesten opzeggen.

Onmiddellijk namen de vier hoogleeraren ontslag uit hunne betrekkingen, dat den volgenden dag onmiddellijk werd aangenomen[1]).

Wat de studenten betreft, was het verbod niet achterwege gelaten, om leden te zijn van een ander exercitiegenootschap of eenige societeit, die ook maar in de geringste betrekking stond tot de politieke geschillen. De storm liet zich evenwel niet meer bezweren. Hunne vrijheid ten zeerste verkort achtende, renuntieerden 24 studenten oogenblikkelijk aan hunne hoedanigheid van cives academiæ [2]).

Uit de overhaasting, waarmede de vier professoren en een betrekkelijk groot aantal studenten te werk gingen, blijkt zonneklaar, dat bij hen hartstogtelijke opgewondenheid voor kalme bedaardheid in de plaats getreden was.

Sedert eenigen tijd bestond te Franeker ook een verschil over de betaling der sluitgelden van de nachtschepen. Gelijktijdig met de beslissing in de zaak der professoren en studenten, kwam er eene order daaromtrent van de Gedeputeerden, die groot misnoegen scheen te geven, en waarvan de uitvoering door het Fitzgeregt werd geweigerd. Valsche gerugten, als zoude Franeker door militairen bezet worden en dergelijke, deden de spanning toenemen in het stadje, werwaarts de gewapende misnoegden en tegenstanders van het stadhouderlijk gezag

1) *Commissieboek van Curatoren*, no. 648, 650, 651.

2) Declaratoir aan den algemeenen Senaat van 21 Mei 1787, opgenomen in het *Commissieboek*, no. 655, en in de *Acta Sen. Judicialis*, p. 471.

ook uit andere plaatsen zich vereenigden. Het »defensiewezen" versterkte zich tegen de gevreesde aanvallen, door de stad met schansen en batterijen te omgeven, ammunitie en wapenen bijeen te brengen. In Augustus scheidden tien leden der Staten zich van die te Leeuwarden af en vormden eene tegenregeering, die hare bevelen, als die van de hoogste magt des lands, overal wilde geëerbiedigd zien [1]).

Wie had tijdens het jubilé kunnen denken, dat, eer twee jaren zouden zijn voorbij gegaan, zulk een staat van zaken zoude geboren worden? Dat de toenmalige Rector Magnificus Manger, een man, die reeds 25 jaren lang een sieraad was geweest der hoogeschool, dat de hoogleeraar, die met zooveel vuur en talent een meesterlijk carmen ex cathedra reciteerde, dat de promotor der beide juris doctorandi, met nog een vierden ambtgenoot, zóózeer met de Curatoren en de overheid in botsing zouden komen, dat zij hunnen post vaarwel zeiden?

En welke was dan hunne schuld? Geene andere, dan dat zij zich welligt wat al te onvoorzichtig als voorstanders eener tegen de regeering gerigte politiek hadden doen kennen. Indien er echter sprake kan zijn van schuld, dan schijnen zeer onstaatkundige handelingen hunner tegenpartij onzes inziens deze qualificatie in de eerste plaats te verdienen [2]).

Welke gevolgen moest dit alles wel hebben voor de academie, gevestigd in eene stad, die het brandpunt was geworden van de oppositie, eensklaps verlaten door vier uitstekende professoren, beroofd van 24 studenten! Hooren wij weder Wassenbergh:

»Stabat tunc deserta, misere ac desolata, Frisiacae Minervae Ædes, et, quod numquam ante factum aut legimus, aut meminimus, in Novembrem usque mensem cessarunt Lectiones! Quid, quod de ipsa Academia aut omnino tollenda, aut alio saltem transferenda serio admodum cogitatum est!

Difficillima haec fuisse, quae tunc viximus, Tempo-

[1]) Eekhoff, *Bekn. gesch. van Friesland*, 422, 423. Deze beroerten zijn voorts uitvoerig vermeld in: *Gebeurtenissen van Franeker, sedert den* 14 *Meij tot den* 5 *December* 1787, enz. *door D. P. Z.* Fran. 1787.

[2]) Weemoedig herdacht Ev. Wassenbergh, de oor- en ooggetuige dezer beroerten, in 1803, het gebeurde met zijne voormalige, door hem hoog geschatte, ambtgenooten. Hij wilde hen niet beschuldigen, veel min de toenmalige Curatoren. Hoc dicam, nos tunc in illa statim praecipitatos tempora, quorum ingratam memoriam, quippe quod ommittere non licet, invitus maxime repeto, Urbi atque Academiae perniciosissima. *Oratio de varia Academiae Franeq. nuper fortuna.* Leov. 1803, p. 15.

ra, ecquis Vestrum A. A. inficiabitur? addam, doctis praesertim Hominibus inimicissima![1]).

Den 25 Mei bevorens was in den prof. honorarius Venema, wiens naam duurzaam aan den roem der hoogeschool verbonden blijft, een groot man ten grave gedaald. Op denzelfden dag had de nieuw benoemde hoogleeraar in de wijsbegeerte Antoine Chaudoir zijne betrekking aanvaard.

Bij Besluit van den 1 Sept. d. v., genomen te Amersfoort (werwaarts de Prins voorloopig geweken was), koos Z. H. den hoogleeraar J. H. Schacht, te Harderwijk, tot opvolger van Manger; prof. H. J. Arntzenius, te Groningen, tot opvolger van Valckenaer, beide op *f* 1800 tractement; prof. J. Ruardi, te Groningen, tot opvolger van van Kooten, op *f* 1500; terwijl de Franeker hoogleeraar Adolf Ypey tot den leerstoel van Coopmans geroepen werd en ontheven van het onderwijs in de mathesis en krijgsbouwkunde.

Eerst bij missives van 31 October werden hun de benoemingen aangeboden, maar de drie eersten bedankten, na verloop van 14 dagen. Wien zal dit bevreemden, die het oog vestigt op den inwendigen toestand van Franeker?

Op het vernemen, dat zij door het prinsgezind gezag gewapend zouden worden aangetast, waren immers den 21 September vele patriotten, zoo ingezetenen, als daar van elders zaamgevloeide gewapende burgers, de leden van het defensiewezen, de pretense Staten, zelfs de beide predikanten gevlucht; »zijnde toen ter tijd de stad reeds totaal in de war. Deze nagt ging door in de uitterste confusie, onder een geduurig schieten uit grof klein geschut in 't wild om, zoodanig, dat meenig een de 6 ponds en muskets kogels bij de ooren heen snorden, vergezeld met zulk een allerijsselijks gevloek en geraas, dat er de stad van daverde", zegt een tijdgenoot [2]). Op den 24 September rukten twee wettige Staatsleden met 12 man cavallerie en 200 infanteristen van de compagnie Oranje-Friesland de stad binnen. Velen werden gevat en door het Hof met verschillende straffen gevonnisd. Gematigdheid werd niet betracht, zelfs niet bij eene amnestie, die den 16 October is afgekondigd. Franeker werd daarbij niet alleen uitgesloten, maar in het begin van 't volgende jaar door de Staten, naar men wil op advies van den Stadhouder, gestraft met de ontbinding der schutterij en met het vervoer van het stedelijk geschut en van de ammunitie naar Leeuwarden. De deuren werden uit de poorten genomen, naar de kerk gebragt en met ketenen vastgeklonken. Het Landssubsidie van *f* 3000

[1]) *Orat. cit.* p. 15. 16. [2]) *Gebeurtenissen van Franeker*, blz. 11.

voor hare fortificatien trok men in. De stad lag dus open en van alle verdedigingsmiddelen ontbloot [1]). Vele vluchtelingen moesten zich eene ballingschap in andere gewesten, zelfs in Frankrijk, getroosten.

Onder hen was ook de secretaris der academie A. Alma, die door den R. M. schriftelijk over zijne afwezigheid werd onderhouden, maar niets van zich liet hooren. Gevolgelijk hebben de Curatoren hem eindelijk den 9 Junij 1788 van zijn post vervallen verklaard, en het secretariaat aan een der professoren opgedragen, tegen een salaris van ƒ150 's jaars [2]).

Tegen het einde van 1787 was de academie dermate in verval, dat er slechts 41 studenten gerecenseerd werden, nl. 8 Theologen, 5 regtsgeleerden, 3 geneeskundigen, 13 letterkundigen en 12 nieuwelingen.

Dat het aanvaarden van een professoraat aan onze vervallen hoogeschool niet aanlokkelijk was, behoeft dus geen betoog.

De Stadhouder benoemde vervolgens Ds. L. Meijer, predikant te Twijzel c. a., en J. J. van Voorst, predikant te Zierikzee, tot hoogleeraren in de Godgeleerdheid. Beíde namen deze benoeming aan. „Ach, dat ik iets konde toebrengen om den luister der Vriesche Hoogeschool te helpen staande houden en bevorderen"! schreef de laatste [3]).

Tot opvolger voorts van van Kooten werd Johannes Adam Nodell, rector te Amersfoort, gekozen, terwijl in Nicolaas Smallenburg, advocaat te Utrecht, een voortreffelijk regtsgeleerde gevonden werd, om den katheder van Valckenaer te beklimmen. De benoeming van Adolf Ypey tot hoogl. in de geneeskunde had ten gevolge, dat Pierson Tholen in 1788 tot lector in de mathesis en krijgsbouwkunde aangesteld werd, op eene jaarwedde van ƒ600. Nodell en Smallenburg waren beroepen op ƒ1000 tractement, nevens ƒ150 voor immuniteiten.

Meijer, van Voorst en Nodell aanvaardden den 2 Junij hunne betrekkingen, Smallenburg trad eerst den 3 Nov. 1788 op. Langer dan een jaar had men dus met één, en nog wel een hoog bejaard hoogleeraar, de theologische, en eveneens met één hoogleeraar de regtsgeleerde faculteit moeten staande houden. En Nodell was nog geene twee maanden werkzaam, toen hij het rectoraat der Erasmiaansche school te Rotterdam aannam [4]). Het verschijnsel, dat vele studenten zich voor een geruimen tijd verwijderden,

---

[1]) Vgl. *De beroerten in de vereen. Nederlanden*, Amst. en Harl. 1789, dl. X, hetwelk geheel is gewijd aan de Franeker beroerten in 1786, 1787.

[2]) *Miss. van Curatt. aan den Senaat*, 17 *November* 1787 (*Codex B.* 153).

[3]) *Missives* 31 *Jan.* en 3 *Febr.* 1788. (*Commissieboek*, no. 667, 674, 675).

[4]) *Missive* 21 *Julij* 1788; *t. a. p.* no. 699.

laat zich dus gereedelijk verklaren uit de omstandigheid, dat er zoovele collegien stil stonden [1]).

In de plaats van Nodell werd E. J. B. Schonck, rector te Nijmegen, gekozen, maar de akte van zijne benoeming is niet verzonden, omdat hij onder de hand al bedankte. Met gunstiger uitslag slaagde men bij den Enkhuizer rector J. W. de Crane, die den 19 Nov. de benoeming, op *f* 1000 en *f* 150 voor immuniteiten, aannam, maar eerst in Junij 1789 de inaugurele oratie hield.

Pas was het kleine corps van professoren nu weder voltallig of ten jare 1790 vertrok Smallenburg naar Leiden. Wel nam de hoogleeraar Scheidius van Harderwijk den 8 Oct. d. v. den opengevallen leerstoel aan, maar eerst den 6 Junij 1791 inaugureerde hij [2]). Korten tijd te voren was prof. Ratelband van zijne werkzaamheden ontheven.

Na de groote schokken, zoo gedurende de staatkundige beroeringen in 1787, als door de herhaalde en langdurige vacatures, had de academie behoefte aan rust. Studia nulla magis re constant, quam quiete atque otio, — zei Wassenbergh naar waarheid. Voorloopig mogt zij zich dan ook over eenige verademing verheugen. Het aantal studenten begon gelukkig weder wat te vermeerderen. Op het einde van 1789 waren er, volgens de recensielijst, 49, een jaar later 56. Door den Senaat, bij zijne komst te Leeuwarden in 1791 begroet, betuigde Prins Willem V, dat de resol. over de Menage in 1774 met de beste bedoeling was genomen, en hij de algemeen erkende nadeelige uitwerking daarvan, door de bevordering harer herroeping, gaarne zou trachten te keeren, in zoover zulks door den toestand van 's Lands finantien gedoogd werd. Eenige dagen later nam de Vorst de academische gebouwen en inrigtingen in oogenschouw. De Rector hield eene Latijnsche aanspraak, waarin de belangen der academie op nieuw werden aanbevolen; de Prins antwoordde in dezelfde taal, er werden physische en chemische proeven in zijne tegenwoordigheid gedaan, ... maar de resol. van 1774 werd niet ingetrokken, de wonden, in 1787 en 1788 aan Franeker toegebragt, zag men evenmin door de overheid geheeld. Ingevolge de sententien van den Hove zuchten sommige burgers nog in den kerker, velen waren

---

[1]) De Senaat klaagde bij de Curatoren over deze „langdurige, herhaalde en willekeurige absentien van deze Academie en Stad, zo zeer aanloopende tegen eene reguliere en gezette wijze van studeren, nodig voor allen, die zich recht bekwaam willen maaken." Ten einde dit misbruik te stuiten, verzocht men magtiging om, voor zooveel de van den Lande gebeneficeerden betrof, hierop toe te zien en aan Curatoren tweemaal 's jaars te rapporteren. *Miss.* 18 *Sept.* 1788, *t. a. p.* no. 706.

[2]). Hij kan vroeger gekomen zijn. *De vrije Fries*, VII. blz. 145.

verbannen; sommigen bleven uit hunne betrekkingen ontzet, anderen deelden eene vrijwillige ballingschap. Algemeen erkende misbruiken werden niet weggenomen, ter bevrediging van regtmatige wenschen des volks deed men weinig of niets. De omwenteling in Frankrijk opende zelfs de onverzettelijke Staten de oogen niet.

„Het was te Franeker gelijk in andere plaatsen", zegt een verbitterd tijdgenoot, „maar men kende alhier zijne Rechten, en hierdoor wierd de ijzere scepter van de tyrannique familie-regeering, waaronder Friesland zuchtede, te sterker gevoeld; dan men moest zwijgen, en men zweeg" [1]). Maar toen eindelijk de Fransche legers, door eene sterke vorst begunstigd, in December 1794 zich over de rivieren een weg baanden naar ons vaderland; toen de gevluchte patriotten, door hen gesteund, terugkeerden en de Prins op de nadering van de vermeende redders der verdrukten vluchtte, toen begrepen de Friesche Staten te moeten toegeven. Den 7 Februarij 1795 namen zij het besluit tot opheffing der vervolgingen en verbodsbepalingen, die sedert 1787 het volk in toom hadden gehouden. Doch het was nu te laat!

Er vormde zich een comité revolutionair provinciaal, dat den 12 Februarij de stadsregering ontsloeg en eene nieuwe provisioneele municipaliteit te Franeker aanstelde. Onder een uitbundigen bijval werd de vrijheidsboom geplant. De Senaat vergunde aan studenten om de nationale vlag, onder muziek, op den academietoren te plaatsen. De jongelingschap ging echter verder, door eene groote processie aan te leggen, waaraan de meeste, en wel zeer aanzienlijke burgers, deelnamen; de klok werd geluid en in het theologisch auditorium eene vergadering gehouden. Ofschoon hun deze manifestatie niet aanstond, meenden de professoren toch, dat dit, wegens de buitengewone tijdomstandigheden, maar door de vingers moest worden gezien [2]). Weinige dagen later traden 60 provisionele volksrepresentanten in de plaats van de van hunne waardigheden vervallen verklaarde Staten en Stadhouder. De omwenteling was een feit.

Eene compagnie Fransche soldaten werd met open armen ontvangen. Dertig burgers haalden op eigene kosten uit Leeuwarden de vaandels en trommen van de schutterij en het wapengenootschap terug, en stelden deze op het stadshuis ter bezigtiging. De poortdeuren, die nog steeds in de kerk aan ketenen lagen, werden losgemaakt, en den 5 Maart vereenigden zich een detachement der schutterij, de municipali-

---

[1]) Scheltema, *Naauwk. bericht van het Volksfeest te Franeker op den 5 Maart 1795*, Fran. 1795, blz. 4, 5. [2]) *Diarium*, VI, 149.

teit, eenige gewezene politieke gevangenen, de vrouwen, moeders en kinderen van al de gevangenen en gevluchten, met de noodige werklieden, in de kerk, om in plegtstatigen optogt de boeijen, waarin veroordeelde burgers waren geklonken geweest, en de hekken en deuren der poorten naar de Breedeplaats te vervoeren. Deze was in het vierkant bezet door schutters, Fransche soldaten, burgers en burgeressen, terwijl »aan de Noordzijde eene aanzienlijke Commissie van vijf Professoren uit den Senatus Generalis, vergezeld met 2 Ambtenaren en circa 50 studenten en Burgers der Academie", geschaard stond.

Nadat de trein »met aandoening onder een staatig zwaar Musicq" in dezen kring aangekomen was, heeft men de poortdeuren voor de Burgers der academie neêrgelegd, de boeijen, ketenen en sloten, »die teekens der Slavernij", werden op een wenk van den President der municipaliteit, »met de zichtbaarste blijken van afkeuring op den grond gesmeten, terwijl de kleine kinderen met de gebroken boeijen rammelden." Eenige smeden verbrijzelden daarop de ketenen, terwijl de Burger Jacobus Scheltema, staande op een stoel, die op de deuren geplaatst was, het zingen van gepaste liederen leidde. De Fransche commandant Dumaine hield van dien stoel vervolgens ook eene aanspraak; na hem nam de Burger prof. A. Chaudoir, de opvolger van S. J. Brugmans, het woord op:

Fransche Burgers! Grootmoedige, altijd overwinnende Krijgshelden! »Gij zijt tot nog toe de getuigen van de algemeene Vreugde van een Volk, hetwelk terug gegeeven is aan de Vrijheid. Welk een genoegen moet gij niet gevoelen bij het zien van de Staatsie en blijdschap op dit Feest, want het verbreeken van deeze boeijen, het verbrijzelen van deeze ketenen, en het uitwisschen van deeze zevenjaarige schanden zijn eigenlijk het werk van U.

Ja! onvertzaagde soldaaten der Vrijheid, het is aan uwe stoutmoedige dapperheid, aan uwe onwrikbaare standvastigheid, aan uwe elkander opvolgende Triumphen, dat wij deze weldaaden te danken hebben.

Het volk van Franeker drukt thans, door mijn stem het levendig gevoel hunner dankbaarheid uit, jegens hunne edelmoedige Verlossers, die in plaats van de tijtel van veroveraars, die van vrienden, die van Broeders verkiezen.

Ja Burgers, dit gevoel bezielt ons allen! Een heilige gloed ontvonkt ons, om uit te roepen en te zweeren: dat wij altoos getrouw zullen blijven aan de wetten der Vrijheid, der Gelijkheid en Broederschap" [1]).

---

[1]) Zoo luidt de vertaling van zijn speach, die in het Fransch is gehouden, bij Scheltema; *t. a. p.* blz. 23.

Nu stelde de trein zich weder in beweging, om de deuren in de poorten te hangen, en, na afloop hiervan, langs de voornaamste straten, terug te keeren naar de Breedeplaats, waar de Burger prof. J. van Voorst, door zijne medegecommitteerden en het studentencorps daartoe verzocht, aan de in orde geschaarde menigte betuigde, »dat de Academie met veel vergenoegen in dit vreugdefeest deelde, dat zij zich verblijdde over het verbreeken der ketenen, waaronder Franeker lang genoeg had moeten zuchten, en de Burgerij veel geluk wenschte met haare vrijheid; waarna de hand van Broederschap openlijk aan de Burgerij toegereikt, en alles besloten werd met een vuurige toewensching van welvaaren en alle wezenlijk heil aan de Vrije Republiek, en Burgerij van Franeker."

Er werd nog meer gesproken, gezongen en gereciteerd, zelfs gedanst, terwijl het feest met een concert en verschillende danspartijen tot laat in den nacht voortduurde.

Men ziet het, de gemoederen waren ten toppunt van opgewondenheid. In 1787 gesmoord, kon men aan zijne gevoelens nu vrijelijk lucht geven; de meeste professoren en misschien alle studenten hechtten hunne goedkeuring aan de omwenteling. Indien zij zich daarvan echter gouden bergen voor het heil en den bloei der academie mogten hebben voorgesteld, dan moeten zij aanvankelijk wel bitter zijn teleurgesteld. Si umquam, tunc certe ruinae erat proxima, zeide Wassenbergh. Immers werden de hoogleeraren Cannegieter en Ypey, wegens hunne politieke denkwijze, den 10 Julij, bij der Representanten resolutie, van hunne posten ontzet. Hadden zij zich niet »gemest met het zweet en bloed van de patriotten"? Was de eerste niet in 1787 geroepen om als buitengewoon Raadsheer te oordeelen over de politiek vervolgden? En was de tweede niet R. M., toen in 1787 de resolutieboeken van de gevluchte pretense Staten, die in de Senaatskamer hunne vergaderingen hadden gehouden, aan de tegenpartij overgegeven werden? Zulke misdrijven moesten gewroken worden! Dat Cannegieter zachtmoedig jegens de vervolgden gestemd geweest was, en dat die resolutieboeken niet door den R. M., maar door den Senaat, op verzoek van den Curator Haersma, aan de Curatoren opgezonden waren, schijnt men niet overwogen te hebben, toen die onregtvaardigheid jegens twee geleerden werd begaan [1]). Hun ontslag is vervat in de volgende stukken:

[1]) *A. S.* 13 *Oct.* 1787.

Geëxtraheerd uit het Secreete Resolutieboek der Representanten van het Volk van Friesland.

Op het geproponeerde ter Vergadering, is na deliberatie goedgevonden en verstaan, dat, naardien er zeker zeer veel aan gelegen legt, dat het onderwijs der jeugd alleen aan zulke mannen worde toevertrouwd, die bij hunne kunde en bekwaamheid, ook zulke grondbeginselen voegen, welke met het stelzel van Vrijheid en Gelijkheid, 't welk thans door de Friesche Natie is aangenoomen en verders ter stand moeten worden gebragt, overeenkoomen, en naardien de Burger H. Cannegieter, Hoogleeraar in de Rechtsgeleerdheid aan de Hooge School te Franeker, vooral na de omwenteling van 1787, door mede te werken tot de onrechtvaardige vervolging, welke in die dagen tegen de braafste Patriotten is aangericht, overvloedig getoond heeft, dat zijne grondbeginzelen met die der Vrijheid en Gelijkheid geheel niet overeenkoomen, en dus op de jongelingschap aan zijne zorge toevertrouwd, de schadelijkste uitwerking konden hebben; gemelden burger H. Cannegieter van zijn post als Hoogleeraar in de Rechtsgeleerdheid aan de Hooge School te Franeker zal worden ontslagen, gelijk hij daarvan door dezen ontslagen word.

En zal hiervan bij Extract van deze onze Resolutie aan gemelden Burger kennis worden gegeven, en mede een Extract van dezelve aan de Commissie tot waarneeming der zaaken van het Collegie overgebragt, gelijk mede aan den Senaat der Academie te Franeker worden toegezonden.

Aldus geresolueerd op het Landschapshuis te Leeuwarden, den 10 Julij 1795. Het eerste jaar der Bataafsche Vrijheid.

Accordeerd met voors. Boek.
In kennisse van mij Secretaris
(w. g.) W. B. JELGERSMA.

Ter Vergaderinge gehoord zijnde het voorstel om verscheidene Ambtenaaren van hunne ambten te ontzetten, welke zich, of ten allen tijde blinde aanhangers van eenen Willem den Vijfden getoond, en dus de Regten van den Mensch en Burger met voeten getreeden hebben; als mede de zodanigen, welke in den jaare 1787 en zederd gezogt hebben de Patriotten te vervolgen; of zich met het zweet en bloed van den braaven en onderdrukten burger vet te mesten, enz.

Alsmede in overweging genomen zijnde, hoe de Burger A. Ypey, A. L.

M. Philosophiæ et Medininæ Doctor, gewoon Hoogleeraar in de genees-, ontleed- en scheÿkunde aan 's Lands Hoogeschool te Franeker, ten sterksten vervalt in de termen in bovengenoemd voorstel gemoveerd. En er de Representanten van het vrije Friesche Volk ten hoogsten aan gelegen ligt, dat zij die aan 's Lands Hoogeschool belast zijn met het onderwijs der jeugd, ook met zodanige sentimenten opentlijk toonen bezield te zijn, als met de in stand houding der Vrijheid en Gelijkheid en goede order in eene bestierde Volksregeering overeenkomen.

Zoo is, na rijpe deliberatie en gedaane omvraage geresolveerd omme den Burger A. Ypey, A. L. M. Philosophiæ et Medicinæ Doctor, van deezen zijnen post als gewoon Hoogleeraar in de Genees-, ontleed- en Scheÿkunde aan 's Lands Hooge School te Franeker te dimitteren, gelijk dezelve daarvan gedimitteerd word mits dezen.

En zal extract dezes aan hem A. Ypey, A. L. M. Philosophiæ et Medicinæ Doctor worden toegezonden tot zijn naricht, en aan de Commissie waarnemende de zaaken van het Collegie, gelijk mede aan den Senaat van de Academie te Franeker, voor een gelijk extract worden overgebragt.

Aldus geresolveerd op het Landschapshuis binnen Leeuwarden, den 10 Julij 1795. Het eerste jaar der Bataafsche Vrijheid.

Accordeerd met voors. Boek.
In kennisse van mij Secretaris
w. g. W. B. JELGERSMA.

Voorts werden ook (10 Julij 1795) het collegie van Curatoren, en (7 Mei 1796) de betrekkingen van dansmeester, teekenmeester en onderwijzer in de Fransche taal, ter bezuiniging, opgeheven; ingetrokken werd tevens het salaris van *f* 100, 't welk de oudste predikant voor het geven van godsdienstonderwijs aan studenten genoot. Daarbij kwam, dat prof. de Lille den 20 Julij 1795 en Garcin den 27 November 1796 overleden. In Augustus deed de Senaat, op aanschrijving der Representanten, wel eene voordragt ter vervulling van drie vacaturen, maar de benoemingen bleven achterwege. De stipendia der studenten werden ingetrokken. Nog meer! In het Plan van Constitutie, den 10 Sept. 1796 der Nationale Vergadering aangeboden, zag onze academie zich met haren ondergang als staatsinrigting bedreigd. Slechts éène nationale hoogeschool zou er zijn; bijzondere hoogescholen mogten door de Departementen gehouden worden [1]).
Op het vernemen, dat die Departementale academiën alleen te Gro-

[1]) Rogge, *Geschiedenis der Staatsregeling.* Amst. 1799, blz. 170.

ningen, Harderwijk en Breda, zouden geplaatst worden, was men te Franeker geheel verslagen. »Het Gerechte" wendde zich dadelijk tot de Nationale Vergadering. Wijzende op het nut dat de academie gesticht had en nog stichten kon, op den voldoenden toestand harer gebouwen en hulpmiddelen, betuigde men, dat zij het *eenigste* middel van bestaan voor de ingezetenen was. Door een zamenloop van omstandigheden waren toch de wolkammerijen en andere fabrieken, er zeer in bloei afgenomen. Hoeveel had de stad niet door de omwenteling in 1787 geleden? Twintig harer nuttigste burgers waren langdurig gekerkerd; een gelijk getal moest vluchten. De omwenteling in 1795 gaf aan hare burgerij hoop op vernieuwden bloei der academie, »de Friesche Pallas juichte mede bij het feest, toen de ketenen verbroken werden; dan, helaas! *de hoop* van alles is tot nog toe teleurgesteld. Wij zagen afzetten en bedanken van hoogleeraren, zonder anderen aan te stellen, afbreken zonder op te bouwen"!

»Wij zijn verzekerd", zoo eindigde het smeekschrift, »dat afgebrookene huizen, leedige velden en puinhoopen Uwe beslissing gestaadig zouden herinneren en dat men spoedig te vergeefsch naar de huizen zeude zoeken, waarin de Hubers, de Voorda's, Schultens, Venema, Schrader en Manger de verwondering en erkentenis van elken vriend der wetenschappen hebben tot zich getrokken. Het huis waar Camper en Schrader woonden, is reeds bij afbraak verkogt" [1]).

Kon men dan in afwachting van eene Constitutie de herstelling der zwaar beproefde hoogeschool verwachten van het provinciaal Bestuur, welks leden, op enkele uitzonderingen na, ongeletterde personen waren, vreemd aan eenige academische opleiding?

Weinigen zullen zich hiermede hebben gevleid. En toch, aan de zijde van waar men zulks het minst verwacht had, werd de toekomst helderder; de volksrepresentanten beschaamden hunne voorgangers, die de hoogeschool zoo onverantwoordelijk hadden vernederd. Op zeer ernstige, ja dringende klagten van den zeer gedunden Senaat, aangaande den uiterst vervallen en niet te verschoonen verwaarloosden staat der eertijds zoo roemvolle hoogeschool, gelastte het provinciaal Bestuur zijne Commissie van Gedeputeerden, om te dienen van consideratiën en advies. De Gedeputeerden droegen deze taak in het bijzonder op aan hun medelid Yme Freerks Tichelaar.

»Alleraangenaamst en streelendst was mij *in den beginne* deeze opgedraagene Commissie, als zijnde vervoerd door eene welmeenende *be-*

[1]) Minute, z. d. Coll. *E.*

geerte, om hierdoor eenigen dienst te willen doen aan redelijke en voor deugd geschikte wezens", schreef Tigchelaar. »Maar een nader inzien van de grootheid deezer zaake, en de vergelijking mijner vermogens met dezelve, benevelde mijn verstand zodanig, dat het mij zeer bezwaarlijk scheen, door mijn groot gebrek aan kundigheden, in deezen door mij zelven iets van aanbelang hier in te kunnen uitvoeren, doch klaar overtuigd van het onberekenbaar groot en uitgebreid geluk, dat een Volk kan, ja onfeilbaar zeker moet en zal erlangen, door wel geregelde kweekschoolen van wijsheid en deugd, bleef mijn besluit onwankelbaar, en ik zogt om hulp. Hierom verzogt ik den Burger Eisinga tot ondersteuning, hetwelk mij toegestaan wierd, en die dit als Voorstander van Weetenschappen in 't algemeen, en der Burgeren zijner eigene woonplaats Franeker in 't bijzonder, ook gereedelijk aannam".

Beiden ontvingen zij toen van de Gedeputeerden een lastbrief van den volgenden inhoud:

»Gedelibereerd zijnde op eene Missive van den Rector Magnificus en Seratus Generalis van 's Lands Universiteit te Franeker, enz.

Is goedgevonden en verstaan, den Burger *Yme Freerks Tigchelaar* te committeeren, gelijk geschiedt door dezen, om met adsumptie van den Burger *E. Eisinga*, Lid van de Commissie der Finantien [1]), te zaamen in conferentie te treden met den Senaat te Franeker, ten einde zodanige schikkingen tot Redres der Academie op te geeven, als dienstig en nuttig zullen oordeelen, tot algemeen en bestendig belang der Maatschappij, en hier van Ons behoorlijk en schriftelijk Rapport te doen."

In de eerste bijeenkomst met de leden van den Senaat verkondigde Tigchelaar de volgende beginselen:

»1°. Het Volk van Nederland eischt verlichting in alle nuttige kennis, waare wijsheid en verhevene deugden.

2°. Ter bevordering deezer kennis, wijsheid en deugden, zijn wel ingerigte Academien, in welke die wetenschappen tot de hoogste trap, en tevens op de gemakkelijkste en minst kostbaare wijze kunnen worden geleerd, *onontbeerlijk;* daarom begeert het Volk dezelve ook.

3°. Deeze Hoogeschoolen moeten, op grond van Volksvrijheid, over de geheele Republiek behoorlijk verspreid zijn, op dat de toegang tot dezelve zoo gemakkelijk en min kostbaar zij als mogelijk is, en op dat hierin ook de rechtvaardigheid heersche."

[1]) Deze man was dezelfde, die het vermaarde planetarium zamenstelde.

Deze waarheden gaven hem de hoop, dat bij de aanstaande Constitutie zeer zeker voor het behoud en de verbetering van Franeker's hoogeschool gezorgd zou worden, weshalve er alle redenen bestonden, om tot hare herstelling onvermoeid werkzaam te zijn.

Bij voorraad had de Senaat den 2 Februarij 1797 reeds eenige punten aangeteekend, waarin eene voorziening dringend noodzakelijk werd geacht.

Onder meer vernemen wij verder, dat prof. Scheidius zijne betrekking wenschte neder te leggen, zoodat èn de medische, èn de juridische faculteit geheel van hoogleeraren ontbloot werden. Inmiddels zeide ook prof. Verschuir zijn post den 30 April d. j. vaarwel, terwijl nog prof. Meijer, wegens den ongustigen staat zijner gezondheid, van alle ambtsverpligtingen, het geven van collegien alleenlijk uitgezonderd, ontslagen werd (12 Mei). Wat eene opeenstapeling van rampen! Twee hoogleeraren waren ontzet, twee overleden, twee legden hunne bediening neder, een aanhoudend ziek! Onder deze omstandigheden kon men waarlijk geene aankomende studenten meer verwachten. In het academiejaar 1795/96 vonden wij in het Album dan ook maar *ses*, in het volgend jaar nog vijftien [1]).

Aan de beraadslagingen van hen, aan wie de behartiging van de belangen der academie was toevertrouwd, een overleg, dat zich kenmerkte door welwillendheid, eensgezindheid en wederkeerig vertrouwen, heeft men een uitvoerig rapport te danken, door Tigchelaar gesteld, houdende in hoofdzaak, dat:

1°. ter bevordering van het waar en duurzaam geluk, zoowel van ieder mensch als van de geheele maatschappij, en tot steun van een waren republikeinschen regeeringsvorm, de algemeene aankweeking van alle nuttige kundigheden tot ware wijsheid en verhevene deugden onmisbaar is, en door een Volksbestuur mitsdien krachtdadig bevorderd moet worden;

2°. dat daartoe de „grondschoolen der jeugd" en de hoogeschoolen, mits beide wel ingerigt, uiterst noodzakelijk zijn;

3°. dat beide inrigtingen van openbaar onderwijs tot dusver zeer gebrekkig waren. Op de lagere scholen werd namelijk slechts het lezen, schrijven en cijferen onderwezen, en nog wel langzaam en niet grondig. Op de academiën in 't algemeen en de Friesche in het bijzonder, werd ten koste aller ingezetenen de zoogenaamde heerschende Kerk ondersteund en bevoorregt, en dit niet alleen, maar alle wetenschappen werden er

[1]) Tres aut quatuor superamus Professores: Auditorum autem numerus, quem referre pudor prohibet! Wassenbergh, *Orat. cit.* p. 23.

onderwezen »door den langzaamen, moeijelijken en kostbaren weg der geleerde vreemde talen". Deze gebreken in de inrigtingen van lager en hooger onderwijs hebben het gevolg gehad, dat het Volk in 't algemeen, en de minst gegoede Burgers inzonderheid, onkundig bleven van hunne waarde, hunne regten en de middelen ter bevordering van hun geluk, zoodat het een algemeen verschijnsel is, dat onkunde aan behoefte, rijkdom en voorregten steeds aan kennis verbonden bleven. Hierin vond een klein aantal bevoorregten steeds den vasten grondslag voor overheersching en onderdrukking van geheele maatschappijen en volkeren, en bijzonder van de min gegoeden; daardoor wisten zij het roer der regeering te bekomen en in hunne handen te beklemmen, ter bevordering en instandhouding hunner zoo zeer verkeerd begrepene eigene belangen, ten koste van het algemeen welzijn;

4°. dat het in stand houden der lagere en hoogescholen, mits op republikeinsche grondslagen tot het algemeen geluk des volks verbeterd, onontbeerlijk is, en daartoe de krachtige medewerking van de Nationale Vergadering en van alle geconstitueerde magten gevorderd wordt;

5°. dat bij dit alles nog gevoegd moet worden, »ter beschaaminge van het Vrijheid minnend Friesche Volk", de tegenwoordige verbazend vervallen toestand der Franeker hoogeschool, vooral door de menigvuldige vacatures.

Tot een hoog noodig republikeinsch herstel werd mitsdien voorgesteld:

I. De vacaturen spoedig te vervullen en, om hiertoe te geraken, last te geven aan de Gedeputeerden om van den Senaat eene voordracht van brave en bekwame mannen te verzoeken. Men verlangde:

1. een hoogleeraar in het natuur-, staats- en volkenregt;
2. » » » » burgerlijk en hedendaagsch regt;
3. » » » de kruid- en scheikunde, alsmede in de kennis der ziekten en beoefenende geneeskunde;
4. een in de ontleed- heel- en verloskunde, alsmede in de natuurkunde van het menschelijk ligchaam;
5. » » » oostersche talen en oudheden.
6. De benoeming van den lector Tholen tot hoogleeraar in de mathesis, vestingbouw- en aardrijkskunde, en in de Nederlandsche taal;
7. de benoeming van J. B. de Saint Laurent tot onderwijzer in de Fransche taal;

II. Dat gecontinueerd zouden blijven de professoren:

1. *E. Wassenbergh*, professor in de taal en oudheden der Grieken,
2. *A. Chaudoir*, professor in de wijsbegeerte en sterrekunde;

3. *J. W. de Crane*, professor in de geschiedenis, welsprekendheid en dichtkunde;

III. Dat de beide hoogleeraren in de godgeleerdheid en de kerkelijke geschiedenis, *J. van Voorst* en *L. Meÿer*, vooralsnog aanbleven, in afwachting van hetgeen de aanstaande Constitutie over de theologische faculteiten bepalen zou. Hun ontslag zou nu nog ontijdig zijn, en het vertrek van vele studenten ten gevolge hebben. Vóór hare herstelling moest men de academie niet noodeloos uit haar verband rukken;

IV. De voormelde wetenschappen ;in de tot dusver gebruikelijke vreemde taal, maar tevens ter bevordering eener spoedige volksverlichting alle die wetenschappen, welke daarvoor vatbaar zijn, in het Nederlandsch te doen onderwijzen. Op deze voorwaarden kon men de nieuwe professoren beroepen, terwijl de fungerenden, tegen eenige verhooging van tractement, daartoe bereid waren. De Nederlandsche taal kon b. v. gevoegelijk gebezigd worden bij het onderwijs in het *natuur-* en *burgerregt*, de *algemeene en vaderlandsche geschiedenis*, *aardrÿkskunde*, *Nederlandsche taalkunde*, *wis-* en *vestingbouwkunde*, *natuur-* en *werktuigkunde*, *sterrekunde*, *ontleed-*, *heel-* en *verloskunde*, *kruid-*, *schei-* en *artsenÿmengkunde*. Konden al deze vakken alzoo onderwezen worden, zonder dat daarom de benoeming van meer leermeesters noodig was, overweging verdiende het aanstellen van een lector in de *zeevaartkunde*.

V. Ondersteuning, onder zekere uitvoerig medegedeelde voorwaarden, van min gegoede studenten uit 's Lands kas, en wel, aan ten hoogste 21 »welke zich in de vreemde talen tot de hooge geleerdheid begeeren te oeffenen", *f* 100 jaarlijks; en evenveel aan een gelijk getal, dat zich zoude willen verbinden alleenlijk in de Nederlandsche taal onderwijs te ontvangen in het natuur- en burgerregt, algemeene en vaderl. geschiedenis, aardrijkskunde, Nederlandsche taal, en wiskunde. De laatsten behoorden aangemoedigd te worden om, zoo mogelijk, tevens de lessen in de natuur- en sterrekunde bij te wonen en zich te oefenen in de stuurmanskunst. Ten hunnen aanzien zeide Tigchelaar:

»Ziet daar Burgers! een middel om kundige schoolmeesters te bekomen, waarom wij de verbindtenisse tot deeze studien tot eenen pligt en voorwaarde voorstellen om de begeerde honderd guldens te bekomen". De uitvoering der voorgestelde ondersteuning aan de jongelingen der eerstgenoemde categorie wenschten de voorstellers geschorst te hebben tot aan de afscheiding der theologische faculteit, met behoud inmiddels van de alumniaten, kost- en schoolpensien op den ouden voet; van die der

laatstgenoemde categorie werd de dadelijke uitvoering aanbevolen, zoodra de nieuw te benoemen hoogleeraren zouden zijn opgetreden.

VI. Wederom vier Curatoren aan te stellen; twee die de »Taale moeten verstaan, in welke de Hooge Geleerdheid wordt onderweezen", twee, die geene academische opleiding genoten hadden; alle vier regtstreeks door het collegie van Gedeputeerden te benoemen. Door deze Curatoren moest de benoeming der professoren geschieden uit eene nominatie van niet minder dan drie en niet meer dan zes, door den Rector en Senatus Generalis aan te bieden. Voorts moest de administratie van de geheele academie en hetgeen daartoe behoorde hun opgedragen worden.

VII. Dat de hoogeschool gevestigd bleef te Franeker, als zijnde dit in het voordeel der provinciale middelen. Immers zou de overbrenging niet alleen groote uitgaven vorderen, maar buitendien was Franeker voor de studerende jeugd boven andere plaatsen bijzonder geschikt, terwijl »bij het veranderen deeze eertijds bloeijende plaats tot een puinhoop zou vervallen, waarvan de beginzels zich al voor doen, en nog te meer, omdat Franeker door haare Vaderlandlievende weldenkende Patriotten, een uitsluitend recht tot schaadevergoeding, door het behouden der Academie, met grondige redenen kon aanvoeren."

Namens de Commissie werd dit rapport den 8 Junij 1797 in de vergadering van het provinciaal Bestuur uitgebragt. Het vond een zoo gunstig onthaal, dat het den volgenden dag reeds met eenparige stemmen werd goedgekeurd, met opdragt aan de Gedeputeerden om overeenkomstig de gedane voorstellen, zoo spoedig als eene goede uitvoering zulks zou toelaten, alles in het werk te stellen, wat tot herstel der academie, de bevordering van haren bloei en luister, en tot nut van het algemeen kon strekken [1]).

Diensvolgens werden weldra vier Curatoren benoemd, namelijk Georgius Coopmans, Med. Dr. te Franeker, Eise Eisinga aldaar, Yme Freerks Tigchelaar te Makkum en Johannes ter Horst te Leeuwarden. Tot hoogleeraren in de regtsgeleerde faculteit koos het provinciaal Bestuur J. H. Voorda, vroeger hoogleeraar te Utrecht, een gevlucht patriot, en J. H. Swildens, I. U. D. te Amsterdam; tot hoogleeraar in de oostersche

[1]) Het oorspronkelijk rapport was zeer uitvoerig. Op voorstel van de Gedeputeerden, heeft Tigchelaar het aanmerkelijk verkort. Deze bewerking is vervolgens, met eene uitvoerige toelichting aan het groot rapport ontleend, op last der Representanten uitgegeven onder den titel: *Plan tot herstel der Academie te Franeker, door het prov. Bestuur van Friesland gedecreteerd op den 9 Junij 1797, en op deszelfs orde gedrukt; benevens een betoog over de nuttigheid der nieuwe inrichting deezer Academie, door Yme Freerks Tigchelaar.* Leeuw. 1798. fol.

talen den vrijzinnigen E. J. Greve, die ook in 1787 was uitgeweken; in de geneeskunde werden C. Allardi en J. Mulder tot hoogleeraren benoemd, terwijl de lector in de mathesis J. Pierson Tholen zich tot den rang van hoogleeraar zag bevorderd.

Tevens werd besloten, dat de theologen van Voorst en Meijer provisioneel zouden aanblijven; maar de eerste koos inmiddels eene zekere boven de onzekere betrekking, door het beroep tot predikant te Arnhem aan te nemen. De gezondheidstoestand van Meijer deed het ergste vreezen. Den 25 Augustus des volgenden jaars is hij dan ook overleden. Aan vervulling van vacatures in de theol. faculteit viel niet te denken, sedert het prov. Bestuur den 29 Julij 1797 had verstaan: „omdat de Kerk is afgescheiden van den Staat, kan geene geconstitueerde burgerlijke macht hoegenaamd eenige aanstelling van kerkelijke leermeesters doen, veel min de onkosten voor die bijzondere leerstellingen uit de Nationale kas betalen."

Hoe zich uit deze moeijelijkheid gered? Het Bestuur kwam op de werkelijk vernuftige gedachte om aan alle gezindten, zonder uitzondering, niet alleen vrijheid te geven, maar haar ook uit te noodigen om *op eigen kosten* hoogleeraars van hare gevoelens en godsdienstige denkbeelden aan onze academie te benoemen. Toen nu het Plan tot Herstel den volke bekend werd gemaakt, werden tevens commissiën uit de leeraren van iedere gezindte bijeengeroepen, om den 28 Augustus 1797 met de Curatoren daaromtrent in overleg te treden [1]. Of deze bijeenkomst werkelijk is gehouden, bleef ons onbekend. Met de reorganisatie werd intusschen voortgegaan, zoodat de installatie der Curatoren en professoren plaats vond op den 14, 15 en 16 September 1797, en wel met vele plegtigheden en onder groot vreugdebetoon [2]. Gelijk met vele theorien het geval is, faalde de gedachte benoeming van theologische professoren door de gezindten, in de practijk. De kerkgenootschappen waren immers, ten gevolge van de scheiding van Kerk en Staat, zelve nog niet georganiseerd; en bovendien zonder middelen. Van benoemingen uit hunnen boezem kwam derhalve vooreerst niets.

Rector en Senaat waagden, bij missive van 3 October 1797, met aandrang het verzoek aan 't provinciaal Bestuur om op den gewonen voet van landswege twee professoren in de theologie der Gereformeerden aan te stellen. In het overigens zeer welwillend antwoord van 8 November

[1]) Zie de *Proclamatie* van 5 *Aug.* 1797, onder de Bijlagen.
[2]) Zie het *Berigt aan het Friesche Volk betrekkelijk de plegtigheden, op den* 14, 15 *en* 16 *November, l. l. tot herstel en verbetering der Academie te Franeker.* Leeuw. 1797, fol., herdrukt onder de Bijlagen.

werd echter het beginsel volgehouden, dat het Bestuur niet verder konde gaan, dan de benoeming door de gezindten zelve te bevorderen, gelijk reeds bij de aangehaalde publicatie beproefd was. Uit wezenlijke belangstelling in de zaak zou het andermaal dat doel trachten te bereiken. Ten dien einde was de Commissie van Gedeputeerden, bij decreet van 1 Nov. gemagtigd »om nogmaals de onderscheidene Godsdienstgenootschappen uit te noodigen tot het amplecteren van den voorslag, volgens decreet van den 29 Julij l. l. aan hen gedaan, om Hoogleeraren van hun Kerkgenootschap te Franeker te doen plaatsen en doceren, en aan die gezindten, dewelke daartoe niet zoo spoedig de noodige fondsen zouden kunnen bekomen, te belooven, dat van Landswege de noodige penningen renteloos aan haar worden verschoten, die voor de tractementen van zoodanige Hoogleeraren zullen vereischt worden, terwijl de aanstellers in middelen tijde zich tot het vestigen van het noodige fonds bekwamen, des dat de te verschietene penningen binnen twee jaren na de ontvangst wederom in 's Lands kasse worden gerestitueerd."

In verband hiermede beraamden de Gedeputeerden een plan, om door de Gereformeerden, Roomschgezinden en Doopsgezinden, op den grondslag van de laatste heffing of 83½ penning, de noodige fondsen te doen bijeen brengen, tot bezoldiging van twee Gereformeerde, twee of drie Roomsche en twee Doopsgezinde theologische professoren. Onder dagteekening van den 29 December werd het gepubliceerd.

Is het niet opmerkelijk, dat beginselen, die in de jongste wetgeving op het hooger onderwijs zijn neêrgelegd, reeds in 1797 op het tapijt zijn geweest?

Te miskennen valt het niet, dat het provinciaal Bestuur en de Curatoren ijverig werkten aan het welvaren der academie. Zoo werden b. v. ook alle leenen, waarvan de eigenaars onbekend of uitgestorven waren, ten haren behoeve vervallen verklaard en bestemd om door Curatoren in overleg met de professoren begeven te worden aan jongelingen van een gunstigen aanleg [1]). Weinige dagen later verwierf een door Curatoren ontworpen »Plan ter uitnoodiging van en wet voor jongelingen, welke een jaarlijksch stipendium wenschen te genieten", overeenkomstig het decreet tot herstel van 9 Junij 1797, de goedkeuring der Gedeputeerden [2]).

Afgescheiden nu van sommige dwaasheden in den vorm en den toon der stukken, komt aan het revolutionair Bestuur van Friesland de eer toe van de academie te hebben hersteld, en de middelen, zoo zedelijke als stoffelijke, die ter zijner beschikking waren, trouw te hebben dienst-

1) *Decreet van* 27 *Januarij* 1798.
2) *Notulen van Gedeputeerden* 6 *Febr.* 1798.

baar gemaakt tot het opbeuren van de deerlijk vervallen inrigting. Het heeft dit gedaan met eene onmiskenbare belangstelling. De eerepalm kwam regtmatig toe aan den bij uitnemendheid praktischen en kundigen Tigchelaar, die zijn streven ter verbetering van het hooger zoowel als van het volksonderwijs met een zoo gunstigen uitslag mogt zien bekroond, dat de academie weder in het bezit kwam van tien professoren, wier taak het voortaan zou zijn niet alleen wetenschappelijke mannen, maar ook onderwijzers voor lagere scholen te vormen.

Die eerepalm werd den hoogst verdienstelijken Burger dan ook gaarne uitgereikt door den hoogleeraar Wassenbergh, toen deze in 1803, bij de dragt van het rectoraat, zijne Latijnsche rede afwisselde met de volgende dichterlijke ontboezeming:

Wel aan dan! dat deez' Tempelzaalen;
 Geheel deze uitgelezen' Schaar,
Den welverdienden Roem herhalen;
 Den schoonen Roem van Tigchelaar!

Het water stond reeds aan de lippen!
 De Heilzon dook in 't ondergaan!
Nu lieten w' ons den moed ontglippen;
 Nu riepen wij: *„het is gedaan"!*

De glorie van zo vele Jaaren,
 Door al het wereldrond verspreid,
Stond veeg! Scheen van ons weg te vaaren;
 Te worden in het Graf geleid!

Eén Man, door Geestdrift aangedreeven,
 Stond op, bij 't grimmen van 't Gevaar;
Herriep de Hooge School' in 't leven!
 Dat was 't bedrijf van *Tigchelaar!*

O Schoone Daad! U zal men prijzen,
 Zo lang geleerdheid ergens woont:
Zo lang men eer' bewijst aan wijzen:
 Zo lang Verdienste wordt beloond!

Dat wij het hoofd niet onderhaalden
 In 't allerschroomelijkst Gevaar;
Maar weer met nieuwen Luister praalden,
 Dat was het Werk van *Tigchelaar!*

Dat, *Franeker!* nog in uw' wallen
Minerva wijze Lessen geeft;
De Kroon niet is van 't hoofd gevallen;
Uw aanzien, als van ouds, herleeft.

Dat hier de Kunsten welig bloeien,
En vruchten geven jaar op jaar;
De jeugd tot kennis op mag groeien;
Dat weet' men dank aan *Tigchelaar!*

Nog eens dan! Dat deez' Tempelzaalen;
Geheel deze uitgeleezen' Schaar',
Den welverdienden Roem herhalen,
Den schoonen Roem van *Tigchelaar!*

Inmiddels was den 23 April 1798 eene Staatsregeling aangenomen, volgens welke (Addit. art. 7), in afwijking van het bovenvermelde Plan van Constitutie, alle openbare inrigtingen ter bevordering van wetenschappen voorloopig op denzelfden voet zouden voortduren. Zij eischte de aanstelling van een minister voor het openbaar onderwijs, of, gelijk art. 92 hem titelt, „een Agent van Nationaale Opvoeding, waaronder begrepen is de geneeskundige staatsregeling, de vorming der Nationaale Zeden, en de bevordering van het openbaar Onderwijs, en van kunsten en Wetenschappen."

Franeker's voormalige hoogleeraar Theodorus van Kooten was de eerste, die deze hooge betrekking bekleedde. De Senaat verzuimde dan ook niet om den „Burger Agent" met die onderscheiding geluk te wenschen en hem de belangen der academie ernstig aan te bevelen, niet twijfelende „of dezelve zal geenszins de laatste zijn in het ondervinden Uwer genegene zorgen, waarop wij zelfs ons vleijen, dat de veele en zwaare ongelukken en tegenspoeden, welke haar zederd lang zo zeer getroffen hebben, haar eene nog dringender en treffender aansprake zullen verleenen, en zij zich daardoor eerlang ten kragstdadigsten meer en meer opgebeurd en gehandhaafd vinden" [1]. Van Kooten kon in de beantwoording van dit schrijven niet ontveinzen „dat de staat der Franeker academie waar ik zelfs de eerste gronden van de kundigheden, welke ik mag verkregen hebben, gelegd heb, en tot welke ik nog eene naauwe betrekking gevoel, mij zeer ter harte gaat. Indien het alleen aan mij stond, om haar toestand te veranderen, dan zoud ik tragten haar

[1] *Miss. van* 17 *Mei* 1798 (*Diar.* VI, 432).

haaren ouden luister weder te geven, of ten minsten haar uit den staat, waarin zij thans quijnt, op te heffen", enz. [1]). Vergezeld van Valckenaer bragt hij der academie in het volgend jaar een bezoek [2]). Daar hij echter weinige dagen later tot eene andere werkzaamheid geroepen, en door prof. van der Palm werd opgevolgd, zag hij zich verder de gelegenheid benomen om de hem op nieuw aanbevolen belangen der inrigting krachtdadig te bevorderen.

Sedert de invoering der Staatsregeling was het oppergezag in academiezaken op het Vertegenwoordigend Ligchaam overgegaan. Uitvoering te geven aan het bovenvermeld plan tot benoeming van theologische hoogleeraren van verschillende belijdenis door de gezindten zelve, lag dus, indien het al mogelijk ware geweest, niet meer in de magt van het gewestelijk bestuur. Niettemin was de R. C. gemeente van de oud-bisschoppelijke klerezy te Leeuwarden, den 13 Mei 1798 vergaderd in hare kerk de Nooteboom, eensklaps voor den dag gekomen met eene benoeming van den pastoor, deken en aartsdeken, Gerhardus Heinberg, tot hoogleeraar in de Godgeleerdheid. Zeer teregt antwoordden de Curatoren, dat de benoeming nu van den Agent voor de Nationale Opvoeding afhing, en voorts, dat de benoemde Burger hunnerzijds niet als hoogleeraar kon erkend worden, zoolang hij niet te Franeker gevestigd was en zijne lessen zou hebben geopend. In een nader schrijven liet die gemeente niet onduidelijk doorschemeren, dat het overbrengen van de kweekschool harer gezindte van Amersfoort naar Franeker niet tot de onmogelijkheden behoorde, terwijl in elk geval haar leeraar zich te Franeker dacht te vestigen, zoodra de aanstelling zou zijn goedgekeurd [3]). Of de Agent ook nog met deze zaak is gemoeid, dan of de bisschoppelijke goedkeuring achterwege bleef, daarvan is ons verder niets gebleken.

Het plan om de Gelijkheid in toepassing te brengen op de wijze, in de publicatie van 29 Dec. 1797 omschreven, was mitsdien mislukt, èn door gemis van medewerking bij de verschillende gezindten, èn door verandering van regeeringsvorm. Met dat al moest de pas herstelde academie het ontbreken van eene theologische faculteit wel sterk gevoelen. Het menschelijk verstand is trouwens in moeijelijke omstandigheden vindingrijk. Zoo ook hier. Men wist het moeijelijk dilemma spoedig op te lossen, theorie en praktijk op eene vernuftige wijze te verzoenen.

---

1) *Miss.* 29 *Mei* 1798 (*Cod. Apogr.* B. 331).

2) Dit vond plaats op 1 April 1799. De Senaat noodigde hen op een dinér. *Diar.* VI, 503.

3) *Miss.* 13 *Mei*, 13 *Junij*. 2 *Aug.* 1798 (*Missiveboek van Curatt.* 1798—1803).

Het vertrek van van Voorst en de voortdurende ongesteldheid van Meijer waren toevallige omstandigheden, die zich aan andere academien niet lieten gevoelen. Voorloopig bleven de godgeleerde faculteiten daar mitsdien bestaan. „Gij zult wel met ons instemmen, Burger Agent"! — zoo schreven de Curatoren — „dat zulks niet alleen gene gelijkheid in rechten is, maar dat ook onze Academie nimmer tot dien bloei kan geraken, waartoe zij (indien hierin geene voorziening geschiedt) vatbaar is, en waarop zij, onzes inziens, even gelijk andere Academien aanspraak mag maken. Onze bedoeling is echter niet, dat deze vacatures zouden vervuld worden door mannen, welke een zeker Systhema van Godgeleerdheid, hetzij der voormaals Heerschende Kerk, ofte van enige andere gezindheid zouden doceren; maar dat elk jongeling, die zich in de Theologie wil bekwaam maken, hij denke in het Godsdienstige zo hij wil, van de lessen der aan te stellen Professoren met vrucht gebruik zou kunnen maken. Voor zo verre wij geinformeerd zijn, heeft zulk eene inrigting aan gene andere Academie plaats, en dezelve zou dus niet minder tot nut van het Algemeen, als tot den bloei der Academie kunnen verstrekken, zonder dat deze hierdoor boven andere wierd bevoorrecht."

Deze inleiding diende tot het voorstel om twee professoren te benoemen, één in *de algemeene kerkelijke geschiedenis en zedekunde*, een in de *Theologia naturalis et doctrina Christiana.* Door het Uitv. Bewind werd het verzoek, zoo als het daar lag, afgewezen, maar toegestaan op eene nadere voordragt, waarbij het woord *Christiana* in *moralis* veranderd was. Weldra traden de Franeker predikant J. H. Regenbogen, en E. Tinga, predikant te Vlissingen, als hoogleeraren in die vakken op. Men voegde hen toe aan de philosophische faculteit.

Zoo werd, met medewerking van den Agent, de Gelijkheid verschalkt, en twee theologen kwamen, in philosophische mantels gehuld, onverlet binnen! [1]).

Naarmate op politiek gebied de tijden kalmer werden, herstelde, onder de volgende Staatsregeling van 1801, de allengs opdagende reactie zooveel mogelijk den voormaligen toestand. Toen de Curatoren in 1802 oordeelden, dat er, wegens de »zwakheid" der juridische faculteit een derde hoogleeraar vereischt werd, heeft men, na bekomen verlof van het Staatsbewind, den oud-hoogleeraar Cannegieter weder een leerstoel aangeboden. Hij nam dien gaarne aan en trad weldra weder op [2]).

---

[1]) *Missives van Curatt.* aan het U. B. en aan den Agent van Kooten 20 Julij, 9 Nov. 1798. *Besl. van het U. B.* 15 Oct., 14 Nov. 1798. Mr. A. Telting, in *de Vrije Fries*, VII, 149 en volg.

[2]) *Notulen Curatt.* 3 Maart 1802; *Miss. Curatt.* 26 Maart, 2 April 1802 (*Codex Apogr.* C. no. 35, 38).

Verder ontmoeten wij een Besluit van het Staatsbewind van den 12 Julij d. v. no. 72, waarbij den Raad van Binnenl. zaken werd opgedragen: 1° om te rapporteren, welke en hoedanige voorregten en vrijdommen aan de respective 's lands universiteiten vóór den jare 1795 hebben gecompeteerd en van welke zij sedert verstoken zijn geweest; 2° om te dienen van consideratien en advies, over de vraag: welke van de thans niet meer bestaande voorregten en vrijdommen, buiten nadeel van den lande, zouden kunnen worden gerestitueerd.

De Raad vroeg op het eerste punt berigt en consideratie van den Senaat [1]). Gretig werd deze gelegenheid door de professoren aangegrepen, om het verloren terrein zoo mogelijk te heroveren, door aan de uitdrukking „voorregten en vrijdommen" eene ruime opvatting te schenken. Zij wezen namelijk:

1°. op den ondergang der theol. faculteit, toevallig ontstaan door het vertrek en overlijden van de beide hoogleeraren, met de juiste opmerking, dat aan andere hoogescholen de theologische professoren gecontinueerd waren in afwachting eener reorganisatie van het hooger onderwijs;

2°. op het daarmede gepaard verlies van twee academiepredikers, die om de 14 dagen, buiten den vacantietijd, eene avondbeurt plagten waar te nemen; en

3°. op het verlies eener Latijnsche predikbeurt op den eersten zondag van iedere maand;

4°. op het gemis van een hoogleeraar in de Fransche taal, welke betrekking in den regel door den Waalschen predikant was bekleed, terwijl er sedert 1797 alleenlijk een Fransche taalmeester was;

5°. dat sedert 1797 de van ouds bestaande zes alumniaten van *f* 250 ingetrokken waren, terwijl

6°. dit eveneens het geval was met de acht pensiën van *f* 60, die aan Latijnsche scholieren werden toegestaan, en verder door deze ook als studenten waren genoten;

7°. dat van de 42 kostpensioenen, die bij de opheffing der Burse ingesteld waren ten behoeve van studenten, de helft bestemd was geworden ten bate van de kweekelingen voor het onderwijzersambt;

8°. dat de professoren en lectoren verstoken waren van het emolument ten bedrage van *f* 150, 't welk, sedert onheugelijke tijden, als immuniteit voor de impositien, naar de *Leges Academiae*, op het voorbeeld van de Leidsche universiteit, door hen genoten was.

---

[2]) *Miss.* 16 *Julij* 1802 (*C. A.* no. 46).

9°. dat academieburgers, volgens de *Leges*, niet voor den magistraat van Franeker mogten teregtstaan, een privilegie waarop inbreuk gemaakt was, door de citatie van 4 professoren, gevolgd door veroordeeling in eene boete, ter zake het niet betalen van schoorsteengeld van hunne collegiekamers, waartoe zij beweerden niet gehouden te zijn;

10°. dat de Curatoren te voren over eene zekere som konden beschikken, tot het uitreiken van aanzienlijke premien in boeken aan jongelingen, die een uitstekend examen hadden afgelegd, terwijl alle moeite om tot dat einde weder eenig geld beschikbaar te krijgen, vruchteloos was geweest;

11°. dat de post van dans- of ceremoniemeester, op eene jaarwedde van *f* 200, in 1797 aan den toen fungerenden titularis was ontnomen [1]).

Aan deze opgave van 't geen de academie in de laatste jaren had verloren, voegde de Senaat den wensch toe, dat alles op den vorigen voet hersteld mogt worden. Konde dit niet zonder opofferingen geschieden, men diende wel voor oogen te houden, dat de uitgaven den Lande met winst weder ten goede zouden komen [2]).

Met het oog op de veranderde rigting in het regeeringsbeleid, verdient hier intusschen niet onvermeld te blijven, dat het uit de revolutie geboren collegie van Curatoren, op grond, dat het bij Hoofdst. I, art. 27, *Departem. Reglem.* vervallen, en bij publicatie van den 21 Junij l. l. alleen provisioneel was gecontinueerd, den 1 Nov. 1802 door het Dep. Best. eervol werd ontslagen, met benoeming van A. G. Camper, P. Stinstra, A. J. Conradi en M. Siderius tot hunne opvolgers. Deze verkozen daarop uit hun midden Camper tot president voor een jaar, en W. J. Hanekuijk, advocaat te Harlingen, tot secretaris [3]).

Niet lang daarna werden deze Curatoren door het Dep. Best. uitgenoodigd om een plan tot instandhouding en verbetering der academie te ontwerpen. Hieraan gevolg gevende, hebben zij in eene uitvoerige memorie de redenen van het verval der universiteit meesterlijk uiteengezet, en wel eerst de algemeene oorzaken daarvan, toepasselijk op alle buiten- en binnenlandsche universiteiten, vervolgens de bijzondere oorzaken van het verval van onze academie; terwijl in het tweede gedeelte de

---

1) Deze bewering mag bevreemding wekken, vermits de Curatoren reeds in 1799 door het Vertegenw. Ligchaam gemagtigd waren om den schermmeester in zijn post te herstellen, en wel bij een besluit, te vinden in het *Notulenboek van Curatt.* p. 23.

2) *Missive* 9 *Aug.* 1802 (*Diar.* VII, 25 sqq.).

3) *Miss.* 1 Nov. 1802, 4 Jan., 16 en 20 Maart 1803 (*Codex Apogr.* no. 54, 58, 59, 60).

meest geschikte middelen werden besproken om haren bloei te herstellen. Dit voortreffelijk stuk, dat ongetwijfeld uit de pen van den president-curator Camper is gevloeid, geeft, in een aangenamen vorm, een zoo helder tafereel van den uit- en inwendigen toestand der Friesche hoogeschool in die dagen, dat wij niet kunnen nalaten het in zijn geheel aan den draad dezer geschiedenis vast te knoopen.

MEMORIE VAN CURATOREN, BIJ WEGE VAN MISSIVE INGERIGT AAN HET DEP. BESTUUR NOPENS REDRES IN VERSCHILLENDE ZAAKEN TOT DE ACADEMIE BEHOORENDE.

Curatoren der Friesche hoogeschool, door ul. besluit van den 4 Jan. l. l. aangezogt zijnde een plan te ontwerpen tot instandhouding en verbetering der academie, beschouwen den last hun opgedragen als een doorslaand bewijs van ul. zugt voor den bloeij der wetenschappen. Zij hebben hunne aandagt met genoegen op dit belangrijk onderwerp gevestigd, en bieden hier nevens zekere algemeene bedenkingen aan, welke door ul. goedgekeurd, breedvoeriger uitgewerkt moeten worden.

Wij hebben gemeend allereerst te moeten onderzoeken:

Welke zijn de voornaamste redenen van het verval der Franeker universiteit?

En ten tweeden:

Welke zijn de geschikste middelen om den bloei der gem. universiteit te herstellen?

En overgaande tot de eerste afdeeling van dit onderzoek zullen wij betoogen dat het verval onzer hoogeschool is toe te schrijven:

1mo. aan *algemeene redenen, toepasselijk op genoegzaam, alle universiteiten in het generaal;*

en 2do aan *bijzondere redenen, alleen betrekkelijk op Franeker in het particulier.*

Om onze denkbeelden met de meeste klaarheid te ontwikkelen zullen wij deeze memorie in onderscheiden hoofdstukken verdeelen.

EERSTE AFDEELING.

Eerste Hoofdstuk.

Over de voornaamste redenen van het verval der universiteiten in het algemeen.

Verval van alle univ. in het algemeen.

Het was bij de stigting der meeste universiteiten in de zestiende en zeventiende eeuwen onmogelijk vooruit te zien, dat de wetenschappen in het algemeen zig in korte tijden zoo verbaasend zouden uitbreiden, dat de ruimst bepaalde inrigtingen spoedig ontoereikend moesten worden, en men ras nieuwe en veel kostbaarder gestigten, ja zelfs een veel grooter getal Leeraars zouden moeten aanschaffen, waar aan destijds niemand konde denken.

Alle publique gestigten immers, de bibliotheequen, landstuinen, de instellingen voor de schei- en natuurkunde enz. waaren slegts berekend voor de behoeftens der zestiende eeuw, en in aanmerking dier tijden zeer aanzienlijk ingerigt. Hierbij hadden de nieuws ontvonkte ijver voor wetenschappen de edelmoedigheid van zommigen opgewekt, die hunne milde gaaven tot volmaaking der universiteiten hebben toegebragt. Zeer aanmerkelijk egter is de staat der zaaken in laater eeuwen veranderd. Herhaalde reisen om de weereld hebben in het plantenrijk alleen honderdmaal meer voorwerpen leeren kennen. De natuurkunde is niet minder uitgebreid. De scheikonst en natuurlijke historie zijn geheel nieuwe en veel uitgestrekter studien geworden, dan voorheen, en het getal boeken, zedert twee honderd jaaren uitgegeven, overtreft gewis de verwagting onzer voorouderen.

De publique inrigtingen diensvolgens, welke thans op de meeste universiteiten voorhanden zijn, kunnen geenzints toereiken voor de beoefening der wetenschappen, zooals dezelve bij den aanvang der negentiende eeuw zijn vermeerderd. In derzelver ongenoegzaamheid en onvolmaaktheid legt de voornaame oorzaak van het verval en de kwijnende toestand der meeste hooge schoolen.

Zeer voorname inrigtingen, welke tot een volledig onderwijs in de wetenschappen vereischt worden, en zoo wel hier als op andere universiteiten ontbreeken, zijn de volgende:

1mo een hospitaal tot kennis en behandeling der verschillende ziekten, en tot de beoefening der heel- en verloskunde volstrekt noodzakelijk.

2do eene geschikte plaats voor sterrekundige waarneemingen, met de behoorlijke werktuigen daartoe betrekkelijk.

3tio eene complete verzameling van werktuigen voor de natuurkunde.

4to eene matige verzameling van natuurlijke zeldzaamheeden enz.

Diergelijke instellingen zijn op verscheide buitenlandsche universiteiten ingevoerd en de pogingen der regeering tot volmaaking deezer nuttige gestigten worden er door de edelmoedige medewerking van particulieren en corporatien kragtdadig ondersteund. Dan, wenden wij onze oogen op den staat der universiteiten in het Vaderland, zoo moeten wij over het verzuim der Bestierderen omtrent dit gewigtig onderwerp bloosen. Leijden alleen geniet hier in groote voordeelen, welke op alle hooge schoolen der Bat. Rep. naar gelang der omstandigheeden behoorden toegestaan, en daargesteld te worden.

§ 2.

Gebrek aan middelen tot instandhouding der univ. mede de oorzaak van het verval der univ.

Gebrek aan middelen tot instandhouding der universiteiten is de tweede oorzaak van hun verval.

De goederen der geestelijkheid, ten tijde der reformatie gebeezigd voor de stichting der hooge schoolen kunnen thans even weinig toereiken als de inrigtingen, waarvan te vooren is gesproken. En het zij men het onvermogen der gestelde fondzen niet ras genoeg bespeurd hebbe, of dat de gestadige rampen, waarin het Vaderland op verschillende tijden wierd gewikkeld, de vermeerdering der uitgaaven tot instandhouding der hooge schoolen hebben agtergehouden, dit is zeker, dat de allereerst bepaalde geldsummen, in weerwil der veranderde staat der wetenschappen niet aanmerkelijk zijn verhoogd. Schoon overtollig, zullen wij dit gebrek met een voorbeeld nader bevestigen.

De universiteit van Halle, in 1694 eerst gestigt zijnde, heeft de regeering zig in 1786 reeds verpligt gevonden de

uitgaaven tot haare instandhouding te verdubbelen [1], — en egter bedraagen deeze kosten nog niet eens het derde gedeelte der geldsummen, welke tot die van Göttingen worden aangewend, en, ondanks de schatten van Engeland en de gestadige geschenken der aanzienlijkste Particulieren, niet eens toereiken! Indien wij dit op de Nederlandsche, dog voornamelijk op de Franeker universiteit wilden toepassen, men zoude zig over het aanwezen dier hoogeschool ten hoogste moeten verwonderen. Men kan daarbij teregt opmerken, dat het geld aan kwijnende universiteiten besteed verlooren gaat. Onvolmaakte en vervallen hoogeschoolen zijn tot last van den staat en tot naadeel der maatschappij.

§ 3.

Gebrek aan een genoegzaam aantal Leeraars mede een oorzaak van het verval.

Gelijk het aan de noodige fondzen mangelt om de uitgebreider wetenschappen aan te kweeken, evenzeer gevoelt men *het gebrek aan een genoegzaam aantal Leeraars* om dezelve te onderwijzen, en schoon deeze aanmerking op alle classes kan worden toegepast, zoo heeft egter de classis der natuurkunde hier in de meeste verbetering noodig.

Wie gevoelt immers niet gereedelijk, dat twee Leeraars de gewigtigste takken der Physische en Mathematissche wetenschappen bij geene mogelijkheid kunnen onderwijzen? ja *drie* Leeraars kunnen daaraan niet eens voldoen. Ook heeft men zeer onlangs bij de organisatie der universiteit te Bologna zeven Leeraars daartoe benoemd, en te Göttingen worden hiertoe dertien publicq bezoldigde Leeraars en elf bijzondere Doctoren aangetroffen.

Hetzelve heeft plaats omtrent de medicynsche Faculteit. De veelvuldige uitvindingen in de ontleedkunde en Physiologie, de vergelijking van het maakzel der dieren met het gebouw des menschelijken lichaams, de oefeningen bij de hospitaalen enz. vorderen veel meer Leeraars, dan men te voorig noodig hadde; te Bologna zijn hier toe tien Leeraars aangesteld; te Göttingen is die taak onder zestien verschil-

[1] en nog dit jaar zijn de jaarlijksche uitgaaven weder met agtduyzend daalders vergroot.

lende zoo opentlijke als private onderwijzers verdeeld, en te Montpelier worden bestendig 19 professoren van het geneeskundig onderwijs bezoldigd. Het is met de kennis der regten en de beoefening der subsidiaire studien, de literatuur en fraaije kunsten, bijna om het even gesteld. Tot zulk eene colossaale gestalte is het stelzel der wetenschappen bij den aanvang der 19de Eeuw reeds aangegroeid, en wie zal haare paalen voor de nakomelingschap beschrijven?

§ 4.

Het vermeerderd getal van de universiteiten, illustre scholen enz. is ook eene der redenen van het verval der univ.

Het vermeerderd getal universiteiten, illustre schoolen enz. in ons Vaderland is eene vierde reden van derzelver gemeenschappelijk verval. Vijf hoogeschoolen immers, vier Gymnasien en het athenaeum te Amsterdam kunnen alle bij geene mogelijkheid bloeijen, al waaren dezelve met de uitstekende en teffens nuttigste Leeraars voorzien, vermits het aan een genoegzaam aantal leerenden zoude ontbreeken. Het gebrek aan belooning en toejuiching daaruit af te leiden verwekt lusteloosheid bij de meeste Leeraars. De universiteiten raaken daardoor aan het kwijnen en worden steeds minder bezogt. Ook vertoeven er de jonge lieden korter dan op bloeijende schoolen, en zulks verhaast den val hoe langer hoe meerder. Men moet daar te boven aanmerken, dat het getal studerenden door gansch Europa zeer is verminderd.

Eensdeels door de opheffing van zommige kloosters en geestelijke gestigten.

Ten tweeden, door de vermeerdering van het militaire weezen.

Ten derden, door de uitbreiding van den handel.

Ten vierden, door de *toegenomen duurte* van het verblijv op universiteiten, het *intrekken van stipendia*, *alumniaten*, *Bursen*, *Collegien*, *Seminarien* enz.

Eindelijk moet men teffens overweegen, dat de academische *cursus*, thans korter zijnde dan te vooren, in *effectu* hetzelve uitwerkt, alsof het getal studerenden in de evengemelde reden waare afgenomen. Het gestelde zullen wij met eenige voorbeelden ophelderen. Duitschland telt, Herborn uitgenomen, nog 19 protestantsche universiteiten [1]), en de ondervinding

[1]) Hieronder worden nogtans Erford en Heidelberg, schoon er eene gemengde belijdenis plaats heeft, mede begrepen.

leert ten klaarsten, dat zulk een groot getal hoogeschoolen met geene behoorlijke keuze van nuttige Leeraars, veel minder nog met een toereikend getal studerenden bezet kan worden. Hoeveel meerder is dit op ons gemeenebest toepaslijk, daar het getal inwooners, in evenredigheid, kleiner is, en daaglijks armer word.

Overijssel heeft wel geene universiteit, dog het gymnasium, met kundige Leeraars voorzien, vestigt er de leerende jeugd van dat gewest, als ook veelen van het naburig Gelderland. Te Amsterdam en andere plaatzen niet te noemen is een bloeijend athenaeum. Daar te boven worden er de uitmuntendste inrigtingen voor de beoefening der heel- en verloskunde aangetroffen. Het Lycaeum in *Felix meritis* opgerigt verschaft daar te boven de gunstigste gelegenheid tot de uitbreiding der konsten en wetenschappen.

§ 5.

Mededinging van buitenlandsche universiteiten ook als eene oorzaak van het verval deezer en andere univ. in de B. R.

De mededinging van buitenlandsche universiteiten, meestal in laatere tijden opgerigt, doet ook haaren schaadelijken invloed op den welvaart onzer schoolen gevoelen. Zommige immers in de zeventiende en agtiende eeuwen eerst gestigt hebben zig den meer gevorderden staat der wetenschappen ten nutte gemaakt, en stremmen daardoor den toevloed van vreemdelingen, welke te vooren de Nederl. universiteiten, als de geschikste plaats tot onderwijs bezogten. Men heeft ook elders wijze maatregelen getroffen in de inboorlingen te noodzaaken zig in het Vaderland te laaten onderwijzen, en de publique inrigtingen, welke aan de universiteiten van ons gemeenebest ontbreeken, zijn wel de kragtdadigste middelen, welke de Leerende jeugd, zelfs uit afgelegen oorden, daar heenen lokken. Onze universiteiten daarentegen kan men thans alleenig met den naam van *Nationaale universiteiten* bestempelen. Zij worden slegts bezogt door ingezetenen van dit gemeenebest. Jaa! de meesten zijn tot *Provinciaale universiteiten* daar heen gezonken, alle geschikt voor het onderwijs in de ijzondere Departementen, waar dezelve gelegen zijn. Het is met zommige buitenlandsche universiteiten geheel anders gesteld. De bijzondere voor-

treffelijkheid haarer instellingen heeft dezelve tot de eerste schoolen van Europa verheven! te Jena, bij voorbeeld, was in 1800 het getal der vreemde studenten tot dat der inboorlingen als 391 tot 145, en te Göttingen waaren de eersten tot de laatsten als 456 tot 245! Jena en Göttingen zijn derhalven meer dan Nationaale universiteiten, alzo het getal der vreemden bijna twee derde gedeeltens der leerenden uitmaakt.

§ 6.

De geringe aanmoediging aan geleerden geschonken, en mindere agting voor de studien zijn mede dringende oorzaaken van het verval der univ.

De geringe aanmoediging aan geleerden geschonken en de verminderde agting voor de studien in het algemeen zijn bijzonder in ons Vaderland dringende oorzaaken van het verval der wetenschappen. Men behoeft de jaarboeken slegts te raadpleegen om hier van overtuigd te zijn; ook hetgeen in Frankrijk, Italien, Duitschland en elders stand greep of nog hedendaags plaats heeft te vergelijken met de bejegening van geleerden in dit gemeenebest.

Te Parijs wierd voormaals aan de universiteit de rang met het Parlement gelijk, dog boven de Bisschoppen en Pauselijke legaten, ingewilligd. Hoe zeer de geleerden daar nog hedendaags geëerd worden, blijkt uit de handelingen des eersten consuls. In Duitschland genieten de universiteiten den titel van hooge collegien, en de Professoren hebben den rang van koninglijke Raaden, zij worden er door bijzondere voorregten en eerbewijzingen ten sterksten aangemoedigd. Aan dergelijke onkostbaare dog vleijende gunstbetooningen heeft het in ons gemeenebest altoos ontbroken, en de mindere agting, aan de beoefenaars der wetenschappen eerlang beweezen, heeft zig allengs tot naadeel der studien uitgebreid.

§ 7.

Het gebrek aan middelen van bestaan voor geleerden of gestudeerden me-

Het gebrek aan middelen van bestaan voor geleerden of gestudeerden is mede eene vermogende oorzaak van het verval der hoogeschoolen. De meeste ampten in ons gemeenebest vereischen immers, bij derzelver aanvaarding, den titel van Doctor in de regten geenzints, en dit heeft nog minder

plaats in Friesland dan elders. Ook valt er met de eigentlijke kennis der regten of met de heel- en geneeskunde zeer weinig te vorderen. Als een middel van bestaan kan men veel eerder de beoefening der extrajudicieele practicq beschouwen, en daartoe word voorwaar geene geleerdheid gevorderd. Men mag hetzelve omtrent de andere faculteiten aanmerken.

de eene oorzaak van verval der univ.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over de bijzondere redenen van het verval der Friesche hoogeschoole.

Bijzondere redenen van het verval der Friesche hoogeschool.

Het is een algemeen gebrek voor deeze Provincie dat haare steden te klein en te zeer verstrooid leggen. Door haare meenigvuldigheid teffens zijn de rijke inwooners van dit gewest niet genoegzaam bijeen gehouden en de welvaart onder elf steden en een aanzienlijk getal dorpen te zeer verspreid. Franeker minder tot den handel geschikt zijnde dan de havens, zoo hebben er onze Voorouderen, tot herleving der welvaart, bij voorkeuse, de academie gestigt; ook is de voorspoed der stad zoo naauw met den bloeij der hoogeschool verbonden, dat haare inwooners, bij verplaatsing ofte verval der universiteit, geheel tot niet zouden nederzinken.

In Franeker, waar de middelen van bestaan geringer zijn dan op andere plaatzen, heerscht ook minder levendigheid, en gewigtige redenen alleen vermogen de keuse der ouderen of der jeugd bijzonderlijk op die stad te vestigen, waar, buiten de Leden der universiteit, minder verkeer is met aanzienlijke inwooners, en teffens alle publique vermaken ontbreeken.

Franeker is om deeze en andere redenen, zedert lang minder bezogt geworden, dan de overige universiteiten van het Vaderland. De algemeene redenen van verval, in het voorgaand hoofdstuk ontwikkeld, hebben zig hier bijzonder doen gevoelen, en haare thans kwijnende toestand verwijdert zelfs de inboorlingen van dit gewest. De Leeraars minder aangemoedigd door den geringen toevloed van Leerlingen, minder opgewekt door gebrek aan toejuiching, zijn ook te minder gehegt aan eene standplaats, waar deeze

voorregten zoo kaarig zijn gespreid. Deeze schijnbaare en weezenlijke naadeelen kunnen egter geenzints beschouwd worden als onoverkoomelijke hinderpaalen voor de beoefening der studien, vermits de ondervinding heeft geleerd, dat voornaame handelssteeden, residentieplaatzen enz. op het publicq onderwijs de nadeeligste gevolgen openbaaren. De weelde immers, eene natuurlijke uitwerking van den bloeijenden handel en het aanzien door verzamelde schatten verkregen, leveren den geleerden, wien roem en agting door wetenschappen behaald boven alles moet gelden, de ongunstigste voorbeelden op. Waar geleerden niet den eersten rang in de stad bekleeden, kan men teregt opmerken, daar kwijnt hunne eerzugt, daar is de dringenste spoorslag en drijfveer voor hunnen arbeid verlooren. Ook de schitterende glans van residentien en haare menigvuldige afleidingen verminderen den vlijt van Leeraars en Leerenden, allerhande zoo publique als particuliere vermaaken, schouwspeelen, gastmaalen, en het bederv der zeden stellen de jeugd aan verleidingen bloot, welke dikwerf de geheele bestemming haars verblijfs op hoogeschoolen verijdelen en de naadeeligste gevolgen op haar gansch leven verspreiden.

Het stille Franeker heeft dus als koesterplaats der letteren haare aanmerkelijke voordeelen: ja, zal onder de steden van dit gewest haaren ouden rang en luister hervatten, zoo dra gijl. de hoogeschool tot cieraad van dit Land en tot meeste nut der maatschappij zult gelieven te herstellen. Ook dan zullen de schatten, door het Bestuur geschonken, milde en wederkeerige renten aan het Vaderland daar bieden.

§ 2.

De nabijheid der Gron. univ. eene der bijzondere oorzaaken van het verval der Franeker univ.

De nabijheid der Groninger universiteit is voor de Franeker hoogeschool allernadeeligst. De eerste stigters hebben zeer wyslyk voor dat gewest slegts eene stad bepaald, waar de handel, de regeering, de hooge collegien, en het stadsbestuur, de aanzienlijkste inwoonderen bij een vergaderd, bestendig zal blijven vestigen. Groningen zal dus voor eene Provinciale universiteit altoos een genoegzaam aantal Lee-

renden verschaffen, vermits de kinderen der ambtenaaren, kooplieden, ambagtslieden enz. er onmiddelijk onder het opzigt der ouderen tot de studien worden opgeleid. De levensmiddelen zijn er tot mindere prijzen verkrijgbaar en de aangenaamheden van het locaal aanlokkender dan hier; ook de omgang met deftige en welgestelde ingezetenen uitgebreider dan in Franeker. Een en ander moet ouderen, wier verkiezing door geene bijzondere redenen word bestierd, het bloeijend Groningen boven de Friesche academie doen voortrekken.

Groningen zal derhalven nimmer Leerlingen aan onze universiteit verschaffen, maar wel omgekeerd zullen er, *zoolang de Franeker academie zal blijven kwijnen* of liever zoo lang dezelve geene aanmerkelijke voordeelen boven de Groninger universiteit kan daar bieden, zig veele Friesche inboorlingen van hier verwijderen om aldaar hunne studien te vervolgen. Groningen zal daar te boven, al waaren de bezoldigingen der Leeraars gelijk gesteld, den docerenden verkieslijker zijn, eensdeels om het grooter voordeel, herkomstig uit de emolumenten, en ten anderen om de vleijende toejuiching eener uitgeleezene verzameling van toehoorders, die bij openlijke lessen, redevoeringen en andere *actus publici*, de eerzucht der Leeraars op de verrukkendste wijze kan beloonen. Ik zwijge de genoegens eener zamenleeving met lieden van meerder smaak en beleezenheid, dan men gewoonlijk in kleiner steden aantreft. Bij voorvallende vacatures kan dus Groningen altoos de verdienstelijke Leeraars van de Friesche hoogeschool beroepen, daar het omgekeerd geval hier nimmer plaats kan hebben. Wij herhaalen het ten laatsten: De nabijheid en rivaliteit van Groningen houden wij voor onze hoogeschool gevaarlijker en naadeeliger dan de voortreffelijkheid van Leijden, omdat Holland eensdeels voor inboorlingen van dit gewest meerder afgelegen is, en ten anderen om dat er de levensmiddelen aanmerkelijk duurder zijn.

§ 3.

De een- en ondeelbaarheid der Bat. Rep., waardoor de De een en on-

deelbaarheid der B. R. mede aanleiding tot het niet bevorderen van den bloei der Franeker univ.

souverainiteit der bijzondere gewesten is opgehouden, en de nieuws ingevoerde collegien wederstreven de heilzaamste schikkingen, welke in de afzonderlijke gewesten tot instandhouding der universiteiten getroffen konden worden. Dit is omtrent Franekers hoogeschool allernadeeligst, waar anders, uit den rijken schoot der ingezetenen, zeer gevoeglijk eenige middelen van herstel konden worden beraamd.

De Raad van binnenlandsche zaaken, in stede van het agentschap der Nationaale Opvoeding opgetreden, eene afzonderlijke Commissie van schoolen en kerken, het Collegie van geneeskundig toevoorzigt, onderkruipen de bemoeijingen van het Departementaal Bestuur of ondermijnen het gezag der universiteit, wie voormaals of aan Curatoren zulk eene taak was opgedragen.

Het was eene uitneemende zaak, indien aan het Departementaal Bestuur van dit gewest de beschikking over de Franeker hoogeschool *gaav* en *onbelemmerd* wierd opgedragen, en ten minsten, *wat het finantieele betreft*, die zaak als zuiver huishoudelijk wierd betragt. Dan eerst konde de universiteit van het noodige worden voorzien, en dan ook zoude men heilzaame wetten kunnen tot stand brengen ter bevordering van den bloeij eener kostbaare academie. Diergelijke maatregelen zijn met de heilzaamste gevolgen bij de Hanoversche Regeering in train gebragt. Aldaar moeten alle inboorlingen, die naar ampten dingen, boven het getuigschrift van vlijtigheid en goede zeeden, eene verklaaring aanbieden ten bewijze dat zij, *ten minsten drie jaaren*, aan de universiteit van Göttingen hebben doorgebragt. Zulk eene voorzorge was ook hier ten uitersten lofwaardig en er behoorde niemand, dan om bijzondere en zeer voldoende redenen, van vrij gesproken te worden.

Langs deeze wijze genoot het land de wederkeerige voordeelen tegens de uitgaaven tot opentlijk onderwijs besteed. De bloeij der universiteit wierd bevorderd en de Leeraars aangemoedigd door eenen groter toeloop studerenden, terwijl hun tijdelijk belang teffens, zonder bezwaar van den lande, wierd vermeerderd.

§ 4.

Dat het dien-

Zoo zeer de belangens van den staat vorderen, dat alle ijver

tot bloeij der wetenschappen en tot aanmoediging der geleerden worde aangewend, even noodzakelijk is het bepaalen van wetten om de ordre en tugt op universiteiten te doen stand houden en te beletten dat zulke kostbaare gestigten door de *verkeerde begrippen* of *overÿlde handelingen* derzelver Leden niet benaadeeld, en te gronde gerigt worden. Onder andere instellingen hier bedoeld zouden Curatoren allereerst verlangen, dat er middelen beraamd wierden om alle Leden der hoogeschool te beletten zig in politique geschillen te bemoeijen. Geleerden en leerlingen kunnen hunnen tijd nuttiger, aangenaamer en pligtmatiger besteeden.

Het is noodig is voor alle de leden der univ. om zig nimmer in politique geschillen te mengen.

De ongelukkige ondervinding der gebeurtenissen in 1787 en 1795 heeft daarvan zulke kragtdadige bewijzen ingeleverd, dat Curatoren het overbodig agten:

. . . . . . *Infandum renovare dolorem.*

Zij zullen de geweldige schokken der Franeker universiteit in het bijzonder daardoor toegebragt met stilswijgen voorbijgaan, egter aanmerken, dat zulke diepe wonden geheeld en de academie daar tegens in het vervolg diende gesecureerd te worden. Het ontbreekt teffens bij deeze universiteit aan middelen ter aankweeking der vlijtigheid en naarstigheid, die op andere hoogeschoolen ingevoerd bijzonder verdienen aanbevolen te worden.

§ 5.

Eindelijk zijn wij van oordeel, dat zommige abuisen door verandering in het academisch onderwijs, zedert den jaare 1795 ingesloopen, waarbij teffens de beoefening der Latijnsche taal te zeer beperkt is, hersteld behoorden te worden. De geleerde taalen immers hebben zulk eenen onmidlijken invloed op de uitbreiding der wetenschappen, dat het gevaarlijk *zÿn zoude* het onderwijs in de moedertaal algemeen te maaken, en dit behoorde zig alleen te bepaalen tot de gebeneficieerden, welke der geleerden taale onkundig tot bevordering der heel- en geneeskunde worden opgeleid.

Abusen in het academisch onderwijs ingevoerd zedert 1795 dienen hersteld worden.

Hierbij is aan te merken, dat zonder oefening in de classissche Li:eratuur (welke, helaas! reeds te zeer is verwaar-

loosd) deeze hoogeschool zig meer en meerder zal vernederd zien en slegts tot verblijv zal verstrekken aan eene geringe classe van ongeletterde jongelingen.

Tweede afdeeling.

Over de middelen van herstel en bloeij der Franeker universiteit.

Middelen van herstel en bloeij der Franeker univ. speeciaal van de Bibliotheecq, Observatorium, naturalia en ook een Hospitaal.

Onder alle gestigten, welke tot den bloeij der hoogeschoolen vereischt worden, koomt eene volstandige Bibliotheek allermeest in aanmerking. Geene inrigting is den Leeraren en leerlingen teffens zoo nuttig, ja, zoo onontbeerlijk. Eene hoogeschool kan veel eerder alle overige instellingen missen, dan deeze. Zij behoort tot de eerste zorgen der regeering.

Op buitenlandsche academien, waar dé aankoop van boeken jaarlijks een tiende gedeelte der uitgaaven van de geheele universiteit uitmaakt, bespaart dit articul des Lands cassa meer aan bezoldiging van Leeraars, dan de gemelde waarde, hoe groot anders gesteld. Indien immers de Professoren hier geene toereikenden voorraad boeken konden aantreffen, zoo moesten zij die zelve bekostigen, en de universiteits cassa was verpligt hunne tractementen bestendig te verhoogen. In Göttingen rekent men den jaarlijkschen aanwas der bibliotheecq op 2200 boekdeelen. Zoo groot is het getal van geleerde werken, dat eene wel ingerigte universiteit, tot bevordering der wetenschappen, verpligt is jaarlijks aan te schaffen.

Diergelijke vermeerderingen vereischen geduurige verandering en uitzetting in het locaal en de bestiering, waartoe evenreedige summen in gereedheid moeten zijn. Het gebouw te Göttingen, voor de boekerij in 1787 geheel vernieuwd, word thans weder aanmerkelijk uitgezet. Dit gewigtig stuk is bij de stigting der Friesche hoogeschool geheel verzuimd. Ja, het is bijna ongeloovlijk! de Franeker bibliotheecq heeft zedert meer dan twee eeuwen den armen voorraad, dien zij bezit, uit liefdegaaven 't zaam gebedeld of door afperzingen verzameld; zij bezit geen hoegenaamd fonds tot haare aanvulling, en wanneer Curatoren van tijd tot tijd

eenige toelaag, hoe gering ook, hebben zoeken te verkrijgen, is hun die regtmatige bede altoos afgeslagen, en, zonder de edelmoedige tusschenkomst eens vreemden was hier tot den aankoop van geleerde werken *geen fonds* voorhanden.

Daar zal ten allereersten gezorgd moeten worden, dat de Bibliotheecq van Franeker op eene respectabele voet gecompleteerd worde en haar een toereikend fonds tot jaarlijksche suppletie worde verzekerd. Het waare voor het onderwijs in de theorie der wetenschappen zeer noodzakelijk, dat men eene compleeter verzameling van natuurkundige werktuigen, een *observatorium*, eene maatige verzameling van natuurkundige zeldzaamheeden, delfstoffen enz. konde aanschaffen, dat voorts de plantentuin uitgebreid, en met de ontbreekende kruiden, heesters en boomen wierd voorzien, dog van uitneemender nuttigheid was het daarstellen van een klein hospitaal, ten einde den jongen arts gelegenheid te geeven bijzondere ziektens te behandelen; het inrigten van eene geschikte plaats tot beoefening der heel- en verloskunde, waarbij eene goede voorraad ontleedkundige bereidzelen en geneesmiddelen behoorden voorhanden te zijn. Dit alles was ook derhalven te noodzakelijker, wijl niemand, hoe rijk anders, daar toe genoegzaame kosten vermag aan te wenden. Het is daar te boven door ondervinding bevestigd, dat universiteiten met behoorlijke inrigtingen tot publicq onderwijs voorzien, den geleerden meerder aanlokken en zekerder vestigen dan andere, waar men zulks door overbodige bezoldiging zoekt te vergoeden. Met zulke heilzaame middelen behoud men uitnemende Leeraars op maatige voorwaarden, en jonge geleerden, die men uit aanmerking hunner veel beloovende talenten heeft beroepen, vormen zig ter plaatze, waar hun, ter volmaaking der studien niets ontbreekt, ras tot groote en zeer beroemde mannen. Dankbaar voor de weldaden, van hunne *alma mater* genoten, slaan zij dikwerf gunstiger voorslagen van de hand, zonder dat men verpligt zij hunne belangeloosheid te vergelden.

Observatorium, naturalia enz.

Wij willen dus ul. aandagt *ten tweeden* gevestigd hebben op eene vermeerderde toelaage voor aankoop der noodige *instrumenta physica*, daar de jaarlijksche bepaaling van *f* 157,10

Vermeerdering, van de instrumenta physica.

ontoereikend is, wil men niet, in dit opzigt ook, met andere universiteiten te veel veragterd blijven.

Hospitaal. En *ten derden* beveelen wij ul. ten hoogsten aan het inrigten van een maatig hospitaal, gelijk hier boven is gemeld, en te meer, wijl een diergelijk gestigt te Leijden in werking gebragt, ook onlangs bij de Groninger hoogeschool is vervaardigd. Wij agten zulks des te noodzakelijker, wijl anders onze Friesche jeugd, ter bevordering haarer studien in de heel-, genees- en verloskunde zig van deeze universiteit zal verwijderen.

Onderwijs in de geneeskunde van de dieren. *Ten vierden*, meenen wij dat een behoorlijk onderwijs in de geneeskunde van dieren (ten minsten eene gelegenheid om ziekten van paarden, runderen en schaapen te leeren kennen) in een gewest, daar de veefokkerij zoo onmidlijk het bestaan der inwooneren bevordert, de heilzaamste gevolgen kan hebben.

Onderwijs in den aanleg van dijken, sluisen, bruggen en andere waterwerken. *Ten vijfden*, houden wij ons verzekerd, dat het onderwijs in den aanleg van dijken, sluisen, bruggen en andere waterwerken, en hetgeen meerder tot de behoeftens der Nederlanden in het algemeen, dog voornamelijk van dit gewest in het bijzonder vereischt word (waar toe dan teffens eene verzameling van modellen diende gevoegd te worden) aller voordeeligst zouden zijn. Wij durven onze uitzigten voor het tegenwoordig tijdstip niet verder uitbreiden; schoon er in gunstiger tijden ook nog andere zeer gewigtige verbeteringen daargesteld moesten worden, zal men de medestreeving van andere hoogeschoolen tot voordeel van dit gewest zoeken te ondermijnen.

§ 2.

Verheffing van de Philosophische Faculteit. Het is een treffende aanmerking van den Commertz Raad Brandes [1]), dat er de universiteiten ten hoogsten aan gelegen is de Philosophische faculteit bijzonder te verheffen. De uitstekende bloeij van Göttingen is hoofdzakelijk af te leiden van de bestendige zorge door het curatorium aangewend tot instandhouding van den luister dier faculteit. In

[1]) In een geschrift over den tegenwoordigen toestand der Göttinger universiteit.

ons land egter, daar fabriquen, scheepvaart, en landbouw de bijzondere toepassing der wis- en werktuigkunde allermeest benoodigd zijn, word de beoefening dier wetenschappen allerminst geagt en beloond.

Het zoude ten uitersten billijk zijn hier eene gepaster evenredigheid in agt te neemen en de belooningen voor de beoefenaars derzelver in te rigten, naar maten der onmidlijke noodzakelijkheid deezer konsten en der grooter moeijelijkheid om in dezelve uit te munten. Wij herhaalen wijders hetgeen te vooren reeds is aangemerkt, dat twee Leeraars bij geene mogelijkheid kunnen toereiken om de uitgebreide takken der wis- en natuurkunde en wijsbegeerte te onderwijzen.

§ 3.

Curatoren kunnen niet voorbij ul. als eene noodwendige stap tot herstel der Franeker academie het weder opregten der Theologische Faculteit ten hoogsten aan te prijzen. Zij behoort ontegenzeglijk tot de grondinstellingen der hoogeschoolen van ons gemeenebest, en, schoon de beginzelen eener onlangs ingevoerde staatkunde zig daartegens schijnen te verklaaren, is egter het getal leden der voormaals heerschende gezindheid zoo aanmerkelijk, daar worden zoo veele Bedienaars van het Euangelium bij de hervormde gemeentens van dit gewest gevorderd, dat wij het tot een onberekenbaare schaade zouden oordeelen, indien de jeugd, uit gebrek aan het benoodigd onderwijs, zig hier niet behoorlijk konde vestigen, veel minder gegradueerd konde worden. Dan immers zoude het meerendeel verpligt zijn naar andere universiteiten toe te vloeijen en deeze hoogeschool, eens van dit voordeel beroovd zijnde, zoude aan zulk eene wonde bestendig blijven kwijnen; ten anderen verloor zij de waardigheid eener universiteit, en wierd tot eene academie vernederd, waar niet alle Faculteiten grondig onderwezen worden.

Herstel der Theologische Faculteit.

Wij vinden ons te minder beswaard ul. tot deezen stap aantemoedigen, daar men insgelijks de Theologische Faculteit aan de Groninger universiteit heeft hersteld. Daar

te boven kan de teruggaave der oude privilegien aan de Hervormden aleer geschonken niets eigendunkelijks insluiten, daar wij ver af zijn diergelijke maatregelen tot voordeel der andere gezindheeden af te raaden.

Het ampt van academiepredikers te herstellen.

De Professoren dienden dan teffens hunnen ouden rang te herneemen en het ampt als academiepredikers met de gestelde emolumenten weder te aanvaarden.

§ 4.

Vermeerdering van aanzien voor de leden der univ., dienstig tot bevordering van den luister der univ.

Eene vermeerdering van aanzien voor de Leden der universiteit zoude onzes erachtens ook tot den Luister der hoogeschoolen kunnen bijdragen. Hoe zeer immers de nietigheid van titels in den wijsgeerlijken zin betoogd moge worden, leert egter de ondervinding, dat gevoel van voortreffelijkheid en onderscheiding der menschen zomtijds meer dan belooning heeft getroffen. Men konde ook hier als elders aan het *Corpus universitatis* de titels van hooge collegie schenken, of aan hetzelve bij opentlijke plegtigheeden eene onderscheidene rang doen genieten. Zulks zoude den ijver voor de wetenschappen meer en meer ontvonken en den eerzugt opwakkeren in gemoederen, vatbaar voor de edelste drijfveeren des menschdoms.

Buiten diergelijke publique bewijzen van agting aan het Lichaam der universiteit geschonken, zoude het in bijzondere gevallen noodzakelijk zijn de Leeraars door onderscheidene vergeldingen, verhoging van tractement enz. te beloonen. Eindelijk zoude men nog ook andere middelen ter ontsteeking der eerzugt en ijver kunnen aanprijzen, waarvan het volgende tot voorbeeld kan strekken. Daar heerscht zedert de stigting der Franeker universiteit een gebruik om de pourtraiten der Leeraars, in dienst der hoogeschoole gestorven, in de Senaatkamer te doen plaatzen. Dit geschied tot laste der Ervgenaamen, welke, in geene genoegzaame betrekking met de academie staande, zig in laater tijden voornamelijk vergenoegd hebben op de minst kostbaare wijze, ja veeltijds na het overlijden des Leeraars, zulke afbeeldingen te laaten schilderen (of verwen mag men het wel noemen); en het is met diergelijke pourtraiten, waarvan

de Persoonen zomtijds buiten den klokkeslag der academie weinig bekend zijn geweest, wier verdiensten hoofdzakelijk bestonden, dat zij binnen de muuren der universiteit zijn overleden, aldus gelegen, dat zij den toeschouweren, in plaats van eerbied en agting, spot en grimlach verwekken. Het waare gewis verkieslijker, indien de Regeering op aanzoek van Curatoren bij het leven van verdienstelijke Leeraars (om het even hoe lang zij der academie van nut waaren geweest en onaangezien of zij hun leven lang hunne talenten hier wilden uitoefenen) het pourtrait van zulke geleerden op *Landskosten*, door goede konstenaars liet schilderen, en vervolgens in de Senaatkamer of bibliotheecq deed plaatzen.

In buitengewoone gevallen konde men den overledenen daar te boven een gedenkteken met een toepasselijk inschrift in de academiekerk laten vervaardigen. Aldus word in Engeland en op meer andere plaatzen gedaan! Aldus heeft de Florentijnsche Republicq, onder het bestier der groote Medicis, aan geleerden en konstenaars monumenten opgerigt! de optelling hunner verdiensten en de bijgevoegde woorden: *Grata Patria sepeliri jussit* of *Sumtu publico faciendum statuit*, op de gedenkteekenen dier voortreffelijke mannen geplaatst, boesemen steeds den aanschouwer eenen dubbelden indruk van eerbied en toejuiching in.

De naamen der Brunnelesken, der Grotto's, der Squarcialupe's, der Dante's, der Ficini's, der Massili's, door hunne verdiensten vereeuwigd, en de tedere zorgen des Vaderlands, hetwelk hunne talenten zoo edelmoedig voor de nakomelingschap heeft ten toon gespreid, verwekken nog den geestdrift, vervullen nog de harten met genegenheid voor een gemeenebest, dat hun zoo dankbaar heeft beloond! Het zijn geen kostbaare gedenktekenen waarvan hier gesproken word, neen! het zijn de eenvoudigste inschriften met de beeltenissen dier edele vernuften, welke zoo treffend blinken.

Eindelijk zoude men nog aan onvermogende weduwen, of kinderen van verdienstelijke Leeraars zekere voordeelen kunnen aanwijzen, waardoor de eerzugt opgewekt, en de genegenheid van geleerden voor de schoolen, waar zij eens gevestigd zijn, zoude toenemen; ook zijn weduwefondzen en cas-

sen voor weezen der hoogleeraars op Duitsche en andere universiteiten zeer nuttige inrigtingen, die thans in Rusland worden gevolgd.

§ 5.

Redres van orde en tugt, en andere abusen, welke herstel noodig hebben, als het overtollig uitbreiden van collegien, het verzuim van publique lessen, het verlengen van de vacantien.

Het gebrek aan reglementen van ordre en tugt is in het voorgaande hoofdstuk reeds aangeduid. Wij oordeelen dat er in den gewoonen loop der studien, in het overtollig uitbreiden van zekere collegien, het verzuim der publique lessen in de heel-, ontleed-, en natuurkunde enz., in de verlenging van onnutte, zelfs nadeelige, vacantien zoodaanige abuisen zijn ingekropen, die eene verbetering volstrekt benoodigd zijn, zal niet de lust en ijver voor wetenschappen geheel verlooren gaan en deeze academie hoe langs hoe meer vervallen.

Zedert verscheide jaaren immers zijn er geheel geene openbaare lessen in de heel- en ontleedkunde des menschelijken lichaams gehouden, daar egter den hoogleeraar tot dit bepaald oogmerk afzonderlijke kosten uit Lands cassa worden goed gedaan.

In de natuurkunde heeft hetzelve verzuim plaats, en daardoor kan zelfs de uitgebreidste verzameling van werktuigen geheel onnut worden.

Onzes erachtens behoorden de hoogleeraars in alle faculteiten tot het geeven van publique lessen te worden aangemoedigd. De historie der regtsgeleerdheid, der fraaije letteren, de studie der oudheid enz. leveren even belangrijke onderwerpen op, als de kennis van het menschelijk Lichaam, de proevondervindelijke wijsbegeerte, de chemie, en de beschouwing der hemelsche Lichaamen. Zulks zoude teffens de liefhebberij voor de wetenschappen in het algemeen meer en meer verbreiden, en de academie grooten luister bijzetten. Omtrent de vacantien hebben wij nog aantemerken, dat aangezien de wetenschappen zedert twee eeuwen veel uitgebreider zijn geworden, en het verblijv op universiteiten daarentegen is verkort, men eene zeer heilzaame beperking in dezelve dient te maaken, ten einde de loop der studien, bestendig afgebroken, der leerende jeugd

niet hoe langer hoe nadeeliger worde. De klagten, welke hier teregt worden uitgesproken, zijn te meer gegrond, alzo deeze misbruiken door de willekeurige schikking der Leeraars zeer zijn toegenomen, en zommige derzelve op eigen goedvinden vacantien maaken, vervroegen ofte verlengen, zonder hiertoe door het Curatorium geregtigd te zijn.

Wij gelooven het allezints nuttig en raadzaam de October en Ligtmis vacantie geheel af te schaffen voor alle de faculteiten, de kersvacantie te bepaalen op twee weeken, beginnende des Zondags en eindigende den derden Maandag daaraanvolgende. De Paaschvacantie behoeft slegts 14 dagen te duuren en de Pinkstervacantie is mede zeer onnut, te meer daar zij dikwerf zeer digt aan de groote vacantien is verbonden. Deeze laatste behoorde nimmer langer dan twee maanden of uiterlijk tien weeken te duuren. In bijzondere gevallen alleen moest hierin verandering kunnen gemaakt worden, en dat met toestemming der Curatoren.

Wij schroomen te minder hierop aan te dringen, daar het eene bekende zaak is, dat op buitenlandsche universiteiten nergens dergelijke verkeerde en tijd verspillende misbruiken plaats hebben, welke de jeugd niet alleen van de studien afleijden, maar ook door het heen en weder reijzen zeer kostbaar moeten vallen.

De reglementen tegens veelerhande baldadigheden, tegens het zoogenaamd ontgroenen, voorschriften tot aankweeking der naarstigheid en vlijtigheid, middelen tot meerdere beschaving der zeden en manieren, tot verwijdering van schaadelijke ledigglopers enz. konden hiermede tot groote verbetering ingevoerd worden. Het speelen van Comoedien behoorde niet geduld te worden. Diergelijke vermaaken, veel al te kostbaar voor het grootste getal deelnemers, slepen daar te boven eene keten van ongeregeldheeden met zig, waarvan de laatste schakel zelden word vooruit gezien, en der jeugd zeer verdervelijk is.

§ 6.

Wij agten de onlangs ingevoerde ordre in de uitdeeling van Lands *beneficia*, schoon met zeer heilzaame uitzigten

De ordre in de uitdeeling

van Lands beneficien ontoereikende en ongeschikt ten bedoelden einde.

ingevoerd, als ontoereikende en ongeschikt om er het bedoelde nut mede te bereiken:

Eensdeels, omdat de summa van honderd guldens niet kan strekken om er genoegzaam van te leeven, en door derzelver geringheid iets aanstootelijks heeft;

Ten tweeden, omdat het getal van 42 deelnemers te uitgebreid is, om niet aan onwaardigen toegeteld te worden,

Ten derden, omdat er beswaarende voorwaarden uit geboren worden tot naadeel der Leeraars.

De voormaals ingevoerde orde en verdeeling in schoolpensioenen en alumniaten was zeer voor te trekken. Agt of tien schoolpensioenen, zooals die te vooren wierden uitgedeeld, kunnen toereiken om jongelieden tot de studien voor te bereiden, en 10 a 12 alumniaten tegens ƒ250 jaarlijks, die men in bijzondere gevallen moest kunnen verhoogen, waaren in staat nuttige Leden voor de maatschappij in allerhande wetenschappen te vormen.

Deeze beneficien behooren met de uiterste omzigtigheid aan verdienstelijke en teffens onvermogende geschonken te worden. Zij moeten alle zes maanden of ten minstens alle jaaren herroepelijk zijn. De Leeraars behooren er geen verlies in de emolumenten door te lijden — en de Curatoren dienen telkens, wanneer dit verlangd wierde, berigten te kunnen erlangen omtrent de *vlijtigheid*, het *zedelijk* en *huishoudelijk* gedrag der gebeneficieerden. Daarbij dienen de *Examina* beter ingerigt, en zonder lang voorbereiden in het werk gesteld te worden, ook den gebeneficeerden een geregelden *cursus studiorum* voorgeschreven te kunnen worden.

Voor gebeneficeerden, der geleerde taalen onmagtig, die tot de beoefening der heel- en verloskunde worden opgeleid, oordeelen wij het onderwijs in de moedertaale alleen dienstig, gelijk wij overigens de Latijnsche taale, om de redenen te vooren ontwikkeld, oneindig voortrekken en bij publique lessen volstrekt noodzakelijk agten, daar men anders, gelijk nog onlangs is gebleken', eene zaamengevloeide hoop ongegadigden en kinders verzamelt.

§ 7.

Herziening der

Om alles hetgeen gebrekkig is te veranderen, de acade-

mie tot eenen staat van luister en tegelijk het meerder nut voor de maatschappij te doen verstrekken is onzes oordeels de *Herziening der privilegien aan de universiteit geschonken, alsmede van de costumen door tijdsverloop ingevoerd aller noodzakelijkst.* De commissien, instructien, aan Leeraars gegeven, dienen naagezien, gealtereerd, geamplieerd of naauwer bepaald te worden. Het naadeelige en schaadelijke dient afgesneeden, en door wijzer, geschikter en gevoeglijker, instellingen vervuld te worden.

privilegien aan de univ. geschonken, alsmede van de costumen door tijdsverloop ingevoerd, zeer noodzakelijk.

Hoedaanig Curatoren daartoe in vroeger tijden zijn belast geworden, is eene bekende zaak, die teffens, al waare zij nieuw, uit haaren aart zeer heilzaam en nuttig moet gehouden worden.

§ 8.

Gelijk, bij de keuse van Persoonen, wie de *Cura Academiae* toevertrouwd zal worden, de meeste aandagt dient gevestigd op ijverige voorstanders van wetenschappen, is het niet minder noodzakelijk, ter verkrijging van het waare doeleinde, aan het collegie van Curatoren eene waardigheid, aanzien en magt te verleenen, overeenkomstig aan de waarneeming eener zoo moeijelijke bediening. De verrigtingen der Curatoren *immers* bestaan hoofdzakelijk in de onmidlijke aanmoediging, benoeming, belooning, teregtwijzing en zelfs afzetting der Leeraars; in de overweging en beslissing van klagten, die van de collegia en Leden der universiteit, of wel tegens dezelve gemoveerd worden. In de vermeerdering van nuttige of beperking van schaadelijke privilegien — in het behouden of herstellen van alle goede inrigtingen en wetten, gelijk in het vernietigen van allerhande misbruiken, — in de bevestiging ofte moderatie van straffen, die door de academissche overheid naar de wetten uitgesproken worden, enz.

Waardigheid, aanzien en magt aan Curatoren, overeenkomstig hunnen post, noodig voor den bloei der univ.

Zij behooren dus eene uitgebreider kennis te dragen van de verrigtingen van den Senatus academicus (generalis), in alle gevallen en telkens wanneer zulks noodig geoordeeld mogte worden, informatien kunnen erlangen van geene uitgezonderde zaaken, het nut of welzijn der academie en hunne zorgen tot instandhouding derzelve betreffende. Het opzigt over de publique instellingen, de Bibliotheecq, de Landstuin, het natuurkundig Cabinet, het *Theatrum Anatomicum* enz.

behoort onder hunne bijzondere bestiering. Zij behooren de opzieners daarvan aantestellen, alzo de zorge over alle deeze inrigtingen hun onmidlijk te laste valt.

Omtrent de voorengemelde articulen heerschen er bij de Franeker universiteit zeer aanmerkelijke misbruiken, die, tot stremming der beste maatregelen, eene scheuring tusschen de magt der Curatoren en de schijnbaare belangens van den Senatus te weege brengen. Het een en ander te verbeteren tot luister deezer thans kwijnende en vernederde universiteit vereischt zeer aanmerkelijke kosten, die op het oogenblik zelve niet alleen groote opofferingen vorderen, maar bestendig vermeerderd zullen moeten worden. Dog aan den eenen kant begrijpen wij, dat de Franeker hoogeschool met volkomen regt die fondzen kan weder eischen, welke tot haar onderhoud eens bestemd op de onregtvaardigste wijze zijn bekort, en dat zij geen minder aanspraak heeft op de ondersteuning der Nationaale cassa, dan andere universiteiten, wier uitgaaven zeer aanmerkelijk zijn verhoogd, en daarbij nieuwe voorregten schijnen toebedagt te worden.

Zal Franeker dus alleen verstoken blijven van deeze regtmaatige voordeelen, zoo moet de hoogeschool geheel ter nederzinken, en zij zal een onnut Lichaam, eene drukkende last worden voor het departement, tot wiens luister het te vooren verstrekte, en dit kostbaar gestigt, door onze voorouderen tot de edelste oogmerken opgebouwd, zoude tot nadeel der zedelijke vermogens en verlies der maatschappij ten ondergaan.

Wij beveelen het belang der zaake aan ul. bijzondere aandagt en vleijen ons (welke ook de uitslag van ul. bemoeijingen bij het Staatsbewind moge zijn) dat gijl. de universiteit, wier voorspoed onze aangenaamste vergelding zal uitmaaken, in ul. bijzondere bescherming zult gelieven te neemen. Het zal ons eene groote voldoening zijn, indien wij door onze medewerking den bloei der wetenschappen in dit gewest mogen bevorderen.

Geschreven te Franeker den Junij 1803.

(get.) A. J. CONRADI. abs. præs.
Ter ordtie van dezelven
W. J. HANEKUYK.

De herstelling der theologische faculteit, waartoe bij Besl. van het Dep. Best. van 30 Aug. dv. reeds werd overgegaan, was aanvankelijk een gewenscht gevolg van de krachtige stemmen, welke wij zoo even vernamen. Daarbij werden de Curatoren gemagtigd om Regenbogen en Tinga te beroepen tot Professores Theologiæ en Concionatores Academici, en hun tractement ƒ300 te verhoogen, met dien verstande, dat deze maatregel zou werken, totdat aan art. 12 Srg. 1801 uitvoering zou zijn gegeven.

Gelijktijdig werd een bedrag van ƒ400, beschikbaar gebleven door het niet begeven van alle stipendia, voor ditmaal tot aankoop van premien en ten behoeve der bibliotheek bestemd. Den hoogleeraar in de genees-, heel- en verloskunde Mulder werd aanbevolen voortaan, naar het aloud gebruik, de ontleedkunde van het menschelijk ligchaam weder in de Latijnsche taal te doceren [1]). Na van de Curatoren den 1 Sept. hunne nieuwe benoeming te hebben ontvangen, traden Regenbogen en Tinga weldra openlijk als theologen op.

Verblijdend was het voor allen, die in den bloei der hoogeschool belang stelden, te vernemen, dat het Dep. Best. op den ingeslagen weg voortging.

Weldra verlangde het immers van Curatoren eene raming van kosten, jaarlijks vereischt: 1° tot het aanstellen van nog drie professoren (een in de geneeskunde, een in de philosophie en een in de literatuur), 2° tot het bepalen eener vaste som ter verbetering der bibliotheek; 3° tot aankoop van mathematische, astronomische en physische instrumenten; 4° tot het onderhoud van een te bouwen observatorium; 5° tot het verzamelen van natuurlijke zeldzaamheden en delfstoffen; 6° tot uitbreiding van den kruidtuin; 7° tot het onderhoud van een hospitaal [2]).

Curatoren berigtten, dat huns inziens de bezoldiging van elken hoogleeraar omstreeks ƒ1600 diende te bedragen; dat jaarlijks benoodigd zoude zijn: voor de bibliotheek ƒ2000; voor instrumenten ten minste ƒ1200 a ƒ1400; voor het maken van een vertrek aan den zuidkant der bibliotheek, met een „platte forme", ten einde tot observatorium te dienen, eene betrekkelijk geringe som; voor het verzamelen van natuurkundige zeldzaamheden aanvankelijk ƒ500; voor het aanschaffen van de meest noodige plantgewassen in den hortus ƒ200; eindelijk raadden zij aan een hospitaal te stichten, uitgebreider dan het klein hospitaal te Groningen, en alzoo met ten minste 15 bedden, waarvan het jaarlijksch

1) *Besl. van het D. B.* 30 *Aug.* en 20 *Oct.* 1803 (*Handel. van Curatt.* 2 *Sept.*, en 28 *Sept.* 1803). 2) *Besl. v. h. D. B.* 5 *Januarij* 1804.

onderhoud op ongeveer *f* 2800 geschat werd. De stichting en inrigting van het hospitaal niet mede gerekend, zouden de gedachte verbeteringen eene jaarlijksche uitgave van omstreeks *f* 12000 beloopen [1]).

De overwegingen van het Dep. Best. leidden tot het besluit om voortaan tot instandhouding der academie eens vooral jaarlijks eene vaste som aan te wijzen, waarvan het bedrag op *f* 40000, buiten het onderhoud der gebouwen, werd gefixeerd, met last aan Curatoren om een plan te ontwerpen, tot het doelmatig besteden van de gelden, die nu boven het tot dusver aangewend bedrag, waren toegestaan [2]).

Nadat zij reeds met het gemeentebestuur van Franeker in correspondentie getreden waren over den geheelen of gedeeltelijken afstand van het armhuis, tusschen het Noord en het Bolwerk, tot een clinicum [3]), boden Curatoren den 2 Sept. hunne beschouwingen schriftelijk aan. In hoofdzaak bleven zij de uitvoering der bovenvermelde punten aanbevelen. Aandringende op het benoemen van een derden hoogleeraar in de genees- of in de natuurkunde, stelden zij tevens voor een locaal te zoeken voor onderwijs in de veeartsenijkunde en het aanleggen van een hortus officinalis. Ook wezen zij op het groot belang, dat voortaan de gronden der algemeene scheikunde onderwezen werden [4]).

Vervolgens werd de zaak nog mondeling tusschen de Curatoren en de „Commissie tot de kerken en scholen" behandeld, alvorens het Dep. Best. besloot om de verhooging, tusschen de *f* 8000 en *f* 9000 bedragende, in de eerste plaats te besteden tot het oprigten van twee nieuwe leerstoelen, een in de literatuur en een in de geneeskunde. Voor het overige gedeelte werden de gelden ter beschikking van Curatoren gelaten [5]). Een verblijdende maatregel was voorts de weinige dagen later gevolgde intrekking der S. R. van 9 Mei 1774, waarbij de punten van Menage vastgesteld waren; ook werd het decreet van 9 Junij 1797 ingetrokken en daardoor afgeschaft en vernietigd het instituut ter vorming van schoolmeesters, met dien verstande echter, dat de aanwezige leerlingen hunnen cursus konden ten einde brengen, op den bestaanden voet [6]).

Dit aantal zal niet groot meer zijn geweest. In het academiejaar 1798 waren zestien kweekelingen ingeschreven, in 1799 drie, in 1801 en 1802 telkens één, dus 24 in 't geheel. Men kan derhalve aannemen, dat de

1) *Miss. Curatt.* 23 *Jan.* 1804. 2) *Besl.* 30 *Julij* 1804, no. 13.

3) *Miss. Curatt. aan het gemeentebestuur*, 27 *Aug.* 1804 (*Fran. Archief*, *Reg.* no. 3141). 4) *Miss. Curatt.* 2 *Oct.* 1804. 5) *Besl.* 6 *Nov.* 1804, no. 19.

6) *Besl.* 13 *Nov.* 1804, no. 19, opgenomen onder de Bijlagen.

schepping van Tigchelaar, die met gunstige vooruitzigten werd geopend, al nagenoeg te niet was gegaan.

Het is echter voor de geschiedenis van het lager onderwijs in Friesland niet van belang ontbloot om de namen te kennen van de onderwijzers, die aan onze academie zijn opgeleid. Ten hunnen behoeve is een bijzonder Album aangelegd, waarin zich inschreven:

1798.

20 Junij	S. Menzes van Dijk,	van	*Franeker.*
» »	Fokke Harmens Dijkstra	»	*Sneek.*
» »	George Frederik Huiving,	»	*Sexbierum.*
» »	Gerardus Kabes Verlagen,	»	*Workum.*
» »	Hijlke A. Abbema,	»	*Franeker.*
» »	Cornelis Pieters Salverda,	»	*Bolsward.*
» »	Reinder van der Molen,	»	*IJlst.*
» »	Jurjen Oenes Uitterdijk,	»	*Rinsumageest.*
» »	Dirk Karstes Bakker,	»	*Makkum.*
» »	IJzaak IJtzens,	»	*Wanswerd.*
» »	Jan Hendrik Berents,	»	*Kooten.*
» »	Jan Sietz Holland,	»	*Molkwerum.*
» »	Jacob Hansen,	»	*Franeker.*
17 Sept.	Antoni Jans Winsma,	»	*Franeker.*
» »	Andrijs Haitzes van Dijk,	»	*Franeker.*
22 »	Wijtze Bruinsma,	»	*Sexbierum.*

1799.

11 Sept.	Kasper Claases Wetterou,	»	*Franeker.*
16 »	Sicco J. Gercama,	»	*Tzum.*
» »	Gosse Botes Bruinsma,	»	*Hindeloopen.*

1800.

20 Junij	Ate Ruurds Hoekstra,	»	*Tzum.*
20 Sept.	Bindert Jans Tinga.		
7 Jan. 1801.	C. P. Salverda.		

1801.

	Jan Annes Hoeneveld	»	*Wartena.*

1802.

30 Oct.	A G. Brouwer.

De opheffing dezer inrigting, die zoo weinig bijval had gevonden, kon der academie dus geen nadeel toebrengen.

Gevolg gevende aan de hun verleende bevoegdheid, wezen de Curatoren weldra *f* 2000 aan, „ten einde daaruit de in ieder Faculteit ontbrekende en meest benoodigde boeken aan te koopen" voor de bibliotheek [1]. Het Besluit van 6 Nov. bevatte tevens de uitnoodiging tot het voordragen van een drietal geleerden voor elk der nieuwe professoraten, nadat vooraf de verdeeling der vakken met de aanwezige hoogleeraren geregeld zou zijn. Diensvolgens kwam men overeen, dat prof. Allardi de chemia pharmaceutica afstaan, maar daarentegen een uitgebreider cursus in de botanie en een collegie over de materies medica zou openen. Dan zou de derde of nieuwe hoogleeraar de chemie in haar geheel, met de natuurlijke historie, beide nieuwe of meer uitgebreide vakken, tot dusver onbezet, als zijn deel ontvangen. In afwachting der nog niet tot stand gekomen schikking in de literarische faculteit, werden prof. Reinwarth, te Harderwijk, Dr. van Stipriaan Luiscius, lector in de chemie te Delft, en Dr. Dan. Dijlius, te Amsterdam, den 12 Januarij 1805, voor de vervulling van den nieuwen katheder voorgedragen. Hoogst onaangenaam werden Curatoren echter, terstond na de verzending dezer voordragt, verrast door de ontvangst eener resolutie van het Dep. Best., van den 11 Januarij, waarbij „in zooverre met alteratie van het Besl. den 6 Nov. ll. no. 16" de gewezen hoogleeraar Adolf Ypey „om redenen de vergadering in dit speciaal geval daartoe moverende" op nieuw beroepen was tot *Professor Medicinæ Ordinarius, inprimis pathologiae et praxeos*, met den rang van oudste in die faculteit, en op een tractement van *f* 1800. Dat de Curatoren, door deze informeele handelwijze, zich ten zeerste gekrenkt gevoelden, behoeft niemand te verwonderen, te minder nog, wanneer men bedenkt, dat het Dep. Best. in 1803 eerst hunne beschouwingen over de beste wijze tot instandhouding en verbetering der academie en daarna eene raming van kosten had gevraagd omtrent zes onderwerpen, die tot de voorgenomen herstelling zouden leiden; terwijl er vervolgens eene mondelinge gedachtenwisseling plaats vond, welke niet had geleid tot de vervulling van alle wenschen der Curatoren. In stede van de koe bij de horens te vatten en de hoogeschool in eens in te rigten naar de eischen des tijds, vergenoegde het Bestuur zich steeds met enkele en halve maatregelen. Door de benoeming van Ypey, zonder de schikking der vakken met de facul-

1) *Curatt.* 6 Dec. 1804 (*Notulen* blz. 291, 292); *A. S.* 22 *Dec.* 1804 (*Diar.* VII, 147).

teit, zonder de gevraagde voordragt af te wachten, door eene benoeming dus voor vakken, die door prof. Allardi gedoceerd werden, ontvingen Curatoren een onverdienden slag in het aangezigt. Eene nieuwe ramp trof dien tengevolge de academie, toen de ijverige Camper, de ziel van het collegie van Curatoren, de wetenschappelijke man, die aan het belang eener hem dierbare inrigting al zijne krachten en zijn geduld onvermoeid had gewijd, zijne betrekking neêrlegde. „Zommige conferentien met Leden van het Departementaal Bestuur", zoo schreef hij aan zijne ambtgenooten, „mij daarom opgedragen, omdat ik overigens ampteloos en daarteboven de jongste was, hebben mij *meer dan eens* de heerschzugtige gevoelens van dat Bestuur omtrent ons collegie doen bespeuren, welke in de laatste démarches bij de benoeming van den Hoogleeraar Ypey, zonder overleg met, en geheel buiten kennis van Curatoren beroepen (dus *met ter zijde stelling en versmading onzer op auctorisatie en aanschrijving ingeleverde nominatie, zonder regt en billijkheid doorgedreven*), zonneklaar en teffens op de vernederendste wijze hebben doorgestraald."

In een meer uitvoerig schrijven aan het Dep. Best. ontwikkelde hij rondborstig zijne grieven, voornamelijk daarop gegrond, dat de vertoogen van Curatoren steeds het gewenschte onthaal hadden gemist. „Gij Lieden, ten minsten de meerderheid van U Lieder vergadering" schreef hij, „hebt, met woorden en daden getoond, voor onze inzichten en kundigheden zeer weinig credit en vertrouwen te gevoelen. Gij Lieden hebt een Collegie, hetwelk de bevordering der wetenschappen ten doel hebbende, door onderscheiding, meer dan door geld, wordt aangemoedigd, met minachting behandeld, door onze handelingen te laken, door onze deliberatien te willen *influenceeren*, door dezelve te willen bestieren, en aldus getracht onze Vergadering te doen strekken tot een ondergeschikt ligchaam, geheel afhankelijk van U Lieder wenken en heerzuchtigen invloed. Ik houde onze waerdigheid voor gekrenkt en geschonden! Ik zoude dienvolgens te kort doen aan de achting, die ik aen mij zelven schuldig ben, indien ik ongevoelig bleef aen de herhaelde *indelicate* bejegeningen, waermede Gij Lieden ons Collegie, voor het oog des publieks, hebt gelieven te vernederen"! [1])

Ook de overgeblevene Curatoren beklaagden zich ernstig over het voorgevallene, maar met geen ander gevolg, dan dat het Dep. Best. hun overliet, om met de professoren in de geneeskunde zoodanige schikkingen te beramen, als zij noodig zouden oordeelen om een goed geheel te ver-

1) *Missives van* 3 *Febr.* 1805; de eerste in *Handel. Curatt.* blz. 319 volg., de tweede gedrukt, in *fol.*

krijgen, en de harmonie tusschen de leden dier faculteit te bewaren [1]).

Moest verschil van inzigten tusschen Curatoren en het Depart. Best., omtrent de wijze, waarop het herstel der academie bevorderd zou worden, noodwendig de groote zaak vertragen, nog meer belemmerde de herhaalde verandering van regeeringsvorm straks de vervulling van veler wenschen.

In den aanvang van September 1804 was de grijze Cannegieter overleden. Wel werd door de benoeming van Joh. Melchior Kemper spoedig in de vacature voorzien, maar zijn bedanken gaf eene groote teleurstelling. De advocaat P. J. de Fremery, te 's Hage, die op de nieuwe nominatie als de eerste door Curatoren voorgedragen werd, bedankte onder de hand. Ook bedankte prof. Sluiter, te Deventer, voor den nieuwen leerstoel in de literatuur. Beide deze professoraten waren nog onvervuld, toen, bij verandering van regeeringsvorm, Schimmelpenninck als Raadpensionaris, aan het Hoofd der Republiek, en een nieuw Dep. Best. van Friesland optraden. Nieuwe handen zouden dus voortaan het roer der academie vatten.

In den brief, waarbij de Curatoren den Raadpensionaris met zijne hooge betrekking gelukwenschten, verzuimden zij niet hem de belangen van de universiteit op het hart te drukken, »die in het bijzonder de geweldige schokken der revolutien heeft gevoeld en noodig heeft, dat in vervolg door uwen veel vermogenden invloed en werkelijken hulp worde opgebeurd en ondersteund, opdat zij, thans weder eenigzints toenemende in kragten, haaren voorigen luister ras moge hernemen" [2]). IJdele hoop! In het eerstvolgend jaarverslag [3]), klaagde de Senaat over het afnemen van het getal der studenten in de regten. »Ook is" dit voegden zij er bij, »de tegenwoordige vacature, die nu het geheele jaar plaats had, hinderlijk aan den herbloeij — als doende het denkbeeld van gebrek of gemis buiten af ontstaan. Wij wenschen dus de spoedige vervulling der vacature." Het gunstig rapport over den ijver der medische studenten werd aldus vervolgd: »hoezeer ondertusschen de studerende jeugd zig beijverde, hoe zeer men alle moeite aanwend om dezelve in al wat tot de genees-, heel- en verloskunde vereischt word te leiden, nogtans ontbreekt er iets hetwelk volstrekt nodig is, en men ook aan andere academien van ons land tot stand heeft gebragt, en waarop de medische faculteit geduurende eenigen tijd te vergeefs haren hoop gevestigd heeft, namelijk: er ont-

---

[1]) *Miss. Curatt.* 8 *Febr.* 1805; *Res. D. B.* 11 *April* 1805, no. 13.

[2]) *Miss.* 1 *Junij* 1805. [3]) Van 5 Julij 1805.

breekt gelegenheid om de studenten bij het ziek- en kraambed te onderwijzen, en te doen zien wat zij gehoord of gelezen hebben."

Uit de ƒ40.000, jaarlijks ten behoeve der academie in 1804 toegestaan, waren gewis de kosten tot stichting van een Hospitaaltje onmogelijk te bestrijden. De Curatoren konden dus niets meer doen, dan het aangelegen onderwerp aan de wijsheid der regeering ten zeerste aan te bevelen. Ofschoon de magtiging tot het indienen van nominatien, ter voorziening in de twee bovenvermelde vacaturen, onder het vorige Bewind gegeven, door het tegenwoordige niet was ingetrokken, aarzelden Curatoren niettemin daarvan voorshands gebruik te maken. Zij vroegen inlichting hieromtrent bij het Dep. Best. [1]), maar ontvingen geen antwoord. Tevens bleef in het collegie van Curatoren de vacature Camper onvervuld, terwijl inmiddels ook nog Siderius zijne betrekking nederlegde. Eerst den 4 Junij 1806 werd, op voordragt van den Secret. van Staat voor de Binnenl. Zaken, bij staatsbesluit van de Bat. Republiek, Mr. F. G. A. Boelens van Lynden tot Curator benoemd [2]).

Op verlangen van het Dep. Bestuur ontwierpen Curatoren in Dec. 1805 een plan omtrent het begeven van beneficiën aan onbemiddelde studenten. Terwijl verscheidene onderwerpen dus nog in overweging waren, beklom Koning Lodewijk den troon [3]). Van den veranderden staat van zaken moest, ook in het gunstigste geval, onwillekeurig nieuwe vertraging in de uitvoering van gewenschte maatregelen het gevolg worden. In eene opgave van den toestand der academie, bestemd voor den Koninklijken Almanak, berigtten de Curatoren, dat de hoogeschool haren vorigen luister begon te hernemen. Het aantal studerende jongelingen, ruim 60 bedragende, nam van jaar tot jaar toe, zelfs was eerlang eene aanmerkelijke vermeerdering te wachten. Zij voegden in een brief aan den Minister er bij, dat dit aangenaam vooruitzigt niet weinig verhelderd zou worden, wanneer eindelijk eens werd overgegaan tot de benoeming van een hoogleeraar in het jus civile, in de plaats van wijlen Cannegieter, en van een in de literatuur [4]).

Den 22 Jan. 1807 benoemde de Koning eene Commissie, bestemd om

---

[1]) *Miss.* 10 *Oct.* 1805.

[2]) En zulks uit kracht van de bij art. 23 A. R. voor de D. B., van 19 Julij 1805 verleende faculteit aan den Raadpensionaris tot het doen der eerste aanstellingen.

[3]) De R. M. prof. Allardi en prof. Lotze, geadsisteerd door den secretaris en één pedel, werden door den Senaat afgevaardigd om den Koning »honneurs te doen." Verslag dezer commissie *A. S.* 23 *Julij* 1806. Hun reis koste den Lande ƒ410,11,12. [4]) 12 December 1806.

met de meeste zorg werkzaam te zijn aan de formatie der openbare en koninklijke hoogeschoolen. Aan het hoofd dezer Commissie stond de geleerde Mr. Johan Meerman; onder hare leden telde zij ook den voormaligen Curator Camper. Haar eerste werk was het verzoek om „een verslag van de tegenwoordige inrigting Uwer Hoogeschoole, en ons in 't bijzonder te willen mededeelen, welke en hoe groot de Fondsen zijn, waaruit dezelve word onderhouden, zoowel als de Tractementen der Professoren, die uit deeze Fondsen genomen worden; van welke voorregten of vrijdommen de Leden jouisseren, ook meer bepaald in 't stuk der jurisdictie; wat er ten aanzien van het bestuur, deels van Ulieden als Curatoren, deels van den academischen Senaat plaats heeft; in welke wetenschappen er tegenwoordig dadelijk lessen gegeven worden, hoe groot het aantal van studerenden is, en welke hulpmiddelen van studie, als Bibliotheeken of andere verzamelingen, anatomisch Theater, Observatorium, Hortus medicus, Nosocomium of inrigtingen van dergelijken aart, bij UE. geëtablisseerd zijn" [1]).

Met spoed werd aan dit verzoek voldaan. In de begeleidende missive werd o. a. aangevoerd: „Het belang der Friesche en zelfs van andere nabuurige, min vermogende, Ingezetenen van dit Rijk is met het staan en bloeijen van deze Hoogeschool ten naauwsten, onzes oordeels, verbonden, daar dezulken nu de gelegenheid hebben, zoo als altoos gehad hebben, om met weinig omslag en kosten hunne kinderen aan de schadelijke onkunde te onttrekken, waartoe zij, zonder dat, volstrekt moeten vervallen, al wierden ook de grootste voorregten op de Leidsche en andere academien ter encouragering toegestaan, daar tog veelen en bijzonder de Friesen er op gesteld zijn, beminnen en veelal behoeven om de hunnen binnen eenen kleinen kring, en niet verre verwijderd van hun opzigt, te behouden, ten einde de oude en eenvoudige zeden, zoo noodzakelijk voor Predikanten enz., te bewaaren, en eene weïdsche smaak, zoo schadelijk voor elk minvermogende, zelfs voor eenen Regtsgeleerden, eenen Medicus en Literator enz. te verbannen.

Wanneer deeze Hoogeschool niet in haaren vorigen stand word gemaintineerd, zullen wel ras plompe en herzens verstompende ambagten de plaats van *beschaving* en *verhevene kundigheden* innemen, welke laatste evenwel altijd aan deeze school haaren zetel hebben gehad" [2]).

Het eerste, wat wij van de werkzaamheid van voormelde Commissie vernamen, was het Decreet van 4 April 1807, no. 43, op hare voordragt genomen, houdende, dat door den Minister v. B. Z. aan de universiteiten

[1]) *Miss. aan Curatt.*, 13 *Febr.* 1807. [2]) *Miss. Maart* 1807.

van Groningen, Franeker en Harderwijk eene geruststellende verzekering omtrent haar voortdurend bestaan zoude worden gegeven, evenals ten aanzien der Utrechsche Hoogeschool reeds had plaats gehad.

Had prof. Chaudoir, met het einde van 't academiejaar, het professoraat in de wijsgeerige wetenschappen neergelegd, en al spoedig een opvolger gekregen in Cornelis Ekama, lector in de wis-, natuur- en zeevaartkunde te Zierikzee, grooter was het verlies, dat de hoogeschool in het najaar van 1807 moest lijden door het vertrek van prof. Joh. Mulder naar Groningen. Vruchteloos werden tot opvolgers van dezen laatste benoemd eerst Dr. G. Bakker, lector te Haarlem, daarna Dr. J. de Vries Hofman, lector te Kampen. De Curatoren, hoewel moedeloos, correspondeerden over de vervulling dezer vacature met den Directeur der kunsten en wetenschappen, Mr. Johan Meerman; herhaalde voordragten werden gedaan, maar de publieke opinie, zoo over het voortbestaan als over den toestand onzer academie, scheen van dien aard te zijn geworden, dat bijna niemand zich tot het innemen van een leerstoel wilde laten vinden. Eerst in 1809 werd Mulders' katheder vervuld door de benoeming (*K. B. van* 3 *October*, no. 7) van Dr. Sicco Ens, te Leeuwarden, die nog voor het einde van dat jaar zijne lessen opende.

De benoeming van een opvolger van Cannegieter bleef intusschen achterwege, even als die van een hoogleeraar in de literatuur. Men leefde steeds in afwachting van het resultaat der deliberatien over de verbetering van het hooger onderwijs, waaromtrent de Commissie tot de formatie enz. nog vóór het einde van 1807 aan het Gouvernement een rapport had aangeboden [1]. Onvervuld bleef de wensch, waarmede de Senaat den 21 Mei 1808 het jaarverslag aan Curatoren besloot, »dat eindelijk eene definitieve bepalinge omtrent de academie Ul. de handen ruim moge geven, om alles ter bevordering van derzelver bloei en opbeuringe krachtdadig en met uitzigt op eenen gewenschten uitslag aan te wenden." In het jaarverslag van 5 Aug. 1809 kan men deze verzuchting wederom in bijna dezelfde woorden lezen.

Inmiddels had de Koning, bij Besl. van 15 Aug. en 8 Nov. 1808, eene Commissie benoemd (v. Swinden, Bennet, Joh. Valckenaer en van Beeck

[1] Dit rapport hebben wij in de archieven der academie niet gevonden; daarentegen wel de missive van Camper, d. d. 15 Nov. 1807, waarbij het den Senaat werd medegedeeld. Men leest hierin: »UEdel Hoog Geleerden zullen ontwaar worden, dat de Commissie getracht heeft ook deze academie, door eene vrij aenzienlijke toelaage van penningen en door de uitbreiding van publieke gestichten, tot groter luister en meerder nut voor de maatschappij te verheffen".

Calkoen) in wier handen werden gesteld het rapport van 1807 en het verslag daarover van den Min. van B. Z., met opdragt om hare aanmerkingen daarop mede te deelen, en tevens een algemeen volledig en volkomen overzigt voor te dragen over de hoogeschoolen, met betrekking tot het stelsel van openbaar onderwijs en tot alle de inrigtingen, die tot hetzelve middelijk of onmiddelijk behooren. De vrucht van haren veel omvattenden arbeid was het hoogst belangrijk *Vertoog over de universiteiten* enz. d. d. 22 April 1809, in fol. gedrukt (156 blz.).

Weinige weken daarna, in den aanvang van het nieuw academiejaar, ontviel der universiteit door den dood de hoogleeraar in het natuur-, staats- en volkenregt J. H. Swildens. Tydeman bleef hierdoor in de juridische faculteit alleen over. Geen wonder dat de Curatoren, wegens het dringend belang der zaak, zich haastten den Koning eenige bekwame personen ter vervulling der vacature aan te bevelen. Herhaaldelijk drongen zij op eene benoeming aan, maar, nescio quo fato, ook deze vacature bestond nog, en het hooger onderwijs wachtte nog op herziening, toen den 9 Julij 1810 Neêrlands zelfstandig volksbestaan eindigde met de onttrooning van zijn Vorst.

Hoe moeten de Curatoren wel te moede zijn geweest, bij het besef, dat de voorgenomen hervorming van het hooger onderwijs nog niet tot stand was gekomen; dat het voortbestaan der academie op nieuw in de waagschaal stond, twee professoraten sedert lang vacant waren en de meest noodige inrigtingen bleven ontbreken, zonder dat er uitzigt bestond op verbetering van den onhoudbaren toestand!

En naauwelijks was er een week voorbijgegaan, toen de Fransche Minister van B. Z. zich niet ontzag den Prefect van Friesland een brief te schrijven, die wel den indruk moest geven, dat de Franschen een wetenschappelijken rooftogt op de bibliotheken en kabinetten onzes Vaderlands als het eerste punt van behandeling op hunne agenda hadden gebragt. Die brief is te karakteristiek, om niet in zijn geheel te worden opgenomen [1]).

Paris le 17 Juillet 1810.

LE MINISTRE DE L' INTERIEUR, COMTE DE L' EMPIRE,

à

Monsieur Préfet du Département
de Vriesland à Leeuwarden.

Monsieur le Préfet! Les sciences et les lettres doivent s'applaudir de

1) Afschrift door prof. Wassenbergh genomen. Coll. *E.*

l' Union, qui vient de 's operer entre des paÿs, où elles sont cúltivées avec tant de succès.

Les Trésors de la science vont devenir communs aux deux peuples, les communications entre les savans plus faciles et plus multipliées.

Votre devoir est de 'm aider à préparer ces heureux résúltats; j' attend donc de vous des renseignements détaillés sur l' état actuel des sciences et des lettres dans le paÿs, que vous administrez.

Voici sur quels objets je désire surtout, que vous me procuriez des notions exactes.

Combien compte- t- on de *Bibliothèques publiques* dans votre Département? Quels sont les fonds affectés a leur entretien? Quel est leur regime intérieur, le nombre et le tractement de leúrs emploÿés?

Contiennent-elles un grand nombre de manúscrits et de livres rares, surtout d' éditions des premiers tems de l' imprimerie? Je désire avoir les Catalogues des livres de ce genre ainsi que des manuscrits.

Ces Bibliothèques, possèdent-elles des collections d' antiques et surtout de médailles?

2°. Y a-t-il des Museum ou *Cabinet d' histoire naturelle?* Sont ils riches en échantillons? de tout genre, minéraux, quadrupèdes, oiseaux, reptiles, etc.

Combien de *Jardins Botaniques?* y possède-t-on des plantes très rares?

Y a-t-il des *Observatoires?* Sont ils bien fournis d' instrumens propres aux observations Astronomiques?

Quelle est l'administration de tous ces etablissemens? par quel moÿens pourvoit on a leur dépenses?

3°. Quelles sont les principales sociétés littéraires? leurs statuts et reglemens?

Vous vous occuperez sans doute avec empressément, Monsieur le Préfet, d'un travail, qui offre tant d' intérèt, et dont le but est de faire jouir la Hollande de tous les avantages, qú' elle doit retirer de sa réunion à l' Empire Français.

Recevez, Monsieur le Préfet, l' assurance de ma parfaite consideration.

(Signé) MONTALIVET.

Was het Meerman geweest, die in den aanvang van 1807, namens de Commissie tot formatie, een verslag van de inrigting der hoogeschool vroeg, — voor hem, als Directeur Generaal der kunsten en wetenschappen, was het weggelegd, om andermaal, nu ten behoeve van den Prins-Stedehouder, eene statistiek derzelfde inrigting aan te vragen,

alsof er nog niets gebeurd was. Dat hij zulks deed ter voldoening aan den hem opgedragen last, maar zelf het tamelijk overbodig achtte, straalde in zijne missive d. d. 19 van Wijnmaand 1810 duidelijk door.

Het stuk werd door de Curatoren aan den Senaat medegedeeld, „met verzoek om met de meeste *kortheid*, en allen mogelijken *spoed*, zelfs *binnen den tijd van acht dagen* . . . . . . te suppediteren de nodige elucidatien op verschillende poincten, bij gedagte missive gededuceerd, betreffende zoo de universiteit in het geheel, als nl. ambten, en de studerende jeugd, en speciaal den tegenwoordigen staat der academie, met de kassen, het getal der studenten in elk vak, dat van de ingeschrevene, de stipendiarii, de leerstoelen, gebouwen, verzamelingen en inrigtingen en verders wat, naar Ul. oordeel, bevorderlijk zoude wezen tot den meer of meer toenemende bloeij dezer Hogeschool; nog van het academisch Bestuur in deszelfs verschillende takken, van de *judicature*, *privilegien*, *betrekking* der academie tot de stad Franeker, de *regten* van Professoren en *studerende* jeugd, de collegien, zoo praesent als anderzints wordende gehouden, met hetgeen gijl. omtrent de wijze van doceren, van examineren, promoveren etc. zult dienstig vinden hierbij te voegen, ook de motieven om aan deeze universiteit haar voortdurend aanzijn te conserveren, alles breder in de missive van den Heer Meerman gememoreerd."

In eene duidelijke en zaakrijke memorie, werden deze onderwerpen, in de aangewezen orde, behandeld. Met voorbijgang van hetgeen den inwendigen toestand betreft, waarvan wij beneden ter zijner plaatze gebruik zullen maken, verdient hier te worden gewezen op de verbeteringen door den Senaat verlangd. De bloei en luister der universiteit zouden, naar men meende, bevorderd worden door het stichten van een „clinicum, vereenigd met een Hospitaal voor chirurgie en vroedkunde, ten dienste der Medische Faculteit"; vervolgens door het aanleggen van een klein Museum voor de Natuurlijke historie; van een wel ingerigt Observatorium; door de spoedige vervulling van het reeds te lang vacerende professoraat in het natuur-, staats- en volkenregt; het aanstellen van een schermmeester, een dansmeester en een muziekmeester voor blaas- en strijkinstrumenten; de bepaling van een vast fonds voor de bibliotheek; de reductie der effecten tot het legatum Schurmannianum behoorende moest verhoed, physische, mathematische en astronomische instrumenten dienden aangekocht te worden; ruimere vergunning behoorde men te geven aan professoren en studenten omtrent het laten drukken op 's Lands kosten. Eindelijk verdiende de herstelling der alumniaten en het

geven van premiën voor het schrijven van dissertatien of voor andere bewijzen van aanmerkelijke vorderingen in eenig vak van wetenschap in aanmerking te komen.

Daar deze wenschen van den Senaat overeenkwamen met die, welke vroeger meermalen, doch zonder gevolg, aan de regeering kenbaar waren gemaakt en in geenen deele overdreven voorkomen, mag men veilig aannemen, dat onze universiteit in een treurigen toestand verkeerde. De Curatoren voegden er nog eene krachtige opwekking tot instandhouding en verbetering der stichting bij, en zóó werd den 8 November aan het verzoek van den Directeur Generaal van kunsten en wetenschappen gevolg gegeven.

Of men groote verwachtingen koesterde van eene spoedige redding uit den nood? Zoo ja, dan moet de teleurstelling weder groot zijn geweest. De benoeming van professoren aan andere academien gaf den Curatoren natuurlijk aanleiding om bij den Prins-Stedehouder op de vervulling der vacature Swildens aan te dringen [1]), met den wensch dat mr. Theod. van Swinderen, advocaat te Groningen, benoemd mogt worden. Het antwoord was geen ander, dan »dat de Prins gouverneur-Gen. van oordeel is, dat de vacatuur in de regten bij ul. subsisterende, ligtelijk onvervuld kan blijven tot de aanstaande organisatie van het publiek onderrigt — het werk intusschen door den overgebleven tweeden Professor in de rechten kan waargenomen worden" [2]).

Kort daarna ontwaarde men met schrik, dat de tractementen der Curatoren, professoren en bedienden der Hollandsche academien niet op het groot budget des Rijks voor 1811 voorkwamen; zelfs waren de stipendia, in September 1810 reeds verschenen, nog niet betaalbaar gesteld. Niettemin besloot men te illumineren wegens de geboorte van den Koning van Rome, doch alleenlijk »door het aansteken van kaarsen op de benedenste verdieping van de gebouwen der academie, zonder dat lampions worden gebruikt" [3]). Waarlijk, eene droevige satyre op den armzaligen staat van zaken!

Van het voornemen des Keizers om eene andere inrigting van het openbaar onderwijs tot stand te brengen was immers reeds gebleken uit het Decreet van 18 October 1810, houdende een algemeen reglement op de organisatie der Hollandsche Departementen voor 1811, waarbij (art. 52) bepaald was, dat op voordragt van den Grootmeester der keizerlijke uni-

1) *Miss.* 26 *Dec.* 1810. 2) *Miss. van* Meerman, 28 *Januarij* 1811.
3) *Notulen Curatt.* 23 *April* 1811.

versiteit twee titulaire raden door den Minister van Binnenlandsche Zaken naar Holland zouden worden afgevaardigd, ten einde kennis te nemen van de gestichten van openbaar onderwijs, om daarna een voorstel te doen, omtrent hunne inlijving in de keizerlijke universiteit. Art. 13 van dat Decreet schreef voor, dat de Prefecten die organisatie zouden voorbereiden, door het geven van inlichtingen omtrent de bestaande inrigtingen, den toestand der gebouwen, de noodige verbeteringen, de hiertoe vereischte kosten, en wat dies meer zij. Diensvolgens werden bij circulaire van den 4 Maart 1811, no. 717, aan den Préfet du Departement de la Frise een tiental vragen ter beantwoording voorgelegd, terwijl kort daarna de heeren Cuvier en Noël met de voorgenomen zending belast werden.

In een vertrouwelijk schrijven aan Tholen, raadde van Swinden den Senaat om aan die commissie een vertoog te doen over het nut en de noodzakelijkheid van de instandhouding der Friesche universiteit, hetzij te Franeker, hetzij te Leeuwarden. Hiertoe werd besloten; men kwam tevens overeen om de commissie »op eene gedistingueerde wijze" te onthalen. In den avond van 24 Junij stapte Cuvier af op Klein-Lankum, bij Camper, waar hij terstond door den Rector en den Secretaris werd begroet. Den volgenden voormiddag te half elf aan het academiegebouw gekomen, werd hij door de Curatoren en den Senaat opgewacht; waarop eerst ter vergadering van Curatoren, bij monde van Stinstra, zijne voorspraak bij den Keizer is ingeroepen, tot het behoud der hoogeschool en ter krachtige bevordering van haren bloei. Cuvier antwoordde, dat hij met geen ander oogmerk gekomen was, dan om de academie te inspecteren, het een en ander op te nemen en daarvan aan den Keizer rapport te doen, zonder met eenigen last betrekkelijk de vernietiging, verandering of verwijdering, hetzij van personen of van gebouwen, te zijn voorzien; dat er nog geene aanleiding bestond om het ergste te vreezen, vermits alles in dezen nog onzeker was en afhankelijk van het eindelijk decreet des Keizers.

Na vervolgens, vergezeld van de Curatoren, in den vollen Senaat te zijn ontvangen, nam hij »plaats in een gedistingueerden stoel aan het boveneinde der tafel, ter regter zijde van den Rect. M., die Zijn WEd. met eene aanspraak in de Fransche taal verwelkomde en vervolgens alle de praesente Professoren, als ook den Lector v. der Kooi, die mede in de Senaatkamer verzogt was, aan den Hr. Cuvier nominatim et ordine voorstelde en deed kennen." Na opening van zijne zending gegeven te hebben, bezigtigde Cuvier de gebouwen en verzamelingen, waarna

A. G. Camper

President van Curatoren van het Athenaeum te Franeker.

hij vertrok, voorzien van verschillende statistieke opgaven en van de memorie over den toestand der hoogeschool, die te voren reeds opgesteld was door den Secretaris en prof. Tholen. Daarna bragt hij een bezoek aan de Latijnsche school. Den volgenden dag woonde hij, daartoe verzocht, de promotien bij van Durk Jaekles, van Bolsward, in de regten, en die van F. J. Jorritsma, van Sneek, in de geneeskunde. Vervolgens bezigtigde hij het atelier van van der Kooi en Eisinga's planetarium, om daarna een déjeûner dinatoir te gebruiken in de Senaatskamer. Van daar begaf de Senaat zich en corps met hem naar de academiekerk, waar prof. Ypey eene openbare les gaf *de momentosis fluidorum quorundam elasticorum proprietatibus stupendisque unionis eorumden consequentiis*, welke door den spreker besloten werd met eene warme aanbeveling van de belangen onzer universiteit.

Na deze les nam de groote geleerde, onder betuiging van zijne bijzondere tevredenheid, allerminstzaamst afscheid, en werd hij van de Senaatszaal tot aan de poort der academie uitgeleid [1]).

Door den dood van prof. Greve werden den 13 Aug. dv. de vacatures weder met eene vermeerderd. Gereedelijk namen Curatoren, met goedkeuring van den Prefect, het aanbod aan van prof. Lotze, om, buiten bezwaar van den lande, het onderwijs in de oostersche taalgeleerdheid op zich te nemen, tot zoolang een opvolger van Greve zou zijn benoemd. Jacobus Verburg, prof. te Deventer, Bern. Fred. Tydeman, pred. te Herveld, Carel Willem Stronck, pred. te Dordrecht, en de Utrechtsche student J. C. Swijghuisen Groenewoud, werden bij missive van 9 October 1811 aan den Prins-Stedehouder door de Curatoren aanbevolen. Nog bevroedde men niet, hoe nabij het einde was. Lotze zou den 5 November een plegtige *oratio funebris* houden op Greve; de programmata waren reeds afgedrukt, toen èn Lotze èn de Senaat op 2 Nov. eene aanschrijving ontvingen van Curatoren, dat die actus bij provisie werd geschorst, onder bijvoeging, dat „zoo ras de existerende swarigheden en motives de executie begunstigen" daarvan kennis zou worden gegeven. Den 30 Oct. was intusschen ook door den Senaat al besloten om voorshands de oratie niet te doen doorgaan. De bedoelde zwarigheden, die nog niet genoemd werden, waren toen voor den Senaat evenmin een geheim meer, als voor Curatoren.

Immers was in het den 22 October te Amsterdam genomen decreet

[1]) *A. S.* 25, 26 *Junij* 1811 (*Diar.* VIII, p. 205—209). Het rapport van Cuvier en Noël, voor de inrigtingen van onderwijs in ons land zeer vereerend, is o. a. opgenomen in den *Almanak der Akademie van Groningen, voor* 1813, blz. 67.

des Keizers betrekkelijk de organisatie van 't hooger onderwijs geene plaats hoegenaamd aan de Franeker academie gegeven. Zij was bij de nieuwe inrigting voorbij gegaan en mitsdien stilzwijgend opgeheven. Bij missive van 3 November 1811, no. 3, bragt de Prefect het voor Franeker noodlottig decreet officieel ter kennis van Curatoren, en den 18 Nov. volgde reeds eene aanschrijving om den ingenieur Peereboom hulp en bijstand te verleenen in het opmaken van een naauwkeurigen inventaris der meubelen, boeken, effecten enz., bij de universiteit aanwezig en haar toebehoorende. Een en ander gaf den Senaat aanleiding om den Rector en Secretaris in commissie af te vaardigen naar den Prefect. Uit dit onderhoud ontwaarden zij, dat de hooge regeering, in weerwil dat het decreet niet met zoovele woorden de academie supprimeerde, haar voor dadelijk gesupprimeerd beschouwde. De Prefect had zich intusschen met bedenkingen tegen deze zienswijze reeds tot den Intendant d' Alphonse gewend, in afwachting van wiens beslissing hij begreep, dat de professoren hunne functien op den bestaanden voet konden continueren [1]).

Inmiddels werd de inventarisatie uitgesteld, terwijl ook de Senaat zich tot den Minister van Binnenlandsche Zaken wendde, om eene officieele beslissing omtrent den gedragslijn, welken zij te volgen hadden [2]). In de Senaatsvergadering van den 24 Januarij 1812 deelde de R. M. het regeeringsantwoord mede, houdende, dat de suppressie der universiteit moest geacht worden geschied te zijn met den datum der publicatie van het decreet, gevolgelijk ook het defungeren van den Rector, van de Professoren en andere titularissen, tot haar behoorende; voorts, dat de inventarisatie alsnu, met medewerking van Curatoren der gewezen universiteit, moest worden uitgevoerd [3]).

Na besloten te hebben om hiervan kennis te geven aan den lector van der Kooi, aan de pedellen, promotor, adsistenten en verdere beambten, „is zulks", zoo luiden de notulen dezer laatste Senaatsvergadering, „als finaal in dezen beslissende aangenomen voor notificatie, om zich dien conform te gedragen en alle Academische functien te houden voor geeindigd."

Tien hoogleeraren zagen zich nu eensklaps buiten betrekking. Deze

1) *A. S.* 24 *en* 26 *Nov.* 1811. 2) *Miss.* 20 *Dec.* (*A. S.* 19 *Dec.* 1811).

3) Haastig schijnt men hiermede nog niet te werk gegaan te zijn, vermits Camper, eerste Inspecteur der keizerlijke akademie van Groningen, belast met het vervaardigen der staten van alle roerende en onroerende goederen en renten, behoorende tot de gesupprimeerde universiteit, eerst den 8 Sept. 1812 de voormalige professoren aanschreef om alles, wat zij nog onder zich mogten hebben, ter bestemder plaatze terug te bezorgen en hem de sleutels der bewaarplaatzen te doen geworden. *Miss.* Coll. *E.*

ramp drukte dubbel zwaar, daar hunne tractementen sedert December 1810 nog onbetaald waren gebleven. Aan den Prefect schreven zij, dat ondanks het gunstig decreet van 21 Oct. l. l., waarbij eene som tot betaling der kosten van het publiek onderwijs in Holland voor het loopende jaar was toegestaan en aangewezen, hun nog niets was uitgekeerd, „en daar het nu reeds meer dan een jaar is, dat de betaling onzer tractementen, en genoegzaam een jaar, dat die der Academische bedienden ten achteren is, en er zelfs sommige objecten over het jaar 1810, b.v. het Secretariaat der Academie en de kosten voor de Anatomie, nog geheel onbetaald zijn, terwijl met elken dag onze toestand meer bezwaarlijk en die der bedienden kommerlijk wordt", zij nogmaals zijn invloed ten hunnen behoeve moesten inroepen.

Op een brief aan den Intendant-Generaal der finantien in Holland, over den achterstand van 1810, was hun geantwoord, dat zij het effect dienden af te wachten van art. 5 van het Decreet van 22 October bevorens, houdende, dat door de Ministers een bureau van liquidatie opgerigt zou worden, ten einde de reclamatien ten laste van hun ministerie over 1810 te beoordeelen, waarna die op hunne ordonnantien zouden worden voldaan in *bons du Syndicat* [1]). Tot in de maand Maart 1812 bleven de tractementen over den jare 1811 echter onbetaald. En toen ontvingen de belanghebbenden ook nog maar een gedeelte, of „63 frs. 19 centimes pour cent." Van de ontbrekende „36 francs, 81 centimes pour cent" bleef de voldoening achter, ondanks alle mogelijke demarches [2]).

Regenbogen, Tydeman, Ypeij en Ekama werden al spoedig bij de organisatie der Leidsche hoogeschool derwaarts verplaatst [3]). Allardi, Ens, Wassenbergh, de Crane en Tholen bleven ambteloos te Franeker verblijf houden, Lotze vestigde zich elders.

Het zevenentwintig jarig tijdvak van 1785 tot 1811 gaf ons een onafgebroken worstelstrijd met staatkundige invloeden te aanschouwen, waaronder de academie al meer en meer verzwakte en haar alouden glans in de schatting van het publiek zag verdwijnen tot dat eindelijk

---

1) *Missives* 13 en 20 *Dec.* 1811. *Miss.* 25 Dec. 1811, no. 14.

2) De mandaten luidden »pour 63 francs, 19 centimes pour cent du Tractement, pendant l' année 1811, à raison de . . . . . par an, conformement á l' arrêté de Mr. l' Intendant de l' Interieur en Hollande, du 13 Fevrier 1812." Zie de missive van vijf voormalige professoren aan den Comm. Gen. v. d. Binn. Zaken, van 18 Febr. 1814, in orig. Coll. *E.*

3) Arrêté van den Grootmeester der keizerl. universiteit, 6 Julij 1812.

de groote gebieder, bij zijne inrigting van het hooger onderwijs, haar geen hand meer wilde reiken. Hoe zij verviel, blijkt ook uit de lijst der inschrijvingen, welke wij hier ten slotte nog laten volgen [1].

1785/86	33		1795/96	8		1805/06	27	
1786/87	29		1796/97	15		1806/07	28	
1787/88	19		1797/98	18		1807/08	14	
1788/89	18		1798/99	14		1808/09	20	187
1789/90	20		1799/1800	19		1809/10	25	
1790/91	34	225	1800/01	24	172	1810/11	44	
1791/92	15		1801/02	16		1811/12	29	
1792/93	18		1802/03	25				584.
1793/94	18		1803/04	14				
1794/95	21		1804/05	19				

[1]) Onder de cijfers der ingeschrevenen zijn de candidaten, die, gelijk vroeger (blz. 68) vermeld, op nieuw ingeschreven werden, begrepen. Het hooge cijfer in 1810/11 vond zijne oorzaak in de conscriptie.

V.

HET ATHENAEUM.

Het juk der Fransche overheersching was niet afgeschud, of de regeering sloeg de handen aan de zoo noodige herziening van de wetgeving op het hooger onderwijs. Bij besluit van den Souv. Vorst van 18 Januarij 1814, no. 66, werd eene Commissie belast met het ontwerpen van eene organisatie [1]). Haar rapport, met het daarop gebaseerd concept besluit, den Vorst weldra aangeboden, drukte echter niet het eenstemmig gevoelen der Commissie uit. De leden Muntinghe en Camper bragten hunne gewigtige bedenkingen daartegen ook onder het oog der regeering.

Hierop volgde den 2 Aug. 1815 het bekende Kon. Besluit, *waarbij de organisatie van het hooger onderwijs in de noordelijke provincien wordt vastgesteld.* Behielden de hoogescholen te Leiden, Utrecht en Groningen den rang, dien zij onder de republiek innamen, Franeker zag zijn zetel van geleerdheid, der Friezen roem en trots, niet zoo schitterend uit de puinhopen van het Napoleontisch bewind herboren, als Camper en zijne belangstellende gewestgenooten verwacht, of althans gewenscht hadden [2]). Met eene inrigting van den tweeden rang, onder den naam van Athenaeum, moesten zij zich tevreden stellen.

Zeventien bepalingen, uitmakende het tweede hoofdstuk van gezegd besluit, vormden de grondwet der nieuwe inrigting; te weten:

---

[1]) Hare leden waren F. van der Duyn van Maasdam, F. W. Boers, M. van Marum, H. Tollius, J, M. Kemper, H. Collot d' Escury van Heinenoord, D. J. van Lennep; Secretaris was J. L. W. de Geer, terwijl J. F. W. van Spaan van Biljoen, A. G. Camper en H. Muntinghe uitgenoodigd waren, om, zoo dikwerf zij in de residentie zich bevonden, aan de beraadslagingen deel te nemen en inmiddels aan de commissie schriftelijk zoodanige consideratien te suppediteren, als zij voor het belang der wetenschappen geraden of dienstig zouden oordeelen.

[2]) »Aan den invloed van Æbinga van Humalda, aan den onvermoeiden ijver van Camper gelukte het slechts het verlorene gedeelte terug te bekomen.'' Mr. A. Telting, *Vrijmoedige stemmen*, enz. Lw. 1842, blz. 7, 8.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Athenaea.

Art. 36. Er zal in elke provincie of landschap der Vereenigde Nederlanden, met uitzondering van Utrecht, Groningen en Drenthe, een athenaeum kunnen zijn, welks bedoeling is:

1°. Zoo veel mogelijk algemeene verspreiding van smaak, beschaving, geleerdheid, enz.

2°. Het minste gedeeltelijk vervangen van de hoogescholen en van het academisch onderrigt, ten behoeve van die jonge lieden, welke door hunne omstandigheden verhinderd worden, den tijd, tot eene akademische loopbaan noodzakelijk, geheel aan eene der hooge scholen door te brengen.

Art. 37. De genoemde athenaea zullen kunnen bestaan: voor Gelderland, te *Harderwijk*; voor Holland, te *Amsterdam*; voor Zeeland, te *Middelburg*; voor Friesland te *Franeker*; voor Overijssel, te *Deventer*; voor Braband, te *Breda*;

Art. 38. De kosten der athenaea zullen zijn ten laste der steden, binnen welke dezelve zullen zijn gevestigd, met uitzondering van die te *Harderwijk* en *Franeker*, welke van 's lands wege zullen worden bekostigd.

Art. 39. Tengevolge van dit onderscheid, zullen dan ook het bestuur der van stadswege bezoldigde athenaea, de aanstelling van de Curatoren en het beroepen van professoren geheel stedelijk blijven, onverminderd het toezigt van het Departement van Binnenlandsche Zaken; terwijl, behoudens hetzelfde toezigt, het bestuur der athenaea, uit de algemeene kassen betaald wordende, zal verblijven aan Curatoren, door Ons te benoemen.

Art. 40. De benoeming van professoren aan de laastgemelde athenaea geschiedt door Ons, uit eene dubbele nominatie, door Curatoren aan het Depart. van Binnenl. Zaken in te dienen.

Art. 41. Het getal der ordinaire professoren aan de athenaea zal naar den regel niet meer dan vijf zijn, van dewelke zich *een* met de voorbereiding tot de godgeleerde studien, *een* met de voorbereiding tot de regtsgeleerde studien, een met de bespiegelende en natuurlijke wijsbegeerte en wiskunde, *een* met de Grieksche en Latijnsche letterkunde en geschiedenissen, en *een* met de oostersche letterkunde belasten zal.

Zullende de athenaea, welke in de hoofdstad van eenige provincie of landschap gevestigd zijn, daarenboven eenen hoogleeraar hebben in de Nederduitsche taal- en letterkunde.

Art. 42. De regeringen van steden, welke hare athenaea zelve bekostigen en van ouds het getal der hoogleeraren en de vakken van onderwijs naar welgevallen hebben kunnen regelen, zullen ook voortaan, met voorkennis en toestemming van het Departement van Binnenlandsche Zaken, van de bepalingen, in het voorgaande artikel voorkomende, kunnen afwijken.

Art. 43. In de geneeskunde en daarmede verwante wetenschappen van natuurlijke historie, scheikunde en kruidkunde, zal, om de kostbaarheid der inrigtingen, daarmede in verband staande, en het gebrekkige van dit onderwijs zonder die inrigtingen, aan de athenaea geen onderwijs gegeven worden, dan voor zooverre in dezelfde stad een geneeskundig provinciaal of stedelijk onderwijs mogt gevestigd zijn, ten behoeve van chirurgijns, apothekers en vroedvrouwen; in welk geval er ook professoren aan het athenaeum zullen kunnen zijn, die een voorbereidend onderwijs in de medicijnen zullen kunnen geven, zonder dat echter hier door de studenten in de medicijnen ontslagen worden van de verpligting, om ten minste twee jaren de lessen aan eene der hoogescholen bij te wonen.

Art. 44. Onverminderd de bepalingen van art. 41, zullen echter op de athenaea van *Harderwijk* en *Franeker*, uit hoofde der oude verdiensten van de voormalige akademien, aldaar gevestigd, ook twee professoren ter voorbereiding tot bekoming der geneeskundige graden zijn, van welke de eerste zich met eigenlijk gezegde medische studien, en wel bepaald met ontleedkunde en physiologie zal bezig houden; terwijl de andere de gronden der voorbereidende wetenschappen van kruid- en scheikunde en pharmacie onderwijzen zal; zullende nogtans ook dit de verpligting niet kunnen wegnemen, om ten minste twee jaren aan eene der hooge scholen de lessen bij te wonen.

Art. 45. De bepaling van art. 40 zal insgelijks niet toepasselijk zijn op het geval, wanneer, of uithoofde van ouderdom of van ongesteldheid, of van verdeeling bij schikking, een tweede professor naast en met een ander in hetzelfde vak zonder uitbreiding van het onderwijs zal beroepen worden; zullende echter hiertoe, ook bij athenaea, die ten koste komen der steden, waar zij gevestigd zijn, de autorisatie noodig zijn van het Departement van Binnenlandsche Zaken.

Art. 46. Het onderwijs, dat aan de athenaea, als voorbereidende inrigtingen ter bekoming der akademische graden, zal moeten gegeven worden, bestaat:

1°. Voor de godgeleerdheid, in een collegie over de kerkelijke historie, een over de gronden der bijbelsche uitlegkunde, een over de natuurlijke godgeleerdheid;

2°. Voor de regtsgeleerdheid, in een collegie over de instituten, een over de pandecten, een over het natuurregt en een over het hedendaagsche burgerlijk regt;

3°. Voor de medicijnen, waar dit onderwijs volgens art. 43 en 44 gevestigd is, in een collegie over de ontleedkunde en een over de physiologie;

4°. Voor wis- en natuurkundige wetenschappen, in een collegie over de wiskunde, een over de natuurkunde, een over de kruidkunde, en een over de scheikunde, pharmacie en *materies medica*;

5°. Voor de bespiegelende wijsbegeerte en letteren, in een collegie over de redeneer- en bovennatuurkunde, een over de Latijnsche letterkunde, een over de Romeinsche oudheden, een over de Griéksche letterkunde, een over de Oostersche letterkunde en oudheden, een over de gronden van het Arabisch, een over de geschiedenissen en een over de Hollandsche taal- en letterkunde, daar, waar dit onderwijs gevestigd is, volgens art. 41.

Art. 47. Het zal echter aan de professoren der athenaea vrijstaan, hun onderwijs ook verder uit te breiden, doch zonder dat zij, welke naar den graad van doctor staan, daardoor van de verpligting zullen ontslagen zijn, om voor de theologie en medicijnen twee, en voor de overige vakken ten minste een jaar, en wel het laatste of de laatste, aan eene der hoogescholen de lessen te hebben bijgewoond.

Art. 48. Van deze laatste verpligting zullen echter ontslagen zijn zij, die, zonder zich voor den regtsgeleerden stand te bestemmen, na zich gedurende drie jaren op de studien van het regt te hebben toegelegd, alleen als vrucht van hunne oefeningen, eenigen wetenschappelijken titel zouden wenschen; zullende deze, ook zonder aan eene der hoogescholen eenigen tijd te hebben doorgebragt, na behoorlijk examen, het regtsgeleerd doctoraal diploma kunnen bekomen, zoodanig als dit hieronder voor vreemdelingen zal bepaald worden.

Art. 49. Insgelijks zal deze verpligting niet toepasselijk zijn op zoodanige kweekelingen van de athenaea, welke zich, gedurende hun verblijf aldaar

zoodanig hebben bekwaam gemaakt, dat zij bereid zijn zich aan de meerdere moeijelijkheid van eene openbare promotie te onderwerpen.

Art. 50. De taal, waarin aan deze athenaea onderwijs gegeven wordt, zal verschillen naar gelang der onderwerpen; blijvende voor de onderwerpen van eigenlijke geleerdheid ook aldaar de Latijnsche taal gehandhaafd, terwijl, ter voldoening aan het eerste doel der athenaea, in het Hollandsch zullen moeten onderwezen worden: 1°. Het hedendaagsch regt; 2°. De wiskunde; 3°. De natuurkunde; 4°. De scheikunde, 5°. De natuurlijke historie; 6°. De vaderlandsche historie; 7°. De Hollandsche letterkunde; Zullende voorts het onderwijs in de ontleedkunde en physiologie op die plaatsen, waar hetzelve te voren in het Nederduitsch gegeven is, ook vervolgens in die taal *kunnen*, en op de plaatsen, waar dit onderwijs met eene stedelijke inrigting van genees- of heelkundig onderwijs verbonden is, *moeten* gegeven worden.

Art. 51. Het *minimum* van het tractement der professoren aan de athenaea wordt bepaald op *f* 1600; wordende de stedelijke besturen in plaatsen, waar de athenaea geheel ten koste der steden komen, uitgenoodigd dit beginsel in het oog te houden.

Art. 52. De Curatoren van de athenaea te *Harderwijk* en *Franeker* zullen jaarlijks de begrooting opmaken van de sommen, welke in het volgend jaar benoodigd zullen zijn, en aan het Departement van Binnenlandsche Zaken inzenden, om Ons ter goedkeuring te worden aangeboden.

Hierbij voege men nog de bepaling, waarin het onderscheid tusschen hoogescholen en athenaea is neergelegd:

Art. 55. De hoogescholen zullen van de athenaea onderscheiden zijn: 1°. Door het onderwijs; 2°. Door het regt van graden toe te kennen; 3°. Door de regten der professoren; 4°. Door de regten der studenten; 5°. Door afzonderlijke inrigtingen, tot handhaving der akademische discipline; 6°. Door de materieele subsidiën voor alle deelen van het onderwijs; 7°. Door meer krachtdadige inrigtingen van landswege tot aanmoediging en bevordering der studien; en 8°. Door de inrigting van derzelver bestuur.

Zie daar alles! Hoevele vragen deden zich niet ter beantwoording voor, wanneer men van het papier tot de werkelijkheid wilde geraken?

Wij zullen beneden herhaaldelijk gelegenheid vinden, om dit te doen uitkomen.

Met het benoemen van drie Curatoren en zeven hoogleeraren ving de uitvoering aan. Curatoren werden A. G. Camper, te Franeker, A. J. Conradi, te Harlingen en Jhr. F. G. A. Boelens van Lijnden, te Beetsterzwaag [1]).

Tot hoogleeraren werden benoemd: in de *godgeleerdheid* W. A. van Hengel, predikant te Grootebroek; in de *regten* Mr. Gabinus de Wal, lid der regtbank van eersten aanleg te Leeuwarden; in de *genees-, heel-* en *ontleedkunde* S. Ens; in de *schei-, plant-* en *artsenijmengkunde* Chr. Allardi; in de *bespiegelende wijsbegeerte* en *wiskunde* J. Pierson Tholen; in de *grieksche* en *latijnsche taal-* en *letterkunde* Mr. J. W. de Crane; de vier laatsten oud-hoogleeraren der academie; in de *oostersche letterkunde* H. A. Hamaker. Everw. Wassenbergh, de nestor der Franeker hoogeschool, verkreeg den rang van emeritus-hoogleeraar, met de bevoegdheid tot hervatting van het onderwijs.

Voor elk hoofdvak slechts één hoogleeraar! Wanneer wij ons herinneren hoe Camper, reeds vóór het bestuur van Schimmelpenninck, al zijne krachten had ingespannen om Franeker's academie tot een hoogeren trap van bloei te brengen, door haar overeenkomstig den eisch der wetenschappen eene aanmerkelijke uitbreiding te doen ondergaan, hoe zwaar moet het dien energieken man dan wel niet zijn gevallen zijn troetelkind niet alleen te zien verlaagd in rang, maar tevens — zooals de Secretaris der Groninger Curatoren Sijpkens hem in die dagen schreef — met de tering te zien herboren? En daarbij viel nog de moeijelijke taak om den zwakke op de been te brengen, zoo mogelijk tot een krachtvollen boom op te kweeken, bijna uitsluitend hem ten deel! Zijn rondborstig karakter verbood hem dan ook smartelijke gewaarwordingen te verbergen voor den Vorst, wiens stamhuis hij lief had.

Sire! — zoo schreef hij aan den Koning — »Uwe beproefde grootmoedigheid gelieve mijnen uitroep van aandoening goedgunstiglijk te verschonen. De vernedering van Vriesland's zetel der Musen; van die hoogeschool, door Uwe Majesteits heldhaftige voorouderen gesticht, bezocht, met kostbare geschenken begiftigd – is voor de Vriesche onderdanen, voor de wetenschappen, voor den ondergeteekenden, eene aanmerkelijke ramp! geene akademie heeft met geringe middelen zooveel nuts gesticht!

---

[1]) *K. B.* 16 *Oct.* 1815, *no.* 10.

geene heeft voor het vaderland groter mannen aangekweekt! *selfs voor het gesticht, dat haren val heeft bewerkt!*

Doch Sire! met zwakke vermogens tegens alle zwarigheden aan te worstelen, — door moed en beleid te vervullen het gene aan magt ontbreekt — is zoo wel de heilige pligt des Burgers als van den soldaat! Dezen nimmer uit het oog te verliezen - Koning en Vaderland met geestdrift te dienen, zal ook de leus des Vrieschen Athenaeums zijn!

Het zij echter den ondergetekende eerbiediglijk vergund den wensch te uiten — de hoop te koesteren, dat *eenmaal weder* het Uwer Majesteit behagen moge Vrieslands Athenaeum tot hogere bestemming te doen herleven en aldus hetzelve in staat te stellen aan Uwe Majesteit — aan het Vaderland — aan de uitbreiding der zeden, der wetenschappen en van den godsdienst gewigtiger diensten te bewijzen" [1]).

Bezield met de hoop, dat het athenaeum nog eens weder den voormaligen rang van hoogeschool mogt hernemen, begaf hij zich weldra, trouw aan zijn Vorst, doch met groote teleurstellingen in het verschiet, op nieuw aan het werk [2]). Op zijn beleid vertrouwde men.

»Het is mij bijzonder aangenaam geweest, UE. benoemd te zien tot Curator over het Athenaeum te Franeker" — schreef prof. Ekama hem in die dagen,—»zulks is voor hetzelve een groot geluk; indien er iets goeds van te maken is, dan zal het onder Uwe zorg zeer zeeker eene rijke bron voor de wetenschappen worden". In denzelfden brief maakte Ekama echter zwarigheid om de physische instrumenten, die hij uit het kabinet der voormalige Franeker hoogeschool naar Leiden had overgebragt, zonder bevel van hooger hand terug te zenden. Den overigens zoo vleijenden brief van den Leidschen hoogleeraar viel daardoor geen gunstig onthaal ten deel. »Bij de veelvuldige, moeilijke, bezigheden om het Franeker gesticht, *door Leÿdens invloed gefnuikt*, nuttig te zijn, zonder vergelding, zonder aanmoediging, zonder gegronde hoop op goeden uitslag, heeft mij deze weigering diep getroffen", — was Camper's bijtend antwoord.

Waar te beginnen? Waar te eindigen? Nadat het collegie van Curatoren zich den 30 October had geconstitueerd, met benoeming van

[1]) *Adres aan den Koning*, ter dankbetuiging voor de benoeming tot Curator, dd. 28 Oct. 1815.

[2]) Aan den Comm. Gen. van het onderwijs schreef hij: Ik ben diep getroffen over onze vernedering, dog het Curatorium zal beproeven, wat met goede wille te doen is; wij hebben met veele moeijelijkheden te worstelen en de invloed der benijders zal wel nimmer rusten — jaa, nu nog meerder stoffe tot schaden vinden. *Miss.* 8 *Nov.* 1815, no. 3.

Camper tot president, zag het zich, bij gemis van voorschriften van uitvoering, genoodzaakt om in de eerste plaats inlichtingen van de regeering te vragen, of, en zoo ja, in hoever de bepalingen van het organiek besluit omtrent de hoogescholen, wat betrof *het onderwijs*, *de professoren*, *de materieele subsidien van het onderwijs*, *de aanmoediging der studien en het bestuur der gestichten*, op de athenaea van toepassing waren.

Deze onverklaarbare leemte in de nieuwe wetgeving was het eerste struikelblok, dat uitvoerige en talrijke correspondentien uitlokte.

Hun eerste brief aan den Comm. Gen. van het onderwijs en voor de kunsten en wetenschappen was in werkelijkheid niets anders dan een verhoor op niet meer of minder dan 33 feiten en vraagpunten, waarop het gemeld besluit regtstreeks geen antwoord gaf [1]. Dat de regeering zelve met deze zaak verlegen was, mag men aannemen naar de onbestemde inlichting, dat men de beantwoording van vele vragen, de athenaea betreffende, kon *afleiden* uit de bepalingen van het besluit van 2 Aug., en — dit liet de Comm. Gen. er op volgen — »indien er onzekerheden of zwarigheden overblijven, komt het mij voegzamer voor dezelve aan Z. M. voor te leggen, nadat de athenaea ingewijd en geconstitueerd en de professoren beëedigd zullen zijn, dan te voren" [2].

Niet onduidelijk volgde toch uit dit schrijven, hoewel nog zeer in 't algemeen, dat de bepalingen, voor hoogescholen geldende, bij analogie zooveel mogelijk op de athenaea van toepassing gebragt moesten worden. Van den beginne af ontbrak dus op zeer belangrijke punten de vaste grondslag, zoodat men van de verschillende zienswijze en het welbehagen der elkander opvolgende ministers afhankelijk bleef. Inmiddels verzocht de regeering eene begrooting van de uitgaven ter bestrijding van de kosten voor het onderwijs. Curatoren bragten daar verschillende posten op voor onderwerpen, waaromtrent het organiek besluit geen leiddraad opleverde, b.v. reiskosten, presentie- en bureau-gelden van Curatoren, tractementen van pedellen, amanuenses bij de bibliotheek, bij de ontleedkunde, scheikunde en physica, van den hortulanus, opziener der gebouwen, van teeken-, taal- en muziekmeesters enz. Daar het onderhoud der academische gebouwen in de laatste jaren ten eenenmale verwaarloosd was, waren groote reparatiën dringend noodzakelijk; de hortus was nagenoeg ledig en geheel verwilderd. Met het oog op zoovele behoeften raamden zij de matige som van *f* 25,669. Op de staatsbegrooting werd evenwel de ronde som van *f* 26,000 toegestaan, te weten:

---

1) *Miss.* 4 *Nov.* 1815, *no.* 2. 2) *Miss. van den Comm. Gen.* 15 *Nov. no.* 142.

a.	Bureaukosten van curatoren	*f* 200.
b.	Tractementen van professoren	- 13250.
c.	» » ambtenaren	- 1472.
d.	Subsidie voor de bibliotheek, schei- en kruidkunde, physiologie en ontleedkunde, natuurkunde	- 3016.
e.	Onderhoud der gebouwen	- 6471.
f.	Honoraria voor het bureau van professoren	- 250.
g.	Onvoorziene uitgaven	- 1341.
		f 26,000.

In overleg met de regeering, wezen Curatoren den 28 December 1815 aan als den dag, waarop de plegtige inhuldiging van het athenaeum zou plaats hebben. Verscheidene hooge autoriteiten werden uitgenoodigd hierbij tegenwoordig te zijn, en wel in de eerste plaats de Comm. Gen. voor het onderwijs Repelaer van Driel, die echter bedankte; voorts de gouverneur der provincie Jhr. Aebinga van Humalda; afgevaardigden uit het collegie van Gedep. Staten (waartoe de leden van Eijsinga, Haitsma en Buma werden aangewezen), het stedelijk bestuur van Franeker, hetwelk daartoe den president-burgemeester L. R. Wentholt, den secretaris, nevens drie leden der vroedschap (K. Sannes, L. Salverda en S. Peerdemans) afvaardigde; eindelijk de provinciale en stedelijke kommandanten, de kommandant-majoor der carabiniers en de advocaat-fiscaal voor de middelen te lande, allen te Leeuwarden. De burgerij van Franeker werd tot eene algemeene illuminatie uitgenoodigd, en de schutterij onder de wapenen geroepen. Van rijkswege was ter bestrijding der kosten *f* 400 beschikbaar gesteld, terwijl de Curatoren gaarne aanboden het meerder vereischte uit eigen beurs aan te vullen [1]).

Op den bestemden dag begaven hoogleeraren zich naar het locaal van Curatoren, en, nadat de volgorde aldus bepaald was, dat na Wassenbergh, als *honoris causa emeritus*, zouden volgen van Hengel, de Wal, Allardi, Ens, de Crane, Tholen en Hamaker, van daar in gezegde orde met de Curatoren, voorgegaan door twee pedellen met de schepters, in plegtigen optogt door de stad, eerst naar het raadhuis, en, nadat de commissie uit burgemeesteren en vroedschap zich gevoegd had bij den trein, die door een detachement van de schutterij werd vooraf gegaan en gevolgd, verder naar het huis van den heer de Swart, om daar den Gouverneur, benevens de commissie van Gedep. Staten

1) Den 16 Febr. 1816 schreven zij o. a. aan den Comm. Gen., dat er viermaal meer besteed was, dan de som, door de regeering toegestaan, bedroeg.

af te halen. Deze voegden zich in den trein achter de Curatoren en professoren en vóór de commissie der stedelijke regeering [1]. In de academiekerk gekomen hield Camper als president-curator eene redevoering, waarin hij eene korte schets gaf van de lotgevallen der voormalige academie en van hare verdiensten, welke tot de uitbreiding van het athenaeum hadden geleid [2]. Een verslag van 't geen verder; op dezen dag binnen Franeker voorviel volgt hier woordelijk uit een berigt van Curatoren aan den Comm.-Gen. voor het onderwijs, d.d. 31 Dec. 1815, n°. 11.

»Na deeze aanspraak zijn alle de plechtigheden van den dag verricht, als het aflesen der vakken van onderwijs, — der namen van Heeren Curatoren en Professoren, — het beëedigen der laatsten, welke nog niet hadden gezworen, — het proclameren van eenen Rector-Magnificus — en eindelijk het afroepen, dat het *Athenaeum* was geconstitueerd [3].

Vervolgens hebben de Heeren *van Hengel* en *Hamaker* hunne inaugureele redevoeringen gehouden, de eerste: *De elementis disciplinae Theologicae bene ac diligenter pertractandis*; de tweede: *De Graecis Latinisque rerum scriptoribus medii aevi ex Orientalium fontibus illustrandis.*

Beide deeze redevoeringen hebben Curatoren en het letterkundig publiek meer en meer bevestigd in de gunstige gedagten en vertrouwen op de groote verdiensten dezer voortreflijke geleerden, die ongetwijfeld aan de benoeming van Z. M. den grootsten eer aandoen, zo als deselve voor dit *Athenaeum* de grootste voorrechten doen tegemoet zien.

Tot provisionelen bibliothecaris is uitgeroepen de heer J. W. de Crane, tevens Rector Magnificus.

Curatoren hebben na deezen actus, eene maaltijdt gegeven, waaraan

---

1) *Acta Senatus* 28 *Dec.* 1815.

2) *Redevoering van A. G. Camper, als voorz. Curator van Vrieslands Athenaeum te Franeker.* Harl. 1816.

3) In het organiek besluit wordt van geen Rector Magnificus bij athenaea gewaagd. Op de vraag of deze titel gevoerd mogt worden, antwoordde de Comm. Gen.: »Het zal aan UWE. wel niet onbekend zijn, dat aan het Athenaeum van Amsterdam de vergadering van Hoogleeraren den naam draagt van *Clarissimus ordo*, en de President dien van *Praeses.* Te Deventer voert de President den titel van *Rector Magnificus*, en ik zoude ook geene zwarigheid maken, om des begeerd wordende aan den Voorzitter van het Kollegie van Professoren te Franeker het gebruik van denzelven titel toe te staan, maar door hem zal niet kunnen worden afgelegd den eed, bij art. 252 voor de Rectores Magnifici der Hoogescholen bepaald, doch alleen den Hoogleeraarseed, alzoo de wetten omtrent het Hooger onderwijs, aan den voorzitter der vergadering van Professoren van het Athenaeum geene bijzondere verpligtingen opleggen". 19 *Nov.* 1815, *no.* 384.

de Heer Gouverneur, eene Deputatie uit de Heeren Gedeputeerde Staten, eene commissie uit het stedelijk Bestuur, eene dito uit H.H. studenten, voorts genoegzaam alle overige Heeren Gedeputeerde Staten, ordinaire Staten, Praesidenten van de Tribunalen en overige personen van aanzien, ten getale van 67, hebben geadsisteerd.

Het *Athenaeum* was versierd met inschriften en andere toepasselijke cieraden; des avonds geïllumineerd en met chassinetten voorzien op *het herstel der letteroefeningen*, *de hooge alliantie van den Kroonprins* en *den Vrede* toepasselijk.

Het stadshuis ook was geïllumineerd, alsmede de huisen van particulieren door de geheele stadt; in één woord, de vreugde was hartelijk en algemeen, en bij den maaltijdt zijn de Toasten op den *Stichter*, *het Koninklijk Huis* en *het Athenaeum* met de grootste vervoering gedronken" [1]).

Door de aanwezige hoogleeraren was den 28 Nov. te voren met het onderwijs reeds een aanvang gemaakt. Er waren ten tijde der inwijding echter nog maar negen studenten ingeschreven.

Ruim eene maand later, den 30 Januarij 1816, aanvaardde prof. de Wal zijn ambt, met eene *Oratio*, *qua inquiritur*, *an turbatae reipublicae et oppressae libertatis*, *quae viximus*, *tempora iuri et iustitiae profuerint.*

Langzamerhand, en niet zonder eene drukke correspondentie met de regeering, die zich zelfs met de nietigste aangelegenheden bemoeide, kwam de inwendige inrigting tot stand. Curatoren zagen in den loop van 1816 zich gemagtigd tot het aanstellen van één pedel, tevens custos bij de bibliotheek, van amanuenses bij de wis- en natuurkunde, bij de ontleedkunde en de chemie, van een hortulanus, teeken-, muziek- en taalmeester. Evenwel was de karige bezoldiging aan deze betrekkingen verbonden oorzaak, dat sommigen niet vervuld konden worden, tenzij men het tractement verhoogde, zoodat het jaar 1816 al ten einde spoedde, eer men was geslaagd. Bij gemis van geschikte sollicitanten, bleef de aanstelling van een leeraar in de moderne talen bij voorraad zelfs achterwege.

Geen vier maanden waren nog sedert de inwijding voorbijgegaan,

---

[1]) In die dagen zag ook een *Ode op de inwijding*, door G. Outhuijs, pred. te Minnertsga, het licht te Amsterdam. Uit eene missive van den auteur aan een der Curatoren, van 3 Aug. 1820, vernam ik, dat die dichterlijke vreugde hem op bijna ƒ30 kwam te staan, daar te Franeker slechts *zes*, en te Leeuwarden maar *een* ex. verkocht waren.

toen de bejaarde prof. Allardi door eene beroerte getroffen sprakeloos bleef. Uitzigt op 's mans herstelling bestond er niet, weshalve, zoo niet spoedig daarin werd voorzien, niet alleen het onderwijs in de chemie, botanie en pharmacie, tot groot nadeel der nieuwe inrigting, achterwege moest blijven, maar ook het aanleggen van den hortus.

Toen de regeering om financieele redenen zwarigheid maakte om naast Allardi een anderen hoogleeraar aan te stellen, betoogden de Curatoren herhaaldelijk en met nadruk, dat, wanneer de vermelde vakken dadelijk na de groote vacantie niet konden onderwezen worden, de ondergang van het athenaeum op handen was, daar natuurlijk de studenten, die zich aan de geneeskundige wetenschappen wijdden, zouden vertrekken, zonder dat er nieuwelingen bij kwamen [1]). Aan hun krachtigen aandrang gaf de Comm. Gen. eindelijk toe, door de benoeming te bevorderen van Dr. J. G. S. van Breda, tot hoogleeraar naast Allardi. Door bemiddeling van dezen verkreeg men ook een uitstekenden hortulanus in J. C. Hoffman, destijds tuinknecht in den hortus te Leiden, vroeger opgeleid in dien te Marburg.

Belangrijke wis- en natuurkundige werktuigen waren in 1812, met verlof der regeering, door prof. Ekama ten behoeve van het observatorium te Leiden weggevoerd. En het was waarlijk zeer ontmoedigend voor Camper, op wiens schouders eigenlijk het geheele Curatorium rustte, dat de Koning bij besluit van 13 Aug. 1816 op het verzoekschrift tot teruggave, dat hij in April bevorens persoonlijk aan Z. M. had overhandigd, difficulteerde, en zich bepaalde tot eene aanschrijving aan die van Leiden, „om den aankoop van instrumenten uit de subsidiën jaarlijks voor de sterrekundige verzameling toegestaan wordende, zoodanig in te rigten, dat de van Franeker, thans te Leiden aanwezige instrumenten achtervolgens kunnen gemist en ten gebruike van het athenaeum te Franeker verzonden worden". Eerst tegen het einde van Maart 1821, en alzoo na Camper's dood, kreeg men ze terug, sommigen verwaarloosd en ontredderd.

Gelukkiger slaagde hij met de verbetering van den hortus. Immers waren de beste planten [2]) na de suppressie der academie naar den hortus te Groningen overgebragt, om, zoo noodig teruggegeven te worden. Gaarne verleenden de Groninger Curatoren hunne medewerking om ten behoeve van Franeker eene aanzienlijke hoeveelheid gewassen

1) *Miss.* 15 *en* 22 *Junij* 1815.

2) Niet minder dan 51 bakken met vreemde gewassen en 119 potten met kleinere planten, benevens een aantal grootere en kleinere ledige bakken.

af te zonderen, die alle in den zomer van 1817 hunne bestemming bereikten. Gelijktijdig kwam ook eene belangrijke bezending uit den Leidschen hortus aan [1]).

Men moet de uitgebreide briefwisseling van Camper met de hooge en de provinciale regeering, met de Curatoren van andere academiën en athenaea, met de Franeker professoren en zoovele particulieren zelf hebben gelezen, om met mij overtuigd te worden, dat hij geene moeite spaarde om het athenaeum op goede grondslagen te vestigen en te doen bloeijen. Niets ontsnapte aan zijn oplettend en waakzaam oog. Veel verdriet en teleurstelling baarde hem intusschen de overdrevene centralisatie, die het bestuur van den Comm. Gen. Repelaer van Driel kenmerkte, gepaard met de omslagtige formaliteiten, die hij als rekenpligtig ambtenaar had te vervullen. Zou er toch iets goeds van het Franeker athenaeum worden, dan dienden de Curatoren, waar sedert zoo vele jaren de zaken waren verwaarloosd en achteruitgegaan, te handelen en wel met spoed. In de eerste plaats was het dus dringend noodig, dat zij over geld konden beschikken. En hiervoor zorgde de regeering niet. Zij liet te weinig aan het eigen oordeel van Curatoren over, en wilde zelve alle maatregelen vóór de uitvoering beoordeelen. Eene hoogst nadeelige vertraging was hiervan het gevolg. Was de goedkeuring verkregen, dan moesten nog bij koninklijk besluit de gelden, op de begrooting toegestaan, voor het speciale einde worden aangewezen, terwijl het daarna nog een geruimen tijd duurde, alvorens de mandaten tot betaling inkwamen. Meermalen gebeurde het, dat het volle bedrag van de op de begrooting toegestane sommen niet eens beschikbaar bleek te zijn.

Aan de Curatoren der hoogescholen waren bij het organiek besluit presentiegelden, vergoeding voor reiskosten en een bezoldigd Secretaris toegestaan, — aan die van het Franeker athenaeum gaf de regeering slechts *f* 200 voor bureau-kosten. Dit was alles wat, bij gemis aan wettelijke bepalingen, op de begrooting werd gebragt. De matige raming van Curatoren voor de dienst van 1817 bedroeg *f* 28,816, voor 1818 *f* 33,332. Op de staats-begrootingen stond de regeering daarentegen slechts *f* 24,000 en *f* 25,000 toe. Van de *f* 3016, als subsidie voor de bibliotheek, schei-, kruid-, natuur-, ontleedkunde en physiologie, in 1816 toegestaan, werd slechts *f* 1900 beschikbaar gesteld.

Een en ander te zamen genomen zou onzen Camper, die de man niet

[1]) *Missives* 11 *Febr.*, 15 *Maart*, 14 en 26 *Julij*, 5 *Augustus* 1817.

was om de onderdanige dienaar van den Commiss. Generaal te spelen, meermalen bewogen hebben het Curatorschap neêrteleggen, wanneer zijne belangstelling in het athenaeum niet telkens de overwinning had behaald. Hooren wij slechts hoe hij soms te moede was. »Curatoren van academiën worden ruim betaald, hebben secretariën, rentmeesters, bureau-gelden, enz.! Ik heb als Praesident, secretaris, copiïst en geldvoorschieter (zelfs zonder nu eenig crediet te hebben) den Koning gediend, — als maecenaten en voorstanders van geleerdheid liberaal handelende, kost die tijtel en die ijver een ieder mijner collegen circa ƒ450 uit eigen beurs, mij gewis wel ƒ700. Dit alles boven de bureau-gelden enz. Ik ben weder zeer in voorschot, zonder noch te weten, hoe de rekening zal afloopen? en dit alles zonder te worden aangemoedigd door eenen blijk van welbehagen des Vorsten, — zonder den bloeij van het Athenaeum te kunnen bevorderen! Ik gevoel den moed bezwijken, hoe groot ook mijne ijver moge zijn — en, indien het niet anders kan, zal ik verzoeken, dat anderen mogen belast worden met de betaling en het secretariaat bij het Athenaeum. Met aandoening van het grievendst leed, doch met de verschuldigde hoogachting verblijve," enz. [1]).

Daar het niet valt te ontkennen, dat de ongunstige toestand van 's lands financiën de meeste spaarzaamheid gebood, zou het veel beter zijn geweest, dat men zich tot de drie hoogescholen bepaald en geene athenaea opgerigt had. Nu deze inrigtingen eenmaal geschapen waren, mogten hare Curatoren ook vorderen, dat zij, die het doel wilden, ook de middelen moesten toestaan om er toe te geraken. Daarom zien wij ook geene onbetamelijke of overdreven gevoeligheid in Camper's schampere opmerking aan de regeering: »indien het instituut, waarover zij de zorge en het Bestuur uitoefenen, door gebrek aan middelen, moeste kwijnen, ware het welligt verkieslijker geen Athenaeum te bekostigen" [2]).

De Commissaris-generaal Jhr. Repelaer van Driel bleef echter doof voor Camper's betoog, dat het athenaeum krachtiger verdiende gesteund te worden. In het verslag over den staat der hooge, middelbare en lagere scholen, den 9 Maart 1818, namens den Koning, aan de S. G. aangeboden, vermeldde hij zelfs, — tot Camper's groote ergernis — dat het athenaeum te Franeker »eenigzins had opgenomen". Met

1) *Missive aan den Comm. Gen.* 29 *Janaarij* 1817, *no.* 68.

2) *Missive aan denzelfde*, 16 April 1817, no. 79.

den ondergang van het Geldersche athenaeum voor oogen, vertrouwde Camper de bedoeling van de raadslieden der kroon te weinig, dan dat de ijverige, soms wel wat heftige, Curator die uitdrukking onopgemerkt kon laten voorbijgaan. Eene zeer geschikte gelegenheid bood zich daartoe aan, toen de Oranjevorst, vergezeld van Prins Frederik, tijdens zijn bezoek aan Friesland, den 30 Junij 1818 ook te Franeker gekomen, bij hem zijn intrek nam. Niet alleen was hij hoofdzakelijk de woordvoerder, toen Z. M., onder geleide van den Gouverneur en de Curatoren, de academische gebouwen en het planetarium in oogenschouw nam [1]), hij zorgde ook dat zijne opmerkingen en inlichtingen in 's Konings geheugen bewaard bleven, want in een uitvoerig geschrift, den Koning destijds aangeboden, trachtte hij het betoog te leveren, dat het athenaeum, wel verre van slechts „eenigzins" te hebben „opgenomen", integendeel boven alle verwachting aan het doel had voldaan. Hoe was de stand van zaken in 1815? Na de vernietiging der hoogeschool door den Franschen Keizer, was de Friesche jeugd, haars ondanks, naar de overgebleven academiën geweken. Laat in den herfst van 1815 werd eerst het organiek Besluit betrekkelijk het hooger onderwijs bekend; de winter was reeds ingevallen eer het athenaeum kon worden ingewijd; eerst in Januarij en Februarij waren de collegiën in de godgeleerdheid, regten en Oostersche talen aangevangen, en desniettemin had men zich bij den aanvang reeds over het bezoek van 16 studenten te verheugen.

In het tweede jaar nam dit aantal tot 23 toe, terwijl aan twee hunner, Fr. Binkes en Nic. Tholen, door de letterkundige faculteiten te Groningen en Utrecht het eermetaal werd uitgereikt.

Het derde jaar zag het getal studerenden tot 27 klimmen. De verdienstelijke Binkes behaalde nieuwen roem, met den gouden eereprijs, hem te Utrecht voor het antwoord op eene regtsgeleerde prijsvraag toegekend, en P. Camper verwierf een gelijken prijs voor de beantwoording eener belangrijke vraag op het gebied der Nederlandsche letterkunde, en dit nog wel te Leiden, waar alle hulpmiddelen voor wetenschap der

[1]) Hij liet aan de professoren, die den Vorst in het akademiegebouw verwelkomden, zelfs de gelegenheid niet zich met den Koning »op eene ordentelijke wijze" te onderhouden, welk voorval, in de Acta Senatus, ondeugend genoeg, werd vereeuwigd, in de volgende woorden: »Door het gedurig praten van den Heer Camper over bouwen en vergroten van Localen, heeft niemand der Professoren gelegenheid gehad Zijne M: op eene ordentelijke wijze te spreken en de belangens van het Athenaeum Hoogstdeselve in zijnen waren aard te doen kennen".

jeugd ten dienste stonden; aan de hoogeschool, die het allermeest was begunstigd.

Geen minderen lof hadden de Franeker studenten ingeoogst op de examens, die zij aan de hoogescholen hadden afgelegd.

„Zoo vele gunstige omstandigheden, Sire! — dit schreef hij — „zijn niet minder toe te schrijven aan de bijzondere geschiktheid voor de letteren van Uwe Vriesche onderdanen als aan het uitmuntend onderwijs op Franeker's Athenaeum voorhanden. Zij strekken ten bewijze hoe zeer die oude zetel van geleerdheid den dank des Vaderlands, te gelijk met de bescherming des gebieders verdient. Zij waarborgen eenen steeds toenemenden bloei en luister, onder het genot van evenredige weldaden! Zij verzekeren de ruimste vergelding voor de herstelling dier voorregten, waarop Vrieslands aanspraak niet kan worden in twijfel getrokken, gelijk zij ook uit naam van U. M[t] in het voornoemde verslag zijn erkend geworden".

Na nog een beroep te hebben gedaan op de betrekking van het vorstelijk stamhuis tot Friesland; op de bijdragen van dit gewest tot de behoeften van den Staat en het bestrijden der middelen, benoodigd ter algemeene verdediging des Rijks, besloot hij: „Alle deze drangredenen Sire! zijn herhaalde, doch vrugtelooze rijzen door Curatoren bij den Heere Commiss. G[l]. v. het onderwijs enz. te berde gebragt, ten einde aan Uwe M[t]. voorgedragen, Hoogstdenzelven te bewegen Vrieslands zetel van Hooger Onderwijs in staat te stellen, gelijk voorheen, aan het Vaderland gewigtige diensten te bewijzen en diensvolgens aan het doel van Uwe M[t]. in ruime mate te voldoen. — En Sire! hoe vreemd aan onze bemoeijingen, zij het geoorloofd aan te merken, dat eene verheffing tot hoogere bestemming den schatkist weinig behoeve te drukken, alzoo ter ontwikkeling van verdiensten en bevordering van geleerdheid, de meest kostbare inrigtingen, als ziekenhuizen, uitgebreide verzamelingen van kruiden en natuurlijke zeldzaamheden niet *zoo volstrekt* benodigd zijn. Immers ook vóór de stichting dezer hulpmiddelen, hebben groote vernuften den Nederlandschen bodem en hunne naamen vereeuwigd! Jaa! velen zijn onder drukkende en zeer bekrompen omstandigheden, in de letteren en wetenschappen tot onsterfelijkheid opgeklommen".

Wij meenen tusschen deze regelen zijne overtuiging te ontwaren, dat het athenaeum, op den leest van het organiek besluit geschoeid, onfeilbaar, vroeger of later, bij gemis van levenskrachten, moest te gronde gaan, evenals dat te Harderwijk. Om dien slag af te wenden

was er voorzeker geen beter middel, dan de verheffing der inrigting tot den rang van hoogeschool. Dit was zeer juist gezien.

Niet zonder een bepaald oogmerk schreef hij dan ook eenige dagen later aan Falck, die als Minister van publiek onderwijs, de nationale nijverheid en koloniën, den Commissaris Generaal Repelaer in het begin des jaars was opgevolgd, dat „de Curatoren zich ten uitersten verblijdden over den ijver voor de studiën en het zedelijk gedrag der jeugd; dat de vooruitzigten op steeds toenemenden bloei en vermeerdering van studenten na de groote vacantie zeer gunstig waren, zoodat zij zich vleiden meer dan 30 studerenden te zullen kunnen opgeven" [1].

Wel verre dat zijn aandrang om de stiefmoederlijke bedeeling voor eene vrijgevige ondersteuning te doen plaats maken, met een gunstigen uitslag werd bekroond, gaf de beperking der som, aangevraagd voor herstelling der gebouwen, de trage restitutie van voorschotten en het achterwege blijven van maatregelen ter bevordering van den bloei van het athenaeum hem weder herhaaldelijk stoffe tot gegronde klagten [2]. Op het gering tractement van *f* 300 had men tot dusver zelfs geen geschikt onderwijzer in de levende talen kunnen verkrijgen.

Dat het onderwijs, naar mate van de beschikbare krachten en middelen, goede vruchten droeg, heeft Camper voldoende aangetoond in zijn adres aan den Koning. En geen wonder, want men kon zich verheugen over bekwame en ijverige hoogleeraren, die zelfs gaarne, ofschoon geheel onverpligt, over onderdeelen hunner vakken, collegiën hielden. Vóór de groote vacantie in 1817 waren alleenlijk in de logica en metaphysica nog geene lessen gegeven. Als reden daarvoor werd aangevoerd dat prof. Tholen, die zich gedurende 27 jaren uitsluitend aan de wiskunde had gewijd, en zijn werkkring door bijvoeging der natuurkunde reeds verzwaard zag, het ondoenlijk achtte nog meer te onderwijzen. De ware reden was echter, dat Tholen het Latijn niet genoeg verstond, om lessen in deze taal te kunnen geven. Dezelfde reden was oorzaak, dat hij nimmer te bewegen was het Rectoraat op zich te nemen. Camper bewerkte echter, dat in de leemte spoedig werd voorzien door prof. van Hengel, en daarna door prof. Amersfoordt.

Daarentegen kon het niet anders dan nadeelig zijn voor het Athenaeum dat jeugdige en bekwame hoogleeraren zoo spoedig naar elders werden verplaatst. Hamaker verkreeg namelijk reeds in 1817 een leerstoel te Leiden, van Hengel vertrok in 1818 naar het Athenaeum Illustre

1) *Missive* 6 *Julij* 1818, no. 142. 2) *Miss.* 6 *Mei*, 2 *Sept.* 1819, no. 169, 183.

te Amsterdam. Telkens keerde, ook in volgende jaren, dit kwaad terug.

Camper mogt althans nog de voldoening smaken, dat het athenaeum overeenkomstig de wettelijke grondslagen tot stand was gekomen. Uitzigt op de vervulling van zijn geliefkoosden wensch, dat het nog eens een trap van bloei zou bereiken, die het waardig maakte om den voormaligen rang te hernemen, bestond er voorzeker nog niet, toen zijn dood op den 5 Februarij 1820 de beide andere Curatoren in geene geringe verlegenheid bragt. Daar toch de geheele administratie door Camper gevoerd en de correspondentie en het secretariaat aan zijne uitstekende handen was overgelaten, was geen hunner in de zaken volkomen te huis. Vergaderingen waren nimmer, hoogst zelden althans, gehouden, omdat voor reis- en verblijfkosten geen fonds beschikbaar was geweest. Bovendien was Conradi een man, die wegens eene aanhoudende ligchamelijke ongesteldheid zich niet van huis konde begeven. Alle archieven berustten onder Camper, die — zooals Conradi destijds aan van Lijnden schreef — „alles, alles heeft gedaan". Buiten staat om in zijn toestand iets ten nutte van de zaak te kunnen doen, gaf Conradi gevolg aan zijn lang gekoesterd voornemen — waarvan Camper hem echter steeds had terug gehouden — om een eervol ontslag te verzoeken.

Weldra namen W. F. L. Baron Rengers, directeur der directe belastingen te Leeuwarden, en Mr. F. J. J. van Scheltinga, lid der Staten-Generaal, de vacante plaatsen in.

Voort te bouwen op de bestaande grondslagen en, zoo mogelijk, de verhooging te bevorderen van den rang der inrigting, waarover zij gesteld waren, was de taak die hun wachtte. Zij vonden den hortus in den meest bevredigenden toestand, zoodat zij vrijheid vonden aan de regeering te berigten [1], dat „de uitnemende goede staat, waarin de Hortus zich bevindt, ja zelfs deszelfs rijkdom in planten, in vergelijking van de middelen, welke tot derzelver vermeerdering kunnen besteed worden, de bewondering verwekte van ieder kenner en getuigen van de kunde en den vlijt van den hortulanus".

Voor de bibliotheek werd jaarlijks ongeveer ƒ650, in latere jaren ƒ1000 en ƒ1100 als gewoon subsidie beschikbaar gesteld. Wanneer de kosten voor bindwerk en die der vervolgwerken hieruit bestreden waren, dan bleef er tot aankoop echter niet veel over. Meermalen verkreeg

---

[1] *Jaarverslag* 1820/21.

men daarentegen eene buitengewone toelage om op de eene of belangrijke auctie inkoopen te doen, zooals in 1824 op die van Meerman, en in 1838 op die van Reuvens. De regeering zond, vooral na 1830, ook vele kostbare werken ten geschenke, en er zijn voorbeelden van gelijke belangstelling, door bijzondere personen betoond.

Langzaam vorderde het bewerken van den catalogus, in voegen bij het organiek besluit bepaald. Nadat deze arbeid door den bibliothecaris de Wal was voorbereid, werd hij door zijn opvolger prof. Amersfoordt eerst met kracht voortgezet, evenwel niet zonder buitengewone subsidiën, ten behoeve van hen, wier hulp hij inriep, onder welke zijn broeder, de Sneeker Rector H. Amersfoordt, de eerste plaats bekleedde. Het vroegtijdig overlijden van den hoogleeraar-bibliothecaris gaf op nieuw vertraging, totdat de verdere uitvoering aan zijn broeder werd opgedragen. Krachtig steunde de Curator Mr. F. J. J. van Scheltinga de bewerking van den catalogus, met eene gifte van *f* 1200, die hij den 25 Sept. 1827 aan den Senaat tot dat einde ter hand stelde. Hieraan was men, hoewel eerst in 1842, de uitgave verschuldigd van den *Novus Catalogus bibliothecae publicae Franequeranae. Partis primae sectio prior, libros theologicos complectens.*

Hoe het met de hulpmiddelen bij de schei- en ontleedkundige lessen stond, ontwaarde ik uit een brief van prof. Ens aan de Curatoren, houdende, dat »het eigenlijk (chemisch) laboratorium in meer dan één opzigt vervallen is, dat de werktuigen bij de chemie *weinige*, en die voor de anatomische, physiologische, heel- en vroedkundige lessen *geene* zijn, dan alleen eene anatomische Ettü en een Fantóme, en dus bij deze lessen gebruik moet gemaakt worden van werktuigen, welke het bijzonder eigendom zijn van den professor" [1]).

Veel kon er in volgende jaren, bij gebrek aan middelen, ook niet worden aangekocht. In 1828 had men zich echter te verheugen over een belangrijk geschenk van Jhr. Ph. E. A. Vegelin van Claerbergen, bestaande uit het kabinet van zieke beenderen met nog eenige voorwerpen (opgezette dieren), door hem aangekocht op de verkooping van wijlen zijn schoonbroeder Dr. J. W. Quaestius, alles in eene fraaije glazen kast. Voorts verkreeg men op dezelfde verkooping het simplicienkabinet van Dr. Quaestius. Prof. Claas Mulder maakte wijders bij zijne lessen gaarne gebruik van het onder hem berustende rijke kabinet zijns vaders, wijlen prof. Joh. Mulder.

---

[1]) *Missive* 16 *Nov.* 1823.

Beter was het gesteld met de natuurkundige werktuigen, sedert eene belangrijke verzameling der voormalige academie in 1821 door de Leidsche universiteit was teruggeven. In 1826 verkreeg het athenaeum, door aankoop te Parijs, ook eenige uitmuntende nieuwe instrumenten.

Curatoren ondervonden ook de welwillendheid der regeering in de verdubbeling hunner toelage voor bureaukosten, daar deze op de tienjarige begrooting van gewone uitgaven in 1820 van *f* 200 op *f* 400 werd gebragt. Hunne te voren zoo omslagtige administratie, waarover Camper steeds had geklaagd, werd spoedig daarna aanmerkelijk vereenvoudigd, zóó, »dat Curatoren daar verbazend weinig last van zouden hebben", gelijk Jhr. van Eisinga in een brief aan den Curator van Scheltinga mededeelde [1]).

Mogt het athenaeum zich niet zoolang als het wenschte over het bezit van de vermelde kundige en ijverige hoogleeraren verheugen, in de keuze van hunne opvolgers was men doorgaans zeer gelukkig. In de godgeleerdheid volgden op van Hengel eerst Amersfoordt, daarna de Geer, die evenwel, mede wegens eene aanhoudende oogziekte, niet zoo nuttig heeft kunnen werkzaam zijn als velen wel gewenscht hadden. In Muurling, en na diens vertrek naar Groningen in Scholten, vond men waardige verlichte mannen, die met lof en eer hun onderwijs gaven, en ook als kanselredenaars zeer gezocht en geliefd waren. Van de regtsgeleerden behoef ik slechts de namen van Gabinus de Wal, Philipse en de Greve in herinnering te brengen, om bij ieder de overtuiging te vestigen, hoe uitstekend hun vak steeds was vertegenwoordigd. In de geneeskunde bleef men het voortdurend bezit van een practisch ervaren hoogleeraar als Sicco Ens waardeeren. Na Allardi onderwezen achtereenvolgens van Breda, Cl. Mulder en P. Harting de kruid-, schei- en artsenijmengkunde. Aan geen hunner zal eene eereplaats op het gebied der wetenschappen worden betwist; evenmin aan hunne ambtgenooten J. W. Ermerins en W. A. Enschedé, hoogleeraren in de wiskunde en bespiegelende wijsbegeerte. Vestigt men het oog op den leerstoel der Oostersche taal- en letterkunde, waarop Hamaker, Swijghuisen Groenewoud, Juijnboll en Veth waren gezeten, of op dien in de letteren, waarop wij Ev. Wassenbergh, »den waardigen erfgenaam van den roem en de verdiensten der Hemsterhuizen en Valckenaer's", en, na de Crane, Rovers ontmoeten, wie zal het dan durven ontkennen, dat Franeker's athenaeum roem mogt dragen op eene onafgebroken rij van geleerden,

---

1) *Miss.* 3 *Junij* 1832.

wier bezit door de drie acadamiën om het zeerst werd verlangd? Vereerend blijft het voor de Curatoren, dat zij telkens eene zoo goede keuze uit de jeugdige priesters der wetenschappen wisten te doen, dat de regeering daaraan steeds zonder aarzelen het zegel van goedkeuring kon schenken.

Door het zevental hoogleeraren werden doorgaans vaste collegiën gegeven in de kerkelijke geschiedenis, de gronden der bijbelsche uitlegkunde en de natuurlijke Godgeleerdheid; over de Instituten en het natuurregt; in de ontleedkunde, phijsiologie en materies medica; in de proefondervindelijke natuurkunde en wiskunde; in de kruid-, schei- en artsenijmengkunde; in de logica en metaphysica, Latijnsche en Grieksche letterkunde en Romeinsche oudheden; in de Oostersche letterkunde en oudheden, benevens in de gronden van het Arabisch; ook in de geschiedenis en de Nederlandsche taal- en letterkunde.

Voorts werden, zoo dikwijls zich hiertoe leerlingen aanboden, bovendien nog onderwezen, de encyclopaedia juris, Grieksche oudheden, vaderlandsche geschiedenis, pathologie, anatome comparata en natuurlijke geschiedenis. In de sterrekunde gaf prof. Ermerins privaat-onderwijs. Prof. Ens lichtte zijne ontleedkundige lessen toe met sectiones cadaverum, met praeparaten uit het theatrum anatomicum en uit zijne eigene verzameling. Aan het verlangen van meer gevorderde leerlingen werd meermalen zelfs voldaan door collegiën in de pandecten, vroedkunde, medicina practica en forensis, zoo ook door dispuutcollegiën [1]).

Aan eene schoone gelegenheid om in de verschillende zalen van den tempel der wetenschappen door ervaren gidsen te worden rondgeleid, heeft het te Franeker mitsdien niet ontbroken. Wij hebben uit Camper's adres aan den Koning reeds gezien, welke vruchten het athenaeum aanvankelijk afwierp; wij kunnen zijne opgave vervolgen met het berigt van prof. Groenewoud, die den 10 Nov. 1821 aan Curatoren schreef, dat tot dusver »elk jaar ons Athenaeum een jongeling opgeleverd heeft, welke op eene der akademiën eenen prijs behaalde". Hoogst opmerkelijk is 'tgeen wij in het verslag over 1823 lezen, te weten: »Als eene vleijende bijzonderheid voor het Athenaeum verdient aangemerkt te worden, dat gedurende het voorgaande Rectoraat *zeven* prijsverhandelingen, opgesteld door kweekelingen van het Athenaeum, den *gouden eereprys* of het *accessit* verwonnen hebben aan de hoogescholen, zijnde deze jongelingen deels nog aan dit Athenaeum, toen zij die verhande-

[1]) *Missive van professoren aan Curatt.* 10 *Januarij* 1826.

lingen inzonden, deels reeds vertrokken, doch de gronden hunner studiën te Franeker gelegd hebbende".

In het volgend jaar verleende de Leidsche universiteit wederom het accessit op de prijsverhandeling van een Franeker student.

Maar waartoe meer voorbeelden bij te brengen tot staving van de algemeen erkende waarheid, dat er uitstekend onderwijs werd gegeven?

Beantwoordde daarentegen het aantal leerlingen, laten we niet zeggen aan de verwachting, — maar aan het doel der inrigting? Op deze vraag kan moeijelijk bevestigend worden geantwoord.

De statistiek geeft over een 27-jarig tijdperk de volgende resultaten met opzigt tot de inschrijvingen en recensien onder de verschillende rectoraten:

	Inschr.		Recens.		Recens.
1815/16	19	1816	16	1837	35
1816/17	16	1817	26	1838	34
1817/18	13	1818	35	1839	37
1818/19	7	1819	31	1840	27
1819/20	11	1820	27	1841	25
1820/21	5	1821	24	1842	16
1821/23	18	1822	30		
1823/24	10	1823	31		
1824/25	15	1824	38		
1825/26	14	1825	38		
1826/27	26	1826	39		
1827/29	26	1827	41		
1829/32	54	1828	50		
1832/34	24	1829	58		
1834/36	38	1830	60		
1836/38	16	1831	51		
1838/40	21	1832	41		
1840/42	18	1833	30		
1842	1	1834	32		
	——	1835	31		
	352	1836	35		

Gemiddeld kwamen er dus jaarlijks ruim 13 studenten aan. Hierbij verlieze men niet uit het oog, dat deze kleine schare niet uitsluitend bestond uit jongelingen, die een wetenschappelijken graad zochten,

maar dat daaronder een beduidend aantal was, dat zich enkel tot plattelands-geneeskundigen bekwaamde. In het verslag van 1826 wordt er uitdrukkelijk op gewezen, dat dit toen, even als in vorige jaren, het geval was. Wezenlijke medici waren er steeds in geringen getale, zoodat het auditorium van prof. Ens grootendeels bestond uit toekomstige plattelands-heelmeesters, die, na eene tweejarige studie, voor de provinciale geneeskundige commissie een examen deden, dat door hun leermeester Ens werd afgenomen [1]). Hun aantal evenaarde bijna dat der overige studenten te zamen, van welke de theologanten nimmer meer dan een achttal bereikten. Voor 't meerendeel trof men er juristen aan, die door het degelijk onderwijs van de Wal, Philipse en de Greve werden aangetrokken. De eerste werd door verscheidene zijner leerlingen naar Groningen gevolgd, terwijl het in de dagen van de Greve niet alleen eene uitzondering genoemd kon worden, wanneer uit Friesland een toekomstig jurist onmiddellijk naar eene der academien vertrok, maar zelfs jongelieden uit andere provincien naar Franeker overkwamen om zijne lessen bij te wonen. Overigens waren de kweekelingen, van den beginne af aan, bijna zonder uitzondering Friezen.

Vele ouders vonden hier eene gunstige gelegenheid om hunne zonen minder kostbaar en met minder gevaar eene wetenschappelijke opleiding te geven. In hun verslag van 1821 wezen de Curatoren er op, dat het aantal studenten aanmerkelijk zou toenemen, wanneer slechts de prepaedeutische examens te Franeker konden worden afgelegd. Meer bepaald vestigden professoren en curatoren ten jare 1823 hierop de aandacht der regeering, evenwel met geen ander gevolg, dan dat de Minister hun antwoordde, dat dit onderwerp eene ernstige overweging verdiende, bij eene herziening van het besluit van 1815, waartoe het tijdstip misschien niet ver meer verwijderd was. En werkelijk herleefde de hoop, toen nog vóór het einde des jaars, bij een ministerieel schrijven, met het oog op die voorgenomen herziening, aan het oordeel van Curatoren de vraag werd onderworpen of eenige wijzigingen ten nutte van het athenaeum zouden verdienen gemaakt te worden in de bepa-

[1]) Dr. J. Banga, prof. Ens en prof. Mulder, leden van de provinc. Comm. van geneesk. toevoorzicht, vormden een plan tot oprigting eener heel- en vroedkundige school, met een nosocomium, te Franeker. Beide professoren stelden zich beschikbaar om provisioneel en zonder remuneratie de afzonderlijke lessen in de vroedkunde aan de vrouwelijke leerlingen te geven. Eerst zou het armhuis, vervolgens de oude kazerne tot een ziekenhuis verbouwd werden. In 1830 was de zaak nog hangende. *Reg. Fran. arch.* no. 3270.

lingen, voorkomende in het 2e hoofdstuk van het besluit van 1815. Het hierop ingewonnen advies van professoren is van groot belang voor de kennis van den toestand en de beteekenis van het athenaeum [1]. Wij ontleenen aan dit stuk het volgende:

„Hoezeer wij, na eene nu achtjarige ondervinding, vermeenen, dat het Athenaeum zich met alle reden beroemen mag op de openlijk bewezene goede vorderingen, door een aantal zijner kweekelingen in onderscheidene vakken van studie gemaakt, en hetzelve dus dadelijk betoond heeft, zooverre de bepaalde kring van werkzaamheid, tot nog toe vergund. toeliet, allezins nuttig te zijn geweest tot bevordering der wetenschappen, kan het echter der oplettendheid niet ontgaan, dat gedurende dit tijdverloop het getal van hen, die de lessen bijwoonden, jaarlijks door elkander dertig bedragende, als nog te klein moge geacht worden, om dat uitgebreid nut voor de Vriesche jongelingschap te doen, hetwelk het zoude kunnen en behooren te doen, en zekerlijk door Zijne Majesteit bedoeld en gewild wordt.

Tijdens de vernietiging der Vriesche Universiteit door den Franschen Keizer, waren hier tusschen de 70 en 80 studenten, bijna allen Vriezen; een getal, dat, de bevolking van deze provincie, welke tot die van Holland als 1 tot 5 staat, in aanmerking genomen, rijkelijk kan opwegen tegen het getal, 't welk men te Leijden telde. Waarom zoude men niet thans ook nog een even aanzienlijk getal Vriesche jongelingen te Franeker kunnen verwachten? indien er niet in de inrigting zelve van het Athenaeum tot dus verre eene oorzaak lag, waardoor het getal, zoo in het geheel van die, welke zich herwaarts begeven, als van die, welke t' elken jaar zich te gelijk hier bevinden, noodzakelijk zeer wordt verminderd.

Die oorzaak toch meenen wij daarin te vinden, dat volgens de tot nu toe bestaande orde, ieder student, die zich voor de godgeleerdheid, regtsgeleerdheid of geneeskunde, in voorbereidende wetenschappen geoefend heeft, alvorens tot zijne hoofdstudiën over te gaan, genoodzaakt is, aan eene der academiën den voorbereidenden graad van kandidaatschap daartoe, zooals men het noemt den *gradus ut transeat*, volgens art. 73, 98, 99 en 95 te verkrijgen.

Hiervan was dan, blijkens de ondervinding, het gevolg, vooreerst, dat vele Vriesche jongelingen, schromende, het zij dan met eenigen

---

[1] *Miss. van Curatt.* 21 *Maart* 1823, no. 17, 18; *van den Minister*, 5 *April* 1823, no. 8, 26 *Nov.* 1823, no. 10. *Memorie aan het collegie v. Curatoren*, 8 *Febr.* 1824.

grond of niet, zich aan een examen te onderwerpen, dat door anderen, dan hunne eigene leermeesteren afgenomen wordt, om die reden zich terstond, van den beginne af, naar eene academie begaven, en dus zooveel hen betreft de heilzame bedoeling van een athenaeum in Vriesland verijdelen. Ten tweede, dat die gene, welke zich boven dien schroom verheffen, en herwaarts tot voorbereidende studiën begeven, weldra, dikwijls in het begin van het tweede jaar, bij eene of andere academie zich tot het examen aanbiedende, daardoor met dezelve in zoodanige betrekking geraken, dat zij zelden langer, dan dit tweede jaar hier verblijven, waardoor dan ook veelal het eigenlijk onderwijs in de Godgeleerdheid, regten en medicijnen, zelfs voorbereidend, zooals bij het art. 46 aangeduid wordt, dus tegen de bedoeling zelve der wet, bij het Athenaeum nutteloos wordt gemaakt. Om nu niet eens te gewagen, hoe de ondervinding leert, dat ook die jongelingen, zich tot een examen bij hun onbekende professoren met zekere angstvalligheid voorbereidende, daardoor, met aanmerkelijk tijdverlies, dikwijls den geregelden loop hunner studiën, noodeloos, maar tot hun nadeel, afbreken.

Hadden nu beide deze vermelde omstandigheden geene plaats, dan had men billijk hier een veel grooter getal studenten te verwachten, en deze zouden ook zekerlijk veelal èn langer verblijven, èn geruster hunne studiën ook in de eigenlijke faculteiten voortzetten".

Op deze gronden achtten de professoren het mitsdien van belang:

1° dat aan het athenaeum de bevoegdheid werd toegekend den voorbereidenden graad van kandidaatschap in de letteren en in de wis- en natuurkunde, voorts den graad van kandidaat in de regten, medicijnen en letteren te verleenen;

2° dat ter tegemoetkoming van min gegoede jongelingen van landswege jaarlijks tien of vijftien subsidiën, ieder van ƒ200, beschikbaar gesteld werden;

3° dat tevens de bevoegdheid gegeven werd om aan hen, die in Friesland te huis behoorende, na afloop hunner voorbereidende studiën, ook de theologische studiën naar eisch volbragt hadden, den graad van kandidaat in de theologie volgens art. 82, althans een even geldig getuigschrift aan het kerkbestuur tot het proponents-examen, te verleenen.

4° Daar voor het propaedeutisch examen in de godgeleerdheid de kennis der Nederlandsche taal- en letterkunde vereischt werd, naar art. 41, onderwees geheel ongehouden de grijze Wassenbergh dit vak,

vermits alleen aan athenaea in eene hoofdstad een professoraat daarvoor geschapen was. Het onderwijs in de Nederlandsche taal- en letterkunde behoorde derhalve ook bij dit athenaeum onder de verpligte vakken opgenomen te worden.

5° Ter meerdere verbreiding van nuttige kundigheden, zou het wenschelijk kunnen geacht worden, dat ook het onderwijs in de Landhuishoudkunde te Franeker werd ingesteld;

6° dat de professor Theologiae, op den voet van concionator academicus, een zeker getal zondagavond-beurten vervulde, onder billijke vergoeding als van ouds;

7° dat al wat tot de inwendige inrigting en orde, het gezag van den R. M. en van den Senaat en de discipline, vereischt moge worden, naauwkeuriger worde bepaald.

Curatoren vereenigden zich met deze wenschen, en voegden er nog eene bij, namelijk de wettige regeling en de beperking der vacantiën [1]).

Uit deze memorie verneemt men dus duidelijk van bevoegde zijde de redenen, die den duurzamen bloei van het athenaeum in den weg stonden. Wij meenden hier de tijdgenooten zelve te moeten laten spreken.

Wie hunner echter in de regeerings-aanvrage om consideratiën meer gezien had, dan eene beleefdheid, zag zich deerlijk teleurgesteld, toen de Administrateur voor het onderwijs enz. kennis gaf, dat Z. M. het verzoek om aan het athenaeum de bevoegdheid tot het verleenen van graden toe te kennen, had gewezen van de hand [2]).

Daarentegen is het nader verzoek van prof. de Geer, om iedere maand eene preekbeurt waar te nemen, toegestaan, en alzoo de betrekking van academie-prediker aan het theologisch professoraat verbonden, op eene toelage van *f* 250 [3]). Ook kwam de wettelijke regeling der vacantiën tot stand [4]). Eindelijk zag men nog — na herhaalden aandrang, — met ingang van 1 Januarij 1829, een lector in de nieuwe talen benoemd, op eene jaarwedde van *f* 300. Het hoog gewigt der zaak drong den Senaat om bij de eerste geschikte gelegenheid het

[1]) »De reden, welke men plagt te geven voor de noodzakelijkheid der lengte van de groote vacantie aan de academiën, dat n.l. vele vreemdelingen, als Engelschen, Duitschers en Hongaren onze academiën bezogten, voor wie eene kleinere vacantie om de kostbaarheid, moeijelijkheid en langdurigheid van de reis naar hun Vaderland niet voldoende was, is op ons Athenaeum van geene toepassing". *Miss.* 27 *Febr.* 1824, no. 6.

[2]) *Miss.* 11 *Maart* 1826, no. 29.

[3]) *K. B.* 13 *Jan.* 1826, no. 108. [4]) *K. B.* 8 *Sept.* 1827, no. 216.

vraagstuk op nieuw aan 's Konings welbehagen te onderwerpen. Daarom overhandigden Groenewoud en Mulder aan Z. M., toen deze zich den 23 Julij 1830 te Leeuwarden bevond, eene memorie, waarin wederom ernstig aangedrongen werd op het verkrijgen van bevoegdheid tot het afnemen van examina. Het tijdstip om dit verzoek te doen scheen wel gunstig gekozen, want in het aantal studenten viel sedert eenigen tijd een merkelijke vooruitgang te bespeuren.

Bij de recensie op 10 Oct. 1830 waren zij — gelijk wij zagen — zelfs 60 in getal, waaronder 24 nieuw ingeschrevenen.

Een gewigtiger staatsbelang echter stelde weldra alles op den achtergrond.

Juist in deze dagen, toen dat aantal het hoogste toppunt had bereikt, klonk immers het „te wapen" tegen België. Franeker's studenten wilden op deze roepstem niet achter blijven. Op de mededeeling van hun voornemen aan den Senaat, met verzoek om raad en inlichting omtrent de beste wijze, waarop zij Vorst en Vaderland zouden kunnen dienen, volgde eene oproeping van alle studenten tegen den 24 October 1830 in het klein auditorium, waar de R. M. prof. Ermerins hen toen aansprak, nagenoeg in de volgende bewoordingen:

„De Senaat heeft met welgevallen de geestdrift vernomen, welke onder de kweekelingen des athenaeums heerscht, om bij de benarde omstandigheden des Vaderlands de wapenen tot deszelfs verdediging op te vatten en kan niet dan die geestdrift toejuichen en aanmoedigen. Zij wilde dan ook niet afzijn, dit hier aan allen te betuigen en meende, dat zij, om de goede zaak te bevorderen, aan H. studenten de beste weg moesten aanwijzen om tot het edele doel te geraken. Zij maakt daarom Hrn. studenten opmerkzaam, dat het om meer dan eene reden minder goed zoude zijn zich bij verschillende corpsen te engageren, maar dat het raadzaam ware, om gezamentlijk zich tot de dienst bij een en hetzelfde corps aan te bieden. Meest wenschelijk scheen het der Senaat toe, dat men zich aan de vrijwillige flankeur-compagnie van de Groninger Hoogeschool aansloot; of anders, dat men verzocht, gevoegd te worden bij de eerste ban der schutterij te dezer stede".

De vermaning om hunne ouders te raadplegen bleef — gelijk wel van zelf spreekt — niet achterwege.

Achttien jongelingen boden den Koning weldra aan om bij de Groninger Flankeur-compagnie vrijwillig te dienen [1]). Van den Directeur-

[1]) Dit achttiental bestond uit S. W. Tromp, F. Vening, A. E. Ferf,

Generaal van oorlog ontvingen zij hierop het berigt, dat hun aanbod met welgevallen was ontvangen en met erkentenis aangenomen, in de verwachting dat de Groninger studenten hen gaarne in hun midden zouden opnemen.

Vernemende, dat de jeugdige strijders den 11 November zich naar Groningen dachten te begeven, noodigde de Senaat hen uit om zich des voormiddags te 11 ure te vereenigen op het plein van het athenaeum, waar ook de overige studenten verzocht werden „in costuum" te komen. Op het bepaalde uur verschenen aldaar zoowel de Rector en Senaat als de Burgemeester. Na treffende toespraken te hebben aangehoord, vormden de vrijwilligers zich tot een trein tusschen de professoren, gevolgd door de overige studenten, voorafgegaan door muziek. Met de vurigste wenschen voor het heil des vaderlands bezield, werden zij aldus, onder toejuiching der verzamelde menigte, uitgeleid naar het schip, dat hen verder zou brengen [1]).

Den 16 November werden zij bij de Groninger Flankeurs ingelijfd. Slechts tien dagen later, Vrijdag den 26 November, ging de compagnie op marsch van Groningen, over Leeuwarden en Franeker, naar Harlingen, waar zij naar Amsterdam zou worden ingescheept. De geheele reis door Friesland scheen een zegepralende optogt gelijk te zijn. Hooren wij, wat de Secretaris van den Senaat omtrent hare ontvangst en doortogt te Franeker opteekende!

„R. M. en Senaat in de Senaatkamer vergaderd zijnde, is eene commissie, bestaande uit den R. M. Ermerins en de Hoogl. Ens en Mulder, benoemd om buiten de stad de flankeur-compagnie op te wachten en naar het athenaeum te geleiden, alwaar de overige Hoogleeraars dezelve zullen verbeiden.

Genoemde commissie, de compagnie ter bestemder plaatse hebbende opgewacht, geleidt dezelve door de met vlaggen verzierde straten naar het academieplein, alwaar de R. M. eene doelmatige, hartelijke aanspraak aan de gansche compagnie en derzelver aanvoerders houdt, bijzonder onze jongelingen aan de welwillendheid van hunne Groninger medemakkers aanbevelende.

De Groningsche Hoogleeraar van Oordt, als Luitenant bij de Com-

---

E. J. Diest Lorgion, A. Snethlage, B. J. de Kok, M. L. van de Woestijne Voerman, P. Adama Zijlstra, W. A. te Wechel, J. W. Tromp, C. M. A. S. van der Aa, H. J. Silvergieter Hoogstad, J. Haitsma Mulier, G. E. Le Maire, A. C. Wijckerheld Bisdom, C. Meijer, E. Roos van Bienema, B. B. Postumus de Jong.

1) *Acta Senatus*, 22, 24 *Oct.*, 7 en 8, 9, 11 *Novemb.* 1830.

pagnie vrijwillig dienende, beantwoordt de aanspraak van onzen R. M. op eene even doelmatige wijze.

Rector en Senaat boden daarna aan de compagnie de in de localen des Athenaeums gereed staande ververschingen aan en geleidden vervolgens de compagnie onder wisselende aandoeningen van toejuiching en weemoed naar de schepen, die de vaderlandlievende jongelingen naar Harlingen zouden overbrengen" [1]).

Het ligt buiten ons bestek om de Flankeurs te volgen op het strijdveld, noch op den terugtogt, die den 18 September 1831, alzoo na een tijdsverloop van 10 maanden, te Tilburg aanving. Onvermeld mag hier echter niet blijven, dat zij bij hun feestelijken intogt te Groningen op den 30 September mede verwelkomd zijn geworden door eene commissie uit den Franeker Senaat, bestaande uit de hoogleeraren Rovers en Mulder [2]).

---

[1]) *Acta Senatus*, 27 Nov. 1830. *Gedenkb. der vrijwillige Flankeur-compagnie Groninger en Franeker Studenten.* Gron. 1832, blz. 32, 70.

[2]) Bij Senaatsbesluit van den 26 Sept. bevorens was reeds aan de Franeker Flankeurs het eereburgerschap der Groninger academie toegekend, waarvan hun het diploma den 1 October op de Area plegtig is uitgereikt. Het luidde (zie Dr. Jonckbloet, *Gedenkboek der hoogeschool te Groningen*, blz. 203):

RECTORE MAGNIFICO

PETRO HENDRIKSZ.

Cum centuria Civium Academiae Groninganae et Alumnorum Athenaei Franequerani, qui anno proximo arma pro patria ceperant, ex decreto Regis Celsissimi honorifice in tempus dimissa sit, ut ad literas et doctrinas excolendas studia sua converteret, Senatus Academicus, ut suae erga Alumnos Athenaei, qui cum nostrae Academiae Civibus in Societatem militiae venire voluerunt, atque erga huius centuriae ductores benivolentiae atque aestimationis exstaret documentum, Viros fortissimos, Centurionem, huiusque Vicarium primi ordinis, atque eiusdem centuriae milites Athenaei Franequerani Alumnos *honoris causa* civitate Academica donare decrevit.

Ex decreto igitur Senatus Academici inter Universitatis, quae Groningae est, Cives *honoris causa* receptus et Albo Academico inscriptus est Groningae pridie Calendarum Octobris anni millesimi centesimi (*sic*) trigesimi primi.

Vreugde en opgewondenheid deden ook het dichtvuur ontblaken. Men leze slechts: B. H. Lulofs, *Aan de dappere studenten van Groningen en Franeker*, Gron. 1831; *Feestliederen bij de terugkomst van de vrijwillige keur-compagnie der Groninger en Franeker studenten, gedrukt in eenen daartoe opzettelijk vervaardigden tempel op de Groote markt te Groningen*, 30 Sept. 1831; *L. D. Poitevin*, *Hommage aux étudians flanquers volontaires de Groningue et de Franeker.* Gron. 1831. Hunne handteekeningen werden gefacsimileerd in een *Album.*

Te Franeker werden inmiddels ook toebereidselen gemaakt om de terugkeerende muzenzonen eene waardige ontvangst te bereiden. De commissie, die zich hiermede beijverde, bestond uit de hoogleeraren Ermerins en Mulder, den burgemeester de Swart en de heeren Stinstra en Banga. Prof. Ens zou, bijgestaan door eenige dames [1]), zorgen dat de academiekerk en de eetzaal met groen werden versierd. Aan de Curatoren van 't athenaeum, aan de officieren der Flankeur-compagnie en den Rector en Senaat der Groninger hoogeschool rigtte men de uitnoodiging om getuigen te zijn van het feest, dat Franeker op den 10 October wachtte. Gaarne werd aan deze roepstem gehoor gegeven, zoo door de Curatoren van Zuylen van Nijevelt en Rengers, als door den Kapitein van der Brugghen, de luitenants van Pallandt en van Oordt, drie onderofficieren en eenige Flankeurs, mitsgaders door drie Groninger hoogleeraren, de Wal, Nienhuis en S. Stratingh, Ez., hiertoe door den Senaat aangewezen.

Ter eere van de teruggekeerde Friesche studenten gaven de leden der groote Societeit te Leeuwarden, in de smaakvol gedecoreerde Concertzaal, den avond te voren eene luisterrijke partij, die door de meest aanzienlijke ingezetenen werd bijgewoond.

Den volgenden morgen te 8 ure begaven de Franeker Flankeurs, met de officieren en verder genoodigde leden der compagnie, zich in de schuit, bestemd om hen terug te voeren. Hier vonden zij een ontbijt gereed. Intusschen hadden de Franeker ingezetenen de woningen met groen en vlaggen versierd. Te 9 ure vergaderde de Senaat, waarna de Prorector (de Rector Ermerins was ongesteld) tegen 10 uur zich naar het huis van den Burgemeester begaf, om de Curatoren af te halen.

»H.H. Curatoren en verdere trein" — zoo luidt het Senaats-protocol — »vervoegden zich kort daarna buiten de Oosterpoort en wachtten daar de vrijwilligers (bestaande behalve uit de Flankeurs bij de Groninger Compagnie ingelijfd, uit hen, die zich bij andere corpsen vervoegd hadden) op. Aldaar werd het aangekomen Corps begroet bij monde van den Hr. Baron van *Zuÿlen van Nÿevelt*, welke eene plegtige aanspraak deed. De trein zich in de bepaalde order naar het stadshuis begeven hebbende, werd aldaar door den Hr. Burgemeester *J. de Swart*,

[1]) Tot de directie van alle zoodanige verrigtingen, waarbij de raad en hulp van Dames te pas kwam, werden uitgenoodigd Mevr. Telting, Mevr. Fontein, Mevr. Ermerins, Mevr. de Greve en Mevr. Mulder.

namens de stedelijke regering hartelijk aangesproken, waarna de optogt naar het gebouw des Athenaeums plaats vond.

Aan de poort des gebouws werd de trein door den Senaat en kommissie van de Groningsche Senaat ontvangen en onmiddellijk in de academiekerk geleid. De R. M. nog door ziekte verhinderd zijnde, zoo werd de Redevoering in de academiekerk uitgesproken door den Prorector Mulder, die tot grondslag van zijne rede eene schets van zijnen vriend genomen had. Hij betoogde, dat de vrijwillig ten krijgsdienst getogene studenten gedaan hebben hetgeen noodzakelijk was, hetgeen behoefte was voor het vaderlandsch hart en hetgeen edele vruchten voor het vaderland en de uitgetrokkenen zelve had opgeleverd en nog opleveren kon. Hij mengde door dit betoog de uitdrukking van gepaste lof- en dankbetuiging aan de edele jongelingen, die hun leven voor het vaderland hadden veil gehad. De menigte van deelnemende toehoorders, de smaakvolle verziering van de kerk, alles werkte mede om de belangstelling en vreugde op te wekken en gaande te houden. Na het eindigen der redevoering vertoefde men kort in de Senaatskamer, begevende zich de trein toen naar de Sint Martini kerk, die niet meer toehoorders had kunnen bevatten, als er in zaamgekomen waren. Prof. *de Geer* sprak daar eene ernstige godsdienstige rede uit, waarin hij de vrijwilligers opmerkzaam maakte op hunne bewaring en redding, en op de daaruit voortvloeijende verpligtingen.

De stoet van daar naar het Athenaeum teruggekeerd zijnde, scheidde men van elkaar, nadat de vrijwilligers bij eenige voorname ingezetenen, en de kommissie tot regeling van het feest met Hrn. Curatoren en de Officieren *van der Brugghen* en *van Pallandt* bij den Heer Burgemeester, waren ter tafel genoodigd.

's Avonds verzamelden zich, behalve de gansche stoet, de ouders en naaste betrekkingen der vrijwilligers, benevens de burgerlijke en militaire autoriteiten dezer stad in de keurig verzierde zaal ter huize van *de Jager*, aan de Breede Plaats, en werd aldaar onthaald op een *collation*, waarvan de schotels door ingezetenen der stad ten geschenke gezonden en door de kommissie. van Dames geordend waren geworden. Gulle gastvrijheid en gepaste vrolijkheid heerschten aan dezen disch, zoodat allen lang vertoefden en letterlijk niet een eenig zweem van ongeregeldheid voorviel. De meest gepaste en welgemeende toasten werden onder leiding van den Heer ceremoniemeester *de Greve* ingesteld. De meeste huizen der ingezetenen en openbare gebouwen waren dezen avond luisterrijk geillumineerd. Zoo had een ieder het zijne tot dit feest

bijgedragen en was hetzelve een treffend beeld van eensgezindheid en opregte vreugde" [1]).

Op deze schoone bladzijde in de geschiedenis van den bloeitijd van het athenaeum, volgden — treurig genoeg – maar al te spoedig bladen minder aangenaam te doorlezen.

In de eerste plaats veroorloofden 's Lands geldmiddelen voortaan geene vermeerdering van uitgaven voor het hooger onderwijs. Waren tot dusver de gewone materiëele subsidiën in den regel door buitengewone toelagen verhoogd, sedert 1830 stelde de regeering een fixum, waarbij de gewone post van *f* 2500 tot *f* 3400 werd verhoogd, in het vertrouwen dat dit bedrag genoegzaam zou zijn, om in alle behoeften der verzamelingen op eene voldoende wijze te voorzien. Tot het onderhoud der gebouwen werd eveneens eene vaste som aangewezen. Maar dit fixum onderging in de volgende jaren dadelijk eene vermindering van *f* 400, eindelijk van *f* 600, gelijk de volgende statistiek aanwijst.

	Bibliotheek.	Ontleedkunde- heel- en vroedk.	Natuur- en sterrek.	Chemie	Kruidtuin.	Teekenschool.	Brandstoffen.	Totaal.
1816	600		800		500			1900
1817								2000
1818	900	300	500	400	300	100	600	3100
1819	800	250	450	400			1200 [2])	3100
1820	650	250	300	300	500		500	2500
1821	650 [3])	250	300	300	500		500	2500
1822	650	250	300	300	500		500	2500
1823	650	250	300	300	500		500	2500
1824	650	250	300	300	500		500	2500
1825	650	250	300	300	500		500	2500
1826	650	250	500	250	500		350	2500
1827	650	250	250	300	650		400	2500
1828	650	250	250	300	650		400	2500
1829	650	250	300	300	600		400	2500

[1]) *Acta Senatus*, 22, 27 *Sept.*, 7, 10 *Oct.* 1831. *Gedenkboek der Flankeur-compagnie*, 2e *stukje*, 160 vv.

[2]) De uitgaven voor den kruidtuin ongescheiden hieronder begrepen.

[3]) De bibliotheek ontving in 1821 en 1822 telkens nog *f* 600 buitengewoon.

	Bibliotheek.	Ontleedheel- en vroedk.	Natuur- en sterrek.	Chemie	Kruidtuin.	Teekenschool.	Brandstoffen.	Totaal.
1830	900	350	500	400	700		550	3400
1831	900	350	500	400	700		550	3400
1832	1000	250	500	310	500		500	3060
						reserve		
1834	900	100	500	200	400	500 [1]	400	3000
1835	1050	150	400	300	400	200	500	3000
1836	1000	150	450	250	400	250	500	3000
1837	1000	150	450	250	400	250	500	3000
1838	950	150	500	300	400	200	500	3000
1839	1000	150	500	300	350	200	500	3000
1840	1000	150	500	300	350	50	500	2850
1841	1000	150	500	300	350	50	500	2850
1842	1000	150	500	300	350	50	500	2850
1843	1000	150	500	300	350	50	500	2850

Deze bezuinigingen waren het gevolg van de stemmen tot beperking van de uitgaven voor het hooger onderwijs, die in 's Lands vergaderzaal opgingen.

De flaauwe hoop op eene krachtiger begunstiging van 't athenaeum werd den Friezen hierdoor geheel benomen.

Eene staats-commissie, weldra ingesteld om bezuinigingen voor te dragen, ging wel niet zoo ver, dat zij de opheffing voorstelde, maar zij gaf den Minister toch in de pen eene bijdrage uit de provinciale en stedelijke kassen te vragen, tot het onderhoud of de verrijking onzer rijksinstelling [2]. Om aangevoerde redenen meenden de Gedeputeerde Staten nogthans zich van een subsidie uit de provinciale kas te moeten verschoonen. Op voorwaarde, dat aan de hoogleeraren bevoegdheid verleend zou worden tot het afnemen van propaedeutische examens, boden zij *f* 1000 jaarlijks aan, ten einde beter in de materiëele behoeften zoude kunnen worden voorzien, terwijl het stedelijk bestuur, onder gelijk voorbehoud, *f* 400 ter verrijking der bibliotheek beloofde [3].

Van de zijde der Curatoren vond die voordragt eene onverdeelde

---

1) Uit de reserve suppleerden de Curatoren inzonderheid de behoeften voor de bibliotheek.

2) *Minist. missive* 2 Nov. 1836, no. 155. 3) Vgl. de stukken *Fran. Arch.* no. 3304.

ondersteuning, met de opmerking, dat de bedoelde vergunning de vermeerdering van 't aantal studenten, en daarmede den bloei van 't athenaeum zou bevorderen. Deze maatregel scheen hun ook niet strijdig met den algemeenen geest der bepalingen op het hooger onderwijs [1].

Bij gelegenheid van 's Konings komst in Friesland, drong de Senaat den 9 Junij 1837 nogmaals aan op eene gunstige beslissing, maar Z. M., „als kunnende niet vooruitloopen het oordeel der commissie, in welks handen de zaak gesteld was", kon geen stellig antwoord geven.

Zien wij uit deze correspondentie op nieuw, welke de levensquaestie der instelling was — smartelijk moet het hare beschermers wel hebben getroffen, dat het aangelegen onderwerp onafgedaan bleef.

Daarbij kwam het athenaeum nog door het gedrag van studenten in een kwaden reuk. Werden de collegiën al getrouw bezocht en de studiën niet verwaarloosd — met het zoogenaamde groenloopen en ontgroenen ging het dikwerf te erg [2]. Uit den aard der zaak was dit gebruik voor de aangekomenen te Franeker knellender dan elders, omdat zij zich in de kleine stad moeijelijk schuil konden houden. Enkele malen — zoo schreef een Franeker ingezetenen — ging het alle grenzen van betamelijkheid te buiten, met eene ruwheid, die aan de middeneeuwsche grensde, en menig jongeling een schrik door de aderen joeg [3]. Gedienstige geesten droegen somwijlen het hunne er toe bij, om ten nadeele van 't athenaeum dergelijke voorvallen erger voor te stellen en te verbreiden, dan de wezenlijke waarheid gedoogde.

Zoo ontstond er ook eens eene ernstige spanning tusschen de professoren en studenten. Door de jongelui was namelijk — om redenen die wij met stilzwijgen kunnen voorbijgaan — in Maart 1840 ketelmuziek gebragt aan de woning van een ingezeten. Spoedig kwam dit ter kennis van de Curatoren, die zich daarover tot den Senaat wendden [4]. Nadat toen alle studenten, voor den Senaat ontboden, gepastelijk vermaand en gewaarschuwd waren — zooals in dergelijke omstandigheden wel meer gebeurd was — kwam er binnen een uur daarna bij den Rector een brief in, door 12 studenten geteekend, luidende:

„De leden van het studentencorps en daaronder voornamelijk diegene,

1) *Missive* 29 *Maart* 1837, no. 16.

2) *Acta Senatus*, 31 *Oct.* 1833, 31 *Mei*, 4 en 5 *Junij* 1834. *Notulen Curatt.* 15 *April*, 27 *Mei* 1836.

3) Dr. P. H. F. Junius. *Eenige opmerkingen aangaande Professoren*, *Studenten*, *enz. van het Athenaeum te Franeker*, blz. 18. MS.

4) *Missive* 15 Maart, no. 11.

welke aan de verledene gebeurtenissen geen deel hebben genomen, gevoelen zich beleedigd door de onwaardige behandeling hun aangedaan, en meenen den Hooggeleerden Senaat onder het oog te moeten brengen, dat wanneer er wederom eene zoodanige gebeurtenis mogte voorvallen, eene dusdanige behandeling welligt als de oorzaak daarvan moet worden beschouwd".

IJlings kwam de Senaat bijeen, en besloot de jongelui gelegenheid te geven om nog dienzelfden avond hun brief schriftelijk terug te nemen. Zij weigerden zulks te doen. Dit werd door de professoren zoo hoog opgenomen, dat zij de collegiën schorsten, en, na de weerspannigen nog eens, doch vruchteloos, voor zich te hebben laten komen, twee uit hun midden tot eene comparitie met de Curatoren afvaardigden. In deze bijeenkomst werd ten slotte de eerste onderteekenaar van gedachten brief gehoord en zijne rondborstige verklaring aangenomen, dat het de bedoeling, noch van hem, noch van de overige onderteekenaren was geweest, om daarmede Heeren professoren in eenigerlei opzigt te beleedigen of te bedreigen.

Met deze betuiging stelden de Curatoren zich te vrede, weshalve de professoren, wien deze beëindiging der zaak maar matig aanstond, ernstig werden uitgenoodigd om onverwijld de collegiën weder te openen, waaraan zij dan ook voldeden [1]).

Door een en ander daalde allengs de goede naam van 't athenaeum in de schatting van vele ouders. Zij vonden hierin een reden te meer om hunne zonen dadelijk naar eene hoogeschool te zenden.

Wie gevoelt niet, na het lezen dezer bladzijden, dat middelerwijl een tijdperk van kwijning reeds was aangebroken? Men behoeft maar het jaarverslag over 1839 [2]) in te zien, om te ontwaren, hoe zelfs ter bestrijding der noodzakelijkste uitgaven voor het onderhoud geen geld voorhanden was geweest, en de aanvang van het verval onmogelijk meer verbloemd kon worden.

In disharmonie met deze omstandigheden vierden de studenten den 17 December 1840 nog het 25-jarig bestaan der inrigting, door eene maskerade te houden. Professoren en Curatoren hadden zulks ontraden en hunne medewerking tot een academiefeest geweigerd. Ter bewaring of bevordering der harmonie besloten de professoren echter om den studenten, in geval die maskerade geregeld afliep, bij monde van den

---

1) *Acta Senatus*, 19, 20, 21, 23, 25 *Maart; Notulen Curatt.* 24 *Maart* 1840.

2) Vervat in eene *Missive van Curatt.* d.d. 10 *Dec.* 1840, no. 81.

Rector, hunne tevredenheid over hun gedrag te betuigen en hun eene danspartij aan te bieden, na afloop der kersvacantie [1]), welke maatregel dan ook zijn doel niet miste.

Bijna gelijktijdig had Franeker daarentegen weder veranderingen in het personeel der hoogleeraren te betreuren, door het vertrek van Muurling, Juijnboll (1840) en Cl. Mulder (1841) naar Groningen. Hoewel met behoorlijken spoed in de vacatures werd voorzien door de benoeming van jeugdige geleerden, als Scholten, Veth en Harting, eene tijdelijke staking van het onderwijs in belangrijke vakken kon daardoor toch niet worden voorkomen; evenmin het vertrek van sommige studenten, die hunne leermeesters volgden.

Met het oog op den toenmaligen staat van zaken, waren die omstandigheden dubbel nadeelig; terwijl daarenboven nog een groot verlies werd geleden door het overlijden van den Curator van Zuylen van Nyevelt, een man, die, èn door zijne persoonlijkheid èn als Gouverneur van Friesland, een grooten zedelijken invloed had. Het athenaeum was aan hem veel verpligt. Wijders schrikten nog de geruchten over de aanstaande opheffing, die zich telkens met toenemende waarschijnlijkheid herhaalden, de anders voor het athenaeum zoo wel gestemde Friesche ingezetenen meer en meer af, om hunne zonen derwaarts te zenden. Zulke geruchten waren alleen meer dan voldoende om de inrigting in een kwijnenden en gedrukten staat te houden.

Bij de tweejarige staatsbegrooting voor 1842 en 1843 werd de gewone som voor haar onderhoud wederom voorgedragen, en, hoezeer de S. G. in het algemeen met nadruk op het invoeren van bezuinigingen aandrongen, toch vastgesteld. Men vleide zich hierom, niet zonder grond, dat de inrigting zou gespaard blijven, daar niet bepaald bleek, dat de aanbeveling van bezuiniging in het bijzonder op het athenaeum doelde. Des te grooter zal de teleurstelling zijn geweest, toen de Curatoren, bij Resol. van Gedep. Staten d.d. 10 Maart 1842, no. $\frac{2}{151}$, om te dienen van berigt, consideratiën en advies, in hunne handen zagen gesteld eene missive van den Minister van Binnenlandsche Zaken, d.d. 4 Januarij 1842, no. 83, waarin te kennen werd gegeven »dat de discussiën in de tweede kamer S. G. gehouden, bij gelegenheid van het onderzoek der jongste begrootings-wetten al meer en meer de aandacht hebben doen vestigen op de noodzakelijkheid om in den tegenwoordigen toestand van 's Rijks geldmiddelen aanzienlijke bezuinigingen daar te stellen, onder anderen in de uitgaven voor de verschillende wetenschappelijke instellingen;

---

[1]) *Acta Senatus* 16 *Nov.* 1840.

»dat men bij herhaling heeft beweerd, dat hier te lande te veel inrigtingen voor het hooger onderwijs bestaan en dat derzelver getal verminderd kan worden, ook zonder nadeel voor het onderwijs of de wetenschappen, en men wel zal moeten toegeven, dat, indien dezelve niet reeds bestonden, men er thans niet aan zoude denken om voor het Hooger onderwijs vier Rijks-inrigtingen daar te stellen;

dat, ofschoon dit onderwerp meermalen in overweging is genomen, de moeijelijkheid om eens gevestigde inrigtingen te supprimeren, zonder de wenschen en bijzondere belangen van velen te kwetsen, het Gouvernement nog steeds weerhouden heeft om in het bestaande eenige afdoende verandering te maken;

dat de drang der omstandigheden echter thans gebiedend vordert, dat dit punt op nieuw en ernstig worde overwogen, ten einde hetgeen noodig en doelmatig zal worden bevonden, zoodra mogelijk worde ten uitvoer gebragt;

dat bij de deliberatiën, die tot hiertoe hebben plaats gehad, de aandacht als van zelven het eerst op het Athenaeum te Franeker gevestigd is geworden;

dat, daargelaten de vraag, of bij het bestaan van drie Rijks Hoogescholen en twee stedelijke Athenaea, het ook nog noodig was een Athenaeum uit 's Rijks kas te bekostigen, het vooral in het oog moest vallen (vermits toch de bezuiniging voor het Rijk het voorname doel was dat men zich voorstelde), dat het aantal der in 1839 te Franeker studerenden, in vergelijking met dat der studerenden op de Hoogescholen, het Athenaeum van alle de inrigtingen voor het Hooger onderwijs, verreweg de grootste uitgave aan den lande veroorzaakt, zoodat, naar dien maatstaf, het Athenaeum aan het Rijk meer dan tweemaal zooveel kost als de Hoogeschool te *Leiden* en te *Groningen*, en bijna viermaal zooveel als die te *Utrecht*, terwijl dit verschil, nadat het getal studenten, volgens de laatste opgave in 1840, van 37 tot op 27 was verminderd, nog veel grooter is geworden, dat is, wel ƒ800 per hoofd bedraagt!

Dat hierbij nu nog komt, dat hoe aanzienlijk de Rijks-subsidiën, aan het Athenaeum verstrekt, ook zijn, dezelve niet toereikende schijnen om die inrigting, en wat er toe behoort, in goeden stand te houden, daar er herhaaldelijk bij zijn Departement buitengewone bijdragen zijn aangevraagd, zoo als nog onlangs een dringend verzoek van Curatoren was ontvangen om eene buitengewone som van ƒ1300 bij den Koning

te willen aanvragen, ten behoeve van den *Hortus*, een verzoek waaraan Z. E. bezwaarlijk kan voldoen;

dat in dezen stand der zaak, het Athenaeum gevaar loopt om deszelfs bestaan als Rijks-inrigting te verliezen en waarom alzoo Z. E., onder mededeeling van vorenstaande consideratiën, Heeren Gedeputeerde Staten verzoekt in overweging te willen nemen, of van wege de provincie ook zooveel belang in het behoud van het Athenaeum zoude worden gesteld, dat men hetzelve casuquo van het Rijk zoude willen overnemen, om als provinciale inrigting en welligt hoofdzakelijk ten koste der provincie, daar de stad Franeker vermoedelijk niet in staat zal zijn al de kosten te dragen, in stand te worden gehouden, overigens op denzelfden voet, als die te Amsterdam en te Deventer."

Curatoren waren tevens in de gelegenheid gesteld om kennis te nemen van de volgende beschouwingen, die Burgemeester en Wethouders van Franeker, naar aanleiding van deze ministeriële missive aan Gedeputeerde Staten hadden medegedeeld:

Het verblijf van hoogleeraren en studenten, het bekleeden van academische bedieningen, het onderhoud van de gebouwen had voor hare burgers steeds tot een voorname bron van welvaart gestrekt; daarentegen hadden ook vele Franeker jongelingen uit de gegoede standen, door de gunstige gelegenheid aangemoedigd, zich aan de wetenschappen gewijd en de plaats verlaten, in stede van aldaar eene handels- of nijverheids-betrekking te kiezen. Kapitalen waren zoodoende aan de stedelijke welvaart onttrokken; de stad was daardoor in der daad verarmd; veelvuldige huwelijken van Franeker burgerdochteren met daar van elders studerende jongelingen hadden het hunne hiertoe bijgedragen.

Zou haar nu nog het eenig middel van bestaan ontnomen worden? Veeleer verdiende zij, ter billijke vergoeding voor het aantal kundige mannen, die zij uit haren eigenen boezem, gedurende meer dan twee eeuwen, aan staat en kerk geleverd had, te worden gehandhaafd bij het bezit van de zwakke schaduw, haar nog overgelaten van eene vroeger bloeijende hoogeschool. Kwalijk zou de voorgenomen maatregel kunnen worden overeengebragt met de regtvaardigheid, die jegens de provincie was te betrachten, wanneer in aanmerking werd genomen, hoe de meeste Latijnsche scholen in dit gewest, zoo ook de hoogeschool te Franeker, uit Friesche kloostergoederen van staatswege was gesticht, goederen, die in 's lands schatkist gevloeid, de eigenaardige bestemming hadden verkregen om in de eerste plaats te strekken tot bevordering en verspreiding van kennis en wetenschap in deze provincie. Billijker-

wijze zou zij het behoud van 't athenaeum kunnen vorderen van het koningrijk der Nederlanden, 't welk het Bataafsch gemeenebest, waarin de provincie Friesland, met al hare regten en verpligtingen was versmolten, was opgevolgd.

Tegen de bewering, dat hier te lande te veel inrigtingen van hooger onderwijs zouden bestaan, werd gewezen op den bloei van vijf academien en verscheidene athenaea in vroegere dagen. In plaats van de vraag te behandelen, of het noodig zou zijn nevens drie hoogescholen en twee stedelijke athenaea, ook nog een athenaeum uit 's Rijks kas te bekostigen, verdiende eerder overwogen te zijn, of het gouvernement, door in 1815 de Friesche hoogeschool niet te herstellen, maar daarvoor slechts een athenaeum in de plaats te geven, wel regtvaardig genoeg jegens Friesland en Franeker had gehandeld.

De kostbaarheid der inrigting was met het oog op het getal der studenten toch betrekkelijk, en op zich zelve beschouwd zoo groot niet. Door een niets kostend middel was hieraan wel te gemoet te komen, alleen door aan het athenaeum de voortduring van zijn bestaan te verzekeren, vermits de onzekerheid door gedurig herhaalde verontrustende geruchten den treurig kwijnenden staat in het leven riep en de hoofdoorzaak was, waarom de Friesche jongelingen zich elders begaven. Dan zou de aloude belangstelling herleven en de inrigting, met dezelfde rijkssubsidien, ja misschien wel bij eenige met wijs beleid toegepaste bezuiniging — daar toch alle gebouwen zich in een voldoenden staat bevonden — kunnen voortgaan met te voldoen aan hare bestemming — het aankweeken van nuttige burgers in dienst van staat en kerk en van de lijdende menschheid.

Daar Franeker meer aan het behoud van 't athenaeum gelegen lag, dan eenige andere stad in Friesland. zou zij zich ook meer bijzondere opofferingen behooren te getroosten. Daarom, hoewel overtuigd, dat ook het uiterste, wat zij zou kunnen bijbrengen, op zich zelf niet afdoende kon zijn, betuigde haar Raad echter zijne bereidvaardigheid om wat mogelijk bevonden werd bij te dragen en daaromtrent in nader overleg te treden.

Deze beschouwingen maken den hoofdinhoud uit van de breedvoerige memorie door het Franeker stadsbestuur aan Gedeputeerden opgezonden. Bovendien drong het op spoedig werkende maatregelen aan, op grond dat het algemeen, helaas te dikwerf in omloop gebragt, gerucht van de suppressie, anders te velen daarop voorbereid zou vinden en de inrigting inmiddels zoodanig doen wegkwijnen, dat hare opheffing weinig meer dan eene laatste treurige formaliteit zoude zijn.

Na overweging dezer stukken besloten Curatoren om niet alleen een antwoord aan Gedep. Staten te ontwerpen, maar zich bovendien bij adres tot den Koning te wenden, ten einde het behoud van 't athenaeum als rijksinstelling te bewerken [1].

Zich vereenigende met de opmerkingen door het stedelijk Bestuur reeds gemaakt, traden zij, in hun advies aan Gedep. Staten, in eene wederlegging van sommige punten, door den Minister aangevoerd. Zoo konden zij zich dan niet vereenigen met het op den voorgrond plaatsen van de geldelijke bezwaren, zooals door Z. Exc. was gedaan.

„Het spreekt immers van zelfs" — zoo schreven zij — „dat eene inrigting als die van een Athenaeum, alwaar alleen voorbereidend onderwijs ter bekoming van Academische graden wordt gegeven, alwaar geene examina aan studenten mogen worden afgenomen en hetwelk bovendien gevestigd is in eene kleine stad, niet gelijk kan worden gesteld met eene hoogeschool, in het bezit van alle die voorregten, en welke overigens gelegen is in eene volkrijke stad, zoodat er behalve Amsterdam wel geen Athenaeum met eene Hoogeschool immer in vergelijk zal kunnen worden genomen.

Des niettemin erkennen wij, dat het getal studenten gering is, vooral in vergelijking van tien jaren geleden, toen het over de zestig bedroeg; dit groot getal was toen toe te schrijven aan de terugkomst van die jongelieden, welke in 1830 ter verdediging van het vaderland de wapenen hadden opgevat en na het eindigen van den veldtogt te Franeker terug kwamen en alzoo het gewoon jaarlijks aankomend getal aldaar buitengewoon vermeerderden" [2].

Voorts wijzende op den invloed, die het bijna gelijktijdig vertrek van verscheidene hoogleeraren op het aantal studenten had, gepaard met den staat van onzekerheid omtrent het voortbestaan der inrigting, meenden zij, dat deze ook niet uitsluitend in het belang der jongelieden was gesticht, maar tevens tot algemeene verspreiding van smaak, beschaving en geleerdheid. En hieraan voldeed het athenaeum huns inziens, onder anderen ook door het gedurig en menigvuldig gebruik, dat, zoowel binnen als buiten Franeker, van de bibliotheek werd gemaakt, de eenige bibliotheek in Friesland, waartoe een ieder de toegang was geopend. Meende de minister, dat de *gewone* subsidiën, die hij aan-

---

[1] *Notulen Curatt.* 25 *Maart* 1842, waarin een resumé van de besproken missive te vinden is. *Acta Senatus* 26, 29 *Maart*, 3 *Mei* 1842.

[2] Dit is onjuist voorgesteld. Reeds vóór den uittogt waren er 60 studenten, gelijk ons boven bleek.

zienlijk noemde, voor het onderhoud der gebouwen ontoereikend schenen, daar er dikwerf buitengewone toelagen aangevraagd waren — dan mogten zij de opmerking niet terughouden, dat voor het gering bedrag van *f* 1643.50 alle academische gebouwen, dat voor Eisinga's planetarium hieronder begrepen, in een behoorlijken staat werden onderhouden, zonder dat het noodig geacht was daartoe eenige verhooging aan te vragen. Wel is waar hadden zij *f* 1300 verlangd, tot vernieuwing en verbetering van twee broeikasten, waarin de warme planten niet meer naar behooren konden verzorgd worden, zoodat groote schade aan gewassen te vreezen was — maar behoorde die som dan niet tot de *buitengewone* werken van herstelling, welke voor eens moeten worden aangewend en niet jaarlijks terugkeeren?

Bij de erkende noodzakelijkheid, dat bezuinigingen moesten worden ingevoerd, stemden Curatoren evenmin toe, dat hier te lande te veel inrigtingen van hooger onderwijs zouden bestaan, en dat daarom die te Franeker, welke slechts eene som van *f* 20,260 aan den lande kostte behoorde vernietigd te worden. Vroeger had de regeering daaromtrent een geheel ander systeem gehuldigd, zooals verder in bijzonderheden in het uitmuntend gesteld stuk is ontwikkeld.

Aan de twee hoofdbedoelingen, die men zich bij de vestiging van het athenaeum voorstelde, had het ook volkomen beantwoord. Doordien het getal studenten er doorgaans minder talrijk was, dan aan eene hoogeschool, hadden de aankomende jongelingen beter gelegenheid om zich de ware wijze van studeeren eigen te maken; de leermeesters waren beter in staat zich de belangen hunner leerlingen aan te trekken en hun in den verderen loop der studien behulpzaam te zijn; — al welke voorregten aan eene talrijk bezochte hoogeschool niet worden genoten en met den besten wil van de zijde der hoogleeraren niet kunnen worden verstrekt.

Het nut hierdoor gesticht was niet twijfelachtig, terwijl het daarenboven niet te ontkennen was, dat de inrigting eene nuttige strekking had voor het algemeen, daar zij kon beschouwd worden tevens eene kweekschool voor hoogleeraren te zijn. Veel minder dan aan eene academie belast met werkzaamheden van verschillenden aard, konden deze zich meer toewijden aan hunne gewigtige betrekking en zich beter bekwamen tot het hoogleeraarsambt aan eene hoogeschool, gelijk de ondervinding staafde, door de enkele vermelding van de met zooveel roem bekende leeraren, als wijlen de Wal en Hamaker, en de nog levenden van Hengel, Groenewoud, Philipse, Ermerins, Muurling, Juijnboll en

Mulder, »die ongetwijfeld juist zijn geworden, wat de twee eerstgenoemden waren, en de overigen heden nog toonen te zijn."

Uit een en ander trokken de Curatoren het besluit, dat het athenaeum, niet alleen voor Friesland, maar ook voor het algemeen, een nuttigen invloed op de wetenschappen uitoefende; dat het belang van den staat dus niet vorderde, dat het, ter verkrijging eener geringe bezuiniging, werd vernietigd, maar veeleer, dat ter zijner opbeuring en bloei afdoende middelen gebezigd werden [1]).

Eindelijk werd aan den Senaat in overweging gegeven om mede een adres aan den Koning te rigten en daarin datgene op te nemen, wat uit een wetenschappelijk oogpunt beschouwd kon strekken om het gouvernement van zijn voornemen terug te brengen. Van oordeel, dat zoodanig adres niet alleen het goede en belangrijke van het athenaeum zou behooren te bevatten, maar ook datgene, wat voor verbetering vatbaar was, ja schier gevorderd werd ten einde den bloei der inrigting te verzekeren, zagen de professoren echter af van het indienen van een adres, op de overweging, dat het gouvernement dan nog meer voor de opheffing gestemd zou worden [2]).

Voor het behoud van 't athenaeum ijverden ook de rectoren der latijnsche scholen in Friesland, door gezamenlijk een adres aan den Koning te zenden, terwijl Franeker's waardige en geleerde burger Mr. A. Telting *Vrijmoedige Stemmen* door middel van de drukpers liet opgaan, waar-

---

1) *Acta Senatus*, 26 *Maart*, 29 *Maart* en 3 *Mei* 1842.

2) *Missive* 8 *April* 1842, *no.* 25. Aan het slot gaven zij te kennen, dat bezuinigingsmaatregelen dienden genomen te worden met inachtneming van den regel, dat alle gewesten, gelijk in de algemeene Rijkslasten dragende, ook gelijkelijk moeten deelen in de voorregten en ondersteuning, die van de zijde van het Gouvernement verleend wordt. Om nu niet te gewagen van sommige voorregten, die andere gewesten boven Friesland genoten, werden, ten betooge dat Friesland naar die verhouding merkelijk te kort schoot, uit de Staatsbegrooting voor 1842/43 de volgende voorbeelden getrokken:

Kosten der algemeene ambtenaren voor den waterstaat *f* 89,500.

Hiervan geniet Friesland voor 2 ambtenaren slechts *f* 3900.

Zeehavens en *zeewerken* *f* 569,580.

Hiervan voor Friesland slechts uitgetrokken *f* 4545.

Voor het gansche Hooger Onderwijs (behalve de Kon. bibliotheek en Kabinetten) *f* 273,900, waarvan de kosten van het Athenaeum te Franeker bedragen *f* 20,260.

Jaarwedden en toelagen van onderwijzers der middelbare en lagere scholen, *f* 133,730.

Hiervan voor Friesland slechts uitgetrokken *f* 4059.

De militaire academie te Breda, met gemiddeld 190 kadetten, kostte jaarlijks den Lande *f* 138,200, dus per hoofd ongeveer *f* 725.

in: 1°. *Frieslands regt op het bezit eener hoogere school;* 2°. *Frieslands billijke aanspraken op het behoud eener school van hooger onderwijs;* 3°. *het belang 't geen Friesland heeft bij het behoud des Athenaeums;* 4°. *der stad Franekers regtmatige aanspraak op het behoud van het Athenaeum*, werden ontwikkeld, op de gronden, die ons reeds bekend zijn uit het, welligt mede door hem gesteld, advies der stedelijke regeering aan de Gedep. Staten [1]).

In deze dagen, toen Franeker's burgerij tusschen hoop en vrees werd geslingerd, ontvielen aan het athenaeum door den dood eerst de oud-hoogleeraar de Crane (31 Maart 1842), kort daarna prof. Ens (12 Mei 1842). Zij bleven alzoo gespaard voor het smartelijk gevoel de instelling, waaraan hun leven was gewijd, te overleven.

Haastten de Curatoren zich al met de inzending eener voordragt ter benoeming van een nieuwen hoogleeraar in de geneeskunde, — de vervulling der vacature volgde niet. 't Scheen wel, dat het er op werd toegelegd, om alle rampen gelijktijdig over den verstooteling uit te storten. De voortdurende onzekerheid, erger te verdragen dan de slag zelve, gaf den Rector Magnificus, prof. Enschedé, eene voldoende aanleiding, om de zaak persoonlijk met den Minister te bespreken, te meer, omdat de Senaat tot dusver nog nimmer officieel eenige kennis had bekomen van de maatregelen, die de regeering beraamde. Op deze gedenkwaardige audientie, den 3 September 1842, verkreeg de Rector dan ook volkomen zekerheid omtrent het plan der regeering.

„Indien men verwachtte" — zoo sprak Z. Exc. — „dat het Athenaeum eerlang zou opgeheven worden, dan deed men zulks zonder grond; want het was zijn voornemen, om de kosten voor hetzelve op de staatsbegrooting, loopende over de jaren 1844 en 1845, te brengen, zoodat, indien de Staten Generaal die uitgave goedkeurden, de instelling nog eenige jaren zou kunnen staande blijven, — dat hij echter de vacatures, welke in dat tijdbestek aan het Athenaeum mogten

[1]) Eerst, althans ten deele, opgenomen in de Leeuwarder couranten van 19 April 1842 en volg., daarna afzonderlijk uitgegeven, Leeuw. 1842. Ook liet de heer Eekhoff zich tegen de opheffing hooren, in dezelfde Courant van 17 Mei d.a.v., terwijl in *de Tijdgenoot*, van 1 Febr. 1842 reeds ontkennend geantwoord was op de vraag: *Is de opheffing van eene of meer akademiën raadzaam?* In het laatstgenoemde betoog leest men de merkwaardige opmerking, „Onze kavallerie bestaat tegenwoordig uit 3000 man en kost ruim twee millioenen. De Utrechtsche en Groningsche Akademiën kosten ieder ƒ80,000 ongeveer; derhalve ieder zooveel als 25 man kavalleristen met hunne officieren en toebehooren".

ontstaan, evenmin zou vervullen als de thans bestaande, en dat hij niets liever wenschte, dan dat zich spoedig gelegenheden mogten opdoen, om aan de Professoren, thans aan het Athenaeum verbonden, andere werkkringen te verschaffen" [1]).

In het ministerieel kabinet werd der inrigting mitsdien een langzame maar zekere dood bereid! Dat de hoogleeraren nu pogingen aanwendden om elders geplaatst te worden, en de regeering hun daartoe gaarne behulpzaam was, ligt voor de hand. Zóó werden in November nog twee gevierde hoogleeraars aan den kleinen kring ontrukt! De Greve zag namelijk zijne verdiensten gewaardeerd door de benoeming tot lid van den Hoogen Raad, en Veth, door de benoeming tot hoogleeraar in de Oostersche talen en wijsbegeerte aan het athenaeum in de hoofdstad des lands.

Nu was de toestand van dien aard geworden, dat de regeering haar plan niet langer voor de wereld kon verbergen en den dag voor de opheffing wel diende te bepalen. Weldra ging zij hiertoe over.

Bij missive des Ministers van 7 Maart 1843, werd aan de Curatoren Z. M. Besluit van 25 Februarij 1843, no. 83, medegedeeld, waarbij het athenaeum werd opgeheven, met het eindigen van het loopende leerjaar [2]),

Nadat prof. Rovers naar Groningen was verplaatst, ten einde den hoogleeraar Lenting op te volgen, terwijl de drie overigen, Scholten Harting en Enschedé, als buitengewone hoogleeraren, de eerste te Leiden, de tweede te Utrecht, en de derde te Groningen een werkkring terugvonden, werden ten laatste ook de Curatoren ontslagen, onder dankbetuiging voor de aan den lande bewezen diensten, en met autorisatie om al hetgeen tot het athenaeum behoorde aan den Staatsraad Gouverneur van Friesland over te dragen [3]). Dezen laatsten ambtspligt vervulden zij op Woensdag den 30 Augustus d.a.v., in tegenwoordigheid van den burgemeester der stad, die daarna door den Gouverneur met het onmiddellijk toezigt en de bewaring werd belast. Hiermede was het treurspel afgespeeld.

Welke bestemming later aan de gebouwen en verzamelingen gegeven werd, zullen wij beneden ter zijner plaatse vermelden.

---

1) *Acta Senatus* 5 Nov. 1842. 2) Opgenomen onder de Bijlagen.
3) *Kon. Besl.* 13 *Aug.* 1843, *no.* 45.

DE HUISHOUDING.

I.

HET OPPERGEZAG.

Sprekende „van de kleine rechten der Oppermacht", rangschikt U. Huber daaronder het stichten van hoogescholen, omdat de bevordering tot *doctoren* en *meesters* een uitvloeisel behoort te zijn van het openbaar gezag. Daarom is aan hoogescholen, die gesticht zijn door hen, „die geen ware Oppermacht hebben", ook niet het regt van promotie verbonden. „De Heeren Staten" — zoo gaat hij voort — „oefenen dan 't maken van Doctoren ende Meesters door de Professoren in hare Academie, volgens ordre der Faculteiten" [1].

Onze academie was hare stichting dan ook verschuldigd aan de provinciale Staten, op welke, na de afzwering van den Landsheer, de Souvereiniteit was overgegaan. Zij stelden de fundamenteele wetten vast en regelden verscheidene aangelegenheden meer uitvoerig bij afzonderlijke statuten; het bepalen van de tractementen der professoren, de goedkeuring der regeling van den tijd der collegiën en vacantiën, het aanwijzen van regters in leerstellige geschillen tusschen professoren, waren bevoegdheden, die zij zich uitdrukkelijk hebben voorbehouden [2].

In de eerste jaren werd de behartiging van vele academische aangelegenheden telkens bij bijzondere resolutiën aan Gedeputeerde Staten opgedragen, totdat de noodzakelijkheid gebood aan dit collegie eene

---

[1] U. Huber, *Heedendaegse rechts-geleertheyt, soo elders als in Frieslandt gebruikelijk*, d. Zach. Huber. t' Amst. 1768. B. IV. K. IX. 7—10.

[2] *Leges*, artt. 3, 16, 60.

algemeene opdragt te verstrekken tot het beslissen van alle „quaestiën ende voorvallende saecken van de hoge schole" [1]).

De vervulling van gewone vacaturen verbleef sedert in den regel aan Gedeputeerden, handelende „auctoritate et sententia Ordinum", gelijk art. 8 der Wetten voorschreef; tot uitbreiding van leerstoelen of vermeerdering van tractement daarentegen besloten de Staten.

In 1601 was ook aan de Gedeputeerden opgedragen om „jaerlijcx de Clercquen ofte studenten, die pensioenen van t' Landtschap sijn treckende", voor zich te ontbieden en te examineren, doch deze taak bleek spoedig zeer lastig te zijn voor dit collegie. En zoo kwamen de Staten er toe om in 1604, hoofdzakelijk tot dat einde, een collegie van Curatoren uit hun midden te benoemen, waaraan zij vervolgens meer aanzien gaven, door den Stadhouder aan te stellen tot Magnificentissimus, primarius en honorarius Curator. Later kreeg het collegie van Curatoren ook een adviserenden invloed op de benoeming van professoren.

Dit oppergezag in de aangelegenheden der hoogeschool hebben de Staten steeds vastgehouden. Zij achtten het zelfs noodig aan het Hof voor te schrijven: „Dat onse Raden Provinciael alleen ende wel neerstelijck sullen waer nemen ende bedienen de Criminele ende Civile Justitie, in conformité van s' Landts Ordonnantiën, Resolutiën ende s' Hofs Instructie, ende een yeder helpen aen goedt ende onvertoghen recht, sonder sich in eeniger maniere aen te matigen saecken de Politijcke regeeringe aengaande, als daer zijn voornamentlijck: — saecken van de Militie ende Krijghs-gerechte; *van de Academie*, van de Munte", enz. [2]).

Een voorbeeld, dat den Hove het „binnen de grenzen" werd voorgehouden, ontmoet men in de geschiedenis der vervolging van Balth. Bekker. De professoren Steindam en Busch, „ten diepsten ingenomen tegen de Filosofie van Descartes", lieten zich in 't openbaar uit, dat Bekker's *Vaste spÿse der Volmaakten* in vele opzigten Sociniaansch was. In overleg met den kerkeraad en eenige vrienden, besloot Bekker, tot redding van zijne eer, tot zekerheid van zijne betrekking als predikant en tot gerustheid der gemeente, hen bij het Hof aan te klagen. Daar verkreeg hij tegen de beide professoren „citatie met inthimatie aen den Heere Procureur-Generaal." Op het vernemen hiervan, haastten Gedeputeerde Staten zich aan den Hove te schrijven,

---

[1]) *S. R.* 6 *Maart* 1596; 14 *April* 1598. Zie boven blz. 34, 38.

[2]) *S. R.* 20 *Nov.* 1663, bij Aitzema, IV, 1057.

dat de beklaagden, in geval hun gevoelen gegrond was, niet vervolgd, maar eerder voor ijver en getrouwheid omtrent de regtzinnige leer behoorden geprezen te worden, terwijl in geen geval het oordeel over de waarheid of de onwaarheid van hun gevoelen toekwam aan het Hof, maar eenig en alleen aan Ged. Staten, als betreffende eene zuiver kerkelijke zaak. Na over Bekker's boek het advies der theologische faculteit te hebben gevraagd, gelastten de Gedeputeerden aan Steindam en Busch om zich niet aan de regtsmagt van het Hof te onderwerpen. Bekker kreeg den last om de uitgave te staken, totdat het verlangde advies zou zijn ingekomen. Een ons onbekend gebleven antwoord van het Hof [1]), gaf aan Gedep. Staten een nader schrijven in de pen, waarbij ronduit verklaard werd: »dat wij de macht van 't landt, ons wettelijck gelijck vooren geseit, toevertrout, oock genootsaeckt sijn te gebruicken, omme soo wel U. Ed. Mo. als andere Collegiën en rechtbancken te houden binnen de palen van haer aenbevolen bedrijff. Ende aengaende de gepraetendeerde actie van injurie tegens de twee bewuste Professores, dat deselve inseparatelijck vast is aen de kerckelijke censure, daeraen het boeck staat gewesen te worden". De bedreiging werd er bijgevoegd, dat zij zich zouden weten te handhaven, »sonder aensien van die imaginaire souverainiteijt, daervan U Ed. Mo. haer in den beginne van de voorss. hare missive soo irrogantelijck vauteren". Bekker zou met 25 gouden Rijders beboet zijn geworden, wanneer hij de vervolging had doorgezet [2]).

Hadden de Staten het regt om de hoogeschool te stichten, hoe zou hun de bevoegdheid kunnen worden ontzegd om haar weder op te heffen? En toch heeft U. Huber deze bevoegdheid betwist. Toen er in 1675 ernstig sprake scheen van de opheffing, beweerde hij, dat de academie een algemeen collegie was, 't welk van den aanvang der toenmalige regeering had bestaan en mitsdien »de Fundamentele constitutie des Lands soude raacken" (zie blz. 56). In de formulieren van procuratien der afgevaardigden of volmagten stond, »dat zij — niet zullen vermogen de fundamenteele wetten — des Lands te renverseren en verbreken", weshalve, »soo lang' haar Ed. Mog. op sulcke Procuratien verschijnen", zij tot de opheffing niet mogten besluiten [3]). Dat eene inrigting, die

[1]) Het Hof zal ongetwijfeld hebben aangevoerd, dat het hier gold »woordelijke injuriën", strafbaar volgens art. 1 tit. 2, B. II, der *Landsordonnantie*.

[2]) *G. R.* 22 *Dec.* 1670, 12 en 27 *Jan.* 1671. Vgl. B. Bekker, *Friesche Godgeleerdheid.* Amst. 1693, blz. 5 en 6 van het voorafgaand *Nodig Bericht.*

[3]) *Weeghschaal van Redenen*, enz. blz. 6, 7.

van den aanvang der regeering heeft bestaan, juist daarom ook de grondslagen der constitutie zou raken, was echter eene onjuiste gevolgtrekking van Huber, die wij enkel als een gelegenheids-argument mogen beschouwen.

In 1748 werd de Souvereiniteit gewijzigd. Nadat toch Prins Willem Carel Hendrik Friso in 1747 verheven was tot Erfstadhouder, Kapitein-Generaal en Admiraal over alle vereenigde Nederlandsche gewesten, verleenden de Staten van Friesland hem den 11 Junij 1748 „de volle magt, om, nae overroepinge van Gedeputeerden uit de Staten, en Gecommitteerden uit de Ingezetenen, soo Sijne Hoogheid zal goedvinden, de Constitutie en Staat van het Land op vaste gronden te stellen, de ingeslopen abuizen, zoo omtrent de Regeering, Finantie als andersins te redresseeren, de Provintie in rust en bloeij te brengen, en ten dien einde sodanige Placcaten en Ordonnantiën te doen emaneren, als tot welwezen van den Lande zal verstaan te behooren; ten welken einde S. H. Instructie zoodanig mits dezen werd geamplieert, dat, zoowel Hoogstgedagte S. H., als deszelfs Descendenten, genoegzame authoriteit zullen bezitten om de Regeringe in haare wettige Constitutie te bewaaren, ingevolge het geene nu door S. H. hoogwyze bestieringe zal worden gereguleerd."

Gevolgelijk werd den Stadhouder in het „geamplieert diploma" van den 19 Aug. 1748, het regt gegeven tot benoeming van Curatoren der academie, terwijl bij „Elucidatie" van 20 Sept. d.a.v. is bepaald (art. 4):

En dat ook de hooggedagte Heeren Erfstadhouderen in der tijd de magt hebben, om, met overroepinge der Curatoren van de Accademie te Franequer, het nodige redres nopens 's Lands Universiteit te maaken, Professooren en andere Leeraars aldaar aan te stellen, en het opsigt te hebben over het onderhoud der Gebouwen aan de voorschrevene Accademie behoorende [1]).

Voortaan gingen de stukken, die academie-zaken betroffen, uit op naam van den Stadhouder en Curatoren; dit bleef zoo gedurende het bewind van Prinses Anna [2]). Na haar overlijden besloten de Staten, dat, gedurende de minderjarigheid van den Prins van Oranje, de stukken weder zouden uitgaan van wege Gedeputeerde Staten en

[1]) *Resolutiën, Brieven en Stukken, concerneerende* 1°: *Het Erfstadhouder-, Capitein- en Admiraalschap Generaal van Vriesland*, enz. 's Grav. 1767.

[2]) *S. R.* 28 *Oct.* 1751.

Curatoren [1]). Zoodra Willem V meerderjarig was geworden, werden op last der Staten de stukken weder gedepecheerd op zijn naam, »met bijvoeginge der titulen en praeëminentiën, zoo des behoort", na overroeping van Curatoren [2]).

Toen Prins Willem V bij de omwenteling in 1795 door de provisioneele Representanten, overeenkomstig hunne instructie van het Comité revolutionair, vervallen was verklaard van het Erfstadhouderschap en zijne overige waardigheden en eminentiën [3]), werden de academie-aangelegenheden behartigd door de provisioneele Representanten, vervolgens door de Representanten, uit naam van het Souvereine Friesche Volk [4]). Volgens het Reglement voor de Nationale Vergadering, bleef, in afwachting van de Constitutie, »het huishoudelijke der gewesten" aan de provinciale Besturen opgedragen. Deze bevoegdheid is dan ook uitgedrukt in art. 66 van het *Reglement, ter daarstelling van een prov. Bestuur voor het Volk van Vriesland,* van 1 Junij 1796, herzien den 30 Mei 1797. Dit Bestuur trad den 1 Julij 1796 op, en verving de Representanten; het werkte door drie vaste Commissiën, eene van Gedeputeerden, waarnemende de zaken van het collegie, eene van finantiën, en eene van binnenlandsche correspondentie. Tot den werkkring van de twee eersten behoorden de academiezaken.

Dit provinciaal Bestuur verwierf zich de eer het »republikeinsch herstel" der hoogeschool tot stand te hebben gebragt, nog vóór dat de eenheid en ondeelbaarheid der Oppermagt van het Bataafsche Volk bij de Staatsregeling van 1798 was uitgesproken. Toen de Souvereiniteit van het Friesche Volk opging in die der geheele natie, ja het gewest zijn naam verloren had, om, met Groningen vereenigd, het Departement van de Eems te vormen, ging de wetgevende bevoegdheid omtrent openbare inrigtingen ter bevordering der wetenschappen over op het Vertegenwoordigend Ligchaam, welks Uitvoerend Bewind zich bediende van een minister, onder den naam van Agent voor de Nationale Opvoeding [5]).

---

[1]) *S. R.* 26 *Jan.* 1759. [2]) *S. R.* 13 *Maart* 1766.

[3]) *Public. v. h. Comité Revolutionair*, van 19 Febr. 1795; *Public. v. d. provis. Representanten* van 20 Febr. 1795.

[4]) De Volkssouvereiniteit is uitdrukkelijk afgekondigd bij *Public. der Repres.* van 8 Oct. 1795.

[5]) Reeds vóór dat de Staatsreg. was aangenomen had de Constituerende Vergadering, representerende het Bataafsche Volk, bij *Decr.* 29 *Jan.* 1798 een Uitv. Bewind ingesteld, dat bij *Public. van* 9 *Maart d.a.v.* den Burger Theod. van Kooten tot Agent voor de Nation. Opvoeding benoemde.

Volgens de instructie van dezen Agent, bleven alle gymnasiën, athenaea en hoogescholen, alsmede de aanstelling van Curatoren, hoogleeraren en verdere beambten, provisioneel op den ouden voet, tot zoo lang, dat bij het V. L. andere bepalingen omtrent hun getal en bestuur zouden zijn gemaakt (vgl. het addit. art. 7 der Srg.), en waaromtrent hij binnen den kortst mogelijken tijd eene voordragt bij het U. B. moest inleveren [1]).

Wij hebben gezien, dat de Agent van Kooten Franeker heeft bezocht. Zijn opvolger van der Palm schreef aan den Senaat, dat hij, met het oog op die instructie, besloten had zich niet te mengen in het »domestiek bestuur" of de administratie der academie, en dat hij op dezen stelregel geene uitzondering zou toelaten, dan wanneer door het U. B. zijn stellig advies werd gevraagd op bepaalde punten [2]). Of hij eene voordragt tot reorganisatie heeft gedaan of voorbereid, zooals de instructie gebood, hebben wij niet onderzocht.

De Staatsregeling van 1801 droeg aan het Staatsbewind de zorg op voor de bevordering van kunsten, wetenschappen, opvoeding, enz., terwijl zij aan de Departementale Besturen de beschikking gaf over alles, wat tot de inwendige politie, oeconomie en finantien van het Departement behoorde, met magt daaromtrent statuten te arresteeren, mits niet strijdende met de algemeene wetten (artt. 45 en 71).

Op deze bepalingen grondde zich art. 21 van het *Reglement voor het Departement Friesland* van 29 April 1802, luidende:

Het Departementaal Bestuur draagt zorge voor de instandhoudinge en bloei der Hoge en Lage Scholen; mitzgaders van alle nuttige Instellingen en Maatschappijen binnen het Departement, voorbehoudens aan het Staats-Bewind, volgens art. 45 der Staatsregeling, de zorge, om door eene daartoe geschikte inrichtinge, de Konsten, Wetenschappen en Opvoedinge in 't algemeen aan te moedigen.

Bij Reglement van orde (art. 18) stelde het Bestuur eene afzonderlijke Commissie in „voor kerken en scholen".

De Staatsregeling van 1805 leidde tot eene herziening van de organisatie der Departementale Besturen, welke is vervat in het *Algemeen Reglement voor de D. B., vastgesteld door H. Hoog. Mog., Vertegenwoordigende het Bataafsche Gemeenebest*, den 19 Julij 1805. Art. 38 luidt:

---

[1]) A. van den Ende. *Bijlagen tot de geschiedk. Schets v. Neerlands schoolwetgeving.* I.

[2]) *Miss.* 9 *Julij* 1799 (*Cod. Apogr.* C. no. 4).

De Besturen zorgen in het generaal voor den Welvaart en de Bloei der Scholen en andere Inrigtingen tot Onderwijs en Opvoeding der Jeugd bestemd, speciaal ook voor den Welstand en het nut der Hooge Scholen, in de Departementen gevestigd, en zulks overeenkomstig met en onverminderd de Algemeene Bepalingen, ten aanzien der Hooge en Lagere Scholen reeds gemaakt of nog te maken, om dezelve naar generale nuttige gronden te wijzigen, en derzelver uitbreiding te bevorderen, als mede onverminderd de bevoegdheid van het Gouvernement, om de Hooge Scholen te ondersteunen door het toewijzen van bepaalde sommen voor dezelve uit de Nationale Kas en het bepalen der bezoldigingen voor Hoogleeraren en Leeraren in onderscheidene vakken der Wetenschappen op deze Hooge Scholen.

Onder de regeering van den Koning van Holland verloren de Departementale Besturen een groot deel van hunne magt. Art. 62 der Constitutie van 1806 belastte hen met het doen uitoefenen der wetten en bevelen, welke hun van wege het Gouvernement werden gegeven. Ofschoon de vorige Constitutie, voor zoover zij niet streed met de nieuwe, van kracht zou blijven, bleek al spoedig dat het hooger onderwijs als eene algemeene regeeringszaak beschouwd werd. Bij het gemis van ondubbelzinnige grondwettelijke bepalingen, vernamen de Curatoren dit uit het volgend stuk, hun door 's Konings Minister van Binnenlandsche Zaken toegezonden bij missive van 9 Januarij 1807:

No. 4. *Extract uit het verbaal van het verhandelde bij den Minister van Zijne Majesteit den Koning van Holland tot de Binnenlandsche Zaken.*

Vrijdag den 9 Januarij 1807.

Ontvangen een Extract uit het register der Decreten en Besluiten van Zijne Majesteit den Koning van den 7 deezer maand No. 43, genomen op deeze Ministers missive van den 23 Dec. ll. N $^{6}_{2}{}^{4}$, daarbij ter voldoeninge aan den last Zijner Majesteit desselfs consideratiën gesuppediteerd hebbende nopens de wijze van vervulling der vacatures van Professoren bij de respective Universiteiten binnen dit Rijk en daarbij tevens van advis gediend hebbende op de missive van Curatoren van 's Lands universiteit te Harderwijk van den 8 Julij ll., houdende onder anderen verzoek: Dat Zijne Majesteit geliefde te aggreëren den titel en de waardigheid van Curator Primarius et Rector Magnificentissimus, in gevalle Hoogstdezelve ook daarmede de Leijdsche Universiteit begunstigde; hebbende Zijne Majesteit goedgevonden:

1mo de voorn. missive van Curatoren van 's Lands Universiteit te Har-

derwijk te houden buiten verdere dispositie, uit aanmerking der veranderde regeringsform dezer Landen, als waardoor tot de hoge betrekkingen der Koninglijke waardigheid van Zijne Majesteit tevens eigenaardig en als van zelven behoort het opperbestuur over alle universiteiten, als geheel of gedeeltelijk uit 's Lands kas onderhouden wordende; en

2do te bepalen dat Curatoren der Hoge Scholen binnen dit Koningrijk verpligt zullen zijn om bij het vacant worden van Professoraten Zijne Majesteit door middel van het ministerie van Binnenlandsche Zaken daarvan dadelijk te informeren, met betoog der noodzakelijkheid om dezelve vacatures te vervullen, als mede voordragt van zodanigen Persoon of Personen, die hen daarvoor het geschikst dunken, en dus het meest in aanmerking komen, ten einde door Zijne Majesteit daar omtrent zou kunnen worden gedisponeerd, zoo als Hoogstdezelve zal vermenen te behooren, alles tot dat aangaande de verzorging der belangen der Hoogescholen nader of anders zal wezen beschikt, wordende de Minister met de executie van dit besluit belast.

En is dien ten gevolge geresolveerd:

1°. den inhoud van voorschr. Besluit te brengen ter kennisse van Curatoren der Hoogescholen, gevestigd te Leijden, Utregt, Harderwijk, Franeker en Groningen, met aanschrijving om zig bij de vervulling van reeds bestaande of verder ontstaande vacatures in de Professoraten op dezelve Hoogescholen daarnaar te gedragen, als mede in de tegenwoordige inrigting en bezoldiging der differente Professoren geene verandering te maken, zonder alvorens daartoe door middel van het ministerie van Binnenlandsche Zaken 's Konings welbehagen te hebben verstaan, en zal ten dien einde Extract deezes bij gewoone conductoire missive worden gezonden aan Curatoren voorn. tot derzelver informatie en narigt.

2°. gelijk Extract bij gewone conductoire missive te zenden aan de Departementale Besturen van Holland, Utrecht, Gelderland, Vriesland en Groningen, tot derzelver informatie respectivelijk.

Accordeert met voorz. verbaal,
(get.) WENCKEBACH.

De universiteiten bleven voortaan als inrigtingen van onderwijs en wetenschap onderwerpen uitsluitend van Staatszorg.

Onder ons constitutioneel Koningschap werd het athenaeum te Franeker gevestigd als eene rijksinstelling.

Om niet in herhalingen te vervallen, kunnen wij het overzicht van 't hoogste gezag in de aangelegenheden van de Friesche hoogeschool en het athenaeum dus hiermede sluiten.

II.

DE CURATOREN.

De academiewet bepaalde (art. 8), dat de professoren zouden gekozen worden »auctoritate ac sententia Ordinum, aut Scholae Magnificorum Procuratorum".

Men mag hieruit afleiden, dat de Staten nog onzeker waren, of zij zelve de hoogeschool zouden besturen, of dit opdragen aan een collegie van Curatoren. Dat zij die taak in den beginne niet uit hunne handen hebben gegeven is ons reeds bekend.

Niettemin ontmoeten wij gelijktijdig een »Curator van de nieuwe Universiteijt tot Franeker" in Kempo van Donia, grietman van Leeuwarderadeel [1]). Ook komt hij voor onder den titel *Scholarcha.* Hij genoot als zoodanig eene bezoldiging, want in 1588 werd »het tractement en ampt van Scholarcha affgeslaghen, en den last bevolen den rector van de universiteijt, sonder daervan tractement te genieten" [2]). Ook dit scheen niet te bevallen, want in 1591 wilden de volmagten van Oostergo en Zevenwouden een der Ged. Staten tot Scholarcha hebben aangesteld, terwijl die van Westergo en de Steden de behartiging der academie aan het volle collegie van Ged. Staten wenschten op te dragen [3]). Tot het besluit, »dat een persoon van qualiteit tot scholarcham ofte Curatorem scholae sal worden gecooren" kwam men weder, toen de onlusten over Roggius tot handelen noopten (zie blz. 32). Deze taak werd toen opgedragen aan den Gedeputeerde Hobbo van Waltinga

1) *R. G.* 10 *Mei* 1586.

2) *S. R.* 13 *Junij* 1588. Donia werd in 1588 afgevaardigde naar de S. G. en kon daarom geen dagelijksch toezigt meer houden op de hoogeschool. Zoo kon prof. Adama dan ook tot hem zeggen: Tu autem Nob. Donia primam Academiae curam, a quo nata fuit adeptus, curasti aliquamdiu solus; primus ei scholarcha designatus, donec ad Maiora Patriae munera, te collegam summus Senatus Ordinum Hagham posceret. *Orat. in funere Henr. Scotani.* Praefatio.

3) *S. R.* 20 *April* 1591.

totdat de post van Curator in 1601 andermaal werd opgeheven. Deze Curatoren hadden dus geene andere bevoegdheid, dan het uitoefenen van toezigt op de professoren en de studenten, vooral op de alumnen.

Nadat de dagelijksche ondervinding had geleerd, dat de academische aangelegenheden van te grooten omvang waren, dan dat de Staten of de Gedeputeerden naast hunne overige bezigheden daaraan die zorg konden wijden, welke de inrigting behoefde, ging men eindelijk over tot het instellen van een collegie van vier Curatoren. Het daartoe strekkende besluit der Staten van 25 Februarij 1604 leert ons tevens, wat die Curatoren zouden hebben te doen. Daarom volge het hier in zijn geheel.

De Staten van Frieslant, aanmerckende, dat de constitutie ende conservatie der Christelijcke Scholen een van de uitnemenste gaven is, die Godt sijn Kercke hier op aerden mede deijlt, en derhalven alle Christelijcke magistraten op t' hoogste behooren gerecommandeert ende aanbevolen te sijn, Doen te weten, geordonneert ende gecommitteert te hebben, den Edelen, Erentvesten *Kempo van Donia*, uijt Oostergoo, *Joachim Hoppers* uijt Westergoo, *Elardus Reinalda* uijtte Sevenwolden ende *Taco van Camminga* uijt de Steden, omme haer te vervoegen inde Hooge Schole te Franeker, sampt andere Steden in Frieslandt, daer het nodigh sal wesen, ende aldaer in haer praesentie de Alumnen, soo scholieren als studenten van dese provincie te doen examineren, haer van alle abusen de voorschreven gehele universiteijt met haar suppoosten, soo wel in t' lesen als converseren te informeren, mitsgaders opte bequaemheit ende toelatinge van de jonge praedicanten, ende van allen 't selve de Staten van dese Landen opten eersten Landtsdagh te vergaderen, volcomentlijck te rapporteren, om sulx gehoort, soowel tegens de onbequame [alumnen, als mede tot wechneminge van alle abusen gedisponeert te mogen worden, soo men nae gelegentheit ende eijsch der saken bevinden sall te behooren, Ende dat op te gagie van hondert ende vijftigh gl., die haer 't samentlijcken voor de oncosten worden toegelecht, sonder iets meer voor vacatie te mogen genieten, en daerenboven noch vijftigh guldens om enige Boecken te copen, waarmede de wel studerende studenten ende scholieren sulx meriterende, van weghe het Landtschappe sullen mogen worden vereeret.

Om alle 't welcke bequamelijck ende met goede ordre te mogen effectueren, Versoecken wij ende desniettemin ordonneren alle magistraten, professoren, rectoren ende schoolmeesteren, den voorss. onse Gecommitteerde in de exercitie van dese onse Commissie alle hulp ende bevorderinge te be-

wijsen, — want wij tot welstant van onse Christelijcke religie, ende onderholdinge van onse Hoge Schole sulx dienstigh hebben bevonden.

Onder het toezigt van Curatoren plaatsten de Staten dus niet alleen de hoogeschool, maar ook de Latijnsche scholen.

Hun lastbrief werd in het volgende jaar aangevuld met de bevoegdheid „omme de onbequaame Alumnen aff te setten ende andere bequame weer in derselviger plaatse te stellen, alsmede tot wechneminge van alle abusen, soo van Studenten als Professoren en jonge Predicanten te mogen disponeren, gelijck sij nae de gelegentheijt ende eijsch der saken bevinden sullen behoorlijck te wesen, ende dit alles op de gagie van elcx hondert dalers jaarlijcx tot vervallinge van reiscosten ende teringen voor ijder der heren Scholarchen".

Tevens werd in de plaats van Hoppers, die spoedig na zijne benoeming was overleden, de rentmeester Jelger van Feitzma benoemd, en voor Camminga, die bedankt had, de raadsheer Gellius Hillema [1]).

Het Curatorium heeft ten allen tijde zeer nuttig gewerkt, zoodat men veilig kan zeggen, dat door deze instelling meer eenheid kwam in de gedragslijn jegens professoren en studenten, en dat voortaan met meer veerkracht werd gehandeld. Is het doorgaans moeijelijk na te gaan, welke leden zich in een collegie bijzonder onderscheiden, vooral wanneer geen dagboek is gehouden van hunne handelingen en besluiten, niettemin zullen wij onder de eerste Curatoren herhaaldelijk Reinalda, Hillema, en bovenal Saeckma, als ijverige verzorgers van de hun opgedragen taak kunnen waardeeren. De uitgebreide briefwisseling van den laatste, ons bewaard in het archief van Gabbema en in de verzameling van Jhr. Van Breugel, levert het bewijs, dat hij, reeds van den tijd af, waarin hij lid werd van het Hof, het vertrouwen genoot van de meeste hoogleeraren; dat hij altoos hun vraagbaak was en zijn grooten invloed steeds in vredelievenden zin tot heil der hoogeschool wist aan te wenden. Aan zijn scherpen blik ontging het niet, dat eene uitbreiding van den werkkring van Curatoren hoogst nuttig zou zijn. Op de keuze van professoren gaf de resolutie van 1604 hun immers geen invloed. Draalden de Gedep. Staten met benoemingen, dan waren Curatoren niet bij magte om te voorkomen, dat vele studenten, wegens langdurige leemten in het onderwijs, naar andere academiën vertrokken. Wij hebben nu en dan kunnen opmerken, dat de Staten al schoorvoetend er toe zijn overgegaan om academie-

1) *S. R.* 20 *April* 1605.

zaken aan Gedep. Staten over te laten, en dat zij vervolgens, door de gebiedende noodzakelijkheid gedrongen, een deel van het gezag aan Curatoren overdroegen. Om voor dezen nog meer magt te verwerven, was dus niet zoo gemakkelijk. Saeckma heeft het niettemin in een tijd, toen er vele vacatures waren, daarheen weten te leiden, dat zij door de Staten werden gemagtigd om naar geschikte professoren rond te zien en hunne tractementen te bepalen; tevens om misbruiken in het onderwijs of de inrigting der Latijnsche scholen weg te nemen, „doch alles op behagen van haer E. M., ende sonder in iets finalijcx te doen sonder voorgaende rapporten" [1]).

De goede uitslag van dezen maatregel is boven (blz. 43) reeds medegedeeld. Ofschoon deze opdragt een tijdelijk karakter scheen te dragen, is zij toch in 't vervolg door de Curatoren als eene algemeene lastgeving beschouwd. Het gevolg hiervan was, dat drie ligchamen zich somtijds gelijktijdig bemoeiden met het inwinnen van informatien over en de keuze van professoren, de Staten, de Gedeputeerde Staten en de Curatoren namelijk. Dat dit tot verwarring en onaangenaamheden leidde, blijkt uit het volgende besluit der Staten, waarbij de Curatoren gehandhaafd werden tegenover de Gedeputeerden [2]).

In ernstige bedenckinge gelecht sijnde, t' gene bij de vier heeren Curatoren van de academie huijden is voorgedragen, namentlijck, dat haer E. doende waren omme met alle sorgvuldigheijt uijt te vinden persoonen genoegsaem gequalificeert in deughden en wetenschappen, omme te becleden de vacante professien in de academie tot Franeker, bij onse voorsaten soo loffelijck, oock selves in de meesten en swaerste oorloghen opgerecht, omme te wesen een Seminarium en Schole, in welcke mochten als gequeeckt en onderwesen worden personen, die bequaem waren de Kercke ende policie met verstant en wetenschap te regeren, en andere te onderwijsen, ende door sulx beide te doen floreren, ter eeren Godes, en het gemene beste; Gaven oversulx de Staten van t' Land in bedencken ofte in middelen tijde haer Edele Mogende niet solden goedtvinden, dat de nominatie en verkiesinge van professoren ter tijt toe haer Ed. Mo. solden wesen informeert van wel gequalificeerde persoonen, uijtgestelt wierde.

Soo ist dat de Staten van t' Landt goedtgevonden en geresolveert hebben, dat de nominatie ende verkiesinge van personen in de plaetse van

[1]) P. Winsemius, *Orat. fun. in obitum Joh. Saeckma*, Fran. 1637, p. 43, 44, vgl. met de *S. R.* 6 *April* 1636.

[2]) *S. R.* 3 *October* 1646.

de affivige professoren sal worden in suspens geholden, tot den ordinaris aenstaenden Landtsdagh. Ordonneren den Heeren Gedeputeerden haer daernae te reguleren, bij poene, dat voor null ende onwaerden geholden sal worden de nominatie ende verkiesinge, welcke in middelen tijde solde mogen gedaen worden; recommanderende mede niettemin de heeren Curatoren met alle neerstigheit en sorghvuldigheijt nae te sporen ende uijt te soecken persoonen bequaem tot de respective vacerende Professien, ten einde de studerende jeught en de luijstre van de academie geen inbreuck come te lijden, ende daervan aen haer Ed. Mo. rapport te doen.

Dat het gezag der Curatoren nog uitgebreider werd, verneemt men verder uit den hun verstrekten last ten aanzien van verschillen tusschen prof. Cloppenburgh en den Franeker predikant Walsweer, „omme de sake nae haer te nemen, te examineren en in deselve en saken van gelijcken natuire sijnde ende de academie rakende, van nu voortaen ten meesten ruste te disponeren", behoudens het regt van appèl op de Staten [1]).

Grooter aanzien verwierf hun collegie, toen bij gelegenheid van de uitvaardiging der wetten voor de alumnen of „des Landtschaps Voedsterlingen", de Stadhouder benoemd werd tot *Curator Magnificentissimus.*

Het doel, waarmede zulks geschiedde, is in de volgende bewoordingen omschreven [2]):

De Staten van Frieslant, bemerckende dat de Academie tot Franeker meer en meer comt te vervallen door het misbruijck der privilegiën, het dissolut leven der studenten, ende in t' besonder der alumnen, t' verlenen van de vrije Tafel op de Beurs, als andere incruipende mishandelingen tot een inevitabel schade, beide van de kercke ende policie, indien daerin bij tijts niet worde versien, hebben tot voorcominge van wijdere onheijlen en misbruicken, ende tot meerder luister van voorschreven Academie goedtgevonden ende geresolveert, vinden goedt ende resolveren bij desen, te versoecken ende authoriseren sijn exellentie onse Stadthouder, omme als Magnificentissimus, Primarius ende Honorarius Curator, beneffens de andere heeren Curatoren, de saken van de academie tot Franeker te willen helpen redresseren, ende voortaen in goede ordre te onderhouden.

---

1) *S. R.* 3 *Aug.* 1649.

2) *S. R.* 12 *Maart* 1653; ook onder de *Statuta et Leges*, p. 39. Prof. Dom. Acronius à Bouma hield eene *Oratio de caussis magnificentissimae apud Frisios curatelae.* Fran. 1653.

Belasten ende ordonneren onse Gedeputeerden, Curatoren ende Professoren, in alle saken de academie rakende, t' hooghwijs advijs van hooghgedachte sijn Exellentie Stadthouder te versoecken ende gebruicken, opdat de oude fondamentele wetten ende onse nadere resolutiën, aengaende de academie genomen, en noch te nemen, ter executie gebracht ende alles buiten meerder confusie ende verwijderinge mach worden gehouden.

De verschillende resolutiën, waarop zich de bevoegdheid van Curatoren tot dusver grondde, leverden de bouwstoffen voor eene Instructie, die den 24 Februarij 1660 door de Staten werd vastgesteld. Hunne taak, zooals die toen in 15 artikelen werd omschreven, betrof vier onderwerpen, het toezigt namelijk; 1e op de Latijnsche scholen; 2e op de studiën der kweekelingen aan de hoogeschool; 3e op het onderwijs en het gedrag der professoren; 4e de voordragt van personen, ter vervulling van vacatures.

Op de Latijnsche scholen moesten zij de *Grammatica* van Vossius, de *Rhetorica* van Talaeus en de *Logica* van Keckermann invoeren. Wanneer op het gedrag en den ijver der rectoren aanmerkingen vielen, hadden zij de misbruiken bekend te maken aan de plaatselijke Besturen. Zij moesten de alumnen om de een, twee of drie jaren te Leeuwarden of te Franeker examineren. Aan jongelingen, die dan te ongeschikt of te onbekwaam bevonden werden, om ooit het predikambt te bekleeden, ook aan lediggangers en onwilligen, behoorde de pensie ontnomen te worden. Curatoren hadden tevens te zorgen, dat geen kweekeling tot de academie overging, zonder een testimonium van goed gedrag en bekwaamheid, door den rector afgegeven.

Tweemaal in het jaar moesten zij zich naar Franeker begeven om de alumnen, die de hoogeschool bezochten, te doen examineren en om zich op de hoogte te stellen van alle academiezaken. Ten einde aanstaande theologanten aan te moedigen tot de promotie in de letteren, mogten zij eene premie van *f* 150 toezeggen aan Friesche jongelingen, die dien graad behaald hadden, alvorens met de studie der theologie aan te vangen. Streng hadden de Curatoren er op te letten, dat de alumnen geene theologische collegiën hielden, zonder in het bezit te zijn van testimonia van hunne bekwaamheden en goed gedrag, verleend door de professoren in de propaedeutische vakken; ook moesten zij zorgen, dat de Classen niemand tot het proponentsexamen toelieten, die geen testimonium van de Curatoren en van de leden der theologische faculteit konde overleggen.

Door middel van een der pedellen werd toegezien of de professoren wel geregeld hunne collegiën gaven. Dit voorschrift is te merkwaardig, om het niet letterlijk mede te deelen (art. 6):

De Curatoren sullen haer mede exactelijck informeren op het leven ende het neerstigh lesen der professoren tot Franeker, ende omme sulx met goede ordre te doen, sullen de Curatoren den pedel in de academie wonende, belasten ende daerop den eed affnemen, (mitz hem alle jaren daer voor een tractement beloovende van dertigh guldens op ordonnantie van de Heeren Gedeputeerden te trecken, die geordonneert worden tot voorss. somma aende pedel jaerlijcx ordonnantiën te passeren) dat hij alle weecken een register sal hebben te brengen aen de rector Magnificus ende de Secretarius Academiæ van alle professoren, wie dat in de weecke, ende op ijder dagh van dien gelesen ofte niet gelesen heeft, welcke registers de wel gemelte Rector Magnificus ende Secretarius academiæ aende Curatoren sullen moeten overhandigen, soo dickwils als de Curatoren voorschreven registers sullen begeren ende invorderen, om bij haer Curatoren wel geexamineert te worden ende daeruijt genochsame redenen bevindende, sullen sij Curatoren de Loijigheit, ofte ongebondentheyt van de professoren mogen straffen, met suspensie van hunne tractementen voor sodanigen tijt, als sij luijden nae exigentie van saecken bevinden sullen te behooren.

Met een beroep op art. 8 der *Leges* en op de boven aangehaalde *S. R. 6 April 1636*, werd eerst nu definitief aan Curatoren het regt verleend om met overroeping van den Stadhouder, als Curator Magnificentissimus, en van den Senaat [1]), bij elke vacature drie bekwame personen voor te dragen, uit welke de Staten, of, als deze niet bijeen waren, de Gedep. Staten een hoogleeraar moesten kiezen. Uitdrukkelijk werd hun herinnerd, dat, *caeteris paribus*, ingezetenen de voorkeur verdienden boven vreemden.

Behalve den vrijdom van impositiën en accijnsen, welken Curatoren reeds genoten, zou ieder hunner jaarlijks eene vergoeding van *f* 200 ontvangen voor reiskosten en andere uitgaven, waaronder niet gerekend werden de reiskosten ter introductie van een nieuwen hoogleeraar [2]).

[1]) De medewerking van den Senaat bestond in de schriftelijke opgave van een gros.

[2]) Deze Instructie is ook opgenomen in het *Charterboek van Vriesland*, V, 628—630.

Het ceremonieel, door de professoren ten hunnen aanzien in acht te nemen en in 1690 uitdrukkelijk voorgeschreven, bestond hierin, „dat sij de heeren Curatoren van onse academie sullen respecteren als Gecommitteerden van den Staet, diensvolgens deselve, soo dikwils als haer Ed. in publijcke actiën, soo tot introductie van professoren als tot examinatie van 's Landts Alumnen ende andersins, tot Franeker vaceren en daervan kennisse geven, sullen recipieren ende reconduceren in ende uijt haer Ed. Logement en Corps, off door Gecommitteerden met de beide pedellen, in voegen als altoos in observantie is geweest" [1]).

Dit voorschrift is trouw opgevolgd, tot in de laatste dagen van het athenaeum [2]).

Bij het vervullen van vacaturen in 't collegie van Curatoren werd altoos in het oog gehouden, dat Oostergo, Westergo, Zevenwouden en de Steden ieder een vertegenwoordiger behielden.

De Stadhouders, die Willem Frederik opvolgden, bekleedden steeds de waardigheid van Curator Magnificentissimus.

Met grond zou men kunnen beweren, dat deze hoedanigheid is opgegaan in het uitgebreider gezag, den Erfstadhouder in 1748 verleend. Prins Willem IV bleef echter den titel Curator Magnificentissimus dragen, de gouvernante Prinses Anna werd meermalen in officiëele stukken Curatrix Magnificentissima genoemd, terwijl Prins Willem V, onder wiens „titulen en praeëminentiën" die titel niet door ons werd aangetroffen, bij zijne komst te Franeker, den 31 Julij 1773, door den Senaat nog is begroet en met veel eerbewijs rondgeleid, als Curator Magnificentissimus. De Curatoren boekten zelfs in hunne notulen van dien dag, dat Z. H. zich naar Franeker had begeven, „ten einde in de academie als C. M. geinstalleert te worden".

In 1682 voegden de Gedeputeerde Staten aan het collegie van Curatoren een secretaris toe, onder den titel van Amanuensis, op een tractement van *f* 250, zonder meer. Een Staten-bode vervulde ook de betrekking van bode der Curatoren, tegen eene belooning van *f* 25 [3]).

Eene der eerste handelingen van de Representanten, na de omwen-

---

[1]) *S. R.* 16 *Mei* 1690.

[2]) De *Acta Senatus* d.d. 22 Junij 1842, melden: De Senaat te 10 uren vergaderd zijnde, werden H.H. Curatoren van het Heeren Logement door denzelven afgehaald en naar de kerk van het Athenaeum geleid, alwaar de heer P. Harting zijne inaugurele Oratie deed".

[3]) *G. R.* 15 *Dec.* 1682, 28 *Aug.* 1717, *Handel. van Curatt.* 16 *Febr.* 1737.

teling in 1795, was het intrekken van de aanstellingen der Curatoren en van hun secretaris. Geene andere reden werd daarvoor aangevoerd, dan het belang van 's Lands finantiën [1]).

Bij de reorganisatie der academie op republikeinsche grondslagen, traden in 1797 weder vier Curatoren op, van welke twee de taal der geleerden verstonden, terwijl de twee anderen die niet mogten verstaan, »opdat men hier door te wisser waarborg hebbe, dat de bevordering *der algemeene kundigheid* door middel der Nederduitsche Taale alléén, overeenkomstig het groot algemeen belang, *bestendig worde waargenomen* en *duurzaam in stand blijve*" [2]).

Hunne taak werd omschreven in eene Instructie van den 26 Januarij 1798, in 14 artikelen. Toezigt op het onderhoud en de herstelling van de academische gebouwen, op het zedelijk gedrag en de vorderingen der studerende jeugd, op het gedrag van en het geregeld onderwijs door de professoren [3]), voorzorgen bij het verleenen van stipendiën, het maken van een inventaris der academische bezittingen, en het geven van een jaarlijksch verslag, zijn de voornaamste onderwerpen dezer Instructie. Bij vacatures van professoren zouden de Curatoren de benoeming doen uit eene nominatie van niet meer dan zes en niet minder dan vier bekwame vrijheidlievende personen, door den Senaat op te maken [4]). De benoeming van Curatoren was eene bevoegdheid, welke aan de Commissie van Gedeputeerden werd opgedragen, doch een Secretaris mogten zij zelve kiezen op eene jaarwedde van *f* 150, en een bode op tien ducatons [5]).

Wij weten reeds (zie boven blz. 125) dat de Curatoren van 1798, ten gevolge van een ander regeeringsbeleid, in 1802 plaats hebben moeten maken voor een nieuw personeel, uitsluitend van wetenschappelijke mannen. Bij eene nieuwe Instructie van den 1 April 1805 [6]) gaf het

[1]) *Secret. Res.* 10 *Julij* 1795.

[2]) Zie het *Decreet van* 9 *Junij* 1797, in de *Proclam.* 5 *Aug.* 1797, onder de Bijlagen.

[3]) Zij moesten »daarvan de gewone Registers invorderen". Hiermede zullen de registers bedoeld zijn, die de pedel hield, naar de Instructie van 1660.

[4]) Deze bepaling is door de Strg. van 1798 weder vervallen. Het blijkt ten minste, dat het Uitv. Bewind geacht werd de professoren te moeten benoemen.

[5]) Deze Instructie is te vinden achter het *Resolutieboek van Curatoren*, begonnen in 1798. De Curatoren stelden den 8 Mei 1798 instructiën vast voor hunnen Secretaris en den Bode.

[6]) Opgenomen in de *Handel. van Curatt.* 13 April 1805.

Departementaal Bestuur hun eene uitgebreide volmagt tot het beramen van middelen en het doen van voordragten ter bevordering van den bloei der hoogeschool. In het bijzonder werd hun opgedragen te zorgen, dat alle collegiën weder als voorheen in de Latijnsche taal werden gehouden, en dat door alle faculteiten een zooveel mogelijk volledig onderwijs werd gegeven, zich uitstrekkende tot al hetgeen binnen hare grenzen behoorde, zonder dat de eene of andere tak van studie gevaar liep verwaarloosd te worden. Om aan dezen last te kunnen voldoen, mogten zij jaarlijks, vóór den aanvang van het nieuwe academiejaar, van den Senaat eene naauwkeurige opgave vorderen van de collegiën, die de professoren dachten te houden, en eene korte schets van de methode, naar welke ieder zijne bijzondere collegiën wenschte in te rigten, met bepaling van den tijd, voor de afhandeling van het onderwerp bestemd. Tot het zelfde einde moesten zij telken jare van den Senaat ook een algemeen verslag vorderen van den staat der hoogeschool, bevattende alles, wat gedurende het afgeloopen academiejaar, zoo met betrekking tot de studiën en de handhaving der goede tucht als in andere opzigten was voorgevallen. Voorts werden de benoeming en het ontslag van alle academische ambtenaren, die niet tot het ressort van den Senaat behoorden, zoo mede de vaststelling van hunne instructiën, aan de Curatoren opgedragen. De overige bepalingen betroffen het toezigt op de gebouwen en inrigtingen, op het gedrag van de professoren en studenten, de voordragten ter vervulling van vacante leerstoelen enz., onderwerpen, die ons uit de vroegere instructiën al bekend zijn.

Gedurende de regeering van Koning Lodewijk, onderging de lastbrief der Curatoren, in afwachting eener reorganisatie van het Hooger Onderwijs, geene andere wijziging, dan die, welke is vervat in het ministerieel Besluit van 9 Januarij 1807 (zie blz. 217).

Het organiek Besluit van 1815 bevatte niets over het bestuur der athenaea. Uit de bepaling van art. 52, dat de Curatoren van de athenaea te Harderwijk en te Franeker jaarlijks eene begrooting zouden opmaken en aan het Departement van B. Z. inzenden, volgde stilzwijgend, dat er Curatoren moesten zijn. Bij Kon. Besl. 16 Oct. 1815, no. 10, werden dan ook drie Curatoren benoemd, die zich gedroegen naar de voorschriften in art. 234 en volgende aan Curatoren van academiën gegeven. De regeering liet hen echter van presentiegelden en vergoeding der reiskosten verstoken. Evenmin werd hun een Secretaris toegevoegd.

Voor bureaukosten ontvingen zij aanvankelijk *f* 200, sedert 1821 *f* 400 jaarlijks.

Met welk eene inspanning het athenaeum door den energieken Curator Adriaan Gillis Camper werd georganiseerd en met welk eene toewijding zijne opvolgers Frieslands Muzentempel hebben trachten uit te breiden en, trots den ongunst der tijden, staande te houden, is boven reeds ontwikkeld.

III.

DE SENATUS GENERALIS.

De Rector en de gewone hoogleeraren waren, zooals de academiewet het uitdrukt, de voornaamste deelen van het ligchaam der hoogeschool. Te zamen vormden zij den Senaat, met uitsluiting van de buitengewone professoren. De Rector, door de leden zelve uit hun midden gekozen, moest telken jare zijne betrekking aanvaarden op den eersten April, den dag, waarop Lydius in 1586 het eerst als zoodanig was opgetreden. Overeenkomstig de hooge waardigheid van zijn ambt, moest hij dit gedurende een jaar met luister vervullen. In gevallen van ziekte of afwezigheid, werd hij door den afgetreden Rector vervangen [1]. 't Schijnt wel, dat de professoren dit laatste voorschrift als *strictissimae interpretationis* beschouwden, want op andere gevallen, b.v. wanneer de Rector was overleden of van zijn post ontzet, pasten zij het niet toe, maar wezen, naar een voorschrift van eigene vinding, voor elke maand een Praeses aan, bij loting.

Om naijver te voorkomen, kwamen zij onderling overeen, dat bij de verkiezing van den Rector de rang der faculteiten gevolgd en daarbij het regt van anciënniteit geëerbiedigd zouden worden, des, dat niemand voor de tweede maal in aanmerking kon komen, zoolang niet de overige leden zijner faculteit eene beurt hadden gehad. Werd de faculteit maar door één vertegenwoordigd, die al Rector was geweest, dan zou in de volgende faculteit het lid, dat aan de beurt was, voorgaan. Aan de bepaling: *Nullus esto Rector linguae Belgicae ignarus*, is misschien nimmer uitvoering gegeven. Wijders werd de stedelijke magistratuur onvereenigbaar verklaard met het rectoraat [2].

Deze regeling, door de professoren zelve ingevoerd, belette niet, dat zij zich dikwerf verloren in nietige kibbelarijen over de vraag,

---

1) *Leges*, artt. VII, XXII.

2) *Besluiten* van 18 Mei 1590, 3 Mei 1592, 19 Junij 1627 (*Acta et Decreta*, A. 10, 11), en 1 Mei 1675 (*Diar.* II, 200).

wie met de rectorale waardigheid moest bekleed worden. Deze gevallen zijn echter van te weinig belang, om er bij stil te staan [1]). Genoeg zij het te vermelden, dat de Gedeputeerde Staten meermalen tusschenbeide moesten komen, het zij om den vrede te herstellen, hetzij om te beslissen. Dit gaf hun ten laatste gereede aanleiding om de rectorale opvolging bij een reglement te bepalen. Moest dit met het oog op moeijelijkheden, die bij herhaling voorkwamen of voorgewend werden, een en andermaal eene herziening ondergaan, in hoofdzaak bleef de regel gehandhaafd, die in den beginne was aangenomen [2]).

Sedert 1590 vond de aanvaarding van het rectoraat zooveel mogelijk plaats op den eersten Junij, totdat in 1748, op last der Curatoren, de eerste October daarvoor werd aangewezen. Zestien jaren later is het oud gebruik, verkiezing van den Rector op den eersten Mei, overdragt van 't rectoraat op den eersten Junij, weder ingevoerd [3]).

Na door de overige leden van den Senaat beëedigd en door den afgaanden Rector »publice gerenuntieerd" te zijn, aanvaardde de nieuwe Rector zijne waardigheid met eene Latijnsche redevoering. Zoodra de spreker geëindigd had, moest de Prorector, ook wel de Secretaris, de wetsartikelen, die de studenten betroffen, luide voorlezen. Daar de academiejeugd onder deze *Legum recitatio* dikwerf veel rumoer maakte, liet de Senaat de bewuste bepalingen ook wel eens drukken en aanplakken [4]). Sedert het begin der 18e eeuw werd de oratie niet meer door den aankomenden, maar door den aftredenden Rector gehouden [5]).

De overdragt werd symbolisch uitgedrukt door de overgave van de schepters, zegels, sleutels en het album, al welke voorwerpen de Rector in bewaring had [6]). Van de opluistering der overdragt van 't rectoraat door muziek, gewaagt prof. Regius, in de lijkrede op Blancardus, als een bekend gebruik.

Ten tijde van het athenaeum nam het hoofd van den Senaat, als van ouds, ook den titel van Rector Magnificus aan, (zie blz. 176, noot 3).

1) Curieuse adressen over dit onderwerp, van 1627 en 1628, vindt men in de Coll. *v. Br.*, n°. 225, 235.

2) *R. G.* 15 *Maart*, 27 *April* 1661, 20 *Mei* 1723.

3) *A. S.* 25 *Mei* 1748, 28 *Maart* 1764 (*Diar.* IV, 176, 270, 271).

4) *Besluiten van* 3 *Junij* 1590, 26 *Mei* 1609, 1 *Junij* 1610 (*Acta et Decreta*, A. 10, 25, 26, 29, 30, 32).

5) *A. S.* 1 *Mei* 1700 (*Diar.* III, 321). 6) *Acta et Decr.* A, 751; *Diar.* IV, 183

Naar de beschouwing van de regeering in 1816, behoorden de overgang van 't rectoraat en de volgorde der professoren in die waardigheid tot de huishoudelijke zaken, wier regeling aan de Curatoren was overgelaten. De overdragt vond toen gewoonlijk plaats in Junij, naar eene vaste beurtregeling; sedert 1827 slechts om de twee jaren [1].

Volgens ouder gewoonte heeft prof. van Hengel, als aftredend Rector, in 1816 ook »de schepters als een teken van auctoriteit en de oude zegels van de Academie als een teken van magt *more Maiorum* overgereikt" [2].

Uit het besluit, om bij de verkiezing van den Rector op den eersten Mei geen maaltijd te houden, maar zich te bepalen tot »een glaasje wijn en een pijpje", volgt, dat die gebeurtenis ook gevierd werd.

Al vroeg vonden wij de rectorale maaltijden vermeld. Uit het aerarium mogt *f* 36 ter hunner bestrijding aan den Rector verstrekt worden. Toen de overdragt ten jare 1660, in plaats van des namiddags, gelijk tot dien tijd gebruikelijk was, op den voormiddag te negen uur gesteld werd, maakte het dinér plaats voor een collation. In 1666 ontmoeten wij prof. Valckenier voor den Senaat, om zich te verklaren, of hij al dan niet van plan was den rectoralen maaltijd te geven. Toen hij, zich beroepende op huiselijke omstandigheden, zwarigheid maakte hierop toestemmend te antwoorden, liet men hem de keuze, om of het »epulum" te geven, of vóór 1 Junij *f* 150 in het aerarium te storten. De afloop is niet geboekt [3].

Bij wijze van »menage" is in 1672 voor dit epulum de volgende menu vastgesteld:

»Een goede warme schincke,
Een goed calverharst of borst, gebraden,
Twee suijger bradens,
Twee schotels beste visch,
Een schotel goed olipodrigo,
Een paar verjuis pasteien,
Voorts boter en kaes, cum annexis, cappers en Limonade, een half ancker goede rinse wijn, met een goed dronck bier."

Voortaan zou deze maaltijd gehouden worden in de »conventskamer" van de academie, zonder dames of gasten [4]. Dat dit feest vroeger nog al

---

1) *Miss. v. d. Comm. Gen.* 5 *Aug.* 1816, n°. 1821; *Notulen van Curatt.* 6 *Sept.* 1827; *A. S.* 27 *Sept.* 1827.

2) *A. S.* 16 *Oct.* 1816. 3) *A. S.* 20 *April* 1744; *Acta et Decr.* B. 85; *Diar.* I, 223; II, 50, 51; IV, 148. 4) *Diar.* II, 179—181, 316, 366.

eenige uitgebreidheid had, kan ook blijken uit het afschaffen van »die twede maaltijdt van de pedellen en meijden der Heeren Professoren, die des avonds plagt gehouden te worden", ten dage van de rectoraatsverandering [1]). Opmerkelijk is het, dat men, na de invoering van de »menage" in 1774, zooveel moeite deed, om het spreekwoord »groote parade met klein garnizoen" in toepassing te brengen. Trof ons dit bij het jubilé in 1785, reeds vroeger vonden wij daarvoor het bewijs in een uitvoerig Senaatsbesluit tot uitbreiding van den rectoralen maaltijd, in dier voege, dat naast de professoren, den secretaris, lector en bibliothecaris, daarbij genoodigd zouden worden de Franeker predikanten, de Curatoren en de leden der hooge collegiën, met hunne secretarissen, voorts ook de grietmannen en premiers van steden, die de oratie hadden bijgewoond. Ter bestrijding der onkosten, die voor 30 personen op *f* 150 werden begroot, moesten natuurlijk bezuinigingen op andere posten van uitgave worden ingevoerd. In 1783 werd zelfs aan de academische policieagenten (adsistenten) de gelegenheid verschaft, »om gelijk ander Domestijcken ook te eten" bij den aanstaanden rectoralen maaltijd [2]).

Zulke besluiten waren echter geene wetten van Perzen en Meden, want op een volgenden keer vond men beter, dat de leden van den Senaat zelve gasten mogten medenemen, die tot de vermelde categoriën behoorden; de afgaande Rector namelijk drie, de quaestor twee, en ieder hoogleeraar één [3]). In 1798, dus na het »republikeinsch herstel der academie", besloot de Senaat den rectoralen maaltijd af te schaffen, doch »'s avonds onder elkander eene vriendelijke bijeenkomst te houden, en dat er ter verversching zal zijn een glas wijn met een boterham, of zoo veel meer of min als de quaestor zal goedvinden". Op den dag der rectoraatsverandering tijdens het athenaeum werd, bij gemis van fondsen, door de hoogleeraren geen gemeenschappelijke maaltijd gehouden.

De bevoegdheid en de wederkeerige verpligtingen van den Rector en de leden van den Senaat vinden wij reeds geregeld in 1592. Volgens deze huishoudelijke bepalingen werd de Rector verpligt om de leden van den Senaat humaan te bejegenen, terwijl hem aanspraak werd gegeven op eene verschuldigde hoogachting hunnerzijds, omdat hij met een regtmatig gezag was bekleed. Zijne handteekening was vol-

1) *A. S.* 10 *Oct.* 1759 (*Diar.* IV, 248).

2) *A. S.* 7 *Mei* 1779, 22 *Mei* 1783 (*Diar.* IV, 362, 391, 414).

3) *A. S.* 31 *Mei* 1786 (*Diar.* V, 47).

doende ter wettiging van bevelen en handelingen binnen den kring zijner bevoegdheid; was de Senaat geraadpleegd, dan werd de onderteekening van allen vereischt. Met de Staten of hunne Gedeputeerden mogt over academiezaken niet beraadslaagd worden, dan met goedvinden van den Senaat. Buiten de bevoegdheid hem bij de wetten verleend, mogt de Rector zich op eigen gezag niet mengen in de aangelegenheden van de Burse. Verschillen met collega's moest de aanstaande Rector uit den weg trachten te ruimen, alvorens zijne waardigheid te aanvaarden. Besluiten van zijne voorgangers konden niet door hem, maar alleen door den Senaat vernietigd worden. Tot het beleggen eener Senaatsvergadering zou de Rector gehouden zijn op het verzoek van »allen end jederen, professoorn, magistraten end leden deser universiteit ende generaelicken allen anderen". Wij weten reeds (zie blz. 39), dat hij ook in last had om toe te zien, dat de collegiën stipt gegeven werden [1]).

De Rectoren van hoogescholen hadden naar art. 253 van het organiek besluit van 1815 het opperbeheer van de academische policie, en op dezen grond het regt om studenten bij zich te ontbieden, hen kamerarrest op te leggen of in verzekerde bewaring te doen brengen. Nu deed zich al spoedig de vraag voor, of de Rector van een athenaeum gelijke bevoegdheid had. De Commissaris generaal voor B. Z. aarzelde niet hieromtrent als zijne, onzes inziens zeer willekeurige, opvatting te kennen te geven, dat het opperbeheer der policie over de studenten veilig aan Rectoren van athenaea kon worden toegekend, zoodat zij een academieburger zouden kunnen ontbieden en des noods kamerarrest opleggen, maar, dat daarentegen de bevoegdheid om een student in verzekerde bewaring te doen brengen, hun niet behoorde te worden toegekend [2]).

Over den werkkring van den Senaat (*Senatus Generalis*, in tegenstelling van den *Senatus Judicialis*), behelzen de academiewetten weinig. De leden waren verpligt om te verschijnen in de vergaderingen, door den Rector belegd (art. 7). Om hen aan de orde te houden, werd bepaald, dat »soo wie ad Senatum niet eerder ghecomen sal sijn als de tweede *Clepsydra* van een quartier uijrs sal uijtgelopen sijn, sal *de facto* bethalen drie stuijvers, maer die gansch wech blieft ende niet compareert, sal, so hij zijne compste eerst toegeseijt heeft, de naeste

1) *Acta et Decr.* A. 11, 15.

2) *Miss.* 1 *Maart* 1816, n°. 840; *A. S.* 9 *Maart* 1816.

conventu moeten gheven een schellingh tot ses stuijvers, wanneer in *utroque casu* geen *sontica causa excusationis* can bijghebracht worden" [1]). De gewone vergaderingen werden op den eersten Donderdag in de maand, later om de zes weken gehouden.

De Senaat had voorts het regt om verordeningen te maken, die den bloei der hoogeschool konden bevorderen, mits deze niet in strijd waren met bepalingen der algemeene wet. Verschillen tusschen professoren over kerkelijke leerstukken werden in de eerste plaats door den Senaat behandeld. Hij adviseerde aan Curatoren over de vervulling van vacante leerstoelen. Een belangrijk deel van zijne taak was het toezigt op het openbaar gedrag en de studiën der academiejeugd. Krachtens deze laatste verpligting verbood de Senaat b.v. het opvoeren van tooneelstukken en andere »ludi, van wat name d'selve solden moghen sijn". Was dat toezigt te slap, dan ontvingen *de Erentveste, Godsalige, Hooghgeleerde Heeren van den Senaat* wel eens eene »lieve bijsondere" van de Gedep. Staten, b.v. »dat niet tegenstaande onse vorige iterative UE. toegesondene ordres en aenschrievens de studenten tot Franeker haar niet en ontsien, omme met vuijrroeren buijten de Stadt haer te begeeven, ende aldaer te schieten duijven, enten, hasen, patrijsen ende ander gevogelte, strijdigh tegens 's Lants Placcaten". Op grond hiervan volgde de uitnoodiging, en wel voor de laatste maal, »omme de prompte voorsieninge te doen, ende die effective ordre te stellen, soo door aenpleckinge van een billet van verbod aen de Academie als elders, dat daerdoor ten eersten reëlijck moogen werden opgehouden alle soodanige excursiën van studenten, bij poene van vijftigh gouden Friesche Rijders, bij een jeder der studenten te verbeuren". Aan dezen last werd natuurlijk door den Senaat gevolg gegeven, ofschoon hij vroeger ook al eene publicatie tegen het jagen en visschen had doen aanplakken [2]).

Zonder daarvoor bepaaldelijk bijeengeroepen te zijn, mogt de Senaat geen besluit nemen over de begeving van academische ambten of bedieningen, over het gebruik der gelden van 't aerarium, of ten behoeve der bibliotheek,

1) *A. S.* 17 *Dec.* 1640 (*A. et D.* A. 119). Deze boeten werden op zeker tijdstip onderling verdeeld, totdat den 27 Sept. 1743 werd besloten om die te sparen voor arme zieken. Uit de notulen van 14 Junij 1789 blijkt, dat de boeten weder verdeeld werden. De Senaat van het athenaeum stelde in 1816 dezelfde boeten vast als van ouds.

2) *A. S.* 23 *Sept.* 1688 (*Diar.* III, 115, 116).

noch over de vaststelling van nieuwe of hernieuwing van oude en afschaffing van bestaande verordeningen [1]).

Om de eendragt en het onderling vertrouwen te bewaren, verbonden de leden zich in 1643 bij een formeel besluit, dat van de Senaatsvergaderingen zou worden uitgesloten en voorbijgegaan bij de opdragt van academische waardigheden, ieder hoogleeraar, die, ondanks herhaalde broederlijke vermaningen, openlijk of in 't geheim, door woord of bij geschrift, regtsstreeks of zijdelings, in eigen persoon of door een ander, den goeden naam van een hunner verkort of gesmaad, studenten tegen een ambtgenoot ingenomen of opgeruid, zich zonder wettige redenen aan de vergaderingen en beraadslagingen opzettelijk onttrokken, de geheimen van den Senaat en de gevoelens van ambtgenooten openbaar gemaakt, verdraaid of afgekeurd, onderlinge haat en afgunst berokkend of in andere opzigten zich gedragen zou hebben in strijd met de wetten der academie. Daar het ons niet in druk is voorgekomen, verdient dit besluit hier volledig te worden medegedeeld [2]).

Manifestum est, nihil aut dignius officio ac nomine professorio, nihil ad corporis Academici conservationem salutarius, nihil ad studiosae juventutis honestam ac tranquillam educationem magis esse necessarium, quam ut, qui ipsis optimarum praeferunt lumen scientiarum, iidem cum moribus sanctis praecipue praeluceant, tum inter sese pacem, concordiam, conjunctionem et amicitiam colant, minime vero se invicem contemnant, dicteriis scommatibusque nomen et opinionem alii aliorum collutulent, in vilipendium apud studiosam pubem aut vulgus illiteratum ipsosve proceres adducant, carminibus, scriptis, thesibus se mutuo pungant, infament, idve fieri ab aliis procurent aut, ubi impedire possint, sinant, congressus legitimos fugiant, secreta Senatus Academici ad aliorum invidiam eliminent, dicta distorqueant, aliisque id genus minime honestis modis concordiam scindant, pacem turbent, studiosos concitent. Idcirco Professoribus hujus Academiae serio de emolumento et pace Academiae in posterum cogitantibus, licet non putarent quemquam adeo sui oblitum in isto ordine fore, ut hoc vel ignoret vel non curet, tamen quo magis omnis suspicio ac diffidentia arceretur, visum est, posito sopitoque rancore et jurgio, omnique offensa, quae forte fuit, condonata, se mutuo ad concordiam et conjunctionem servandam tuendamque obstringere hac lege et sanctione: Ut qui imposterum publice privatimque, voce vel scripto, directe

1) *A. S.* 17 *Febr.* 1783 (*Diar.* IV, 401). 2) *Acta et Decreta*, A. 125, 126.

vel indirecte, per se vel per alium, alterius famae nominique detraxerit contumeliamve fecerit, e juventute quemquam in collegam animauerit aut instigaverit, a legitimis congressibus & consiliis se contumaciter absque justa causa legitime intimata segregaverit, secreta Senatus sententiasque Collegarum eliminaverit, torserit, vitiaverit, odiumque et invidiam Collegae conciliaverit, operam dederit, ut quis competenti secundum leges & decreta Academiae honore (renovato hoc decreto de Recturae & Assessionis ordine, quod Anno 1629, die 29 Maji factum est) privetur, aliove pacto pacem et concordiam ac ordinem actionum Academicarum turbaverit, raperit, violaverit; quod & moribus honestis et legibus Academiae pugnat; is re comperta & probata, quod in talibus post fraternam unam & alteram admonitionem persistat, a consiliis excludatur, & a Collegis in honorum Academicorum aut actionum honorificarum demandatione praetereatur. Hancque sanctionem et ipsi praesentes manibus suis subnotare voluerunt, & ut maxime necessariam Collegis in futurum recipiendis ad subscribendam offerendam decreverunt. Actum d. 25 Januarij A. MDCXLIII.

Dit formulier werd door de toenmalige hoogleeraren (onder welke men Maccovius nog aantreft) en hunne opvolgers onderteekend, totdat het den 31 December 1664 in zoover werd gewijzigd, dat de hoofdzaak bleef: »si quis in posterum in Senatu Collegam suum scommatibus contumeliosis dicteriis ac convitiis exceperit, itemque vel Senatus Academiae secreta vel Dominorum Professorum sententias eliminaverit".

Prof. Greidanus aarzelde eerst om zijn naam er onder te plaatsen, niet om zijne goedkeuring aan den maatregel te onthouden, maar omdat hij zich zelven te goed kende om niet te weten, dat hij niet kon zwijgen. De laatste onderteekenaar was prof. Herman Cannegieter, in 1750 [1]).

Het Secretariaat werd door de leden van den Senaat beurtelings waargenomen tot 1604, sedert welk jaar wij een vasten secretaris ontmoeten, die door de Gedeputeerde Staten werd aangesteld op een landstractement van *f* 400. De Senaat beëedigde hem en stelde zijne instructie vast, welke de volgende voorschriften bevatte: 1° dat hij in de vergaderingen, gedurende de beraadslaging, niet mogt spreken, tenzij hij gevraagd werd; 2° dat hij geene besluiten in schrift mogt brengen, dan die hem waren gedicteerd door den Rector; 3° dat hij het geheim moest bewaren omtrent hetgeen in de vergaderingen ge-

[1]) *l. c.* 190—192.

sproken werd of voorviel; 4° dat hij, zonder verlof van den Rector, niet mogt verzuimen de vergaderingen bij te wonen; 5° dat hij tweemaal in de week op bepaalde uren de bibliotheek moest openen en daar blijven tot het uur van sluiting, terwijl hij eindelijk 6° voor het schrijven van testimonia en doctorale bullen niet meer mogt vorderen, dan de wet veroorloofde [1]).

Later werden de verpligtingen van den secretaris omschreven in de akte van aanstelling. Sedert 1788, toen Alma gevlugt en daarom van zijne betrekking vervallen was verklaard (zie blz. 105), werd het secretariaat, ingevolge de resolutie van 9 Mei 1774, weder door de professoren, bij jaarlijksche afwisseling naar de orde der faculteiten, waargenomen [2]). Nadat Alma in 1795 uit de ballingschap was teruggekeerd, en de Representanten dezen „burger" nog als wettig secretaris beschouwden, hervatte hij weldra zijn post, welke door hem werd waargenomen tot zijn overlijden in 1809. Daarna werd door den Koning van Holland verstaan, dat het secretariaat beurtelings door een der hoogleeraren zou worden waargenomen, op een tractement van ƒ 250 [3]).

De Senaat van het athenaeum koos den secretaris uit zijn midden, buiten bezwaar van de schatkist, want op grond, dat aan die betrekking weinig werk verbonden was, weigerde de regeering haar te bezoldigen [4]).

Bij de algemeene wet werd, zooals reeds is vermeld (zie blz. 17), jaarlijks ƒ 200 ter beschikking gesteld van den Senaat, ten einde „in decus Academiae publicum, usumque necessarium et honorarium", besteed te worden, onder beheer van Rector en assessoren, of van een ander, dien zij hiermede mogten belasten. Dit „peculium" is vervolgens eerst met ƒ 50, en in 1646 nogmaals met een gelijk bedrag, en niet zelden ook door buitengewone toelagen verhoogd. In 1610 besloot de Senaat tot de benoeming van een quaestor uit zijn midden, die niet enkel het peculium zou beheeren, maar alles wat „ad rationes ofte thesaurum" behoorde. De quaestor deed des daags vóór de rectoraatsverandering rekening en verantwoording aan den geheelen Senaat. Dan werd ook zijn opvolger gekozen. Tevens werd bepaald, dat de Rector geene ordonnantiën van betaling boven de 20 stuivers, Rector en assessoren geene boven de ƒ 10, ten behoeve van één persoon

1) *A. S.* 26 *Jan.* 1613; *Acta et Decr.* A, 33, 53, 83, 162.

2) *Acta et Decr.* A, 331; *A. S.* 29 *Nov.*, 8 *Dec.* 1788, 14 *Junij* 1789.

3) *K. B.* 11 *Sept.* 1809, n°. 63. 4) *A. S.* 25 *Maart*, 7 *April* 1816.

op den quaestor mogten afgeven. Voor hoogere sommen werd de toestemming van den vollen Senaat vereischt [1]).

In vervolg van tijd vond men goed den quaestor voor drie achtereenvolgende jaren te benoemen, en het rectoraat met de betrekking van quaestor onvereenigbaar te verklaren; sedert 1748 ging het quaestoraat jaarlijks weder naar de orde der faculteiten rond, des, dat de Rector, wanneer de beurt op hem viel, zich ook met die taak moest belasten [2]).

In de kas van den quaestor werden met het peculium ook gestort de inschrijvings-, examen- en promotiegelden der studenten; voorts de opbrengst der collecten, die ten behoeve van academie-armen bij de Latijnsche en Nederduitsche academie-prediking in het laatst der vorige eeuw werden gehouden [3]). Het uit deze bestanddeelen gevormde fonds noemde men het Aerarium.

De Senatus Generalis bestreed hieruit, gelijk reeds vermeld is, ten deele den rectoralen maaltijd, verder de verteringen bij zijne vergaderingen; de Senatus Judicialis moest uit dezelfde middelen de tractementen vinden voor zijne suppoosten. Arme studenten en weduwen en weezen van academische beambten ontvingen daaruit ondersteuning, voor zoover de kas het toeliet. Zoo schonk men ook eens drie ducaten aan een Griekschen Bisschop, die door armoede genoodzaakt was „een stuiver te vergaâren" [4]).

Ten jare 1798, dus na de herstelling der academie in 1797, adviseerde de provinciale Commissie van Finantiën aan het Departem. Bestuur om niet langer de vaste som van ƒ300 toe te staan, maar den quaestor ordonnantie te verleenen op declaratiën van noodige verschotten. Het bleek ons echter niet, dat dit voorstel is aangenomen.

Wanneer de jaarwedden der professoren en beambten verschenen waren, begaf de quaestor zich, vergezeld van een pedel, met eene door hen afgehuurde trekschuit naar de hoofdstad der provincie, om die gelden te beuren. Toen in 1779 bezuinigd moest worden om de

---

1) *Leges*, art. VI; *Acta et Decr.* A. 28; *Diar.* VI, 434.

2) *A. S.* 4 *Oct.* 1642 (*Acta et Decr.* A, 122); 27 *Nov.* 1748 (*Diar.* IV, 178).

3) Sedert de Nederduitsche avondpreken door de professoren in de groote kerk gehouden werden, is de inzameling der liefdegaven aan de diakenen overgelaten op uitdrukkelijke voorwaarde, dat dan ook de armen der academie door hen moesten worden onderhouden.

4) *Acta et Decr.* A. 61, 122, *Diar.* II, 100, 102, 316; IV, 289.

kosten van den uitgebreiden rectoralen maaltijd te dekken, moest hij met de gewone schuit gaan [1]).

Wij hebben reeds vernomen, dat de Senaat in het bezit was van schepters, als teekens van gezag, en van zegels, als teekens van magt. Wanneer de beide schepters, die thans nog ten gemeentehuize te Franeker bewaard worden, vervaardigd zijn, blijkt uit de *Acta Senatus* niet. Het zijn ebbenhouten staven, ongeveer een meter lang, van boven voorzien met het wapen van Friesland in zilver, waarvan de kroon gedekt is met een opengeslagen Bijbel, op welks bladen is gegrift de zinspreuk onzer hoogeschool: *Fvndamentvm Dei stat firmum.* Wijders zijn deze schepters versierd met vier zilveren banden, waarop bijbelsche en allegorische voorstellingen zijn gegraveerd.

De zegels, van welke nog twee zilveren stempels voorhanden zijn, vertoonden het wapen van de provincie, en dat van Franeker op een klein schild er onder, op dezelfde wijze, als de schepters, met het randschrift: *Sigillvm Vniversitatis Franiker. Fris.*, omgeven door een krans van eikenloof [2]).

Ofschoon de *sigilla* het eerst vermeld worden bij de overdragt van het rectoraat in 1623, mag men toch veilig aannemen, dat zij van de stichting af in gebruik zijn geweest. Bovendien schijnt elke faculteit haar zegel te hebben gehad, want in 1664 hechtten de Gedep. Staten hunne goedkeuring aan „seecker nieuw zegel, waerin het wapen van Frieslandt mede gesneden is, alsoo de Professoren facultatis Theologiae voor de voorss. faculteit hebben doen snijden".

Volgens eene aanteekening in het album zijn in 1654 drie exemplaren van het diploma, waarbij de Stadhouder en Curator Magnificentissimus Willem Frederik door Keizer Ferdinand III tot den Vorstenstand werd verheven, met het zegel der academie voorzien.

Eene soortgelijke taak ten aanzien van het vorstelijk stamhuis vervulde de Senaat den 4 Januarij 1665. In eene opzettelijk hiertoe belegde vergadering ontving hij namelijk den Hofmeester en den Secretaris van wijlen den Stadhouder, vergezeld van een Franeker Notaris, om uit hunne handen in bewaring te ontvangen het testament van Graaf Johan Maurits van Nassau, de Braziliaan, die tengevolge van

---

1) *Diar.* IV, 363.

2) Het zegel, waarmede de doctorale bullen werden voorzien, en waarvan wij den stempel niet terugvonden, is afgebeeld op de plaat achter dit deel. Het is iets grooter, dan de beide stempels, die nog voorhanden zijn. Overigens verschillen zij onderling weinig.

het bekende ongeval, hem op de terugreis van de begrafenis des Stadhouders overgekomen, te Franeker gevaarlijk ziek lag [1]).

Het ambtsgewaad der professoren was de tabbaard of toga. Bij de oprigting der academie hebben zij dit costuum echter niet aangenomen. Eerst in 1647 nam de Senaat het besluit om op de collegiën en bij alle openbare plegtigheden, die in de academie of in haar tempelgebouw plaats moesten vinden, toga's te dragen (ut — togati moribus antiquis prodeant). Prof. Cloppenburg werd belast om de daarvoor noodige stof, ten behoeve van elf professoren en den secretaris, te Amsterdam aan te schaffen. De koopprijs zou uit het aerarium voldaan worden, in het maakloon en het onderhoud moest ieder hunner daarentegen zelf voorzien [2]).

Of dit plan niet is uitgevoerd, dan of de toga's zijn versleten, zonder dat er nieuwe waren aangeschaft, zeker is het, dat in 1680 geene toga's voorhanden waren. Deze omstandigheid gaf den Senaat aanleiding om zich te wenden tot Gedeputeerde Staten, met het verzoek „dat de Academische functiën alhier ten koste van het landt mogen geschieden met soodaanige tabbaerden, als in alle uijtheemsche Academiën, oock tot Leiden, Utrecht, Harderwijck en Nimwegen, ja tot Amsterdam en Middelburch en elders, in de Illustre scholen selfs gebruijckelijck is". Toen aan dit verlangen bereidwillig was voldaan, werden de Rector en prof. van Marck afgevaardigd, om den dank des Senaats daarvoor over te brengen. Zij deden dit ter vergadering van Gedeputeerden, „met ongedeckten hoofde, door de mondt van Dominus Marck, nae vorige eerbiedighe toewenschinge van alle heil ende zegen Godts over de regeringe en persoonen van Haer Edele Mogende in t' brede, met diepe expressiën van onderdanigheit".

Prof. Busch zou het gebruik van 't nieuwe costuum inleiden met eene *Oratio de toga*, maar vóór dat hij hiermede gereed was, moesten de toga's bij de eene of andere plegtigheid gedragen worden. Zoo kwam het, dat prof. van Marck, bij de aanvaarding van het rectoraat in 1681, naar aanleiding van het nieuwe ambtsgewaad eene rede hield *de Coelitum stolis albis.*

Voortaan werden de toga's altoos van staatswege verschaft, ook ten tijde van het athenaeum. Bij vertrek of overlijden gingen zij aan de opvolgers over.

Op het verzuim om dit gewaad bij de collegiën, disputen, promotiën, introductiën en dergelijke openbare ambtsverrigtingen te dragen, stond

[1]) *Diar.* II, 14. [2]) *Acta et Decr.* A, 141, 143.

vroeger eene boete van 25 stuivers [1]). Ook de professoren van het athenaeum droegen de toga's nog bij collegiën en disputen. 't Gebeurde eens, dat prof. Groenewoud dit had verzuimd, terwijl prof. de Crane, die zeer aan traditionele vormen gehecht was, binnen kwam en dadelijk zoo hevig tegen zijn ambtgenoot uitvoer, dat zij elkander daarom een jaar lang zwart hebben aangezien.

De solemnele plegtigheden, die van wege den Senaat plaats hadden of waarbij hij ambtshalve tegenwoordig of vertegenwoordigd was, waren vele en van verschillenden aard. Om niet te gewagen van de overdragt van het rectoraat en de inauguratie van nieuwe hoogleeraren, vermelden wij de wijze, waarop de Senaat zijne deelneming betoonde in de vreugde en smart van het Vorstelijk Huis. Na de geboorte of wegens het huwelijk van een Prins of eene Prinses, na des Stadhouders behouden terugkomst uit den veldtogt, of wanneer hij de meerderjarigheid had bereikt, vaardigden de hoogleeraren steeds eene commissie naar Leeuwarden af, om den gelukwensch van den Senaat over te brengen. Ook werd de Koning van Holland bij zijne komst tot den troon gecomplimenteerd door den Rector, vergezeld van prof. Lotze [2]).

Voor den hoogleeraar in de geschiedenis en welsprekendheid was de taak weggelegd om het spreekgestoelte te beklimmen, wanneer een Prins te Franeker kwam studeren, en wanneer een mannelijk of vrouwelijk Hoofd van het stadhouderlijk Huis was overleden. Deze lijkoratiën vonden in den regel plaats op den vierden dag na de begrafenis. Toen de lijkrede op Prins Willem Frederik zou gehouden worden, werd de spreker door de leden van den Senaat, die in rouwmantels waren gehuld, naar de academiekerk geleid, waar het spreekgestoelte en de banken ter weerszijden bekleed waren met zwart saai. Toen prof. Schrader aan den Stadhouder Willem IV een *Epicedion* wijdde, was die kerk van boven tot beneden, ja zelfs haar vloer, „tot aan de balie", met zwarte stof bekleed. Bij de *Sermo parentalis* door denzelfden hoogleeraar op prinses Maria Louisa gehouden, had hij zich gekleed in een rouwmantel en met een „opgetoomden" hoed, waaraan een afhangende lamfer, terwijl de overige professoren het gewoon ambtscostuum droegen. De katheder was toen met zwart gedrapeerd, de schepters waren met rouwfloers overtrokken [3]).

1) *Diar.* II 317, 333, 340, 344; III, 279, 288, 307, 313; *R. G.* 16 *Junij* 1681, 7 *Jan.* 1682, 10 *Nov.* 1683.

2) *A. S.* 23 Julij 1806.

3) *Diar.* II, 9; III, 235. IV, 208, 288; *Handel. van Curatt.* 4 Febr. 1752.

Gedurende den grooten rouw, die zes weken duurde, werden de collegiën, disputen en promotiën niet in het academiegebouw, maar bij de professoren aan huis gehouden [1]). Een geruimen tijd vóór en na de begrafenis werd de academieklok door de adsistenten dagelijks drie maal geluid.

Wegens het overlijden van Curatoren werd een rouw van veertien dagen aangenomen. Lijkoratien werden namens den Senaat op hen wel niet gehouden, doch het ontbreekt niet aan voorbeelden, dat hoogleeraren zulks uit eigene beweging hebben gedaan [2]).

Van af de stichting der academie tot aan hare opheffing heeft het gebruik stand gehouden om den levensloop en de verdiensten van een overleden hoogleeraar in eene plegtige rede te gedenken. Deze *orationes funebres* werden namens den Senaat, zoo veel mogelijk door een lid van de faculteit, waartoe de overledene had behoord, op den dag der begrafenis, doch volgens besluit van 1 Mei 1743, binnen zes weken daarna, in de academiekerk uitgesproken, en vervolgens op kosten van den lande gedrukt [3]).

Schreef de algemeene wet voor (art. 33), dat de Rector, professoren en alle studenten den lijkstoet van een hoogleeraar *honorifice et decenter* moesten vergezellen, allengs kwam het ook in zwang om, met verlof van den Rector, de eer eener academische begrafenis uit te strekken tot de vrouwen en kinderen van professoren, tot studenten [4]), pedellen, academiedrukkers, inspecteurs der Burse, oeconomi, promotors en adsistenten. Zulke begrafenissen beschouwde de Senaat als *funera academica*, aan welke de leden der academie zich niet konden ontrekken, zonder beboet te worden [5]). Omtrent het ceremonieel werd bepaald, dat de professoren het lijk van hunnen ambtgenoot moesten volgen in rouwmantels, en met lange hangende sluiers aan de hoeden, voorts, om »bij alle funera academica, daar de Senaat en corps verschijnt, de schepters te gebruiken, met dit onderscheid, dat deselve bij de begra-

1) *R. G.* 28 *Maart* 1696, 25 *Julij* 1711. 2) *Diar.* III, 360, 394; IV, 66, 238.

3) Vgl. over het letterkundig belang van zulke oratiën Dr. W. Bisschop, *De academische lijkredenen* (*Handel v. d. Maatschappij der Nederl. Letterk.* 1866).

4) De Deensche studenten kregen eens verlof van den Senaat om hun makker Joh. Schüt in de academiekerk ter aarde te bestellen. Een hunner, Nic. Haels, hield hierbij eene *Orat. fun. in laudem defuncti. A. S.* 9 *Nov.* 1660 (*Diar.* I, 227).

5) *A. S.* 30 *Aug.* 1666 (*Diar.* II, 57).

venis van een professor vóór het lijk, dog bij alle andere vóór den Rector en Senaat sullen worden gedragen" [1]).

Meermalen gaf de Senaat ook blijken van deelneming in de algemeene vreugde over belangrijke gebeurtenissen, ons vaderland betreffende. Prof. Busch wijdde b.v. aan den vrede met Engeland in 1667 eene *Oratio;* de troonsbeklimming van Engeland door Prins Willem III gaf Joh. Schotanus aanleiding tot de voordragt van een *Panegyricum;* Coetier hield op verzoek van den Senaat eene feestrede, naar aanleiding van den Rijswijkschen vrede, welke „actus publicus met een fraei musyck tot laste en costen van 't Aerarium" werd opgeluisterd, terwijl „'t nieuwe behangsel, soo lange als d' oratie gedaen is, over 't swart behangsel gehangen" zou worden [2]).

Ofschoon de Senaat ook genoodigd werd op eeuwfeesten van buitenlandsche academien, b.v. te Heidelberg, te Jena en te Frankfort a/O, heeft hij zich daar, voor zoo ver ons bleek, nimmer laten vertegenwoordigen, maar zich bepaald tot een schriftelijken gelukwensch [3]).

Zorgvuldig handhaafde de Senaat den voorrang of het regt van praeseance, zoowel in zijn midden als tegenover andere collegien.

Nadat de Gedeputeerden al een en andermaal kleingeestige verschillen over de vraag, aan wien de voorrang toekwam, hadden moeten beslissen, werd in 't vervolg gewoonlijk, om allen twijfel te voorkomen, de rang of dadelijk bij de aanstelling van een hoogleeraar bepaald, of, wanneer meer dan één de intrede deden op denzelfden dag, geregeld bij het vooraf door Curatoren goedgekeurd inaugureel programma, in dier voege, dat de orde, waarin de sprekers zouden optreden, tevens hunnen rang aanwees [4]).

Dat ook daarin altoos geen waarborg lag voor den onderlingen vrede, vernemen wij uit een geschil tusschen de hoogleeraren Lambergen en Camper, uitvoerig geboekt in de Handelingen van Curatoren.

Camper was den 18 Sept. 1749 benoemd tot Prof. philosophiae, en den 24 Oct. d.a.v. tot Prof. medicinae, anatomiae et chirurgiae; Lambergen werd den 13 Dec. van hetzelfde jaar tot Prof. medicinae aangesteld. Beide hielden op den 28 April 1751 hunne inaugurele oratien, Camper, volgens programma, het eerst, daarna Lambergen.

---

[1]) *A. S.* 4 *April* 1743; 4 *Julij* 1767 (*Diar.* IV, 133, 296).

[2]) *Diar.* III, 258, 259. De academie was toen in den rouw over Prins Hendrik Casemir.

[3]) *Acta et Decr.* A, 248, 249, 289. *Diar.* III, 69, 374.

[4]) *Acta et Decr.* A, 51, 93, 115, 129, 196. *R. G.* 12 *April* 1633.

Tusschen hen kon dus, zou men zeggen, geen redelijke twijfel over den voorrang bestaan. Niettemin ging Lambergen den 13 Januarij 1752, dus een geruimen tijd later, in een brief aan Curatoren beweren, dat het regt van praeseance hem toekwam, omdat hij 1° ouder was in leeftijd, 2° vroeger was gepromoveerd, 3° te gelijk met Camper zijne betrekking had aanvaard, terwijl, 4° Camper alleen tot hoogleeraar in de ontleed- en heelkunde, hij daarentegen tot hoogleeraar in de geneeskunde was beroepen. Zijne aanstelling omvatte dus de geheele wetenschap, die van Camper daarentegen een paar onderdeelen. Wel stond in Camper's diploma ook de titel van Med. Prof., maar dit zou *honoris causa* er zijn bijgevoegd, in strijd met het besluit zijner benoeming. Voorts meende de adressant „uit 't caracter van de Profr. Camper wel te kunnen opmaken, dat hieromtrent van die kant geen veranderingh te wagten is, en egter, in 't vervolgh diergelijke arrogantien niet altijd meent te moeten lijden, vresende door sijn geduirigh stilswijgen en inschikkelijkheit, sigh UEdle Mogden hoge gunst selfs onwaardigh te maken, en sig insgelijks van een eminent voorregt tegens de intentie van UEd. Mogende door mijn eigen versuim berooft te sien". Hij verlangde derhalve eene beslissing in zijn voordeel. Hadden de Curatoren, die dadelijk wel konden weten, dat de aanspraken van Lambergen in alle opzigten ongegrond waren, nu maar met eenigen spoed beslist, dan zouden zij vrij wat onaangenaamheden en veel geschrijf hebben voorkomen. Doch neen.

Toen den 4 Februarij door prof. Schrader de lijkoratie op Prins Willem IV zou gehouden worden, wachtte Lambergen nog op een antwoord. Ongeduldig drong hij, vóór den aanvang der plegtigheid, bij twee aanwezige Curatoren op de beslissing aan, maar deze achtten zich niet bevoegd uitspraak te doen, zonder medewerking van de overige leden van hun collegie.

Terwijl de professoren nu in orde naar de kerk gingen, was Lambergen onbescheiden genoeg om Camper voorbij te dringen en haastig diens plaats in de bank te veroveren. In de eerstvolgende Senaatsvergadering ondervond Camper, dat zijn aanmatigende ambtgenoot zich wederom van den hoogeren rang meester maakte. De Rector deed daarop het voorstel om den rang aan Camper te laten, totdat het verschil door de Curatoren zou zijn uitgemaakt. Lambergen schijnt toen eenige tegenspraak gevoerd en daardoor den toorn van Camper te hebben opgewekt. Zonder de stemming over het voorstel van den Rector af te wachten, zette Camper hem ten minste eensklaps

„met stoel en al uit sijne plaets". Sommige professoren zouden de academische policie te hulp hebben geroepen, „indien ik niet", zoo berigtte de Rector, „onder dreigementen van dit dadelijk ter executie te brengen, eijndelijk den Heer Camper persuadeerde om los te laten".

Van dit voorval zocht Lambergen partij te trekken om zijn zin te krijgen en Camper in het naauw te brengen. Hij wendde zich zelfs tot de Gouvernante, maar noch Hare Hoogheid, noch de Curatoren hechtten eenig gewigt aan zijne beschouwingen over het regt van voorrang, zoodat hij ten slotte in het ongelijk werd gesteld.

Over het voorval in de Senaatsvergadering leverde hij eene klagte in bij den burgerlijken regter. Vruchteloos waren de pogingen der Curatoren om deze zaak in der minne te beeindigen. Lambergen eischte: „dat Prof. Camper alle de kosten, aen weerkanten over dit Proces gevallen, soude betalen, en aen hem Lambergen in de volle Senaet om excuis vragen over de mishandeling door Camper hem aengedaen, als wanneer ten vollen vergenoegd zou zijn".

Overeenkomstig eene aanschrijving van Prinses Anna, stelden Curatoren daarentegen voor, dat beide partijen zich zonder voorbehoud aan hunne uitspraak zouden onderwerpen. Camper was hiertoe volkomen bereid, Lambergen wilde van de vermelde voorwaarde geen afstand doen. Het regtsgeding werd dus doorgezet, en had den voor Camper onaangenamen uitslag, dat het Hof hem den 27 Februarij 1753 veroordeelde om „ter sake reale Injurie" aan den klager 90 Goudguldens te betalen en de kosten van het proces.

Onder deze omstandigheden gaf de spoedige verplaatsing van Lambergen naar Groningen eene gewenschte uitkomst, die voorzeker aan den invloed der Gouvernante te danken was.

Menigvuldig waren de geschillen van dezen aard met de stadsregering. Zonder eene juiste onderscheiding in aanmerking te nemen, begrepen de professoren, naar het schijnt, dat hun de voorrang in elk geval boven den stedelijken magistraat toekwam. Wij lezen namelijk in het stedelijk resolutieboek, d.d. 17 Nov. 1643:

„De magistraat vernomen hebbende, dat de wederkompste van sijn Excellentie onsen genadigen Heere ende Stadhouder voorhanden is, ende zich erinnerende, dat de professoren voormaels ende bijzonder in het verleden jaer bij het arriveren ende verwillekomen van welgedachte sijne Excellentie, booven voorige gewoonte en behooren, sich hebben ingedrongen, den magistraat voorgeloopen ende in het geleyden van meergedachte sijne Excellentie via facti ende met groote confusie

de rechterhandt geusurpeert; hebben eenparichlijck, omme soodanige onbehoorlijcke attentaten, meerder confusie ende alle andere inconvenienten ende impertinentien daer uyt resulterende voor te coomen, geresolveert, t zelwe doende mits deesen, dat in de aanstaende verwillekoming, als oock naemaels, zulx niet toegestanden zal werden; dan dat in dezelve ende dies gelijcken onthaelingen van vreemde heeren de magistraat den voorganck (gelijck zulx tot noch toe den professoren in actibus Academicis toegestanden is) ende daer inne hun recht ende jurisdictie mainctineren met soodanige middelen, als nae eysch ende gelegentheit van tijdt noodich bevonden sullen worden te behooren".

De magistraat sloeg echter den weg der vredelievendheid in, door den 19 Decemher d.a.v. eene commissie te benoemen, ten einde in overleg met de professoren op dit punt „te beraemen eenich project ofte articulen" [1]). Afdoende schijnt het onderwerp echter niet geregeld te zijn, want later besloot de Senaat nog die professoren, welke bij de begrafenis der wed. Fullenius den voorrang aan de „Tribuni plebis" afstonden, met *f* 12 te zullen beboeten, terwijl bij gelegenheid dat de Stadhouder eens zou worden ingehaald, door de Gedep. Staten is beslist, dan aan den magistraat, „als sijnde een integrerend lidt van dese souveraine provintie" de rang boven de professoren toekwam [2]). Niet anders denkende, dan dat zulks „alleenlyck applicabel was op actien en occasien, die meer opsight op de Stadt als op de Academie hebben", vernam de Senaat met verbazing, en niet ten onregte, dat de magistraat ook bij de academische begrafenis der weduwe van prof. Bern. Schotanus, in 1676, den voorrang nam. Haar vermeend regt willende handhaven, liet de stadsregering zelfs de resolutie van 1671 geregtelijk aan den Rector beteekenen, waarop een protest van den Senaat zich niet lang liet wachten. Nadat de zaak voor de Gedeputeerden was gebragt en partijen den last hadden ontvangen „elk sijn recht bij manier van deductie in te geven", leverde de Senaat eene memorie in van niet minder dan 88 artikelen. Die van den stedelijken magistraat kwam ons niet onder de oogen, maar wel de beslissing van 8 Febr. 1677, ter interpretatie van de vorige genomen; „dat in alle academische begraffenissen, soo van de Heeren Professoren als suppoosten van dien, mitsgaders Ledemaeltijden derselver, gelijck

---

1) Mr. A. Telting, *Aanrakingen van den Magistraat van Franeker met de Academie en hare leden*, 1636—1647 (*Kronijk Hist. Gen. te Utrecht*, *VII*).

2) *Diar*. II, 139. *R. G.* 1 *Julij* 1671.

mede in maeltijden op promotien, introductie van professoren en andere voorvallende academische saecken en publijcke acten, de Heeren Professoren de voorrangh sullen genieten sonder wijders, ende wederom in alle Burgerlijcke begravenissen, Leede ende andere maeltijden en voorts in alle vordere saecken de achtbare magistraet de praeseance sullen genieten, gelyck altoos bij haer gebruickelijk is geweest" [1]).

Nu volgde een veertigjarige vrede, daar partijen de beslissing in dien zin toepasten, dat men onder de uitdrukking »magistraat" alleen de burgemeesters maar niet de vroedschap had te verstaan. In 1714 waagden magistraat en vroedschap het echter eene resolutie te nemen, houdende, dat niet alleen de burgemeesters maar ook de vroedslieden den rang zouden nemen vóór de professoren in alle begrafenissen en openbare handelingen de stad betreffende. Strekte deze maatregel niet »tot groote prejuditie en vilipendie der Leden van de Senatus Academicus," in strijd met eene gewoonte, »welkers interruptie de Senaat behoudens hun eere en fatsoen niet kon toelaaten"? Op eene boete van drie guldens verbood hij daarom aan hoogleeraren deel te nemen aan: *funera urbana, donec Tribuni plebis praetensioni Juris praecedendi renuntiaverint.* Het geschil werd door partijen schriftelijk bepleit bij de Gedep. Staten, gelijktijdig met dat over de jurisdictie, waarover beneden. De uitspraak was gunstig voor den Senaat [2]).

Ook met het krijgsgeregt der Friesche regimenten streed de Senaat om den voorrang. Zeer tegen den zin der professoren verstonden Gedep. Staten eenmaal, dat het »chrijghsgerechte in alle publijcke actien gemelte heeren professoren in rangh sal praecederen, als sijnde een Collegie soo wel criminele als civile jurisdictie exerceerende". De Senaat rustte echter niet, eer de Staten eene resolutie in tegenovergestelden zin hadden genomen [3]).

Dat de tijdgeest ten laatste den draak stak met dat strijden om den voorrang, bleek ons uit de volgende vermakelijke bijdrage van K. Kamminga, een Friesch patriot, die tot de uitgewekenen van 1787 behoorde [4]):

---

1) *A. et D.* I 213—235. Hangende het geding besloot de Senaat »willende voorkoomen alle schandelijcke collisien — om voortaen geen Magistraets persoonen te laten nodigen op enige actus meré Academicus". *Diar.* II. 251.

2) Zie de memorien in de jaren 1714—1717 gewisseld en de Resol. der Ged. Staten van den 16 Maart 1717 in den *Codex Apogr.* I, 1—48; voorts de Senaatsbesluiten van 9 Sept., 12 Oct. 1715 (*Diar.* III, 454, 455).

3) *R. G.* 14 *Dec.* 1664, 17 *Maart* 1665, 16 *Maart* 1697; *S. R.* 18 *Maart* 1697; *Diar.* II, 10, 12, 16, III, 427.

4) *Geene Heeren meer! Zalige Egalité! door* K. Kamminga. Amst. 1795.

„Ik herinner my, dat ten tijde, toen een Hooggeleerde, en te gelyk Edele Achtbare, een Academiestad bestierde [1], 'er een verschil ontstond tusschen de Hooggeleerden en Edel Achtbaaren. De eersten wilden, dat hunne persoonen, op de preekstoel, in de beveeling aan God, vóór den Magistraat moesten gaan, en gronden haar eisch op de gewoonte, dat men hunne Gemaalinnen *Mevrouwen* noemde. De tweeden beweerden, dat, door dien zy de stad bestierden (alhoewel hunne vrouwen niet hooger, dan met de naamen van *Juffrouwen* genoemd wierden), zy de voorrang moesten hebben. Dit had ten gevolge, dat God een geruimen tijd door Dominé geen bescheid kreeg van alle die hooge magten".

[1]) Dat is: toen een hoogleeraar tevens burgemeester was, of lid van het stedelijk Bestuur.

IV.

DE SENATUS JUDICIALIS.

Op een verzoek van den Agent voor de Nationale Opvoeding om opgave te mogen ontvangen van de uitgestrektheid der magt, die de academie-regtbank uitoefende, en mededeeling van de statuten, waaruit zij was ontleend, gaf de Senaat in de eerste plaats eene beschouwing over de aanleiding tot het instellen van academie-regtbanken. Hij schreef — „dat, zederd men Academien heeft beginnen op te richten, het denkbeeld schier algemeen is geweest, dat dezelve zonder eene afzonderlijke, aan haar eigene en van andere verschillende jurisdictie, niet konden bestaan. Dat dit denkbeeld zijnen voornamen grond heeft in de jonge jaren, driften onberadenheid en onvoorzigtigheid dergenen, welke door hunne ouders of voogden naar de Hogescholen gezonden, aldaar, om zo te spreken, *hunne eigene meesters worden vóór den tijd.* Het scheen van zelven te spreken, dat de misdrijven en vergrijpingen der zodanigen niet naar rigeur van wetten konden worden gestraft, omdat ze veelal uit jeugdige drift en baldadigheid of brooddronkenheid, geenzins uit boosaardigheid of opzet scheenen voort te vloeijen. Men oordeelde derhalven zulk een vierschaar nodig, waarin de *Rechter* en *Vader* als vereenigd waren, om eensdeels de uitspattingen met ernst te beteugelen en anderdeels de beleedigden of benadeelden vergoedinge en schadeloosstelling te bezorgen.

Moest, dacht men — de onberadene jeugd aan alle de gestrengheid der wetten worden onderworpen — moest het vonnis naar den strikten regel over hunne ongeregeldheden gestreken worden — dan zou dit hen onvermijdelijk aan *infamerende* gevangenissen en straffen onderwerpen; hen gedurende hun volgend leven voor de maatschappij bederven, en geen tederhartige ouders, geene zorgvolle voogden zouden kunnen besluiten hunne minderjarige kinderen of pupillen naar de academie te zenden.

En deze algemeene denkbeelden — zoo ging de Senaat voort — zijn

in volle kragt toepasselijk op de voormaals Vriesche academie, omdat in dit Landschap, buiten de Academische rechtbank, *niet* als wel elders, eenige gelegenheid bij de hand was tot *moderatie* of *compositie*, maar overal de gestrenge letter der wet moest worden gevolgd; terwijl daar en boven de stadsregering doorgaans geene personen opleverde, geschikt om over studenten te vonnissen" [1]).

Deze beschouwing komt ons — van het standpunt van vroegere tijden gesproken — niet onaannemelijk voor. Genoeg, gelijk zulks elders geschiedde, werd ook dadelijk bij de oprigting der Franeker hoogeschool eene academie-regtbank ingesteld, die den naam *Senatus Judicialis* aannam. Terwijl de Senatus Generalis met het bestuur der huishoudelijke zaken belast was, zou de Senatus Judicialis de justitie en policie handhaven in de academie-maatschappij.

De *zamenstelling* van dezen Senatus Judicialis, zijne *regtsmagt ratione materiae et personarum*, zijne *policie* en zijne *regtspraak* zijn de hoofdpunten, bij welke wij dienen stil te staan.

Hij was zamengesteld uit den Rector en vier assessoren, één uit elke faculteit, door den algemeenen Senaat op den dag der rectorskeuze voor het tijdvak van een jaar te benoemen. De secretaris der academie stond hem als griffier ter zijde. Het Openbaar Ministerie werd waargenomen door den procurator Fisci, of Fiscaal, die, zoowel op last van den Senaat als ambtshalve, met het opsporen en het onderzoek der zaken en 't vervolgen der beklaagden was belast. Met zekerheid is ons echter niet gebleken of deze titularis wel vroeger, dan in 't midden der 17e eeuw, voorkomt. Hij ontving zijne aanstelling van den algemeenen Senaat; een deel der boeten vormde zijn salaris. Hij genoot geen vast tractement, want de Senaat verzocht in 1719 aan Curatoren „of haer Edelheden geen middel souden konnen uijtvinden, dat er een vaste fiscael van de Academie wierde aengesteld, die jaerlijks seker stuck geld daer voor quam te trecken, door dien tot noch toe geen permanente fiscael op de academie hebben gehadt, en de tegenswoordige sijn ambt het geresigneerd, opdat daerdoor de quaedwilligheeden des te beter souden konnen werden geweerd" [2]).

In het volgende jaar besloten de Gedep. Staten dan ook bovendien aan den „Fiscaal van de Universiteit — waartoe beswaarlijk bequame subjecten uit vrese voor de dertele en petulante jeugt zijn te vinden —

[1]) Rapport aan den Agent, van 29 Maart 1799 (*Diar.* VI, 494 en volg.).
[2]) *Notul. Curatt.* 1 Maart 1719.

zal worden toegelegd een jaarlijks tractement van Twaalf Ducatons, of ƒ 37,80" [1]).

Eene wacht, bestaande uit den zoogenaamden *promotor* en vier *adsistenten*, mede door den lande bezoldigd, stond dit forum ten dienste.

De omtrek der academische gebouwen, ook de huizen en kamers van allen, die tot de Civitas academiae behoorden, werden als onschendbaar territoir beschouwd [2]). Mogt de volle Senaat in sommige gevallen (*Leges*, art. 9) eene discretionnaire regtsmagt uitoefenen over professoren, in burgerlijke zaken waren zij onderworpen aan de regtsmagt van den Senatus Judicialis, waaraan voorts de studenten, pedellen en al wie tot het corpus der academie gerekend werden, onderhoorig waren, in strafzaken zoowel als in burgerlijke. Naar de artt. 47 en 48 der Wetten mogt immers „geen student, pedel of een ander, die tot het corpus academiae behoorde, zonder des Rectors toestemming, door den stedelijken magistraat in regten worden betrokken, noch wegens schulden, noch wegens een vergrijp, maar zij moesten in alle zaken, hetzij zij onderling ageerden of door een ander vervolgd werden, voor Rector en assessoren worden aangesproken. Op bevel of dagvaarding waren zij gehouden daar te verschijnen, nogthans met dien verstande, dát de Rector, ter voorkoming van regtsingang, beide partijen eerst voor zich moest ontbieden, ten einde eene minnelijke schikking of verzoening te bewerken.

Wanneer het regt zijn loop had gehad, viel van de uitspraken van Rector en assessoren geen hooger beroep, hoegenaamd.

Die bij hun vonnis van de hoogeschool verbannen was, mogt door de stedelijke overheid niet langer in de stad geduld worden. De Gedeputeerde Staten verstonden voorts, dat aan veroordeelden geene „restitutie ex gratia offte retractatie van enige sententien" mogt verleend worden, tenzij met overroeping van alle professoren en op approbatie van Curatoren, na rapport aan Gedeputeerden [3]). Dit voorschrift is echter spoedig uit het oog verloren.

Evenals bij andere regtscollegien, praktiseerden notarissen en advocaten ook bij het forum academicum. Na een eed voor den Senatus generalis te hebben afgelegd verkregen zij daartoe vergunning voor een bepaalden tijd; continuatie van praktijk verleende de Senatus judicialis [4]).

Kennis nemende van burgerlijke en strafzaken, werd de Senaát ge-

[1]) *R. G.* 2 *Mei* 1720. [2]) *Diar.* VI, 496. [3]) *R. G.* 29 *Nov.* 1630.

[4]) *Diar.* II, 13, 14, 58. *Acta Sen. Jud.* 20 Junij 1785.

acht een meerderen regtsdwang uit te oefenen, dan de Nedergeregten, en een *pars meri imperii* te bezitten. Het besef van deze bevoegdheid leidde de professoren dan ook reeds in 1589 tot het unaniem besluit „ut professores, pro recepta aliarum Universitatum consuetudine et ex sententia juris, citati non teneantur comparere neque respondere coram hoc inferiore civitatis hujus magistratu [1]).

Aan jurisdictie-geschillen, zoo met de stedelijke magistratuur als met het Hof, heeft het niet ontbroken. Hiertoe gaven de algemeene en onbestemde uitdrukkingen der betrekkelijke wetsartikelen, als daar zijn: omnes studiosi, Bedelli, quive ad Academiam pertinebunt; en: studiosus, quive ad Academiam pertinet", onmiddellijk aanleiding. 't Lag immers voor de hand, dat de Senaat, tuk op zijne waardigheid, aan deze woorden eene ruime, de magistraat daarentegen eene beperkte uitlegging gaf.

Hoe de Senaat zijne bij die wetten omschreven taak opvatte, ontwaart men, duidelijker dan wij dit in andere bewoordingen zouden kunnen schetsen, uit zijne klagte aan de Curatoren over den herhaalden inbreuk door de stedelijke magistratuur op zijne bevoegdheid gemaakt. Dit stuk is van 1714, en bevat de volgende passage:

„Om dan de notabelste gevallen, welke oorsake geven tot dese klachten, ordentelijk en kortelijk te deduceren Ed. Mog. Heeren, sullen de Rector en Senatus de vrijheid nemen, om in de eerste plaatse te verhaalen hetgeen onlangs gepasseert is in de maand van Junii 1714. Als wanneer Wilhelmus Nauta, Promotor Academiae, gestorven zijnde, de magistraat sigh niet ontsien heeft, 's daghs na sijn overlijden, bezegelinge der goederen te doen in desselfs sterfhuis, tegens wil en danck van de presente kinderen en Erfgenaamen. Welcke van dit attentaat kennisse hebbende gegeven aan den Rector Magnificus, heeft sijn Ed., na het ingenomen advijs van de Senatus generalis, op hun versoeck aanstonds de zegels van de Academie op de voorsz. sterfhuis-goederen doen setten, en daer benevens de Magistraat versoeken, dat sigh niet meer wilde bemoeijen met de saaken van dat sterfhuis, als tot en onder de Academie behoorende. Edoch, 't is soo verre van daar geweest, dat in tegendeel op den 30 Junij des selven jaars, de stads-secretaris, geadsisteert van een stads-Bode en de Wachtmeester, op expresse order van de Magistraat een nieuwe bezegelinge aldaar heeft gedaan, niet tegenstaande de ernstige en iterative oppositie van des overledenen Promotors kinderen.

[1]) *Acta et Decr.* A. 6.

Hoewel nu dit voorval is het jongste van die natuur, sullen echter V. Ed. Mog. believen te remarqueeren, dat voor desen op verscheidene tijden diergelijke violenté proceduuren van de Magistraat zijn in 't werck gestelt geweest, waar van de exempelen dese zijn. Den 7 Nov. 1664, de Pedel Maevius Petri overleeden zijnde, heeft de Magistraat bezegelinge gedaan in sijn sterfhuis; — alsmede den 18 Aug. 1663 ten sterfhuize van de Professor Parent, in welcke beide gevallen de Senaat geordonneert heeft des Stadszegel de facto af te scheuren; hoedaanige resolutie oock is genoomen tegen des Magistraats bezegelinge, gedaan ten sterfhuize van de Academie Drucker Hans Gijzelaar, in den jaare 1700. Edoch om tot dese extremiteit niet te komen, heeft de Senaat in het laaste geval van den overledenen Promotor Nauta, liever willen 't zegel van de Academie laten setten op dat van de Stadt, naar het voorbeeld van het gene op de selve wijze gepractiseert was geweest op den 28 Jan. 1671, aan het sterfhuis van Mevrouw Andreé, weduwe van W. den Heere Andreé, in tijden Curator Academiae [1]). Uit alle dese staaltjes geblyckt genoegsaam het evident gevaar van de boedels, niet alleen der suppoosten van de Academie, maar oock der Professoren, met 'er tijdt gebracht te zijn onder de macht van de Magistraat, gelyckerwys nu die van den geweesene Promotor, als een Stadsboedel wordt gehandelt.

Wel is waar, dat de Wetten van de Academie nergens eenige speciaale mentie maken van de bezegelinge ofte beschrijvinge in sterfhuisen te doen voor den Senatus Academicus. Maar dese ijdele captie raackt de saake niet, dewijle genoegh is, dat naar inhoudt van de 47 en 48 Fundamenteele Wetten der Academie, alle Studenten, Pedellen en andere Persoonen tot de Universiteit specteerende, positive verklaart worden, eeniglijk en alleen te staan onder de Judicature van Rector en Senaat, sonder dat sij, uit eenigerleij oorsaake, 't zij van civile schuld of delict, voor de Magistraat mogen getrocken worden. Want als een Souverein aen een Rechter geeft jurisdictie, wordt hij jure communi verstaan oock te geven alles wat daar aan is annex en tot exercitie dies vereyscht wordt; *L.* 2 *ff. de Jurisd.* Nu hebben Mijn Heeren de Staaten aan de Academie verleent volkomene juris-

[1]) Hieromtrent komt in de notulen, d. 28 Januarij 1671, het volgende voor: »Is gesturven de Weleedele Vrouwe, Mevrouw Sophia Vervou, wed. van den Weledelen Heer Ridder Joachimus André, in sijn leven Curator van de Universiteit alhier, en is oversulcx in Senatu generali besloten, *dat haer Weledele lijck soude gehouden worden voor een lijck van de acad.;* alsmede is besloten, dat in de versegelinge der naegelaten goederen (alrede gedaen door de Praesident van de Stad) het segel der academie boven het segel van de Stadt soude werden gestelt". *Diar.* II, 140, 141.

dictie en den Rechtbanck gesepareert van de stadt. Weshalven ingevolge van die jurisdictie de Senaat alleen heeft vrije Rechtspleeginge over alle Leden der Universiteit, soo voor haare persoonen, als bij sterfval over hunne boedels, op deselve manier als alle andere Gerechten gewoon zijn te handelen ten opsichte van hunne Ingeseetenen. Soo dat de Magistraat eenige Rechtsmacht oeffenende over persoonen of boedels der genen die onder de Academie ressorteeren, een notoire nulliteit begaat, quia Jus dicit extra territorium. *L. ult. ff eod.* Ende aangesien dat de besegelinge sampt beschrijvinge der goederen, waaruit de boedels bestaan, is een noot-saakelijk en essentieel gedeelte van jurisdictie in dese Provincie en overal, volgt daar uit van selfs onweederspreekelijk, dat den Senaat die macht toekomt in conformité van de jurisdictie aan de Academie toegestaan, met seclusie van de Magistraat, schoon daar af geen specifique mentie gemaakt wordt in de Fundamenteele Wetten. Daarenboven is de Senaat allen 't halven in de possessie van dat Recht, jaa heeft oock, dat meer is, uitspraake van praeferentie gedaan tusschen de crediteuren van den Professor Banck en Parent; zijnde doen ter tijdt daarin gemaintineert door het Hof van Frieslandt, tegens de Magistraat, daar over dispuit moveerende, als breder te zien is in de *Hedendaagsche Rechts-Geleertheid* van W. de Old-Raadsheer Huber, 2 deel, L. 1, Cap. XXV, n. ult.

Dit alles ten vollen liquid zijnde, sullen de Rector en Senatus met permissie van U. Ed. Mog. overgaan tot het tweede hooft-point, zijnde relatif tot de 42 Fundamenteele Wet der Academie in dese termen spreekende: Qui noctu in plateis a vigilibus depretenduntur vagari, ad matutinum usque tempus apprehensi servantor, et Rectori traduntor, sive singuli sive plures. Hoewel sedert een tijd lang geen sonderlinge occasie van klachten nopens dit artikel heeft plaats gehadt, wegens de goede conduite der studeerende Jeught, sigh van excessen wel wachtende, is echter voor desen meermaalen openbaare infractie van dese Ordonnantie geschiet door de Magistraat van Franeker. 't Is gebeurt op den 23 Oct. 1699, dat de soons van de Burgemeester Baes te Haerlem, en van de Burgemeester Fenema te Leeuwarden, 's avonds laat door de Burger-Wacht geappretendeert zijnde — dagen lang zijn vast gehouden; immers de studiosus Baes, schoon de Senaat bijna dagelijks hunne relaxatie en overleeveringe versochte. Weederom heeft men den 20 Maart 1707 geweigert 's morgens te relaxeeren de student Alberding, nevens andere bij nacht gevangen genoomen. Soodanige facheuse ontmoetingen, welcke seer dickwils konne gebeuren, meriteeren in alle manieren, dat ernstige ordre daar tegens werde gestelt, ten eijnde het noit meer zij in de macht van de Magistraat, om onder frivole

praetexten te eludeeren een Wet, soo salutair voor de welstandt van de Academie, en hoog noodig om de studenten te bevrijden van alle vexatie, bij reële tot hun schade ondervonden" [1]).

Nadat de Curatoren deze zaak bij de Gedep. Staten aanhangig hadden gemaakt en partijen de gelegenheid niet hadden verzuimd hare sustenuen schriftelijk in het breede te ontwikkelen, werden eindelijk de academie-wetten betreffende de judicature in dezer voege uitgelegd en aangevuld [2]):

»Dat onder het 47 en 48 artl. — mede sullen begreepen wesen Professoren, derselver Huisgezinnen, Boedels van studenten en Dienaars der Academie in dier voegen, dat de Magistraat van Franeker sigh daarmede in geneleye wyse sal mogen bemoeijen, selfs niet bij praeventie.

Dat het stellen van Mombers en Curatoren over minderjarige in soo verre aan de Academie wordt gelaaten als de verkiesinge derselver van de Rechters afhanght, sonder dat aan die gene, dewelcke haar eijgen Curatoren konnen verkiesen, word benoomen de vrijheidt om de authorisatie daarvan te laten doen voor soodanigen Rechtbanck als het de minderjaarige sullen goedvinden.

Dat wanneer tusschen Erfgenaamen over de scheidinge der bezeegelde, en door den Senaat geinventariseerde goederen verschillen moghten komen te ontstaan, of tusschen crediteuren besoignes over het redden der Boedels voorvallen en praeferentien worden uitgesproken, deselve tot den ordinaris Richter sullen worden gerenvoijeert, om de verschillen aldaar te termineren en te beslissen.

Dat geen onderscheid sal worden gemaackt, of de Bediendens der Academie burgerlijcke neringe zijn doende of niet.

Dat omtrent de praeventie in cas van misdaat onderscheid van delicten sal moeten worden gemaakt, vervolgens dat alle delicten, die door een Nederrichter konnen worden gestraft, sullen behooren aan de Jurisdictie van de Academie en geenzins aan die van de Magistraat.

Dat wanneer de voorz. Magistraat ymandt tot de Academie behoorende in apprehensie heeft genoomen, deselve gehouden sal wesen om den delinquent aan den Rector Magnificus over te leeveren, volgens de 42 wet der Academie, te weten des volgenden daags na de appretensie, sonder dat de praeventie hierinne eenige veranderinge sal konnen maacken.

Dogh dat in saken van misdaaden en corporeele straffe meriteerende,

---

1) *Codex Apogr.* A, 1 en volg. 2) *G. R.* 4 *Maart* 1717.

tot bannissement incluis (wordende echter aan de Senatus Academicus gelaaten het recht van Relegatie van de Academie) de praeventie plaatse sal hebben, sonder onderscheid van persoonen, het zij Professoren, studenten of suppoosten van de Universiteit.

Dat wanneer voorvallen mochten gebeuren omtrent de misdaaden, waarvan de straffe twijffelachtig is, dat als dan de praeventie van de Magistraat bij provisie plaatse sal hebben tot er tijdt en soo lange de informatien aan den Hove Provinciaal sullen wesen overgesonden en bij het Hof ordre gestelt, of men den delinquent aan Haar sal overzenden of niet; des dat in het laatste geval en ook in middelen tijde de Magistraat geen straffe sal mogen oeffenen, maar den delinquent moeten oversenden aan den Rector Magnificus."

In weerwil dezer regelen van regterlijke organisatie en strafvordering werden alle verschillen nog niet afgesneden. Zoo gebeurde het b.v., dat de Senaat de nalatenschap eener pedelsweduwe ging verzegelen, waardoor de magistraat zich in zijne jurisdictie verkort achtte. De professoren zagen zich echter door de Staten in 't gelijk gesteld [1]). Daarentegen verloor de Senaat een proces over de vraag, wie magtiging moest geven tot verkoop van onroerende goederen in den boedel van wijlen den academie-organist, welke goederen aan minderjarigen toebehoorden en te regt door den Senatus Judicialis verzegeld waren [2]).

Eindelijk deed zich ook nog de vraag voor of onder »dienaars der Academie", in de Resol. van 1717, ook begrepen waren de *gepensioneerde* beambten. De Staten antwoordden hierop ontkennend, nadat de Senaat, voorbarig genoeg, zich reeds regt verschaft had, door de zegels van den magistraat in dit geval niet te eerbiedigen [3]).

Wij zagen dus, dat overtredingen, die, door burgers begaan, ter kennisneming van het Nedergeregt stonden, wanneer het studenten gold, door den Senaat afgedaan werden. Ten aanzien van zwaardere misdrijven stonden professoren en studenten onder de regtsmagt van het Hof. De academiewetten bepaalden dit wel niet met zoovele woorden, maar het volgde van zelf uit de omstandigheid, dat zij in dezen geene afwijking van het gemeene regt voorschreven. Dat dit in de praktijk ook zoo werd begrepen, blijkt uit de volgende voorbeelden van 's Hofs crimineele regtspraak ten aanzien van Franeker studenten [4]):

---

1) *S. R.* 9 *Mei* 1783. 2) *G. R.* 9 Dec. 1785. 3) *S. R.* 4 *Aug.* 1791.

4) Hoe de hoogleeraren Terentius en Wubbena met het Hof in aanraking kwamen, zal later in hunne levensberigten blijken.

1. *Franciscus Gualteri* (later predikant te Oosterend en te Hijdaard, 1615—1638), beschuldigd met anderen, onder welke *Sixtus Acronius* (van 1617—1626 predikant te Hallum), eenige uitheemsche studenten aangevallen en daarop Joh. Christophorus Buseretus doodelijk te hebben gewond, zeide, dat zij zich al wijkende tegen een aanval hadden verdedigd, en dat hij Buseretus niet gezien, veel minder nog verwond had. Het Hof verbande Gualteri en Acronius uit Franeker, voor den tijd van twee jaren. *Sent.* 23 *Mei* 1610.

2. *Cornelis Cuÿck*, die, beschonken op straat te Leeuwarden, na vele insolentien te hebben bedreven, den Ritmeester Anth. van Aleva (Aijlva) aanviel en met een mes doodelijk verwondde in de regterzijde, werd gerigt met den zwaarde, waarna aan het ligchaam de begrafenis is gegund, volgens *Sent.* 19 *Maart* 1619. Het lijk werd uit het ouderlijk huis opgedragen en te scheep naar Franeker gebragt. Een zekere Jochem Andries zou, op last van Cuijck's vader, de dragers hebben aangezegd om het lijk niet boven, maar onder de hand op- of heen te dragen, hetwelk strekte „tot grote versmadenisse der Hooge Justitie". Vgl. *Sent.* tegen Jochem Andries, 3 *Mei* 1619.

3. „Alsoe den Hove van Friesland uit het Extract, bij de Professoren in de Universiteit tot Franeker overgesonden, genoechsaem is gebleecken van verscheijdene excessen bij *Johanne Romero*, van Pruijssen, tegenwoordige gevangen, geperpetreert: Ist, dat het Hof, (*caeteris omissis*) den voorn. gevangen geordonneert heeft en ordonneert hem mits desen omme binnen Franeker ende den jurisdictie van dien niet wederomme te coemen, bij gebreke van sulcx sal het Hoff tot sijn leetwesen daerinne nader disponeren, ende cond.t den gevangen mede in de costen ende misen van Justitie". *Sent.* 28 *Junÿ* 1624.

De kosten zijn „op het demoedig versoeck bij Requeste" aan Romerus gerestitueerd. *1 Julÿ.*

4. *Bernardus Roest*, van Amsterdam, kwam met zijn medestudent Michael Oeltgens uit de herberg. Zijne hospita weigerde brandewijn voor hen te halen, omdat zij al genoeg hadden gehad. Roest ging daarop zelf wat halen en dronk het met Oeltgens op in de stoep (d. i. onder de luifel). Toen wilden zij op de wandeling gaan, weshalve Roest zijn degen haalde. Oeltgens zeide toen tegen hem: *Trek van leer of ik bruÿ dÿ over de ooren.* Terstond trok hij den degen uit om Roest aan te vallen. Ondanks de tusschenkomst der hospita geraakten zij hevig aan het vechten. Oeltgens werd intusschen door een zekeren Adr. Bechuis vastgehouden en worstelde om weder los te komen. Zoodra

hem dit gelukt was schoot hij weder toe op Roest, die met den degen onder den arm aan de overzijde der straat was blijven staan, en ontving van dezen eene doodelijke wonde in de borst. Roest is voor dezen manslag onthoofd, krachtens *Sent.* 22 *Dec.* 1655.

5. *Thomas Gyarmali*, natione Hungarus, een arm student, is wegens het verkoopen van gestolen goederen, waarmede hij naar Amsterdam vertrokken was, bij een arrest in de Latijnsche taal, veroordeeld tot geesseling en tot verbanning voor den tijd van tien jaren. *Sent.* 9 *Febr.* 1669.

6. *Jacob Gillis*, van 's Gravenhage, werd beschuldigd vóór en in de herberg „het Pontje" onrust verwekt en, onder bijstand van andere studenten, iemand gewapend aangevallen, voorts een ratelaar, die op het alarm was toegeschoten, aan het been verwond te hebben. Gillis liep daarop „uit verbaasdheid" in het water, terwijl zijn degen op straat viel. De ratelman, voor dood opgenomen en naar de Waag gebragt, overleed den volgenden namiddag.

Gillis werd uit het water geholpen en in de herberg gevangen genomen. Voor den regter verklaarde hij zeer dronken geweest en daardoor in het water geraakt te zijn. Het Hof absolveerde den gevangene ab instantia, doch veroordeelde hem in de kosten. *Sent.* 27 *Jan.* 1694.

7. *Everwijn Holbaernt*, van Grol, Jur. Stud., had zich met een groot aantal andere studenten 's avonds en in den nacht, tot drie maal toe, naar de Valk begeven, waar eenige burger-jongelui bijeen waren. De tweede en derde maal werden zij, nadat er verschil was ontstaan, verdreven, zelfs tot aan de Wijde Steeg door een zekeren Abbe Jacobs en twee anderen vervolgd. Holbaernt keerde zich onderwijl om en doorstak zijn vervolger, die kort daarna stierf. Hij is met den zwaarde gerigt, krachtens 's Hofs *Sent.* 7 *Mei* 1718.

In zulke zaken stelde de Senaat het voorloopig onderzoek in. Niet zelden gebeurde het echter, dat de Procureur Generaal of het Hof, van het eerste gerucht af, zich al met de zaak bemoeiden. Toen b.v. den 1 Febr. 1762 door een student en twee burgers „eenige excessen aan het huijs van den Burgemeester Hamerster" waren gepleegd, vond het Hof goed den Senaat te gelasten en ambtshalve te ordonneren, dien student te verhooren en zijne verklaring op te zenden „so des behoort," voorts om den promotor en een adsistent te ondervragen, terwijl de vermaning volgde: „voorts sullen U Hoog-Geleerde wel doen dese zaak niet aan zig te trecken, hangende onse deliberatie" [1]).

[1]) Bij eene dergelijke gelegenheid had het Hof vroeger al eens gelast om

Onder protest voldeed men aan 's Hofs verzoek, na kennisgeving van een en ander aan Gedep. Staten.

De verhouding met het Hof verbeterde er niet op, nadat er meer dan eene klagte van de zijde der studenten tot den Senaat was gekomen, »dat er sedert eenige dagen langs de straat hebben gegaan eenige manspersonen en verscheiden vrouwspersoonen, meest alle met scherp schietgeweer gewapent, dewelcke verclaarden van het Hof Provinciaal hier te Franeker gesonden te sijn, om der studenten doen en laaten 's nagts langs straat gaade te slaan," en dat de stedelijke overheid daar nog eenige manschappen had bijgevoegd, waardoor de academieburgers zich in hun goeden naam en faam gekrenkt zagen. Wat men van die verhalen, welke aan schriftelijke en mondelinge berigten van ooggetuigen ontleend zijn [1]), ook moge denken, zeker is het, dat de Senaat er geloof aan sloeg en niet zuimde daarvan kennis te geven aan Gedep. Staten.

Onmiddellijk daarna leed het Hof een echèc, door de aanschrijving van Gedeputeerden, »om wanneer er saken op de Universiteit mogten voorvallen, de studenten of andere tot de Academie behoorende, betreffende, of eenige misvallen gebeuren of excessen gepleegt zijn, geen kennisse, nog de informatien daarvan genomen, over te zenden aan den Hove Provintiaal, het hooge criminele alleen uijtgezondert, maar de Judicature daarover alleen aan hunne regtbank privative gedemandeert te houden" [2]).

De moeijelijke vraag bleef echter in de practijk gewoonlijk deze: of de zaak al dan niet moest geacht worden tot het hooge crimineele te behooren. Daaruit ontstonden dan weer moeijelijkheden met het Hof, dat zich niet ten onregte overtuigd hield, dat de feiten, ten laste van studenten, door den Senatus Judicialis gewoonlijk zoo verschoonend mogelijk werden voorgesteld. Zoo ontstond er dan ook een langdurig jurisdictiegeschil, ter zake van gewelddadigheden met gebruik van wapenen door vier aanzienlijke Friesche studenten, in

---

de brieven niet door den Secretaris alleen, maar ook door den Rector Magn. te laten onderteekenen, »en daer benevens ingevolge van de oude gewoonte, en 't respect, dat UE. aen ons schuldigh zijn, in plaetse van 't enkelde woordt *Dienstwillige*, de woorden van *Onderdanige Dienaeren* te stellen". *Miss.* 4 *Febr.* 1716.

[1]) Het werd o. a. door een student, die beweerde deze personen ontmoet te hebben, bij den *Senatus Jud.* aangebragt, 20 Febr. 1762. Zouden het misschien verkleede burgers zijn geweest, die zich zelve regt wilden verschaffen tegen de studenten?

[2]) *Cod. Apogr.* A 235—245; *Miss.* 27 *Febr.* 1762.

den nacht van 29/30 Oct. 1761, gepleegd tegen zekeren Jan Wopkes en zijn zoon.

Hoewel in de rapporten hierover aan het Hof, op voorstel van prof. IJpeij, al besloten was „een sagte uijtdrukkinge te doen, waaruijt gebleek, dat de Senatus zig vleijde, dat Haar Ed. Mog. souden gelieven goed te vinden om de beschuldigden wederom aan hare regtbank te versenden" [1]), bleef het Hof zijne competentie volhouden, en gelastte den Proc. Gen. om eene crimineele actie in te stellen.

Toen de beslissing der Prov. Staten ingeroepen werd, voegden de Curatoren zich aan zijde van den Senaat. Nadat partijen uitvoerige memoriën hadden gewisseld, droegen de Staten bij missive van 16 April 1766, d. i. vijf jaren na het voorval, de zaak ter beslissing op aan den Stadhouder. Overeenkomstig Z. H. inzigt, werd ten voordeele van den Senaat beslist, onder bijvoeging: „Dat wijders het Recht van de Hooge criminele jurisdictie, rakende Lijf of Lid, met opsigt op de Leden der voorschreven Universiteit te Franeker in sijn geheel sal sijn en blijven bij het gemelde Hoff, en dat in sodanige gevallen de Senatus Academicus zal verpligt wesen de informatien aan het Hoff toe te zenden. Als mede, dat in deselve gevallen, mitsgaders ook wanneer dubiëteit mogte ontstaan of in hoeverre het begane delict aan Lid of Lijf soude moeten worden gestraft of niet, en dus of hetzelve tot de cognitie van het Hoff, dan tot de judicatuur van den Academischen Senaat behoord, de apprehensie soo door den Senaat der Academie als door de magistraat der Stad Franeker bij preventie sal kunnen geschieden, en dat in het laatste geval de geapprehendeerde perzonen soo lange bij diegenen, welke de apprehensie mogte hebben gedaan, sullen worden bewaard, tot dat over de competentie van het Hoff, of van den Senaat sal wesen erkent; en dat — zijn Doorl. Hoogheid — in soodanige en onverhoopte gevallen tot de decisie of en in hoeverre een delict door een civis Academicus geperpetreert tot de cognitie van het Hoff, dan wel van de Senatus Academicus behoortt, sal worden versogt" [2]).

De uitspraak in jurisdictiegeschillen plagt het Hof, op grond der Resol. van 1717, aan zich te trekken, niet zonder tegenspraak echter van

---

1) *A. Sen. Jud.* 6 *Nov.* 1761.

2) *S. R.* 23 *Mei* 1766. De stukken betrekkelijk deze zaak zijn gedrukt in het, blz. 214, aangehaalde werk: *Resolutien*, *Brieven en Stukken*, *concerneerende* — 2° *de finale afdoeninge van het verschil over de jurisdictie*, *tusschen den Hove en den academischen Senaat in Vriesland*, s' Hage 1767, blz. 68—124.

het collegie van Gedep. Staten; in 1766 werd zij ondubbelzinnig een attribuut van het Souverein gezag. Uit dien hoofde besliste ook de Koning van Holland tusschen den Senaat en het Hof, dat de daders van verregaande mishandelingen en onbetamelijkheden jegens den student R. S. Visser, bij diens ontgroening in den nacht van 22/23 Januarij 1807 gepleegd, voor het Hof zouden teregtstaan [1]).

De omvang nu der civiele regtsmagt van het forum academicum, zoo als die, na verschillende beslissingen, ten laatste onbetwist werd uitgeoefend, is ten jare 1799 aan den Agent voor de Nationale Opvoeding aldus opgegeven:

„Deselve doet arresten van perzonen en goederen, neemt goederen en boedels in sequestratie, doet besegelingen van boedels en inventarisatien bij absentie van erfgenamen als andersins; houd hypotheek- of registratieboek van schulden, doet comparitien van crediteuren tot liquidatie beleggen, dog renvoijeerd in cas van dispute over preferentie tot den ordinaris Rechter, volgens Staatsresolutie van 4 Maart 1717; geeft Tutores en Curatores aan onmondigen, dog onder bepaling bij gemelde Staatsresolutie gemaakt; beslist over de geschillen tusschen Studenten en derselver hospessen, over de conditien van verhuring enz. ontstaan; heeft eindelijk het recht van vendue over goederen van personen tot de civitas Academica behorende, uithoofde waarvan doorgaans zekere bepalingen worden gemaakt bij contract met den boelgoedsontvanger der stad" [2]).

Werpen wij voorts een blik in 't geen de Wetten zoo al aan de studenten geboden of verboden, dan kan men zich ook gemakkelijk een denkbeeld vormen van den kring, binnen welken zich de academische policie en de strafregtspleging van den Senatus Judicialis bewoog.

---

[1]) *Decreet* 30 *Julij* 1807, no. 27 (*Cod. Apogr.* C. no. 196).

[2]) *Diar.* VI, 498. Deze verkoopingen werden gehouden door den secretaris der academie, aan wien het regt daartoe bij zijne akte van benoeming werd gegeven. 't Werd hem echter op eene boete van 2 ₰ Vlaamsch verboden zulks op de uren der openbare lessen te doen. Volgens accoord in 1677 met den ontvanger der stadsboelgoederen, door den Senaat zoowel als door het stedelijk Bestuur goedgekeurd, hield de secretaris alleen auctien van boeken, ook van inwoners niet onder de academie behoorende; de ontvanger daarentegen uitsluitend verkooping van huisraad enz. van professoren en suppoosten der academie. Bij Senaatsbesluit van 31 Mei 1689 werd het sluiten van dergelijke overeenkomsten verboden, maar later weder toegelaten. Den 14 Oct. 1631 werd van den secretaris een borgtogt gevorderd van ƒ 1000, die den 13 Mei 1681 tot ƒ 2500 is verhoogd. *Diar.* I, 22, II 271, 272, 279, 349, III, 129, 356. *A. et D.* C. 14, 68. *Fran. Arch.* n°. 1330, 3143.

Al wie te Franeker kwam, om aan de hoogeschool te studeren, moest zich binnen veertien dagen bij den Rector laten inschrijven, en vervolgens telken jare zich laten recenseren. Die na de inschrijving rondliepen, zonder collegien bij te wonen, moesten bij name aan den stedelijken magistraat opgegeven worden, ten bewijze, dat zulke bezoekers vreemd aan het ligchaam der academie, van hare voorregten verstoken en der stedelijke overheid onderworpen waren.

Getrouw en eerbiedig kerkbezoek, het bijwonen der begrafenissen van hoogleeraren, een beleefd en eerbiedig gedrag jegens hunne meerderen en jegens elkander, was hun aanbevolen, zoo mede fatsoenlijk en onderscheiden van militairen gekleed te gaan; — quasque natura voluit partes tectae sunto [1]).

Voor dronkenschap, straatslenteren, het verwekken van burengerucht, opschudding en vechtpartijen moesten zij zich wachten; openlijk of in het verborgen wapenen te dragen, anders dan bij vertrek of terugkomst, was ongeoorloofd. 's Nachts om geoorloofde redenen langs de staat gaande, behoorden zij een lantaarn te dragen.

De jongeren, die doorgaans onder het bijzonder opzigt van professoren gesteld of aan een hunner bepaaldelijk door ouders of voogden waren aanbevolen, mogten geen geld aan of van iemand leenen of op rente nemen, zonder schriftelijke vergunning hunner beschermers. Evenmin mogt een burger, herbergier of winkelier, aan de overige jongelui, die niet onder bepaald toezigt stonden, onnoodige dingen op crediet verschaffen, zonder voorkennis van ouders, voogden of van den Rector.

Het was hun verboden pamfletten en paskwillen te verspreiden. Om zamenspanning en oploop voor te komen, mogten, wanneer zij iets hadden te verzoeken, niet meer dan drie of vier te gelijk zich naar den Rector

---

[1]) Tegen de rectoraatsverandering, inauguratie van nieuwe professoren en dergelijke academische plegtigheden, werd de volgende vermaning aangeplakt:

L. S. P.

Quod venerabunda Nobilissimorum Curatorum praesentia & totius Professorii Ordinis, aliorumque spectabilium virorum honorabilis consessus, omnis denique crastini auditorii decus ultro flagitat, sponteque ingenua laudatissimorum juvenum dictitat educatio atque urbanitas, monere visum est, ut non eo, qui cubiculo aut musaeo potius convenit, sed honesto ornata vestitu se sistat nobilis studiosorum corona. Actum in Curia Academica.

Jussu Rect. Magnif. & Ampl. Senatus Acad.
A. SAVOIS.
Frisiar. Acad. à Secretis.

begeven, en dan nog altoos met inachtneming van een gepasten eerbied (artt. 29—43, 45, 49—51).

Eene schrobbering, opsluiting in den carcer, kamerarrest, geldboeten en relegatie waren de bedreigde straffen.

In de mate van straf volgde men — zoo schreef de Senaat aan den Agent voor de Nationale Opvoeding — „wel de Landsordonnantie, doch niet in haar rigeur, vereenigende volgends het oogmerk der Academische jurisdictie, met het officium judicis de vaderlijke zorg en auctoriteit, — corrigeert en straft met huisarrest voor een bepaalden tijd, geldboete, incarceratie en relegatie, volgens art. 40 en 58 der Statuta. In het laatste geval bandt de Senatus Judicialis buiten de stad Franeker en jurisdictie van dien, ingevolge art. 47 en 52 der Statuten en het constant gebruik".

Na de behandeling van de *zamenstelling* van den Senatus Judicialis, en van zijne *regtsmagt ratione materiae et personarum*, komt de *academische policie* aan de beurt.

Met een enkel woord gewaagden wij reeds van de academiewacht, bestaande uit den zoogenaamden promotor en zijne adsistenten. In art. 42 der Wetten is alleen sprake van *vigiles*, waarmede waarschijnlijk de stedelijke policie bedoeld wordt.

In 1588 werd Anthonius Banger, Sergeant of gecommitteerde Wachtmeester te Franeker, door de Gedeputeerde Staten aangesteld „tot opsiender over die studenten des Vniversiteijts, omme bij soe verre yemandt derzelver studenten tegens sijn Rector ofte anderen hem moedtwillich mochte dragen ofte een ongeregelth ofte ongetuijmich Leeven leijden, hem in dier gevalle ten versoeke van den Rector sal laten gebruijcken". Hij mogt de „petulante jeugd" ten zijnen huize in bewaring stellen, om den volgenden ochtend zich verder te gedragen naar des Rectors bevelen. Des noodig was hij bevoegd de hulp van eenige adsistenten in te roepen. Overeenkomstig zijne aanstelling van den magistraat, moest hij goed opzigt houden op de wacht.

Aan dat baantje werd een salaris van tien gulden in de maand uit 's Lands kas verbonden. Aanvankelijk werd de stads- en de academiepolicie dus vereenigd.

Deze chef droeg in het volgende jaar reeds den (spot?)naam *promotor*.

Eerst in 1602, dus 14 jaren later, zag Banger zich vier vaste adsistenten toegevoegd, die door den Senaat op eene instructie benoemd en door den Rector beëedigd werden. Hunne taak zou bestaan in het voorkomen van ongeregeldheden en straatschenderij van studenten, bij

dag en bij nacht. Bij de bevoegdheid om weerspannigen in des promotors huis te brengen, was het hun streng verboden „eenighe occasie met woorden te vechtespil te geeven, veel min dselue studenten metterdaat aen te vechten". Zij werden onder de jurisdictie van den Senaat gesteld, en moesten mitsdien den Rector en de professoren met eerbied bejegenen en naar hunne bevelen zich gedragen.

Na den dood van Banger in 1614, werd door de benoeming van Pieter Pieters tot promotor de academische policie geheel van de stedelijke gescheiden, en in herhaaldelijk vernieuwde instructien geregeld.

Deze policiemannen hielden wacht des winters van zeven uur des avonds af, en des zomers van af den tijd, dat het donker werd, tot 's nachts één uur. Zóó werd in 1644 bepaald, maar in 1717 werd de wacht tot twee, in 1790 tot drie uur verlengd, een gevolg welligt van het toenemend nachtbraken der academiejeugd. Ons bleek, dat haar een wachthuisje was toegestaan bij de Westerpoort, later aan den ringmuur van 't Sternsee-slot, in de Vijverstraat; in Dec. 1689 moest de stadswacht dit betrekken, waarna aan de academiewacht wederom een huisje aangeboden werd bij de Wester- of Harlinger Poort [1]).

De chef mogt geene andere ambten of bedieningen waarnemen, „nochte hem generen met gasterije te houden ofte bier ofte wijntapperije aen te stellen". Allen waren gehouden, ook des daags, met zijdgeweer gewapend te gaan, en den Rector en Senaat „in alle publijke Acten der Academie concernerende eerlijk in cleedinge ende met sijdgeweer" ten dienste te staan.

Aan emolumenten genoot de promotor in de 17 eeuw voor het opsluiten en loslaten van een student vier stuivers; de adsistenten, die daarbij te pas waren gekomen, ontvingen tien cents; voor de bewaking van een gearresteerde was per dag evenveel verschuldigd. Naar eene instructie van 1717, zou „de promotor van het apprehenderen der delinquenten, en wegens sluiten en ontsluiten genieten twee goudguldens, sonder wijders van andere diensten geduurende de detentie yets te pretendeeren; doch wegens het detineeren en bewaaren van deselve delinquenten sal ten profijte van de assistenten, volgens oudt gebruijk, daar te boven veertien stuijvers worden betaalt" [2]): Ook hierin kwam verandering, want ten jare 1808 rapporteerde de Sen. Jud. aan den

[1]) *Fran. Arch.* 1147, 1406.

[2]) De aangehaalde instructien zijn opgenomen in de *Acta et Decr.* A, 130, 131, 138, 323, 324, 340—344.

Minister, dat sinds onheugelijke tijden de promotor voor het opsluiten een achtentwintig, voor het bezorgen van vuur en licht, spijs en drank aan den gedetineerde dagelijks mede een achtentwintig ontving, terwijl de tot bewaking gestelde adsistent per etmaal ook nog een achtentwintig trok. Naar dezen maatstaf bedroegen de kosten der detentie van de beide studenten, die in de aangehaalde zaak van Visser hangende het jurisdictiegeschil, van 9 Maart tot 22 Julij 1807, waren opgesloten, *f* 606,20; voorzeker geene kleinigheid [1]).

Boven deze emolumenten hadden promotor en adsistenten, als „geappoincteerden", gelijk alle geregtsdienaars, een vast weekgeld van 35 stuivers, terwijl de promotor buitendien nog eene jaarwedde ad *f* 146 trok [2]).

Ten slotte *de regtspraak.* Wat de burgerlijke zaken aangaat, waren wanbetaling van kamerhuur, van collegiegelden en andere schulden de onderwerpen van vele procedures in de 17e eeuw. In de 18e komen zij minder voor. Beslag op de inboedels van studenten en verkoop hunner goederen, ten bate der schuldeischers, waren dikwerf een noodzakelijk gevolg der condemnatien.

Bij overlijden van professoren en studenten, wier familiebetrekkingen afwezig of in het buitenland gevestigd waren, zorgde de Senaat voor de begrafenis en de vereffening der boedels [3]). Daar sommige jongelieden onnoodige verteeringen maakten, tot groot bezwaar van de beurzen hunner ouders, en er lieden waren, die zich niet ontzagen hen door het crediteren van gelden en andere zaken op dien weg te doen voortholl en, heeft de Senaat een en andermaal art. 45 der wetten, met een toepasselijke vermaning in het Latijn en Nederlandsch, bij plakkaat in herinnering gebragt [4]).

Enkele malen moest hij regt spreken tusschen een hoogleeraar en diens meid over het dienstbodenloon. Zoo had b.v. de nieuwe keuken-

1) *Miss.* 4 *July* 1808, in de *A. Sen. Jud.*

2) *Miss. van Curatt. aan den Stadhouder*, 22 *Maart* 1748.

3) *Sen. Judic. den* 30 *Nov.* 1753. »De Heer R. M. Vriemoet heeft de Edl. Senatus gecommuniceert, dat voorleden maandag den . . November is overleden de student Langley, geboortig uijt Engeland, dat terstont daar Bezegeling ten sterfhuijse was gedaan en besorgt dat een kist voor het lijk wierde gemaakt en voorts besorgt dat de Leed door twee Pedellen en de Stads doodbidder de geheele stad door wierd aangesegt en voorts alles tot Honeur van het lijk soude kunnen gedaan worden. Is verders beslooten door een brief, nomine Senatus, de dood van den Jongen Heer Langley aan sijn Heer vader te communiceren".

4) *A. et D.* A, 8. *Plakkaten van* 1648 en 1792.

meid van prof. Lotze eens de andivie niet naar zijn zin gestoofd, waarom ZHG. haar gelaste dadelijk te vertrekken. Daar zij niet zoo haastig, als de driftige man verlangde, hieraan voldeed, werd zij door Lotze — volgens zijne eigene opgave — zonder loon op straat gezet, met de woorden: *Gij beest moet mijn deur uit.* Op hare klagte werd zij met Lotze voor den Rector ontboden. Van eene minnelijke schikking wilde professor echter niets weten. Na armenregt verkregen te hebben, dagvaardde de meid haren voormaligen huisheer tot betaling van *ƒ* 10,70, met dit gevolg, dat, na pleidooijen van partijen practizijns, zij zich hare vordering zag toegewezen.

De uitspraak had plaats op eene wijze, die ons niet eerder is voorgekomen, ofschoon zij misschien met het aangenomen gebruik in overeenstemming was. De Senaat besloot namelijk haar te doen, „met opene deuren, zonder klokluiding — alsmede dat de leden van den Senaat — zullen compareren in het zwart, met driekante hoeden. Zullende de Promotor zich met twee adsistenten aan de ingang van de Trans der Academie sisteren" [1]).

Slechts één vonnis ontmoeten wij *in causa stupri et impraegnatae virginis*, houdende de veroordeeling van den delinquent in de kosten van het kraambed en van het proces [2]).

Eene actie wegens trouwbelofte, door een student „beswooren ende door bijslapinge versterckt", schijnt na de stellige ontkentenis des gedaagden teruggenomen te zijn [3]). Zeker theoloog, „wegens begaende echtbreuk geaccuseert en ten dien einde gesaiseert zijnde", werd losgelaten, toen zijn vader de *cautio de judicio sisti* gesteld had [4]). De zaak schijnt vervolgens in den doofpot te zijn geraakt. Zaken, tot die categorie behoorende — wij mogen het tot eer der Franeker jongelui vermelden — kwamen schaars voor.

Ten aanzien van strafzaken merken wij in 't algemeen op, dat de Senaat doorgaans eerst voorloopige informatien inwon, door b.v. den promotor, zijne adsistenten of andere getuigen te hooren. Daarna werden de vermoedelijke daders in verhoor genomen. Bekenden zij volkomen, zich onderwerpende aan de eventuele uitspraak, dan liep alles zonder vorm van proces gemakkelijk af.

In geval van ontkentenis of als er geene overeenstemming tusschen de voorloopige getuigen en de verdachten bestond, plagt de Senaat den

---

1) *A. S. Jud.* 10, 22, 25 *Jan.*, 14 *Febr.*, 2, 12, 14 *Mei* 1806.

2) *Sententieboek*, p. 29.

3) *A. S. Jud.* 15 *April*, 24 *Mei* 1682. 4) *Ibidem*, 26 Oct. 1680.

Fiskaal „te ordonneren sijn eijsch tegen haer te nemen en voorders bewijzen te soeken". Dan volgde de formeele procedure, overeenkomstig de voorschriften der Landsordonnantie.

't Gebeurde dan nog meermalen, dat de verdachten hangende de instructie tot bekentenis kwamen en eene genadige sententie verzochten. Verder onderzoek werd dan overbodig geacht, terwijl het vonnis, ofschoon in forma opgemaakt, alleen in het notulenboek eene plaats vond en niet in 't sententieboek.

De praeventive maatregelen tegen de verdachten bestonden in bewaking op hun kamer door een adsistent, detentie op de assurantiekamer (een vertrek boven den carcer) en civiel arrest, d. i. verbod om buiten de stad te gaan. In de vorige eeuw kwam het meer en meer in gebruik om de studenten tegen het stellen van persoonlijke of reële bortogten in vrijheid te laten. En met het bedrag dier borgtogten was niet te spotten. Honderd tot vijfhonderd gulden was eene zeer gewone som. Een Claas Hoekstra, die met anderen een lantaarnopsteker in 1766 aangevallen en mishandeld zou hebben en voorts met den blooten degen op wacht had gestaan, terwijl anderen groot geweld pleegden aan een burgerhuis, werd verpligt om tegen den volgenden avond zich van een borg, ter somma van *f* 1000, te voorzien, daar de behandeling der zaak tot na de aanbrekende vacantie verdaagd moest worden. Nadat de gedetineerde jongeling door den vroedsman Scheltema uit de verlegenheid geholpen was, ontsloeg men hem op belofte, dat hij zich na de vacantie op tijd en plaats zou laten vinden [1]).

Voortvlugtigen werden bij edictale citatie, ad valvas curiae, gedagvaard.

Niemand zal het verwonderen, dat tegen al de straks aangehaalde wetsbepalingen is gezondigd. Enkele voorbeelden van euveldaden, door de „dertele en petulante jeugd" bedreven, mogen daarvan ten bewijze strekken.

Toen er in 1624 zoo velen *sub specie studiosorum* zich te Franeker ophielden, die niet bij den Rector waren ingeschreven, werden zij, op aandrang der Curatoren, voor den Senaat geroepen, om te vernemen, dat hun nog een termijn verleend was voor de inschrijving. In geval zij dien niet in acht namen, zouden alle collegien en het verkeer met studenten hun verboden en de magistraat verzocht worden hen de stad uit te zetten [2]).

In strijd met de voorschriften omtrent het getrouw en eerbiedig

---

[1]) *A. S. Jud.* 1 Junij 1766. [2]) *A. et D.* A, 77.

kerkbezoek, stoorde een student eens de godsdienstoefening met den blooten degen in de hand, waarvoor hij met 100 rijksdaalders beboet en bovendien gerelegeerd werd [1]). Een ander academieburger daarentegen, die in dronkenschap de avondkerk binnenliep en kaarsen uit blies, zag zich, zijne „confessie en submissie" in aanmerking genomen", de plano in eene boete van tien ducatons verwezen, binnen 14 dagen bij den quaestor te betalen. Een derde, die lagchende en dansende de kerk binnen kwam en de aandacht stoorde door „hard gestoot van zijn stok", beliep, na zijn leedwezen betuigd, moderatie en geen justitie verzocht te hebben, *f* 35 boete [2]).

Duëllen vielen zelden voor. In 1647 werd Ivarus Poolsen door Joh. Antrecht tot een duël gedaagd. Zoodra dit ter ooren van den R. M. was gekomen, gelastte deze hen om de stad niet uit te gaan. Zich om dit bevel niet bekreunende, duëlleerden zij buiten de poort *gladiis strictis*. De ongehoorzamen werden „in de pene van twee ponden groot" verwezen [3]). Ten jare 1748 werden de studenten Donker en Smid voor een duël met eene boete van 10 ducatons gestraft, nadat zij „in submissie" waren gekomen. Daarentegen werd aan een ander, die denzelfden Donker genoodzaakt had met hem te duëlleren, eene boete van *f* 50 [4]) opgelegd bij verstek.

Het inslaan van glasruiten, beschadiging van stoepen, hekken, boomen enz. waren de meest voorkomende buitensporigheden. Naar mate van de meer of minder verzwarende omstandigheden, verschillen ook de opgelegde straffen. De professoren hadden daarvan ten allen tijde veel last.

Daarom besloot de Senaat reeds in 1623 om ieder, die bij professoren ruiten stuk geslagen had, in den carcer te zetten, totdat de schade zou zijn vergoed, en dan den schuldige te relegeren of naar Leeuwarden op te zenden. Maar men liet het bij dit dreigement, want in 1647 werd iemand, die de glazen bij prof. Banck ingesmeten had, in eene boete van 2 pond groot verwezen [5]). Dezelfde Donker, dien wij uit zijne duëllen reeds kennen, zou ook bij prof. Schrader de glazen ingeslagen en daarbij gezegd hebben, als „*Professor Venema sÿn predicatie niet beter maakte als de heer Schrader syn Oratie, sÿn WelEdel. dan van het selfde laken een broek soude hebben*". Bij gemis van bewijs ontsnapte Donker aan een veroordeelend vonnis [6]).

---

[1]) *Sententieboek*, blz. 12. [2]) *A. S. Jud.* 3 *Dec.* 1760, 26 *Jan.* 1765.
[3]) *Diar.* I, 15, 18. [4]) *A. S. Jud.* 27 *Maart*, 4 *Mei* 1748.
[5]) *A. et D.* A, 58. *Diar.* I. 9. [6]) *A. S. Jud.* 11 *Febr.* 1752.

Het inslaan der glazen van het academiegebouw werd in de eerste helft der 17e eeuw herhaaldelijk gestraft met relegatie; van burgerhuizen daarentegen, naar omstandigheden, met 5 tot 30 goudguldens toe [1]).

Wegens „vechten, pluckhaeren ende moetwil" beliepen Jac. Viretus en Jo. Stapel maar een rijksdaalder boete; een ander moest voor eene uitdaging tot vechten zes gulden betalen [2]). Kwam er verwonding bij, dan waren de straffen zwaarder. Slechts één voorbeeld. In de zaak van Hette Lieuwes Mesmaecker, burger binnen Franeker, tegen Arnold Ketel, student aldaar, heeft de Senatus in 1626 „op alles rijpelick gelet ende g'considereert hebbende, tgene men in desen behoirde te considereren, ut naem ende van wege de E.E. M.M. H.H. Staten van Vrijslant, verclaert, dat de gedaegde den Impetrant sijn *nase* heeft affgenoomen, en volgens dien condemneert de gedaegde an den Impetrant te betalen de somma van een hondert en vijftich golde guldens, stuck 28 st. doende, mitsgaders d' Impetrant te refunderen het meistersloon, sampt alle costen, schaden ende interessen, die d' Impetrant int reguart der vorst. Inflictio ende naes affhouwinghe enichsins gehadt ende geleden heeft; Wijders condemneert den gedaegde in den poene van seven en dertich goude gulden, 14 st., Fisco Academico te appliceren, mitsgaders in de costen van de proceduren tot tauxatie van den Senaet" [3]).

Dit voorval en zoovelen van dien aard hebbe men toe te schrijven aan het dragen van wapenen, een gebruik bij de studenten zoo algemeen, dat het niet kon gekeerd worden, in weerwil dat de wetten het verboden. Niets werd dan ook zwaarder gestraft, dan hun moedwillig gebruiken van bloote degens, houwers en dergelijke. Boeten van 12 tot 100 guldens, zelfs relegatie, vonden wij bij menigte daarvoor opgelegd. Een kamerarrest van 12 dagen onderging een student in 1781, omdat hij aan het huis van een apotheker hevig gescheld en daarna den degen getrokken had [4]).

Streng was men mede ten allen tijde tegen de vervaardigers van paskwillen en beleedigende verzen, zaken die echter niet dikwerf voorkwamen. De studenten Schouten van Spranckhuizen en Lijfman hadden zich niet ontzien in 1766 „een injurieus vers te maken op de drie jufvrouwen Salverda". Dadelijk werd hun civiel arrest aangezegd; den volgenden dag werden zij al, ieder door twee adsistenten, op hunne kamers bewaakt; eindelijk werd de assurantiekamer voor hen ontsloten,

1) *Index*, in voc. *relegatio* en *vitrifragium; A. S. Jud.* 4 *April* 1732.
2) *Diar.* A. 4, 66. 3) *Sententieboek,* 18 Febr. 1626. 4) *A. S. Jud.* 14 Mei 1781.

totdat zij hoofdelijk een borgtogt van 100 dukaten stelden. Inmiddels bleek, dat Lijfman ook nog een „seer injurieus vers" gemaakt had op den burgemeester Wassenaar, ja vroeger zelfs op een professor. Lijfman zag zich op zijne bekentenis veroordeeld, „om ten sijnen costen alhier op de assurantiekamer te blijven gedetineerd de tijd van drie dagen, en verders te betalen ten profijte van het aerarium de somma van eenhonderd goudguldens, met de kosten hierover gevallen tot tauxatie van de Edel. Senatus", — te betalen binnen drie dagen of voldoende borg te stellen voor het condemnatum met de accessoria van dien, en bij gebreke hiervan „in de academie carcer den tijd van drie dagen op water en brood té sullen worden geset". Schouten v. S. werd alleen voor een half jaar van het beneficium liberae bursae beroofd [1]).

Vermelding verdient nog het volgende voorval, waarvan de afloop ons niet is gebleken.

Een zekere Wibrandus Nikerck had zijn kamer ten huize van Jancke Stellingwerff, weduwe van den predikant Ter Woldt, zuster van den admiraal Auke Stellingwerff. Op zekeren dag ontzag die student zich niet om „het effigiem van gedachte admiraal niet alleen ten huijse van de Impetrante" van de muur te nemen en te supprimeren, „maar 't selve in smadinge en affronte van de Impetr." te verbranden. Voor dezen smaad vorderde zij ten haren behoeve of ten profijte der armen ƒ 50, of zooveel meer of minder als bevonden zou worden te behooren, boven de som, welke het portret haar had gekost [2]).

Het waren echter niet alleen studenten, die voor den Senaat teregtstonden. Zoo gaf de vrouw van een knecht in den Hortus, die haren man niet minder dan van alles beschuldigde, aanleiding tot de ernstige vermaning, „om hun onderlinge twist en huiskrakeel in eens af te leggen, zig tegen elkander te verdragen en in 't vriendelijke te leven, zoo als getrouwde lieden betaamd".

Een paar dagen later kwam de Xantippe den Rector op nieuw lastig vallen met ijdele klachten, waarop hij haar in de academie liet komen en van daar „op eene zachte wijze" in de assurantiekamer brengen, „om, als 't ware haar daardoor in stilte tot een bezadigde manier van denken te doen brengen", — in gezelschap van twee adsistenten [3]).

't Ontbreekt niet aan voorbeelden, dat de straffen van relegatie en boete spoedig opgeheven of verminderd werden. Den gerelegeerde Bierman werd in 1649 b.v. toegestaan terug te keeren, mits hij tien

[1]) *A. S. Jud.* 25, 26, 28, 30 *Junij* 1766. [2]) *A. S. Jud.* 22 *Dec.* 1675.
[3]) *A. S. Jud.* 1, 6, 8, *Nov.* 1777.

Imperialen betaalde (te weten acht voor den Fiscus, en twee voor de nachtwachten, wier pakkaadje hij in 't water geworpen had) en zich onthield van het dragen van wapenen. Den 26 Januarij 1665 wilde de Senaat, door tusschenkomst van de stadsregering, den gerelegeerde Adr. Houttuijn de stad laten uitzetten, daar hij in strijd met zijn vonnis weer te Franeker was gekomen. Zou men nu kunnen gelooven, als de notulen het niet vermeldden, dat Houttuijn den 14 October deszelfden jaars het doctoraal examen in de regten aflegde, en veertien dagen daarna promoveerde? [1]).

Relegatie was dus ook al eene tijdelijke straf, ten zij er relegatio in perpetuum uitgesproken werd, waarvan ook voorbeelden zijn.

Nog in 't laatst der vorige eeuw ontmoet men een éclatant voorbeeld van relegatie. De student Hoofdman had zijne hospita geslagen, op den grond gesmeten en met den degen op de borst bedreigd, en dit onder verschrikkelijk vloeken, nog wel op de kamer van zijn contubernaal, dien hij mede bedreigde. Na het kamerarrest geschonden te hebben, werd hij in de assurantiekamer gesloten. Onbeschaamd genoeg, verzocht hij den Rector hier iemand tot gezelschap te mogen hebben, „bijzonder zijn zoogenoemde vrijster". Op het voldingend bewijs der geincrimineerde feiten, besloot de Senaat tot zijne relegatie, ook „uit aanmerking van het slegt charakter van gemelden Hoofdman". Ten dage van pronuntiatie verschenen de leden van den Senaat, na het luiden der klok, in toga en bef; de pedellen waren mede in toga's gekleed; de jongste haalde den Rector met den schepter af. Voorts werd de sententie ad valvas curiae aangeslagen en de veroordeelde ter beschikking van den magistraat gesteld, om uit de jurisdictie verwijderd te worden [2]).

Roijement uit het album komt ook meermalen voor. Een Pruis, Joh. Romerus, is in 1624 wegens een tal van euveldaden geroijeerd (zie blz. 258). Een gelijk lot trof in 1765 drie studenten, wegens „groot geweld en extravagante insolentien ten huize van Lambert

[1]) *Diar.* I. 15, 34, 35, 56. Zie hier een ander voorbeeld: Die 9 Junii (1649) Jonathan Pluvier intercessione et testificatione Patris atque Amitae adjutus, ad civitatem Academicam postliminio admissus est, cum ea conditione, ut in posterum emendaté vivat, nullius pacem verbo, scommate, facto, terrore turbet, alioqui de facto sententiae relegationis publicae succubiturum. Jussus est huic decreto chirographum suum subjicere. (onder staat) *Jonathan Pluvier. Ibidem*, p. 60. In 1650 werd Andreas Petri, van Deventer, ontheven van de poena publicae proscriptionis, hem in 1643 opgelegd, waarna hij tot de recensie werd toegelaten. p. 67.

[2]) *A. S. Jud.* 7, 8, 9 *Nov.* 1786.

van der Helm, aan deszelfs persoon, vrouw, kind en knecht"; ja nog ten jare 1807 verwijderde men den naam van een door den lande gebeneficieerd student uit het album, „om moverende redenen" [1]).

Meermalen ontsnapten de gedetineerden. In 1589 verbrak een zekere Soutlant de deuren van den carcer en gaf de vrouw van den promotor nog een pak slaag toe. Vier gulden boete werd zijne straf. Voor een soortgelijk feit werd een ander twee dagen opgesloten [2]).

Vijf studenten wierpen ten jare 1708 in tien woningen de glazen in; de steenen kwamen zelfs neer op het bed eener stervende vrouw. Bekennen wilden zij niet; een weigerde zelfs, onder vele brutale praatjes, om borg te stellen. Toen de promotor hem zou arresteren, trok hij zijn degen. Een mes en eene vork werden hem ontweldigd, en zoo gelukte het eindelijk na veel worstelens hem in den carcer te werpen. 's Nachts brak hij uit. Niemand zal het verwonderen, dat onmiddellijk zijne relegatie werd uitgesproken [3]).

Groote sensatie wekte ten laatste de ontvlugting van de beide studenten J. L. T. en L. G. G. d. W., die betrokken waren in het gebeurde op de kamer van Visser en hangende het jurisdictiegeschil op de assurantiekamer zaten. In den nacht van 21/22 Julij 1807 wisten zij, na twee stoelen boven elkander op eene tafel geplaatst te hebben, eene zolderplank op te ligten en daardoor te komen op den zolder van de gaanderij, voorts door een luik op de plaats van de academie, van daar door het theatrum anatomicum op de plaats van het theatrum chemicum en eindelijk door eene steeg op straat; een en ander met behulp van eene ladder [4]).

Meer voorbeelden uit de annalen van het strafregt der Franeker hoogeschool zullen wij maar niet aanhalen. Er zijn genoeg vermeld om een denkbeeld te geven van den werkkring van het forum academicum.

Wij hebben ons de moeite gegeven om al de audientiebladen, in zes folianten, te lezen, daarenboven hetgeen in de dagboeken van den Senatus Generalis daarover voorkomt.

Vraagt men ons nu, of er in 't algemeen niet te ligt gevonnisd werd, dan meenen wij te moeten antwoorden, dat er te veel zaken *de plano* werden afgedaan. Als de delinquenten maar bekenden, zich refereerden

---

[1]) *A. S. Jud.* 20, 23 *Febr.* 1765, 12 *April* 1807. Door de tusschenkomst van Curatoren is hij in zijne eer hersteld. *Not. Curatt.* 23 Junij 1807.

[2]) 15 *Oct.* 1589, 6 *Mei* 1592 (*A. et D.* A, 6, 12).

[3]) *A. S. Jud.* 19, 20 *Oct.* 1708. [4]) *A. S. Jud.* 22 *Julij* 1807.

aan de uitspraak der professoren, en berouw voorwendden, dan kwamen zij in den regel er gemakkelijk af. Kan men niet zeggen, dat de geldboeten, de tijden in aanmerking genomen, gering waren, deze straf scheen ons niet doelmatig, daar zij eigenlijk de beurs der ouders en voogden trof. Het ergste kwaad, dat aan 't academisch regtswezen alle prestige ontnam, had men onzes inziens te wijten aan den promotor en zijne adsistenten. In eene stad, waar jongelingen van vele natien van Europa in grooten getale vertoefden, was wel een waardig, flink policiepersoneel noodig, dat beraden handelen kon. En wat had men? Doorgaans een personeel, dat geene achting verdiende en die natuurlijk ook niet genoot. De *Acta* kunnen het getuigen. Op 8 Oct. 1686 werd de promotor Waardenburgh voor de laatste maal bedreigd en wel met ontslag, omdat hij „niettegenstaende soo ernstige en meermaels herhaalde vermaaningen, waarschouwingen en scherpe bedreigingen, nu al *eenige jaare langh* aan hem gedaen, echter niet en nalaat sijn plicht, soo door bloodhertigheijdt, dronckenschap, uijt de stadt te gaan sonder eenige permissie, dickwijls te versuijmen en te buijten gaan — ende koomende daar en boven nogh abusive en met de waarheijdt strijdende berichten, nogh onlanghs aan de Rect. M. aangebracht". In deze omstandigheden werd aanleiding gevonden om hem een substituut toe te voegen. De keuze viel op Wilh. Nauta, iemand die drie jaren later, „wegens begaane groote uijtspoorigheden en aenrechten van ongehoorde moetwille, gepleeght in sijn huijs, met 't breecken en aen stucken slaen van desselfs huijsraat, quaede beijeginge aen sijn huijsvrou en andere verscheijden ongeregeltheden meer, als oock dat sonder consent ofte weets van de Hr. Rect. Magn. uijt de stadt wegh getrocken was", met verlies zijner emolumenten gedurende een half jaar moest gestraft worden. En toch werd Nauta, na 't overlijden van Waardenburgh, in 1699 definitief aangesteld [1]).

Twee adsistenten werden in dezelfde zitting op gelijke wijze in hunne beurzen getroffen, daar zij, belast met het bewaken van een student op zijne kamer, in slaap gevallen waren en hem daardoor gelegenheid hadden gegeven om te ontsnappen.

Bij eene andere gelegenheid gaf een adsistent reden tot ontevredenheid, „wegens onbehoorlijke gemeenschap met de studenten, met welke hij bevonden is te 12 uiren s' nachts in 't coffijhuis; wegens gesproken leugen; wegens nalatigheid in 't bewaeren van sijn eijgen huis, welke tot een schuilplaets gedient heeft van sulke, die straetschenderije

[1]) *A. S. Jud.* 11 *Mei* 1689; *Diar.* III, 281.

pleegden en in 't bijsonder die de seldery uijt de tuin van den Hr. Latané gestolen hebben, als wegens weigering voor den Hr. R. Magn. te compareren" [1], — genoeg om hem voor drie maanden te schorsen.

Adsistenten, die den student Terburg bewaakten, drongen op de kamer van zijn contubernaal Lyclama en dronken daar den wijn op [2].

Op het zondenregister der academie-policie lazen wij ook, dat de Rector den 21 Mei 1733 in omvraag bragt, „wat men over het qualijk gedrag van de Promotor Jacobus aan het huijs van J. Veendijk, in dronkenschap gepleegt, soude doen". Twee jaren later verklaarde een getuige, „dat de Promotor door dronkenschap sijn geweer verset heeft, dog sulx is geschiet na besloten wagt; segt alle dagen dronken te sijn, — dog dat — Sinter Nicolaas avond soo dronken is geweest, dat voor de kelder van Detje was neder gevallen, sonder bijna te kunnen opstaan" [3]. Tien jaren daarna ontmoeten wij nog steeds denzelfden Jacobus Timmermans, altoos voortgaande „van sig dronken te drincken", waarvoor hij toen 14 dagen geschorst is met verlies van tractement. Ten nadeele van den student Smidt stal hij eens eene kaar met bot, die in het water voor zijne deur lag. In 1759 klaagde prof. Schrader, dat men de glazen op zijne studeerkamer had ingeworpen, en dat „sulx wierde veroorsaakt door het qualijk wagt houden van Promotor en Assistenten", in weerwil van eene ernstige vermaning, kort geleden hun gegeven. Eindelijk emeritus geworden, werd Timmermans in 1767 nog eens eene nacht in de assurantiekamer opgesloten [4].

En hoe gedroeg zich soms de Fiscaal, de man die het O. M. waarnam? Den 19 Julij 1755 berigtte de Rector, „dat de fiscaal Valck zig seer oproerig tegen sijn vrouw, met haar te slaan en buregerugt te verwekken, heeft aangestelt, zoodanig, dat veel volk en jonges op de been quamen en het huijs gevaar liep gespoeljeert te worden". Gestraft met schorsing, sloeg hij zijne vrouw „hangende het suspens." Daarom volgde zijne afzetting. Eindelijk treffen wij den 19 Maart 1790 het geheele eerwaardige personeel, Fiscaal, promotor en adsistenten voor den Senaat aan, om eene geduchte schrobbering aan te hooren, met bedreiging, „dat bij aldien zij zo slordig voortgingen, de E. Senaat in de onaangenaame noodzaakelijkheid zich zoude gebragt vinden, om strenge mesures te nemen en hen van hunne posten, naar bevind van zaaken, te suspenderen". De Procureur Fiscaal van den Gerechte der Stad Franeker Petrus Hilarius, tevens Fiscaal der academie, werd den 19 Dec. 1795 door het

---

1) *A. S. Jud.* 31 *Oct.*, 7 *Nov.* 1716. 2) *A. S. Jud.* 6 *April* 1726.
3) *A. S. Jud.* 12 *Dec.* 1735. 4) *A. S: Jud.* 19, 20 Sept. 1767.

Hof van zijne betrekking vervallen en tevens onbekwaam verklaard om den Lande ooit weder in eenige hoedanigheid te dienen [1]).

Het was niet onnoodig bij deze aangelegenheden wat uitvoerig stil te staan, ter regtvaardiging van ons gevoelen, dat gemis aan prestige de voornaamste oorzaak was van een onvoldoenden invloed om de losbandigheid en verregaande buitensporigheid der academiejeugd naar eisch van zaken te beteugelen. Een student, die in 1774, den promotor en de adsistenten openlijk voor „Blixems Rapaille" uitschold, had zooveel ongelijk niet.

Naarmate het aantal jongelui grooter werd, vermenigvuldigden de zaken, zoodat de Senatus in sommige tijden dagelijks moest bijeenkomen, en dikwerf zitting houden tot laat in den avond.

Te regt wees hij dus in het meermalen genoemd rapport aan den Agent voor de Nationale Opvoeding op het groot tijdverlies, waarmede zijne regtsbevoegdheid gepaard ging.

Tot vergoeding genoten de assessoren een deel der boeten, want bij Senaatsbesluit van 1688 bepaalde men, dat het „part en deel van de breucken, 't welcke andersins de Heeren Assessoren, bij het sententieren praesent sijnde, voor desen plachten te trecken", gedurende de eerste volgende vijf jaren in het aerarium zoude gestort worden. Waarschijnlijk is dat tijdperk verlengd, want op de hatelijke beschuldiging van den stedelijken magistraat, dat de professoren in hooge boeten een fonds „soeken om geldt te fineeren", antwoordde de Senatus Judicialis ten jare 1716, dat niemand hunner ooit een duit van de boeten der delinquenten in zijn zak stak, maar dat de aanbrenger, de Fiscaal en het aerarium elk een derde gedeelte ontvingen. Men wane daarom niet, dat de E. Senatus pro Deo regt sprak, want in datzelfde jaar zijn boeten opgelegd, met vrijstelling van „de Jura, die de Senaat selfs hadde te pretendeeren wegens vacatien en sententiegeldt en het inschrijven van de sententie te boek", echter onder voorbehoud, „omme hier namaels tot sulke verdrietige saken niet vergeefs te vaceeren, maar rigidé te doen betaelen, die daerop staen" [2]). Onder de kosten, waarin de overtreders verwezen werden, plagt mitsdien vacatie- en sententiegeld berekend te worden.

En nu ten slotte, om volledig te zijn, nog een kort woord, over eene zaak, waarin de Senatus Judicialis, buiten zijn gewonen werkkring, werd betrokken.

Een zware storm, die op 21 Nov. 1776 vele dijken van Friesland

[1]) *Diar.* VI, 241. [2]) *A. S. Jud.* 7 *Nov.* 1716.

geweldig teisterde, gaf aan iemand, die, onbekend wenschende te blijven, zich „een Eigenerfde in een der Vijfdeelen" noemde, aanleiding om dertig dukaten uit te looven voor het best gekeurde antwoord op de vraag: *Welke zyn de beste en minst kostbaarste middelen, om de vyfdeels dyken van Vriesland tegens de woede der Zee by groote Stormen te beveiligen?*

Hij noodigde de hoogleeraren N. Ypey en J. H. van Swinden, mannen ervaren in de wis-, weeg- en waterbouwkunde, uit, om de ingekomen antwoorden te beoordeelen. Er kwamen 27 verhandelingen in, van welke die van den Lector A. Ypey (zoon van prof. N. Ypey) werd bekroond, terwijl aan die van K. G. Graaf van Wassenaar Twickel, grietman van Franekeradeel en dijkgraaf van de Vijf Deelen, het *accessit* ten deel viel. Ypey verlangde evenwel de 30 ducaten niet te ontvangen. Aan de beide genoemde hoogleeraren bleef de zorg voor de uitgave der beide prijsverhandelingen overgelaten.

Inmiddels vond de bekroonde A. Ypey goed om zijne verhandeling, vooral wat de cijfers betrof, te wijzigen, zóó, dat de oorspronkelijke tekst op verscheidene plaatsen niet was terug te vinden, en van Swinden dus onmogelijk het stuk ter perse kon geven, gelijk het ter beoordeeling was ingezonden, veel min de veranderingen beoordeelen in vergelijking met hetgeen er oorspronkelijk had gestaan.

Van Swinden ontsloeg zich daarom in 1777 van de verdere bemoeijingen in deze zaak, en bragt al de betrekkelijke stukken, op verzoek van den Eigenerfde, onder het zegel en de bewaring van den Senatus Judicialis, d.d. 12 Junij 1777. Prof. N. Ypey maakte zijne positie er niet beter op, door aan den Eigenerfde inmiddels schriftelijk te bekennen, dat hem tijdens de beoordeeling wel gebleken was, dat zijn zoon de bewuste verhandeling had gesteld. Prof. P. Camper bedankte voor de uitnoodiging om de plaats van van Swinden in te nemen, en prof. Ypey zocht daarop in het aan Camper gedaan verzoek aanleiding, om zich mede van zijn last te ontslaan, daar hij meende het vertrouwen van den Eigenerfde te hebben verloren. De bekroonde A. Ypey bedankte, „omdat zijn vader en van Swinden ontslagen waren, den eigenerfde voor de genoten eer, het daarvoor houdende, als of zijne verhandeling geheel niet in aanmerking was gekomen." Ofschoon al 25 blz. van dit stuk afgedrukt waren, legde hij het op eigen gezag bij andere drukkers ter perse. Inmiddels drong de Graaf van Wassenaar ook op de uitgave van zijne Verhandeling aan. Op het verzoek van den Eigenerfde aan den Senatus Judicialis, om hem die verhandeling en

al de andere beantwoordingen over te geven, werd, op aandrang van prof. Ypey, zwarigheid gemaakt, op grond, dat eerst de zes maanden moesten verloopen, binnen welke het aan de schrijvers vrijstond daarvan op hunne kosten afschriften te nemen, terwijl tot afgifte van die van Wassenaar des schrijvers toestemming gevorderd werd. Voorts kwam men overeen, dat de oorspronkelijke verhandeling van Ypey zou worden afgegeven, wanneer de Eigenerfde openbaarde wie hij was; de afgifte van het gewijzigde handschrift van Ypey werd daarentegen geweigerd. Op magtiging van den Graaf van Wassenaar, en na vergelijking van het zegel door den Eigenerfde gebruikt, werden de stukken eindelijk, evenwel tegen den zin van prof. Ypey, den 8 Nov. 1777 door den Senaat ter hand gesteld aan prof. van Swinden, die ze ook had gedeponeerd.

Zie daar in korte bewoordingen de toedragt eener netelige zaak, zoo als die, in overeenstemming met het geboekte in de *Acta Senatus Judicialis*, op 12 Junij, 18 Aug., 18 Oct. 1 en 8 Nov. 1777, door den Eigenerfde uitvoerig wordt verhaald in de voorrede tot de *Verhand. over de vijfdeels dyken van Friesland, door K. G. Graaf van Wassenaar Twickel.* Fran. 1778.

Nu de Eigenerfde de zaak voor den regterstoel van het publiek gebragt en zich veroorloofd had om de aanvankelijke weigering van den Senaat en de daarvoor aangevoerde, door prof. Ypey ingeblazen, gronden te gispen, brak er een ware storm los. Eerst schreef prof. Wassenbergh anoniem eene *Noodsaakelijke verdediging der handel. van den Senatus Judicialis*, Fran. 1778. Spoedig volgde hierop een *Brief van J. H. van Swinden aan Everw. Wassenbergh, schrijver van een naamloos stukje, ten tytel voerende*, enz. Fran. 1778, en *Vrymoedige aanmerkingen, de taal betreffende op het naamloos geschrift*, enz. Fran. 1778. Een *Noodig antwoord van Ev. Wassenbergh aan J. H. van Swinden* bleef niet achterwege.

Intusschen was ook reeds verschenen een *Brief van Petrus Camper aan Zijne Exc. den — graave van Wassenaar Twickel, behelzende een Betoog van de onbestaanbaarheid en te groote kostbaarheid der vak- en steenwerken van de Vijfdeels-dijken in Friesland, zedert weinige Jaaren ter proeve aangelegd, ens.* Amst. 1777, waarop een zeer uitvoerig *Antwoord van Carel George Grave van Wassenaer Twickel*, Leeuw. 1778, volgde. Camper trad daarop in eene *Zakelijke wederlegging van het antwoord, door den heer C. G. Graaf van Wassenaar Twickel gegeven*, Harl. 1778. Aangeroepen werd zelfs *De schim van Caspar de Robles*,

stadhouder van Friesland, *verbeteraar der vijfdeelen zeedijken*, Fran. 1778; waarna Camper ten slotte nog in het licht gaf een *Receuil van stukken tot de vijfdeelen dijken van Friesland betrekkelijk.* Fran. 1779.

De hoogeschool heeft haar forum privilegiatum nog overleefd, hoewel gedurende een korten tijd. Op eene vraag van A. G. Camper, die destijds vrederegter was van het kanton Franeker, gaf de Proc. Gen. van het Keizerlijk Hof te 's Hage te kennen, dat bij het Keiz. Decreet van 18 Oct. 1810 (zie blz. 161) „les tribunaux académiques, extant que tribunaux (tout ainsi que tous les autres corps Judiciaires quelquonques de la Hollande) sont supprimés; — en conséquence qu'il n' existe sur les etudiants des universités, ou sur les autrés *cives academiae*, que l' action des magistrats ordinaires, chacun selon sa compétence. En conséquence il ne peut plus rester aux Professeurs qu'un droit de surveillance, d' admonition paternelle, ou de censure académique, à l' egard de leurs etudians." Camper gaf hiervan, bij missive 24 van Lentemaand 1811, kennis aan den Senaat, die zich daarbij heeft neergelegd.

V.

DE BURGERS.

Terwijl de Wetten onzer hoogeschool aan den Rector en de gewone professoren, vereenigd als Senaat, het dagelijksch bestuur van de academiehuishouding opdragen, kennen zij (art. 7) aan de studenten daarin den rang en den naam van *burgers* toe.

Van het leven en bewegen dezer académieburgers onder de schepters van den Senaat, van Curatoren en van de hoogere regeering, zullen wij een overzicht trachten te geven, door achtereenvolgens stil te staan, eerst bij de algemeene aangelegenheden van de studentenwereld, namelijk *het ontgroenen*, *de studentenvereenigingen* en *het comediespelen*: om daarna enkele studenten te beschouwen *op hunne kamers*, *in hun verkeer buiten s' huis*, *in hun gedrag tegenover professoren* en *tegenover het stedelijk Bestuur* en *de ingezetenen van Franeker*.

Wanneer men bedenkt, dat Franeker eene kleine stad is, waar de woningen der burgerij in de drie vorige eeuwen een nederiger voorkomen hadden, dan heden ten dage, dan zal de gevolgtrekking niet zoo onjuist zijn, dat vele studenten zich moesten behelpen op kleine, sombere, kamers. Dat daar in den bloeitijd der hoogeschool honderden studenten eenigzins behoorlijk gehuisvest konden worden, kan men, bij eene wandeling door Franeker, bijna niet gelooven.

Franeker's omstreken boden geen natuurschoon, waarin de beoefenaar der wetenschappen zich kon ontspannen, of de ledigganger zijn tijd te zoek brengen. Binnen de wallen van het stadje waren uitspanning en afleiding even schaars te vinden. t' Is dikwijls ter aanbeveling van onze hoogeschool gezegd, dat zij juist daarom zoo uitnemend geschikt was voor de studie. Hoewel aan zulk beweren eene waarheid ten grondslag ligt, dient men toch niet voorbij te zien, dat in de dagen der jongelingschap zelfs de meest leergierige niet altoos of op zijn kamer, of in het academiegebouw, behoort te zijn.

Wij stellen ons voor, dat de Franeker studenten, op straat gekomen,

elkander dikwerf hebben afgevraagd: *wat zullen we aanvangen?* en dat zij dan, bij gemis van iets beters, dikwerf tot baldadigheden oversloegen. De Overheden schijnen nooit de vraag te hebben overwogen, of zij ook iets behoorden te doen, om der academiejeugd gelegenheden voor schuldelooze uitspanning te bezorgen. Bij hen, die de omstandigheden niet voorbij zien, onder welke de studenten te Franeker zich zagen geplaatst, zal hun gedrag dus menigmaal verschooning vinden.

Gelijk alom het studentenleven aanvangt met den groentijd, zoo ook te Franeker, waar de ontgroening *depositio* genoemd werd. Daarbij schijnt het al spoedig ruw te zijn toegegaan, daar de Gedep. Staten ten jare 1601 overwogen, „dat de depositie, die men in de Universiteijt tot Franeker is gebruickende, grote onlusten causeert, ende vele studenten doet vertrecken, ende sommige, die aldaer geerne mede souden willen studeren, te rugge holt om derwaerts te comen". Op dezen grond beperkten zij de ontgroening tot „die gene, die deselve sullen versoecken" [1]. Weinige jaren later moest men haar geheel verbieden, vermits „oock daerinne seer groflijck mishandelt ende de mate t' enemael overgetreden worde, sulx dat vele persoonen hen daerover ten hoogste beclagen, ende ter oirsake van dien hunne kinders van daer houden ende op andere plaetsen versenden, tot merckelijcke schade ende afbreuck van de universiteit selve". De Rector ontving den last dit edict af te kondigen en „alle Instrumenten totte voorss. depositie gedient hebbende naer hem te nemen ende deselve alhier metten brenger deses aen ons over te senden", voorts om de Bursalen de tafel te verbieden, zoolang zij niet „bij eede ende acte" aangenomen zouden hebben niemand met ontgroening te zullen bezwaren.

Ofschoon in mindere mate, toch bleef het ontgroenen in zwang, zoodat een jaar later de alumni met intrekking hunner stipendien, de bursalen met verwijdering van de tafels, de overigen met relegatie bedreigd werden, zoo zij niet gehoorzaamden [2].

Men mag aannemen, dat de studenten zich bij het verbod hebben neergelegd, want vóór het midden der 18e eeuw vonden wij nergens over 't groenloopen een woord gerept. Eerst uit een getuigenverhoor over eene vechtpartij in 1747, bleek ons, dat voor de kamer van een

---

[1]) *R. G.* 5 *Nov.* 1601.

[2]) *R. G.* 8, 28 *Aug.* 1606; *A. et D.* A, 19—21. Deze schriftelijke eedsverklaring, door 88 bursalen successivelijk geteekend, ligt in het dossier *de Burse*, n°. 12. *R. G.* 28 *Maart* 1607 (*Schotanus*, blz. 177).

jong student door ouderen geroepen was: *pennaal, de keers uit! groentje, de keers uit!* Sedert werden op de kamers der aankomelingen „groentjes visites" gebragt, welke niet zelden eindigden met feitelijkheden, waarover de jongelui voor den Senatus Judicialis teregt moesten staan [1]). Bruining, die in 1784 student werd, verhaalt, dat men bij de jongstudenten maar in huis viel om den actus te voltrekken, waarbij meermalen zooveel baldadigheid werd gepleegd, dat de Senaat alle ontgroeningen op straf van relegatie verbood. Wanneer het niet al te erg ging, liet men het echter oogluikend toe. Ook vermaande de Rector de jonge studenten wel bij de inschrijving, om tegen de ontgroenpartijen op hunne hoede te zijn, „en in gevalle door oude studenten mogten worden lastig gevallen, daarvan terstond aan hem kennis te geven, met belofte van efficacieuse protectie" [2]).

Meer door zedelijken invloed, dan door uitvoering van verbodsbepalingen, trachtte de Senaat de ontgroenpartijen dus tegen te gaan.

En hierbij zou het ook wel zijn gebleven, ware het niet, dat in den nacht van 22/23 Januarij 1807 de student R. S. J. Visser door andere studenten op zijne kamer op de meest schandelijke wijze was bejegend. Een van hen, die daarbij tegenwoordig waren geweest, vluchtte naar Amsterdam, eer nog de justitie zich er mede bemoeide. Een tweede, minder schuldig, bekende zijn aandeel aan de zaak dadelijk: twee werden op de assurantiekamer in hechtenis gesteld, en braken uit, hangende het jurisdictiegeschil tusschen den Senaat en het Hof, gelijk boven reeds uitvoerig is vermeld. Ten slotte hebben zij te Leeuwarden crimineel teregtgestaan. Ons niet geroepen achtende hier een verhaal te doen van den inhoud der akte van beschuldiging, en den afloop van een en ander, 't geen ettelijke bladzijden zoude vereischen, stippen wij alleen aan, dat, in strijd met de bewering van den Senaat, het gebeurde algemeen werd beschouwd bij gelegenheid van Visser's ontgroening en niet in een particulier gezelschap van studenten te zijn bedreven. Van daar, dat het Departementaal Bestuur kort daarna het ontgroenen ten strengste verbood aan die studenten, welke van den lande gestipendieerd werden. De Senaat trachtte zelfs een algemeen verbod uit te lokken, waarop de Curatoren, met aanhaling van de straks nader te vermelden *Lex nova*, er op wezen, dat het ontgroenen verboden was, en dat de Senaat met de meest doeltreffende en afdoende middelen de buitensporigheden moest

[1]) *A. S. Jud.* 14, 22 Maart 1747, 17 *Jan.* 29 *Febr.* 1750, 2 *Nov.* 1762.

[2]) Bruining, *Levensloop*, blz. 24, 25. *A. S. Jud.* 19 *Sept.* 1792.

keeren en de studenten doen weten, „dat de zoodanige, die, niettegenstaande de geëmaneerde en heilzaamste wetten, zig daaraan evenwel schuldig maken, zonder enige conniventie, en naar bevindinge van zaken, ten rigoureusten zullen worden gestraft". In het jaarverslag, dd. 28 Oct. dv., meldde de Senaat, dat, ofschoon het geval met Visser het dubbel ongelukkig gevolg had gehad, dat er buiten af door valsche verhalen zeer overdrevene nadeelige geruchten wegens de academie, hoe onverdiend ook, verspreid waren, ook dit gunstig gevolg verkregen was, dat door vereenigde aanschrijvingen en maatregelen van het Dep. Best., de Curatoren en den Senatus Judicialis, alle ontgroenpartijen ten strengste en tot dusver met goed gevolg zijn tegengegaan, en het gedrag der studenten over 't algemeen van ongeregeldheid vrij was [1]). Volgens het jaarverslag van 1810, poogden de studenten de ontgroenpartijen te doen herleven, ja bij voortduring werden jonge studenten gedwongen zich eene ontgroening te laten welgevallen, wilden zij zich niet door de ouderen met verachting zien bejegend [2]). Aan het athenaeum was dit evenzeer het geval. Wel deelde de Senaat plegtig aan de studerende jeugd mede, dat „alle disorders, maar bijzonder het ontgroenen, onder zoodanige abuizen en ongeregeldheden worden gerangschikt, die de Rector en Senaat niet alleen, maar ook Curatoren ten hoogsten afkeuren en behoren vermijd te worden", maar die vaderlijke vermaning hielp niet veel [3]). Ondanks de „persuasive middelen" waarmede de Senaat alleen werkte, geraakte het nog meer algemeen in zwang, dan vroeger.

Ontdaan van misbruiken, leverde het groenloopen dit voordeel op — zoo schreef Dr. Junius — „dat de geheel groene schil ten eenenmale ontbolsterd en halfslachtige wezens werkelijk tot menschen gevormd en dan als broeders werden opgenomen, en later in de maatschappij verkeerende, ten minste niet alle maatschappelijke vormen uit het oog verloren."

Toen het aantal studenten in 17e eeuw jaarlijks toenam, openbaarde de neiging tot gezelligheid en de behoefte aan onderling verkeer zich in het aangaan van vereenigingen, tusschen hen, die uit dezelfde landen, gewesten, of dezelfde stad afkomstig waren.

---

1) *A. S. Jud.* 17 *Febr.* 1807, sqq.; *Res. D. B.* 2 *Maart* 1807; *Not. Curatt.* 1 *Sept.* 1807. De hooge regering bemoeide zich er zelfs mede. *Diar.* VII, 359.

2) *A. S. Jud.* 4 *Oct.*, 10 *Nov.* 1809.

3) *A. S.* 2 *Maart*, 18 *Sept.* 1816. *Gedenkboek van de Reünie van oud-studenten van Franeker.* Fran. 1867, blz. 39.

(*conventicula nationalia*). Deze bijeenkomsten gingen gepaard met partijen, vooral bij gelegenheid, dat jonge studenten in de vereeniging opgenomen werden. Dat het dan altijd niet even bedaard toeging laat zich denken. Zij werden althans spoedig een gruwel in de oogen der professoren, want bij deze conventicula had men ook praesides, fisci en pedellen, in navolging van den academischen Senaat. Dat de tegenwerking van den Senaat eene groote beweging verwekte, mag men aannemen uit de daadzaak, dat in 1617 eene commissie uit de Gedeputeerde Staten te Franeker kwam, op wier last de Burse gesloten werd en alleen weder geopend voor hen, die eene verklaring onderteekenden, „dat sy buyten consent van den Magnifico geen publicque noch priuate t' samen-compsten sullen houden, streckende eenichsints tot verstoringe van de ruste der Academia ende Oeconomia, maer dat sy hen sullen dragen sedich ende manierich, gelyck 't selve vrome ende deuchtsame gesellen betaemt".

Den volgenden dag betuigden 56 jongelingen gehoorzaamheid, door een dergelijk stuk, hun door den Senaat voorgelegd, te onderschrijven, weshalve, wat hen betrof, „tot dien eijnde affgeschaffet sullen blijven ende gehoorlijck cesseren alle presidentschappen (als alleen *ordinis causa* inde Burse), bedelschappen, fiscalschappen ende alle andere gepraetendeerde last ofte macht om de studenten te versamelen,' onder wat titel ofte praetext de selve solde moegen bemantelt worden, mede alle maniere van iurisdictie ofte iudicature der studenten, soe binnen als buijten de burse".

Voorloopig werden de nationale bijeenkomsten slechts onderdrukt, om na weinige jaren ernstiger op te treden en zich met meer kracht te handhaven. Immers klaagde de Senaat tegen het einde van 1623 over nieuwe onlusten, „soo met het aenstellen van particuliere vergaderingen ende verkiesen van praesides nationum en pedellen, als met het uijtslaen van glasen ende afpersen van grote verteeringen ende onnutte sechen, die den aencomende studenten te laste werden gelecht, met verlies van haer gesontheit ende verquistinge van de middelen, die den selven mede gegeven worden tot vervolch van hare studie".

Gedeputeerde Staten gelastten de plakkaten van 1617 weder af te kondigen, wat ook geschiedde, maar met dit gevolg, dat het rumoer bij nacht, het glazen inslaan, op de vensters kloppen en het organiseren van nieuwe vereenigingen toenamen. Een bursaal, die zich van de verboden conventikels onthouden had, werd door de overigen beboet; zich niet aan deze judicature willende onderwerpen, werd hij, „een

vroom ende onnosel jonghman", door zijne kameraden van de Burse weggejaagd. Om een indrukwekkend voorbeeld te stellen, deed de Senaat een ernstig onderzoek, 'twelk zoo euvel opgenomen werd, dat de bursalen »in de Universiteit t' samen gerottet zyn, den Senatum hebben uytgeklopt ende andere insolentien gepleecht, also dat de Senatus Academicus met gewapende Assistenten de poorte der Academie daernae heeft moeten laten bewaeren". Twee praesides, die den Senaat onverdraaglijk getart hadden, werden voor den tijd van twee jaren gerelegeerd; een ander werd voor altoos de burse ontzegd. Pas was dit vonnis aangeplakt, of twee in mantels gedokene studenten scheurden het af. De magistraat gedroeg zich zoo laauw, dat de gerelegeerden niet eens uit de stad verwijderd werden. Dit scheen de driestheid der jongelui aan te vuren, zoodat zij den volgenden dag eene meeting hielden, daarna in grooten getale des Rectors huis binnendrongen, doch hem in alle kamers te vergeefs zochten. De Senaat wendde zich tot de Gedeputeerden, met verzoek de relegatie door den magistraat te doen uitvoeren, of een vaandel soldaten te zenden, tot handhaving van het openbaar gezag [1]). Ofschoon wij niet vonden aangeteekend, hoe de rust hersteld werd, bleek ons toch, dat de hoogleeraren Amama, Amesius en Hachting, gesteund door de Overheid, met ijzeren hand, niet zonder levensgevaar, de doelmatig geoordeelde maatregelen en verbodsbepalingen hebben doorgezet en weten te handhaven [2]).

In 1624 zon de Senaat ook op maatregelen tegen de studentenpartijen na afloop van examens en promotien.

Men kwam overeen, dat geen hoogleeraar het praesidium bij disputen aanvaarden zou, alvorens de defendens zich verbonden had geen vat bier of wijn, 't zij klein of groot, naar zijne kamer te zullen laten brengen, om na den afloop de opponenten of anderen te onthalen. Eene boete van 2 ℔ Vlaamsch werd bedreigd tegen het geven van introductiepartijen door jongstudenten, 1 ℔ tegen ieder die er aan deel nam. De verschillende verbodsbepalingen zijn toen aan de wetten, als eene *Lex nova*, toegevoegd, luidende:

---

[1]) De hiertoe betrekkelijke stukken, 1617—1624, in het dossier *de Burse*. Cf. *A. et D.* A. 58. De opgegeven feiten spreken luide genoeg om het ernstige van den toestand te begrijpen.

[2]) Amama, *Orat. de barbarie morum;* Praef. — M. Schotanus, *Orat. in obitum Sixt. Amama*, p. 14, 15. Sibr. Lubbertus schreef dan ook in 1624: Externa Academiae facies mutatus. Boni animos erigunt, mali deprimunt. Coll. *v. Br.* no. 48. Nostra Schola est tranquilla. Iuventus ad se redit et facit quisque officium suum. Pauci turbatores metu poenae quiescunt. *Ibid.* nr. 49. Vgl. boven, blz. 49.

Nemo vel ante vel post relatum in Album Academiae nomen, symposium quocumque sub praetextu vel nomine dato. Nullus ei interesto. Multo minus extorqueto. Nullus conventicula nationalia instituito, convocato, aut iis interesto. Nullus praesidis, fisci, vel pedelli munus in iis obito. Qui secus fecerit poenis ab Illustribus & Potentibus Frisiae Ordinibus, Nobilissimis D. D. Curatoribus, & Senatu Academico decretis & decernendis coercetor [1]).

Niettemin rigtten de studenten, die uit Leeuwarden afkomstig waren, in 1626 een *Collegium nationale* op, met een praeses en twee assessoren aan het hoofd. De eerste bewaarde het album (*liber nationalis*); ook was hij belast met de uitgaven en ontvangsten. De twee jongste leden verrigtten den dienst van pedellen. In ziekte en ongeval moesten de leden elkander hulp en bijstand verleenen; altoos elkanders eer en goeden naam verdedigen; het verhandelde in de vergadering steeds geheim houden; den praeses gehoorzamen en met verschuldigde achting bejegenen; elkander niet met vuilaardige praatjes en verwijten bekladden; niet met blanke wapens vechten, veelmin duelleren en kloppen, enz.; alles op straffe van daarbij bepaalde boeten, of verlies van 't lidmaatschap.

Die een publiek dispuut wilde houden of een examen doen, moest vooraf drie guldens in de kas der vereeniging storten. Na volbragte studien mogt geen lid vertrekken, alvorens een vat bier tot afscheid aan de leden te hebben geschonken (*fuso Batavici liquoris haustulo*, *ad mensuram vasculi consueti*). Novitii werden door den Praeses aangenomen op hunne belofte van gehoorzaamheid aan deze wetten en tegen betaling van tien stuivers voor de inschrijving, benevens eene storting van vier guldens in de kas des genootschaps [2]).

Het voorbeeld der Leeuwarders werd gevolgd door eene unie van de studenten uit Gelderland, Overijssel en Drenthe, sancita ipso Festo D. Nicolai, Anno 1637.

Zulke vereenigingen schijnen zich maar niet te hebben kunnen ont-

---

[1]) *Statuta et Leges fundamentales*, p. 19; *A. et D.* A 60, 77; *R. G.* 19 *Nov.* 1627.

[2]) Op de eerste bladzijden van het lijvig Album dezer vereeniging vindt men de *Scholae Leovardiensis s. Collegii nationalis Collegarum Leovardiensium in inclyta Academia Franequerana leges.*

Bij de namen of inscriptien van sommige leden is eene galg geteekend tot schandteeken, omdat zij, zonder behoorlijk afscheid te nemen of de boeten te betalen, zich aan het Collegium onttrokken. Zie *de Vrije Fries*, II, 472.

houden van brasserijen, die met straatschenderij eindigden. Tegen haar toch werd genomen het volgende

PLACCAET.

De Ghedeputeerde Staten van Frieslandt:

Met leedtwesen verstaen hebbende, dat de Studenten hen wederomme verstouten, nieuwe onlusten aan te rechten, ende hun op verscheijden manieren te mis-grijpen, teghens de Academische Wetten; niet alleen met het aen-stellen van particuliere Nationale Vergaderingen, ende verkiesen van Præsides Nationum, Pedellen, Fiscus, ende andere last-hebbende Persoonen: maer oock met het uijt-slaen van Glasen, aen-plackinge van fameuse Libellen, ende andere dierghelijcke straet-schenderije, sampt uijt-perssen van Gheldt, ende Academische Cedullen, van de Academische Vrijheijdt, tot Secchen; oock daer benevens den Rectorem Magnificum, ende samptlijcke Professoren, beschimpen ende bespotten; tot mis-leijdinghe ende aff-keer van goede ende ghehoorsame Studenten: Ende dit selve saecken zijn van quade consequentie, de welcke in een gheregelde ende wel-gestelde Academie, niet en behoorden geleden, maer veel meer, anderen ten exempel, gestraft te worden: Soo ist; dat Wij, teghens soodanige insolentien, voor 't toe-comende, te versien, hier mede allen Studenten wel expresselijck ordonneren ende belasten, alle particuliere nationale Vergaderinghen, allen Præsidentschappen, Pedelschappen, ende andere bevel-hebbende Namen ende Diensten, aff te schaffen ende te renuncieren; ghene particuliere Wetten te maken, ghene Secchen noch Maeltijden, geen Geldt ofte Cedullen der immuniteijten, d'eerst-aenkomende Studenten aff te eijschen, te vervorderen, heijmelijck ofte uijt-druckelijck; ofte oock bij de selve tegenwoordich te wesen; veel min aff-perssen, bij pœne, dat die ghene, die desen, ter contrarie, hier naemaels, bevonden sullen worden gedaen te hebben, niet alleen terstont ende de facto, sullen vervallen van alle Privilegien ende Vrijheden, hen bij de Heeren Staten deser Provincie vergunt; ende daer beneffens van hare Pensien, indien sij Alumni zijn; ende so niet, van de gemeene Tafels in d' Oeconomie, versteken; maer oock de selve, volghens d' Academische Wetten, met de incarceratie, relegatie, ende bij andere weghen, naer gheleghentheijdt der Saecken, te straffen: Belastende mede den wel-gemelten Heere Magnifico, mitsgaders de t'samentlijcke Heeren Professoren, de namen van soodanige Persoonen uijt der Studenten Matriculâ te expungeren, der selver Namen in gheschrift, in aller ijle, over te senden, op dat Wij moghen met den

selven procederen, soo Wij tot mainctenue van de publijcke Authoriteijt, ende ruste der Academie, bevinnen sullen te behooren. Ghegheven binnen Leeuwarden, onder de handt van den President, ende Secretaris van 't Collegie der Ed. Mog. Heeren Ghedeputeerde Staten voorsz.

Desen derthienden Decembris, in 't Jaer sesthien-hondert een-en-vijftich.

***Was gheparagrapheert*, A. VAN BURUM. Vidit.**

***Onder stondt:* Ter Ordonnantie der Heeren Ghedeputeerde Staten voorsz.**

L. BEYMA.

Dat deze bedreiging ernstig gemeend was, ondervonden de studenten Petrus Echten en Jacobus Popta, die ter zake van de Leeuwarder vereeniging op het gedemolieerde blokhuis in hunne vaderstad het verlies van hunne vrijheid hebben betreurd. Deze in hechtenis stelling moest dienen om hen te dwingen tot overgave van hun „nationael boeck". Nadat zij schriftelijk hadden verklaard het niet te kunnen aanwijzen, liet men hen weer los [1]).

De academiejeugd liet zich echter niet afschrikken, want er ontstonden ten minste nog drie nationale vereenigingen, eene van studenten uit de stad Franeker (1661), eene van Groningers (1664) en eene van Hollanders en Zeeuwen (1664).

Eindelijk was de maat vol. In 1668 kwam bij Gedep. Staten eene klagte in van den Procureur Generaal „over het totael verval der Academie tot Franeker, daer door principalyck veroorsaeckt, dat de Leuwarders ende andere studenten onder sich oprechten ende onderholden dronckaerts Collegien, door welcke alle disordre wert ingevoert, doodtslagen uijtgewerckt, de Academische wetten ende authoriteit der heeren professoren geilludeert, de verwachtinge der olderen, wegens haer oncosten verijdelt, ende het nut van het gemeene beste verachtert, ende, alsoo de schadelijcke *depositie* voor desen door publijcke authoriteyt van de Academie ware verbannen, dat de noot nu veel meer vereischte; dat de suipers collegien, uijt vrese van welcke gequalificeerde luijden aldaer haer kinderen niet derven bestellen, werden te niete gedaen, deur een publyck placcaet der hoger overichet." Twee Gedeputeerden, twee raden in den Hove en twee Curatoren werden met den Proc. Gen. in commissie benoemd om te overwegen, wat in dezen te doen stond. Zich gezamelijk naar Franeker hebbende

[1]) *R. G.* 25 *Junij* 1653. Wegens het geven van »bursale en nationale symposien" werden sommigen in 1656 door den Senaat veroordeeld in boeten van een keizersgulden. *Diar.* I, 180, 181.

begeven, gelukte het hun, met veel moeite, „het Boek van het Leeuwarder drinckcollegie" in handen te krijgen, zoo ook die der andere vereenigingen, „die bij aemulatie van het selve Leeuwarder collegie aldaer waren opgerecht." De betrokkene studenten beloofden bij handtasting, dat zij in 't vervolg geene Collegia nationalia weer zouden oprigten [1]).

Daar wij sedert geene klachten van dien aard vernamen, mag men vertrouwen, dat deze vereenigingen niet herleefden. Wel werden er te eeniger tijd „zweetkamertjes" en partijen gegeven bij promotien, zooals blijkt uit een besluit van 30 Jan. 1703, waarbij de Senaat overeenkwam die niet te bezoeken: „ne sua praesentia videatur probare quod gen. Senatus minime probat." Zelfs onder de doctorale examens zat er soms een tal van studenten in de woning van den pedel te zwelgen (quod .... tempore examinis apud Pedellum compotationes instituant et vino se largiter ingurgitent), weshalve hem spoedig verboden werd hun iets te schenken, „ne quidem coffeam". In 1743 liet de Senaat de defendenten zelfs aanzeggen, „dat in vervolg geen pul sal mogen worden gegeven" [2]). Dit van de burgers der hoogeschool.

De gezamenlijke studenten van 't athenaeum hebben zich reeds dadelijk in 1816 tot één corps vereenigd, want den 11 Sept. d. j. deelde de Rector Magn. al in de Senaatsvergadering mede, dat er een „zoogenaamde studenten senaat" was. Wijsselijk hebben de professoren zich daartegen niet verzet, omdat zij waarschijnlijk ook spoedig ontwaarden, wat Dr. Junius opmerkte, dat namelijk de invloed van den Rector der studenten zeer groot was, en, zoo dikwijls een bezadigd jong mensch aan hun hoofd stond, men over 't erge plagen van groenen en grove straatschenderij weinige klachten hoorde.

Die Senaat bestond uit zes leden, met inbegrip van den Rector en Ab-actis. Hij voerde een groot zegel, met de zinspreuk *Doctrinae Sacrum*, welke wij ook aantroffen op het zilveren beslag van den palmhouten praesidialen hamer des Rectors [3]).

Behalve de ontgroeningen en de nationale vereenigingen was er nog

---

[1]) *G. R.* 28 *Febr.*, 11 *April*, 5 *Junij* 1668. De albums van de genoemde vereenigingen bevinden zich thans op de prov. Friesche bibliotheek, behalve dat der Leeuwarder studenten, hetwelk in het archief van Leeuwarden bewaard wordt. Zij zijn keurig gebonden en ten deele met prachtig in kleuren geteekende wapens voorzien.

[2]) *Diar.* III, 355, 378, IV, 136. In 't laatst der vorige eeuw liet de Senaat ten tijde van promotie-maaltijden met verdubbelde wachten waken. A. *S. Jud.* 6 *Junij* 1783.

[3]) Het zegel is afgebeeld op de plaat achter dit deel. Waar de fraai

een pad, waarop de academieburgers zich naar 't oordeel van den Senaat niet mogten begeven, namelijk het opvoeren of bijwonen van Comediën. In de eerste jaren schijnt hierop niet gelet te zijn, want een troep Engelsche tooneelspelers, dezelfde misschien, die ook in Groningen „schoene spoelen van comediën — oeck seer delectable en soete musicque stucken vp diverse snaar jnstrumenten gespoelet en sich tuchtig vprecht ende vroem geholden ende gedraegen ende hebben", werd in hetzelfde jaar (1597) ten behoeve der studenten door de stadsregeering geldelijk ondersteund [1]).

Categorisch was het latere Senaatsbesluit van 14 Aug. 1621: *actus comoediarum et tragaediarum posthac in universum esse prohibendos.* Niettemin werd in 1623 vergunning gegeven tot „eene comaedie van goede zeden", door studenten te spelen. Dat de jongelui zich meer aan het liefhebberij-tooneel wijdden, volgt uit de stappen in 1641 door den kerkeraad bij het stedelijk bestuur gedaan, „omme der studenten comedie speelen te weeren."

In Nov. 1645 kwam er een gezelschap van 14 Engelsche tooneelspelers te Franeker, van vele vereerende getuigschriften voorzien. Na verlof om te spelen van den magistraat verkregen te hebben, verzochten zij stukken aan de oude geschiedenis ontleend onder de galerij van het academiegebouw te mogen opvoeren (*petiverunt porticum Academiae, vt in ea ad lucernas agerent comoedias, tragaedias et pastorales svas de argumentis veteris seculi historiae*). De Senaat liet hun echter weten, dat hij er niets mede te doen wilde hebben, en dat in geen geval de academie daartoe gebruikt mogt worden, omdat zij daardoor een kwaden naam zou krijgen; dat de professoren althans geen slecht voorbeeld aan de studenten konden geven, door hen met ijdelheden van de studien af te houden [2]).

Zoo kwam het den Senaat in 1698 ter ooren, dat een viertal studenten het plan zou hebben opgevat bij de voorstelling van een vreemd gezelschap mede te spelen. In alle haast liet men door den pedel een programma ophalen, en toen bleek de gegrondheid van het gerucht maar al te zeer, „'t welck aengemerct sijnde, als een saacke van seer quade gevolgen, sijnde de Senaat overvloedigh g'informeert het

gesneden stempel thans schuilt, weten wij niet. De praesidiale hamer is in het bezit van Mr. P. Heringa Cats, in het Oranjewoud.

1) *Fran. archief*, *Reg.* no. 348, vgl. met Feith, in de *Gron. Bijdr.* II, 162.

2) *A. et D.* A. 133. Over Engelsche comedianten in ons vaderland leze men de Witte van Citters in *De Nederl. Spectator*, 1865, 125.

gedragh dier comedianten ende comediantinnen soedanigh te sijn, dattet in alles bij haer niet soo seer aengeleit wordt op eenigh divertissement, dat in de jeucht excusabel mocht wezen, als wel op het vervoeren van de selve tot allerleije verfoeielijcke debauches, ende alsoo het voorgenoemde bedrijf van te ageren op 't Theater is streckende tot disreputatie ende infamie, niet alleen van de plegers, maer oock selfs van de geheele Universiteit.".

De bemoeijingen van den Rector Huber hadden ten gevolge, dat de comedie dien avond niet doorging. Den volgenden dag zouden de vier studenten echter hun plan doorzetten, ondanks het verbod. Men ontbood hen voor den Senaat, die eerst vriendelijk, daarna met dreigementen hen poogde terug te houden. Twee beloofden op handtasting niet meê te zullen doen, maar de beide anderen waren hiertoe niet te bewegen. Practisch was het middel, dat de Senaat te baat nam. De liefhebbers werden eenvoudig opgesloten en door adsistenten bewaakt, tot dat de comedie afgeloopen was! [1]).

Oogluikend echter werd het opvoeren van comedien door studenten toegelaten tot 1765, in welk jaar het verboden is bij de volgende publicatie:

De Curatoren van 's Lands Hogeschool te Franeker, sedert lange, met het uiterste ongenoegen vernomen hebbende, dat eenige studenten, in plaats van hunnen tijd te besteden met ijvrig studeren, sig ophouden met het spelen van Comoedien en vertonen van spectakels, en daardoor het oogmerk, waartoe door hunne ouders aan de academie gezonden zijn, eluderen niet alleen, maar ook daar door de nuttige instellinge der academie enerveren —

Hebben na rijpe deliberatie goedgevonden ende verstaan, gelijk doen bij desen, om wel ernstig aan alle leden der academie te verbieden, omme sig na de Publicatie deses, daar meer mede op te houden of daaraan deel te nemen, bij poene dat tegen de overtreders deses met Relegatie sal worden geprocedeert. Actum ter vergaderinge van haar Ed. Mogende de Curatoren van 's Lands Universiteit, den 19 Febr. 1765 [2]).

Gedurende een geruimen tijd hierna verneemt men geene klagten, tot dat in 1791 het comediespelen van studenten de aandacht trok

---

1) *A. S.* 28, 29 *Oct.* 1698 (*Diar.* III, 272—276).

2) *Notul. Curatt.* 19 *Febr.* 1765; *A. S.* 20 *Febr.* 1765 (*Diar.* IV, 271—279).

van Z. H. en de Curatoren. Op een zeer humanen toon, zeer verschillende van dien in 1765, gaven zij te kennen, dat daaraan een einde moest komen, daar dergelijke oefeningen, hoe onschuldig op zich zelve, ja in zeker opzigt, onder de noodige bepalingen, zelfs nuttig te achten, toch met het oog op de wijze van uitvoering, en tevens in de gevolgen, nadeelig waren. Immers kostte het leeren der rollen en het repeteeren aan de acteurs te veel tijd; bovendien geraakten de jongelui daardoor te veel gewoon aan gezelschappen, een en ander ten koste van die bedaardheid van geest, welke tot het studeren zoo hoog noodig is. De Senaat werd mitsdien uitgenoodigd om 's Lands alumni en hen, die kostpensioenen genoten, voor zich te ontbieden en, na voorlezing dezer beschouwingen, ernstig te vermanen, om niet als acteurs op eenige wijze mede te spelen, onder bedreiging van intrekking hunner beneficien [1]).

Hoe de studenten op hunne kamers waren ingerigt, kunnen wij niet naauwkeurig beschrijven. Dit verschilde natuurlijk, naar mate zij meer of minder gegoed waren. De kamers van een drietal arme studenten binnentredende, vinden wij bij Johannes Job, volgens den inventaris ten verzoeke zijner crediteuren ten overstaan van den Rector opgemaakt:

een reiscoffer met ruigh leer,
drie olde hoeden,
een olde blicken lamp,
een dieve lanteerntie,
een Ballon,
een deel linnen en wollen fodden,
een out schrijftavel,
een orgelpijp,
een oldt tafelbordt.
een briefien met rood ende swarte syde.
een olde draegbant,
een oldt stoelcussen,
een duitse clederborstel,
een looden inctpot,
een mes met een forckien,
een olde kam,

---

1) *Res. Curatt.* 7 *Sept.* 1791. Bruining verhaalt in zijn *Levensloop*, blz. 27, dat de academieburgers niet zolden eene jaagschuit afhuurden, om te Leeuwarden voorstellingen van operisten bij te wonen.

een clein houten pulpitum,
alsmede naervolgende boecken:
Lexicon juridicum Schardii,
Calvisii Lexicon Latino-Germanicum,
Bronckhorstii centuriae,
Pacii disputationes in institutiones,
ein Historia van Susanna ende de verloren zoon,
Rickel in Acta Apostolorum,
een olde bijbel,
eenige manuscripta,
Wendelini Theologia,
Promptuarium juris,
een olde Grammatica,
Logica Parei.
Arithmetica Gemmae Frisii,
een stuck van Virgilius,
Dialogus Petri Sannes,
ende is voorts niets meer bevonden [1]).

Bij den Hongaar Johannes Gele Debrezeni vinden wij 26 boeken, Hongaarsche en Latijnsche, voorts:

een olde Rock met ruig gevoerdt,
een pak nieuwe swarte hemden,
een pack olde swarte kleren,
een paar nieuwe roode muilen,
een ruige muts,
VI beffen,
V paar paar ponietten,
V paar vngarsche hembden,
een duits hembt,
een wijnkeldertie
een olde Reissack,
een deel olde knopen,
een kalottie met een bont linnen mutse,
een vuirslagh" [2]).

Bij den edelman Jonker Claes van Dehen zijn voorhanden:

---

[1]) *Diar.* I, 218, 219. [2]) *Diar.* I, 232, 233.

een grauwe rijdtbroeck,
een oude grauwe mantel,
een gravestoffen wambuis,
een swarte oude schiarp,
een swarte hoedt,
een swart spaensledoren draegbandt,
een swart leeren vellijs,
een paar geel leeren muijlen,
een roodt vluelen muts,
Vier beffen,
Twe oude hallewe en een heel hembt,
Vijf paar linnen hoofd- met een linnen slaapmuts,
Twe pojer doosen,
Een swart prieme gangelstocke,
Drie boeckies, 1° Lutteri Sangboeckijn; 2° Joh. Kruls minnespiegel, 3°. de geest van Tengnagel;
Een dosie met een paar oude Canons,
een iseren honde ketten,
een rondt hangendt kristallijnen drijfglas,
een olde kleerbesem.
een swart trijpen hoedtkussen,
een oldt meschen enoktkooker.

Bij publieken verkoop bragt de boedel van Jr. Claes *f* 25 op, zijne schulden bedroegen daarentegen *f* 151,65 [1]).

Dat er ook waren, die eene uitgebreider bibliotheek bezaten, verneemt men uit den inventaris der nagelatene goederen van Johannes Wierhusen, waarop een koffer met 117 boeken voorkomt [2]).

Of de jongelui, als zij niet studeerden, zich dikwerf bij elkander op de kamers vereenigden, kunnen wij niet zeggen, omdat uit de *Acta* daarvan alleen blijkt, wanneer daarbij iets was voorgevallen, waarmede de Senatus Judicialis zich ging bemoeijen. Zoo noodigde Egb. Reggers op zekeren avond in 1692, tegen zeven uur, vier kennissen bij zich op eene pijp tabak, „welcke aldaer van die tijt af aen hebben sitten drincken in 't geheel 7 halff mengelen stercke dranck, van welcke 6 halff mengel en een vierendeel roosolis, en een vierendeel brandewijn". Jac. Sprottinga, Phil. stud., een Harlinger, kreeg te veel, rolde van den stoel en werd op zijn verzoek te slapen gelegd op den vloer, met

1) *Diar.* I, 244, 253. 2) *Ibidem*, 248.

een kussen onder 't hoofd. Om half twaalf gingen de anderen uit, waarna de hospes den slapende nog „met sijn schippers bollekevanger bedect en kussens op de voeten gelecht" had. Toen Reggers tegen twee uur terugkeerde sliep Sprottinga, „dat hij snorckte", en den volgenden morgen te 8 uur vond men hem ter plaatse dood [1]). Reggers en een der anderen werden op last van den Senaat gevat, maar den volgenden dag op bevel van het Hof weder ontslagen, omdat hier aan geen misdrijf te denken viel.

Beschouwt men de studenten in hun onderling verkeer buitenshuis dan ziet men den vrede natuurlijk dikwerf door tweedragt afgewisseld. Van de talrijke voorbeelden, welke daarvan kunnen worden gegeven, vermelden wij slechts één geval, dat veel opspraak gaf.

Bij eene hevige vechtpartij in 1643, hoofdzakelijk tusschen Friezen ter eene, Poolsche en Duitsche studenten ter andere zijde, liet de theol. kand. Joh. Prack het leven. Carolus en Johannes Oginski, van Vilnac in Lithauen, en Matthaeus Hoffman, van Nasirits in Polen, hebben ter dezer zake voor het Hof teregtgestaan. De eerste was beschuldigd de doodelijke wonde aan Prack te hebben toegebragt; hij beweerde echter, dat de Polen overvallen waren en al retirerende zich hadden verweerd. Hoffmans' degen bleek bevlekt te zijn aan de punt, die volkomen in de wonde paste. Zij werden den 25 April 1643 evenwel, bij gebrek aan voldoend bewijs, vrij gesproken.

Het voorval werd niettemin zeer ruchtbaar, nadat prof. Coccejus daarin aanleiding had gevonden voor eene oratie *ad studiosos tumultuantes Franequerae* [2]). De eerste beschuldigde deed daarom eene merkwaardige poging om zijne eer en zijn goeden naam, vooral in het oog zijns vaders, te redden. Hij vertaalde namelijk uit Fransch een werkje gewijd aan de hoffelijkheid, en gaf dit nog in hetzelfde jaar uit, onder den titel: *Honestus homo, sive ars placendi in aula, ex Gallico opere Fareti versa in Latinum, à Carolo Oginski.* (Fran. Ids. Alberti, 1643. 12°). Het boekske is ingeleid met een vers van prof. Winsemius en opgedragen aan Sam. Oginski, den vader [3]).

---

1) *A. S. Jud.* 14 *Jan.* 1692. 2) Joh. Cocceji *Opera*, Tom. VIII.

3) De zoon zegt daarin: Itaque licet Honestus Homo facilius scripto ostendatur quam vita exprimatur, quia tamen locorum distantia & me ab oculis Tuis, & Te a vitae meae inspectione removit, absens hoc quantumcunque est Tibi offero, satis habiturus si paterno vultu filii observantiam demissam acceptaveris. Quod idem contra quorumcunque malevolorum linguas validum fore arbitror. Nam neque alteri cuiquam placere, praeterquam Tibi proposui, nec filium usquam securius delitescere contra obrtectatores posse, quam sub paterni affectus scuto existimavi.

Behalve kroegen en bierhuizen, ontmoeten wij in 1632 reeds eene kaatsbaan, waar de studenten zich dikwijls lieten vinden [1]). Soms vertoonden zij zich gemaskerd op straat, maar zoodra de Senaat dit vernam, volgde bij programma de vermaning: „ne in posterum personati discurrant et intra modestiae terminos sese contineant" [2]).

In het laatst der vorige eeuw ondernamen eenige studenten eene gemaskerde sledevaart, 't welk ook al weder in de Senaatsvergadering besproken werd, alsof het eene ernstige zaak was [3]).

In deze dagen diende het klein Botniahuis, tegenover het nieuw aangebouwde gedeelte van het raadhuis, tot een koffijhuis, dat zeer druk door de academiejeugd bezocht werd. Omdat daar gelegenheid was tot kolf-, billard-, kaart-, dam-, schaak- en trocadille spelen, had het voor hen veel aantrekkelijks. Aan deze uitspanningsplaats der studenten herinnert nog het album van Aan en Haije Mulder, kasteleins aldaar, thans in het bezit van den heer W. Eekhoff. Het bevat 169 inscriptien van academieburgers in de jaren 1783—1808, die hunne snaaksche invallen, zoowel in proza als in poëzie, ten beste gaven, voornamelijk „ter eere van den weleerwaarden en zeergeleerden heer A. Mulder, zielbezorger van de beurzen der heeren studenten binnen Franeker," zooals een hunner dien kastelein titelde [4]).

De driestheid der jongelui tegenover de professoren ging niet zelden alle perken te buiten. Om niet te gewagen van 't inslaan van glasruiten, als feiten van mindere beteekenis, wijzen wij in de eerste plaats op Valckenaer's huis, dat in April 1753 beteerd en in de volgende maand met olie en zwartsel besmeerd werd, zonder dat de daders, ondanks het uitlooven van hooge premiën, ontdekt werden; voorts op den inhoud van het volgend plakkaat:

Nademaal de Rector en Senatus Academicus in seekere ervaringe gekomen syn, dat op den 14 December 1758 des nagts ongeveer een uuren, quaadaardige Menschen sig niet hebben ontsien, het somerhuys van den heer Rector Magnificus *Johannes Schrader*, staande op de Stads Wal, op een schandelyke wyze te ruineren, door de vensters met gewelt te forseren

[1]) *Fran. archief, Reg.* no. 809; *A. S. Jud.* 20 *Febr.* 1706.

[2]) *A. S.* 1 *Febr.* 1660 (*Diar.* I, 212). [3]) *A. S. Jud.* 16 *Jan.* 1771.

[4]) *Korte historie en beschr. van Franeker.* Fran. 1785; G. Bruining, *Herinneringen gedurende zijnen levensloop*, blz. 26; Mr. A. Telting, *het Botniahuis* (*Friesche Volksalmanak*, 1858); Dr. Coronel, *Herinneringen aan de histor. Tentoonstelling van Friesland.* Lw. 1878, 205—207.

en te verbreken, de stoelen en kussens van gedagte Soomerhuys in de Stads Graft te werpen, de twee Schuyframen, de glaasen en roeden, te verbrijselen; alsmede de Blindvensteren van de Collegiekamer van den Heer Professor *Valkenaer* met gewelt open te breken, en de glaasen in te slaan: gelijk ook verregaande insolentien te pleegen in de collegiekamer van den Heer Professor *Voorda*.

Soo is 't, dat gemelde Rector en Senatus Academicus hier in willende voorsien, en dusdanige gepraemediteerde baldadigheden straffen; by deesen belooven aan elk en een ygelijk, die de dader of daders van dese quaadaardige stukken, zoo die onverhoopt Cives Academici mogten syn, weet aan te brengen, zoodanig dat van de feyten overtuygt worden, een praemie van twintig Ducaten: en byaldien ymant de dader of daders van een van boven gemelte feyten mogte koomen te ontdekken, sal deselve een praemie na proportie genieten, sullende des aanbrengers naam, sulx begeerende, worden gesecreteert.

Aldus geresolveert en gedaan in Curia Academica, den 20 December 1753.

Ook nu werd geen afdoend bewijs tegen iemand geleverd; dezelfde hoogleeraren ondervonden zelfs bij voortduring dergelijke onaangenaamheden [1]). Schrader is toch eens te drie uur in den morgen, toen hij met zijne vrouw en beide meiden uit rijden ging, in de Vijverstraat door een troepje studenten, die voor het Heerenlogement met bloote degens stonden te schermen, aangerand en uitgejouwd, terwijl een der baldadigen te kennen gaf, „dat de Hr. Professor hem so gehad had, weegens 't collegiegeld". Zij troffen de meiden met hunne wapens en wierpen het rijtuig met steenen na. Wegens deze „verregaande insultes", veroordeelde de Senaat twee belhamels, die gratie verzochten voor rigeur van justitie, den een in eene boete van *f* 50, den ander in eene van *f* 75, voorts om den beleedigde excuus te vragen en hun hartelijk leedwezen te betuigen [2]).

Ook zijn er voorbeelden, dat de gedaagden voor het forum verschenen „in de japoensche rock", of in beschonken toestand.

Vestigt men het oog op het gedrag van studenten tegenover de stedelijke overheid en burgerij, dan valt het niet te ontkennen, dat deze soms veel last van hen hadden. Klachten „wegens d' oowergroote moetwille ende straetschenderie der studenten", over hunne „schande-

[1]) *A. S. Jud.* 7 *April*, 21 *Mei* 1753, 17 *Dec.* 1758, 9*Junij*, 1759, 6 *Oct.* 1760.

[2]) *Ibidem*, 25, 27 *Junij* 1763.

lijcke foelen, moetwillen ende gewalten", werden door het stedelijk bestuur dikwerf aangeheven.

Een en andermaal waarschuwde de Senaat hen dan ook bij gedrukte plakkaten, waarin de treurige gevolgen van de overtreding der artt. 35—39 van de academiewet hun voorgehouden werden [1].

't Is in 1645 gebeurd, dat de tapperij van Syerck Pyters, in de Tuinen, gesloten werd, omdat buiten de Westerpoort boomen geschonden waren, waarschijnlijk door bezoekers van zijne tapperij. Wel 50 studenten begaven zich daarop in den laten avond naar het huis van den presiderenden burgemeester en eischten brutaal de ontsluiting der tapperij, bij gebreke waarvan „zij daerinne tot hun leedweesen solden verzien". Hun eisch werd afgewezen; de Raad vergaderde hierover oogenblikkelijk, en besloot de wachten te verdubbelen en patrouilles de stad te laten doorkruissen, „met expresse protestatie voor God ende haer e. conscientien onschuldich te willen zijn aen alle onheylen, wth deese ende diergelijcke ongehoorde acten ende attentaten te resulteren".

De burgerij heeft echter ook wel eens schuld gehad, want de magistraat publiceerde den 18 Julij 1636, „dat de studenten den loffelijcken academie alhier opgerecht frequenterende, soo voor desen mennichmael, als noch onlangs, van onse ingeseten en onderdanen qualijck gehandelt ende onbeleeffdelyck beyegent zijn geweest," zoodat hij zich genoodzaakt zag de ingezetenen nadrukkelijk te bevelen, om de studenten, „noch in hun personen, noch in hunne goeden naem ende faem, nochte in hunne goederen, eenige laesie, schande, schaede, schimp, smaed, spot ofte hoon aendoen, noch met woorden, noch wercken, tot eenigen tijt bij dage ofte bij nachte, waer het oock mach zijn, deselve quaelyck bejenen ofte ongeregelt handelen in eeniger manieren, maer dat zij ter contrarie den selven alle volgents hun schuldigen plicht hier vooren verhaelt, met gewillige dienst ende vriendschap in bescheidenheyt ontfangen ende onthaelen" [2]).

Enkele malen gebeurde het ook wel, dat de „petulante jeucht" eene dienstmeid op straat eene viool, eene flesch wijn, of een gebraden

[1]) Bijv. het plakkaat *propridie Cal. Ianuarii anni* 1649; en dat van 29 Nov. 1654, tegen het „boven op de Bancken in de Academische Kerck met de voeten te staen, ende op de leninghen van dien te sitten, alsmede de Ghestoelten der Burgemeisteren ende andere ghequalificeerder Personen te incorporeren, en dat zoo wel in publijcke Godsdiensten als Promotien".

[2]) Telting, *Aanrakingen*, enz. t. a. p.

harst afhandig maakte. Zulke voorvallen behooren natuurlijk tot de categorie van snakerijen [1]).

In ernstiger aanraking met de ingezetenen kwam ten jare 1747 de student D. Koenig, broeder van prof. Koenig, en dus een Zwitser. Deze zou in de collegiekamer van prof. Winter gezegd hebben, dat hij den graaf van Saksen, als die hier kwam, wel voor spion wilde dienen; dat de Hollanders, Friezen en Oostenrijkers canailles waren, en hij zich verheugde, wanneer er tijdingen tot voordeel van den Koning van Frankrijk kwamen; dat hij de Franekers wel in de poort wilde zien ophangen, enz. Ofschoon het al een geruimen tijd zou geleden zijn, kwamen die praatjes, zoo het schijnt, door de stad. De Senatus Judicialis stelde een voorloopig onderzoek in, en gaf hem kamerarrest ten huize van zijn broeder, die van huis was. Op den 19 Mei schoolde het volk voor deze woning te zamen, om den verdachte te zien gaan naar den Senaat, die hem ontboden had. Al spoedig werd de voordeur met geweld geopend, waarna een stroom van menschen met woest getier binnendrong. Met moeite ontsnapte de meid uit hunne handen, om Koenig, die op eene bovenkamer was, van het groot gevaar te verwittigen. In doodelijken angst stond hij daar, met een degen in de hand, „geresolveert te sterven". Zij sloot hem fluks in eene kast, waar men hem niet zoo spoedig zocht, ofschoon het volk zelfs tot op den zolder stormde. Inmiddels kwamen de promotor en adsistenten nog even bij tijds hem beschermen, terwijl voorts ook eenige studenten zich den trap opwerkten en aanboden hem veiligheidshalve te escorteeren, hoe misnoegd zij ook op hem waren. Door de academiewacht en die studenten begeleid, kwam hij eindelijk behouden in de academie, hoewel het publiek zich zóó razend betoonde, dat hij onderweg menigen vuistslag in het aangezicht ontving; anderen trokken hem — zoo schreef hij — den haarzak met vele haren af.

Een en ander werd ter kennis gebragt van het Hof, dat ongelukkig, wegens de Pinkster vacantie, niet voltallig was. Eerst den 8 Junij kwam de last uit Leeuwarden om Koenig op vrije voeten te stellen, „sullende wij verders omtrent desselfs persoon sodanig disponeren, als in goede justitie verstaan mogten te behooren" [2]).

Of de politicus later ook nog over deze zaak gemoeid is, bleek ons niet.

In 1790 vierden de studenten den verjaardag van de Prinses van Brunswijk, waarin zij des nachts bij de groene brug door eene menigte

[1]) *A. S. Jud.* 27 *Febr.*, 3 *Maart* 1697, 29 *Dec.* 1721.

[2]) *A. S. Jud.* 19 *Mei*—8 *Junij* 1747.

gewapende burgerjongelingen gestoord werden. Bij deze ontmoeting werden een student en een burger gewond. Waren de wacht en de militairen niet ter hulpe gekomen, dan zouden er waarschijnlijk zeer bloedige tooneelen zijn gevolgd, daar de academiejeugd in de minderheid was. Twee burgers, die daarbij eene voorname rol gespeeld hadden, werden flink gestraft. De studenten, hoewel zij door den burgemeester en den militairen commandant de la Rochette in bescherming waren genomen, ontvingen bij publicatie, hun den 14 Jan. 1791 plegtig voorgelezen, eene zeer minzame vermaning om op hunne hoede te zijn, en zich te wachten voor het schreeuwen en roepen des nachts bij de straat, vermits zij daardoor ligt de (politieke) gevoeligheid van Franeker's burgerij konden opwekken [1]).

Ongeregeldheden van studenten werden tijdens het athenaeum wel eens—naar ons toescheen—aangevoerd, om onwil jegens deze inrigting in het leven te roepen of gaande te houden [2]).

Van hun leven in die dagen gaf een hunner in latere jaren deze schets:

„Er waren hier niet zoo vele en velerlei gelegenheden tot uitspanning en vermaak, als in groote akademiesteden; maar daar was het hier niet minder om. Wat zaten we menigen avond gezellig bij elkaar: studerende, disputerende, pratende, zingende, —en dan tot besluit nog een straatje om; nachtelijke wandelingen, die voor de bewoners van Franeker en de omstreken wel eens schadelijk waren, wat hunne nachtrust betreft, en hunne huisschellen, en vensters, en uithangborden, en appelen, en peren, en kippen, en eenden. De gevaarlijkste nacht voor Franekers burgerij was die van de algemeene partij, aan het einde van het Akademiejaar, even voor de groote vacantie. Dan had het er wel wat van alsof Franeker geplunderd zou worden. Als in die nacht de boven vermelde promotor er nog geweest was, om de 's nachts op straat zingende en rumoer makende Studenten vast te houden en in verzekerde bewaring te brengen, hij zou de handen vol hebben gehad. Maar ik denk, dat hij wel gedaan zou hebben, zooals de nachtwacht in onzen tijd, die dan verdubbeld in getale den ganschen nacht door op de straten was, maar elke vijandige botsing met de studenten voorzigtig en met beleid wist te vermijden, door hen altijd

[1]) *A. S. Jud.* 1 *Dec.* 1790—14 *Jan.* 1791. In 1797 hadden eenige studenten de onvoorzichtigheid om de burgerij, terwijl die met het Gerecht en den Krijgsraad op de Breede-plaats plechtige aanspraken hield, uit te lagchen, wat niet onopgemerkt bleef. *Fran. archief, Reg.* no. 3062.

[2]) *A. S.* 1, 8 *Nov.* 1833.

elders te zoeken, dan waar zij hunne werkzaamheden verrigtten. Ook gebeurde het wel, dat de nachtwacht opgesloten werd in het stadhuis, bij voorbeeld als het huis van den stadsmajoor beteerd moest worden, waarbij men geene lastige getuigen noodig had, — doch ik wil niet meer uit de school klappen" [1]).

Naauwelijks zullen wij behoeven op te merken, dat deann alen van den strafregter of die van policieagenten alleen de schaduwzijde der maatschappij doen kennen. Men leide uit het bovenstaande dus niet af, dat alle studenten geregeld te Franeker — om zoo te zeggen — den boel opschepten. Vergeleken met de bladzijden, welke Dr. Jonckbloet uit het Groninger studentenleven gaf, zijn die van Franeker vooral niet zwarter. Zoo treft men ook onder de bronnen voor de geschiedenis der Leidsche studenten eene lange oratie aan: *ad studiosos Leidenses ob caedem commilitonis tumultuantes* [2]). Doch ten allen tijde was er een tal van jongelingen, wier gedrag aller lof wegdroeg. Een enkel voorbeeld slechts. Prof. M. Schotanus zond eens drie Polen met een aanbevelingsbrief naar den Curator Saeckma, waarin hij hen prees, als: juvenes, qui a modestia, singulari probitate et pietatis exercitiis ita mihi chari sunt, ita commendati, ut chariores esse non debeant alii. Non puto ab incunabulis Academiae in eo multa talia paria vixisse. Columnae sunt, quae sustinent Academiam, ornamenta quae decorant, odor gratus, qui commendatus fuit Deo [3]).

Ook in de jaarlijksche Verslagen van den toestand der hoogeschool en van het athenaeum in onze eeuw, vonden wij meermalen het berigt, dat de studenten zich onderscheidden, zoo door hun zedig gedrag als voorbeeldig studeren.

Wij besluiten deze afdeeling met de vermelding van een drietal werkjes, in duodecimo formaat, wier titels de Franeker studentenwereld raken. Het eerste is: *De Franequer Los-Kop, of Holbollige Student. Behelsende de voornaamste binnenstreken en buytensporigheden, sampt het Leven van verscheydene balladige Studenten, haar handel en Wandel, soo in Collegien der Professoren, als op de publyke Eetsale der selver gepleegt. Gestelt door J. W. D. V. — Amsterdam. Gedruckt onder de Druckpars*, z. j. (148 blz).

Dit voortbrengsel van de zeventiende eeuw bevat een verdicht verhaal van het avontuurlijk leven van twee studenten, of zooals de schrijver

1) *Gedenkboek van de Reünie in* 1867, 40, 41.

2) D. Baudii *Orationes.* L. B. 1619, 1—138. 3) Coll. *v. Br.* no. 110.

zich uitdrukt, van „twee Mackers der Sin-rijcke geestigheden, die door 't geval als met een rinket van 't begin tot aan 't eynde hares Levens, heen en weder sijn gekaasd, en van de Fortuijn haar op en ondergank verwachten, de ondeugd is haar Wet en perck, en de baldadigheyt haar voorwerp, hier hebt gij d' onwetenheyt bespot, de jonge weelde ten Toon gestelt, opdat een ander sigh soude konnen wachten, voor het vallen ende straffen, die de onvoorsigtigheyt alomme nae sig sleept." De titel belooft dus meer, dan de zoutelooze inhoud oplevert. Dit erkennende, geeft de schrijver dan ook het uitzigt op een tweede deeltje over „boerterijen, Quinckslagen, Jockerijen, die doorgaens ghepleeght worden, soo in de publijcke Lessens als private Institutien en onderwijsingen der professoren". Of hij aan dat voornemen om zijn onderwerp te vervolgen gevolg heeft gegeven, weten wij niet. Voor den titel vindt men een lief plaatje, vertoonende, onder het opschrift *De Franequer Los-kop*, een jongman, met een degen in de opgeheven hand, in de houding van iemand die een opgewonden troep aanvoert. In het verschiet ligt eene omwalde stad, meer nabij ziet men eene kroeg. Wij meenen hier dus de afbeelding aan te treffen van een Franeker student uit het laatst der zeventiende eeuw.

Een ander „Academicus Franequeranus" werd, ongetwijfeld verscheidene jaren later, in plaat gebragt door P. Schenk, te Amsterdam, met het bijschrift: *Multa tulit fecitque puer*, etc. Naar deze beide hoogst zeldzame prentjes, is de plaat genomen, die tegenover deze bladzijde voorkomt.

Van het tweede door ons bedoelde werkje, ontmoetten wij alleen den titel: du Prat, *Venus in het klooster of de nonne in haar hembde. Tot Franeker, gedrukt voor de Studenten.* z. j.

Het derde is *Het Franeker studentenleeven. Kluchtspel. Te Amst.* 1744. Als hoofdpersoon treedt daarin een Amsterdammer op, die, te Franeker studerende, met achterlating van schulden, in eene vacantie te huis kwam en daar werd nagezet door zijn hospes, die niet veel goeds van hem konde getuigen. Vernomen hebbende, dat die booze geest in aantocht was, zorgde de student, dat de huisknecht en de meid den hospes werden voorgesteld als de ouders. Toen de werkelijke ouders hen met hunne tehuiskomst verrastten, kwam het bedrog natuurlijk aan het licht.

Aan dat laffe tooneelspel had men even goed den titel van het Leidsche, Groninger of Utrechtsche studentenleven kunnen geven.

VI.

DE BEAMBTEN.

A.

De Pedellen.

Volgens de academiewet moesten er twee pedellen zijn; een om den Rector ten dienste te staan en hem te vergezellen, wanneer hij openbaar in functie was; de ander ten behoeve der overige professoren [1]).

Zij werden aangesteld, beëedigd en ontslagen door den Senatus Generalis, die zijne vrije keuze handhaafde tegen het toenemend misbruik, dat zulke titularissen hunne posten bij accoord aan anderen afstonden [2]).

Een hunner, doorgaans de oudste, bewoonde een aan het academiegebouw verbonden huis, en was daardoor de aangewezen persoon voor de betrekking van concierge.

Uit nagenoeg gelijkluidende instructien van 1669, 1700, 1754 en 1791 [3]) leert men hun werkkring kennen. Zij wisselden elkander namelijk bij de maand af in de taak om den Rector naar alle bijeenkomsten, naar de lessen, de kerk, en terug, te volgen; ad actus solemnes alleen gingen zij voor hem uit, het sceptrum dragende. De pedel van dienst was verpligt ten minste tweemaal daags zich bij den Rector aan huis te vervoegen, om diens bevelen te vernemen; zijne taak was het voorts de titels van de dissertatien aan de academie,

---

1) *Leges*, art. XXVII.

2) *A. et D.* A. 10; *Diar.* II, 16, 17, 112. Daarentegen maakte de Senaat meermalen schikkingen met de nieuw benoemden ten voordeele eener weduwe van hun voorganger. *Diar.* I, 207, 229.

3) *A. et D.* A. 299, 345; Dossier *Instructien*, no. 3.

de groote kerk en de burse aan te plakken; de dissertatien een dag vóór de promotie bij de professoren, den secretaris, de predikanten en doctoren rond te brengen; de vergaderingen van den Senatus Generalis en van den Senatus Judicialis bij de leden aan te zeggen.

De andere pedel, die den maanddienst niet had, geleidde de kandidaten, die ter bekoming van een graad zouden disputeren, naar het huis van den moderator en van daar cum sceptro naar de academie.

Beide moesten zich altoos gereed houden om de bevelen van den Rector en de professoren uit te voeren; dagvaardingen, edicta en arresten te exploiteren; tegenwoordig te zijn gedurende de Senaatsvergaderingen en openbare plegtigheden. Bij de promotien en disputen stonden zij met de scepters voor den katheder, zonder die te mogen neerleggen. Op verzoek van studenten waren zij gehouden de annonces der disputen aan te plakken en de dissertatien en disputatien in de academie en op de burse uit te reiken. Sterfgevallen in het corpus academiae moesten zij ten spoedigste ter kennis brengen van den Rector, en hem dan vragen of er ook verzegeling behoorde te geschieden.

De pedel-concierge was verpligt te zorgen, dat de Senaatskamer, het locaal voor de anatomie, de bibliotheek, auditoria, trappen, galerij en area bezemschoon waren, dat de deuren en vensters tijdig geopend en gesloten, vuur en licht verschaft werden. Hij had het „profyt van vry brandt en licht", en uitsluitend aanspraak op de fooijen van hen, die de gebouwen en kabinetten kwamen zien [1]). Zijn collega had daarentegen het genot van de inschrijvingsgelden der novitii, en wel van ieder hunner twaalf stuivers [2]. Bij de academische verkoopingen fungeerde hij als oproeper; de achterstallige boelgoedspenningen werden door hem opgehaald, terwijl de emolumenten daarvan ook alleen ten zijnen bate strekten.

Te zamen verdeelden zij gelijkelijk de gelden, die op het aanplakken stonden [3]); voorts de emolumenten van promotien, citatien, arresten,

[1]) Den pedel in de academie werd verboden »ordinaris en logis" te houden. Tot schadevergoeding hiervoor stond men jaarlijks *f* 50 toe. Oogluikend was het toegelaten, dat de pedel Pollius in 1716 »een publijque boekwinkel" in de academie hield. *Not. Curatt.* 31 *Oct.* 1754. 24 *Maart* 1763.

[2]) De studenten moesten zich niet alleen bij den Rector, maar ook bij den pedel laten inschrijven. Dit gebruik werd »als van ouds" ook bij het athenaeum weder ingevoerd. *A. S.* 14 *Maart* 1816.

[3]) Toen de studenten in 1718 het zoogenaamd *plakkersgeld*, 12 stuivers voor private theses bedragende, niet langer betalen wilden, is de oorsprong dezer recognitie door den Senaat onderzocht. Nadat gebleken was, dat het regt daarop reeds bij eene (ons onbekend gebleven) instructie van 1636.

DE FRANEKER LOSKOP.

96. Philodoxus, famae studens, Academicus Franequeranus

Multa tulit fecitque puer, sudavit et alsit, Abstinuit venere et vino

P. Schenck exc. Amstelod. cum Privil. Horat. Art. 413 vers.

DE STEMPEL OP HET BINDWERK DER HOOGESCHOOL,

Voorstellende haar wapen, omgeven door de wapens van Oostergo, Westergo, Zevenwouden en de elf steden van Friesland.

Onze Minister van Binnenlandsche zaken is belast met de uitvoering van dit Besluit, hetwelk zal worden medegedeeld aan onzen Minister van Financien en aan de Algemeene Rekenkamer.

's Gravenhage den 25 Februarij 1848.
(get.) WILLEM.
De Minister van Binnenlandsche zaken.
(get.) SCHIMMELPENNINCK VAN DER OIJE.
Accordeert met het origineel.
De Secretaris generaal bij het ministerie van Binnenlandsche Zaken.
(get.) C. VOLLENHOVEN.

X.

KONINKLIJK BESLUIT, WAARBIJ HET RIJKS ATHENAEUM WERD OPGEHEVEN.

WIJ WILLEM II, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE NASSAU, GROOT HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van den 4 Februarij 1848, No. 130, 5e Afdeeling, in aanmerking nemende de noodzakelijkheid om ook de uitgaven voor het hooger onderwijs zoo veel zulks zonder nadeel voor hetzelve kan geschieden, te verminderen,

Overwegende, dat een getal van drie hoogescholen voldoende is voor de behoefte aan hooger onderwijs, waarin van 's Rijks wege dient te worden voorzien,

Overwegende, dat dan ook het getal studerende bij 's Rijks Athenaeum te *Franeker* sedert vele jaren bij voortduring is afgenomen en het nut, dat door die inrigting wordt gesticht, niet langer opweegt tegen het bezwaar der uitgaven uit 's Rijks kas, die tot derzelver instandhouding worden gevorderd,

Den Raad van State gehoord (advies van den 24 Februarij 1848, No. 9.)

Hebben goedgevonden en verstaan te besluiten:

1. Het Rijks Athenaeum te *Franeker*, opgericht bij Koninklijk Besluit van den 2 Augustus 1815, wordt met het einde van het tegenwoordig leerjaar opgeheven,

2. Onze Minister van Binnenlandsche Zaken zal ons eene nadere voordragt doen tot regeling van het lot van het aan die inrichting verbonden personeel, hetwelk, voor zooveel vroeger geene andere schikkingen worden gemaakt, tot aan het einde van het jaar 1848 het genot zal behouden van de tegenwoordige jaarwedden en bezoldigingen; genoemde Minister zal ons mede eene voordragt doen omtrent de bestemming van het aan het Athenaeum verbonden materieel.

IX.

BESLUIT VAN HET DEPARTEMENTAAL BESTUUR, WAARBIJ DE S. R. VAN 9 MEI 1774 EN HET DECREET VAN 9 JUNIJ 1797 WORDEN INGETROKKEN.

No. 19.

Dingsdag den 13 November 1804.

Op het door de Commissie tot de Kerken en Schoolen ter Vergadering geproponeerde — Is na gehouden deliberatie, besloten:

Voor eerst: De Staats Resolutie van den 9 Maij 1774, voor zoo verre dezelve op 's Lands Universiteit te Franeker, toepaslijk is, in te trekken en buiten effect te stellen, zoo als dezelve ingetrokken en buiten effect gesteld wordt bij deezen.

Ten tweeden: mede intetrekken en buiten effect te stellen, zoo als geschiedt bij deezen, het Decreet van het Provinciaal Bestuur van Friesland van den 9 Junij 1797, en dien ten gevolge afteschaffen en te vernietigen, het daar bij gearresteerd Institut, ter vorming van Schoolmeesters aan 's Lands Universiteit, als mede de Reglementen, welke daar omtrent bij dat Decreet of laatere Besluiten zijn gemaakt; wordende de respective Professoren aan 's Lands Hooge School bij deezen ontslagen, van het houden van zodanige lessen, welke voor Jonge Lieden, tot dat Institut behorende, waren verordend; onder deeze bepaling nogthans, dat zij gehouden blijven, om aan die Jonge Lieden, welke, tot dat Institut behorende, thans nog aan de Academie zijn, het benodigd Onderwijs te geeven, tot dat der zelver Cursus geeindigd zal zijn.

Ten derden: Onverminderd het hier boven gestatueerde, aan zodanige Jonge Lieden, welke uit kracht van het gemelde Decreet van het Provinciaal Bestuur van Friesland, als nog aan 's Lands Universiteit aanweezig mogen zijn, te laaten het volle genot van het gewoone Stipendium tot *f* 100 's jaars en zulks tot zoo lang hun Cursus van 5 jaaren zal zijn geeindigd.

Ten vierden: Het Collegie van Curatoren te verzoeken en te authoriseeren, zoo als hetzelve verzocht en geauthoriseerd wordt bij deezen, om de diplo-

mata van alle de Hoogleeraaren, en in het bijzonder der zulken, wier onderwijs, ingevolge het meergemelde decreet van het Provinciaal Bestuur, alleen of ten deele in het Nederduitsch geschiedt, te revideeren, daar in (des goedvindende met concurrentie en overleg der daar bij geconcerneerde Hoogleeraaren,) ten dien opzichte de nodige veranderingen te maaken, en de lessen voor het vervolg zodanig te reguleeren, als zijlieden ter bevordering van den bloeij der Studien, het meest dienstig zullen oordeelen — mids doende van al derzelver verrichtingen in deezen, een nauwkeurig verslag aan deeze Vergadering.

En *ten Vijfden:* Den Landschaps Drukker D. van der Sluis te gelasten, zoo als geschiedt bij deezen, om van alle de stukken, die hij ten dienste der Academie, tot een zeeker getal, voor Lands rekening mag drukken, zoo veel meer, ten dienste der Professoren, en andere tot de Academie behorende persoonen te drukken, als hem zal worden aangegeeven, en, in dat geval, van die meerdere exemplaaren niet meer te neemen, dan hij daar voor, indien hij dezelve mede voor Lands rekening gedrukt had, genoten zoude hebben.

En zal Extract van dit geheele Besluit aan de Rekenkamer, aan het Collegie van Curatoren en aan den Rector en Senatus Generalis van de Academie te Franeker worden toegezonden, en een Extract van het Vijfde Lid aan 's Lands Drukker van der Sluis, om zich daar naar te gedragen worden uitgegeeven.

Accordeert met Voors. Register.
PETRUS WIERDSMA.

relazen en andere geregtelijke mandaten of exploiten, waarvan het salaris berekend werd naar het tarief van de Landsordonnantie.

Bovendien was, althans in latere tijden, de oudste pedel tevens custos der bibliotheek. Zijne betrekking was daardoor een zeer gezocht baantje, want, behalve de vermelde emolumenten, trok hij nog een landstractement, dat, met inbegrip naar het schijnt van het salaris als custos, ten jare 1742 in alles op *f* 442, in 1766 op *f* 492 is uitgetrokken, terwijl de jongste maar *f* 155 van den lande genoot [1]).

Zeer te regt gaf deze onbillijke verhouding den Senaat eindelijk aanleiding tot eene betere regeling, waarbij de jaarwedde van den eenen met *f* 100 verminderd en die van den ander met een gelijk bedrag verhoogd werd [2]).

Bij het athenaeum was slechts één pedel. Wel hebben de Curatoren magtiging verzocht om, als van ouds, twee te mogen aanstellen, op tractementen van *f* 250 en *f* 120, en den oudste wederom tegen een salaris van *f* 100, tot onderbibliothecaris te bestemmen, maar de regeering nam hierin geen genoegen, en stond voor één pedel-onderbibliothecaris een tractement toe van *f* 300, benevens vrije woning in het gebouw aan de academie. Wieger Mossel, oud-pedel der academie, die in den Franschen tijd een winkel in steengoed, benevens eene slijterij in sterke dranken had opgezet, zag zich tot zijne voormalige betrekking herbenoemd [3])

Uit den inhoud zijner nieuwe instructie, in 1816 door Curatoren vastgesteld, bleek ons, dat de meeste bepalingen daarin, ook wat het ceremonieel betreft, bijna geheel met de vroegere overeenkomen.

Alleen bij plegtige gelegenheden, zooals de overdragt van het rectoraat, bij inaugurele oratien enz., werd tijdelijk een tweede pedel in dienst gesteld [4]).

Zij droegen eene zwarte toga en een driekanten steek. In 1785 liet de Senaat draagteekens voor hen maken, voorstellende het wapen der

gegeven was, werd het gehandhaafd, en wel tot een bedrag van een halven Philipsdaalder van publicke disputen en twee schellingen van private theses. *Diar.* IV, 7.

[1]) Zie boven, blz. 75. [2]) *A. S.* 23 *Dec.* 1808 (*Diar.* VII, 434).

[3]) Vgl. *Miss. van Curatt.* 4 *Maart* 1818.

[4]) Na den dood van den pedel Reinouts, is zijne weduwe, ingevolge K. B. 12 Junij 1832, »pedelske" gebleven, onder adsistentie van C. Hemmes, na wiens overlijden in 1840 twee adsistenten zijn benoemd, die elkander jaarlijks zouden afwisselen! *A. S.* 6 *Julij* 1832, 1 *Febr.* 1840.

academie. De oude scepters bleven steeds in gebruik. In dat gewaad en met die onderscheidingsteekens stonden zij nog in de dagen van het athenaeum gedurende den actus publicus aan den voet van den katheder, met een palmtakje in den mond [1]).

Het is hier de plaats om nog met een enkel woord te gewagen van een voorwerp, waarmede de Franeker ingezetenen de pedellen dikwijls zagen rondgaan en waarvan in de notulen ook meermalen sprake is. Wij bedoelen het, nog ten gemeentehuize aldaar aanwezige, „*houten boek*", een mahoniehouten kistje, in den vorm van een boek in kwarto, waarin de stukken gesloten werden, die bij den Senaat ter lezing rondgingen. Wanneer het gemaakt is, bleek ons niet. In 1743 was het houten boek reeds aanwezig [2]).

B.

De Tabellarius.

Geregeld vermelden de Acta der 17e eeuw de benoeming van een bode of *tabellarius academicus*. Den 14 Junij 1606 werd een zoon van den bode (*Jacobus Cornelii, filius tabellarii Acad.*) als student ingeschreven. Toen bestond die betrekking dus al. Uit eene benoeming in 1623 blijkt, dat daaraan een klein tractement verbonden was [3]). Ofschoon de omvang van zijn werkkring ons niet duidelijk bleek, meenen wij toch het er voor te mogen houden, dat deze bode niet een persoon was, die dagelijks van den eenen hoogleeraar naar den ander boodschappen en berigten overbragt, maar iemand, die gebruikt werd om in bijzondere gevallen brieven en gelden over te brengen, buiten de stad. Den 30 Junij 1655 heeft immers „Christoffel Johannis, gardenier, den behoirlijcken Eedt als Academiebode gedaen, end is hem als Bode de Bus [4]) over-

[1]) Junius, *t. a. p.* blz. 15, 16. [2]) *Advers. Sen. Gen.* 30 *Mei* 1743.

[3]) Decretum ut ista causa Amplissimis D. D. Curatoribus commendetur, quo *ordinarium stipendiolum* ei procuretur. *A. et D.* B. 79.

[4]) Bus, d. i. zijn insigne met het academie-wapen; spinther, monile quod in humeris tabellarii et caduceatores ferunt. *Kiliaen.* Het draagteken van verguld zilver, thans nog ten gemeentehuize van Franeker aanwezig en het wapen der academie voorstellende, is waarschijnlijk dat van den tabellarius, en niet van een pedel. De opvolgende pedel moest de bus

gelangt, door den Rectorem Magnificum, met dien restrictie nochtans, dat, indien 't geviel hij enich gelt ofte andere saecken ofte goederen van importantie mochte comen over te brengen, hij geholden sall sijn sufficiante borgh te stellen". Sedert 1661 stelden zij dan ook altoos borg voor een bedrag van ƒ 100.„

Dat zij dagelijks niet in functie behoefden te zijn, blijkt ten duidelijkste uit de benoeming van Johannes Hengenvelt, bode op Groningen, Delfzijl en Embden c. a., „woonende tot Harlingen", waarbij bepaald werd, dat de Bus ten huize des Rectors verblijven zou, van waar hij, „in rebus academicis sullende reijsen", die telkens moest afhalen, terwijl de benoemde, hoewel te Harlingen woonachtig, zich ook aan de academische jurisdictie moest onderwerpen [1]).

In 1640 liet de Rector Magnificus b.v. door den bode een brief overbrengen naar Zutphen, aan Wilh. Baudart, zooals blijkt uit het antwoord van den geadresseerde: Litterae vestrae, — ante biduum mihi tenditae sunt a tabellario Academiae tuae [2]). Het overbrengen van brieven langs dezen weg mag wel kostbaar genoemd worden; reden misschien waarom de tabellarii in de 18e eeuw niet meer voorkomen.

C.

De Academiedrukker.

De hoogleeraar Henr. Anton. Nerdenus verhaalt in de voorrede zijner *Initia Academiae Franequerensis*, ten jare 1613 te Franeker bij Aegidius Radaeus (Gillis van den Rade) gedrukt, dat in Friesland tijdens de stichting der hoogeschool maar één boekdrukker was, die niet veel werk van zijn vak maakte, geen voldoend aantal letters scheen te bezitten en bovendien niet te Franeker woonde [3]).

---

tegen taxatie van zijn voorganger overnemen; de bus van den tabellarius behoorde daarentegen aan de academie.

1) *Diar.* II, 266. 2) Dossier: *Brieven van particulieren*, no. 24.

3) Waarschijnlijk bedoelt hij Pieter Hendrikszoon van Campen, die te Leeuwarden eene kleine drukkerij had. Vgl. W. Eekhoff, *Geschiedk. bibliographie van Leeuwarden*, achter zijn *Catalogus der stedelijke bibliotheek van Leeuwarden*, Lw. 1870, blz. 145.

Op het jaar 1585 toegepast, zal dit berigt wel overeenkomstig de waarheid zijn, maar de bedoelde omstandigheid kan aan eene vroegere uitgave van de *Initia* niet ernstig in den weg hebben gestaan, daar nog vóór dat de schrijver in 1587 de academiekerk inwijdde, Aegidius Radaeus zich al te Franeker had neergezet.

Nadat Antwerpen den 16 Aug. 1585 aan Parma was overgegaan, vond Radaeus, als Hervormingsgezinde, het geraden met zijne drukkerij van daar te verhuizen [1]). Dat de geletterde man zich te Franeker vestigde, laat zich verklaren uit zijne vriendschappelijke betrekking met Joh. Drusius en Henricus Schotanus. Voor den eerste drukte hij immers nog in 1584 te Antwerpen *Observationum libri XII;* den tweede zal hij hebben leeren kennen, toen die als corrector aan de drukkerij van Plantyn verbonden was. Schotanus en Radaeus zijn te Franeker steeds boezemvrienden geweest [2]). Aannemelijk achten wij het dus dat Drusius en Schotanus op zijne vestiging in de nieuwe academiestad niet zonder invloed zijn gebleven. Ook hier was hij de drukker hunner werken, b.v. van Drusius' *Historia Ruth*, in 1586, en van disputatien, die onder Schotanus werden verdedigd.

De Staten benoemden hem dadelijk, ook ten behoeve der hoogeschool, tot *Landschapsdrukker*, welke betrekking in art. 25 der academiewet van 1586 reeds wordt vermeld. Blijkens de vele werken die van zijne pers kwamen, schijnt zijne zaak zeer gebloeid te hebben. Hij drukte zelfs voor Ubbo Emmius en voor de provinciale en de stads regeering van Groningen. Drusius klaagde in 1603 eens aan Vorstius, dat Radaeus zoo vele zwarigheden maakte omtrent het drukken zijner werken, daar hij die, naar Drusius geloofde, niet aan den man kon brengen [3]). Misschien was hij een beter drukker, dan verkooper. Anderen, die zich ook te Franeker vestigden, konden, naar het schijnt, de concurrentie met hem niet volhouden. Jo. Joannis, die er in 1596 de Decas I *Rerum Frisiac. historiae* van Emmius uitgaf, verhuisde naar Arnhem, waar in 1604 de Decas IV van dit werk bij hem verscheen [4]). Abbe Wijbes drukte te Franeker in 1597 de *Christelÿke vnde truhartige vermaenschriften aan de ghemeene Collatoren vnde*

---

1) G. Voetius, *Orat. fun. in obitum M. Schotani.* Ultraj. 1644, p. 25, 26.

2) L. Adama, *Orat. in funere Henr. Scotani.* Fran. 1605. Voetius *l. c.*

3) *Praest. virr. epist.* Ep. 64.

4) Zou hij niet dezelfde zijn als Joannes Jansonius, die zich te Arnhem als uitgever van vele zeer belangrijke plaatwerken, gegraveerd door C. Passaeus, bekend gemaakt heeft?

Prediger in de Provintie van Stadt vnde Omlanden van Groningen, Handelende van den Jure Patronatus, van Doede van Amsweer, maar daarna verneemt men hem niet meer. Gerard Ketel vertrok in 1601 of 1602 naar Groningen [1]).

Daarna ontmoeten wij als drukkers te Franeker in 1605 en 1606 Rombertus Doyma et Theodoricus Joannis (Dirck Jansz. Prins), in 1606 en vervolgens Doyma alleen, die zich tot zijn dood daar staande hield. Misschien ging Radaeus, bij het klimmen zijner jaren, ook niet met den tijd vooruit, want ten jare 1611 besloten de Gedeputeerden tot »redres van de boeckdrukkerije in de Academie". Winsemius berigt, dat hij in Maart 1615 is overleden, hetwelk overeenstemt met het verzoek van de Curatoren in 1615, dat de Gedeputeerden »een ander bequaem drucker in plaetse van wijlen Radeus" mogten benoemen. Daarop werd besloten om eerst het advies der professoren in te winnen en te onderzoeken of de erfgenamen „nae de bedieninge van de voorss. druckerie staen ofte niet, ende indien men ofte sij in sulcken gevalle de hebreusche Letteren ofte formen niet en sullen begeren te verhandelen en om de waerdije over te dragen" [2]). Waarschijnlijk is de zaak voortgezet door Frederik Heinsius, dien wij voor het eerst in 1615 ontmoeten, als drukker van den *Henoch* van Drusius. Landsacademiedrukker werd echter Romb. Doyma, die in Oct. 1616 reeds overleed, waarna wij nog op een titel lezen: *Fran. apud viduam Roberti Doyema, Ordinum Frisiae, priusqvam vivere desiit Typographi.* Anno 1616. Omstreeks dezen tijd bragt Jan Lamrinck zijne drukkerij over van Bolsward naar Franeker, waar hij zich »Boeckdrucker ordinaris der Edele Mogende Heren Staten van Vrieslandt" en bij zijn naam in het album academiae in 1619 »academiedrukker" noemde. Hij was dus de opvolger van Doyma. Ten blijke, dat zijne betrekking in 1622 vacant was, misschien door 's mans dood, strekke het verzoek, in dat jaar door Fred. Heinsius en Uldricus Balck tot den Senaat gerigt, om brieven van aanbeveling „pro obtinendo munere typographico." De professoren achtten het, alvorens hiertoe over te gaan, in het belang der hoogeschool, dat eenige artikelen ontworpen en aan het oordeel van Curatoren en Gedeputeerden onderworpen werden, ten einde die door den te benoemen drukker te doen ondertee-

[1]) Radaeus deelde zeker zeer in de gunst der professoren. Voor de opdragt van een boek aan Rector en Senaat vereerden zij hem zelfs in 1589 een zilveren beker; »poculum argenteum — constans octodecim aureis iusti ponderis et dimidio vel circiter". 26 *Julij* 1589. *A. et D.* A. 4.

[2]) *R. G.* 16 *Junij* 1615.

kenen [1]). Of eene instructie toen reeds tot stand is gekomen, bleek ons niet, maar wel dat Balck benoemd werd en zich daarna *Illustrium Frisiae Ordinum et eorundem Academiae typographus* noemde [2]). Als zoodanig legde hij ten jare 1646 in handen van den Senaat den eed af van zich te zullen gedragen naar het plakkaat der Staten Generaal van 29 Nov. 1646.

Zijn zoon en opvolger Idzardus Balck wordt, bij de vermelding dat hij op een plakkaat van 4 Jan. 1651 den eed van gehoorzaamheid deed, ook academiedrukker genoemd. Na zijn dood adviseerde de Senaat in 1655 om zijne weduwe nog een jaar lang als academiedrukster te erkennen, daar er nog verscheidene werken ter perse waren, maar de Gedeputeerden stelden, met ingang van Allerheiligen, Idts Alberts aan tot „haer Ed. Mo. Ordinaris drucker in de Academie tot Franeker" [3]). In het volgende jaar vond hij reeds een opvolger in Jan Boudewijn Wellens (8 Nov. 1656), na wien Hans Jansen Gijselaar, „Mr. Boeckedrucker tot Bolswart" (5 Nov. 1674), François Halma, de zoon (11 Mei 1701), Hendrik Halma (18 Junij 1717), Willem Coulon (31 Nov. 1719) en Dirk van der Sluis (1 Nov. 1797) elkander als Lands-academiedrukkers opvolgden.

Wanneer men deze drukkers in hunne verhouding tot de academie beschouwt, dan is het vrij duidelijk, dat de eersten Radaeus, Doyma en Lamrinck, eigenlijk Landsdrukkers waren, hoofdzakelijk voor academiewerken, omdat het drukwerk der hoogeschool op 's Lands rekening gesteld werd. Zij waren daardoor Lands-ambtenaren, en behoorden uit den aard hunner betrekking niet tot het corpus academiae. Daar de drukpers en de boekhandel echter ten naauwste aan de beoefening der wetenschappen verbonden zijn, en beide elkander noodig hebben, sloten academie, boekdrukkers en boekverkoopers zich ook te Franeker dadelijk naauw aan elkander. Men verneemt dit uit het album academiae, waarin voorkomen: 3 Junij 1592, *Aegidius Radaeus*, typographus, juramento praestitus, inscriptus; 4 Junij 1592, *Laurentius*, typographus; 13 Junij 1600, *Gerardus Ketelius*, stud. et typographus; 25 Mei 1606,

1) 15 *Nov.* 1622. *A. et D.* B, 59.

2) Claude Fontaine, een Parijzenaar, die zich te Leeuwarden vestigde, werd ook Landschapsdrukker. Balck kwam daar tegen op, doch naar het oordeel van Ged. Staten, zonder grond, daar Fontaine, even als zijn voorganger Abr. van den Rade, altijd door hen erkend was als »Ordinaris Boeckdrucker deser Landschappe". *R. G.* 16 *Maart* 1632.

3) *R. G.* 16 *Junij* 1655. Vgl. *A. S.* 8 *Junij* 1655 (*Diar.* I, 172).

Rembartus Doyma, typographus; 14 Maart 1609, *Reinart' Feckes*, drucker van Radaeus; 23 Maart 1609, *Jacobus Christiani Butenpost*, bibliopola; 16 Maart 1615, *Fredericus Heinsius*, typographus; 17 Junij 1619, *Johannes Lammerinck*, Acad. typographus; 4 Oct. 1619, *Daniel Joannis*, bibliopola. Ook liet *Johannes Starter*, toen hij boekverkooper werd te Franeker, zich den 3 Junij 1620 als Jur. Stud. inschrijven.

Op deze wijze wist de Senaat hen allen tot academieburgers te maken. Wanneer Radaeus en zijne beroepsgenooten zich noemen *typographus in Academia Franequerana*, dan moet men daaruit niet met Eekhoff besluiten, dat hun werkplaats in het gebouw der academie was opgeslagen, — waarvan geen spoor in de Acta Senatus gevonden wordt — maar alleen dat zij boekdrukkers waren in de academie-maatschappij [1]). Ieder *typographus in academia* was nog geen *Ordinum typographus in academia*. Heinsius, die nimmer Lands-academiedrukker is geweest, noemde zich toch academiedrukker, en Idzardus Alberti voerde in 1647, dus toen Balck nog Lands-academiedrukker was, denzelfden titel, dien zij enkel aan de inschrijving in het album ontleenden.

Naar mate de Senaat meer en meer privilegien gaf aan den drukker, welke tevens Landsdrukker was, kwam de hoedanigheid van Lands-academiedrukker meer op den voorgrond, tot dat eindelijk Wellens uitsluitend tot de „druckerie van de Academie binnen Franeker" bevorderd werd, zonder eene algemeene aanstelling als Landsdrukker te verkrijgen. Maar nu was het ook noodig om hem eene bijzondere instructie te geven. Tot dusver waren de verpligtingen van den Landsdrukker waarschijnlijk in de akte van benoeming omschreven. Instructien troffen wij ten minste nog niet aan.

Voor alle drukkers en uitgevers bestond het algemeen verbod om boeken uit te geven anders, dan op het gezag of met voorkennis van de overheid [2]). Toen Doyma de uitgave van „Vomelij boexken, geintituleert *Superintendens*" ondernomen had, alleen op verzoek des schrijvers, werd hij dan ook dadelijk ontboden voor Gedep. Staten, die hem gelastten om de onverkochte exemplaren op te leveren, „ende niet meer te drucken ter tijt daerinne naerder sal wesen gedisponeert" [3]).

Volgens de wetten (art. 25) was de Landsdrukker gehouden een exemplaar van elk werk, dat van zijne pers kwam, ook van herdrukken,

---

[1]) Eekhoff, *Geschiedk. bibliographie van Leeuwarden*, achter *den Catal. der stedelijke bibliotheek*, blz. 415. Was de drukkerij in het academiegebouw geweest, dan hadden zij moeten schrijven: *typographus in Curia Academica*.

[2]) *S. R.* 14 *April* 1584. [3]) *G. R.* 2 en 5 *Dec.* 1605.

af te staan aan de bibliotheek der academie. Radaeus ontving tevens van de Staten in 1589 den last om geen werk uit te geven, dat niet vooraf door de professoren was onderzocht en goedgekeurd [1]). Ook werd hem eens aangezegd, „omme van nu voortaen geen theses voor de studenten op Landschaps costen meer te drucken, sonder nader last ende bevel daervan bij de Gedep^{den} t' ontfangen, maer Furmerij stukken bij der handt te nemen ende die in druck te verveerdigen, soo haest doenlijck sal sijn" [2]). Hieruit blijkt dus, dat de regeering die groote menigte van disputen en theses, welke destijds reeds aan de hoogeschool verdedigd werden, niet geheel voor 's Lands rekening wilde nemen. Gereedelijk laat het zich dus verklaren, hoe, althans sedert 1605, vele van die stukken bij Romb. Doyma en anderen, die geene Landdrukkers waren, ter perse gingen. Als de belanghebbenden zelve betaalden, dan waren zij immers ook vrij in de keuze van hunne uitgevers. *Disputationes inaugurales publicae* werden door den Senaat daarentegen uitsluitend aan den academiedrukker toegewezen [3]), welk besluit mogelijk steunde op hare bekostiging door den Lande. Wat al dan niet op 's Lands kosten gedrukt kon worden scheen immers aan de bescheidenheid des Senaats te zijn overgelaten, gelijk valt af te leiden uit zijne beslissing, waarbij dichtregelen ter eere van professoren bij de aanvaarding van hun ambt of van het rectoraat, programmata en dergelijke brochures en bladen, na eenige beraadslaging more majorum toegelaten werden op de rekening van den academiedrukker, mits hem vooraf tot het drukken van elk bepaald stuk verlof gegeven was. Eer deze rekeningen te Leeuwarden mogten worden ingeleverd, moesten zij namelijk door de professoren onderzocht en goedgekeurd zijn [4]).

De bovengenoemde Jan Boudewijn Wellens ontving dan bij zijne aanstelling de volgende merkwaardige *„Articulen ende Instructie voor de drucker der Heeren Staten van Frieslandt in de Academie tot Franeker*, door Ged. Staten vastgesteld:

1. In den eersten sal hij syn druckery (als Christo et Ecclesiae toegeeijgent) niet besmetten met onreine, lichtveerdige, amoureuse, spottende, Godtslasterlijcke off ijdele gedichten, schriften ende boecken.

2. Ten tweden deselve sijne druckerie houden ten dienst van de Aca-

[1]) *A. et D.* A, 5. [2]) *R. G.* 11 *Febr.* 1603.

[3]) 13 *Maart* 1639; 22 *Sept.* 1647, 1 *Nov.* 1662, (*A. et D.* B, 92, *Diar.* I, 7, 269).

[4]) *R. G.* 26 *Febr.* 1659. *A. et D.* A 181; *A. S.* 30 *April* 1662 (*Ibid.* II, 165).

demie, ende daerom deselve met het drucken voor andere tot ondienst der professoren, ende studenten, niet mogen occuperen.

3. Sal geen fameuse naem ende faem schendende ende goede lieden, veel min overheden off kercken ende schooldienaers smadende ofte ten toon stellende geschriften ende gedichten mogen drucken.

4. Noch gene Almanacken off prognosticatien onder sijne perse mogen brengen, alsoo deselve, gelijckse hedendaegs ter baene coomen, zijn instrumenta pontificiae superstitionis et idololatriae, smaecken nae en . . . . . . Astrologiam judiciariam, dewelcke bij alle rechtsgeleerden ende Theologanten als afgodische veroirdeelt worden, ende daerbeneffens den gemenen man ende 't Landt vervullen met schimp ende geckerij, oock smadinge op goede lieden [1]), selffs sittende inde regeringe van de kercke Godts ende Policij, spotredenen ende Geckerij moeten onder de Christenen niet genoemt worden. *Ephes.* 5 *vers* 3, 4.

5. Oock gene boecken off schriften, strijdende tegens de gereformeerde religie ende den staat van 't Landt, off in dewelcke bestreden worden de Leeraers der gereformeerde scholen ende kercken.

6. Dieswegens sal hij geene Carmina, geschriften off boecken van een student off ander persoon mogen aennemen te drucken, dan die te voren van een Professor derselver faculteijt, daeronder sodanich boeck off geschrift behoort, sijn gevisiteert.

7. Lestelijck sal hij sijne druckerije versien, niet alleen met Latijnsche, Griecksche ende Hebreusche, maer oock met Arabische, Sirische ende andere Orientaelsche letteren, tot eere ende dienst der academie, alsoo dat hij oock met de orientaelsche letteren een goed boeck verleggen kan.

Vreemd genoeg vindt men in deze instructie niet hetgeen men er in de eerste plaats zou zoeken, namelijk de bepaling van zijn salaris voor het te leveren drukwerk. Uit zijne declaratien bleek ons, dat hij voor disputen *f* 3, voor oratien, carmina enz. per vel ook *f* 3 ontving. Voor dezen prijs schijnt hij een zeker aantal exx. te hebben moeten leveren, vermits afzonderlijk slechts die exx. nog in rekening gebragt zijn, naar een stuiver het vel, welke aan de rekenmeesters en

1) »Den 18en Decemb. 1651 is Jufvr. Walricht voor den Senatu Academico gecompareert, end heeft Nicolaum Amama beclaecht, dat hij haer dochter in den almanack hadde gesett, met een versoeckende, dat deselve mocht verbrandt worden, 't welck haer van den voors. Senatu voor als noch tot naerder bewijs is afgeslaeghen". *Diar.* I, 87.

N. Amama was een student, die dikwijs voor den Senaat kwam. De klagte van Jufvr. W. schijnt op zulke snakerijen betrekking te hebben, als in de instructie bedoeld worden.

den Senaat ter hand gesteld werden en misschien op beter papier waren gedrukt. Voorts drukte hij de programmata, ordines lectionum en cedullen, ter zake den vrijdom van belasting op bier, wijn, enz. [1]).

Wat zijn opvolger Gijselaar betreft, is „geresolveert, met kennisse van de rekencamer aen de voorss drucker toeteleggen ende te laten valideren vier Caroli gulden voor ijder Boogh, sonder onderscheijt, mits dat hij Johannes Gijselaer van de professoren en studenten, die dissendiaen lieten setten, voor ijder boogh soude genieten een Caroli gulden, ende tot garmon letter een Caroli gulden, tien st., voor en all eer hij geholden waer de disputen uijt te geven" [2]).

De in koper gesnedene titelvignetten, die het wapen der academie, of dat van Friesland, voorstelden, schijnen in eigendom aan de academie te hebben behoord, want onder de reliquien der hoogeschool, ten gemeentehuize te Franeker, herinneren wij ons daarvan enkele te hebben aangetroffen.

Meermalen genoten professoren de eer hunne geschriften op 's Lands kosten te zien gedrukt; ten laatste had dit nog plaats met een herdruk van Arnoldi's werk *Lux in tenebris*, „edoch en sal voor 't toecomende geen drucken van Boecken tot 's Lands costen geleden noch goedt gedaen worden" [3]).

Toen in de 18e eeuw zoowel het aantal afdrukken als de omvang der dissertatien en theses meer en meer toenamen, maakten de Curatoren de beperking, dat voortaan niet meer dan 150 exx. [4]) van oratien, verzen, enz. voor 's Lands rekening genomen zouden worden; terwijl de Senaat reeds bepaald had, dat theses niet meer dan 1½, publieke dissertatien niet meer dan 6 vellen mogten innemen, en dat de defendens de kosten van daarachter gevoegde verzen zelf moest betalen [5]). De bezuinigingen op dit punt, ten jare 1774 ingevoerd, behoeven hier geene herhaling (zie blz. 82). Wilden de belanghebbenden een aantal

---

[1]) *Diar.* II, 47, 49. [2]) *R. G.* 21 *Sept.* 1676. [3]) *R. G.* 30 *Junij* 1671.

[4]) *Res.* 6 *Julij* 1747. Die 150 exx. werden verdeeld als volgt: voor den Stadhouder 6, de grietmannen 30; de H.H. van het mindergetal en den secretaris 9, de Gedep. en Secret. 10, de Rekenkamer en Secret. 5, de Admiraliteit te Harlingen en Secret. 9; het Hof 14, Curatoren 10, Premiers van steden 11, Lectoren enz. 16; de auteurs 30 = 150.

[5]) 22 *Dec.* 1742 (*Diar.* IV, 131, 132). De Curatoren gelastten den academiedrukker om voortaan van al 'tgeen professoren en studenten, het zij op 's Lands kosten of niet, hoe gering het ook mogt zijn, lieten drukken, aan ieder Curator een exemplaar te zenden, zoo mogelijk vóór de verspreiding. *Res.* 1 *Sept.* 1745.

exx. hebben boven het maximum, dan was de drukker verpligt hun die te leveren, naar denzelfden prijs, welken het Land betaalde [1]).

Handhaafde de Senaat den academiedrukker, tegenover den magistraat, in het genot der privilegien, bij art. 46 der wetten omschreven [2]), deze was daarentegen ook aan de regtsmagt van den Senatus Judicialis onderworpen. Men ging zelfs zoover om hem te gelasten, »ut in posterum neminem Typographiae Academiae admoveat, nisi qui se in antecessum jurisdictioni Academicae submiserit", weshalve — zoo staat er verder — „Claes Schotanus, als substitut Drucker van Halma, met hand-tasting aen den Hr. Rector M. belooft heeft sijn vlijt te sullen doen en de Orders van den Rector Magn. en Senatus te sullen pareeren" [3]).

Zoo werd ook eens besloten, om »de Academiedrukker Coulon te seggen, dat sijn Edl. moest besorgen, dat ten minsten twee knegten op de drukkerij waren, op dat de Heeren Professoren niet behoefden te wagten" [4]).

Het schijnt wel als zeker te mogen worden aangenomen, dat de academiedrukker geen ander octrooi bezat, dan om de dissertatien, disputen, theses, programmata, ordines lectionum, oratien, carmina enz. te drukken, voor zoover die door den Lande betaald werden. Wanneer voor rekening van belanghebbenden gedrukt, of iets uitgegeven werd, waarop hij niet uitsluitend aanspraak had, dan kon men gaan, bij wien men verkoos. Van daar dat er zoo veel, dat uit de academie voortkwam, bij anderen is uitgegeven, die zich, door in het album te teekenen, als 't ware ook aan de hoogeschool verbonden en goedvonden zich *Typographus in academia Franequerana* te titelen.

Boeken voor de bibliotheek werden door verschillende boekverkoopers, zelfs buiten Franeker woonachtig, geleverd. Met een merkwaardig voorbeeld van de wijze, waarop de Senaat een lastig boekverkooper eens tot zijn pligt trachtte te brengen, kunnen wij dit onderwerp besluiten. Leonard Strick weigerde de boeken van een bij hem wonenden student ter sequestratie af te geven, ja trachtte den promotor de tenuitvoerlegging gewelddadig te beletten, en liet zich daarbij

---

1) *Besl. v. h. Depart. Best.* 13 Nov. 1804. 2) *Diar.* II, 331.

3) 28 *Maart* 1716 (*Diar.* III, 459). Met gelijke bedoeling had men zeker in 1609 den meesterknecht van Radaeus in het album academiae laten teekenen.

4) 16 *Nov.* 1741 (*Diar.* IV, 126).

honend uit jegens den Senaat. Diensvolgens werd op eene boete van tien ducatons aan de professoren verboden om gedurende een jaar iets bij hem te koopen. Nogthans bleef hij in „sijn verkeerde opinie en seer quade opvattinge" volhàrden, weshalve het vorig besluit nog met een jaar verlengd werd [1]).

---

[1]) 13 *Mei* 1684, 2 *Febr.*, 20 *Julij* 1688 (*Diar.* II, 348, III, 87).

VII.

PRIVILEGIEN.

Art. 48 der wetten verleende aan den Rector en alle hoogleeraren, aan ieder, die eene academische betrekking vervulde, aan hen, die te Franeker den doctoralen graad verwierven en daar gevestigd bleven, zoowel voor hen als voor de leden van hun gezin, en aan de studenten, vrijdom van burgerlijke lasten, met name van den krijgsdienst, van het Hof te volgen of doorluchtige en aanzienlijke personen te herbergen, van de wacht en van die geldelijke offers, welke ten behoeve van den openbaren dienst opgebragt moesten worden.

Meer bepaald schonken Burgemeesteren en Raad van Franeker en de Staten van Friesland, elk afzonderlijk, in 1586, aan de professoren en studenten der nieuwe hoogeschool, gelijk wij zagen (blz. 18, 19) dezelfde voorregten, die aan andere academien, bepaaldelijk aan die te Leiden, genoten werden, namelijk vrijdom van provinciale en stedelijke belastingen, gewone en buitengewone, alsmede van burgerlasten, gelijk het wacht houden en dergelijke.

De pachters der gemeene middelen wilden dien vrijdom echter niet altoos eerbiedigen, ten gevolge waarvan de Staten, op klachten van den Senaat, besloten de academie, de gast- en weeshuizen, van de verpachting bij name uit te zonderen [1]). Kwade praktijken van studenten met herbergiers en tappers leidden weldra tot beperking van den onbepaalden vrijdom, in zoover hun hoofdelijk voor 't vervolg werd verleend „de vrije impost van een halve tonne biers ter maendt, ende een ancker wijn voor elcke drie maenden, mits sij gehouden sullen zijn 't selve in haere wooningen inne te leggen, den collecteur aen te geven, ende de cedullen te hebben" [2]). Om beter contrôle te kunnen oefenen, werd voorts vereischt, dat de cedullen of vrijbilletten voor de belastingen op den wijn, het bier, gemaal en beestiaal, zoowel voor professoren, als studenten en suppoosten der academie, door den

---

1) *S. R.* 25 *Febr.* 1604. 2) *S. R.* 24 *Maart* 1621.

R. M. geteekend, aan de pachters of collecteurs vertoond, en ten blijke hiervan door dezen geregistreerd en gewaarmerkt moesten worden [1]). Daar het schrijven en afgeven dezer billetten en de hiermede gepaarde boekhouding voor den Rector te lastig wierd, heeft men, onder goedkeuring van Gedep. Staten, een tijdlang den inspecteur der burse, in naam en ter verantwoording des Rectors, later den secretaris hiermede belast [2]), gelijk blijkt uit de besluiten hunner benoeming.

Het streven van den Senaat kenmerkte zich steeds om allen, die naar zijne ruime opvatting tot het corpus academiae behoorden, de privilegien te doen genieten. Van daar gedurige onaangenaamheden met de pachters, die bovendien, en waarschijnlijk zeer te regt, nog klaagden dat niet-geprivilegieerden door academieburgers in de gelegenheid gesteld werden op hunnen naam in te slaan. Ofschoon de Senaat al aanvoerde, dat de pachters „door sinistré practijcken de loffelijcke privilegien, immuniteijten en vrijheden deser Academie," trachtten te besnoeijen, zich daartoe bedienende van „valsche en logenachtige calumnien, lasterlijcke en onware libellen", bleven de Gedeputeerden toch niet doof voor de aangevoerde bezwaren, vermits zij „om bewegende redenen" tot de uitsluitende levering van wijnen en bieren, „dewelcke onse professoren ende ledematen in onse hoge schole aldaer op des academiae privilegien sullen willen consumeren", bij provisie één persoon aanwezen en wel den gewezen secretaris der academie Joh. Coumans, welke proefneming evenmin bevallen is. Coumans was in 1626, wegens verregaande nalatigheid, reeds ontslagen als bibliothecaris, het secretariaat der academie had hij eveneens moeten opgeven; „het octroy nopende het tappen ende vuijtsetten van wijn ende bier aen de professoren ende studenten ende andere ledematen der Academie", werd hem in Oct. 1633 ook weder opgezegd, nadat zijn huis en tapperij, op den hoek van de molenaarssteeg, „bij den kaetsbane," een geweldigen aanval van studenten had moeten verduren [3]). Een paar jaren later trokken de Staten den vrijdom in, maar de professoren lieten zich daarop zoo luide hooren, dat het privilegie gehandhaafd werd, ten bate der hoogleeraren, studenten „sampt allen dengenen,

[1]) *R. G.* 27 *Junij* 1628.

[2]) Instructien voor Hugo Petri dienaangaande vindt men in de *A. et D.* A, 81, 89; *Diar.* II, 98. Bij de aanvrage om immuniteits-ceduls mogten de studenten niet verschijnen *gladio accincti.* 11 *Julij* 1643, *A. et D.* D, 6.

[3]) Request van professoren met apostille van 30 Junij 1631. Coll. *E. R. G.* 29 Febr. 1632. *Miss. Ged. Staten* 22 Oct. 1633. Vriemoet, p. 826, en Fran. archief, *Reg.* no. 809.

dewelcke volgens voorgaende gewoonte daer onder hebben geresorteert" [1]).

Wijders beweerden de professoren vrij te zijn van de »beswaernisse der floreenen, van olden tijden op hun E. soo aen gecochte als bewoonde huysen tot hoedinge van gemeene stads lasten gelecht", waaromtrent de magistraat, met de bewering, dat het een zakelijken last gold, de beslissing van het Hof inriep. De uitslag bleef ons onbekend [2]).

De bestendige klachten van de pachters, „nopens de frauden binnen Franequer gepleget", lokten een en andermaal reglementen uit, met welke de Staten de sluikerij dachten te keeren. Tevens beperkten zij den vrijdom voor de hoogleeraren tot twee oxhoofden wijn en twaalf tonnen vreemd bier.

Wij zijn, zelfs uit het buitenland, herwaarts getrokken — zoo lieten eenige professoren zich in 1650 hooren — met het uitzigt op eene min kostbare leefwijze, wegens de toezegging van privilegien, die nu reeds meer dan zestig jaren zijn genoten, als een deel van ons wettig tractement; vrijdommen die wij gebruikten »een ijder nae de lasten van syne familie en sterckte off swackheit van sijne complexie". In stede van die voorregten te vermeerderen, stelt men grenzen aan onze vrije consumptie. Onze goede naam zal er onder lijden, door kwaadwilligen worden wij geacht schuldig te zijn aan sluikerij. Aan de provincie hebben wij het waarlijk niet verdiend, onverhoord deze *arbitraria capitis diminutio* te dragen. Onder aanbod van »wettelijcke rekenschap van het gebruick oft ongebruick van de voorss. vrijheden, met willige onderwerpinge omme, schuldigh bevonden werdende, t' enemael *officio* et *beneficio* gepriveert te werden", en herinnerende, dat hunne huisgezinnen van acht tot elf personen groot waren, besloten zij met de volgende woorden, merkwaardig voor iemand die een blik in de huishouding dier dagen wenscht te werpen: »Ende de conservatie van

---

[1]) *S. R.* 22, 23 *April*, 18 *Oct.* 1634. *A et D.* A, 97. De Senaat regelde de mate van vrijdom voorts . . . ut in posterum Doctoribus in Academia promotis et in ea degentibus non amplius tribuatur, quam immunitas in duplum ejus, quo studiosi gaudent; item ut Pedelli habeant privilegia studiosorum; Promotor item, et Assistentibus vini immunitas non tribuatur, nisi in valetudine sua aut uxorum, in reliquis autem ut pecude aut frumento et similibus Rector consideret, quantum probent se in rem familiarem revera contulisse. 3 *Oct.* 1637 (*A. et D.* A, 102).

[2]) *Stadsresol.* 10, 20 *Nov.* 1646, bij Telting, *Aanrakingen*, enz. Aanleiding tot dit beweren gaf de omslag over de huisflorenen, ter dekking van het slatten der vaart van Leeuwarden naar Harlingen. Vgl. de stukken op het Franeker archief, *Reg.* nr. 932. Eigenaars van hunne woningen zijnde, waren professoren vrij van de huisflorenen; als huurders slechts ten deele. *A. et D.* A, 48, 136.

onse gesontheyt ons persende tot nodigh gebruijck van uitheemsch bier, belopende ongelijcke swaerder consumptie, als van een tonne ijder maendt, ende van de wijn, wanneer die over maeltijdt in soberheit, in plaetse van swaer bier sal gebruickt werden, neffens gemein vier guldens Wesuper tafelbier, can de rekeninge licht gemaeckt werden, dat in een familie van acht ende meer persoonen, daer bij dagelycx aenval van eerlijcke gequalificeerde persoonen, onderworpen zijnde, de consumptie aen twee ocxhoofden wijns niet en can gebonden werden."

De klagers, Cloppenburg, Coccejus, Cup en van der Linden, werden door de Gedeputeerden verwezen naar de provinciale Staten, waar zij zeker hun doel niet hebben bereikt, vermits de beperking in het eerstvolgend reglement op nieuw gevonden wordt [1]).

Uit de *Wetten — over 't uytdeylen der Immuniteyten*, Leeuw. 1664. blijkt duidelijk, welke misbruiken er al plaats hadden. Naast de bepaling, dat de chirurgus van de anatomie, de boekbinder der bibliotheek en de voorzanger in de academiekerk met studenten, de Fiscaal met doctoren, naar ouder gewoonte, zouden gelijkstaan, werden de immuniteiten ontzegd aan landmeters, mitsgaders aan ambachtsgezellen en zeelieden, die te Franeker woonden, ofschoon zij wat rekenen en landmeten mogten leeren; voorts aan ongegradueerde notarissen en procureurs, „ordinaris met de naem practicijns ghenoemt", timmerlieden, metselaars, leidekkers, turfmeters, turfdragers, of anderen, die voor de academie tegen dagloon werkten.

Als nu de Rector, die met den secretaris en den inspecteur zitting hield tot het afgeven van vrijbilletten, niet toegelaten had, dat die klasse van menschen werd gebaat, waarom zouden de Staten het dan hebben verboden?

Niettemin betoonden de Gedep. Staten zich nog mild genoeg om aan weduwen van Curatoren vrijdom voor twee oxhoofden wijn en vier tonnen buitenlandsch bier; aan die van professoren, van den secretaris, inspecteur der burse en oeconomus, vrijdom voor één oxhoofd wijn en drie tonnen bier te verleenen, mitsgaders aan al deze weduwen gelijkelijk vrijdom van de belasting op het beestiaal, voor ééne koe en één varken [2]).

---

[1]) De bedoelde reglementen, wier inhoud ons overigens geen belang kan inboezemen, zijn vastgesteld bij *S. R.* 20 *Maart* 1650, 23 *Maart* 1654 en *R. G.* 1 *Julij* 1664. Het laatste is ook gedrukt. In het Resolutieboek van Ged. Staten vindt men op 28 Maart 1650 het adres der vier professoren.

[2]) *R. G.* 21 *Maart* 1657. Het stadhouderlijk Hof en de Curatoren werden ook vrijgesteld van de belasting op de brandewijnen. *R. G.* 13 *Jan.* 1671.

Tijdens den oorlog met Frankrijk en Munster was het oog meer dan ooit op bezuinigingen gevestigd. Geen wonder, dat de Staten ook hun blik lieten vallen op onze universiteit, overtuigd „dat daerontrent wel iets tot nutte en menage van 't Landt soude sijn te redresseren". Zij schaften dan ook alle „immuniteyten ende vrijicheden" af, tegen eene geldelijke tegemoetkoming, die voor een Curator jaarlijks *f* 250, voor een hoogleeraar *f* 150, voor den secretaris *f* 75, voor den bibliothecaris *f* 50, voor een pedel *f* 15, en eindelijk voor den promotor *f* 10 bedroeg. Hunne weduwen en de studenten kregen geene vergoeding hoegenaamd [1]).

Op sterken aandrang van de professoren zijn de immuniteiten, bij gelegenheid van het eerste eeuwfeest der hoogeschool, wel op den ouden voet of in natura hersteld, maar het daartoe strekkend besluit der Staten is onuitgevoerd gebleven [2]).

Bij zoovelen, wien het gemis van immuniteiten vergoed werd, moet nog geteld worden de oudste predikant te Franeker, die tot de hoogeschool in betrekking stond als catechizeermeester van de studenten. Na het vertrek of overlijden van den toenmaligen leeraar is dat voorregt in 1697 ook ingetrokken [3]).

Ten jare 1749 wendde de Senaat zich tot den Curator Magnificentissimus „op een algemeen gerucht, te weten, dat de Magistraet van Franeker in die .... tauxatie in 's Lands lasten, de leden van de Academie dusdanig soude komen te tauxeren, dat deselve tauxatie alle immunitaiten ver mogte te boven gaen, en dus de tractamenten van de Professoren ten hoogsten beswaren ende verminderen". Daarbij griefde het hem, dat de aanslag buiten medewerking van professoren gedaan werd, „onder het oog en opzicht voor het grootste gedeelte van onkundige en met praejudicien gepraeoccupeerde Burgerlieden, die op ver nae soo veel niet tot de quota van dese Stad sullen komen te contribueren, dan de leden van de Academie". Zelfs had het Nedergeregt op den Landsdag reeds een voorstel gedaan om hen met hunne suppoosten het burgerwachtgeld te doen betalen, 'twelk eene ongehoorde zaak was. De adressanten betuigden wijders, alle gewone openbare landslasten en schattingen betaald en zelfs naar hun vermogen

1) *S. R.* 30 *Maart* 1672, op blz. 52 en 53 in haar geheel medegedeeld.

2) Zie boven, blz. 60, 61, 66.

3) *S. R.* 24 *Febr.* 1697. In de vorige eeuw wist de pred. Hofstede *f* 150, onder dien titel, buiten voorkennis van Curatoren, los te krijgen. *Not.* en *Uitg. miss. van Curatt.* 7 Oct. 1771.

bijgedragen te hebben tot de buitengewone „liberaele gifte en 50ste penning" [1]).

In zoover zij nu en in 't vervolg staande hielden, vrij te zijn van *stedelijke* belastingen, hadden zij geen ongelijk. De vergoeding, hun in 1672 toegekend door de Staten, strekte toch alleen voor provinciale belastingen. In 1586 hadden én de Staten én het stedelijk Bestuur, bij afzonderlijke verklaringen, den vrijdom verleend, zoodat wij niet kunnen inzien, dat het laatste zich met vrucht beroepen kon op de afschaffing der immuniteit door de Staten. Nimmer heeft de Senaat dan ook zijne verpligting tot betaling van stedelijke belastingen willen erkennen. Opcenten op de Turfbelasting, tot het dekken der kosten voor een armhuis te Franeker, betaalden de professoren vrijwillig, doch ook niet eerder, dan na eene verklaring van B. en R. verkregen te hebben, dat zij, uithoofde van de academische vrijheden, daartoe niet verpligt waren [2]).

Sedert de herstelling der academie in 1797, heeft men de *f* 150 voor verloren vrijdom van Landsbelasting geheel in de jaarwedden versmolten, door in de aanstelling der nieuw benoemde professoren op te nemen, dat zij het vastgesteld inkomen zouden genieten *zonder verdere emolumenten van den Lande.* Ten hoogste werd der professoren gevoeligheid opgewekt, toen sommigen van hen in 1801 voor het Nedergeregt vervolgd en den 17 Julij d.j. veroordeeld werden tot betaling van boete, wegens niet-aangifte van de schoorsteenen van collegiekamers aan hunne huizen, ingevolge art. 157, *Gener. Ordon. op de Impositien.* In de eerste plaats hadden zij beweerd niet aan de regtspraak van het Nedergeregt onderworpen te zijn, welke exceptie verworpen werd op de overweging, dat de kennisneming van overtredingen ter zake 's Lands belastingen aan de Nedergeregten was opgedragen, zonder dat daarbij acht was geslagen op personeele hoedanigheden en voorregten in burgerlijke zaken. Op de hoofdzaak besliste dit regtscollegie, dat vrijdom, verleend van „kamers, daar de schoolen, op publieque authoriteit gesteld, in gehouden worden", alleen zag op die vertrekken, welke publica authoritate aangewezen waren tot het onderwijs der jeugd, m. a. w. op gewone scholen. Uitdrukkelijk was immers de academie, dus ook de vertrekken in de daartoe behoorende gebouwen, van de schoorsteenbelasting in het betrekkelijk art. vrijgesteld, wes-

---

1) *Adres* 18 *Maart* 1749, Coll. *E.* 2) *Miss. van B. en R.* 24 *Junij* 1785

halve men zulks niet kon uitstrekken tot kamers in private woonhuizen [1]).

Eene klacht van R. en S. over deze uitspraak aan het Staatsbewind, met verzoek om schadeloosstelling, „uithoofde de geslagen sententie nul en van geene waarde" zou zijn, is natuurlijk afgewezen [2]). Aan eene beleefde uitnoodiging van het stedelijk Bestuur om eene belasting tot onderhoud van armen, volgens een door het Dep. Best. goedgekeurd plan, te helpen dragen, werd door de hoogleeraren niet alleen *vrijwillig* voldaan, maar de Senaat wekte de academieburgers en de suppoosten zelfs op om zijn voorbeeld te volgen [3]).

Weldra besloot de Senaat pogingen aan te wenden om voor het gemis van den vrijdom van landsbelasting wederom eene vergoeding te krijgen. Tijdeman stelde een adres op aan het Dep. Best., waarin weinig aandacht geschonken werd aan hetgeen in 1672 en 1685 was voorgevallen, maar daarentegen het volgend betoog geleverd is: Bij de stichting zijn aan onze academie gelijke of dezelfde vrijdommen verleend, welke de Leidsche genoot. In 1795 zijn door de provisioneele Representanten van het Volk van Holland de immuniteiten van de hoogeschool te Leiden vernietigd. Wij, sedert 1797, volgens onze aanstelling, boven het vaste tractement evenmin eenige emolumenten genietende, hadden dus geen reden tot klagen, omdat wij met Leiden een gelijk lot deelden. Op voordragt van het Staatsbewind heeft men onze ambtgenooten te Leiden onlangs een nieuw aequivalent in geld teruggegeven, en nu „kunnen wij voor ons en U. L. niet ontveinzen, welke distinctie en praeëminentie de Leidsche Academie hier door verkrijgt, dewelke zeer drukkend is voor de van oudsher gelijke Rechten der Friesche Academie en voor onze Academie niet dan zeer nadeelig zijn kan". Niet voor zich, maar louter en alleen in het belang der academie (!) verzocht de Senaat mitsdien, dat door den invloed van het Dep. Best. „het Leidsch model wederom gevolgd moge worden en dus, overeenkomstig de eerste instelling en waare meening, ook den studenten de immuniteit wedergegeven worde, en het aequivalent vervolgens te geven aan Professoren en andere blijvende Ambtenaren, op eene zo generale manier als daar geschied is, naar de

[1]) Rapport van het Nedergeregt aan den Thesaurier Generaal en Raaden van Finantien, 3 *April* 1802. Coll. *E.*

[2]) *Diar.* VII, 27. *Besl. v. h. Staatsbew.* 26 *April* 1802, no. 78.

[3]) *Miss.* 29 *Oct.* 1802; *Diar.* VII, 19, 20, 21, 43, 44.

veranderde omstandigheden en het onderscheid van waar belang, wegens meer of minder zwaar huisgezin, moge worden geregeld" [1]).

Terwijl op dit verzoek nog geen antwoord was ingekomen, berigtte de Senaat in 1806 aan den Raad van Finantien te Leeuwarden, dat de academie geen anderen vrijdom van Landsbelastingen meer genoot, dan alleen van de turf ten behoeve van hare inrigtingen, maar dat het privilegie in zake de stedelijke belasting steeds gehandhaafd was, doch sommige lasten geheel vrijwillig gedragen werden [2]). Weldra benam art. 8 van de *Public. houdende eene wet op het stuk der remissien van 's Lands impositien en schattingen*, d.d. 21 April 1807, alle hoop op herstel van vrijdom van Landsbelastingen, vermits deze, wat betreft professoren, lectoren, of andere leeraars en bedienden aan 's Lands hoogescholen, aan hunne weduwen en kinderen, gelijk ook aan studenten, daarbij zijn ingetrokken, onder toezegging van eene evenredige schadevergoeding.

Inmiddels was er tusschen den Senaat en het stedelijk Bestuur eene spanning ontstaan over de betaling van nieuwe stadsbelastingen, bestaande in opcenten op sommige landsmiddelen. Volstrekt weigerachtig om die te dragen en aanvoerende, dat zij geheel vrijwillig slechts het lantaarngeld en het armengeld betaalden, als heffingen, die niet strekten om de eigenlijke stadskas te stijven, en zij, op grond van het nimmer ingetrokken privilegie van 1586 verder tot niets verpligt zouden zijn; dat de academie eene zelfstandige landsinrigting was, onafhankelijk van de stadsregeering, die haar bij de regeling van stedelijke aangelegenheden mitsdien altoos voorbijging, wendden de profe ssoren zi ot het Dep. Best., tot den Raad van Finantien te Leeuwarden, en tot den Minister van Binn. Zaken, ten einde eene beslissing in hun voordeel uit te lokken. Dit gelukte echter niet. De Minister was blijkbaar huiverig in dezen uitspraak te doen en trachtte daarom de gewenschte oplossing te bereiden, door eene minnelijke overeenkomst aan te bevelen. Eene zamenkomst van partijen liep echter vruchteloos af.

De hoogleeraren verklaarden genegen te zijn vrijwillig en ongehouden zulk een gedeelte der stedelijke lasten te dragen, waarvan of de algemeene perceptie bij hunne onttrekking eenige moeijelijkheid zou hebben, of waarvan het emploi zou kunnen strekken, niet voor de stedelijke behoeften in het algemeen, maar tot stijving van de stadskas, in zoover die moest dekken de behoeften der armen; m. a. w. zij wilden zich de verhooging op de »onbeschrevene Landsmiddelen"

[1]) *A. S.* 19 *Maart* 1804. *Diar.* VII 94—97. [2]) *Diar.* VII, 213, 221.

laten welgevallen. Het stedelijk Bestuur wilde hun daarentegen alleen vrijdom verleenen van de verhooging op het „hairpoederpatent." Het gevolg van een en ander was, dat de Koning ten laatste besliste, dat de professoren en leden der academie van de additionele stuivers te ponde niet waren vrijgesteld [1]).

Het bevreemde ons, dat het stedelijk Bestuur niet eenvoudig het privilegie van 1586 introk. Mogt het al door de hoogleeraren als eene wet van Perzen en Meden beschouwd worden, waarom zou het stedelijk Bestuur daar minder bevoegd toe zijn geweest, dan de hooge regeering, die den vrijdom van 's Lands middelen ophief?

---

1) De stukken tot deze verschillen betrekkelijk vindt men in het *Diar.* VII, 211–215, 237, 238, 270—274, 295, 307, 311, 312, 316—332, 356, VIII, 2—8, en op het archief te Franeker; *Reg.* n°. 3152.

HET ONDERWIJS.

I.

HET ONDERWIJZEND PERSONEEL.

A.

Hoogleeraren.

De wetenschap is, om de woorden van Dr. Jonckbloet te gebruiken, eene abstractie, wier concrete verschijning in verschillende wetenschappen plaats heeft, waarvan de grenzen mettertijd bewegelijk zijn, en wier aantal zich kan wijzigen, naarmate van de vermeerdering onzer kennis, en de meerdere juistheid onzer analyse.

Die wetenschappen worden aan de hoogescholen vertegenwoordigd door de Faculteiten, wier volledigheid en onderlinge zamenwerking het denkbeeld van Universiteit verwezenlijkt [1]).

Bij de Franeker academie, die gesticht werd ten behoeve van Nederlanders en vreemden, en gewijd was aan wetenschap en godsvrucht, aan Christus en zijne Kerk, werden vier faculteiten ingesteld, namelijk eene theologische, eene regtsgeleerde, eene geneeskundige en eene voor de drie oude talen en de vrije kunsten.

De professoren werden in elke faculteit benoemd door hen, die onder de verschillende staatsvormen het oppergezag vertegenwoordigden. De academiewet eischte, dat zij niet slechts geleerd moesten zijn en zich geheel wijden aan de wetenschap, maar ook, dat zij in het godsdienstige de leer omhelsden, welke in den Heidelbergschen Catechismus en de Nederlandsche Geloofsbelijdenis is begrepen. Van deze

---

[1]) *Gedenkboek der hoogeschool te Groningen*, blz. 278.

hunne gezindheid moesten zij eene schriftelijke verklaring afleggen. Nadat de Dordsche leerregels door de Friesche Staten waren goedgekeurd [1]), zal men hun waarschijnlijk een Formulier ter onderteekening hebben aangeboden, gelijk aan dat, 'twelk de Leeuwarder Synode in 1619 voor professoren in de theologie en voor predikanten vaststelde [2]). Hoe men de eenheid der leer trachtte te handhaven, vernemen wij uit het Besluit van den Stadhouder en Gedeputeerde Staten, van 2 Junij 1682, waarbij werd verboden aan »alle Professoren, soo in de h. Theologia als andere, op onse Academie te leeren, leesen, disputeren ofte schrieven soodanige stellingen, die directé ofte indirecté strijden tegens enigh stuck der leere, begrepen in de formulieren van eenigheijt en den Heijdelbergschen Catechismus" [3]). Nogthans schijnt men die professoren, wier onderwijs de kerkleer niet raakte, niet strikt gehouden te hebben aan de onderteekening van een formulier, want in de *Kerkelijke Wetten*, die zulks voorschreven aan predikanten en theologische professoren, leest men in parenthesi, dat het „ook de andere Professoren wel betaamde". Deze uitdrukking doet derhalve vermoeden, dat het voorschrift van de academiewet niet ten aanzien van alle professoren werd gehandhaafd. En zoo laat het zich dan ook verklaren, dat de benoeming van Heineccius, die den Lutherschen godsdienst beleed, in 1723 hoegenaamd geene tegenkanting ontmoette. Nadat in 1795 de scheiding van Kerk en Staat was uitgesproken, kon ook de katholieke Swildens aan onze hoogeschool optreden.

De akte van aanstelling werd alleen uitgereikt aan hen, die de benoeming hadden aangenomen. Het vak, dat zij hadden te onderwijzen, en het hun toegekend tractement werden daarin uitgedrukt [4]). Om onder de collega's te worden opgenomen, vertoonden de benoemden in persoon het *diploma vocationis* in eene Senaatsvergadering. Daarna werd hun geluk gewenscht en een glas wijn geschonken ter hunner eere, het zij dadelijk, of na afloop der vergadering ten huize van den Rector [5]). Bezaten de nieuwe professoren den doctoralen graad niet in

---

1) *S. R.* 13 *Julij* 1619.

2) Diest Lorgion, *De Herv. Kerk in Friesland*, blz. 67, 68; *Compendium der Kerkel. Wetten in Friesland.* Leeuw. 1771. Tit. XXXIII.

3) Uit de *Acta et Decr.* A, 237, afgedrukt bij Diest Lorgion, a. w. blz. 343—345.

4) Na de mededeelingen op blz. 43, 44, 66, 82, 95, 96, behoeven wij hier over het bedrag der tractementen niet in herhalingen te treden.

5) *Acta et Decr.* A. 140.

hun vak, zooals dikwerf met de theologen het geval was, dan verleende de Senaat hun doorgaans het doctoraat *honoris causa*, vóór dat zij de inaugurele Oratie hielden [1]).

De benoemden, die in de provincie woonden, ontvingen *f* 150, die van buiten in kwamen *f* 250, als „transportgeld". Hebben de Gedep. Staten nu al in 1704 besloten, dat de professoren, die beroepen werden van eene plaats in de provincie, voortaan niets meer zouden genieten „wegens het transport van hare Bibliothequen", uit eene Memorie van den Senaat in 1810 blijkt niettemin, dat de transportgelden van *f* 250 en *f* 150 destijds nog werden genoten [2]).

In de eerste eeuw van het bestaan onzer academie aanvaardden de nieuwe professoren, zoodra mogelijk na hunne komst te Franeker, hun ambt met eene plegtige redevoering, in tegenwoordigheid van de Curatoren. Zoolang dit niet was geschied, gaven zij slechts private, geene publieke collegien. In de achttiende eeuw stelden de Curatoren deze plegtigheid daarentegen, om kosten te besparen, dikwerf uit, tot dat er twee of drie op een en denzelfden dag konden inaugureren. Dientengevolge heeft menig hoogleeraar zijne redevoering gehouden, nadat hij reeds twee jaren in functie was geweest. In verband daarmede schijnt de onderscheiding tusschen publieke en private collegien ook allengs hare beteekenis verloren te hebben. Gelijk nog heden ten dage aan onze hoogescholen gebruikelijk is, werd ook te Franeker de inaugurele redevoering eenige dagen te voren aangekondigd door een Latijnsch programma.

Na den afloop vereenigden de Curatoren en professoren zich aan den zoogenaamden introductiemaaltijd, die in het Logement de Valk op 's Lands kosten werd gegeven, en waarbij gewoonlijk eenige stedelijke regeeringspersonen en andere autoriteiten werden genoodigd. Uit specifieke opgaven, die in de Handelingen van Curatoren werden opgenomen, vernemen wij, dat in de eerste helft der 18e eeuw daaraan veel geld werd besteed. Somtijds was de uitvoering opgedragen aan een kok of een pasteibakker te Leeuwarden, dan eens aan den waard in de Valk. Met inbegrip van de vacatiegelden en reiskosten der Curatoren, bedroeg de declaratie voor den maaltijd bij de introductie van Tib. Hemsterhuis (1720) *f* 620,15, van Rungius (1722) *f* 550,12, van Wieling en Oosterdijk Schacht (1728) *f* 697,13, van du Bois en

1) *Ibidem*, 80.

2) *S. R.* 12 *Nov.* 1636, *G. R.* 8 *Sept.* 1675, 13 *Aug.* 1704; *Diar.* VIII, 151.

Vriemoet (1731) ƒ613,10. Bij de Menage in 1774 stonden de Staten voor den introductiemaaltijd de vaste som toe van ƒ300.

De academiewet verpligtte de professoren om een fatsoenlijk, braaf, waardig en smetteloos gedrag te leiden, onderling niet te harrewarren of het elkander lastig te maken, en deftig gekleed te gaan. Die zich naar deze voorschriften niet gedroeg, moest door den Rector voor den Senaat geroepen worden, om, wanneer daarvoor redenen bleken te bestaan, eene vermaning te ontvangen. In ernstige gevallen konden de Staten of de Curatoren hen straffen met verlies van tractement of ontzetting uit hun ambt. Welken maatregel de Senaat nam om de eendragt en het onderling vertrouwen te bewaren, is ons reeds bekend (zie blz. 236).

Uit elke faculteit moest jaarlijks een der leden als assessor naast den Rector plaats nemen, om met dezen het dagelijksch bestuur te voeren en te zamen als Senatus Judicialis op te treden. De afgetreden Rector was als zoodanig in het volgende jaar assessor voor zijne faculteit; tevens moest hij tijdens de afwezigheid of ongesteldheid van den Rector, die hem was opgevolgd, het rectoraat waarnemen, onder den titel van Prorector. Daar een ander lid van zijne faculteit in zulke gevallen tijdelijk weder als assessor voor hem moest invallen, liepen de omstandigheden wel eens zóó te zamen, dat sommige faculteiten, wegens gemis aan leden, de wettelijke voorschriften omtrent de vertegenwoordiging in den Raad van assessoren niet konden uitvoeren. Aan deze zwarigheid meende de Senaat te gemoet te mogen komen, door de onvoltallige faculteit aan te vullen uit eene andere, die goed bezet was [1]).

Het onderwijs, dat in elke faculteit gegeven werd, hangt, wat zijn aard, omvang en strekking betreft, zoo naauw zamen met de vorming, ja met den geheelen levensloop van de personen, die onderwezen, dat de behandeling daarvan zich niet laat scheiden van hunne levensberigten. Sommige professoren hebben onderwijs gegeven in vakken, die tot het gebied van verschillende faculteiten behooren, terwijl anderen niet altijd in dezelfde faculteit werkzaam zijn geweest. Wanneer wij de hoogleeraren mitsdien in hunnen levensloop, hun onderwijs en hunnen wetenschappelijken arbeid faculteitsgewijze wilden beschouwen, dan zouden sommigen ten deele bij de eene, ten deele bij eene andere faculteit dienen behandeld te worden. Rangschikt men de levensberigten daarentegen, zonder op de faculteiten of de vakken te

[1]) *Acta et Decr.* A. 79, 140; *Diar.* I, 155.

letten, enkel naar tijdsorde, dan wordt het overzicht, dat zij dienen op te leveren van het onderwijs in elke faculteit, telkens verbroken. Om beide zwarigheden zooveel mogelijk te vermijden en het voordeel te behouden, dat beide wijzen van rangschikking opleveren, gaven wij de voorkeur aan de rangschikking onzer necrologien naar tijdsorde, doch bij de bewerking hebben wij het levensberigt van den opvolger telkens geleidelijk doen aansluiten bij dat van zijn voorganger. Faculteitsgewijze gevolgd, vormen zij dus tevens zamenhangende reeksen, die binnen zekere grenzen een overzicht geven van den aard en de ontwikkeling van het onderwijs in elke faculteit, en eene aanwijzing van de bronnen, waaruit meer deskundigen, dan wij, veel van het ontbrekende kunnen putten. Deze arbeid, die nagenoeg tweehonderd professoren betreft, en daarom van te grooten omvang is om in deze afdeeling eene plaats te vinden, zal het tweede deel van dit werk vormen.

Onze mededeelingen over de algemeene aangelegenheden der professoren derhalve vervolgende, ontmoeten wij geene wettelijke bepalingen omtrent het emeritaat van hen, die wegens voortdurende ongesteldheid of hoogen leeftijd hunne roeping niet meer naar eisch konden vervullen. In zulke gevallen benoemde men tot hun steun wel eens een buitengewoon hoogleeraar, op een klein tractement, en met het uitzigt op bevordering tot gewoon hoogleeraar bij de eerste vacature in de faculteit.

De titel van *honorarius* was eene hooge onderscheiding, die zelden aan uitstekende professoren geschonken werd. De eerste, aan wien op grond van „hooge geleertheit, grote experientie in medicina, besondere ende ongemene langjarige diensten”, deze eer te beurt viel, was Phil. Matthaeus Sr. (1686); prof. Ouwens verkreeg in 1762 dien titel op gelijke gronden. Venema, die in 1774 het emeritaat verzocht, zag zich tot honorarius verklaard, op denzelfden voet als de beide vorigen. Aan prof. Wigeri werd in 1780, ruim eene maand na zijne benoeming tot Procureur Generaal bij het Friesche Hof, door den Stadhouder dezelfde titel verleend. Deze vier zijn de eenige honorarii in de lange reeks van Franeker professoren. Zij behielden het volle tractement en kregen in vergaderingen en bij plegtige gelegenheden den rang, volgende op dien des Rectors.

Hooge jaren alleen gaven dus geene wettelijke aanspraak op den titel van *honorarius*, noch op een eenvoudig emeritaat *salvo honore et stipendio.* Dit hing geheel af van de inzigten der overheid, en van den staat der geldmiddelen. Zoo kon b.v. prof. de Lille in 1785, uit

hoofde van geldelijke bezwaren, noch honorarius noch emeritus worden. Nog tien jaren lang heeft hij, ziekelijk en afgeleefd, zijn post als hoogleeraar in de geneeskunde moeten waarnemen, totdat de dood hem wegrukte. Daarentegen werd inmiddels de oude Ratelband in 1791 emeritus, met behoud van zijn tractement, omdat er dan nog twee professoren in de theologische faculteit overbleven en de vacature dus vooreerst onvervuld kon blijven.

Wanneer een hoogleeraar was overleden, geschiedde de uitnoodiging tot het bijwonen van de begrafenis bij een programma, waarin de Rector, die gewoonlijk de steller was, des afgestorvenen levensloop kortelijk vermeldde. Na de begrafenis trad een ambtgenoot op, om de verdiensten van den man, wiens lijk zoo pas aan de aarde was toevertrouwd, uitvoeriger te schetsen (zie blz. 243).

Tot het benoemen van een buitengewoon hoogleeraar werd de overheid niet altijd geleid door de voortdurende ongesteldheid van een gewoon hoogleeraar, maar ook dikwerf door de zucht om veel belovende jonge geleerden voor Friesland te behouden, en hun gelegenheid te geven om zich verder te bekwamen en te ontwikkelen, onder het vooruitzigt op bevordering.

De buitengewone professoren, die wij te Franeker ontmoeten, zijn dan ook na korteren of langeren tijd tot ordinarii opgeklommen. Wij herinneren in de theologische faculteit aan Maccovius en van der Waeijen Jr., in de regtsgeleerde aan Wissenbach, Balck en Wigeri, in de faculteit der oude talen en vrije kunsten aan Metius, Holwerda en Wubbena. Van de juristen is Laur. Banck alleen, vijftien jaren lang, extraordinarius gebleven tot aan zijn dood. Aan Parent, de la Prix, Tronchin en Lemonon, die elkander van 1650—1716 opvolgden als buitengewone hoogleeraren in de Fransche taal, is nimmer een hoogere titel verleend, terwijl men aan den Waalschen predikant Garcin, die in 1754 tot denzelfden leerstoel werd geroepen, den rang van gewoon hoogleeraar toekende.

De academiewetten, die den Senaat alleen uit gewone professoren zamenstelden, bevatten geene bepalingen over de regten en verpligtingen van de extraordinarii. Wij weten echter, dat zij zelden aan de Senaatsvergaderingen hebben deelgenomen en nimmer het rectoraat of andere waardigheden vervulden. Bij de komst van Wissenbach in 1641, werd met het oog op Holwerda, die een jaar te voren buitengewoon was benoemd, door den Senaat verstaan, „dat gelijcke ordre sal gehouden worden int staen ende sitten inter Professores extraordi-

narios als gehouden wort inter ordinarios". Van elke promotie genoten zij 54 stuivers „voor de handtschoenen en maaltijt" (*pro epulo*, ut loquuntur, *et chirotecis* [1]).

B.

Lectoren.

Docenten van lageren rang, dan buitengewone hoogleeraren, door de regeering op een landstractement aangesteld om het een of ander vak van wetenschap te onderwijzen, voerden alleen den titel van Lector of Praelector. Dien titel hebben wij althans niet ontmoet bij hen, die enkel van den Senaat verlof hadden bekomen om collegien te geven. Het regt om dien titel te voeren hing dus niet af van het *Jus publice legendi*, dat alle gegradueerden hadden, maar van de aanstelling en bezoldiging van regeeringswége.

De redenen, die tot de benoeming van een buitengewoon hoogleeraar leidden, golden doorgaans ook ten aanzien van lectoren. In de Senaatsvergaderingen en bij academische plegtigheden namen zij ambtshalve geene plaats in. Eerst in 1773 vergunde de Senaat hun zitplaatsen in de kerkbanken naast en op de lager hand van professoren, terwijl in 1790 aan een lector, nog maar „provisioneel en zonder consequentie voor anderen", toegestaan werd om vóór de rectorale oratie zich in de Senaatskamer te vervoegen en met den trein naar de kerk te gaan [2]).

Als lectoren ontmoeten wij aan onze hoogeschool: Petrus Conradi, in de theologie (1735), Jacobus Voorda (1723) en George d' Arnaud (1735) in de regten; Petrus Latané (1689) in de geneeskunde, Arnoldus Kaldenbach (1675) in de wijsbegeerte, Johannes Sibranda (1693) en Lambertus Bos (1697) in het Grieksch, Johannes Schrader (1744) in de geschiedenis en welsprekendheid, Willem Loré (1707) en Nicolaas Ypey (1743) in de mathesis, Jacobus Pierson Tholen (1788) in de mathesis en krijgsbouwkunde, Feijo Udo Winter (1755) in de chemie en materies medica, en Adolf Ypey in de botanie (1772), in de medicina legalis (1776) en in de anatomie (1779).

[1]) *Acta et Decr.* A. 119; *Diar.* II, 343; III, 358.

[2]) *A. S.* 5 *Junij* 1773, 6 *Junij* 1790.

Kaldenbach en Sibranda uitgezonderd, zijn zij allen tot den rang van buitengewoon of gewoon hoogleeraar opgeklommen. Berigten over hunnen levensloop en hunnen wetenschappelijken arbeid vindt de lezer in het tweede deel van ons werk.

Na de reforme van 1797 treffen wij geene lectoren in wetenschappelijke vakken aan. Daarentegen werd die titel toen verleend aan den onderwijzer in de teekenkunst, gelijk wij beneden zullen zien.

C.

Privaat-docenten.

Zonder daartoe verlof te hebben bekomen van Rector en assessoren, mogt niemand, ten zij hij van landswege was aangesteld, eenig onderwijs geven, zelfs niet om zich te oefenen (*Leges* art. 14).

Wij vinden dan ook voorbeelden, dat, met het oog op die bepaling, aan studenten en doctoren het geven van onderwijs verboden of het daartoe gevraagde verlof geweigerd werd. Nadat toch de Senaat reeds in 1589 had besloten om het houden van private voorlezingen en oefeningen door studenten te verbieden, totdat zij overeenkomstig de Wet vergunning zouden hebben verkregen, werd aan Nicolaus Hydropolitanus het geven van een *collegium Graecum* geweigerd, terwijl Nicolaus Amama, die een bekwaam leerling was van Joh. Phocylides Holwerda, doch vele ondeugende streken uitvoerde, zich met het verlies van de academische privilegien bedreigd zag, wanneer hij zijn *collegium privatum logicum* niet opgaf. In het midden van de vorige eeuw ontmoeten wij Dr. Bosma voor den Senaat, om verlof te vragen tot het geven van huisonderwijs in *de philosophie*, waartoe hij als Doctor meende geregtigd te zijn. De hoogleeraren weigerden niettemin zijn verzoek en verstonden, „dat hij verder moet 'supersederen collegien te houden" [1]). Ook klaagde prof. Pierson Tholen eens, dat de student van der Werf huisonderwijs gaf aan studenten, die niet op des hoogleeraars collegien kwamen.

Wij zien dus, dat zoogenaamde repetitors zelfs niet geduld werden,

[1]) *Acta et Decr.* A. 7; *A. S.* 8 *Jan.* 1649 (*Diar.* I, 46), 28 *Nov.* 1650 (*Ibid.* 77), 7 *Oct.* 1749 (*Diar.* IV, 188).

zonder vergunning te hebben bekomen. Daarentegen hebben de volgende academieburgers met verlof van den Senaat privaat onderwijs gegeven:

Meinardus Scheltonis, die den 28 April 1586 werd ingeschreven als *Philos. Stud. ex agro Emdano,* gaf in 1589 *lectiones erotema-dialecticas.* Hij mogt dit echter niet doen op uren, die reeds door professoren in beslag waren genomen. Ook verpligtte de Senaat hem, om op nieuw verlof te vragen, wanneer hij het door hem gebezigde handboek zou hebben afgehandeld. Wij meenen het er voor te mogen houden, dat deze docent het oog gevestigd hield op den leerstoel in de dialectica, welken de Staten destijds wilden oprigten [1]).

Johannes Joachim à Leiningen, van Heidelberg, den 6 Nov. 1604 als student in de regten ingeschreven, trad spoedig als privaat-docent op, blijkens het *Collegium Institutionum Imperialium, sive quaestiones miscellae eaeque controversae et difficiles, in Illustri ac Inclyta Acad. Frisiorum quae Franagrii est, partim publice, partim privatim disputatae, ex Decreto & Authoritate Ampl. ejusdem Academiae Senatus, praeside Joanne Joachimo à Leiningen. I. V. Studioso.* Fran. 1605 (335 blz.). Dit werk bevat 18 disputen. Als respondenten treffen wij er in aan Joannes Epinus Huningha (later hoogleeraar te Groningen), *Frisius*, Mathias Franckena, *Frisius*, Everh. Poitou, *Arnh. Geldrus*, David Brandt, *Erfordensis*, Lucas Guedman, *Sicamber*, Georgius Croes, *Mindensis*, Arnoldus Ruitenbusch, *Campensis*, Arnoldus Bredael, *Steenvicensis*, Theod. Walraven, *Horna-Batavus*, Joannes Walraven, *Horna-Batavus*, en Lucas à Jarghes, Junior, *Steenvicensis Transis.*

De drukker Aeg. Radaeus laat ter inlichting voorafgaan, dat de schrijver zijn arbeid reeds in het vorige jaar op verzoek van studenten had willen uitgeven, maar door eene langdurige ziekte in zijn voornemen verhinderd was geworden. Daarom gaf hij, Radaeus, het werk, welks titel het jaartal 1605 draagt, in Mei 1606 uit. Van Leiningen was derhalve reeds vertrokken of overleden.

Franciscus Meyvaert, van Gent, later hoogleeraar in de logica en physica te Groningen, werd den 1 Augustus 1607 student te Franeker, waar hij, tum publice discendo tum privatim docendo, zeer de aandacht trok en loffelijke testimonia kreeg van den Senaat en in het bijzonder van Sibr. Lubbertus [2]).

---

1) *A. S.* 1 *Nov.* 1589 (*Acta et Decr.* A, 7), vgl. met de *S. R.* 12 *Mei* 1589 (Zie boven blz. 28).

2) *Effig. et vitae Profess. Acad. Groning.* p. 83.

Frederik Stellingwerff, den 27 Mei 1606 als *Jur. Stud.* ingeschreven, was de schrijver van eene *De constitutione Logices disputatio scholastica. Ad Reverendum virum magnum illum Gellivm Hillama, in Magno Frisiae Consilio Senatorem.* Franeq. excud. *Rombertus Doyema*, 1610. Aan het slot lezen wij, dat hij toen twee jaren geleden, te Franeker een privaat-collegie heeft gegeven, en dit werkje als eene vrucht van zijn onderwijs ter perse gaf, op aansporing van zijn boezemvriend David Gorlaeus.

Moedig bestreed onze Stellingwerf de Peripatetici, die met Keckermann's handboeken ook tot Franeker waren doorgedrongen [1]).

In de jaren 1616 en 1617 ontmoeten wij hem weder als Juris-Consultus en conrector te Bolsward, waar hij zich onderscheidde door een *Polityck Discours, nopende den Staet van Frieslandt, waarinne bethoont wort, dat het selve Landt voor geen slechte Heerlijcheyt, ghenomen voor een Leengoet ende minder als een Graefschap, oyt heeft behooren geacht te worden*, enz. (Fran. 1617). Stellingwerff overleed als rector te Sneek, waar hij de voorganger was van Petrus Moll [2]).

Johannes Anthonius Cluto, van Embden, den 30 Sept. 1620 te Leiden, den 24 Aug. 1623 te Franeker ingeschreven, promoveerde den 11 Mei 1633 onder Maccovius in de theologie. Of hij die tien jaren altoos te Franeker heeft gesleten, kunnen wij niet beslissen. In October 1633 keerde hij, na eene korte afwezigheid, naar Franeker terug, zooals hij aan een zoon van Joh. Saeckma schreef, „pour

---

[1]) In de Epistola Dedicatoria laat hij zich over de volgelingen van Aristoteles o. a. dus uit: Pudet enim me infoelicis ejus ac servilis aevi, quo nemo fere adversus Sapientiae ne dicam, an fumosarum opinionum Pontificem illum hiscere fuerit ausus: Quasi vero tam sancta, tamque inviolabilis ejus fuerit auctoritas, vt omnes scintillantes jam, necdum tamen exardescentes contradictionum fomites suo splendore quasi oppresserit. Nimirum haec est sacra illa anchora, hoc exoptatum illud littus, ad quod argumentorum pondere obrutis tandem deveniendum judicarunt, atque etiamnum ii, qui impurioris doctrinae faecem olent, insulse appellunt. Si quis hoc scutum ipsis è manibus extorquere conatur, principia negat, et omni antiquitate vult videri doctior. Tantum abest, ut Scholasticis istis patribus calculum apponam, qui de re ipsa parum solliciti in hoc sunt toti, ut quid Aristoteles senserit, quidve hujus ferat textus unice inquirant. Stupidum hunc Philosophiae Papismum merito execramur. Quid enim hinc nisi miserrimum servitutis pullularet jugum? Scilicet hoc est illud: Rebus relictis conserescere in verbis, quanquam et illi vel hoc potissimum nomine mirum in modum sibi placent, quod medullam rei missis verborum phaleris exosculentur.

[2]) Vgl. Vriemoet, p. 399. Brieven van hem aan prof. H. Rhala vindt men in het Arch. *Gabbema*, Pakket N.

m'exercer publiquement en vostre Academie a fin de me faire cognoistre". De vergunning om als privaat-docent op te treden, werd hem door den Senaat niet geweigerd. Zesenveertig disputatien, onder den titel *Ideae S. Theologiae* (Fran. 1636, ed. 2*a* 1656), herinneren aan zijne werkzaamheid te midden van de academiejeugd.

Cluto stond zoowel bij de professoren als bij de studenten hoog aangeschreven, want prof. Men. Winsemius betoogde den 11 Julij 1636 in een brief aan Saeckma, hoe noodzakelijk het was om een lector of vicarius Maccovii te benoemen, en wees daarbij op de disputatien, die reeds drie jaren lang door Cluto met vrucht waren geleid. Gelijktijdig verlangden ook de studenten zijne bevordering tot Theol. Professor, met dit gunstig gevolg, dat de Staten hem nog vóór het einde des jaars tot extraordinarius benoemden, op een tractement van *f* 400. Omstreeks denzelfden tijd schijnt Cluto eene meer aannemelijke betrekking in zijne vaderstad Emden te hebben gekregen. Wij vonden althans geen bewijs, dat hij ooit als buitgewoon hoogleeraar werkzaam is geweest, doch ontmoeten hem in 1638 weder te Emden, waar hij in dat jaar, „modeste atque summa lenitate", tegen den Lutherschen Superintendent Michaël Walther een werkje schreef in het Duitsch over de Avondmaalsleer. Cluto werd, volgens Meiners, later lid van den Raad te Emden [1]).

Laurentius Banck, van Norköping, in Zweden, den 20 Febr. 1641 als Jur. Stud. ingeschreven, kreeg den 27 Nov. v. d. j., ondersteund door de hoogleeraren Verhel en Holwerda, vergunning om private collegien te geven over de philosophie en de logica. Wij treffen hem later aan als buitengewoon hoogleeraar in de regten.

Johannes Greidanus, L. A. M. Philos. et Med. Dr. te Franeker, gaf in 1658 te kennen »hoe dat hij, na eenige jaren de studerende jeucht in de philosophie int privé geonderwesen te hebben, van deselfde jeucht gebeden om bij dese gelegenheit mede sijne publijcke lectiones ende disputationes te mogen aenhoren en genieten, waer bij mede coomt sijne als aengeboren lust omme sulcks mogen te verrichten". Daarom verzocht hij als doctor openbare lessen en disputen te mogen houden in de philosophie. Den 7 Januarij 1658 werd zijn verzoek ingewilligd op de voorwaarde, dat hij geene vreemde nieuwigheden

1) Vriemoet, p. 329; J. F. Bertram, *Parerga Ostfrisica*, Bremae 1735, p. 164, 165; Ed. Meiners, *Oostvr. Kerkel. Gesch.* Gron. 1739, II, 46 ; Coll. *van Br.* n°. 154, 197, 198, 199, 212; *S. R.* 16 *Dec.* 1636. De aangehaalde disputatien van Cluto zijn ons van nabij niet bekend geworden

mogt leeren [1]). Twee jaren later zag Greidanus zich tot hoogleeraar bevorderd, in de plaats van prof. Chr. Munsterus.

Jacobus Rhenferd, rector van de Latijnsche scholen te Franeker, verkreeg in 1678 vergunning om collegien te geven in de Oostersche talen, bijzonder in het Hebreeuwsch [2]). In 1682 beklom hij den katheder als gewoon hoogleeraar in die talen, zoodat wij hem, evenals de beide vorigen, Banck en Greidanus, in het tweede deel van onzen arbeid uitvoeriger zullen behandelen.

Meer privaat-docenten troffen wij niet aan. Daar de besluiten, waarbij aan van Leiningen, Meyvaert, Stellingwerf en Cluto vergunning werd verleend, niet in de *Acta* zijn geboekt, mag men veilig aannemen, dat meer studenten en doctoren als privaat-docenten werkzaam zijn geweest, dan ons is gebleken. Maar ook dan nog was hun aantal te gering, dan dat wij hun in 't algemeen een beduidenden invloed op het onderwijs durven toekennen.

Uit de bovenstaande berigten blijkt duidelijk, dat wij onder privaat-docenten die studenten en doctoren verstaan, welke met verlof van den Senaat voor eigen rekening, en dus zonder bezoldiging van den lande, werkzaam zijn geweest.

D.

Onderwijzers in levende talen en fraaije kunsten.

Door onderwijzers in nieuwe talen, in de teekenkunst en de muziek, door dans- en schermmeesters, van welke de meesten van landswege aan de hoogeschool waren verbonden, werd aan de academieburgers doorgaans voldoende gelegenheid gegeven om zich veelzijdig te kunnen ontwikkelen en beschaven. Van die onderwijzers is ons het volgende gebleken:

I. *Onderwijzers in levende talen.*

Mr. Peter Somwell, op 1 Jan. 1595 tot fransche meester te Groningen aangesteld, vestigde zich nog geene drie maanden later, te Franeker [3]).

Louis Parent, een Parijzenaar, had al gedurende eenigen tijd de Fransche, Italiaansche en Spaansche talen onderwezen, toen hem in 1649 van landswege een klein tractement werd verleend. In het

[1]) *Acta et Decr.* B. 147, 148. [2]) *A. S.* 4 *Apr.* 1678. [3]) *Gron. archief. Regist.* 1595, nr. 83.

volgende jaar kreeg hij den rang van buitengewoon hoogleeraar, welken titel zijne opvolgers, de la Prix, Tronchin en Lemonon, eveneens hebben gevoerd, gelijk wij weten.

Prof. Banck gaf sedert 1657 openbare, doch nadat Parent zich daartegen had verzet, private collegien in het Italiaansch.

Met vergunning van den Senaat, gaf de Candidaat Nicolaus Vedelius, later Waalsch predikant te 's Hertogenbosch, sedert 1663 private collegien in de Fransche taal [1]).

Paterne Dieu, dit la Boutonnière, een Fransch soldaat, onderwond zich zelfs studenten te onderwijzen en de lessen van Tronchin in minachting te brengen, als zoude die geen goed Fransch verstaan, Naar Tronchin's beweren, wist Boutonnière echter niets van de Fransche ortographie. De hulp der Gedeputeerden werd tegen hem ingeroepen, met het gevolg dat den Franschman verboden werd om Tronchin „door t' houden van collegien enige indracht in sijn professie te doen, maer allene met private institutien" zich te bemoeijen, namelijk „bij de huijsen omgaende, en dat maer een voor een, sonder meerdere te gelyck te onderwijsen" [2]).

Met algemeene stemmen gaf de Senaat in 1683 vergunning aan Franciscus Casparus Colsonius, te Oosterhout, tot het houden van private collegien in de Italiaansche en Fransche talen [3]).

Na den dood van prof. Lemonon, in 1716, tot aan het optreden van Garcin, in 1754, zijn er geene onderwijzers in de nieuwe talen geweest, die den titel van hoogleeraar droegen.

Pieter Romar was daarentegen, althans sedert 1737, op een tractement van ƒ400, academisch-onderwijzer in de Fransche en andere talen. Hij was verpligt de studenten bij hen aan huis te onderrigten voor ƒ2 in de maand, de maand op 20 lessen gerekend; daarentegen moesten zij, die dit onderwijs kosteloos genoten, aan zijn huis komen [4]). Daar Garcin inmiddels tot hoogleeraar was aangesteld, is de plaats van Romar, die den 1 Jan. 1762 overleed, onvervuld gelaten [5]).

---

1) *Diar.* I, 187, 291; Vriemoet, p. 332. 2) *R. G.* 7 *Febr.* 1677, 22 *Febr.* 1678.

3) *Diar.* III, 13. 4) *R. G.* 9 *Aug.* 1737, 4 *Aug.* 1741; *Miss. v. d. Senaat*, 2 *Jan.* 1762.

5) De burgerij, groote behoefte hebbende aan eene gelegenheid, om hare kinderen in het Fransch te laten onderwijzen, bevorderde in 1760 of 1761 de overkomst van Mr. Aubert, een gewezen kantoorbediende te Amsterdam, die, tegen den zin zijner schoonmoeder gehuwd, met een winkeltje te Leeuwarden, den kost zocht. Na het voordeel van de vrije burse verkregen te hebben, vestigde Mr. Aubert zich daarop te Franeker, in een der beste huizen van de stad, als Fransche kinderschoolhouder! *Cod. Apogr.* A, 206.

Naast Romar en prof. Garcin benoemde men in 1754 ook nog een taalmeester voor het Engelsch in Philippe Dorreé. Na zijn dood in 1781 is deze post, overeenkomstig de Menage van 1774, eveneens onvervuld gebleven, ter besparing van eene jaarwedde van ƒ 250 [1].

Overeenkomstig denzelfden bezuinigings-maatregel, verviel met den dood van prof. Garcin tevens het gewoon hoogleeraarsambt in de Fransche taal. In stede hiervan zou een leermeester worden aangesteld op een tractement van ƒ 300. De keuze der repraesentanten viel op J. B. de St. Laurent, Fransche kostschoolhouder te Leeuwarden, een grijsaard, die »agt en twintig jaaren het vaderland houw en getrouw gedient heeft, en voornamentlijk agtien jaaren in de provintie van Friesland." Deze aanstelling was eene uitkomst voor den man, die kortelings broodeloos was geworden door de opheffing van zijne betrekking. Hij moest te Franeker wonen, en vier maal in de week kosteloos onderwijs geven aan de gestipendieerde studenten, telkens gedurende twee uren; in het eerste uur aan de jongelingen, die de Latijnsche taal wel, in het tweede aan hen, die het Latijn niet verstonden. Aan de overige studenten, die zijn onderwijs verlangden, mogt hij private lessen geven aan hunne huizen, tegen vier stuivers voor elke les. Hem werd mede vergund om burgers te onderwijzen, en ten zijnen huize eene kostschool te houden, mits zijne lessen ten dienste der academie daardoor niet werden benadeeld [2].

Dat hij tot algemeen genoegen werkzaam was, bewijst de omstandigheid, dat hem in 1801 de titel van lector is verleend.

Met ingang van 1 Jan. 1805 is de St. Laurent gepensioneerd. Zijn opvolger was de Doopsgezinde predikant B. Cremer, die tot aan de opheffing der hoogeschool dien post heeft waargenomen, voor eene bezoldiging van ƒ 300, welke na den dood van de St. Laurent in 1807 tot ƒ 500 verhoogd was.

Van de niet-gestipendieerde studenten kon hij jaarlijks ƒ 15 collegiegeld vorderen, mits hen vier dagen in de week een vol uur onderwijzende. Het salaris voor privaatlessen aan studenten werd door Curatoren op 5 stuivers bepaald. Zonder bekomen verlof mogt hij zijn onderwijs niet doen strekken, dan ten behoeve van leden der academie of hunne kinderen; evenmin was het hem geoorloofd, zonder toestemming van Curatoren, de Engelsche of Hoogduitsche

1) *R. G.* 20 *Mei* 1754, 22 *Febr.* 1762, *Miss. van den Senaat* 16 *Febr.* 1781.

2) *Instructie van* 8 *Mei* 1798, in het *Resolutieboek* van Curatoren.

talen te doceren, „daar zijne radicale bestemming is gewijd aan de Fransche taal" [1]).

Ter bezoldiging van een leeraar in de levende talen aan het athenaeum stelde de regeering slechts ƒ300 beschikbaar. In 1816 bood een zekere H. Kerbert zich daarvoor aan, maar ook even spoedig trok hij zich terug, ofschoon men hem reeds ter benoeming had voorgedragen.

Met 1° Januarij 1829 gelukte het eerst een kundig paedagoog te verkrijgen in den heer J. H. Behrns, onderwijzer in de Nederduitsche, Fransche en Engelsche talen, en de mathematische wetenschappen, aan de Latijnsche school te Oldenzaal.

In het herhaald verzoek van dezen docent, om ook de Nederlandsche taal- en letterkunde te mogen onderwijzen, *met bevoegdheid tot het afgeven van testimonia*, is de regeering niet getreden, ofschoon de Senaat het telkens ondersteunde. Evenmin was zij geneigd daarvoor een katheder op te rigten, daar prof. de Greve grootendeels in de aangegeven behoefte voorzag, door een vrijwillig collegie [2]).

De sobere bezoldiging van den heer Behrns werd weldra verbeterd door eene jaarlijksche gratificatie van ƒ200, welke hem werd toegestaan van af 1835 tot 1840, het jaar waarin hij tevens Schoolopziener is geworden. Deze verdienstelijke man is thans Inspecteur van het lager onderwijs in Friesland.

II. *Onderwijzers in de teekenkunst.*

In 1744 gaven de Curatoren aan Gedep. Staten te kennen, dat het voor de academie nuttig zou zijn, wanneer op een behoorlijk tractement een deskundige werd aangesteld, om de studerende jeugd, voornamelijk de leerlingen in de wiskunde, onderrigt in het teekenen te geven. Op hunne aanbeveling is zonder aarzelen Pieter Idzerdts Portier benoemd tot Landschaps teekenmeester aan de academie, op eene jaarwedde van ƒ150. Hij was gehouden daarvoor, des verlangd, alle alumni, ook de kadets en onderofficieren van de militie, kosteloos te onderwijzen [3]).

Portier was eerst tegelschilder te Franeker. Aan zijne bekwaamheid in het teekenen van zee- en landgezigten, ook van kaarten voor den waterstaat, had hij zijne benoeming te danken. Den 29 April 1781 is hij op hoogen leeftijd aan de hoogeschool ontvallen [4]).

---

[1]) *Instructie* (*Not. Curatt.* 3 *Sept.* 1805). [2]) *A. S.* 6 *Oct.* 1832, 17 *Jan.* 1835.

[3]) *R. G.* 2 *Maart* 1744.

[4]) Zie over hem W. Eekhoff, *Gesch. der kunst in Friesland*, achter *De stedelijke kunstverzameling van Leeuwarden.* Leeuw. 1875, blz. 309, 310.

Ofschoon de betrekking van teekenmeester in 1774 op een tractement van ƒ200 gehandhaafd was, schijnt er toch geene benoeming geschied te zijn vóór dat H. Hollander, koster van de groote kerk, na overlegging zijner proeven van bekwaamheid, in 1790 werd aangesteld.

Was bij Resol. der Repraesentanten van 7 Mei 1796 het teekenmeesterschap wederom ter bezuiniging opgeheven, ter uitvoering van het Plan van reforme van 1797, volgde in 1798 de benoeming van Willem Bartel van der Kooi tot lector in de teekenkunst. Een tractement van ƒ400, benevens ƒ100 tot aankoop van modellen, werden ter zijner beschikking gesteld, terwijl een der vertrekken voor de chemie voor het teekenonderwijs werd ingerigt. Bovendien stond men hem toe een collegiegeld van ƒ18 te mogen vorderen [1].

Om een juist oordeel over dezen tak van onderwijs te kunnen vellen, leze men een rapport van Curatoren aan den Agent voor de Nationale Opvoeding van 1799, houdende:

„Eene merkelijke verandering echter, en zo wij meenen, verbetering heeft er plaats in het onderwijs der Tekenkunde, tot hetwelk men van te voren meesttijds iemand gebruikte, zeer weinig ervaren in de konst, en vooral niet in dat gedeelte van dezelve, waardoor hij wezenlijk nut aan eene Academie konde stichten. Van hier ook, dat weinige studenten van dit onderwijs gebruik maakten, en men zulk eenen meester met recht kon beschouwen, als gene verdere relatie tot de Academie hebbende, dan dat hij jaarlijks zijn Tractament als Tekenmeester uit 's Lands kas genoot, en van andere aan de Academie verknochte emolumenten profiteerde.

Geheel anders is het hiermede thans gelegen. Door het aanstellen van een Praelector in de Tekenkunde wordt dit onderwijs meer bepaaldelijk aan de Academie verbonden, en de studerende krijgt gelegenheid, om door het bijwoonen der Tekenkundige collegien zich zo wel met het Theoretische der konst bekend te maaken, en daarvan eene grondige kennis te erlangen, als om het practikale van dezelve naar vaste grondregels te leeren uitoefenen. Zo heeft dan de burger van der Kooi, het nadeelige inziende van een onderwijs, waarbij den leerling op een louter praktikale wijze de modellen ter naarvolging worden voorgesteld, en men vervolgens het gecopieerde corrigeert, zonder zich moeite te geven, om de regels, naar welke zulks moet geschieden, bepaaldelijk voor te dragen — zijn onderwijs zodanig geregeld, dat door beredeneerde lessen de regels worden aan de hand gegeven, welke de konst heeft

[1] *Not. Curatt.* 4, 9, *Sept.* 1798.

tot afbeelding der zichtbare voorwerpen, als mede, dat niet alleen de nagemaakte voorwerpen worden gecorrigeerd, maar ook het schoone der konst op zijn tijd wordt aangetoond, zodanig, dat de leerling de konst zo wel oordeelkundig leert verstaan, als met de hand te werken. Het onderwijs komt hoofdzakelijk hierop neder, dat in de eerste plaats wordt verhandeld, wat in acht dient genomen te worden, en hoe men moet te werk gaan, om een gegeven voorwerp af te tekenen, en vervolgens, om dienovereenkomstig zulks in daadelijke uitoefening te brengen. En dewijl de bekwaamheid om de schoonheden der Natuur uit te kiezen, eene kennis van die schoonheden vooronderstelt, zo wordt in de tweede plaats aangetoond, waarin de schoonheid bestaat, en wat de gedaantelijke, wat de Tekenkundige schoonheid is. De modellen, welke ter bestudering en naarvolging worden voorgesteld, zijn gekozen uit de overblijvsels der Grieksche Beeldkonst, als zijnde de werkmeesters van dezelve, naar oordeel van den burger van der Kooi, het gelukkigst geslaagd in de schoonheden der Natuur uit te kiezen, en door het vermogen der Tekenkonst te zamen te voegen. Van dit onderwijs profiteren reeds 26 studerende jongelingen, en gelijk voor allen, zo is hetzelve in 't bijzonder nuttig voor hen, die in de medicijnen studeren" [1]).

Hoe nuttig van der Kooi werkzaam was, bleek ons voorts uit het jaarverslag der Curatoren van 1805, waarin voorkomt, dat de lector zeer wel voldaan was over het gedrag en de vorderingen van zijne leerlingen, bijzonder van die, welke de teekenkunst tot eene hoofdbezigheid stelden. Het getal der laatsten was, tot zijn genoegen, aanmerkelijk toegenomen. Intusschen wenschte hij, dat de inrigting kon worden gebragt op den voet der teekenacademien op andere plaatsen, ten einde ook meer gevorderden, bij wijze van openbaar onderwijs, te Franeker gelegenheid mogten hebben tot verdere oefeningen, iets wat in Friesland ten eenenmale ontbrak.

Aan loffelijken ijver ontbrak het dus den verdienstelijken man niet, die door de opheffing der academie in 1811 zijne betrekking zag vernietigd. Hij vestigde zich daarna te Leeuwarden, waar hij als portretschilder zich een grooten naam maakte. In 1836 overleed hij, 68 jaren oud [2]).

Aan het athenaeum was, sedert 1 Oct. 1816, een zekere H. Fock de eerste lector in de teekenkunde, welke post ook toen, even als

[1]) *Miss. van Curatt.* 15 *Maart* 1799.

[2]) Meer over hem vindt men o. a. bij Eekhoff, *a. w.* blz. 316.

vroeger, met *f* 400, en *f* 100 voor schoolbehoeften, uit de staatskas werd bezoldigd. Deze Fock kwam, op eene hem niet vereerende wijze, in aanraking met de ambtenaren van justitie te Leeuwarden, weshalve de Curatoren zijne aanstelling ten jare 1821 introkken.

Gelukkiger keuze deden zij daarop in Eelke Jelles Eelkama, een Leeuwarder (geb. 1788), die in het doofstommen-instituut te Groningen opgevoed en aan de academie Minerva aldaar in de teeken- en schilderkunst onderwezen was. Door eene teekening naar het levend model had hij de medaille en den hoogsten prijs aan deze inrigting behaald. Na groote vorderingen in het teekenen naar pleisterbeelden te hebben gemaakt, heeft hij, door de mildheid des Konings, zich te Parijs verder mogen bekwamen. Meer bepaald legde hij zich toe op het bloem- en fruitschilderen. Te Franeker, waar hij zich vóór zijn vertrek naar Parijs ophield, had hij een gunstigen naam achtergelaten. Ter zijner aanbeveling wees hij er op, hoe hij aan de studenten in de botanie het afbeelden van planten en gewassen konde leeren, terwijl hij mede in staat was het hoofdzakelijk onderrigt te geven in de bouworden en in de grondregelen van de doorzigtkunde.

Zijne benoeming belette echter niet, dat hij te Leeuwarden mogt blijven wonen. Volgens zijne instructie was Eelkama verpligt wekelijks ten minste twee dagen de studenten ten dienste te staan, én bij hen aan huis, én in het locaal voor de teekenschool. Vooral moest hij de jeugd aansporen tot het teekenen van beelden, en daarin, zooveel doenlijk naar het antiek model, in het groot, met wit en zwart krijt, onderwijs geven, ten einde het licht en bruin te doen verstaan en bij zijnen leerlingen den besten smaak aan te kweeken. Het onderwijs in de regels der doorzigtkunde en bouwkunde werd hem tevens opgelegd, met de vergunning nogthans om ook lessen te geven aan jongelieden, die geene studenten waren. Voorts zouden de studenten, die de meeste vorderingen maakten, door geschikte prijzen worden aangemoedigd [1]).

Daar het aantal studenten in die dagen gering was, moest dit ook wel het geval zijn met dat der leerlingen van Eelkama. Op den duur kostte het heen- en terugreizen hem ook te veel moeite en tijdverlies, in evenredigheid van het voordeel daaraan verbonden. Daarom verzocht hij in 1829 zijn ontslag, onder opgave, dat gemiddeld slechts tien studenten, tegen een honorarium van *f* 10 in het jaar, van zijn on-

---

[1]) Request van Eelkama met advies van Curatoren, dd. 31 Aug. en *Instructie* van 8 Sept. 1821. *Arch. van Curatt.*

derwijs gebruik hadden gemaakt, 'twelk gevoegd bij zijne vaste jaarwedde hem een inkomen van ƒ 500 gaf [1]).

Zijn opvolger was Tjeerd Eernstman, een leerling van van der Kooi, geboren te Leeuwarden in 1801. Even als Eelkema, ging hij wekelijks van Leeuwarden naar Franeker om les te geven. Ook na de opheffing van het athenaeum bleef hij zich aan de kunst wijden in zijne geboorteplaats, die hem nog heden ten dage onder hare hoogbejaarde burgers mag tellen.

De hulpmiddelen, in het locaal voor de teekenkunst, ten dienste van het onderwijs voorhanden en voornamelijk door van der Kooi en Eelkama aangekocht, waren niet onbelangrijk. Volgens een inventaris door den laatste in 1822 opgemaakt, bestonden zij uit 152 nummers aan teekenboeken, teekeningen, schetsen, enz., en 157 stuks pleisterwerk, n.l. beelden en basrelieven.

III. *Muziekonderwijzers.*

Het Land heeft gezorgd, dat de academiejeugd zich „in alle behoorlycke vrije consten" kan oefenen, doch aan het onderwijs in de muziek is tot nogtoe niets te koste gelegd, zoo spraken de Curatoren in 1685 tot de Gedeputeerden. Aanleiding hiertoe gaf de gelegenheid om „een seer bequaem persoon, van seer goeden familie en qualiteyten" als muziekonderwijzer aan de academie te kunnen verbinden, namelijk Johan Louis van der Haer die gelijktijdig door hen aanbevolen werd. Bereidvaardig stonden de Gedep. Staten het verzoek toe, door dezen man aan te stellen tot „ordinaris musicant op s' Landts Academie tot Franeker, des, dat hij hem metter woon tot Franeker sal moeten begeven ende sich altijt gereet holden ten dienste van de studerende jeught aldaer ende Lijeffhebbers van de musijcke, waer voor hem toegelecht wort jaerlijcx een tractement van twee ruiters appoincteerde paijen" [2]).

Van dezen van der Haer en zijn onderwijs is ons overigens niets gebleken; evenmin of hij ook door anderen is opgevolgd. Dit laatste meenen wij te mogen betwijfelen, vermits daaromtrent in de archieven van Curatoren en van den Senaat niets wordt gevonden.

[1]) Bij zijne doofstomheid ook nog blind geworden, overleed Eelkama in 1839. Hij heeft eene *Handleiding tot de kennis en beoefening der Teeken- en Schilderkunst, gedeeltelijk gevolgd naar L. Libert.* Leeuw. 1836, in het licht gegeven. Zie over zijne groote verdiensten Eekhoff, *a. w.* blz. 319, 320.

[2]) *G. R.* 18 *Junij* 1685.

Wij kunnen alleen nog mededeelen, dat de stadsschoolmeester en organist A. Hempenius in 1798, op een tractement van ƒ250, belast werd met het onderwijs in 't schrijven, zingen en pianospel, ten behoeve van de jongelingen, die, volgens de nieuwe inrigting der academie van 1797, tot schoolmeesters werden gevormd [1]).

Ten jare 1816 zagen de Curatoren zich door den Koning gemagtigd om een muziekmeester aan het athenaeum te benoemen, wederom op ƒ250 tractement.

De eerst aangestelde was J. F. Wedemeijer, te Leeuwarden, wiens gedrag van dien aard is geweest, dat zijne aanstelling in 1819 werd ingetrokken.

F. van Bree, Jr., die hem met 1° Nov. 1819 opvolgde, bedankte reeds met 1 Oct. 1820, waarna hij vervangen is door J. H. Leurs.

IV. *Dansmeesters.*

De eerste die ons voorkwam was Jan Baptista, dansmeester aan het stadhouderlijk Hof te Leeuwarden. Op voorstel van Curatoren, droegen de Gedep. Staten hem op, „om sich tot gerijff ende commoditeyt van de studenten drie mael 's weecx op t' minste tot Franeker te sullen laten vinden ende ophouden, — waervoor hem wort toegeleyt twee ruyters appoincteerde plaetsen," welke belooning in 1693 op ƒ150 is gebragt [2]). Na hem ontmoet men van 1722—1740 J. P. Toussaint,

[1]) Instructie van Hempenius; *Resol. Curatt.* 9 *Aug.* 1798. Hij was in 1785 tot academieorganist benoemd. In zijn daartoe strekkend verzoekschrift gaf hij op, voornamelijk zijn werk te maken van de muziek en daarin dagelijks, ook van tijd tot tijd aan vele studenten les te geven. *Commissieboek*, nr. 594. Hij overleed 1 Mei 1811.

[2]) *G. R.* 16 *Dec.* 1682; 6 *Mei* 1693. De aanstelling van een dansmeester aan de academie verwekte ergernis bij sommige stijve predikanten, zoodat daarover zelfs eene even bittere als vermakelijke pennestrijd ontstond. Prof. U. Huber nam het dansonderwijs, als eene zaak van beschaving, tevens strekkende tot verbetering van de houding des ligchaams, in bescherming, bij het geschrift: *Dansmeester van Franequer geheekelt ende geholpen.* Lw. 1683. Joh. van Holst, pred. te Leeuwarden schreef tegen hem de: *Missive aan een vriend*, *tegens de antwoordt op eene missive wegens een boekje*, *genaamt de Dansmeester*, onz. Lw. 1683. Ook zou Ds. Theod. Paludanus tegen Huber optreden, maar deze voorkwam hem met de *Gevoelens van eenige beroemde gereformeerde theologanten ende andere wyse mannen nopens de dans-oeffeninge.* Lw. 1683. Toen volgde van Paludanus, *Academi-Dansschool in weerwil van heur voorspraek gestoort: of beyde blauwe Boekjes tot inhuldinge van de Faculteyt der Danskunde tot Franeker — wederlegt.* Lw. 1683. Huber schreef nog eene *Wederlegginge van D. Paludanus*, *nopens het gebruik ende misbruik van de Muzyk-danssen*, Lw. 1683, terwijl van Holst inmiddels ook nog een *Tegen-bericht op het bescheydt van de heer Ulr. Huber*, *tot bescherminge van syn dansmeester van Franeker*, in het licht gaf, en

van 1740—1746, Johan Daniel Toussaint, daarna in 1746 Frederik Willem Michelet, die reeds een tractement van *f* 300 trok. Hij vertrok naar Marburg, wåar men hem tot dansmeester aan de Universiteit benoemd had. Nadat hij op eene tractementsverbetering van *f* 150 wederom te Franeker beroepen was, keerde hij in 1758 terug, waarna hij nog tien jaren hier bleef, om in 1767 of 1768 naar Alkmaar te vertrekken. Tot zijn opvolger werd benoemd Ernst Christian Nohr, van Langensalza, gewezen muzikant in dienst van den graaf van Hompesch. Hij was in 1767 te Franeker gekomen, waar hij concerten dirigeerde en studenten in de muziek onderwees. Te spoedig bleek echter, dat hij was „een seer onnut meubel voor de Universiteit, wetende volstrekt niets van de kunst van dansen, door sijn gedrag den spot van de studerende jeugd, daarbij seer arm" en in schulden [1]). Zoo had hij o. a. liefde opgevat voor eene dochter van den oud-burgemeester Andr. Salverda, die hem natuurlijk de deur wees. Nohr liet zich daardoor echter niet afschrikken, en drong, bij afwezigheid van den huisheer, op zekeren avond diens woning binnen tot voor de gesloten deur van het vertrek, waarin de bedoelde dochter des huizes zich bevond. 't Kostte heel wat moeite om den verliefden dansmeester weêr op straat te krijgen, daar hij — volgens het oordeel van den Senatus Judicialis — „wegens de onwinbare swarigheijt, welke hij in sijne uitkiesinge ontmoet, niet volkomen bij sijn sinnen schijnt te sijn" [2]). Nadat hem op zijn verzoek gaarne ontslag verleend, en hij naar zijn vaderland terug gekeerd was, is Pieter Gautier, een zoon van des Stadhouders dansmeester, ten jare 1772 in zijne plaats benoemd.

Deze bedankte in 1777, en werd opgevolgd door W. Dederiks dansmeester te Oosterhout, aan wien het gewone tractement van *f* 300 is gegeven, hoewel het bij de Menage in 1774 op *f* 200 was bepaald.

Vooraf hadden de Curatoren den Stadhouder hunne ondervinding medegedeeld, dat de dansmeester, te Franeker geene voldoende bezigheid vindende, dikwerf onder voorwendsel van les te geven op de

Paludanus zijne *korte bedenkingen op de gevoelens van eenige beroemde gereformeerde Theologanten*, enz. openbaar maakte. Zie G. de Wal, *de claris Frisiae Jureconsultis*, p. 280, en *System. Catalogus der provinc. bibliotheek van Friesland*, Lw. 1871, 1e, blz. 104, 105.

1) *Miss. van Curatt. aan den Stadh.* 16 *Nov.* 1771 (*Comm.* no. 287).

2) De stukken betrekkelijk deze curieuse geschiedenis bevinden zich in de Coll. *E.* op 1770. Vgl. *A. S. Jud.* 27 *Julij* 1770.

kamers, zich in de studenten-gezelschappen drong en de directeur werd van allerlei vermaken. Om dit te voorkomen, verpligtte men Dederiks bij instructie om in Leeuwarden te wonen en eene danszaal te Franeker te houden, waar hij 's Woensdags en Zaturdags les kon geven, tegen vijf stuivers in het uur. Voorts zou hij gehouden zijn aan de beide Fransche scholen en aan particulieren te Leeuwarden les te geven, voor zes stuivers [1]).

Deze regeling schijnt niet voldaan te hebben, want H. W. Gautier, dansmeester te 's Hage, die hem in 1784 opvolgde, moest weder te Franeker gevestigd zijn. Dirk Kraft, in 1789 aangesteld, was de laatste dansmeester der academie, daar bij Resol. der Repraes. van 7 Mei 1796 deze post ter bezuiniging werd opgeheven. Later was hij gedurende vele jaren dansmeester te Leeuwarden.

V. *Schermmeesters.*

In 1611 werd Pieter de Vries, meester van de vrije schermkunst, door den magistraat tot academie-schermmeester aanbevolen [2]). Ongetwijfeld werd hij ook benoemd. In het *Alb. Acad.* is den 20 Sept. 1640 immers ingeschreven Isbrandus de Vries, Franeq., *Art. Glad. Mag.*, den 14 Sept. 1642 Petrus de Vries, *Mag. artis gladiatorum*, ongetwijfeld dezelfde, die aldaar als gerecenseerd voorkomt op 30 Julij 1646, onder den naam Petrus Isbrandi, Frisius, *lanista.* Wij ontmoeten hier dus vrij zeker den vader, zoon en kleinzoon. Het feit, dat de namen der beide laatsten in het album voorkomen, bewijst, dat zij tot de academie in betrekking stonden, aan den *Sen. Jud.* onderworpen waren en de privilegien genoten. Zij zullen wel door den Senaat zijn aangesteld en geene toelage van den Lande hebben ontvangen, zooals Harmen Fedder, „drilmeester" te Leeuwarden, die van Gedep. Staten in last kreeg om, zoo dikwijls de studenten zijn dienst en onderwijs noodig mogten hebben, zich naar Franeker te begeven, waarvoor hem „een ruiters appoincteerde plaats" werd toegezegd. Twaalf jaren later werd Harmannus Fedder, toen te Franeker wonende, tot schermmeester aangesteld op *f* 100 tractement [3]). Deze was misschien een zoon van den vorigen. Hem volgden van 1713—1761 eerst zijn broeder Dirk Fedder, te Leeuwarden, en G. Fedder, daarna van 1763—1808 Gabriel Chapron, genaamd Pieter Keijser, een gewezen soldaat. Hij had een tractement van *f* 150, 't welk de Curatoren in 1773 niet

[1]) *Commissieboek*, n°. 394, 395, 404. [2]) *Fran. arch.* n°. 629.
[3]) *G. R.* 16 *Dec.* 1682, 16 *Nov.* 1694.

wilden verhoogen, omdat zijne kunde zeer gering was en hij daarom ook weinige leerlingen trok. In 1796 is zijn post, met die van den dansmeester opgeheven, maar in 1799 reeds op den vorigen voet hersteld [1]). Na zijn dood in 1808 schijnt de post van schermmeester onvervuld te zijn gelaten.

VI. *Een pikeur.*

Uit een ongeteekend stuk, vermoedelijk uit het begin der 17e eeuw, blijkt voorts, dat te Franeker door eenige liefhebbers was »aengeleijt seker Manege ofte Rijdtbaene, als mede tot noch toe onderhouden Mr. Claude de Belesme, d'welcke in de const van *voltigueren* ende *vrij-vechten* excelleert." Men verzocht tot ondersteuning dezer zaak een mild subsidie van de Staten, waarschijnlijk zonder gunstig gevolg [2]), daar ons van die inrigting overigens niets is gebleken.

---

[1]) *Commissieboek*, no. 71, 83, 290, 292. *Besl. U. B.* 17 April 1799, *A. S. Jud.* 2, 24 *Nov.* 1809.

[2]) Coll. *van Br.* nr. 6.

II.

DE CURSUS.

Om toegang te verkrijgen tot de academische lessen, moest men zich binnen 14 dagen na de aankomst te Franeker bij den Rector laten inschrijven; de aanzienlijken tegen betaling van twintig, de overigen tegen betaling van vijftien stuivers. Van arme jongelingen werd niets gevorderd. De inschrijvingsgelden werden later verhoogd tot een heelen of halven rijksdaalder, naarmate de beurs van den adspirant gesteld was.

Aan deze voorschriften hebben de Rectoren zich trouwens niet streng gehouden; integendeel, zij namen gewoonlijk binnen het minimum en maximum, „na elks redelijkheijd arbitrair". De namen van Hongaren en Duitschers slopen te dikwerf kosteloos in het album. Om dit wat tegen te gaan verpligtte men allen, die onvermogen beweerden, achter hun naam het *gratis propter paupertatem* te schrijven.

Na het candidaatsexamen moesten de academieburgers zich wederom laten inschrijven, tegen betaling van een zilveren ducaton [1]).

Bij de inschrijving was men gehouden den Rector bij handtasting gehoorzaamheid te belooven aan de wetten, wier zakelijke inhoud den jeugdigen academieburger natuurlijk vooraf door hem was voorgehouden [2]).

Opdat de Rector kon weten wie aan het forum academicum onderworpen en tot den vrijdom van belastingen geregtigd waren, werd de inschrijving telken jare, onder den naam van recensie, verpligtend gesteld. Dit kostte slechts één stuiver, later een schelling [3]).

Ter wering van veelvuldige misbruiken ten aanzien van het genot der immuniteiten van bier en wijn, schreven de Gedep. Staten in 1664

---

1) *Leges*, XXIX. *A. S.* 4 *Oct.* 1642 (*A. et D.* A, 122), *A. S.* 21 *Dec.* 1694 (*Diar.* III, 211) *A. S.* 22 *Dec.* 1742 (*Diar.* IV, 131, 139). Zie ook boven blz. 68, noot.

2) *Diar.* IV, 271, *A. Sen. Jud.* 30 *Sept.* 1788, 2 *Sept.* 1791.

3) *Leges*, XXX, *Diar.* II, 7. Die pas ingeschreven waren betaalden niets. *Diar.* III, 211.

twee recensien voor, waarbij de secretaris der academie de namen moest opteekenen, onder bijvoeging „waer van daen sy zijn, in wat faculteyt dat se studeren, ende by wien sy hare camers hebben." De tweede recensie geschiedde kosteloos [1]).

Velen lieten echter opzettelijk de inschrijving of recensie na, te dikwerf met het doel om zich aan de regtsmagt van den Senaat te onttrekken. De hiertoe betrekkelijke wetsbepalingen werden daarom meermalen bij een plakkaat in herinnering gebragt, terwijl eene boete van drie ducatons op het verzuim van recensie gesteld was; voorbeelden ontbreken zelfs niet, dat de namen der onwilligen *ut alienos ab ordine scholastico* aan den stedelijken magistraat werden opgegeven [2]).

Aan het athenaeum werd men ingeschreven voor ƒ 3 en gerecenseerd voor ƒ 1 [3]).

De toegang tot de hoogeschool stond open voor een ieder, bekwaam of niet bekwaam; alleen de gymnasiasten uit Friesland, die geheel of ten deele op s' Lands kosten zouden studeren, behoefden een testimonium van hun rector, de toestemming der scholarchen, of, zooals later bepaald werd, „deselve onse Scholieren sullen gheensins hare scholen verlaten, ten sy opentlyck daar uyt bevordert zijnde" [4]).

Toen in het begin der vorige eeuw het aantal studenten niet meer toenam, oordeelde de Senaat, op de vraag des Rectors, of hij ook hen, die weinig Latijn kenden, en wiskunde in 't Hollandsch beoefenden, in de matricula mogt opnemen, dat men hiermede niet streng moest te werk gaan, en alleen de gymnasiasten der lagere klassen weren [5]).

Was het eene straf geroijeerd te worden, enkele voorbeelden bewijzen, hoe iemands naam „op eene politique wijze" uit het album kon komen. De Senaat vond b.v. goed om den student Stephanus Bertha „wegens ongesteldheid in sijn hersenen en daardoor onbequaamheit tot de studien, uit het album academicum te eraderen." J. van Dokkum onderging

---

1) *Wetten over het recenseren, — ende over 't uyt-deylen der Immuniteyten* Leeuw. 1664; gewijzigd bij *S. R.* 9 *Nov.* dv. Zulke recensielijsten troffen wij niet meer aan.

2) *Plakkaten* van 1624 en 1728. *A. et D.* A. 72, 73, 77, 253, B, 72, *Diar.* III, 6, 7, IV 276, 277. Vgl. boven blz. 268.

3) *A. S.* 2 *Maart*, 3 *Dec.* 1816.

4) *S. R.* 18 *Mei* 1593; *G. R.* 26 *Jan.* 1626, art. 3 (*A. et D.* A. 75); *Leges sec. qvas Frisiae Ordines volunt alumnos svos omnino componi*, 12 *Mart.* 1653, art. 15 (*Statuta et Leges fundamentales*, Leov. 1748, p. 45).

5) *A. S.* 28 *Junij* 1713 (*Diar.* III, 436).

zonder vorm van proces hetzelfde lot, op grond zijner volstrekte onbekwaamheid en slechte conduite [1]).

Eenmaal ingeschreven had men het regt om de openbare collegien bij te wonen, die ieder gewoon hoogleeraar viermaal in de week (des Maandags, Dingsdags, Donderdags en Zaturdags) moest geven. Zij werden in 't academiegebouw gehouden, behalve in dagen van grooten rouw, wanneer de jongelui bij de professoren aan huis moesten komen [2]).

Eerst sedert 1625 werden de *Ordines Lectionum* voor het winter- en zomerhalfjaar gedrukt. Zij bevatten echter alleen de publieke, na 1794 — ingevolge den last van Curatoren — ook de private collegien. Slechts drie *Ordines*, die van 1629, 1631 en 1683, kwamen ons in handen [3]). Bij de inrigting van 't athenaeum werd ook door den Senaat besloten een *Ordo* te laten drukken, maar Pierson Tholen en Ens weigerden opgave van hunne collegien te doen; de eerste, omdat hij de vierde plaats, hem bij volgorde toegekend, niet verkoos in te nemen. Het besluit moest wel ingetrokken en voorts aan iederen hoogleeraar overgelaten worden, om zijne collegien aan 't zwarte bord te laten aanplakken [4]).

Rector en assessoren regelen in overleg met Gedeputeerden de collegie-uren en de vacantien, — zóó luidt art. 60 der wetten.

De eerste ons bekende regeling der vacantien is van 1601. Daarbij werden vastgesteld eene vacantie van 8 dagen in het begin van Mei, wegens de drukte van 't verhuizen; voorts eene Kersvacantie van vier, Paasch- en Pinkster vacantien van twee, eene zomervacantie van zes weken, eindelijk eene kermisvacantie in October van acht dagen. De Kers-, Paasch- en Pinkster vacantien zijn in 1626 tot de helft van dien tijd ingekort [5]). Tijdens het athenaeum bleven de vacantien —

---

1) *A. S.* 21 *Julij* 1773, 9 *Jan.* 1792 (*Diar.* IV 323, VI, 52, 53).

2) *Leges*, XI, XII, XIII, LX. *G. R.* 18 *Sept.* 1604.

3) De twee eersten in de Coll. *v. Br.*, de derde in de *Coll. Monum. Belgii Faed. per Phil. Timareten;* Amst. 1684, p. 448 sqq.

4) *A. S.* 5 *Junij*, 29 *Julij* 1817; 18 *Sept.* 1818.

5) *A. et D.* A 13, 67. Ook gold als regel: Ferias faciunt Disputationes inaugurales et promotiones. Als het in de niet verwarmde collegiekamers wegens de koude niet langer was uit te houden, mogten Rector en Assessoren naar bevind van zaken handelen. Men werd dan in strenge winters wel eens dood verlegen, want de professoren waren er doorgaands niet op ingerigt aan huis collegie te geven. Prof. Amesius schreef eens: in conventu hac de re habito, mentio a quibusdam facta est hypocaustorum in auditorijs extruendorum. Men zal dit, met een oog op de baldadige jeugd, zeker niet raadzaam geacht hebben. Coll. *v. Br.* nr. 249.

met vergunning der regeering — op den ouden voet, totdat bij K. B. 8 Sept. 1827, n°. 216, de duur van de Kers-, Paasch- en zomervacantien werd geregeld.

Een aanmerkelijk verschil tusschen de hedendaagsche en de oudere inrigting onzer vaderlandsche universiteiten is ook hierin gelegen, dat vroeger alleen gezorgd werd voor de gelegenheid tot het ontvangen van hooger wetenschappelijk onderwijs, maar dat omtrent de keuze en orde der studien geene wettelijke voorschriften werden vastgesteld. Men meende dit aan het eigen inzigt der studenten te moeten overlaten. Zoo stond het hun te Franeker dan ook vrij die collegien te houden, welke zij verkozen. Naauwelijks zal men dan ook behoeven op te merken, hoe veel stof de professoren hadden tot gegronde klagten over de verwaarloozing der propaedeutische studien. Wanneer wij Amama, in zijne *Oratio de barbarie*, de beoefening der oude talen, en der wijsbegeerte, vooral van de logica, zoo sterk hooren aanbevelen, dan houde men zich overtuigd, dat het nut daarvan te veel werd voorbij gezien. Zijn lijkredenaar Mein. Schotanus getuigde immers: Praecipue aversabatur studiosos Theologiae, illos Dei Naziraeos, qui contemtis et neglectis propaedeuticis studiis ad sacrarum literarum adyta illotis properabant pedibus.

Op de studien der alumni of 's Lands Voedsterlingen kon met vrucht eenige invloed worden uitgeoefend, omdat men hen finantieel in de magt had. Hun was het mitsdien verboden zich in de beide eerste studiejaren met de theologie, regten of medicijnen af te geven. Zij waren gehouden zich aanvankelijk uitsluitend in de Latijnsche, Grieksche en Hebreeuwsche talen, de logica en rhetorica te oefenen en alle openbare disputen bij te wonen. Van hunne vorderingen moesten zij door testimonia van de professoren in de literarische faculteit doen blijken. Was hun een vlijtig collegieloopen aanbevolen, — de professoren hadden een register van hunne »bestemde Toehoorders" te houden, en in last „de vlijtige van de Luyaerts wel te onderscheyden", en van een en ander verslag te doen aan Curatoren, zoo noodig aan de Gedeputeerde Staten. Zoo was het op 't papier, volgens de wetten van 1653. Hooren wij daarentegen uit den mond van prof. Chr. Schotanus, hoogleeraar van 1639—1671, eene klagte aan Curatoren over „d' ongeregeltheden en 't los leven der geene, die tot de h. dienst des evangeliums geeygent syn, en het meerendeels voesterlingen van 't vaderland. Dewelcke haeren tyd meest oft met onordentlyc studeren en versuymenis der philosophie en talen (vliegen willende eer se

vleugelen hebben), off in ledicheit ende drincken overbrengen, ende alsdan, naer drie ofte vier jaren loopens, dringen tot de kerckendienst, vi et commiseratione, met sulcke ongestuymicheit, die niet en is te stuiten" [1]). Den 9 Maart 1735 werd door Curatoren op nieuw bevolen, en in 1779 en 1800 wederom in herinnering gebragt, dat de alumni „de twee eerste jaren neerstigh en vlijtigh collegie zullen hebben te houden onder de professores literarum, historiarum, philosophiae et matheseos — zonder andere collegien te frequenteren". Kostte het tot den aanvang dezer eeuw zooveel moeite om de alumni bij de propaedeutica te houden, dan is de gevolgtrekking niet gewaagd, dat deze studie bij de anderen, die door geene wet gebonden waren, dikwijls verwaarloosd werd.

Op de professoren mogt ook wel eens worden toegezien, want, als daarvoor geene aanleiding had bestaan, zou het verzuim van 't geregeld collegie geven zeker niet bedreigd zijn geworden met een gulden boete voor elk niet gegeven collegie, en dan zou daarop geen toezigt bevolen zijn (zie boven, blz. 39, 225).

Daarentegen hebben wij geen spoor gevonden van de toepassing van art. 15 der wetten, houdende, dat bij elke faculteit een inspecteur zou wezen om toe te zien: ut sit assiduitas et proponantur utilia, nec longum tempus in materias inutiles collocetur.

Die dwarskijker zou zeer zeker eene moeijelijke, ja geheel onvruchtbare taak hebben gehad.

Volgens de *Ordines Lectionum* van 1629 en 1631 werden de collegien gegeven van 8 tot 11 en van 12 tot 4 uur. Het ligt dus voor de hand, dat te elf uur de tijd van 't middagmaal was.

Behalve de publieke collegien, waarvoor niets betaald werd, gaven de professoren ook private collegien, aanvankelijk *gratis*. De ondervinding, dat die juist daarom bij allen niet gewaardeerd werden en velen er verschenen alleen om door 't stichten van wanorde de leergierigen af te leiden, gaf in 1653 het besluit in de pen, om op het voorbeeld van andere academien te laten betalen „aliquid honorarii, quod labori et vacationi respondeat." Daarna ondervond men echter dikwerf, „dat de studiosi op veelerhande wyse de Heeren Professoren, hare Institutores en Doctores, in 't exhiberen van de honoraria soecken te bekorten, te defrauderen, jae geheel weigeren te betalen". Daarom werd besloten de collegiegelden in te vorderen, zoodra de

[1]) Ongedat. miss. in *de Vrije Fries*, X, 196.

studenten geteekend zouden hebben, en zulks des noods voor den Senatus Judicialis. Hoeveel voor private collegien betaald moest worden vinden wij niet vastgesteld, wel, dat „'t reguleren van de collegiegelden" in 1692 bij de Gedeputeerden commissoriaal is gemaakt. De professoren aan het athenaeum gewaagden in 1816 alleen van het oud gebruik, dat voor sommige collegien, die tweemaal 's weeks gegeven werden, *f* 9, voor anderen *f* 12, voor die, welke viermaal gehouden waren, het dubbele bedrag betaald was. Op hun voorstel heeft de regeering voor een heel collegie, viermaal in de week te houden, *f* 30, voor een half collegie *f* 15 vastgesteld [1]).

Naar de wetten (artt. 19, 20) behoorden er tweemaal in de maand *disputen* gehouden te worden, vooral in de theologie en philosophie, doch met vermijding van alle krakeel en woordentwist. Oefeningen in de uiterlijke welsprekendheid (*declamationes*) waren eveneens voorgeschreven. Zoolang de hoogleeraar, die het dispuut zou leiden, de theses of corollaria, of het onderwerp der declamatie, niet onderzocht en het „*imprimatur*" er op geschreven had, mogten deze niet ter perse worden gelegd. En men was op dit punt zoo streng, dat b.v. de exemplaren eener disputatie van Jac. Keverlingh ten vure gedoemd zijn, omdat de defendens zich verstout had prof. Arnoldus als Praeses op den titel te vermelden, buiten diens voorkennis [2]).

Die gijmnastiek des geestes was zóó gewild, dat de gelegenheid daartoe in dezer voege moest worden uitgebreid, dat men „alle maendagen acht disputatien sal mogen doen tot costen van 't Landt, mits dat het drucken van de Theses voor yder disputatie niet meer sal mogen costen als een daler, ende wat se boven een boge doen drucken, dat de respondenten t'selve uit hun eigen buidel sullen betalen" [3]).

Groote concurrentie onder de disputanten, waarbij de een soms van den ander niets afwist, omdat studenten van alle faculteiten zich op die wijze oefenden, gaf wel eens verwarring, in zoover hetzelfde uur of hetzelfde locaal door meer dan een in beslag genomen werden. Het verbod om buiten voorkennis van den Rector eene disputatie aan te plakken, „ne facultates se invicem impediant, aut horis eisdem concurrant", was dus een noodwendige maatregel tot handhaving van orde [4]). 't Onderwerp van die disputen werd in den regel ontleend aan 'tgeen kort te voren op de publieke collegien was behandeld [5]).

---

[1]) *Diar.* I, 142, 145; *R. G.* 13 *Julij* 1692; *Diar.* III 197; *A. S.* 17 *Febr.* 1816.
[2]) *Diar.* I, 138. [3]) *R. G.* 6 *Dec.* 1610. [4]) *A. el D.* A. 58. [5]) *Ibidem*, p. 61.

In zoover hebbe men ze als repetitien te beschouwen, die zeer nuttig werkten. Jammer, dat sommige professoren, vooral die in de theologie en philosophie, van dit disputeren misbruik maakten om elkanders leerstellingen of rigting te bestrijden. Veel kleingeestigs viel daarbij nu en dan op te merken. Waren er b.v. meer professoren in de philosophie, die elk een hun aangewezen deel der wetenschap doceerden, dan wilden zij niet toestaan, dat onder den een theses gedefendeerd werden, ontleend aan 't geen de andere eigenlijk onderwees. Theologen en philosophen maakten ook niet zelden aanspraak op hetzelfde vak, b.v. op de metaphysica.

Een enkel voorbeeld. Prof. de Grau onderwees mathesis. Toen nu de student Swelingh onder hem eene *disputatio cosmologica* zou houden, bragt de naijver het zoo ver, dat de jongeling zijn dispuut moest laten herdrukken, met weglating van theses, „die *mere physica* en gheen *mathematica* zijn" [1]).

Een ernstiger loop van zaken vernemen wij in 1688, „nopens seecker corollarium, in dese termen gestelt agter een disput van den Heere Huber, defendens sijnde Jacobus Diericks, juris studiosus: *Studiosi habent electionem utrum coram suo Rectore an Magistratu velint conveniri.* Deze thesis steunde op de *Auth. Cod. Ne filius pro patre*, eene Constitutio Imp. Frederici, van 1158, en van dat standpunt van Romeinsch regt was zij niet betwistbaar. Kort te voren was echter een vonnis gewezen en ten uitvoer gelegd tegen zekeren student, die hardnekkig had geweigerd zich te laten inschrijven, ten einde zich zoodoende aan het forum academicum te onttrekken.

Met het oog op dit voorval, zag de Senaat in het stellen van die thesis een aanval op zijne jurisdictie, en eischte daarom voldoening. Huber betuigde, onder aanbod van eede, dat hij er geen erg in had gehad, en zich zelfs niet bepaald herinnerde of de drukproef wel eens door hem was nagezien; dat hij in allen geval gaarne bereid was, om die thesis te helpen onderdrukken. Nadat besloten was den hoogleeraar „van malitie in desen vry te keuren", werd de defendens Diericks daarentegen naar het forum academicum verwezen, waar men met zijne verklaring, „van geen quaede intentie met dat corollar te hebben gehadt, ook de Senatus geensins te willen weygeren — gehoorsaemheydt", genoegen nam, op voorwaarde, dat de betrekkelijke bladzijde uit het dispuut verwijderd moest worden.

In strijd met zijne vroegere houding, ontzag Huber zich niet, „eerst

1) *A. S.* 23, 28 *April* 1670 (*Diar.* II, 121, 123).

in domestico auditorio, naar voorgaende expresse bekentmaekinge, en daernae door een publijcke geschrift aen de Academ. en de Burs aengeplakt sijnde", om dat aanstootelijk corollarium te verdedigen, „waerdoor de Academische jurisdictie te hooghsten gelaedeert en de authoritas Senatus grootelijxs gevilipendeert is, jaa selfs heeft soecken 't decretum van de Senatus Judicialis, uijt cracht van commissie van de Senatus Generalis, ter oorsaecke van voorscr. corollar. genomen, onrechtmatigh en voor gansch ongefundeerd te houden en van ineptie te accuseren". Na bevolen te hebben, dat het titelblad van Huber's geschrift van de academie en de burse afgescheurd zou worden, noodigde de Senaat den hoogleeraar Corn. van Eck uit om een verweerschrift tegen Huber op te stellen. Inmiddels procedeerde Diericks bij het Hof „tot restitutie van 't blad van desselfs bewuste disput"; maar ook daar moest hij het onderspit delven. Terwijl hij daarop aanving zijne goederen te verzenden, met het voornemen om de academie te verlaten, liet de Senaat hem wegens eene schuldvordering van den boekdrukker Gijselaar, op de „camer van confinatie" brengen. Inmiddels kwam op zijn naam, doch gelijk hij volhield, geheel buiten hem om, bij het Hof een request in tegen den Senaat, „geheel vervult met opgeraepte verdichtsels en vol goddelose leugens." Wanneer Huber hierin de hand heeft gehad, wat niet onaannemelijk schijnt, dan is het te betreuren, dat zulk een groot man zich zoo kon vergeten! Het verweerschrift van van Eck verscheen zeer spoedig, onder den titel: *Vindiciae Juris Academici, decreto et auctoritate Sen. Acad. Franeq. scriptae, contra Ulr. Huberi enarrationem Authenticae, Habita. C. ne filius pro patre*, etc. Fran. 1688; waarop volgden, van Hubers zijde, *P. J.*, *JCti*, *ad U. Huberum epistola de lite corrolarii, quam movit Corn. van Eck, cum responsione ad illam;* beantwoord door van Eck met *Pro Senatu, pro se ac suis iuris academici vindiciis, Stricturae breves pro vindiciis illis ad epistolam et responsionem Huberi* [1]).

Den sleutel tot opheldering van de vreemde rol, welke Huber in deze zaak speelde, schijnt men te moeten zoeken in de daadzaak, dat vele studenten, zonder in het album der academie ingeschreven te zijn, alleen private collegien bij Huber hielden. Niet ten onregte beschouwde de Senaat dit strijdig met de artt. 29 en 30 der wetten.

[1]) Aan deze geschiedenis zijn talrijke bladzijden in de academische annalen gewijd. *Diar.* III 89—93, 95, 96, 98—100, 102, 103. *Acta Sen. Jud.* 26 Mart. 1688. Ten deele zijn zij afgedrukt achter het werkje van van Eck. Ook in de *Hallische Beyträge zu der Jurist. Gelehrten Historie*, I, 359—363, vindt men daarvan een uitvoeriger verslag, dan het onze.

En, ofschoon Huber betuigde die leerlingen wel aangemaand te hebben zich te laten inschrijven, wilde hij toch de onwilligen niet van zijne private lessen weren [1]). Dit liep zoo ver, dat de Gedeputeerden zich er mede bemoeijden, den Senaat o. a. schrijvende: „Dewijle wy in ervaringe zijn gekomen, dat veele van de studenten tot Franeker haar ontrecken, om, volgens geëstablisseerde ordre, ende de wetten van de Academie, haar respective te laten immatriculeren ende recenseren, ten eynde om daar door te ontgaan de judicature van de Academie of Mag., over by eenige geperpetreerde delicten of straatschenderijen: Soo hebben wy goet gevonden UE. by desen aan te schrijven en wel serieuselijcken te belasten, om al sodanige studenten daar toe te brengen, dat se haar terstondt laten inschrijven bij de Rect. Magnif. en jaarlijcks respective laten recenseren, of by onwilligheydt van de selve, belasten wy UE. haar het houden van UE. collegia te weygeren, en UE. Institutien te ontzeggen, by gebreecke dies; En in gevalle de gerequireerde ordre in desen niet werde gestelt, gedencken wy, tot UE. leetwesen, daar inne te voorsien. *Ende worden UE. mede gelust aan ons bekent te maacken, hoe de Heer Huber sigh desen aangaande, in gevolge van onse iterative Missijven, is gedragende* [2]).

Nadat dit reeds was voorafgegaan, en Huber blijkbaar de jongelingen lokte op private collegien, die hem betaald werden, is het onaannemelijk, dat de bewuste thesis van Diericks buiten zijne voorkennis, en niet met eene bepaalde strekking tegen den Senaat, zou zijn gesteld.

Wanneer men nu bedenkt, dat in 1610 — zooals wij zagen — al veroorloofd werd, elken maandag acht disputen te houden, die voor 's Lands rekening gedrukt werden, en dat bovendien een beduidend aantal voor rekening der defendenten ter perse ging; dat in vervolg van tijd herhaaldelijk paal en perk gesteld moest worden aan het drukken van theses op 's Lands kosten, dan kan men zich voorstellen hoe algemeen de methode lang in zwang bleef, om hetgeen op de gewone collegien onderwezen was langs den weg van openbare disputen over te brengen naar het geheugen der leerlingen.

---

[1]) *A. S.* 7 Nov. 1683.

[2]) *Miss.* 5 *Dec.* 1683, bij v. Eck, *Vindiciae*, p. 120, 121. Uit de Resol. der G. S. blijkt, dat den 10 Nov. bevorens daarover al een krasse brief aan Huber verzonden was, en dat het zelfs noodig werd bevonden hem den 5 Dec. met eene boete van 25 gouden Friesche Rijders te bedreigen, als hij niet gehoorzaamde. Volgens G. R. 27 Dec. dv. kwam hij in »obedientie".

Voor zoo ver de disputen geregeld de collegien volgden, werden de theses door de professoren zelve geredigeerd, en ten slotte niet zelden onder hun naam vereenigd uitgegeven, zooals bij de behandeling van de levens der hoogleeraren meer in bijzonderheden zal worden vermeld.

In de vorige eeuw [1]) begonnen de publieke disputen plaats te maken voor disputen onder confréres van hetzelfde collegie, of inter privatos parietes, zooals de Senaat het noemde. Meer en meer had de overtuiging immers veld gewonnen, die door prof. Trotz in de volgende woorden is neergelegd: Hinc et commodius esse judico, domi et in privatis auditoriis exercere nostrates, quam publice; nam ut taceam impensas, longam praeparationem, pleraque fieri ad pompam et ostentationem, verum non inveniri nec indagari in illis, sed verba inutiliter consumi, viros juvenes haud esse capaces tela improvisa excipere illaque caute et prudenter retundere, adeoque Professorem potius disputare quam studiosum; hoc unum quaero, an exercitii, utrum ostentationis gratia disputamus? Si prius, quod omnes fatebimur, magis laudanda erunt domestica exercitia, quibus frequentius operam dare et in quibus naevos disputantium tutius corrigere datur [2]). Wij ontmoeten dan ook gedrukte *Theses Juridicae* onder Trotz, Herman Cannegieter, J. H. Voorda en H. W. Tijdeman verdedigd; *theologische* onder Joh. van Voorst, Laur. Meijer en J. A. Lotze; *philologische* onder J. H. Verschuir, *philosophische* onder Ant. Chaudoir, *geneeskundige* onder Joh. Mulder ter verdediging voorgesteld, uitsluitend *inter commilitones*.

Niet alle professoren schijnen aanvankelijk verlof te hebben gehad om privatim te laten disputeren, want eerst in 1769, is „om alle disordres en onenigheden in 't toekomende voor te komen", door Curatoren besloten „aan *alle* de Heeren Prof.ren te permitteren in de auditoria theses te laten defenderen inter commilitones ejusdem collegii" [3]).

Van oratien ter oefening in de uiterlijke welsprekendheid ontmoet men schaars eenig berigt. Zoo werd in 1608, tijdens de onderhandelingen over het twaalfjarig Bestand, verboden, „datter by de studenten enige orationes in drucke uijtgegeven worden, die daer strekken tot radinge of ontradinge van de vrede, als wesende een sake, die niet dan tot misnoegen van vele personen van qualiteijt is dienende" [4]).

---

1) Vgl. *A. S.* 22 *Dec.* 1742 (*Diar.* IV, 131, 132).

2) *Adlocutio ad studiosos juris*, voor het eerste deel van zijn *Jus agrarium foed. Belgii.* Fran. 1751.

3) *Res. Curatt.* 8 *Dec.* 1769; *Miss. v. d. datum* (*Comm.* 190).

4) *R. G.* 25 *Aug.* 1608.

Onder prof. Rhala werd nog al veel werk van oratorische oefeningen gemaakt.

Met grooten bijval hield de student Nathaniel Fiennes, een Engelsch edelman, ten jare 1631, voor de vuist eene rede tot lof van Gustaaf Adolf. „Ik wenschte wel", schreef prof. M. Schotanus, „dat er onder onze adelijken maar één gevonden werd, die met hem kon wedijveren, en dat allen hem gehoord hadden, om tot navolging van zijn voorbeeld te worden opgewekt" [1]).

In lateren tijd werd de school van Schrader in dit opzigt beroemd. Bij een programma van 1751 zien wij gelijktijdig drie oratien aangekondigd, in 't openbaar, als proeven van welsprekendheid, te houden door zijne leerlingen M. A. Valckenaer, Petrus Nota en J. Habbema.

De rekeningen der academiedrukkers zouden voldoende bouwstoffen hebben verschaft voor eene statistiek van de disputen en oratien, ware het niet dat de disputen *exercitii gratia* daarin niet gescheiden van die *pro gradu* voorkomen.

Propaedeutische en kandidaats-examens zijn bij de academiewetten niet voorgeschreven. Men legde maar één examen af tot het bekomen van een academischen graad.

Wel werden de alumni jaarlijks ten overstaan van Curatoren geëxamineerd, maar dit strekte alleen om een waarborg te bekomen, dat 's Lands gelden niet aan onwaardigen verspild zouden worden; volstrekt niet om een graad.

Art. 53 der wetten bepaalt alleen dat de graden, na een wettig examen voor de professoren der faculteit, door Rector en Senaat verleend moesten worden. Eerst den 26 Januarij 1626 is op voordragt van Curatoren een reglement vastgesteld, ter nadere regeling van de doctorale examens en promotien [2]).

Hierin is voorgeschreven, dat allen moesten doen blijken van hunne afkomst en hun goed gedrag, alvorens van den Senatus Generalis admissie tot het examen te kunnen bekomen. Dit moest worden afgenomen door de professoren der betrokken faculteit, ten overstaan van Rector en Senaat. Deze beslisten gezamenlijk, bij meerderheid van stemmen, over het al of niet toelaten van den examinandus tot de promotie. Ten minste vier zittingen werden aan het onderzoek besteed, en elke zitting duurde twee uren.

---

[1]) Coll. *v. Br.* nr. 120.

[2]) Schotanus, a. w. 173 vv; welke afdruk overeenstemt met het origineel in de Coll. *v. Br.*, n°. 7, en het afschrift in *A. et D.* A. 62.

In aanmerking nemende, dat de wetten doorgaans een spiegel zijn van de zeden en gewoonten, vinden wij het volgende verbod uiterst opmerkelijk: „Den Professores ende besonder d' Examinateurs sullen noch voor noch geduyrende het *examen* metten Candidaten geen *convivia* holden, noch enighe teeringhe mogen doen, veel min van deselve particuliere giften ontfangen".

Alle doctorale examens, zonder onderscheid, vingen aan met een onderzoek naar des adspirants kunde in de oude talen en fraaije kunsten, of „wat de candidatus in linguis et artibus gepraesteert moge hebben"; in allen gevalle kon niemand, die geen, of slechts een weinig Latijn verstond, een graad verkrijgen.

Op deze algemeene bepalingen volgen die, welke de verschillende vakken betreffen; en wel het eerst de voorschriften over theologische examens.

Vooraf zij echter opgemerkt, dat aanstaande predikanten den doctorsgraad evenmin behoefden, als nu. Voorzien van testimonia, verkregen na een tentamen of na het examen, konden zij zich tot het peremtoir examen aanmelden bij eene classis.

Hoewel nu al op de Leeuwarder Synoden in 1586 en 1605 besloten was, om, naar het voorschrift der Synode van Dordrecht in 1578, niemand tot den predikdienst toe te laten, „dan degene die men genoeghsaem heeft beproeft, dat sij reijn sijn in leere ende oprecht van leven, met gaeven om anderen te leeren versiert," en dus „een conscientieus, sorghvuldigh ende getrou Examen" gehouden zou worden [1]), — het groot gebrek aan Hervormde leeraren en onkunde aan zijde der examinatoren zelve werden oorzaak, dat daarmede de hand werd geligt, en men in het laatst der 16e en 't begin der 17e eeuw, al zeer gemakkelijk, zelfs zonder ter hoogeschool geweest te zijn, toegang tot den kansel kon verkrijgen. Om deze verderfelijke toegevendheid tegen te gaan, namen Gedep. Staten den 21 Aug. 1611 het volgend besluit:

Dewijle men dagelycx bevint, datter vele onbequame personen alhier te Lande totten dienst des Godtlycken Woorts toegelaten worden, tot groten ondienste van de kercke Jesu Christi ende ergernisse van vele vrome, soo is geresolveert, omme voor 't toekomende sodanighe misbruicken te ver-

---

[1]) *Extract der Synod. Resolutien Frisiae, per titulos in — ordre gebracht door Jo. Wemerum, — gecopieert door Laur. Sylvium, V. D. M. in Lutjewierum, Ao.* 1661. — Hs.

hoeden, dat men gene Persoonen voortaen totte prediokampt sal toelaten, ten sy deselve eerst ende alvooren bij de resp^e Classen, daer sij toegelaten sullen worden, ten overstaen van twee professoren Theologiae ende twee uijtte Heeren Scholarchen, ofte ten minste van ijder een, g'examineert, ende daer toe bij de examinatoren bequaem bevonden sullen worden.

Kennis van de Hebreeuwsche en Grieksche talen, onmisbaar om den oorspronkelijken tekst der Schriften te verstaan, werd niet eens gevorderd. Aan de onvermoeide pogingen van prof. Sixt. Amama had men eerst sedert 1624 dank te weten, dat de provinciale Synode voortaan, nevens de testimonia van den Senaat en van de theologische professoren, ook verlangde „getuigenisse van de Professoren Ebreae et Graecae linguae, dat sy in die spraecken haer ten minste so wel hebben geoefent, dat sy konnen den originalen text des O. ende N. Testaments lesen ende verstaen; ende sullen gehouden wesen in den Classe, daer sy versoeken tot den H. dienst toegelaeten te worden, oock een proeve te doen" [1]).

Inmiddels was ook het reglement op de examina tot stand gekomen, waarvan wij even spraken. En daarin vindt men nu ook bepaald, dat de eerste zitting voor het academisch examen in de theologie gewijd moest zijn aan het onderzoek naar de kennis van de Hebreeuwsche en Grieksche talen, bepaaldelijk naar het vlug lezen van den tekst. In de tweede zitting liep het over de geheele theologische wetenschap (*per omnes S. S. Theol. locos*, *adeoque initio etiam facto ab ipsis catecheticis*). Was de examinandus in beide zittingen naar wensch geslaagd, dan moest hij in de derde sessie eene schriftuurplaats uitleggen, het zij in den vorm eener Latijnsche verhandeling, het zij in dien eener Nederduitsche preek. Liep dit ook goed af, dan werd in de vierde zitting het door den kandidaat aangevoerde bestreden, eerst door de faculteit en vervolgens door de andere professoren, die lust gevoelden; alles met het doel om te vernemen hoe diep zijne kennis in moeijelijke vraagstukken was. Na gunstigen afloop hiervan, volgde eindelijk de toelating ad disputationem publicam en tot den begeerden graad, »met behoorlijcke ende gewoontlijcke solemniteyten".

Het schijnt wel, dat iemand, in het bezit van een testimonium van dit examen met goed gevolg te hebben afgelegd, in den eersten tijd beroepbaar was, zonder dat hij een examen voor de classis had afgelegd.

[1]) *Sijn. Resol.* v. 1624, 1625, 1627 en 1630, naar het aangeh. Hs. van Joh. Wemerus; Bayle, *in voce* Amama.

Men mag dit afleiden uit de vraag, gedaan op de Synode te Dokkum in 1639, of examina, afgelegd voor professoren buiten de provincie, voldoende waren, en of men ook niet aan de Franeker professoren het regt van examen tot de H. D. behoorde te ontzeggen?

Op het eerste punt volgde een besluit in ontkennenden zin; op het tweede werd beslist, dat het peremtoir examen, volgens het vierde art. der Dordsche Synode, uitsluitend aan de classen toekwam, weshalve voortaan geene andere kandidaten beroepbaar zouden worden beschouwd, als die, welke door de classen waren geadmitteerd.

Dit stout besluit verwekte groote sensatie onder Franeker's hooggeleerden! Spoedig decreteerde de Senaat, op grond dat de academie van hare stichting af het regt zou hebben bezeten om peremtoire examens af te nemen, dat voortaan aan theologen geen testimonium zou worden uitgereikt, tenzij zij, op bewijs van goed gedrag, door hem tot een examen waren toegelaten. Dit examen zou loopen over de Hebreeuwsche en Grieksche talen, alsmede over wijsbegeerte, ten minste over de logica; wat de alumni betrof, ook over de physica en ethica; vervolgens over *theologia theoretica et practica;* voorts zou het afgenomen worden in tegenwoordigheid van Rector en Assessoren. Bleek de examinandus onbekwaam te zijn, het testimonium zou geweigerd worden; was hij middelmatig, dan zou hem een testimonium praeparatorium worden uitgereikt, waarmede hij zich later aan de academie of bij eene classis tot het peremtoir examen mogt aangeven. Werd hij daarentegen in alle opzigten bekwaam bevonden, dan zou het examen als peremtoir worden aangemerkt, ex more, jure et privilegio hujus Academiae; zonder dat een examen voor de classis noodig zou wezen [1]).

Dit decreet moest zeker voorzien in het gemis van elke wettelijke bepaling, waarop de academie het regt van peremtoir examen kon gronden. Wij hebben te minste niets van dien aard gevonden, en als dit privilegie ergens ware te vinden geweest, de professoren zouden het zegevierend hebben vertoond.

Met het nieuwe decreet in den zak, deden de theologische professoren in persoon stappen bij de Synode, om het beweerde regt te doen erkennen; doch met geen ander gevolg, dan dat de volgende Synode verklaarde: „dat het examen peremtorium der kandidaten tot

---

[1]) Uitvoerig handelt hierover Diest Lorgion, *a. w.* 93 volg. Op blz. 333 heeft hij het aangehaalde Senaatsbesluit van 1640 in zijn geheel uit de Acta medegedeeld.

de heilige Dienst (verstaande dat, bij 't welk hun magt gegeven wordt om het woord Gods te prediken, de heilige Sacramenten te bedienen en de verdere deelen des heiligen predikambts) noch aan de akademie, noch aan de professoren als zoodanig, kan toekomen, maar als een zuiver kerkelijk werk, ook aan de kerk alleen gelaten moet worden".

Schoorvoetende hebben de professoren zich hierbij moeten neerleggen, totdat ten laatste de Staten, in de wet op de alumnen, van 1653, elk wat wils gaven in het voorschrift (artt. 47—50), dat niemand, alumnus of niet, zich aan een examen der classen mogt onderwerpen, ten zij met goedvinden der theol. faculteit in 't bijzonder en met verlof van den Senaat. Daarom ontvingen de classen het bevel om niemand tot haar examen toe te laten, die niet was voorzien van testimonia, waaruit een en ander bleek.

Meer dan één voorbeeld zou uit de 17e eeuw zijn bij te brengen van den verstandigen maatregel van sommige classen, om het examen in hare tegenwoordigheid door een theol. prof. te doen afnemen.

Op het doctoraal examen van juristen werden in de tweede zitting de meest praktische onderwerpen van het burgerlijk en kanonniek regt behandeld (*per omnes materias juris civilis & canonici usu frequentiores*). Met het burgerlijk regt werd het Romeinsche bedoeld. Het kanonniek regt, dat bij afwisseling reeds door H. Schotanus privatim gedoceerd was, schijnt later dus ook niet uit het oog te zijn verloren.

In de derde zitting moest de examinandus eene wet expliceren; het vierde gedeelte van 't examen liep over moeijelijke vraagstukken. Waren de examinatoren voldaan, dan volgde de toelating *ad disputationem publicam sine praeside*.

Aan de promotie in de geneeskunde ging een examen vooraf over alle deelen dier wetenschap, aanvangende met de physiologie, en eindigende met de therapie. In eene volgende sessie moest een aphorisme van Hippocrates of een ander moeijelijk punt verklaard worden. „by maniere van lesse".

Het examen voor den graad van Magister ving aan met een onderzoek naar de kennis van de klassieke talen; het werd voortgezet *per omnes partes et artes*, b.v. physica, ethica, politica en mathesis [1]).

In eene volgende zitting moest de kandidaat over 't een of ander opgegeven onderwerp eene declamatie houden, of wel eene belangrijke quaestie behandelen. Daarna ging het examen over meer moeijelijke

[1]) Coll. *v. Br.* nr. 108.

onderwerpen, ten zij er geopponeerd werd tegen de explicatie. Aan deze disputen, die het laatste gedeelte van deze examens uitmaakten, mogten alle professoren deelnemen, ook die van eene andere faculteit [1]).

De regel was dus, dat men na afgelegd examen moest promoveren op eene *disputatio inauguralis sine praeside.* Van den beginne af was dit niet bij alle faculteiten in gebruik, want ten jare 1619 werd het, op aandrang van prof. Men. Winsemius, eerst aan de medici opgelegd.

Zeer verschilde de tijd, dien men nam ter voorbereiding tot de promotie. Soms volgde deze binnen weinige dagen, dan eens eenige weken, na het examen. Daar de eischen der wetenschap allengs toenamen, en gevolgelijk meer tijd aan de dissertatien besteed moest worden, lieten ook de promotien zich allengs langer wachten; ja wel eens al te lang. Wij vernemen dit uit een besluit van den Senaat, waarbij in plaats van twee jaren, slechts één jaar werd toegestaan, „om binnen het selve de promotie te vragen" [2]).

Op welke wet treft men geene uitzonderingen aan? Wat aanvankelijk schoorvoetend bij uitzondering werd vergund, zag men later veelvuldig toegelaten; namelijk, dat kort na 't examen de doctorale graad verleend werd met vrijstelling van het dispuut. Even als aan andere academien, verkregen gevestigde predikanten sedert 1635 in den regel die dispensatie echter niet, dan met goedkeuring van Curatoren.

Een Pommeraan zag zich tot Med. Doct. bevorderd, onder voorwaarde van binnen de eerste twee jaren geene gevaarlijke ziekte te mogen behandelen, zonder bijstand van een meer ervaren arts [3]).

Uitzondering was het, wanneer een doctoraal examen in het Hollandsch werd afgenomen, zooals, op uitdrukkelijk verlangen van den Stadhouder, gebeurde met Nic. Vierhuijsen, chirurgijn te Groningen, en ook met een heer uit Zeeland, „die bekende geen Latijn te verstaan" [4]).

Wijd werd de deur opengezet, toen de Senaat in 1676 besloot op

[1]) De Staten loofden in 1662 eene premie van honderd daalders uit, »voor die gene, die — sich soude willen laten promoveren tot Magister Artium, doch dat sulx publice soude moeten geschieden". De Gedeputeerden begunstigden den student Overney, waarschijnlijk een Hongaar, met dat beneficie, en schonken hem nog honderd guldens bovendien, omdat hij »geoirdeelt wert totte voorss. promotie seer gequalificeert te zijn". *G. R.* 25 *April* 1662.

[2]) *A. S.* 19 *Jan.* 1765 (*Diar.* IV, 278). Aan S. H. van Idsinga, die de twee jaren reeds had laten verloopen, stond de Senaat nog een derde jaar toe. *Ibid.* 103.

[3]) *Diar.* I, 90. [4]) *Diar.* III, 206, IV, 91; *Miss. v. d. Stadh.* 24 *Febr.* 1694.

drieerlei wijze met de doctorandi te handelen, te weten: 1° hen te promoveren na openbare verdediging van een dispuut; 2° geheele vrijstelling van het dispuut te verleenen aan die, welke het om bijzondere redenen mogten verlangen, mits tegen betaling van *f* 15; 3° te promoveren na verdediging eener disputatie alleen tegen de bedenkingen van de faculteit. In de vorige eeuw was de uitzondering regel geworden. Deze groote vrijgevigheid gaf eindelijk in 1774, op aandrang van van Swinden, aanleiding tot een bevel van Curatoren, om niemand te promoveren, in welke faculteit ook, dan na het verdedigen van eene dissertatie of van theses, hetzij publiek in de academiekerk, hetzij privatim in de Senaatskamer. In bijzondere gevallen mogt door Curatoren, na ingewonnen advies van den Senaat, dispensatie gegeven worden. Met den letter dezer aanschrijving was het alzoo niet in strijd, dat de student Humalda in 1780, zonder examen, J. U. D. werd, na openbare defensie eener *Disput. de praejudicialibus actionibus.*

Meermalen is zelfs de doctorale graad verleend, met vrijstelling van tentamen, examen en dispuut. Een paar voorbeelden.

Joh. Oelrichs, pred. te Bremen, aldaar in 1756 tot een theologischen leerstoel geroepen, verzocht te Franeker, waar hij vroeger ook gestudeerd had, in zijne absentie gepromoveerd te mogen worden, en wel op eene *Diss. de solemni celebratione festi Paschatis*, door hem in Hs. overgezonden. 't Verzoek werd toegestaan, mits hij in tegenwoordigheid van getuigen de *formula jurisjurandi* onderteekende. Verder zou prof. Conradi, die als zijn promotor optrad, de dissertatie doen drukken onder den datum, waarop het berigt van die eedsaflegging bij den Senaat zou inkomen, zooals dan ook geschiedde (24 Dec.).

Toen Joh. Jac. Blassière, lid van de Hollandsche maatschappij van wetenschappen, zich in 1768 aanmeldde tot het examen voor den graad van Mag. artium et Philos. Doct., besloot de Senaat hem, wegens zijne bekende bekwaamheden en zijn leeftijd, zonder examen en dissertatie, den verlangden titel te geven; *honoris causa*, zouden wij zeggen [1]).

Op den dag der promotie van Humalda, is het doctoreren zonder examen echter beperkt tot hen, die door den Souverein tot hoogleeraar benoemd werden. Vroeger werden de nieuwe hoogleeraren, die geen academischen graad, of een graad beneden den doctorstitel bezaten, doorgaans *honoris causa* bevorderd; doch niet altoos, want in Georg Pasor en Dan. van Dam hebben wij voorbeelden, dat professoren pro-

1) *A. S.* 6 Julij 1684 (*Diar.* III, 26), 4 *Julij*, 1 en 23 *Dec.* 1756, 15 *April* 1768 (*Diar.* IV, 233—236, 298, 300); *Miss. Curatt.* 3 *Aug.* 1774 (*Commissieboek*, n°. 322; *Diar.* IV, 334.).

motors waren tot een graad, dien zij zelve niet bezaten [1]).

Van de promotie van een ezel deelt Bruining, in zijn *Levensloop*, een curieus voorbeeld mede. Een zoon van den Gouverneur van Berbice, die te weinig Latijn verstond om door ontgroening tot student gepromoveerd te worden, dong naar eene bul, en ontving die ook, nadat een lid van den Senaat de collega's had toegevoegd: *Accipiamus pecuniam et remittamus asinum in patriam!*

De disputen en dissertatien *pro gradu* werden bij den academiedrukker ter perse gelegd, na voorzien te zijn van het *imprimatur* des Rectors. In 1745 vonden Curatoren goed te gelasten, dat van alles, wat door professoren en studenten uitgegeven en te Franeker gedrukt werd, op 's Lands kosten of niet, hoe gering het ook mogt wezen, aan ieder Curator een exemplaar moest worden uitgereikt, zoo mogelijk vóór de distributie. Nu hoorden zij in 1749, dat er een dispuut ter perse was *De agro Biltano*, 't welk de doctorandus Pibo Smith onder prof. Trotz pro gradu zou defenderen. Daarin was gesteld, dat de Bildtlanden niet mogten verkocht worden; eene thesis, welke lijnregt in strijd was met art. 41 van het Reglement Reformatoir. Wat meer was, de vellen werden al los van de pers afgegeven. Wat gedaan? Eerst den academiedrukker Coulon verhoord; daarna aan den Stadhouder, Curator-Magnificentissimus, geschreven; vervolgens eene conferentie gehouden met prof. Trotz. Van oordeel, dat hij „sulk een dispuit van die natuir in dese tijds gelegentheijt" maar niet moest laten doorgaan, beloofde de hoogleeraar zijn best te zullen doen om Smith tot het kiezen van een ander onderwerp te bewegen. Hoe zachter men te werk ging, zeide hij, hoe beter, want Smith had de exemplaren reeds in handen en zij waren op diens eigene kosten gedrukt. Als hij ontstemd werd en het dispuut buiten de provincie eens liet herdrukken, wat had men dan gewonnen? Men was verstandig genoeg tegen betaling der drukkosten de overgave der 400 exx. van Smith te verzoeken. Hij zond die onmiddellijk. Verheugd als zij waren, schreven de Curatoren terstond aan den Stadhouder den volgenden brief; dd. 20 Maart 1749:

Op gisteren hebben de Curatores Academiae tot hun overgrootte genoegen alle de dispuiten *de agro Biltano* in vier pakken ontvangen; en sullen thans met veel eerbied U Hooghts ordres afwagten, off se verbrand, off begraven sullen worden. De Curatoren hebben om de kortheijt van tijdt 't Dispuit niet kunnen examineren, en niet durven bestaen 't selve aen

1) *A. et D.* A. 80; *Diar.* IV, 370.

dies off geen ter examen juridicum te senden, uit vrees voor quade gevolgen. Dit kunnen de Curatoren aen U Hoogh^t met sekerheit berigten, dat in 't doorbladeren, hen is voorgekomen, dat er vrij sterke en seer ongepaste passagies in gevonden worden. Prof^r Trotz heeft in desen veel dienst gedaen; de Curatoren wenschen, dat hij in 't vervolgh sijne talenten geheel ten goede moge besteden".

De Prins liet hun gaarne over te beslissen omtrent de wijze, waarop het uit de wereld moest worden geholpen [1]. Of de arbeid van Smith nu de straf van Albregt Beiling heeft ondergaan, dan wel den vuurdood der Ketters, kunnen wij niet beslissen. Eén exemplaar is althans aan de beulshanden ontsnapt. Na een langdurig zwerven rust het nu op Frieslands provinciale bibliotheek.

Na de verdediging van hunne disputen verkregen de doctorandi den wetenschappelijken titel; literators dien van *Magister artium;* theologen, juristen en medici dien van *doctor* of *licentiaat.* 't Examenreglement van 1626 spreekt ook van *baccalaurei.* Hun examen zou op zoodanigen voet zijn, „als tot meeste eere en dienste van de faculteit, daerinne dese gradus versocht wordt, bevonden moge worden".

Het onderscheid tusschen deze titels bestond oorspronkelijk hierin, dat die van licentiaat verleend werd aan hen, welke men bekwaam oordeelde, om in kerkelijke en burgerlijke betrekkingen, voor gestudeerden weggelegd, practisch op te treden; die van doctor, om tevens theoretisch de wetenschappen te onderwijzen [2].

Talrijke voorbeelden geven de academische annalen van promotien tot licentiaat, zoowel in de theologie, als in de regten en geneeskunde. Ook gebeurde het wel, dat eerst de graad van licentiaat verleend en na zekeren tijd, zonder verdere formaliteiten, de doctorale bul werd nagezonden.

---

[1]) *Not. Curatt.* 5, 10, 14, 20 *Maart* 1749.

[2]) Honos autem iste Academicus (Licentiae gradus), Academiis quondam summus, in ornandis iis, quos ad Remp. institutos, ad capessendam jam eam, dimittebant idoneos, vel ad justitiae, vel Medicinae Ecclesiaeve usum, Licentiatos pronuntiantes, utpote quibus venia, licentiaque eo testimonio et ornamento esset facta, non modo a Scholis aut studiis, sat cum laude curatis, emanendi vel egrediendi. — Nam qui in scholis aut studiis decreverunt vitam peragere omniaque plenius rimari, ac Theoriam omnem in quaque facultate absolvere, iis servabatur Doctoris honos ac titulus solis, ut docendo destinatis potius quam foro, ni hos Respubl. evocatos ab Academia ex Academicis jussisset Politicos. L. Adama, *Orat. in funere D. Henr. Schotani.* Fran. 1605.

Dit gebeurde o. a. met Joh. Nese, die, licentiaat in de regten geworden in 1661, op zijn verzoek, twee jaren later den doctorstitel ontving, die hem beloofd was: si fidem debitam suae personae et propositi fecerit. Aan de gebroeders Bilderbeck beloofde men bij de bevordering tot licentiaten, dat zij zonder meerdere kosten het diploma van J. U. D. zouden hebben: quod si res Licentiatorum sic ferant [1]).

Van bevordering tot baccalaureus vonden wij een paar voorbeelden onder den eersten hoogleeraar in de regten Hendrik Schotanus. Die titel was de laagste in rang. Hij gaf bevoegdheid om dispuutcollegien te leiden [2]). Johannes Saeckma, de bekende Friesche regtsgeleerde, die in 1588 student is geworden, werd door zijn leermeester vereerd met dien titel, welke destijds dáár nog nieuw was, zoo als zijn lijkredenaar, Pier Winsemius, vermeldt. In 1593 genoot Rudolf Wicheringe, van Groningen, dezelfde eer [3]).

In den loop der tijden is er weinig veranderd in 'tgeen de fundamenteele wetten en het reglement van 1626 omtrent examens en promotien voorschreven. Alleen valt op te merken, dat al spoedig de doctorale examens door de faculteit werden afgenomen ten overstaan van Rector en Assessoren (Senatus Judicialis), dus niet langer in bijzijn van den Senatus Generalis, zooals aanvankelijk het wettelijk voorschrift was.

In een belangrijk rapport over den toestand der academie in 1810, schreef de Senaat over ons onderwerp aldus:

»Aan deze Universiteit is het recht gegeven om den gradus van Doctor Theologiae, Juris Utriusque, Medicinae, Philosophiae [4]) en het Magisterium Artium te confereren.

---

1) *Diar.* I, 234, 235, 289; II, 258; III, 109. Aan de studenten Meijnsma en Gockinga, de eersten die te Franeker in de regten promoveerden, met den titel van Licentiaat, werd door Rob. Suffridus, Bergumas Frisius, hulde gebragt in het *Carmen gratulatorium in laudem almae Fris. Academiae*, dat onder de Bijlagen tot dit deel voorkomt.

2) Sic Academici in quaque facultate, maxime vero Juris, Baccalaureos jubent, designantque eos, qui ejus disciplinae aliquamdiu tyrones, hoc nomen diligentia meruisse videbantur; iis disputationes publicas tentare, habereque et conhonestare (nam ante solae concessae Auditiones) disputationumque collegia gubernare licebat solis. L. Adama, *l. c.*

3) Rudolphi Wicheringe *Progr. funebre*, A° 1646.

4) Wanneer de bevoegdheid gegeven is om ook den titel *Philosophiae Doctor* te verleenen, is ons niet gebleken. In 1663 gaf men nog alleen den bij de wet voorgeschreven titel *Magister Artium*, tot zoolang de Gedeputeerden uitgebreider bevoegdheid zouden gegeven hebben. *Diar.* I, 227, 289. In het laatste vierde der 17 eeuw bevorderderde men tot L. A. M. et Philos. Doct.

Licentiaten te creëren is in onbruik, schoon niet zonder voorbeeld.

Na voorafgegaan privaat Tentamen van een Hoogleeraar, wordt door Rector en Sen. Gen. de admissie verleend tot de Examina, die ten getale van drie, vervolgens voor den Sen. Judicial. in de Latijnsche Taal gehouden worden: twee over de gronden der Wetenschap, het derde, door den geëxamineerde eene voorlezing te laaten doen over eenig opgegeeven Leerstuk, twee wetten, twee Aphorismi of Quaestien. Op voldoende blijk van bekwaamheid wordt de geëxamineerde door den Senatus Judic. Candidaat verklaard, met recht, om den gradus zelven te vragen, wanneer het hem gevalt, mits binnen een jaar, en door het uitgeeven en verdeedigen van eene Dissertatie of Theses inaugurales.

Dit laatste heeft dan ter zijner tijd plaats, het zij publice, in de akademiekerk, geduurende een vol uur, het zij privatim, in de Senaatskamer, naar verkiezing des Candidaats.

Op de disputatio volgt de Promotie zelve, die of openlijk, more Maiorum, kan verrigt worden, dat zeldzamer is [1]), of gelijk gewoonlijk, in Curia academiae voor den Senatus Generalis, waaromtrent verdient opgemerkt te worden, dat in dit laatste geval aan deze Universiteit, hetgeen elders zoo niet gebruikelijk is, evenwel bijna alle dezelfde ritus en solemniteiten, als bij de Promotio more Maiorum, worden in acht genomen, door het open en geslooten voorleggen van den Bijbel, het Corpus Juris, Hippocrates of Aristoteles; het aan den voorsten vinger steeken van een Ring, het opzetten van den Hoed en het geeven van de rechterhand, onder uitdrukkelijke verklaaring van de betekenis dezer Symbola — na al hetwelk een Bul of Diploma in forma wordt uitgereikt".

Omtrent de gebruikelijke plegtigheden kunnen wij er nog bijvoegen, dat de kandidaten op publieke promotien toga en steek droegen, en twee paranymphen hun ter zijde stonden. Alvorens de doctorale waardigheid te ontvangen, moesten zij ook een eed of eene belofte afleggen, waarvan het formulier verschilde naar het vak, waarin men promoveerde [2]).

In de eerste tijden vergezelde de academiejeugd den gepromoveerde met trompetgeschal langs de straten (*celebris deductio per Urbem*), maar de Senaat maakte aan deze vertooning reeds in 1609 een einde, ver-

---

[1]) Zie de beschrijving van promotien *more Maiorum*, boven, blz. 93.

[2]) *A. et D.* A. 50, 132; *Diar.* II, 129, 368; *Statuta et Leges fundamentales*, p. 25—28.

staande dat: »in alle naevolgens te promoveren personen sal cesseren tubarum usus ende geklangh, also men bevindt, dat door alsulcke blaesen van trompetten d' ingesetenen in groote roeringe gestelt worden" [1]).

Na de promotie vergezelden de professoren den doctor naar zijn kosthuis of zijne kamer, waar een *prandium doctorale*, of *convivium promotoriale* gehouden werd, hetwelk zij gaarne bijwoonden [2]).

De uitnoodiging daartoe geschiedde vóór de promotie door de doctorandi zelve, vergezeld van hunne paranymphen. Kan men zijne oogen wel vertrouwen, wanneer men het Senaatsbesluit van 28 Sept. 1670 leest, houdende, dat als het weer gebeurde, dat een doctorandus niet vooraf alle professoren en ieder afzonderlijk op de gebruikelijke wijze de eer der invitatie bewees, men hem niet zou promoveren, eer hij in dezen zijn pligt had gedaan?

Met stilzwijgen mogen wij niet voorbijgaan, dat de hoogleeraren in de wiskunde ook landmeters, wijnroeijers en ingenieurs, bepaaldelijk ook vestingbouwkundigen vormden. Dit dagteekent, zoo al niet uit de dagen van Adrianus Metius, zeer zeker uit den tijd van den eersten Fullenius. Vergissen wij ons niet, dan was de Franeker academie onder hare zusters de eenige, die daarvoor de gelegenheid aanbood. Liefde voor de beoefening der wiskunde, den Friezen bij uitnemendheid eigen, valt ook in dezen op te merken, vooral, wanneer men met de pen in de hand uit de Acta de namen opteekent van zoovelen, die, na een examen, in tegenwoordigheid van den Senatus Judicialis, voor hunne leermeesters te hebben afgelegd, het diploma verkregen, dat bevoegdheid gaf tot uitoefening der genoemde vakken.

En nu ten slotte nog één punt, dat, zullen wij volledig zijn, vermelding verdient. Wij bedoelen de kosten.

Die den doctoralen graad verwierven, moesten ten bate van het aerarium — naar art. 54 der Wetten — *f* 40 betalen; licentiaten *f* 30, magistri artium *f* 12; bovendien werd van een doctor nog *f* 3, van een magister *f* 1 gevorderd, gelijkelijk te verdeelen tusschen den secretaris en de beide pedellen.

Volgens de jurisprudentie van den Senaat was dit voorschrift *strictissimae interpretationis*, d. w. z. het sloeg alleen op den wetenschappelijken titel. Men ontwaart dit uit het volgend tarief, bij Senaatsbesluit van 22 Maart 1648 vastgesteld [3]):

---

1) *A. et D.* A. 27. 2) A. Verhel, *Parentatio Men. Winsemii*, p. 10. 3) *A. et D.* A. 148.

1. Voor het doctoraal examen . . . . *f* 18.—.
2. Voor den doctoralen titel . . . . - 40.—.
3. Bij private promotien, voor het paar handschoenen . . . - 1.—.
4. Aan den promotor . . . . - 10.—.
5. Aan den secretaris . . . . - 6.—.
6. Aan de pedellen, bij publieke promotien . . . . - 6.—.
   Bij private promotien . . . . - 4.—.
   Bij landmetersexamens . . . . - 3.—.
7. Aan de adsistenten, bij publieke promotien . . . . . . - 3.—.
8. Voor de bibliotheek een waardig boek, of. . . . . . . - 8.—.
9. Voor den maaltijd (nisi malint epulum dare) . . . . . - 25.—.

Aanvankelijk kostte een landmetersexamen *f* 12 en eenige fooijen; later in alles te zamen *f* 30.

Eene specifieke opgave van leges en onkosten van de examina en promotien, zooals die in 1810 aan den Directeur-Generaal der wetenschappen en kunsten is opgezonden, leert, dat de kosten van inschrijving (nl. van kandidaten, die geene cives academiae waren), van het tentamen, doctoraal examen, het *imprimatur* op de disputatio, de publieke promotie, fooijen, enz., alles te zamen geteld, ongeveer *f* 210 bedroegen. Bij eene private promotie verschilde het bedrag maar *f* 10; de bevordering tot landmeter kostte ongeveer *f* 50; werd hij tevens ingenieur, dan betaalde de adspirant er nog *f* 10 bij [1]).

Verzwijgen willen wij niet, dat in zeer bijzondere gevallen de promotie kosteloos geschiedde. Niet zelden ging zij door op belofte, dat de betaling zou volgen. In afwachting hiervan hield men het diploma dan eenvoudig terug [2]).

Over de verdeeling der examen- en promotiegelden zouden nog vele bijzonderheden uit de Acta zijn te putten. Wij zien er echter geen belang in, om de debatten over dit onderwerp te volgen. Besluiten wij derhalve met de herinnering, dat bij de regeling van het hooger onderwijs in 1815 aan de athenaea geen regt van examen en promotie werd verleend.

1) *Diar.* VIII, 90–92. 2) *Diar.* II, 31, 39, 74, 77.

III.

INSTELLINGEN VOOR HET ONDERWIJS.

A.

Alumniaten.

Gelijk wij weten, dacht men aanvankelijk slechts aan het oprigten van een zoogenaamd Collegie, eene inrigting, waar Friesche jongelingen geherbergd en voor den predikdienst opgeleid zouden worden. Terwijl vervolgens het plan tot oprigting van eene Universiteit was gerijpt, zag men daarom toch niet af van het voornemen, om onbemiddelde jongelingen van goeden aanleg op 's Lands kosten te laten studeren. Uit het programma van de oprigting onzer hoogeschool blijkt, dat zulke studenten, aan wie de naam *alumni* of *'s Lands voedsterlingen* gegeven werd, bij elkander onder één dak opgenomen zouden worden [1]).

Deze instelling werd trouwens niet in eens behoorlijk geregeld, maar zij ontwikkelde zich van stap tot stap, zooals uit talrijke resolutien van de Staten en Gedeputeerde Staten kan blijken.

In de eerste plaats schonk men aan leerlingen van Latijnsche scholen in Friesland eene geldelijke toelage of schoolpensie van *f* 60; aan studenten eene toelage van *f* 110. Deze weldaden werden alleen bestemd voor hen, wier ouders onvermogende ingezetenen onzer provincie waren [2]).

---

[1]) Pauperioribus, qui et ingenio et animo ingenuitatem prae se ferent, ne quid in publica liberalitate deësset, ipsive tenuitate sua, vel à nobis, vel à fortuna, aut Patria sua desertos se querantur, collegium constituimus, in quo gratis in publicum usum et salutem alentur: quos Reip. Alumnos, eidem addictos volumus.

[2]) *S. R.* 25 *April* 1586. Ook troffen wij een besluit aan om twee studenten naar Genéve te zenden, en hen te onderhouden voor de interessen van *f* 2500, door de provincie aan die stad opgeschoten. *S. R.* 26 *Maart* 1602. Dit geschiedde toen niet voor het eerst, vermits uit

Om tot de inschrijving aan de hoogeschool toegelaten te worden, moest de begunstigde trivialist een getuigschrift van bekwaamheid overleggen, afgegeven door zijn rector of conrector [1]).

Was het aantal stipendianten eerst onbepaald, in 1589 werd den Gedeputeerden aanbevolen het getal van 124 niet te overschrijden; voorts was het een vereischte, dat de scholieren ten minste 12 jaren oud en voornemens waren zich aan de godgeleerdheid te wijden, tenzij zij „tot een ander faculteit" meer bekwaam werden bevonden [2]). Van meer zonen uit een en hetzelfde gezin mogt maar één begunstigd worden. Ouders of voogden „van de studenten ofte scholieren, alrede pensie genietende", moesten »goede borge stellen, dat sij in studiis sullen continueren, ofte bij faulte van dien, dat wederomme van hun luiden gerestitueert sal worden, t'gene sij van den Lantschappe ter oirsake van dien ontvangen ofte genoten mogen hebben, doch bij soo verre iemants, vermits sijn onvermogentheit, geen borge soude kunnen stellen, sal deselve met juratoire cautie mogen volstaan". Sedert 1591 behielden de provinciale Staten de begeving der pensiën aan zich [3]).

Intusschen waren zij reeds begonnen het aantal alumnen, scholieren zoowel als studenten, te beperken, eerst tot een maximum van 100, van welke „twee delen Vriesen en het dardendeel uitlanders mogen sijn"; daarna op 80, en eindelijk op 41, en zulks, omdat de behoefte aan predikanten aanmerkelijk was afgenomen [4]).

De alumnen, die ter hoogeschool gingen, spijzigden kosteloos in de

eene *S. R.* 21 *April* dv. blijkt, dat de alumnus Joh. Ulrici te Genéve was overleden.

[1]) *S. R.* 20 *April* 1591, 18 *Mei* 1593. Bij missive 6 *Sept.* 1620 herhaalden de Gedep. dit voorschrift, omdat sommigen, ofschoon nog onvoldoende onderlegd, zich lieten inschrijven, alleen om het hooger studentenstipendium te verkrijgen.

[2]) Zoo treffen wij dan op de rol der alumni in 1602 niet enkel theologen aan, maar ook een literator in Daniel Joannis, die conrector te Amsterdam en rector te Sneek is geweest, en een jurist in Focco Feiconis, van Beetsterzwaag; maar geene medici. Prof. Auletius hief dan ook in 1603 met regt de klagte aan: Quo loco in ipsa Academia ejus habeatur Professio? ubi nulli ex alumnis Patriae fas est eam sectari. *Monitio de reformanda praxi medica.* Fran. 1603, p. 8.

[3]) *S. R.* 12 *Mei* 1589, 15 *April* 1590, 20 *April* 1591, 27 *Mei* 1593, 31 *Maart* 1610. Den 21 *April* 1602 gelastten zij om van de borgen der alumnen, die van de theologie tot een ander vak waren overgegaan, restitutie te vorderen »van penningen aan haer te costen gelecht."

[4]) *S. R.* 20 *April* 1591, 21 *April* 1602, 21 *Febr.* 1618, 20 *Maart* 1650 (*Charterboek*, V, 522). Het getal 41 kwam overeen met dat der grietenijen en steden, zoodat ieder gemeente regt op een alumniaat kreeg.

burse. Voorts was de oeconomus gehouden hen aldaar „al te samen de woninge te verschaffen", en »desgelijken sal hy ook allen *Alumnen* hare hemden, neusdoeken, slaaplakens met kussenslopen mede bewasschen, alsoo dat zy yder weke een schoon hemde ende neusdoek krygen: Ende die alle drie weken schoone slaaplakens ende kussen slopen. Ende sal de *Oeconomus* voor huijsvestinge ende bewasschen insonderheyt gantsch niet genieten: maar sal het selve met de ordinarie belooninge by den Heeren Staaten hem te accorderen, inbeklemmet ende versmolten wesen. Welverstaande nochtans, dat een yder Student hem selfs met bedde en bedskledereu sal moeten versien. Sal ook de *Oeconomus* des Somers alle avonts ten negenen, ende des Winters ten achten de *Oeconomie* toesluyten ende de sleutelen den *Inspector* brengen, geen *Alumnen* meer uyt ofte in laten gaan" [1]).

Ten jare 1612 gaven de Staten last tot het oprigten van een Collegie van 20 alumnen, »in de huijsinge, genaemt des abts van Lidlums huijsinge, welcke daertoe vertimmert sal worden". Eerst in 1614 was er sprake van deze vertimmering, in overleg met Curatoren en den magistraat, zoodat aan Bogerman, bij zijne benoeming tot hoogleeraar in dat jaar, alleen het opzigt kon worden opgedragen „van 't collegie, dat men binnen Franeker, volgens de resolutie — van den jaere 1612 *sall* oprichten" [2]). De zaak bleef slepende, omdat Bogerman niet kwam, totdat in 1617 de inspectie aan den toen benoemden hoogleeraar Acronius toevertrouwd en in verband hiermede eenen deskundige de opdragt werd gedaan om „'t huijs, gedestineert tot onderhout ende woninge van de alumnen — dack ende vensterdicht te maken". Schoorvoetend moeten de alumni naar de nieuwe inrigting zijn overgegaan, daar de noodzakelijkheid is geboekt om hun, op straf van 't verlies der beurs en restitutie van 't genoten geld, een termijn te stellen

---

1) Artt. 35, 36, van de *Articulen den Oeconomnm alleen betreffende*, Fran. 1656, een verdrag met den oeconomus Wijbrand Hendriks, bevestigd door Gedep. Staten in 1591, nadat het »al lange te vooren was gemaakt". *Statuta et Leges*, p. 87.

't Valt echter te betwijfelen, of alle alumnen werkelijk in de Burse onder dak werden gebragt. Immers werd ook aan studenten, die de vrije tafel niet verlangden, eene verhooging van het »studenten-gage" gegeven van tien gulden 's jaars, »om daermede tot Franeker sijn eigen cost te houden". *S. R.* 20 *April* 1591. Deze uitzondering is misschien gemaakt voor alumnen, wier ouders te Franeker woonden.

2) *S. R.* 14 *Febr.* 1612; *R. G.* 30 *Junij*, 6 *Julij* 1614.

„van in 't *Collegium sapientiae* onder de discipline van Acronius te willen gaen" [1]).

Misschien was de slechte toestand van dat gebouw de reden, waarom twee jaren later door de Gedeputeerden van Jarich van Ockinga het Dekama-Huis werd aangekocht „omme daervan te maecken een collegie voor de studenten" [2]). 't Is ons niet gebleken of de verzorging van alumnen in één gebouw bij malkander lang is volgehouden.

Dit alles betrof de „ordinaris alumnen"; immers komen er ook „extraordinaris alumnen" voor, ten getale van elf, uitsluitend Latijnsche scholieren, die wegens hun buitengewonen aanleg eene hoogere toelage genoten, soms wel van ƒ 110 [3]).

Andere onbemiddelde jongelingen, Lutherschen niet uitgezonderd, verkregen van den Rector Magnificus enkel vergunning om kosteloos op de burse te eten (*beneficium liberae bursae*).

Overeenkomstig art. 44 der academiewetten, werd aan 't examineren der begunstigde studenten de hand gehouden. Bleek het, dat zij voor de studien ongeschikt waren of haar verwaarloosden, dan werd de pensie ingetrokken, terwijl daarentegen jaarlijks ƒ 50 beschikbaar werd gesteld om de naarstigen door het toekennen van praemien aan te moedigen. Ten laatste maakten de Staten de bepaling, dat „de vacante pensioenen niet sullen vergeven worden aen enige student ofte scholier, ten sij dat deselve eerst gesisteert sijnde ter examinatie der — Curatoren, van denselven geoirdeelt worden — bequaem te sijn" [4]).

Klachten over het slecht gedrag van alumni, zelfs over groote misbruiken „in t' examineren van de jonge studenten ende andere persoonen, hen ten dienste van de kercke willende begeven", werden niet zelden aangeheven; zelfs bleek het, dat sommigen die reeds tot predikant

---

1) *R. G.* 4 *April*, 27 *Junij*, 30 *Dec.* 1617. Des abts van Lidlum behuizinge schijnt nabij de Burse gestaan te hebben, aan de Hoogstraat. *Reg. archief van Franeker*, n°. 628.

2) *R. G.* 12 *Aug.* 29 *Sept.* 1619, *Fran. archief* n°. 705.

3) *R. G.* 7 *Jan.* 1663, 28 *Dec.* 1664, 30 *Maart* 1666, 9 *Junij* 1670, 4 *Junij* 1679, 9 *Febr.* 1689. Aan Nic. Vedelius, extr. alumnus, S. S. M. Cand. in de Fransche taal, werd toestaan »om sich tot bevorderinge van sijn avancement nae Vranckrijck te mogen begeven" voor den tijd van twee jaren, met behoud van zijne pensie en de geaccordeerde huishuur. *R. G.* 24 *April* 1668. Een studenten pensie van ƒ 110 gaf men Ds. Viglius Cornelii, »van Godt almachtigh met een groot huijsgesin gezegent". *S. R.* 18 *Maart* 1648.

4) *S. R.* 15 *April* 1590, 27 *Mei* 1593, 28 *Febr.* 1601, 25 *Febr.* 1604 27 *Junij* 1628.

bevorderd waren, of de academie uit anderen hoofde verlaten hadden, voortgingen de pensiën te trekken [1]).

Bespeurende, dat de academie meer en meer kwam te vervallen door het misbruiken van de privilegien, 't losbandig leven der studenten, en in 't bijzonder van de alumnen, riepen de Staten in 1653 des Stadhouders hulp in tot het keeren van misbruiken, door handhaving der wetten. Gelijktijdig kondigden zij eene wet af „voor des Landtschaps Voedsterlingen ofte Alumnen", waarin men de meeste partieële regelingen van vroeger, zoo wat het aantal als het bedrag der stipendien betreft, vereenigd vindt. Het toezigt, uit te oefenen door den Rector Magn. en de Curatoren, werd strenger geregeld. De bepaling, dat alumni zich in de beide eerste academiejaren niet met de theologie, regten of geneeskunde, maar uitsluitend met de klassieke talen, met het Hebreeuwsch, de philosophie en welsprekendheid bezig mogten houden, bewijst, dat de geldelijke ondersteuning toen reeds meer algemeen aan leerlingen in alle vakken verleend werd. Voorts werd bij art. 52 het beneficium liberae bursae ten aanzien van alle studenten ingetrokken, ten zij de Curatoren, om zeer gewigtige redenen, den een of ander daarvoor mogten aanbevelen; maar ook dan nog kon het slechts voor één jaar verleend worden aan ten hoogste 12 studenten, die, al waren zij ook geene alumnen, zich niettemin aan deze wet moesten onderwerpen [2]).

Bij verloop van tijd verloor men deze bepalingen weer uit het oog, zooals blijkt uit de daadzaak, dat „de grote menigte der alumnen, die niettegenstaende de redenen daertoe, in den beginne militerende, genoeghsaem cesseren, dagelijcx meer ende meer comen te accresceren," het in 1667 noodig maakte hun aantal tot 41 terug te brengen [3]).

Besprekingen „over t' uijtvinden van enige expedienten, waer deur de mesnage van t' Landschap in posterum beter als nu een geruimen tijt herwaerts soude betracht conen worden", leidden de Gedeputeerden in 1671 tot handhaving van bekende wetsbepalingen. Tevens werden de „extraordinaris pensien" afgeschaft, en een jaar later het aantal gewone pensien verminderd tot 20. Trad deze bezuinigingsmaatregel niet ten volle in werking, nog voor dat de zeventiende eeuw haren

---

1) *G. R.* 19 *April* 1626; *S. R.* 12 *Maart* 1652.

2) Men vindt deze *Leges secundum quas Frisiae Ordines volunt alumnos suos componi*, met de vertaling, bij Schotanus, blz. 164 vv., en onder de *Statuta et leges fundamentales*, p. 37 sqq.

3) *S. R.* 29 *Maart* 1667.

loop had volbragt, zijn toch alle stipendia, gewone en buitengewone, waaronder ook de subsidien aan gerefugieerde studenten, met het beneficium liberae bursae, door de Staten afgeschaft [1]).

Omstreeks 1720 moet men op dat besluit zijn teruggekomen, want wij vinden, dat de Curatoren ten jare 1721 wederom alumnen lieten examineren, terwijl de Staten drie jaren later uitdrukkelijk last hebben gegeven tot het kiezen van zes alumnen, opdat de provincie geen gebrek aan goede theologen mogt krijgen. Daarop zijn de meest belovende leerlingen der Latijnsche scholen in Friesland ten overstaan van Curatoren geëxamineerd, en vervolgens zes hunner begiftigd met een subsidie van *f* 60, te verhoogen tot *f* 110, nevens het beneficium liberae Bursae, of in plaats daarvan *f* 2 in de week, zoodra zij tot de academie bevorderd zouden zijn [2]).

Weinige jaren later heeft er eene andere regeling plaats gevonden, in zoo ver, dat er zes, vervolgens acht schoolpensien van *f* 60 gegeven zijn, die de beneficianten, onverschillig voor welk vak zij zich bekwaamden, ook tot dat bedrag als studenten behielden, terwijl daarnevens zes uitstekende, niet uitsluitend onvermogende, studenten, onder den naam *alumni patriae*, een subsidie van *f* 250 's jaars genoten. Wanneer deze jongelingen ter meerdere volmaking hunner studien, met verlof altoos van Curatoren, eene andere academie wenschten te bezoeken, zagen zij de toelage doorgaans verdubbeld.

Hadden de alumnen, even als te voren, het beneficium liberae bursae, ook aan andere studenten stond men dit voorregt met milde handen toe [3]). Voor zoo ver nog toepasselijk, werd de wet van 1653 gehandhaafd, zoo ten aanzien van de examens, de toekenning van premiën, als van

---

1) *G. R.* 26 *Mei* 1671; *S. R.* 30 *Maart* 1672; 17 *Febr.* 1677 (Zie boven, blz. 53, 60), 24 *Febr.* 1697.

2) *S. R.* 10 *Maart* 1724, *Not. Curatt.* 21 *Febr.* 1721, 24 *Maart*, 1 *Junij*, 5 *Julij* 1724.

3) Alumnen werden, op voordragt van Curatoren, door den Stadhouder, Curator Magnificentissimus, het beneficium liberae bursae werd door Curatoren alleen verleend. Hoe kwistig men hiermede was blijkt uit de volgende opgaven, ontleend aan de notulen van Curatoren:

1752	28	1757	32	1761	59	1765	42	1769	40
1753	21	1758	38	1762	52	1766	42	1770	44
1754	27	1759	40	1763	34	1767	38	1771	49
1755	31	1760	55	1764	28	1768	34	1772	40
1756	29								

de bepaling omtrent het studeren in de propaedeutica, gedurende de twee eerste studiejaren [1]).

Bij de invoering der Menage in 1774 bleven de acht schoolpensien en de zes alumniaten bestaan, met dien verstande, dat men die op 25jarigen leeftijd verloor, ten zij men vroeger eene betrekking kreeg.

Op grond van het Besluit tot herstel der academie van 9 Junij 1797, arresteerden Gedep. Staten, op voordragt van Curatoren, den 6 Febr. 1798 het boven (blz. 119) reeds met een enkel woord door ons vermelde *Plan ter uitnodiging van en wet voor de jongelingen, welke aan deze Academie studerende een jaarlijks stipendium wenschen te genieten*, houdende in hoofdzaak:

1° dat 42 minvermogende jongelingen, zonder onderscheid van geloofsbelijdenis, een stipendium van *f* 100 zouden genieten;

2° dat de helft dezer stipendia zoude verleend worden aan hen, die de Latijnsche taal verstonden en zich in de hoogere wetenschappen, ter hunner keuze, oefenden;

3° dat de overige 21 gestipendieerden, mits zij den ouderdom van 15 jaren bereikt hadden, zich moesten bekwamen tot het geven van onderwijs in Nederduitsche scholen binnen de Republiek, en zich verbinden om de zeven eerste jaren na hunnen academietijd als schoolmeesters werkzaam te zijn, zoodra zij ergens op een redelijk tractement beroepen werden;

4° dat aan deze 42 stipendianten, bij hunne komst aan en bij het vertrek van de hoogeschool, voorgesteld moest worden, om naderhand, als dit zonder benadeeling hunner huishoudelijke belangen kon geschieden, het genotene terug te geven;

5° dat de toelagen telken jare, onder overlegging van het bewijs van een gunstigen afloop van het hun af te nemen examen, op nieuw behoorden te worden verzocht.

Al spoedig onderging die regeling deze wijziging, dat van de 21 toelagen voor Latinisten bestemd, vijf aangewezen werden ten behoeve van jongelingen, die zich alleen in de heel- en verloskunde zouden bekwamen [2]). Daar de praktijk voorts leerde, dat men zich de handen

---

1) *Not. Curatt.* 24 *Junij* 1751. *Miss. v. Curatt. aan den Agent voor de Nation. Opv.* 2 *Febr.* 1801. Echter was het niet gebruikelijk om de Hongaarsche, Duitsche en Engelsche studenten te examineren, evenmin hen, die voor 't eerst een kostpensioen verzochten. *Miss. Curatt.* 16 *Sept.* 1775.

2) *Decreet v. h. Vertegenw. Ligchaam*, 13 *Dec.* 1799.

te veel gebonden had, stond het Staatsbewind aan Curatoren gaarne toe vacante stipendia ook aan anderen te geven, in geval er zich geene sollicitanten opdeden in het vak van het schoolonderwijs, of omgekeerd voor de hoogere wetenschappen, waarvoor de onbegeven toelage oorspronkelijk bestemd was.

Ook na de vernietiging van het instituut ter vorming van schoolmeesters, behielden de Curatoren sedert 1804 de beschikking over de schoolpensien van *f* 60, en de 42 stipendia van *f* 100, maar doorgaans deed zich voor deze laatsten naauwelijks de helft sollicitanten op. Redenen genoeg, nadat men van hooger hand was ingelicht, dat de decreten van 12 en 31 Julij 1806 op deze stipendia niet van toepassing waren en met de begeving alzoo op den ouden voet kon worden voortgegaan, om het daarheen te leiden, dat van de beschikbare som van *f* 4200 stipendia werden gevormd, zes van *f* 250 en 27 van *f* 100. In 1809, alzoo te laat, dan dat de hoogeschool daarvan vruchten kon plukken, schijnt eene gunstige beschikking in dien zin te zijn verkregen [1]).

Boven (blz. 119) is reeds melding gemaakt van een besluit van het Provinciaal Bestuur, waarbij alle leenen, waarvan de eigenaars onbekend of uitgestorven waren, vervallen zijn verklaard ten behoeve der academie, ten einde door Curatoren begeven te worden aan jongelingen van goeden aanleg. In de handelingen van Curatoren is echter geen woord te vinden, waaruit men kan afleiden, dat dit decreet eenig gevolg heeft gehad. Wel hebben de Curatoren bij den Raad van Justitie van het voormalig Friesland inlichting gevraagd omtrent de leenen, die ter Griffie van den Hove geregistreerd waren, maar het antwoord schijnt achterwege te zijn gebleven [2]).

Na de oprigting van het athenaeum rigtte Camper tot den Gouverneur de vraag, of er in oude tijden ook leenen waren gesticht, op voorwaarde, dat de begunstigden te Franeker moesten studeren. Hij meende, dat zulks het geval was, maar vernam — zoo schreef hij — intusschen niets van het effect [3]). Een antwoord op deze missive vonden wij niet.

Dr. A. F. van Schurman, te Heerenveen in 1783 overleden, vermaakte bij testament aan onze academie een legaat van *f* 30,000, benevens zijne bibliotheek enz. De inkomsten van dit legaat moesten strekken ter bevordering van de studiën van vier studenten, twee in de regten

[1]) *Miss. Curatt. aan den Min. van Binn. Zaken, Oct.* 1808, 8 *en* 15 *Maart* 1809.

[2]) *Miss. Curatt.* 11 *April* 1798. [3]) *Miss.* 3 *Aug.* 1816, *no.* 3.

en twee in de geneeskunde, mits zij burgers en inwoners van Franeker waren. Die ondersteuning moest hoofdzakelijk bestaan in het verschaffen van de noodige boekwerken. Bij de behandeling van de geschiedenis der academie-bibliotheek zullen wij gereede aanleiding vinden, om iets meer van deze belangrijke making te vermelden.

Ontegenzeggelijk heeft de geldelijke ondersteuning aan studenten geschonken, ongeacht de misbruiken en teleurstellingen, die bij den meest goeden wil en een naauwlettend toezigt niet vermeden konden worden, doel getroffen. Immers werd de beoefening der theologie daardoor dermate aangemoedigd, dat in het gemis aan bekwame predikanten in Friesland reeds behoorlijk was voorzien, toen de hoogeschool nog maar eene halve eeuw had bestaan. Tot bevordering van haren bloei en om haar aan hare bestemming te doen beantwoorden, was het middel mitsdien gelukkig gekozen.

Waren ons meer lijsten van alumnen uit de 16e en 17e eeuw onder de oogen gekomen, dan die van 1602, dan zou het mogelijk zijn geweest in bijzonderheden aan te toonen welke vruchten de alumniaten voor kerk en wetenschap hebben opgeleverd. Met zekerheid is ons evenwel gebleken, dat Rippertus Sixti en Tobias Tegnejus, predikanten te Leeuwarden, die ook als verdienstelijke schrijvers bekend zijn geworden, Lands-alumnen zijn geweest, gelijk ook Sixtinus Amama en Joh. Bogerman, wier vermaarde namen eens zoo naauw aan den roem van Franeker's hoogeschool waren verbonden. Hoe gelukkig was men niet in de keuze van jongelingen, die in de vorige eeuw als alumni patriae met eene toelage van ƒ250 werden begiftigd? Ons tot meest bekenden bepalende, wijzen wij maar op L. C. Valckenaer, Joh. Schrader, E. W. Higt, Jo. Althuisen, J. D. van Lennep, Ant. Brugmans, Joh. Habbema, E. H. Tenckinck [1]), Everw. Wassenbergh, Jo. Ruardi, Theod. van Kooten, Herman Bosscha, R. van Ommeren, G. T. Suringar, Annaeus Ypey en H. W. C. A. Visser. Hunne namen zijn voldoende om de overtuiging te vestigen, dat met de hun geschonken ondersteuning voor de wetenschap is gewoekerd.

De uitbreiding der academie tot eene kweekschool van schoolmeesters,

---

1) Deze is in 1766 „door al te veel applicatie op de studiën ongelukkig genoeg geweest van eenigermaten in zijne hersenen gebrouilleerd te worden", maar in 1767 geheel hersteld werd hij door alle hoogleeraren om strijd voor een alumniaat aanbevolen, als de bekwaamste. Slechts eene schoolpensie verkregen hebbende, werd hij vervolgens (1770) predikant te Schingen. *Miss. van Curatt. aan den Stadhouder*, 22 *Nov.* 1766, 22 *Maart* 1768, 8 *Febr.* 1770.

van welke er 21 met *f* 100 mogten gesubsidiëerd worden, maakte, gelijk wij boven (blz. 150, 151) zagen, weinig opgang.

Ziedaar een kort overzigt van de geschiedenis der stipendia, pensioenen of beurzen aan de voormalige academie! Rijksbeurzen, bij het besluit van 1815 voor de drie hoogescholen geschapen, konden het athenaeum niet baten. Bijzondere onderstands-fondsen, zoo die aan de gewezene hoogeschool van Franeker mogten hebben bestaan, werden haar bij art. 223 verzekerd.

Wat de toekenning van het academiegeld aan predikantszonen betreft, zijn de athenaea met de hoogescholen gelijk gesteld. En toen eenige jaren later, uit vrees voor gebrek aan protestantsche leeraren, ten behoeve van jongelingen, die zich aan de Godgeleerdheid zouden willen wijden, geheele vrijdom van collegiegelden werd verleend, is ook den hoogleeraar in die faculteit te Franeker opgelegd zijne lessen, tegen eene schadeloosstelling van staatswege ad *f* 150 jaarlijks, kosteloos te geven. Tevens werd de verpligting van theologische studenten opgeheven om de collegiën in de natuur- en sterrekunde, Grieksche oudheden en wijsgeerige zedekunde te houden. De studie werd daardoor minder bezwarend gemaakt, terwijl het theologische academiegeld daarentegen verdubbeld werd.

Zoodra echter de aangegeven grond voor die vrijstelling geacht werd te zijn vervallen, is zij, gelijk bekend, door Z. M. wederom ingetrokken, en, als gevolg hiervan ook de tegemoetkoming aan den hoogleeraar in de theologie te Franeker [1]).

B.

De Burse.

Na de oprigting van een Collegie van alumnen te hebben medegedeeld, gewaagden de Stadhouder en Gedep. Staten in het programma nog van eene andere inrigting, die door den Lande gesubsidiëerd zou

[1]) Zie de *Kon. Besl.* 1 *Aug.* 1816, n°. 65, 15 *Nov.* 1820, n°. 29, 13 *Oct.* 1836, n°. 90.

worden, nl. een *Collegium Annonarium*, waar onbemiddelde studenten, vreemden zoowel als inlanders, goedkooper dan elders konden spijzigen. De stad Franeker droeg ten dien einde het Oud-Raadhuis, in de Hoofdstraat, aan de Staten over [1]).

Wijbrand Hendriks werd door Ged. Staten tot oeconomus of tafelhouder aangesteld, op zekere voorwaarden, waaruit men de eerste inrigting van *de burse*, zoo als men zulke kosthuizen aan onze hoogescholen noemde, kan vernemen. Wij weten reeds, dat de alumnen daar bovendien gehuisvest waren. Zij moesten echter in een afzonderlijk vertrek, en dus afgescheiden van de overige bursalen, eten. De middagmaaltijd begon te elf, de avondmaaltijd te zes uur. In de wintermaanden, tusschen Allerheiligen en Lichtmis, werd geene gelegenheid gegeven om in de burse te kunnen ontbijten, althans niet aan hen, die er niet gehuisvest waren.

Bij dezelfde tafel mogten niet meer dan acht bursalen aanschikken. Naauwelijks behoeft het vermelding, dat land- of gewestgenooten zich zooveel mogelijk aan dezelfde tafel voegden, en dat dit aanleiding gaf tot het vormen van de *conventicula nationalia*, die in de studentenwereld eene zoo groote opspraak hebben verwekt.

Zieke studenten konden hunne portiën aan huis ontvangen, en desverkiezende, doch tegen afzonderlijke betaling, ook andere spijzen, als de tafel dien middag aanbood.

Aan hen, die meer dan een kwartier te laat kwamen, behoefde de oeconomus niets voor te zetten.

Om de drie maanden moest hij zijne, vooraf door Rector en Assessoren goed te keuren declaratie [2]) bij Gedep. Staten inleveren. De studenten, die met de betaling in gebreke waren gebleven, moesten borg stellen en zich voor de „reale executie" aan Rector en Senaat onderwerpen.

De burse werd onder het opzigt gesteld van een inspecteur. Deze moest tijdens den maaltijd tegenwoordig zijn om de orde te handhaven; ook was hij bevoegd „te zijn by het wegen des vleeschs, Boters ende andere dingen, ofte ook soo wanneer hy t' selve in by- ofte afwesen des Oeconomi sal willen naarwegen, ofte eenige knorren ofte bonken

---

1) *Fran. arch.* n°. 294, 628.

2) Na het onderzoek en de goedkeuring van deze declaratie, bood de oeconomus den Senaat een maaltijd aan in het academiegebouw. In een Senaatsbesluit van 9 Nov. 1718 wordt dit eene *antiqua consuetudo* genoemd. *Diar.* IV, 8.

doelmatige gestrengheid bij den Senatus Judicialis klagen, maar daar werden zij, met het oog op de nieuwe wet, natuurlijk afgewezen [1]).

Aanvankelijk werd Wubbena door de Gedep. Staten gesteund tegen den Senaat [2]), doch alles liep weldra zóó in de war, dat zij moesten gelasten, „van wegens de gepleegde grote negligentie van de voorschreven Wubbena, dat hij hem voortaen van verdere inspectie t'eenemael sal hebben te ontholden" [3]). In zijn val schijnt hij het nieuwe reglement te hebben medegesleept. Prof. Terentius werd zijn opvolger, maar deze was ook de laatste hoogleeraar, die met die taak belast werd. Na hem ontmoeten wij als zoodanig een apotheker, vroedsmannen, chirurgijns en andere burgers [4]).

Als eigenaardige baldadigheden, welke door de jongelui op de burse werden bedreven, vinden wij vermeld het werpen met lepels, brood, vleesch, mosterd en dergelijke projectielen, die de tafels opleverden. De formulieren van de gebeden, die opgeplakt aan den wand hingen, werden wel eens met bier afgespoeld, met gloeijende asch bestrooid, of in de vlammen geworpen [5]).

Die wanorde laat zich verklaren, eensdeels door de meerdere ruwheid van vorige tijden, anderdeels door dat vele inspecteurs ten eenenmale ongeschikt waren voor hunne betrekking.

In 1603 moesten de professoren worden aangemaand om het hun bevolen opzigt *per vices* alle weken waar te nemen [6]); Isbrandus Balck en Hugo Petri waren afgeleefde personen; Roggius miste allen tact om met studenten om te gaan; Wubbena was nalatig in het bezoeken van de Burse; zijn opvolger Terentius had geene orde in zijne eigene huishouding, en was daardoor dood arm. De inspecteur Kiestra, een apotheker, werd door den voorzitter van Gedep. Staten eens „ernstigh gereprocheert ende serieuselijck aenbevolen sijn eed en plicht henvoorts beter waer te nemen, off dat bij gebreeke dies het collegie genootsaeckt sal wesen tot sijn groot leetwesen daerinne te voorsien". Theod. Arents, die hem opvolgde, werd wegens zijne nalatigheid gedurig voor de roode deur geroepen [7]). Achttien studenten klaagden in 1732 bij den Senatus Judi-

1) *A. S. Jud.* 19, 23, 24 *Sept.* 1667.
2) *Diar.* II, 90, sqq.; *R. G.* 11 *Oct.* 1667.
3) *R. G.* 11 *April*, 5 *en* 22 *Nov.* 1668.
4) Eene lijst van de inspecteurs is te vinden bij Vriemoet, 899—902.
5) *Diar.* I, 58, *A. S. Jud.* 6, 17 *Mei* 1682, 6 *Nov.* 1697, 15, 18 *Nov.* 1724.
6) *R. G.* 12 *Sept.* 1603.
7) *R. G.* 21 *Febr.* 1679; *A. S.* 18 *Oct.* 1689 (*Diar.* III, 133).

cialis over de weinige en dan nog slechte spijzen, die de oeconomus hun durfde voorzetten, zelfs stinkend vleesch. Zij voegden er bij, dat de inspecteur Hendrik Piekenbroek „niet boven verscheint, tensij hij hoort, dat de studenten over de spijse aan den Hr. Rector Magnificus willen klagen". Ondeugend was het, dat die oeconomus eens een student trachtte over te halen te „tijkenen de tijdt, dat hij in de vacantie absent is geweest" [1]).

Over den inspecteur Chamois, Piekenbroeks opvolger, viel in 1749 de klagte, dat hij weinig op de burse kwam, waardoor de wanorde in de hand werd gewerkt. Aan den Rector, die hem vermaande, antwoordde hij, „dat hij sijn Ampt neerstiger waarneemt als sijn Voorsaten", en hem geene instructie was gegeven, waarnaar hij zich had te gedragen [2]).

Hendrik Wehrmann, die eerst kamerdienaar was van Prinses Anna, daarna chirurgijn van de Friesche gardes, moest uithoofde van deze betrekking te Leeuwarden wonen. Niettemin werd hij den 19 Maart 1757 tot inspecteur der burse benoemd. Met vergunning van den Stadhouder, liet hij zijn post te Franeker echter waarnemen door den secretaris Brouwer, vervolgens door den rector Vogelsang, eindelijk door den praeceptor A. van Duisen.

Het toezigt heeft dus bijna altoos veel te wenschen overgelaten. Bij de begeving van dat baantje zal men wel eens meer gelet hebben op de behoeften van den begunstigde, dan op de belangen der burse. Het gaf namelijk een tractement van ƒ550.

De Bursalen, die het *beneficium liberae bursae* niet genoten, betaalden in den eersten tijd ƒ45 's jaars; van den Lande werd voor ieder hunner dagelijks vijf stuivers en vier penningen bijgepast [3]). Op een staat van ontvangsten en uitgaven uit de eerste helft der 17e eeuw, wordt vermeld, dat de provincie ten behoeve van 60 bursalen ƒ3003 betaalde, dus ƒ50 per hoofd, terwijl zij zelve ƒ2730, of ƒ45,50 per hoofd, bijdroegen. Ten jare 1699 werd den oeconomus toegestaan, wegens „de tegenwoordige dierte der levensmiddelen, tot laste van den Lande, in plaets van twee stuivers, van ijder Bursarius per maeltijt twee stuivers en een halff te mogen declareren [4]).

Volgens het Plan van Menage (zie boven blz. 76, 77) mogten 66 studenten de vrije burse genieten, en bovendien nog 6 Hongaren. Veilig mag men dus aannemen, dat de burse allengs eene inrigting is geworden,

---

1) *A. S. Jud.* 8, 12, 28 *Jan.* 1732. 2) *Diar.* IV, 190, 191.
3) *R. G.* 17 *Aug.* 1598. 4) *S. R.* 24 *Febr.* 1699.

waar alle bezoekers geheel op 's Lands kosten gespijzigd werden. Van daar, dat de rekening ten laste van de provincie tot *f* 8763 is geklommen. Dit hooge bedrag leidde in 1774 tot hare opheffing. Daarna kwam men de onbemiddelde Friezen en de Hongaren te gemoet met kostpensioenen, gelijk vroeger reeds (blz. 83, 84) door ons in bijzonderheden is opgegeven.

IV.

ACADEMISCHE INRIGTINGEN.

A.

De Gebouwen.

Douwe Sjaarda en de meene meente van Franeker stonden in 1468 aan Syardus Watkens, priester te Arum, een gebouw af, dat de gasthuiskerk plagt te zijn, en zulks ten behoeve van een klooster van zes kruisbroeders. Watkens verkreeg ook eene hofstede ten zuiden van die kerk in eigendom, waarop hij een goed woonhuis voor de ordebroeders wilde laten timmeren. Tot hun onderhoud verbond hij aan zijne stichting uit eigene middelen eene niet onaanzienlijke dotatie. Uit de weinige bescheiden, die van dit klooster voorhanden zijn, blijkt in het algemeen, dat de broeders naderhand in den omtrek nog eenige woningen hebben aangekocht, verruild en verbouwd.

Nadat de stad het klooster in 1580 had doen ontruimen, nam zij het weder in bezit. Vier jaren later werd het gaarne kosteloos afgestaan aan de provincie, tot een academiegebouw [1]).

Op blz. 759 van Winsemius' *Chronique van Vrieslant* (Fran. 1622), vinden wij de eerste afbeelding van Frieslands hoogeschool, zoo als die den lezer naast deze bladzijde in photolithografie wordt voorgesteld.

Men ziet de westzijde door eene muur van de Vijverstraat afgesloten. Eene poort, op welke het wapen van Friesland is gebeiteld, geeft toegang tot een binnenhof, of de area, die met boomen is beplant, en in het midden waarvan zich eene hoog opgemetselde opene put bevindt.

Zuilengangen of galerijen omgeven de area aan de west-, zuid- en

---

[1]) Mr. A. Telting, *Het Kruisbroedersklooster te Franeker*, (*De Vrije Fries* IX, 103—128); *Vrijmoedige Stemmen*, blz. 34.

uitschieten. Immers ook de spijs ofte drank te proeven, ende examineren, ofte het ook alles den articulen gelijkmatich is".

Zoowel door den oeconomus als door den inspecteur werden weekregisters van de commensalen gehouden. Kon de oeconomus zich over het een of ander niet met den inspecteur verstaan, dan mogt de beslissing van den Senaat, des noods die van de Staten, door hem ingeroepen worden, doch hij mogt op „geene wijse den Heeren Staten met overloopen lastig wesen".

Wat in de burse werd opgedischt vernemen wij: 1° uit de overeenkomst met Wijbrand Hendriks, die, ofschoon zij „al lange te vooren was gemaakt", in 1591 door de Gedeputeerden werd bekrachtigd; 2° uit eene Resol. van Gedep. Staten, van 2 Mei 1716.

Deze menu's volgen hier naast elkander.

1591.	1716.
III.	
OP DEN SONDACH.	
Des Middaegs.	*Des Zondags Middags.*
Een Soppe. Grof vleesch, gesprengen ofte geroockt, naer ghelegentheyt des tijdts. Hutspot. Goet Boter ende Kese.	Rystenbry, een goed stuk Pekel- of gerookt vleesch, en Spek tot genoegen; goede Boter en Kaas.
	Om den anderen Zondag, een schotel Tarwe-Bolle, in Kalfvleesch- of schapen vleeschsop geweekt, met goede roode Boter wel gestooft, een goede schotel Hutspot, met een Eyerzop, met speceryen en limoensap smakelijk gemaakt, voor yder persoon alle Zondagen de helft van een weyten Bolle, met zomels gebakken, goede Boter en Kaas.
Des Avondts.	*Des Avonds.*
Een Soppe. Grof vleesch, als des Middaeghs. Een Gebraedt. Goet Boter ende Kese.	Melk en Tweebak, wel gezoden, een stuk gebraadt van Rundvleesch, Kalfs- of Schapevleesch, met een schotel toespyze na tyds gelegentheid; goede Boter en Kaas.
Ende so wel des Middaeghs als des avonts, op elck tafel twe halve weyten bollen ofte een gehele, versch.	

IV.

OP DEN MAENDAGH.

Des Middaegs.

Orten groen ofte grau. Grof vleesch, als vooren. Goet Boter ende Kese.

Des Maandags Middags.

Goede Grauwe Erten, en warm Pekelvleesch, met witte Boontjes met boter en azyn, en warm gerookt Vleesch en Spek naar den tydt; goede Boter en Kaas.

Des Avonds.

Orten, als des Middaegs. Grof vleesch, als vooren. Hutspot. Goet Boter ende Kese.

Des Avonds.

Zuip- en Gortenbry, wel gezoden met siroop, een schotel Hutspot, met een Ryssop en speceryen smakelijk gemaakt, of met groente, naar tyds gelegentheid, goede Boter en Kaas.

V.

OP DEN DYNCXDACH.

De Dyncxdach sal den Maendach in allen ghelijck wesen, doch de Potspyse zy gesoden Bier ende Broot.

Des Dingsdags Middags.

Een schotel Potmarge met roode boter alleen, of met versch smeer en siroop tot believen; een schotel Aardvruchten, als Rapen, Kool, Wortelen, Roomsche Boonen, groene Turksche Boontjes, of groene Ertepeulen, naar den tyd, met versch Spek, Bargerib, Saucyzen, of gerookte Kinnebakken, als anders; goede Boter en Kaas.

Des Avonds.

Zuip en Broodt, met Anys en siroop wel gekookt, gebraadt of gebak, zoo Boekweyten Koeken als andere; goede Boter en Kaas.

VI.

OP DEN WOENSDAGH.

Des Middaeghs.

Ghesoden Suyp ende Broot. Stockvisch, Verschevisch, ofte by gebreke van dien Schollen ofte Pekel-heringen, gyverschet ende gesoden, ofte gebraden. Ofte wanneer oock sulcks

Des Woensdags Middags.

Stokvisch, Kabeljauw, of Schelvisch met gesmolten roode Boter, en Koude Mostert, en Zuip en Broodt, met anys en Siroop wel gekookt; goede Boter en Kaas.

ongelegen is te hebben, ofte te ghebruycken, in plaetse van dien versch Vleesch.

Goet Boter ende Kese.

Des Avondts gelijck des Middaeghs.

Sal de tijt van Pekel-Heringen te geven na den eersten Sondach in Majo ophouden, tot dat de nieuwe wederom aen comen.

Des Avonds.

Bier-en-Broodt, wel gekookt met siroop, een goede schotel Hutspot, naar tyds gelegentheyd, en voor yder persoon de helfte van een grove Weiten Bolle als des Zondags; goede Boter en Kaas.

VII.

OP DEN DONDERDAGH.

Den Donderdach zy den Maendach ghelijck, doch de Pot-spyse zij Warmoes.

Des Donderdags Middags.

Witte of groene Erten met roode boter, Pekelvleesch, of gerookt Vleesch en Spek; goede Boter en Kaas.

Des Avonds.

Zuip en gepelde Gerstenbry, wel gekookt, een schotel Hutspot, met een goede Sop van groente als anders; goede Boter en Kaas.

VIII.

OP DEN VRYDACH.

De Vrydach zy den Woensdach in allen gelijck, doch de Pot-spyse zy Potmarge.

Des Vrydags Middags.

Potmarge, met boter alleen, of versch smeer met siroop; een schotel Aardvruchten, als Rapen, Kool, Wortelen, groene Snyboontjes, Roomsche Boonen, of Ertepeulen, met Runder Hutspot, Saucysen, versch Spek, of Bargerib naar den tyd, goede Boter en Kaas. NB. Een andere schotel als des Dingsdags.

Des Avonds.

Zuip en Broodt, met anys en siroop wel gekookt; voorts een schotel extraordinaris Eeten, zooals de *Oeconomus* zulks zal goedvinden; goede Boter en Kaas.

IX.

OP DEN SATERDACH.

De Saterdach zy den Maendach in allen gelijck, doch de Pot-spyse zy Brye van Melck en Gort gekoket.

Des Zaturdags Middags.

Bry van Melk en Gort wel gezoden, Pekelvleesch of Rookvleesch en Spek; goede Boter en Kaas.

Des Avonds.

Melk met Weiten-Bolle wel gezoden, en warm Broodt; goede Boter en Kaas.

X.

Op alle Tafelen sal Broot, Pot-spyse ende Kese sonder beschrevene mate aengherichtet worden: maer het grof Vleesch, Hutspot ende Gebraden, met sekere mate, also dat tot elcker maeltijdt kan opgegeten worden, sonder overvloet ofte merckelijck gebreck. Sal daerom de Mate op volgender wijse onderhouden worden in desen.

XI.

Grof vleesch, wanner 't selve des Middaeghs sonder Hutspot ofte Gebraet aengerichtet wort, sal op elke tafel gegeven worden, versch gerekent 4. ℔

Gepekelt ofte geroockt naer advenant als te weten, anderhalf ℔ geroockt vleesch, met een halve ℔ specks.

Maer wanneer s' middaeghs ofte avondts noch Hutspot ofte Gebraet daer by aengerichtet wordt, sal op elke tafel gegeven worden 2. ℔

XII.

Hutspot sal t' elcken op elcke Taeffel ghegheven worden 2. ℔

XIII.

Gebraden sal op elcke Tafel tot elcke mael gegeven worden, Een

Het dagelyks Broodt zal van goede Rogge moeten zijn.

Boter tot naspyze 's maals voor yder tafel een vierendeels pondt, dat is yder persoon een loodt.

Als 'er Gebak opgedischt wordt, zal voor yder tafel van acht persoonen een half pondt, boven het ordinaris, gegeeven worden, dat is yder twee loodt.

Hutspot zal voor yder persoon 's maals gegeeven worden, op het minste, een half pondt goedt Schapen- of Kalvervleesch, naar tyds gelegentheid.

De kazen zullen goede Koeyen-kasen zyn, wit, geel, of groen, met ordinaris goedt kaze kruidt voorzien.

Het Bier zal zyn van goedt drie Guldens, niet al te versch, maar wat belegen; zonder maate, doch ordentelyk, te gebruiken.

Doch zal niemant eenige Tarwe nochte Roggenbroodt van de Beurse mede naar huis mogen neemen, by poene van aanstonds van de Beurse geremoveert te worden.

Schouder van den ribben afgesneden op 't gewicht voorsz. Schapen ofte Kalveren vleesch, na des tijts gelegentheyt.

XIV.

Versche visch sal op elcke Tafel tot elcken mael gegeven worden, Van Meer-visch een middelmatige Schotel. Kabbeliau twe middelmatige stucken:

XV.

Heringen sullen op elcke Tafel, tot elcke mael gegeven worden in den getale acht.

XVI.

Botter sal des morgens ten ontbyte gegeven worden op elcke Tafel een vierdel ponts. Maer des Middaegs ende s' Avonts sal de Boter ter maeltijt niet meer als t' elcken een mael aengerichtet worden, ende dat ten eynde des etens, alsoo dat het met Kese het laeste gericht zy, ende dan t' elcken male op yder Tafel een vierdeels ponts.

Prof. Henricus Schotanus was de eerste inspecteur der burse. Of hem door de Gedep. Staten of door den Senaat eene instructie was gegeven, bleef ons onbekend. Zijn lijkredenaar, prof. Adama, gewaagde met grooten lof van de wijze, waarop onze hoogleeraar in de regten zijne taak als inspecteur heeft opgevat. Immers bepaalde hij zich niet tot het toezigt op de spijs en den drank en de orde onder het eten, maar tevens deed hij zijn best om de jongelui door gebeden, godsdienstige en zedekundige toespraken, ernstig te stemmen, zoo goed, dat een theoloog of een catecheet het hem niet uit de handen behoefde te nemen.

Zoolang Schotanus aan het hoofd der inrigting stond, vernamen wij dan ook geene klachten over wanordelijkheden van de bursalen.

Wanneer hij — ad vitandam molestiam, invidiamque, zoo als Adama opgaf — zijne taak heeft neergelegd, weten wij niet. In het begin

van 1589 schijnt er althans geen inspecteur te zijn geweest, vermits een verschil tusschen de alumnen en de overige bursalen, over den rang der tafels, overgelaten werd aan de beslissing van den Rector en den burgemeester [1]).

Den 14 November van hetzelfde jaar trad Isbrandus Balck in die betrekking op. Indien wij in hem den voormaligen predikant van Antwerpen van denzelfden naam ontmoeten, dan moet deze Fries toen al hoog bejaard zijn geweest [2]). Zijne betrekking was in 1591 dan ook weder vacant, want toen werd besloten om de burse voort te zetten, mits „in plaets van den tafelhouder" een hoogleeraar of ander geleerd man aangesteld werd om de orde te handhaven [3]). Weldra werd Joh. Roggius benoemd, aan wiens bestuur zich de treurige herinneringen knoopen, die wij boven (blz. 31—38) reeds uitvoerig hebben behandeld en hier dus kunnen voorbijgaan.

Sedert hij was afgetreden, werd het toezigt door de professoren bij toerbeurten uitgeoefend.

Was het getal bursalen tot dusver onbepaald, in 1600 werd het maximum tot zestig beperkt, namelijk veertig inlanders en twintig vreemden. De Staten werden daartoe geleid, omdat zij vernomen hadden, dat velen van de burse gebruik maakten, die vermogend genoeg waren om voor hun eigen kost te zorgen [4]).

In 1628 werd wederom een inspecteur aangesteld, en wel Hugo Petri, een gewezen predikant, die „vermits sijn grote olderdom ende verswacking der memorie" emeritus was geworden. Door Gedep. Staten werd hem eene instructie gegeven, volgens welke hij niemand op de burse mogt toelaten zonder toestemming des Rectors. Die toegelaten werden moesten hem bij handtasting belooven, dat zij de wetten, in 't bijzonder ook het verbod van de nationale vereenigingen, zouden nakomen, geen maaltijd pro introitu geven en den inspecteur gehoorzamen. Beschonken bursalen moest hij van de tafels weren; verder had hij te zorgen, dat de gebeden eerbiedig werden opgezegd [5]); dat

1) *S. R.* 12 *Mei* 1589.

2) Vgl. over hem W. Eekhoff, *Catal. van de bibliotheek der stad Leeuwarden*, blz. 2, 3.

3) *S. R.* 20 *April* 1591. 4) *S. R.* 22 *Maart* 1600.

5) De formulieren van de vier Latijnsche gebeden, ante prandium, post prandium, ante coenam, post coenam, vindt men onder de *Statuta et Leges*, p, 68. Zij moesten door den Praeses van de eerste tafel opgezegd worden, doch hij kon ook volstaan met het Gebed des Heeren te doen. Dossier *de Burse*, n°. 14; *Diar.* III 18, 170; IV, 129, 130.

de dischgenooten niet onbetamelijk handelden met spijs en drank, en elkander niet lastig waren met woorden of gebaren. Geweren en honden mogten zij niet medebrengen.

Praesides mensarum, door den Senaat, in overleg met den inspecteur, aan te wijzen, hadden de orde aan tafel te handhaven.

Des inspecteurs bevoegdheid ging niet verder, dan iemand voor ééénmaal de tafel te ontzeggen; strengere maatregelen stonden ter beoordeeling van den Rector.

Klachten over den oeconomus moesten bij Rector en Senaat ingeleverd worden [1]).

Naast deze voorschriften, bestonden er ook reglementen, die tot leiddraad moesten genomen worden bij de handhaving van de orde aan tafel [2]). Uit de verschillende wettelijke voorschriften is echter geene duidelijker en korter beschrijving van de huishouding der burse te geven, dan de volgende, ontleend aan het boven beschreven boekske *De Franequer Loskop*:

„Op de Burse off publijck Eetsale is een algemeene opsichter, *Inspector* gheheten, die de voorsorge is bevolen over sulken sestighoofdige regeringe; daer zijn seven tafels van welke hy als bewinthebber is gekosen, stelt over yder tafel een *opperhooft*, by de opperhooft een *Assessor* ofte Bysitter, elke Bysitter heeft sijn toesiender op de ordentlijkheyt van het eten, als broot, kaes, boter, en diergelijcke spiesen meer, opdat de selvige niet met een onbeleefde wanschicklijckheyt gehandelt wierden; de dranck heeft sijn verordonneerde *Ganimedes*, de spiese wort nae de rangh van de tafels opgedist, elcke tafel gaat beurt om beurt weecks om, die de eene weeck de eerste rangh heeft de naevolgende de tweede en soo voorts; de *Praesides* sitten een Maent op haer Monarchale Throon, maer de andere bedieningen gaen weeks haer omgang, dit is alles wel, maer het is een schaerse bedieninge, door dien s' lants kiste voor sulke is toegesloten, ik wil segge daer is geen besoldinge; en daer en boven nogh die Praeses, de welke sit aen de eerste tafel in ordere, wort Generael ghenaemt; soo de montkost

---

1) *R. G.* 18 *Dec.* 1628; *Instructie voor Hugo Petri, van* 27 *Maart* 1629, onder de *Statuta et Leges*, p. 61.

2) *Leges Oeconomiae*, 6 *Sept.* 1603 (onuitgegeven); *Addit. artt. den Burse aengaende* (11 Sept. 1633); *Ordre ende articulen, waerop die studiosi, willende de Bursam frequenteren, ad mensas Academicas geadmitteert worden, ende in posterum sich sullen hebben te reguleren* (2 Dec. 1633), Fran. 1656, ook onder de *Statuta et Leges*, p. 95 en volg. Zij zijn gewijzigd bij de *Wetten ende ordonnantien de Burse aengaende*, van 2 Febr. 1644, die onuitgegeven voorkomen in het Dossier *de Burse*, n°. 6.

door lanckheyt van tijdt mocht sijn een weynigh bedorven, worden de klachten ghedaen aan de *Inspector*, die als een provisionele Rechter daerover disponeert, soo het dan mochte bevonden worde, dat sijn oordeel meer voordeel was aen de zy van den *œconomus*, wort de spijse gedragen door de knegt van de selve nae de *Rector Magnyficus*, welke na verscheyde smaekjes daerover by laeste uytspraeck sijn oordeel geeft, tot bevredinge van wedersijtse partijen".

Klachten over wanordelijkheden op de burse waren steeds aan de orde van den dag. Soms moest de gewapende magt den oeconomus te hulp komen. Die wanorde klom in hooge mate, sedert prof. Wubbena in 1666 tot inspecteur was benoemd. Deze man, die met eene zwarte kool in de academische annalen staat geteekend, beraamde namelijk in stilte een plan tot herziening van de wetten op de burse en van de instructie des inspecteurs. Al te goed slaagde hij er in om de Gedep. Staten diets te maken, dat hij de misbruiken kon beteugelen. Tamelijk onverwacht bragt hij dat nieuwe reglement, terwijl het reeds door de Gedep. Staten was bekrachtigd, in den Senaat ter tafel. Daaruit bleek, dat hij tot heer en meester op de burse was gesteld, en de pedellen, de promotor en adsistenten tot uitvoerders van zijne bevelen waren aangewezen [1]). Bepalingen b.v. „dat de oeconomus ende studenten verschil hebbende, ter eerster instantie sullen onderworpen zijn aen het *judicium Inspectoris* en geensints loopen klagen aen den Magnificum, nochte Appelleren, voor ende aleer des *Inspectoris* sententie is voldaen", en, dat de inspecteur boeten mogt opleggen, „sonder dat den E. Senaet hierin sal vermogen eenige remissie ofte mitigatie verlenen", druischten te zeer in tegen hetgeen tot dusver wet was geweest, dan dat zulke nieuwigheden van den Senaat eene welwillende ontvangst hadden te wachten.

In handen van een geacht en beraden man, kwam ons het nieuwe reglement wel doelmatig voor, doch Wubbena beging reeds dadelijk eene groote onhandigheid, door zich vooraf niet den steun van den Senaat te verzekeren. Bovendien genoot hij als persoon, zeer te regt, geene achting, en als Cartesiaan was hij bij vele zijner ambtgenooten gehaat. Wat meer is, hij verwaarloosde de burse ten eenenmale, daar hij gedurig afwezig was. Dikwijls kwamen de bursalen over zijne on-

---

[1]) *A. S.* 26 *Jan.*, 13 *Aug.* 1667 (*Diar.* II, 69, 86). Het bedoelde Reglement, van 26 April en 10 Mei 1617, is onder den titel: *Nader Articulen, op de ordre van de Burse, gelijck mede rakende de Instructie des Inspectoris* gedrukt te Leeuw. 1667.

noordzijden. Ten oosten staat het hoofdgebouw, het voormalig klooster. De kerk, waarschijnlijk nog de voormalige gasthuiskerk, staat ten noorden. Het huisje met den luifel, in den regterhoek, aan de straat, is de woning van den oudsten pedel.

Veilig mag men aannemen, dat wij hier nog het kloostergebouw, in zijn uitwendig voorkomen onveranderd, voor ons zien. De veranderingen die het had ondergaan, toen het in 1584 hersteld en tot academiegebouw werd ingerigt, betroffen immers alleen het inwendige [1])

Achter het hoofdgebouw lag een tamelijk groote tuin, dien men in 1632 tot een hortus medicus begon aan te leggen.

Tot aan 1642 schijnt het onderhoud van ons academiegebouw geheel te zijn verwaarloosd. In dat jaar moeten er ten minste groote herstellingen hebben plaats gehad, die den Senaat aanleiding gaven om den hoogleeraar in de geschiedenis en welsprekendheid eene redevoering over die verblijdende gebeurtenis op te dragen [2]).

In 1649 zonden de Gedep. Staten eene commissie naar Franeker om „de aengevangen Bouwerije van de Academie" op de minst kostbare wijze te doen afwerken. Deze timmering betrof waarschijnlijk een huis langs den oostelijken grens van den hortus, dat men liet bouwen ten behoeve van den hoogleeraar, die met het onderwijs in de botanie belast was, en hetwelk door prof. van der Linden in 1650 schijnt te zijn betrokken [3]).

Tenzelfden jare werd in of bij den hortus ook een „Laboratorium" gebouwd, onder welke benaming men misschien eene werkplaats moet verstaan voor den hoogleeraar en den hortulanus, of de tuinknechten. Een jaar later besloten de Gedeputeerden „omme seeckere twee bouvallige Camers, staende naest het Laboratorium, tot minste costen van 't Landt te doen copen, ofte bij weigeringe van vercopinge deselve tot dienst van 't Landt te laten tauxeren, ende aldaer een muyr te doen maken, met de verdere dependentie van dien" [4]). Deze kamers waren waarschijnlijk belendende aan des hoogleeraars woning, ter plaatse waar

---

1) Perfectis in usum vestrum, constructisque auditoriis luculentis. *Progr. inaug. Acad.*

2) P. Winsemii *Oratio pro reparata aede Acad.*, *habita ex decreto Senatus V Decemb. Anni* 1642. Fran. 1643. Over de herstellingen trad de spreker in geene bijzonderheden. Hij zegt alleen: Feci hoc, ne operi elegantissimo monumentum deësset et ut pluribus, etiam extra provinciam constaret, Literariae huic ÆDI, quae ferme prolapsa, aut illuvie foeda visebatur, insignem ornatum accessisse.

3) *G. R.* 15, 23 *Febr.* 1649; Vriemoet, p. XIV., 350.

4) *G. R.* 23 *Aug.* 1650, 21 *Junij* 1651.

wij later het huis van den hortulanus en een pleintje ontmoeten, bij den ingang van het huis des hoogleeraars aan de Schilbank.

Voorts kochten de Gedep. Staten nog eene kamer naast de woning van den pedel, ten einde deze te kunnen vergrooten.

Ter verduidelijking van de door ons aangegeven ligging der gebouwen en van den hortus, behoeft men slechts den platten grond van Franeker in te zien, die vóór dit deel is geplaatst.

De hortus is kort na het midden der vorige eeuw aanmerkelijk vergroot door de vereeniging met een naburigen tuin ten noorden, die van Landswege is aangekocht. Omstreeks denzelfden tijd werden ook nog drie huisjes aangekocht, die, onmiddellijk achter het hoofdgebouw, zuidwaarts aan de Schilbank en noordwaarts aan den hortus grensden. Zij werden daarna verbouwd tot een chemisch Laboratorium, en tot een locaal voor den lector in de teekenkunst. Als zoodanig bleef het een afzonderlijk gebouw aan de Schilbank.

De tweede afbeelding van het academiegebouw is eene gravure van D. de Jong, naar eene teekening door J. Verstege in 1783 gemaakt, voorkomende in het tweede deel van den *Tegenw. Staat van Friesland.* Zij stelt het gebouw voor, zooals dit zich aan de Vijverstraat voordeed, wanneer men die van de noordzijde was ingekomen.

Eene derde kleinere afbeelding zijn wij aan K. F. Bendorp verschuldigd, die haar met het chemisch Laboratorium op ééne plaat bragt, naar teekeningen van Bulthuis, in 1790. Zij geeft ons een blik op de hoogeschool, zooals die zich aan den wandelaar vertoonde, die de Vijverstraat van den zuidkant was ingegaan.

Eene vergelijking van deze afbeeldingen met die van Winsemius, doet ons zien, dat de laag overdekte galerij, die zich aan de Vijverstraat als eene blinde muur voordeed, plaats heeft gemaakt voor een langwerpig gebouw met een veel hooger pannen dak, hetwelk een uitstek heeft in het midden, tot een gevel, die het bovenste gedeelte vormt van eene nieuwe academiepoort. Aan de zuidzijde van die poort treft men glasramen aan. Door de galerij binnenwaarts vooruit te brengen, had men aan die zijde namelijk ruimte verkregen voor eene Curatorenkamer en de Secretarie, aan welke vertrekken men uitzigt moest geven op de straat. De ruimte onder de galerij ten noorden van de poort, was de werkplaats der timmerlieden. Daarom trof men daar aan de straatzijde in den muur slechts blinde ramen of nissen aan.

---

[1]) *G. R.* 10 *Febr.*, 17 *Maart* 1664.

Op die nieuwe poort waren de wapenschilden gebeiteld van Friesland, van den Stadhouder en van Franeker, voorts het symbolum *Fvndamentvm Dei stat firmum*, de Latijnsche tekst van Jesaja XXXI: 4, 5, en, boven in den gevel: *Christo et Ecclesiæ* [1]).

Ook ziet men, dat de lijnen van den gevel der kerk boven in overeenstemming zijn gebragt met die van het dak, en dat het torentje vervangen is door een ander, in grootte en vorm van het eerste weinig verschillende.

De area, die op de beide laatste afbeeldingen aan het oog is onttrokken, had ook eenige veranderingen ondergaan. Toen Vriemoet zijne *Athenae Frisiacae* schreef, was de put al verscheidene jaren geleden gedempt, terwijl de oude boomen in 1767 door jongeren waren vervangen.

Wat de inwendige inrigting betreft, vernamen wij, dat de Senaatskamer zich bevond beneden in het hoofdgebouw, links, naar de zijde van de kerk. De overige ruimte beneden werd, in het midden van de vorige eeuw althans, ingenomen door drie auditoria; in de lange bobovenzaal was de bibliotheek geplaatst.

De omvang der academische gebouwen, zoo als die door ons is aangegeven, is dezelfde gebleven tot aan de opheffing van het athenaeum. Na 1816 schijnt ook de noorder-galerij binnenwaarts vooruitgezet te zijn, om daarboven eene collegiekamer te bouwen en eene leeskamer voor de bezoekers van de bibliotheek.

Na de opheffing van het athenaeum heeft de architect R. Wijbrandus een platten grond van de gebouwen geteekend, waarop de laatste bestemming der verschillende localen is aangeduid. Deze teekening hebben wij op eene kleinere schaal in plaat doen brengen, ten einde den lezer eene duidelijke voorstelling te geven, zoo van den omvang van het terrein als van de bestemming der localen, die wij op de plaat zelve hebben aangewezen.

Men houde hierbij echter in het oog, dat verscheidene hoogleeraren, wegens het ontbreken van de noodige vertrekken in het academiegebouw, collegien gaven in hunne woningen.

Voor dat wij afscheid nemen van het opgeheven athenaeum, willen wij in onze gedachten voor het laatst nog een vlugtigen blik werpen in de stille vertrekken van het gebouw, dat niet langer een zetel van de Godin der Wijsheid heeft mogen zijn.

---

1) Vriemoet, p. XII.

Wanneer wij dan eerst de kerk van de straatzijde binnentreden, dan zien wij, dat zij in den regter muur, onder de noorder galerij, nog twee ingangen heeft, een voor de Curatoren en den Senaat, en een voor de studenten. Het spreekgestoelte staat op het einde van het koor; aan de eene zijde daarvan zien wij de banken voor de Curatoren, aan de andere zijde die der hoogleeraren. Vroeger was daar ook het Prinsen gestoelte. In deze banken liggen dertien kussens, die het wapen van Friesland dragen.

Tot verlichting bij de avondpreken dienden drie koperen kroonen, eenentwintig blakers op de banken in het koor, en zesentwintig voor de lagere banken.

Boven den ingang is een orgel [1]).

Rondom aan de wanden, boven de banken, trekt eene Latijnsche inscriptie in gulden letters de bijzondere aandacht. Het is het volgende Scazon van P. Winsemius, reeds in 1642 aangebragt [2]):

Superba priscas Graecia efferat xystos,
Laudetque doctis Nobilem viris Vmbram;
Delubra Phoebi, Porticumque Romanus
Poenis Columnis, Aureisque suffultam.
Haec Sacra Sedes, Atriumque Musarum,
In quo juventus docta, tum sacer coetus
Chori docentis, inclytique consessus,
Oracla profert, mysticosque sermones,
Quos vel Latina, Graeca vel dedit Siren.
Heic Laureato dona vertici confert,
Togaeque Honores, Imperiique Recturam,
Et Sceptra Regum contremenda Fortunae,
Vitâque functis justa manibus praestat,
Vt nil profani, sordidique contrectent
Suggesta totis destinata Divinis.

---

1) Dr. N. A. Knock beschreef dit orgel niet in zijne *Dispositien der merkwaardigste Kerk-orgelen, welken in de Prov. Friesland, Groningen en elders aangetroffen worden.* Gron. 1788.

2) Zóó deelt Winsemius zelf het mede op de keerzijde van den titel der aangehaalde Oratie. Met eene geringe wijziging van twee woorden, vindt men het ook in Timareten, *Collect. Monum.* p. 443, 444. In 1796 gaven de Repraesentanten Dijkstra en Eerdmans last tot het wegnemen van de wapens en de kap van het Prinsen gestoelte. Tevens informeerden zij zich over de strekking van die Latijnsche inscriptie! *A. S.* 2 *Dec.* 1796.

Onze wandeling vervolgende naar de Senaatskamer, gevoelen wij ons in dat deftig en ruim vertrek dadelijk aangetrokken door de talrijke portretten in olieverw van hoogleeraren, die te Franeker hun levensloop eindigden. Ook hangen daar de portretten van Hendrik Casimir II, Jan Willem Friso en Willem Carel Hendrik Friso, geschilderd op den jeugdigen leeftijd, toen zij hier ter hoogeschool kwamen.

In het midden staat eene groote tafel, gedekt met een kleed van groen laken, waarop het Friesche wapen is geborduurd, en omgeven door de stevige, eveneens met groen laken bekleedde, stoelen, die op last der Curatoren in 1793 zijn gemaakt [1]). Eene kristallen kroon, een schrijftafeltje, eene tafelschel, een zandlooper en vier tinnen kannen, waaruit de hooggeleerden zoo dikwijls eerewijn schonken aan hooge gasten, zijn wijders de voornaamste voorwerpen, die zich aan ons oog voordoen.

Treffen wij in de overige localen, wat het ameublement betreft, niet meer aan dan het hoog noodige, zooals kasten, stoelen, banken, vuurhaarden en wat dies meer zij [2]), van de bibliotheek, van den hortus en van de kabinetten zullen wij beneden geschiedkundige beschrijvingen geven.

De gebouwen van het athenaeum zijn, bij akte van den 28 Mei 1845, door de hooge regeering aan de stad Franeker in eigendom overgedragen, voor f 3000 [3]). Daarna zijn zij tot een krankzinnigengesticht ingerigt.

Het ameublement van de Senaatskamer dient thans tot stoffering van de deftige raadszaal in het gemeentehuis aldaar. Aan hare wanden was voor alle portretten der Hoogleeraren zelfs geene plaats. Een gedeelte daarvan vindt men daarom in eene andere zaal.

De scepters, de zegelstempels, het houten boek en eenige andere voorwerpen, die den Senaat toebehoorden, zoo ook de archieven van de Curatoren en den Senaat der hoogeschool, worden nu ten gemeentehuize bewaard. De archieven van het athenaeum zijn daarentegen in bewaring gebleven bij den Gouverneur der provincie.

Op de van ouds beroemde plaats, waar de boven beschreven gebouwen staan, werd dus eerst de behoeftige ouderdom door de handen der liefde verpleegd, daarna bragten vrome monniken er hun leven in devotiën door; toen zij waren geweken, troonden daar de priesters

---

1) *Res.* 9 *Sept.* 1793.

2) Een en ander ontleenen wij aan een »Inventaris van losse goederen en Meubelen, behoorende bij 's Lands academiegebouwen te Franeker."

3) *Fran. arch.* nº. 3322.

der wetenschappen, en nu vinden kranken van geest daar eene zorgvuldige behandeling.

»Toch" — het zijn woorden van Mr. A. Telting — »door al die contrasterende phasen heen, ééne verbindende en leidende idée: het beginsel waardoor zich de mensch boven het dier verheft, dat hem van Gods geslachte doet zijn, — humaniteit."

B.

De Bibliotheek.

In het midden der 16e eeuw trof men bij de St. Maartenskerk te Franeker eene kleine boekerij aan, waarin eenige Bijbels en Evangelien, de werken van sommige kerkvaders, kanonnieke regtsboeken en klassieke schrijvers voorkwamen [1]). Of deze verzameling nog bestond, toen de hoogeschool werd gesticht, weten wij niet. In allen geval is zij niet naar de academie overgebragt. De academiebibliotheek is haar bestaan verschuldigd aan de milde bijdragen van particulieren. Bij art. 25 der wetten werd den hoogleeraren op het hart gedrukt om, op het voorbeeld van milde begunstigers hun best te doen, dat goede en nuttige boeken in de bibliotheek werden opgenomen. Tevens werden zij verpligt het een of ander daar nog niet voorhanden werk aan de bibliotheek te vermaken. Ook moest de academiedrukker een exemplaar van alle werken, die zijne pers verlieten, kosteloos ten behoeve der bibliotheek afstaan. Eene belangrijke aanwinst gaf de bibliotheek van prof. Tiara, die ten behoeve onzer academie werd aangekocht. In 1623 besloten de professoren zelve, dat ieder hunner terstond een werk zou schenken; dit werd ook aan nieuwe ambtgenooten bij hunne intrede opgelegd. Bij de promotie liet men doctoren en licentiaten zes, magisters drie gulden voor de bibliotheek betalen, alvorens hun het diploma af te geven [3]). Een goed voorbeeld gaf de Stadhouder

---

1) Zie het »Inventarium van de liberye van Sint Martens Kercke", door Mr. A. Telting medegedeeld in *de Vrije Fries*, VII, 83.

2) *A. et D.* A. 57, B. 80. *Diar.* IV. 127.

Ernst Casimir, toen hij in 1624 de *Magna bibliotheca Patrum* (Colon. 1622, XV Tom.) ten geschenke gaf. Dat de Senaat nog al eenige moeite deed om middelen te verkrijgen, bewijzen de verspreiding van een *Programma de bibliotheca augenda*, en het besluit, waarbij aan Winsemius en Verhel werd opgedragen om te »gaen in de steden ende versoeken augmentum bibliothecae, alsmede aen andere Heeren, die tot noch toe geen honorarium hebben gegeven" [1]). Hunne maatregelen werden met een gunstigen uitslag bekroond, want Ged. Staten wezen (17 Oct. 1633) ƒ600 aan om boeken te koopen uit de bibliotheek van Paludanus; in 1644 schonk de Curator R. à Burmania ƒ70, in 1647 de Curator J. Andreae ƒ100, in 1648 ontving men van de provinciale rekenkamer ƒ250, van het Hof ƒ600, van de Gedep. Staten ƒ800, van ieder der Curatoren Livius van Scheltinga en Joh. Nijs, ƒ100, van het stadsbestuur van Harlingen ƒ100, van den ontvanger generaal Fred. à Grovestins ƒ100, welke gift deze in het volgende jaar herhaalde. De Stadhouder gaf in 1649 ƒ300, en de Curator P. à Jongestal in 1650 ƒ150.

Prof. Mein. Schotanus schreef in 1632 aan den Curator Saeckma: Hoc quam maxime optarem, ut bibliotheca illa Drusiana, exceptis bibliis illis Hebraicis, quae correctissima nunc habemus, in nostram bibliothecam publicam transferri possent. Certe, meo iudicio optime merebuntur Domini mei de Academia et omni posteritate, si hoc effecerint. Multa sunt, quae non dico affecta, sed perfecta sunt, et in lucem edi possent [2]). 's Mans regtmatige wensch schijnt vervuld te zijn, want de Franeker bibliotheek bezat verscheidene *opera inedita* van Drusius. Langs die wegen verkreeg de boekerij eene zoodanige uitbreiding, dat het door Gedep. Staten der moeite waard werd geacht haar tot het onderwerp van een reglement te maken, dat den 20 Maart 1650 is vastgesteld [3]). De reeds bekende bepalingen, betrekkelijk het schenken en legateren van werken door professoren, doctorandi en den academiedrukker, vindt men daarin terug.

Ook in vervolg van tijd werd de bibliotheek geschraagd door makingen

[1]) *A. et D.* A, 121; B, 58, 60.

[2]) Literae 8 Mart. ao. 1632; Coll. *van Br.* no. 133. De professoren hebben ook, na de overgave van 's Hertogenbosch, pogingen bij de Curatt. aangewend om uit de kloosterbibliotheken dier stad voorzien te worden. *Ibid.* nr. 148.

[3]) *Statvta & Leges Bibliothecae Academiae Franekeranae.* Fran. Idz. Balck 1650; ib. Idz. Alberti 1656, *Statuta et Leges Academiae*, p. 29.

en giften. Arn. Crafft, J. U. D., te s' Hage, die in 1652 te Franeker was gepromoveerd, legateerde b.v. zijne boeken voor het geval, dat binnen tien jaar, na zijn dood, geen zijner neven in het een of ander vak van studie zoude zijn gepromoveerd. Bij overeenkomst met den fideicommissairen erfgenaam, D^s. Bronser, te Nieuwendam, verkreeg de Senaat dadelijk, in plaats van de gelegateerde boekerij, *f* 175, tot aankoop van nieuwe werken [1]. Johannes Honig, Ridder, en lid van het stedelijk bestuur te Middelburg, legateerde, ter opluistering van de Franeker bibliotheek, twintig portretten in olieverw en daarbij *f* 600 in contanten, welke gelden besteed zijn o. a. tot aankoop van de *Maxima biliotheca Patrum et Scriptorum Ecclesiasticorum*. Lugd. 1677, 27 voll., met het *Auctuarium novum bibliothecae veterum Patrum*, c. n. Combefisii, Paris. 1648, 2 tom., en Jac. Sirmondi *Opera varia*, Lut. Paris. 1696, 5 tom. [2]. Die portretten, welke kennelijk uit Italie afkomstig zijn, stellen de volgende personen voor: Diogenes, Fred. Zuccharus, A. 65; Gastone di Fois, Nic. Acciajolus, Iovan Mirandula, Magnus Canis Scaliger, Bern. Telesius, Jean Diodati, Petrus di Padua, M. Paul Iovius, Eps. Nucer. 1572, Thomas d' Aquino, Dion. Gothofredus, Jac. Gothofredus, Nerius Capponus, Franc. Petrarca, Leonhardus Vicinus, Augustinus Iniphus, Philosoph., Vido Cavalcates, Americus Vespucius, en een met het onderschrift P. BER^{No}: R. EA^{No}.
Enkelen zijn vrij goed, de meesten daarentegen slecht geschilderd.

Bij testament van 31 December 1780, vermaakte Abr. Fred. van Schurman, J. U. D., die een korten tijd te Franeker woonde en den 4 April te Heerenveen overleed, aan de Franeker academie een legaat van *f* 30,000, benevens zijne bibliotheek, eenige kunstwerkjes, teeke-

---

1) *Diar.* II, 53.

2) De werken, uit dit legaat aangekocht, werden afzonderlijk geplaatst, terwijl — overeenkomstig de wetsbepaling: Nomina eorum, qui bibliothecam auxerint, in Tabulis ad id suspensis, . . exprimito, — boven den ingang der bibliotheek ten zuiden, met gulden letteren, ter herinnering werd geschreven:

Memoriae nobilissimi, gravissimi amplissimique viri Joannis Honig, Equitis aurati, Senatoris Medioburgensis, quod eximia liberalitate publicam hanc Almae Academiae nostrae Bibliothecam ornaverit, legatis XX pictis imaginibus clarissimorum et eruditissimorum virorum, adjecta sexcentorum florenorum summa, amplissimus Academiae Senatus, legato a nobilissimis haeredibus prompte representato. supremum testatoris judicium secutus, tabulas publicari emptisque voluminibus foculos hosce impleri jussit. L. M.

In de rekeningen der bibliotheek is uit dezen hoofde den 16 Nov. 1694 in ontvang gebragt *f* 560.

Over Honig leze men de la Rue, *Geletterd Zeeland*, blz. 311.

ningen, en handschriften van zijne beroemde bloedverwante Anna Maria van Schurman, en familieportretten. De inkomsten van dit legaat moesten strekken ter bevordering van de studien van vier studenten, twee in de regten, en twee in de geneeskunde, burgers en inwoners van Franeker.

Het beheer dezer fondsen droeg hij op aan den tijdelijken Rector Magnificus en de oudste hoogleeraren in de regten en de geneeskunde. Ieder van hen zou jaarlijks *f* 50 genieten, om zijn sterfdag daarvoor in eene vriendschappelijke bijeenkomst te herdenken [1]).

Overeenkomstig zijne begeerte, werden de boeken geplaatst in afzonderlijke kasten, waarboven met groote vergulde letters geschreven werd: *Legatum Schurmannianum.* De overige voorwerpen plaatste men in een afzonderlijk kastje met glazen deuren, als: ΚΕΙΜΗΛΙΑ *Annae Mariae Schurmannianae ex legato cognati A. F. van Schurman.*

Steeds van de overige boekverzameling afgezonderd gebleven, is Schurman's bibliotheek van tijd tot tijd uit de gewone inkomsten van het legaat aanzienlijk vermeerderd met boeken over de regtsgeleerde en geneeskundige wetenschappen, zoodat zij bij de opheffing der academie in 1811 ongeveer 1200 nummers of 2700 boekdeelen vormde [2]).

Belangrijke geschenken noemen wij voorts de *Conciliorum collectio Regia*, Paris. 1644, XXXVII voll., door Hendrik Casimir II, den Atlas van Blaeu en den Atlas Coelestis van Cellarius, in prachtexemplaren door den Stadhouder Jan Willem Friso vereerd; de *Dictionaire encyclopediqne*, edition de Paris, XXXV voll. in folio, die men in 1783 aan de mildheid van den Curator A. Lycklama à Nijeholt had dank te weten [3]); eene gifte van honderd zilveren ducatons door den Curator R. Baron van Lijnden, in 1791, en een gelijk bedrag in hetzelfde jaar, en ook reeds in 1788, door Gedep. Staten verstrekt [4]).

Daar de bibliotheek geen fonds bezat, noch een vast subsidie ontving, moest alles dan ook uit de bovenvermelde promotieguldens en giften gevonden worden. Na aftrek van het tractement van den bibliothecaris en van de administratiekosten, bleefs er soms niets tot aankoop over.

Weemoedig verzocht de Senaat dan ook in 1799, toen de bibliothecaris Drabbe was overleden, en deze betrekking, naar de Menage van

---

1) *Diar.* VI, 110, 111.

2) Zie Dr. Schotel, *Anna Maria van Schurman.* 's Hertogenb. 1853; Aantt. blz. 52, 53.

3) *Diar.* IV., 368, 406. 4) *Diar.* VI, 5, 11.

1774, mitsdien verviel, of de *f* 250, die daarmede bezuinigd werden, niet tot een vast fonds aangelegd mogten worden. Het is noodzakelijk geworden, — zoo schreef men aan Curatoren — „daar wij niet alleen gene buitengewone subsidien daartoe, gelijk voorheen, meer ontfangen, maar ook het zogenaamd aerarium bibliothecae, 't welk uit de voorvallende promotien eene kleine toelage ontfing, in de tegenwoordige toestand der Academie in den desolaatsten staat is, zodat wij reeds niet alleen in de volstrekte onmogelijkheid zijn, om de gewone en noodzakelijke vervolgwerken te completeren, maar zelfs niet eens de schulden, welke de bibliotheek reeds heeft, daaruit te betalen" [1]. Onder zulke omstandigheden kwam in 1801 het verblijdend berigt, dat de vereenigde pogingen van professoren en Curatoren er toe geleid hadden, dat een jaarlijksch subsidie van *f* 300 op de staatsbegrooting zou worden uitgetrokken. Nadat de grondslagen der hoogeschool in 1804 aanmerkelijk gewijzigd waren, ontving de bibliotheek bij voorraad een ruimer aandeel uit 's Lands fondsen.

Over particuliere geschenken mogt men zich van tijd tot tijd, gelijk te voren, verheugen.

De Curator Camper schonk in 1803 23 werken zijns grooten vaders. Vorstelijk was het geschenk van den Koning van Holland, bestaande in het botanisch werk van Schlumbach, dat, van 1809 tot 1811 in drie bezendingen aangekomen, in eene afzonderlijke kast werd geplaatst [2].

De fondsen van Schurman's legaat ondervonden vervolgens door de bekende tiërcering een gevoelig verlies. De inkomsten daalden van *f* 630, in ronde cijfers, tot *f* 210.

Pierson Tholen en de Crane, de eerste als mede administrateur, de tweede als secretaris, droegen den 10 Oct. 1814 het beheer over aan Camper, die den 3 Oct. bevorens door den Gouverneur gemagtigd was, om op het behoud en de goede bewaring der academische gebouwen en goederen het noodige toezigt te houden. Eerst na zijn dood kwam het weder in handen der professoren, aangewezen bij Schurman's testament [3].

---

1) *A. S.* 3 *April* 1799 (*Diar.* VI, 506), *Ingek. miss. Curatt.* 9 *April* 1799.

2) *A. S.* 1 *Mei* 1803, 1 *Junij* 1809 (*Diar.* VII, 59, VIII, 30).

3) Door de executeurs van Schurman's boedel was het legaat voldaan met:

10 Utrechtsche Obligatien, 2½ % ad	*f* 16,778,18,
16 Friesche dito, 2 % ad	- 13,224
	- 30,002,18.

Bij de overdragt door de executeuren in Campers nalatenschap, in 1821, bestond het uit eene inschrijving op het Grootboek N. W. S. 2½ % ad

Na 1815 werden van rijkswege dikwerf kostbare werken gezonden; de Gouverneur, Jhr. Æbinga van Humalda bood in 1816 *f* 500 aan, waarvoor de ontbrekende 26 laatste deelen van de *Philosophical Transactions* en de *Asiatic Recherches*, op verzoek des Senaats, door hem zijn aangeschaft [1].

Het bedrag der subsidien, die van 1815—1843 op de Staatsbegrooting beschikbaar zijn gesteld, behoeft hier niet op nieuw vermeld te worden.

Ten jare 1816 is de bibliotheekzaal aanmerkelijk verbeterd en vergroot, terwijl boven den trans, ter zijde van de kerk, eene leeskamer werd aangebouwd.

Aanvankelijk was het toezigt opgedragen aan den Senaat, die dit onderling regelde [2]) en enkele bepalingen omtrent het gebruik der boeken vaststelde. Met het openen en sluiten van 't locaal, tweemaal in de week, belastte men den secretaris der academie [3]). Sedert 1618 benoemden de Gedep. Staten den bibliothecaris, in welke betrekking elkander opvolgden [4]):

1618. *Hero van Inthiema*, secretaris der academie.

1621. *Johannes Coumans*, secretaris der academie. Hij werd als ongeschikt ontslagen.

1626. *Sixtinus Amama*, hoogleeraar in de Hebreeuwsche taal.

1630. *Meinardus Schotanus*, Theol. prof.

1633. *Arnoldus Verhel*, Philos. prof.

1648. *Joh. Ant. van der Linden*, Med. prof.

1650. *Gerhardus Kaldenbach*, secretaris der academie.

1657. *Johannes Verhel*, advocaat, zoon van prof. Verhel.

1658. *Johannes Kaldenbach*, zoon van den secretaris.

1679. *Johannes Kaldenbach*, advocaat, zoon van den vorigen.

1688. *Johannes D' Outrein*, Philos. Dr. en predikant te Franeker, later hoogleeraar te Leiden.

1691. *Gerhardus Petrejus*.

---

f 8300, eene dito N. U. S. ad *f* 16900, met 16 kansbilletten à *f* 1000, en *f* 357,11 in contanten. Zóó was het, ondanks een zuinig beheer, door de finantieele maatregelen onder Napoleon en Willem I verminderd!

[1]) *A. S.* 18 *Oct.*, 6 *Nov.* 1816. In het Jaarverslag aan Curatoren, 18⁰⁴/05 betreurde de Senaat het reeds, dat hij geene fondsen had om de *Acta Petropolitana* en de *Philosophical Transactions* te koopen of te completeren. *A. S.* 30 *Junij* 1805 (*Diar.* VII, 176).

[2]) *Miss. Gedep. Staten*, 7 *Nov.* 1587; Coll. *E.*

[3]) *A. et D.* A, 1, 33. 55. [4]) Vriemoet, p. 889—898.

1694. *Angelus Cornelii van Engelen*, Med. Stud.
1697. *Tobias Guthberleth*, J. U. D.
1703. *Johannes Leopold Coler*, Theol. Stud., later predikant in verschillende Friesche gemeenten.
1712. *Godfried Adama*, J. U. D. en conrector te Franeker: later proponent en predikant te Pingjum c.a.
1717. *Louis Pouiade*, Theol. stud., een refugié.
1739. *François Chamois*, een Franschman, tevens inspecteur der burse.
1755. *Everwijn Drabbe*, advocaat. Hij overleed in 1799, waarna, ingevolge de bezuinigingsmaatregelen van 1774, het bibliothecariaat bij toerbeurten door de hoogleeraaren is vervuld. Immers maakte de Commissie van finantien in het Dep. Best. zwarigheid om gehoor te geven aan den wensch van Curatoren, die het bibliothecariaat wilden zien opgedragen aan den secretaris J. Vriemoet Drabbe [1].

De Menage van 1774 was in 1804 echter naauwelijks ingetrokken, of de Senaat drong bij Curatoren aan op de benoeming van een vasten bibliothecaris, met het gunstig gevolg, dat prof. de Crane in het volgend jaar tot die betrekking werd benoemd. Langs dezen weg vergoedde men hem tevens, door het daaraan verbonden tractement van *f* 250, het geldelijk nadeel, dat hij wegens de benoeming van een tweeden hoogleeraar in de Latijnsche literatuur zou lijden [2].

Bij de oprigting van het athenaeum werd de Crane op nieuw tot bibliothecaris aangesteld, maar reeds in 1816 bedankte hij, waarna die post is vervuld van 1816—1821 door prof. Gab. de Wal, van 1821—1824, door prof. Amersfoordt; van 1824—1831, door prof. Groenewoud, van 1831—1 Jan. 1843 door prof. de Greve.

Amama en zijne eerste opvolgers genoten *f* 200 tractement; in 1660 werd het tot *f* 250, later tot *f* 400 verhoogd. De professoren, die bij toerbeurten dien post van 1799—1805 bekleedden, genoten *f* 150.

Bij de oudere aanstellingen werd hun opgelegd: „om op de Bibliotеecq der Academie getrouwelijk opsigt te hebben, ende daarop te letten, dat alle oude boeken wel worden bewaart, nieuwe dienstige Autheuren met advis van de Rectore Magnifico ende Senatu Academico,

---

[1]) *Miss. van Curatt.* 3 *Junij* 1799; *Antw. van de Comm. v. finantien*, 30 *Junij dv.*

[2]) *A. S.* 15 *Dec.* 1804, 12 *Julij*, 17 *Sept.* 1805 (*Diar.* VII, 143, 177), *Notulen Curatt.* 21, 28 *Junij* 1805.

van tyt tot tyt in te kopen en te doen binden, ende van alles een pertinent Register te houden."

Zij genoten de academische privilegien en woonden ambtshalve de openbare plegtigheden bij, die van de hoogeschool uitgingen [1]).

De binder voerde natuurlijk den titel van academie-boekbinder. Voorts had de oudste pedel het baantje van custos, op eene jaarwedde van *f* 63, die in 1799 tot *f* 100 verhoogd en tijdens het athenaeum op dit bedrag gebleven is.

Naauwelijks zal het vermelding behoeven, dat er ten aanzien van de studenten, die toegang tot de bibliotheek of boekwerken aan huis verlangden, vrij wat meer voorzorgen genomen werden, dan in onze dagen. Het bekend gebruik om de boeken aan ketenen te leggen werd ook te Franeker ingevoerd [2]). Niettemin slaagde de student Nic. Amama er maar al te goed in om eenige folianten en kwartijnen ongemerkt naar zijne kamer te brengen, waar zij bij eene huiszoeking gevonden werden [3]).

Onwaardig gedroeg zich de hoogleeraar Blancardus. Zonder bibliothecaris te zijn, schafte hij boeken aan en liet ze inbinden, als of ze tot zijne eigene bibliotheek behoorden. Synesii *Opera* liet men „door de ministers" weer uit zijn huis halen; doch tegen den wil van den secretaris, en onder bedreiging van hem „met een stock te slaen", liet hij ze door den pedel weer naar zijne woning brengen. Daarop schijnt de secretaris hem verklapt te hebben, want in de volgende Senaatsvergadering werd medegedeeld, „dat voornoemde Heer Blancardus voor desen in desselfs Rectoraat van des Landtschaps Bibliotheecq eenige boecken, als oock eenige geleerde manuscripten van de Hr. Drusius saliger uyt desen cassen sonder eenige ordre ofte last van voorscr. Senatus sijn afgehaalt, door de Secretaris Blijdensteijn bij auctie vercoft, aen Strick oock verruijlt ende vercoft, oock eenige boecken verruijlt, daer en booven nogh verscheyden tractaten bij malcander gebonden, de banden in sijn huijs laaten afsnijden, ende

---

[1]) Commissie voor den bibliothecaris, *Statuta et Leges*, p. 109. De uitvoerige instructie van de Crane, in 1805, vindt men *Not. Curatt.* 5 *Nov.* 1805.

[2]) . . . decretum ut ex censu Academico 10 floreni assignentur ad comparandas cathenas, quibus libri in bibliothecam illati ex donatione variorum commode et decenter possint alligari et in bibliothecis asservari. 7 *Junij* 1622 (*A. et D.* B, 57). Omnes catenis alligatos in pluteis suis secundum Facultates seu materias collocato. *Leges Bibliothecae*, art. 8.

[3]) *Diar.* I, 34, 35, 147, 150, 154, 155.

daernae, deselve langh genoegh in sijn huijs gehad hebbende, andere banden wederom laaten omleggen". Men besloot de zaak nader te onderzoeken en zoo mogelijk in der minne af te doen, wat Blancardus zeker voor zich ook het meest geraden achtte. Volgens de notulen immers, „is de actie van de Edel. Senatus Academicus tegens de Hr. Blancardus, raackende eenige boecken, getermineert" [1]).

Vrijgeviger bepalingen omtrent het gebruik der boeken traden echter allengs in de plaats van die van 1650 [2]).

Den omvang der bibliotheek in verschillende tijden kan men vernemen uit de gedrukte catalogi, namelijk:

1° *Catalogus librorum bibliothecae publicae, quae est in Illustrium Frisiae Ordinum Acad. Franekerana.* Fran. Excud. Uld. Balck. 1644. 4°.

2° *Catalogus librorum bibliothecae, quae est in — Academia Franekerana.* Franek. Idz. Alberti, 1656 (ed. G. Kaldenbach), fol.

3° *Catalogus* zonder titel, in het laatst der 17e eeuw gedrukt, maar waarschijnlijk onuitgegeven. 4°.

4° *Catalogus librorum bibliothecae publicae, quae est in — academia Franequerana.* Franek. F. Halma, 1713 (ed. A. Savois). Hier achter: *Statuta & leges bibliothecae Acad. Franek.* ib. 1712. fol.

5° *Ejus Continuatio* — 1749.

Die van 1713 bevat nagenoeg 1400, het vervolg van 1749 400, eenige bij losse bladen gedrukte bijvoegselen bevatten 120 nummers. Voegt men hierbij de geschrevene supplementen, en de *Bibliotheca Schurmanniana,* die in 1816 1500 nummers bedroeg, dan blijkt het, dat het athenaeum zich mogt verheugen over eene beduidende bibliotheek van ruim 3400 werken, die meer dan 7000 boekdeelen vormden [3]).

Al was dit ook niet bij het K. B. van 1815 voorgeschreven, dan zou de noodzakelijkheid wel gebiedend hebben gevorderd, dat de catalogus van 1713, met zijne vervolgen, eindelijk eens door een nieuwen vervangen werd. Prof. de Wal kon echter geen tijd vinden om zelf de

---

1) *A. S.* 10 *Dec.* 1688, 30 *Oct.* 1689 (*Diar.* III, 118—120, 135).

2) Toen het bibliothecariaat in 1799 aan de professoren was gekomen, maakten zij een nieuw reglement, en *Wetten rakende de zorg voor de boeken,* die zoowel in het Latijn als in het Hollandsch gedrukt zijn, *Leeuw.* 1799. (*Diar.* VI, 519—527.) Voorts ontvingen de bibliothecaris en de custos ten jare 1816 nieuwe instructien, die door de Curatoren in 1831 gewijzigd zijn. *A. S.* 22 *Julij* 1816, Coll. *E.*, *Not. Curatt.* 10 *Dec.* 1831.

3) Aantt. van prof. de Crane, bij een geschreven Catalogus van zijne hand, in de Coll. *E.*, overeenkomende met een rapport van prof. de Wal van 26 Mei 1819, in 't archief van het athenaeum (*Missives en brieven van professoren*, 1815—1819).

handen aan het werk te slaan; een geschikt persoon, die onder zijne leiding den catalogus bewerken zou, meende men gevonden te hebben in een arm Italiaan te Leeuwarden, Bianchi genaamd, die beweerde verscheidene talen te verstaan, doch hij voldeed op den duur niet. Eindelijk werd die arbeid hoofdzakelijk opgedragen aan Dr. H. Amersfoordt, rector te Sneek, een broeder van den hoogleeraar en bibliothecaris Amersfoordt. In 1824 was men reeds met het drukken aangevangen, alvorens den systematischen catalogus in zijn geheel bewerkt te hebben. Tot het voortzetten van deze uitgave stelde de Curator F. J. J. van Scheltinga den Senaat ten jare 1827 uit eigene middelen *f* 1200 ter hand. Men had nu althans geene finantiëele zorgen meer. Intusschen vorderde Amersfoordt langzaam. Moge hiertoe de omstandigheid al bijgedragen hebben, dat zijn broeder spoedig overleed en hij niet te Franeker woonde, meer zal zulks het gevolg geweest zijn van de tallooze letterkundige en bibliographische aanteekeningen, die hij op te uitgebreide schaal aan de titels toevoegde. De Franeker studenten hebben van dien arbeid dan ook geene vruchten geplukt, want met moeite heeft men het zóó ver nog gebragt, dat eene maand vóór de opheffing van het athenaeum bij den Senaat inkwam de *Novus Catalogus bibliothecae publicae Franequeranae, Partis primae Sect. prior, libros Theologicos complectens.* Leov. 1842.

De bibliotheek, met zoo veel zorg bijeengebragt door geschenken van de Friesche Stadhouders, Staten, Steden, Curatoren, hoogleeraren, doctoren en bemiddelde begunstigers, werd van af 1843 bebeheerd door den instituteur Behrns, als tijdelijken bibliothecaris, totdat zij op voorstel van den Gouverneur en overeenkomstig de voordragt van den Minister van B. Z. door den Koning aan de provincie Friesland ten gebruike toegekend, voorts naar Leeuwarden overgebragt en in het Paleis van Justitie geplaatst werd, waar zij, vereenigd met de boekerij van het gouvernementshuis, de zoo belangrijke provinciale bibliotheek werd. Alleen zijn aan de Delftsche academie de werken gekomen, welke handelden over de vakken, die daar werden onderwezen.

Vermits aan de bepalingen in het testament van van Schurman nu niet meer kon worden voldaan, zijn op die schenking van toepassing verklaard de Kon. Besluiten van 26 Dec. 1818 (*Stbl.* n°. 48) en van 2 Dec. 1823 (*Stbl.* n°. 49), met bepaling, „dat de eigendommen en inkomsten [1]) verder zouden worden aangewend ten voordeele der leer-

[1]) Het fonds bestond toen in eene inschrijving op het grootboek der

lingen van het gymnasium te Franeker, zoo ten nutte en verbetering van het onderwijs aan die inrigting als tot ondersteuning en aanmoediging der jongelingen, in Franeker te huis behoorende, welke aldaar onderwijs genieten; zulks op zoodanige wijze, als nader door den minister van B. Z., op voordragt van de te benoemen bestuurders en provisoren der stichting, na Gedep. Staten te hebben gehoord, zou bepaald worden." De laatst bedoelde regeling volgde in 1851, voor den tijd van vijf jaren, na welker verloop de provisoren nieuwe voorstellen moesten doen [1].

Na aftrek der kosten van den catalogus, werd het goed beheerde fonds van van Scheltinga, 't welk eene som van nagenoeg *f* 1400 bedroeg, in overleg en met goedkeuring van Mevr. Bouricius, de zuster des milden gevers, door den Senaat afgestaan, ten behoeve en ten voordeele van het lager onderwijs te Franeker. Het stedelijk Bestuur verkreeg daarop des Konings magtiging tot aanvaarding [2].

De *Bibliotheca Schurmanniana* is den 18 Dec. 1849 openlijk verkocht [3]; de kunstwerken van Anna Maria van Schurman zijn daarentegen overgebragt naar het stadshuis te Franeker, waar ook de door Honig gelegateerde portretten eene plaats vonden.

Verminderd met die werken, welke aan de Delftsche academie zijn afgestaan, en die tot het Legaat van Schurman behoorden, vindt men de voormalige academie-bibliotheek nu mitsdien in Friesland's hoofdstad.

Ten vervolge op den systematischen catalogus van Amersfoordt, dien men voortaan als het eerste gedeelte van dien der provinciale bibliotheek kon beschouwen, bewerkte de bibliothecaris J. van Leeuwen het tweede gedeelte, edoch alphabetisch, bevattende de werken over regtsgeleerdheid, kunsten en wetenschappen, fraaije letteren en geschiedenis, onder den titel: *Nieuwe Catalogus der provinciale bibliotheek van Friesland.* Leeuw. 1854, 8o. Deze beide catalogussen worden thans, wegens de steeds toegenomen uitbreiding dezer belangrijke bibliotheek, vervangen door den voortreffelijken *System. Catalogus der prov. bibliotheek*, van welken, onder leiding van den heer bibliothecaris Colmjon, reeds vier deelen (1871—77) het licht zien.

N. W. S. à $2\frac{1}{2}$ % van *f* 12,200, en aan contanten in de spaarbank belegd *f* 425.

[1]) *Kon. Besl.* 4 *Aug.* 1847, no. 36, bij Schotel, blz. 53, 54; *Minist. Resol.* 15 *Oct.* 1851, no. 169, 5e Afd.

[2]) *A. S.* 5 *Junij* 1843; *Miss. Curatt.* 30 *Mei*, 18 *Junij* 1843, ns. 18, 19.

[3]) Volgens gedrukten catalogus, bij het *Prov. Fr. Gen.*

C.

De Hortus.

Prof. Auletius schijnt den academietuin ten dienste van zijn geneeskundig onderwijs tot eene kweekplaats van verschillende gewassen te hebben ingerigt. Deze particuliere onderneming ging na zijn dood, wegens gemis aan geldelijke ondersteuning, waarschijnlijk te niet. In 1620 werd ten minste vruchteloos bij Gedep. Staten aangeklopt, om iets te koste te leggen aan den verwilderden tuin (*squalentis horti cultura*). Daarom zal de Senaat in 1623 wel besloten hebben tot de verhuring van dien voor de wetenschap nog verwaarloosden grond.

Acht jaren later heeft prof. Men. Winsemius het echter, terwijl hij Rector was, zoover weten te brengen, dat de huur opgezegd en de tuin ter zijner beschikking gesteld werd.

Met welk doel zulks geschiedde, vernemen wij uit het volgende besluit van Gedep. Staten [1]:

Alsoo bij ons nodigh ende dienstigh bevonden is tot gerieff van de studerende jeugt in medicina, binnen onse academie tot Franeker *hortum publicum* op te richten, soo ist, dat wij daer toe gecommitteert hebben Dr. Menelaum Winsemium, Professorem derselver faculteijt in de voorss. Academie, omme op het allerspoedigste daermede in t' werck te treden ende deselve behoirlijcken doen voorsien, met allerleije kruiden daer toe dienstigh ende requireert, mits niet excederende de somma van vijfhonderd Gl., authoriserende voorts den Boumr. Lens de muijr, gaende om dese plaetse, nae behooren tot minste costen van t' Landt te doen repareren.

Aan Men. Winsemius komt mitsdien de eer toe den hortus te hebben aangelegd. Zijn opvolger van der Linden heeft dien nuttigen arbeid krachtig voortgezet. In zijn tijd werd zelfs, gelijk wij reeds weten, aan de grenzen van den hortus eene woning gebouwd voor den hoogleeraar in de kruidkunde. Na hem spaarde Phil. Matthaeus moeite noch kosten aan den bloeijenden tuin, zelfs zóó, dat het de Gedeputeerden begon te begrooten, weshalve zij hem tot aankoop van planten en potten jaarlijks een vast bedrag van *f* 300 toestonden. Toen hun

---

[1] *A. et D.* A, 9, 13, B, 24, 66, 67; C, 34; *R. G.* 13 *April* 1632.

echter gebleken was, »dat deselve somma tot behoorlijcke effectueringe van deselve plantinge niet genoegsaem is", verhoogden zij een jaar later dat subsidie gaarne met *f* 100 [1]).

Sedert dat het gewestelijk bestuur, op aandrang van Winsemius, zich de belangen van den hortus aantrok, ontmoeten wij ook een hovenier of hortulanus, in Joh. Schovingius, en na hem in 1652 Hermannus van Munster, die beide door den Senaat werden benoemd. Weldra werden de hortulani van landswege aangesteld en bezoldigd, want in 1682 zag Hans Willem Holts, hortulanus der academie, „voor sijn getrouwe diensten", zijn inkomen van den lande verhoogd. Johannes Hanses Holts, de zoon, volgde hem op in 1721 [2]). Toen deze niet meer in staat was om zijn post te kunnen waarnemen, werd hij in 1752 »met een commissie als Lands cherger begiftigd", en David Meese, die al een jaar lang, buiten bezwaar van den lande, in den hortus werkzaam was geweest, in zijne plaats aangesteld.

Meese was in 1723 geboren te Leeuwarden, waar hij ook zijne praktische kennis als hovenier en bloemkweeker had opgedaan, én bij zijn vader, én in den schoonen hof (*hortus, omnis terrae divitias vegetabiles fere continens*) van Arend van Lennep, Kapitein geweldiger der Friesche en Nassausche regimenten.

Als hij voor den Franeker hortus 't een of ander noodig was, wendde Meese zich onmiddellijk tot de Curatoren, die hem gaarne de middelen toestonden om kif, zand, bladaarde, mest, potten, bakken voor waterplanten en oranjeboomen, ramen, bloemstokken, moskovische matten, en wat dies meer zij, aan te koopen.

Na onder de oogen van prof. Ouwens vijf jaren met lust en ijver de handen aan het werk te hebben geslagen, kon hij dan ook met zelfvoldoening berigten, hoe gelukkig hij in het cultiveren van planten was geweest, daar men in den hortus reeds nagenoeg 3000 verschillende soorten kon tellen. Daar echter een belendende tuin bij den hortus getrokken was, terwijl zijne werkzaamheden bovendien met het aantal gewassen vermeerderden, wenschte hij wel eenige verhooging van inkomen. Nevens eene vrije woning, genoot hij namelijk om des zes weken *f* 28. Wie zou deze bezoldiging niet karig noemen? Met goed-

[1]) *R. G.* 20 *Julij* 1661, 19 *Maart* 1662. Latané en Muis kregen jaarlijks eene gelijke som beschikbaar. *R. G.* 20 *Julij* 1701, 8 *Aug.* 1726.

[2]) *Diar.* I, 137; *A. et D.* A, 176. *G. R.* 31 *Maart* 1682, 6 *Aug.* 1721.

keuring van prinses Anna, stonden de Curatoren hem dan ook eene verhooging toe van ƒ 250, waardoor zijne jaarwedde tot ƒ 445 klom.

Intusschen was er ook eene oranjerie, met een ruim 15 meters hoogen koepel voor warme kasplanten getimmerd; want prof. Ouwens had „geklaagt door de veelheit der planten, die seer teder moeten bewaert worden, niet in staat te zijn, die in den winter te kunnen bewaren".

De steeds toenemende omvang van Meese's arbeid maakte den bijstand van tuinknechten en werklieden noodzakelijk.

Men liet hem die uit eigen beurs betalen, totdat bij Curatoren de gegronde vrees onstond, dat de hortus, die „nooit voor desen soo is gecultiveerd", zijn schepper aan Groningen zou moeten afstaan, en zij dan „niet in staat sullen sijn sulk een bequaam subject in de hortus weder te besorgen". Op het aldus gemotiveerd verzoek voegden de Gedeputeerde Staten in 1763 nog gaarne ƒ 150 aan Meese's tractement toe. Drie jaren later schreven de Curatoren aan den Stadhouder, „dat de hortulanus Meese zig door sijne uitmuntenden ijver en dagelijksche applicatie, de agting van de geleerde wereld zoodanig waardig maakt, dat hij wel soude meriteren in zijn gering bestaan bij gelegentheit gesoulageert te worden".

Door hem het beneficium liberae bursae te verleenen, werd het oogmerk bereikt, want die te Franeker gevestigd waren genoten de waarde van dat voorregt in geld, tot een bedrag van ƒ 2,80 in de week [1]).

Zoo wist men den verdienstelijken man te waardeeren, die zich niet tot het boom- en bloemkweeken bepaalde, maar moed en volharding genoeg bezat, om zooveel Latijn te leeren, dat hij het *Systema naturae*, de *Philosophia Botanica* en de *Flora Lapponica* van Linnaeus kon verstaan, en die zich door de beoefening van deze en andere nieuwe wetenschappelijke werken allengs tot een verdienstelijk botanicus vormde. Zijne *Flora Frisica, of Lyst der planten, welke in de prov. Friesland gevonden worden* (Fran. 1760), *Het XIX Classe van de Genera Plantarum van Car. Linnaeus, syngenesia genaamt, opgehelderd en vermeerdert. Mitsgaders een berigt van een nieuw-Botanisch stuk, aangaande het leeren kennen der Planten kort na hunne geboorte of uitspruyting uyt het zaad. Alsmede de Beschryving en Afbeelding van een zeldzame en zonderlinge zee-plant*

[1]) *Notulen van Curatt.* 30 *Oct.* 1754, 11 *Junij* 1755; 19 *Febr.*, 2 *Maart*, 13 *Mei*, 25 *Junij* 1756; 1 *Maart* 1757; 16 *Maart*, 10 *Junij* 1758, 24 *Maart* 1763; *Missives*, in het *Commissieboek*, I n°. 18, 19, 23, 43, 44, 83, II, 128, 129, 206.

(Leeuw. 1761), waren de door bevoegde beoordeelaars zeer gewaarderde vruchten van Meese's onvermoeide studien ep botanisch gebied. Eene derde studie legde hij neder in de *Plantarum rudimenta, sive illarum methodus ex differentia earum seminum, cotyledonum;* caet. — *Eerste beginselen der planten of leerwijze der zelve, getrokken uit het onderscheid hunner zaden, zaadlobben* enz. (Leeuw. 1763), waarvan slechts 2 stukjes het licht zagen. Het vervolg was reeds lang ter perse, toen des schrijvers zwak ligchaam den 23 Aug. 1770 den tol aan de natuur betaalde. De uitgave bleef toen achterwege. „Schade, dass dieses herliche Werk unterbrochen würde, und unterblieb" — schreef een Duitsch geleerde nog in onze eeuw.

De overige vruchten van zijn ontwikkelden geest voorbijgaande, zeggen wij, met den hoogleeraar, die Meese's wetenschappelijke verdiensten uitvoerig in 't licht stelde: Quis non laudat tantam sedulitatem, omniumque animi corporisque virium usum coniunctum. Hortum colere, plantas examinare, linguâ illi prope peregrinâ iam adhibita, eas pingere et aere sculpere, haec omnia efficere Hortulani, educationis litteratae carentis, est!

Ei omnino laus competit primum *Floram Frisicam* accuratius legisse publicique iuris fecisse, atque in hoc labore non tantum Botanici incipientis, sed docti perspicacissimique vices sustinuisse [1]).

Bernard Christiaan Meese, zijn zestienjarige zoon, die reeds met meer dan voldoende bekwaamheden was toegerust, nam zijne plaats in, op eene jaarwedde van *f* 242,60, en *f* 150 ter bezoldiging van een tuinknecht. Als student in de geneeskunde was hij vroeger al met het beneficium liberae bursae begiftigd. Van dezen veelbelovenden en schranderen leerling van van Swinden, zag de hortus zich spoedig beroofd. De tweede Meese overleed den 27 Februarij 1775 namelijk aan de tering, toen hij nog maar 21 jaren oud was.

Willem Semler, een zoon van den opzigter der tuinen van Z. H.. te Oranjewoud, volgde hem op en, nadat deze in 1781 overleden was, werd Arend Vlaskamp benoemd. Beide verwierven de goedkeuring van den hoogleeraar in de botanie, weshalve den laatste tweemaal eene tractementsverhooging van *f* 100 is toegestaan. Ten jare 1800 gewaagden ook de Curatoren van zijn ijver en zijne bekwaamheid [2]).

---

1) Nic. Mulder, *Oratio de meritis Davidis Meese, cum Botanicis, tum aliis, habita a. d.* 1 *Oct.* 1832 (*Annal. Acad. Groning.* $18^{21}/_{22}$).

2) *Commissieboek van Curatoren, Miss.* n°. 533, 549, 729, *Miss. aan den Agent voor de Nation. Opv.*, 18 *April* 1800.

In 1810 rapporteerde de Senaat, dat „de Hortus botanicus wel voorzien is van de voornaamste soorten van Europesche planten en desgelijks van plantae exoticae, waarvoor onderscheidene zeer goede en ruime stookkassen zijn, inzonderheid eene voor de hooge gewassen, koepelsgewijze gebouwd, ter hoogte van 54 voeten" [1]).

Met weemoedige blikken zagen A. G. Camper, de oud-hoogleeraren, die na de opheffing te Franeker bleven, en zoovele andere ingezetenen, in 1812 293 planten in bakken en potten naar den Groninger hortus verzenden en de overigen publiek verkoopen op den 30 Oct. 1813!

Aan het athenaeum kon men dus nog eens weer van voren af aan beginnen, gelijk wij (blz. 178) zagen. De Curatoren van de Groninger academie, prof. S. J. Brugmans, te Leiden, en de Curator van Boelens van Lijnden, te Beetsterzwaag, wedijverden om door belangrijke bezendingen te Franeker een nieuwen hortus te scheppen. In J. C. Hoffman, een Duitscher, te Cassel geboren, en in de horti te Marburg en Leiden opgeleid, vond men een uitstekenden hortulanus, aanvankelijk op eene jaarwedde van *f* 250, vrije woning en vrij brand. Hoeveel de Staat jaarlijks beschikbaar stelde om in de behoeften te voorzien, is boven (blz. 198, 199) reeds specifiek opgegeven. Men voege er nog *f* 300 in het jaar bij, ter bezoldiging der tuinknechten. Tot groot leedwezen van prof. Claas Mulder en de Curatoren, nam onze hortulanus in 1827 de voordeelige benoeming naar Groningen aan. Zijn opvolger Jan Binnendijk, meesterknecht in den hortus te Leiden, was eveneens een zeer geschikt persoon.

Lang was deze niet werkzaam, daar de dood hem in het begin van 1833 wegrukte. De Leidsche hortus stond toen van zijne tuinknechten tot hortulanus te Franeker den bekwamen William Kent af, dien men nu nog te Groningen waardeert.

Twee vaste knechten stonden hem steeds ter zijde. Vier kagchels waren er tot verwarming der broeikasten, waarin gemiddeld 250 ton ligte turf verbrand werd.

Tijdens de zoo lang gerekte onzekerheid over het voortbestaan van 't athenaeum, kwam de Franeker hortus echter in verval. De geraneum- en aloëkasten verkeerden ten laatste in een zóó treurigen toestand, dat men den winter van 1842 met zorg te gemoet zag. Tegen hare vernieuwing, waartoe *f* 1300 vereischt werd, zag de regeering op, en er is natuurlijk ook niets van gekomen (zie blz. 207).

„Nimmer, dan met het grootste genoegen — schreef een tijdge-

[1]) *Diar.* VIII, 144.

noot — heb ik dezen hortus bezocht en door gemeenzamen omgang met den hoogleeraar Mulder, was ik dikwerf in de gelegenheid de keurige netheid en doelmatigheid van inrigting te bewonderen. Zeer keurige hortulani, als Hoffman en de tegenwoordige hortulanus van Groningen (Kent) stonden den heer Mulder ter zijde, en woonden, even als deze, in eene aan den hortus geannexeerde woning. Een keur van zeldzame bloemen was meestal in het huis van prof. Mulder aanwezig. Bloemen, planten en boomen zijn allen publiek verkocht" [1]).

Wij kunnen er nog bijvoegen, dat de collectie, die den 24 October 1843 en volgende dagen is geveild, volgens den gedrukten catalogus bestond uit 261 warme planten, 879 oranjerie gewassen, 39 planten voor den kouden grond, 301 vaste planten, of te zamen 1480 nummers, dubbelen niet mede geteld.

Het is hier de plaats om ten slotte nog te vermelden, dat het athenaeum ten minste twee *herbaria* bezat. In de notulen des Senaats van 23 Oct. 1779 leest men: Is bij de Senaat ontvangen een *Hortus siccus*, bestaande in VIIII grote boekdelen, waarin de zoorten van Planten, zoo in- als uitlandse, alles tusschen papieren, met grote moeijte en kosten, netjes ingelegd en georneerd. Welke door de juffer Jetske van Phelsum is gezonden, als zijnde een Legaat, door de WelEd. Heer Murk van Phelsum, in leven Medicinae Doctor te Sneek, bij uitterste wille aan de Bibliotheek van 's Lands Akademie gelegateerd."

Aan de uitvoerige beschrijving van dit herbarium door prof. Claas Mulder [2]), ontleenen wij alleen, dat het door van Phelsum is aangelegd in 1749, toen deze gelukkige beoefenaar der botanie student was te Franeker. De planten zijn gedetermineerd naar het systeem van Linnaeus, maar zelden heeft van Phelsum de plaats opgegeven, waar zij gevonden zijn.

Een tweede herbarium ontving het athenaeum in 1829 ten geschenke van de erven Mr. D. H. Beucker Andreae.

De geleerde erflater, die de kruidkunde alleen tot uitspanning beoefende, had het zelf aangelegd, maar de planten, in zijne laatste levensjaren verzameld, niet in het vroeger begonnen werk ingelijfd en gerangschikt. Om de bruikbaarheid dezer verzameling ten algemeenen nutte te bevorderen, heeft onze kundige stadgenoot, de heer J. J.

---

1) Dr. P. H. F. Junius, *aangeh. Hs.*, blz. 23.

2) In de *annott.* op de *Oratio de meritis Davidis Meese*; *l. c.* p. 20, 21.

Bruinsma, de rangschikking op het voetspoor van Andreæ ten einde gebragt, en daarbij bevonden, dat dit herbarium bevatte 1707 phanerogamische (877 buitenlandsche, 830 inlandsche) en 28 cryptogamische (1 buitenlandsche, 27 inlandsche) planten. Voor het grootste gedeelte waren allen met zorg behandeld, uitmuntend gedroogd en goed gedetermineerd [1]).

Beide herbaria zijn naar de provinciale bibliotheek overgebragt.

D.

Kabinetten.

I. *Wis- en natuurkundige instrumenten.*

Voor het eerst vinden wij hiervan gewag gemaakt in 1611, toen Ged. Staten aan Metius 100 daalders verschaften, tot aankoop van instrumenten.

In 1639 werden Curatoren gemagtigd om van zijne weduwe ten dienste der academie te koopen „enige instrumenta mathematica, bij wijlen Metius naergelaten." Dat deze verzameling nog al van beteekenis was, volgt uit de woorden van Joh. Phocylides Holwerda, in de *Dedic.* zijner ten jare 1640 uitgeg. *Diss. astronomica:* . . . Academiae vestrae, cui tot exactissimis instrumentis liberalissime nuper prospexistis. Daartoe zullen welligt behoord hebben de instrumenten, die B. Fullenius gebruikt had en door diens weduwe in 1664 teruggegeven werden, te weten [2]):

1. Sextans circuli major cum pedamento.
2. duo globi majores.
3. planispherium.
4. linea proport. } exig.
5. circinus proport. } exig.
6. lamella cuprea rudis.

[1]) J. J. Bruinsma, *Over de kruidkundige verdiensten van wijlen* Mr. D. H. Beucker Andreae (*Tijdschrift voor Natuurl. Gesch.* V, 233).

[2]) *R. G.* 15 *Maart* 1639; *Diar.* II, 3.

7. duo astrolabia coelest. cuprea.
8. ligneus circinus major.

Prof. de Grau verkreeg in 1667 een crediet van honderd rijksdaalders, om „de meest noodigste instrumenten" te koopen ten sterfhuize van Hartesius van Iepema, Raad-ordinaris in den Hove, te Leeuwarden. Ten jare 1694 zag prof. Cyprianus zich gemagtigd om eene luchtpomp aan te schaffen. Welke aanwinsten men na den dood van den eersten Fullenius verkregen heeft is dus niet naauwkeurig te bepalen. De weduwe van den tweeden Fullenius liet in 1708 de volgende voorwerpen terug bezorgen [1], nl.:

1. „twee groote globen.
2. een groot sextant.
3. een koperen quadrant.
4. een bol op een paal, tot gebruik van het sextant.
5. een minuite-wijser.
6. een waeter-passer, of seeker instrument tot het minuite-wijser behoorende.
7. een staander tot het sextant.
8. een dito tot het quadrant.
9. een kast tot een der globen (d' ander sijnde in het auditorium philos.)"

Hoe gering hun aantal nog in 1744 zal geweest zijn, kan men opmaken uit een besluit van Curatoren, dd. 2 Oct. d. j. „om voor de gesamentlijke instrumenten de Academie toebehoorende, en thans onder den Hr. du Bois berustende" een „klein kasje met een slot daaraan" te laten maken en op de bibliotheek te plaatsen, ten einde hen in de nabijheid van de collegiekamers te hebben. Sedert dat omstreeks dezen tijd de Newtoniaansche of proefondervindelijke wijsbegeerte de Cartesiaansche ook van de Franeker academie verdrong, en Allamand, gewezen institutеur der zonen van den beroemden 's Gravesande, den katheder had beklommen, naast een wiskundige als Nic. Ypey, terwijl voorts Camper, Ant. Brugmans en van Swinden Franeker's ouden roem handhaafden, ontmoet men spoedig een grooter aantal instrumenten, inzonderheid ook natuurkundige.

Was de zorg voor 's Landschaps instrumenten, inzonderheid voor de luchtpomp, tot dusver toevertrouwd geweest aan de ons reeds bekende (blz. 274, 275) jeneverminnende promotors Wilh. Nauta en Jac. Hendr. Timmermans [2], die daarvoor een salaris van tien rijksdaalders genoten.

[1]) *Diar.* III, 393. Vgl. blz. 69 boven. [2]) *R. G.* 8 *Aug.* 1714.

in 1754 wist men daarvoor een merkwaardig genie aan de hoogeschool te verbinden, namelijk Jan Pieters van der Bildt.

Laten wij hem eerst bekend maken, op dat de lezer wete wien hij hier in een eenvoudig pak ontmoet. 't Is een klok- en horologiemaker te Franeker. Den 27 Sept. 1709 geboren te Vrouwenparochie, op het Bildt (van daar de naam, dien hij aannam), werd hij, na het gewone dorps-school-onderwijs ontvangen te hebben, voor timmerman opgeleid. 't Gebeurde eens dat zijne huisklok van den gang was geraakt, zonder dat een klokkenmaker haar naar genoegen herstellen kon. Nu nam de eigenaar, onze timmermansbaas, het voorwerp uit elkander, de deelen naauwkeurig onderzoekende. Hij was zoo gelukkig het gebrek te ontdekken en weg te nemen. Zijne vrouw hing dit meesterstuk — zoo als men zegt — aan de klok, en — — de timmerman werd spoedig een gezocht klokhersteller, verder klokkenfabriekant en horologiemaker te Leeuwarden. Toevallige omstandigheden waren oorzaak, dat hij door eene spiegelmakerij en een spiegelwinkel zijn maatschappelijken stand merkelijk verbeterde. Zijne vrouw was echter over Leeuwarden, als woonplaats, minder tevreden; hij deed daarom den spiegelwinkel over en verhuisde in 1742 naar Franeker, ten einde daar als klok- en horologiemaker zijn bestaan te vinden.

Hier leerde de wis- en waterbouwkundige Willem Loré hem spoedig als een bekwaam werkman kennen, zoo dikwijls het koperwerk van zijn teleskoop of een van de physische instrumenten der academie herstelling behoefde. Van der Bildt liet niet na de zamenstelling van zulke werktuigen te onderzoeken, hij oefende zich in het glasslijpen, las werken over de optica, die Loré hem verschafte, en vormde zich spoedig tot fabriekant van optische instrumenten.

Tot de hoogeschool kwam hij ten jare 1748 in betrekking als oppasser van het uurwerk op den toren der academiekerk [1]).

Den 5 Maart 1754 overwogen de Curatoren, „oft men niet dese Jan van der Bilt, voor sijne gedane diensten wegens de physische instrumenten behoorde te belonen en hem tot het schoonmaken, houden en repareren, als ook tot het handlangen in het collegie over de physica experimentalis, behoorde aen te stellen, en dan de vijf (en twin)tigh gls., dewelke, voor het medehelpen aan de lugtpomp, aen de promotor sijn geaccordeert, met desselfs dood te vernietigen". Zij

[1]) *R. G.* 29 *Febr.* 1748. Het hieraan verbonden tractement bedroeg *f* 40.

droegen hem daartoe voor aan Prinses Anna, op eene jaarwedde van *ƒ* 150. Binnen weinige dagen volgde een gunstig antwoord [1]).

De telescopen van van der Bildt werden alom vermaard. Hij had door de vele bestellingen de handen dan ook zoo vol, dat de horologiemakerij moest worden opgegeven. Ondanks zijn roem, bleef hij de bescheidene, eenvoudige werkman, te stijf, dan dat hij niet eene groote Newtoniaansche telescoop, die door een heer te Amsterdam, namens den Koning van Pruissen, was besteld, liever hield, dan haar, in plaats van naar Amsterdam, zoo als hij verlangde, onmiddellijk naar Berlijn te zenden.

Hoog was het voorregt te waardeeren een zoo uitstekend werkman als amanuensis bij de physica aan de hoogeschool te hebben verbonden, naast zoovele geleerden van den eersten rang, die elkander als hoogleeraren in de wis- en natuurkunde opvolgden.

Werpen we nu eens een blik in den catalogus der physische instrumenten van het jaar 1761 [2]). Hoe zijn zij niet vermeerderd? In deftig Latijn worden daar opgesomd: *Instrumenta mechanica* 14, *hydrostatica et hydraulica* 11, *aerometrica* 34, *pyrometrica* 3, *optica* 7, *astronomica* 5.

Gaarne stond de Stadhouder in 1767 het verzoek van van Swinden toe, om nog twee belangrijke werktuigen, door 's Gravesande uitgevonden en door Musschenbroek en Paauw gemaakt, aan te koopen, nl. eene *machina pro viribus centralibus* en eene *machina percussoria*, die toevallig voor de helft van den gewonen prijs te bekomen waren. Naar van Swindens oordeel zou te Franeker dan „de apparatus zoo goed zijn, als aan eene andere academie te vinden was." Weldra kwamen de werktuigen aan, die *ƒ* 421,10 hebben gekost [3]).

De *Catalogus instrumentorum physicorum, quae in alma Academia Franequerana reperiuntur*, den 23 Junij dv. door dien hoogleeraar in de Senaatsvergadering overgegeven, is ter beoordeeling van den stand der wetenschappelijke hulpmiddelen te Franeker belangrijk, vooral, wanneer hij met die van andere academiën vergeleken kan worden.

---

[1]) *Not. Curatt.* 5, 18 Maart 1754; *Missive*, in het *Commissieboek*, n°. B.B.; *R. G.* 20 *Mei* 1754. De volgende promotor werd 16 Maart 1768 door Curatoren wederom aangesteld om »de hand te langen tot het pompen der lugtpomp", op *ƒ* 25 's jaars.

[2]) Te vinden achter het *Notulenboek van Curatoren*, van 1718—1752.

[3]) *Miss.* 21, 26 *Maart* 1767 (*Commissieboek*, n°. 148, 149); *Miss.* 7 *Junij* 1767, Coll. *E.*

Wij vestigen dus de aandacht op dit eigenhandig geschrift van van Swinden, thans in het bezit van den heer Eekhoff.

Mogt deze verzameling nu al voor die aan andere vaderlandsche hoogescholen niet behoeven onder te doen, van Swinden wenschte haar een evenredigen tred te doen houden met de vooruitgaande wetenschap. Wij vernemen dit uit een brief aan de Curatoren, van 10 Oct. 1767, waarbij hij magtiging vroeg om uit de collectie instrumenten, die de Amsterdamsche burgemeester Hasselaar had nagelaten, en welke „door hun volmaaktheit en groot getal in de geleerde werelt alomme bekent" waren, een aankoop te mogen doen. Voor hetgeen tot een completen cursus van proeven behoorde, dacht hij ƒ1400 noodig te hebben. Ook verlangde hij, dat hem jaarlijks eene kleine som beschikbaar mogt worden gesteld, waaruit hij de herstelling van instrumenten, den aankoop van gebroken glazen enz. konde bestrijden.

Waren de Curatoren eenigzins verrast, „dat die Prof.r thans op nieuw zoo veel komt te eischen", zij konden toch niet „passeren te loueren de ijver en vigilantie van dese Prof.r; 't tractement is thans jaarlijks maar negen hondert en vijftig Cargls., de immuniteit er onder begrepen, zoodat zijn Hooggel. zoo voortvarende, wel eenige verhoginge soude meriteren". De Stadhouder vereenigde zich met den wensch „tot het doen van een considerabeler aankoop van instrumenten", ja verhoogde des hoogleeraars tractement met ƒ200 [1]).

Of van Swinden in den voorgenomen aankoop is geslaagd en of hem eene vaste som jaarlijks beschikbaar is gesteld, — noch van het een noch van het ander is ons iets gebleken.

Vijftig ducatons werden bij de Menage van 1774 jaarlijks tot aankoop van instrumenten beschikbaar gesteld voor de hoogleeraren in de wis- en natuurkunde. Op zulke belangrijke buitengewone subsidiën, als Brugmans en van Swinden vroeger verkregen hadden, was het uitzigt dus vooreerst gesloten.

Nog vóór het tweede eeuwfeest der hoogeschool, voltooide Franeker's schrandere burger Eise Eisinga in zijne eigene nederige woning een beweeglijk Hemelgestel of Planetarium, dat nog heden de verbazing wekt van alle deskundigen. Was het wel niet een eigendom der hoogeschool, voor eene academiestad was toch zulk een kunstgewrocht in haar midden van groote waarde.

Van Swinden deed den 7 Sept. 1783 aan Curatoren een voorstel om

---

1) *Miss.* 10 *Oct.* 1767, 22 *Maart*, 9 *April* 1768 (*Commissieboek* n°. 165, 169, 172).

1° den vervaardiger tot belooning voor de uitvinding eene zekere som uit 's Lands Kas toe te leggen, 2° door Eisinga een dergelijk Planetarium, met alle mogelijke verbeteringen, ten behoeve van de academie te laten maken, 3° hem de zorg voor dat kunststuk op te dragen en 4° op 's Lands kosten daarvan eene beschrijving te doen uitgeven, die door platen behoorde toegelicht te worden [1]).

Dan zou de Franeker hoogeschool in dit opzigt niet achterstaan, noch bij het observatorium te Koppenhage, waar de Koning een Planetarium van Roemers had geplaatst, noch voor dat te Leiden, waar ook een schoon Planetarium op de bibliotheek voorhanden was, „daar het Planetarium van Eisinga vollediger is, dan ieder der twee genoemde, of dan beide te zamen".

Door den ongunst der tijden is dat voorstel toen zonder gevolg gebleven, doch de hoogeschool geraakte spoedig in het bezit van een ander Planetarium. Weinige weken na het jubilé in 1785 schonk de Stadhouder haar immers het kostbare Orrery van Wright en Cole [2]).

In weerwil van de treurige dagen, die de academie voortaan doorleefde, werd aan het physisch kabinet in 1788 nog een subsidie van ƒ900 verleend, tot het koopen van eene electriseermachine, tot herstel van de luchtpomp, enz.

Op den 27 April 1791 verloor het zijn kundigen opzigter, den nu reeds hoogbejaarden amanuensis van der Bildt [3]). Zijn opvolger S i b r a n d T a e k e s v a n d e r V l i e t was door een der zonen van v. d. Bildt onderrigt en voorts door eigen vlijt en nasporing ook een bekwaam werkman geworden in optische instrumenten. Toen deze in 1806 overleden was, benoemden de Curatoren tot amanuensis bij de physica, tevens schoonhoudende de instrumenten daartoe betrekkelijk, en opziener van het uurwerk, van der Bildt's kleinzoon B a u k e E i s m a, die ook den geslachtsnaam v a n d e r B i l d t voerde en destijds te Buiksloot woonde [4]). Door zijn grootvader opgeleid, heeft deze het maken van teleskopen en andere optische instrumenten voortgezet en den naam van een bekwaam mechanicus

---

1) Van Swinden had in 1780 reeds eene beschrijving van het Planetarium, zonder platen, uitgegeven. Zij is, met platen, in 1824 herdrukt.

2) Des Stadhouders secretaris noemde dat voorwerp in den begeleidenden brief »het planetarium van den beroemden Orreri"!

3) Zie den *Levensschets van Jan van der Bildt*, in Scheltema's *Mengelwerk*, III 3e, 225 en volg. Vgl. *Diar.* VI, 25.

4) *Not. Curatt.* 7 *Oct.* 1806, en de daarbij geinsereerde stukken.

verworven, ook omdat hij het geheim van den ouden van der Bildt kende, om aan de metalen spiegels eene donkere tint bij te zetten [1]).

Naar de *Inventaire des instrumens de mécaniqve, hydrostatique, hydraulique, optique, astronomie, navigation, physique et pneumatique*, ten jare 1812 door prof. Tholen opgemaakt, telde men toen in het kabinet, alles te zamen genomen, 267 nummers [2]). Voorzeker eene voor haar tijd belangrijke verzameling, met spaarzame middelen bijeengebragt en door de zorg van ervarene deskundigen keurig onderhouden!

Prof. Ekama, die na de opheffing der hoogeschool naar Leiden verplaatst was, onderzocht natuurlijk daar terstond het physisch kabinet. „Zoo weinig reden ik had — schreef hij aan Camper — om over dit onderzoek zeer voldaan te zijn, zoo veel vond ik integendeel om mij te beklagen, indien ik daarbij voortaan verstoken moest zijn van het gebruik dier schone instrumenten, van welke ik te Franeker mij met zoo veel genoegen, nut en gemak, bediend heb, en die mij daar dierbaar zijn geworden." Daarom had hij door tusschenkomst van den Rector, prof. Brugmans, en op aandrang van den inspecteur van Swinden, verlof gevraagd van den Grootmeester der Keizerlijke Universiteit, om een goed deel mede te nemen naar Leiden, vermits zij te Franeker onnut geworden waren, en te Groningen geen observatorium, noch een professor in de astronomie, was. Op voorwaarde van hen zoo noodig te mogen opeischen, gaf Camper, nog vóór dat het verlof door den grootmeester verleend was, aan Ekama af:

1°. het groote werktuig van 's Gravesande voor de centrale krachten, met al zijn toebehooren;

2°. het kompas voor de waarneming van de declinatie der magneetnaald;

3°. de Newtoniaansche telescoop, met een micrometer;

4°. de Gregoriaansche telescoop;

5°. het Orrery of Planetarium van T. Wright en B. Cole;

6°. twee globen van Adams, van 18 duim diam., gemonteerd in mahoniehouten stoelen;

7°. een buigbare spheer, om den vorm der aarde te verklaren, door de middelpuntvliegende kracht;

8°. een azimuthaal kompas;

9°. een kompas van Sibr. van der Vliet;

1) de Crane, *Verz. v. biogr. bijdr. en berigten*, blz. 105 en volg.

2) Deze inventaris bevindt zich én in het Latijn én in het Fransch, in 't archief van 't athenaeum.

10°. een thermometer centigrade, van Solaro en Bütli;
11°. een reisbarometer, van dezelfden;
12°. de equatoriale kijker, van Megnié;
13°. eene astronomische pendule, van le Paute;
14°. een waterpas van Rambsden, met den daarbij behoorenden toestel [1].

Niet dan na veel geschrijfs, werden zij in 1821 (zie blz. 173, 186) teruggezonden.

Bij onderzoek bleek toen — zoo meldt een rapport van Tholen — dat het waterpas van Rambsden in al dien tijd niet uit het kistje geweest, althans niet gebruikt was; dat de schoone en dure kijker van Megnié er zeer desolaat uitzag; dat de fraaije globen van Adams wit en ruig beschimmeld waren; dat het Orrery onooglijk en in wanorde, eindelijk nog de spiegels van een telescoop gebroken en bevlekt waren. Dank zij de zorg van prof. Ekama voor de instrumenten, die hem zoo dierbaar waren geworden! [2])

Ofschoon ons in bijzonderheden niet is gebleken, welke aanwinsten het kabinet uit de jaarlijksche subsidien (zie blz. 198, 199) heeft bestreden, toch mag men met het oog op de handen, waaraan het was toevertrouwd, veilig aannemen, dat die gelden doelmatig besteed werden. De amanuensis B. Eisma van der Bildt, die in 1816 op een tractement van *f* 200 herbenoemd was, overleed den 24 April 1831. Uit zijn boedel is voor 't athenaeum een groote Newtoniaansche telescoop van Jan van der Bildt aangekocht [3].

Pieter Jans Hoogendijk was na hem amanuensis, tot aan den val van het athenaeum.

In 1826 kocht de Staat voor *f* 10,000 van den grijzen Eise Eisinga het vermaarde Planetarium, op voorwaarde dat de oude heer zijn huis waarin het zich bevond, kon blijven bewonen, en jaarlijks *f* 200 voor het toezigt zou ontvangen, en dat na hem zijn zoon Jac. Eisinga, op dezelfde voorwaarden, het kunststuk gangbaar zou houden, onder toezigt van den hoogleeraar in de astronomie [4]).

Bij de academie was eigenlijk geen observatorium. Men heeft in deze be-

[1]) De opgegeven ns. 10, 11 en 14 waren pas gekocht voor *f* 259,50 te zamen. *Not. Curatt.* 30 *Nov.* 1809.

[2]) De hiertoe betrekkelijke stukken in het archief van 't athenaeum, Portefeuille: *Stanten van Instrumenten*, voorts *Ingekomen stukken*, 1820, 1821. In 1819 werden eenige dubbelde, nutteloze en beschadigde instrumenten verkocht.

[3]) *Not. Curatt.* 10 *Dec.* 1831.

[4]) De Staat heeft het later aan de stad Franeker overgedragen.

hoefte eenigzins voorzien door daartoe een klein vertrek interigten, waarvan, ook door het gebruiken van telescopen en andere instrumenten, die aan private personen behoorden, zooveel mogelijk partij getrokken werd [1]). In 1839 stelde het plaatselijk Bestuur een ouden toren aan den stadswal beschikbaar, maar de hooge regeering was gewoon het athenaeum te stiefmoederlijk te bedeelen, dan dat zij de kosten van verbouwing tot een observatorium voor hare rekening zou hebben genomen [2]).

Het physisch kabinet, door de weinig geëvenaarde zorgen van de hoogleeraren Ermerins en Enschedé in een zeer keurigen en netten toestand gehouden [3]), is na de opheffing van 't athenaeum, op magtiging van den Minister van Binnenlandsche Zaken, door den Gouverneur voor het grootste gedeelte ter beschikking gesteld van den Staatsraad Lipkens, Directeur der Koninklijke academie tot opleiding van burgerlijke ingenieurs te Delft. Een kleiner gedeelte werd aan de Groninger academie afgestaan.

Het Natuurkundig Genootschap te Leeuwarden bezit uit het kabinet van het athenaeum 1° het boven vermeld sextant, door Willem Jansz. Blaeu in 1607 voor prof. A. Metius vervaardigd, 2° den waterpaskijker van Rambsden, 3° de hemel- en aardgloben van Adams, 4° het Orrery, 5° een galvanometer, 6° een microscoop van Amici, en 7° een stoomwerktuig van lage drukking. Deze zeven voorwerpen hebben wij ten vorige jare op de Historische Tentoonstelling van Friesland in de geïmiteerde Senaatskamer geplaatst, tot eene herinnering aan het voormalig natuurkundig kabinet van het athenaeum.

II. *Het Chemisch Laboratorium.*

Dit heeft zijn ontstaan te danken aan de bemoeijingen van prof. Ouwens. Daar de Curatoren met hem van oordeel waren, dat zulk eene inrigting hoog noodzakelijk was, „om daerdoor de medische Faculteit meer en meer te doen bloeijen in een tijdt, daer deselve zoo seer op dese Universiteit schijnt toe te nemen," hechtte prinses Anna hieraan terstond hare goedkeuring.

Spoedig kocht men een huisje, onmiddellijk aan den hortus belendende, 't welk tot een Laboratorium werd ingerigt. Aan den apotheker Everw. Wassenbergh, te Leeuwarden, droeg men de levering van de ingredienten op, terwijl den genoemden hoogleeraar een amanuensis ter

---

1) *Diar.* VIII, 146. Vgl. ook den platten grond der gebouwen van het athenaeum.

2) *Not. Curatt.* 28 *Maart* 1839; *Minist. Miss.* 25 *April dv.* n°. 213.

3) Junius, blz. 23.

zijde werd gesteld om den blaasbalg te trekken, de ovens te stoken en de instrumenten schoon te houden, op een wekelijksch tractement van *f* 3 [1]).

Drie jaren later werd de uiterst beperkte ruimte, door aankoop van nog twee huisjes vergroot, en voorts, op verzoek van den praelector Winter, last gegeven eenige noodzakelijke utensilia te laten maken, „als 1° een beccheriaensche soo genaemde oven, met sijn apparatus, bestaende in een ijsere staende oven, van binnen met steen op een treeft, en sijn ringen en potten; 2° twee kopere ketels van ongeveer 12 a 14 Cargls. ieder, de ene staende in een dampbat; 3° drie tinne helmen, welkers ene om alkohol door over te halen; 4° een koelvat met een tinne slang en een regte tinnen pijp, om fijne olien door over te halen, te gelijk een kraen om 't water af te tappen; 5° nog een ijsere fornuis of oven, wat kleinder dan de eerst genoemde, van ijseren stort, met steen gevult, op een treeft staende" [2]).

Ziedaar de inrigting van de werkplaats der hoogleeraren in de scheikunde.

Het jaarlijks subsidie werd bij de Menage in 1774 op *f* 150 vastgesteld. Toen eindelijk de toestellen ten jare 1788 in een zóó slechten toestand verkeerden, dat zij onmogelijk langer gebruikt konden worden, hebben de Staten *f* 600 te koste gelegd, om de noodige verbeteringen aan te brengen en nieuwe inkoopen te kunnen bewerkstelligen [3]).

Hoe sommige Burgers Repraesentanten in 1798 voor hunne taak berekend waren, bewees de Comm. van Finantien, die op een verzoek van prof. Allardi tot uitbetaling der *f* 150, voor leverancie van ingredienten voor de chemie, en *f* 150 voor den amanuensis, wat de laatste som betrof in allen ernst adviseerde tot afwijzing, „doordien de toezegging hiervan, noch in de aanstelling, noch in eenige andere resolutie niet gevonden word, trouwens behalven dat kan de Commissie niet begrijpen, dat eenen *geheimschrijver* of *amanuensis* bij dezen Professor te pas kan komen, of ten minsten, dat er immer besloten zoude zijn de salarisering van denzelven voor rekening van den Lande te nemen" [4]).

---

1) *Not. Curatt.* 12 *Mei*, 5 *Sept.*, 10 *Oct.* 1752, 8 *Maart* 1753, 5, 18 *Maart*, 30 *Oct.* 1754; *R. G.* 25 *April* 1753; *Apost.* 24 *Febr.* 1773.

2) *Not. Curatt.* 2 *Maart*, 14 *April* 1756, 1 *Maart* 1757.

3) *S. R.* 8 *Junij* 1788.

4) *Adv.* 18 *Julij* 1798 (*Prov. Arch.*). De geleerden, die dit stuk onderteekenden, waren S. Cup en R. Bosma.

In 1810 gaf de Senaat een gunstig berigt over den staat der hulpmiddelen in 't Laboratorium [1]).

Het tractement der amanuenses bedroeg in de dagen van 't athenaeum slechts *f* 100. Een apotheker of apothekersbediende werd hiertoe gewoonlijk aangesteld [2]), en wel door den Minister, die begreep, dat het regt van benoeming aan hem en niet aan Curatoren toekwam.

De subsidien voor de chemie van 1816—1843 zijn boven, blz. 198, 199, specifiek opgegeven, weshalve die hier niet behoeven herhaald te worden.

Wat er in het scheikundig Laboratorium bruikbaars voorhanden was is, met het physisch kabinet, aan den Staatsraad Lipkens, ten behoeve der Delftsche academie overgegeven, uitgezonderd een simplicien kabinet, dat uit de nalatenschap van Dr. Quaestius was aangekocht [3]), en een hydro-oxygeen gasmicroscoop, die beide naar de Utrechtsche academie verzonden zijn.

III. *Theatrum anatomicum.*

Dit was op een der bovenlocalen van het academiegebouw. Noemenswaardige praeparaten had men er vroeger niet.

Wat er in 1797 gevonden werd behoorde, een armadil uitgezonderd, aan den gewezen hoogleeraar A. Ypey. Zijne praeparaten op liquor schonk hij aan de academie.

Naar waarheid kon de Senaat dan ook ten jare 1810 berigten, dat de verzameling van anatomische praeparaten van weinig belang was. De inventaris van 1824 vermeldt slechts 35 glazen met voorwerpen op liquor en 13 nummers drooge praeparaten en instrumenten, waaronder twee gelooide menschenhuiden, een fantôme en afgietsels van het *orificium uteri*, volgens prof. Froriep.

Gelukkig bezat prof. Claas Mulder zelf een voldoenden voorraad van praeparaten en opgezette dieren.

Boven (blz. 185) gewaagden wij reeds van het kabinet van wijlen

---

1) *Diar.* VIII, 146.

2) Wij troffen als zoodanig aan S. Reinsma, 1816—1825; J. K. van der Veer, 1825—1839; P. v. d. Meulen 1839—1843.

3) Op den Catalogus der bibliotheek en kabinetten van Dr. Quaestius (Leeuw. 1828) wordt het aldus beschreven, no. 307: »Een extra fraai simplicien Kabinet, hoog bijkans twee ellen, en breed anderhalf el, aangelegd door den beroemden *Seba*, en sedert, met behulp van des overledenes Oom, wijlen den apotheker *Tieboel*, aanmerkelijk vermeerderd en uitmuntend onderhouden; hebbende 48 laden, in vakjes afgedeeld, bevattende de *simplicia* etc., volgens eene bijgevoegde lijst, waaronder vele zeer zeldzame voorwerpen uit de Indien; om welke te bekomen, de aanlegger zeker de beste gelegenheid gehad heeft."

Dr. J. W. Quaestius te Leeuwarden, door zijn schoonzoon Jhr. Vegelin van Claerbergen gekocht en aan het athenaeum geschonken. In den Catalogus der boeken en kabinetten, door Dr. Quaestius nagelaten, wordt die collectie in 200 nummers uitvoerig beschreven, in de volgende afdeelingen:

I. Stukken voor de ontleedkunde van den mensch, no. 1—45.

II. Ziektekundige voorwerpen.

1o. Ossa morbosa.

A. *Crania*, no. 46—51;

B. *Scolioses et Cyphoses*, 52—57;

C. *Ancyloses*, 58—92;

D. *Ossa ad extremitates aut articulationes morbosa;* 93—99;

E. *Ossa fracta*, 100—113;

F. *Ossa incurvata*, 114—116;

G. *Tumores ossium cum vel sine cortice squammoso aut spinoso*, 117—141;

H. *Ossa necrosi aut carie affecta*, 142—149.

2o. Praeparata pathologica in liquore, 150—166.

3o. Calculi e vesica urinaria, fellea, etc. 167—182.

4o. Morbi congeniti, aut monstra, 183—200.

Het aantal voorwerpen overtrof dat dezer nummers aanmerkelijk. Alles was in eene sierlijke kast geplaatst. Voor het athenaeum, dat niets van dien aard bezat, was het dus een uiterst belangrijk geschenk.

Overeenkomstig eene voorwaarde der schenking, werd het na de opheffing van het athenaeum ter beschikking gesteld van de familie des eersten eigenaars.

Even belangeloos is het toen door Mr. A. Quaestius, te Dronrijp, aan de hoogeschool te Groningen vereerd.

De pedel Schurer, die in 1809 overleed, was ook amanuensis bij de chirurgie, daarna werd de chirurgijn Waardenburg, na hem, in 1810, Sijtze Rintjes, benoemd. Aan het athenaeum heeft men wederom een amanuensis bij de anatomie aangesteld, op een tractement van *f* 60. Deze betrekking vervulden J. Harkema (1816—1819), J. A. Kesler (1819—1829), J. K. van der Veer (1829—1839) en E. Bleeker (1839—1843).

BIJLAGEN.

I.

PROGRAMMA VAN DE INWIJDING DER ACADEMIE.

(Zie blz. 15).

GUILIELMUS LUDOVICUS COMES NASSAVIÆ, CATZENELLENBOGE, VIANDEN, DIETZ, &c. PRÆFECTUS FRISIÆ & ORDINUM EIUSDEM DELEGATI, SINGULIS & VNIVERSIS SALUTEM.

CVM Magistratus diuinitus mandati, officium ex verbo diuino, Patriæ necessitatem, vsum, dignitatemque experiendo pernorimus & sedulò curemus, eaque inter se vndique conferimus: cùm veterum insuper circa hanc curam sapientum & prudentum, qui Resp. administrarunt, instituta: illustria denique omnium Regionum, Prouinciarum, adeoque vicinarum (quotquot suis vel Principibus, vel Magistratibus parent) exempla nobis ob oculos ponimus in Rep. benè constituenda, non solum belli pacisque, id est, Iustitiæ administrationem publicam, nobis impositam arbitramur, sed Religionem ipsam, quæ circa pietatem, non tractandam, at tutandam & prorogandam: & Scholas, vtriusque seminarium, quæ circa Ingenij, Animique cultum, morum ciuilitatem & honestatem versantur, tempore quamuis aduersissimo & occupato, at liberè & necessariò curandas tandem etiam nobis, nimium diu, nec sine iniuria totius Reip. hactenus temporum iniquitate neglectas, iudicauimus, sententijsque salutaribus constituimus, & nuperrimis procerum, ordinumque Comitijs, votis, consentientibus decreuimus. Vt ne pro patriæ tantùm solo, proque focis, sed pro aris, pro Religione, pro Iustitia & libertate, pro liberis, liberorumque recta & pia institutione: pro virtute, pietate, literis dimicare videremur. Ita enim Rempub. existimamus fore absolutam & beatam, si & per se foret firma, quod bello necessario & communi geritur, ampliusque curabitur: & Ecclesiæ

fidum sit hospitum: & literarum dulcissima nutrix. ipsique Reipub. vicissim Ecclesia ad eum se insinuet modum, vt mutuò coalescat, & tota vna euadat: Scholæ item sint vtriusque Alumnæ pariter & Altrices. Magnum etenim ex his est ornamentum & præsidium publicè, vnde qui Rempub. domi, foris, belli, pacisque tempore gubernent, qui Ecclesiam cum fructu administrent, prodeunt. plurimum hinc & momenti & adiumenti singulis ad felicitatem, tranquillitatem & laudem in quocunque vitæ genere constituendo, degendoque adferetur.

Itaque FRANEKERÆ non ignobili Frisiorum, sanè luculento, peramœno, & salubri oppido, Gymnasium literarum publicum, publicæ, vtilitati, toti Frisiorum pubi ingenuæ & literariæ destinauimus, cuius tamen vsum, exteris etiam omnibus publicum volumus. vt hoc ceu Præsidium in Meditullio patriæ incolant & tueantur: ipsæque Musæ à Marte Limenarcha undique absint & tutæ & defensæ. Nec sumptibus, qui vel ad Necessitatum, vel Decus publicnm & patrlum pertinebunt, parcendum duximus. Quin ut cæteras Reip. partes, ita hanc suis dotauimus ex publico reditibus. & iure firmabimus suo, quo sanctam, tutamque præstemus. Quæ enim maiores nostri sacris dedicata voluerunt, ex ijsdem studia docentium & discentium, quæ Reip. & Ecclesiæ rite consecrabuntur, meritó ornanda arbitrati sumus. Professiones pracipuarum Facultatum, THEOLOGIÆ, IVRIS & MEDICINÆ, linguarum TRIVM & ARTIVM Liberalium instituimus. Et in singulas earum Professores, viros doctrina & pietate præstantes vocavimus, præmijsque honestis ornauimus. Quos omnes diligentiam & fidem, ad eam, qua in docendo versati sunt peritiam & Methodum, adhibituros confidimus. Nec solis Prælectionibus officium hi omne defungentur: sed disputationibus Declamationibus, Examinationibus, cæterisque excercitijs partes suas obibunt. vt Discipulos reddant ipsos quàm exercitatissimos, & sibi Reique pub. officij, beneficijque omnis præstatione obligatissimos.

Quotquot ex studiosis Nobilioribus & ditioribus huc studiorum ergo accesserint, par ijs publicè habebitur (præter Privilegia) quæ Patriæ cultoribus gratia, quæ ijs qui Patriæ militarint, aut militent, legationes, functionésue pro ea obierint obeántve. Eritque in posterum studium & cura nobis, illos ad publica munia promovendi, pro cuiusque dignitate, præstantia, & meritis. Pauperioribus, qui & ingenio & animo ingenuitatem præ se ferent, nequid in publica liberalitate deesset, ipsive tenuitate sua, vel à nobis, vel à fortuna, aut Patria sua desertos se querantur, Collegium constituimus, in quo gratis in publicum vsum & salutem alentur: quos Reip. Alumnos, eidem addictos volumus, Et Deo volente, amplius hic providebimus, ut cæteris tam exteris, quam nostratibus, quibus fortuna est

mediocris aut parcior, quam ut de suo victitantes otia literarum persequantur, aliud sit Collegium Annonarium, in quonmoderatior ipsis erit annona, quam ex Ærario pro parte levabimus, ipsis æquam partem huic conferentibus. vt par sit concertandi Nobilioribus, fortunatioribusque, & tenuioribus inter ipsos occasio & potestas, utri de Repub. aut Ecclesia melius mereantur illis familiæ fortunæque dignitate, patriæ gratia & amore, his publico beneficio animum & calcar addente: popularibus item nostris & extraneis ingenuitate præditis inter ipsos, quô, suo vtrique loco Frisiam hi suam, nostramque, quisque patriam studiose exornent & illustrent. Hæc prima curricula Nostratibus sunto, primaque in quibus Reipub. militent castra, volumus, cupimusque: Nec erit vt ad Exteros, quod Nouitatis vitio partim, partim necessitate, hactenus factitatum est, in Patriæ quæ produxit, parentum qui legarunt, ipsorumque qui patriam præpropere, moribus inculti fugiunt, præsens, dedecus & opprobrium, abire cogamini: ne re vestra dissipata, spe parentum decepta, aut literis inaniores, aut literati, sed exhausti, foro, curiæque noxij redieritis. Hic Tyrocinijs depositis facultatem damus Exteras Academias invisendi, perlustrandique. Quin domi potius efformati, Honores ACADEMICOS qui studijs absolutis convenerint, Auctoribus vestris debete: patriæ, parentibus, amicis præsentibus auidisque approbate. Hancque studiorum, & probitatis laudem ad Exteros adferte, & circumquaque ferte, ut peregrinationi vestræ non minori sint usui, quam ornamento: eaque, cum ijs quæ aliunde petenda videbuntur, Experientia, linguarum, morumque elegantia commutate; ut ne illuc *Asymboloi* hinc aufugisse, nec huc noui illinc redijsse videamini. Amphitheatrum ingressi, ex hisce Carceribus ita ad illas dimissi excurrite metas, ut ubi contactæ, noui vobis sint carceres, unde ad has Metas cursum studiorum reflectatis. Perfectis in hunc usum vestrum, constructisque Auditorijs luculentis: professoribus item, pro maiori parte, qui vocati erant, præsentibus, Vtrisque vobis, dum professiones expleamus, Academiæ Primitijs, ea, quod felix & faustum sit, ad commodum publicum concedere possidenda visum est ad diem XXIX Julij ad quem; & hoc Programmate discipulos euocare & elicere voluimus, ut huc se lubentes sistant: & studia Vtrorumque, cœptaque Nostra, quæ vno Academiæ complectemur nomine, cum solenni Nominis Divini Invocatione, piaque ceremonia, non Palladi aut Musis, sed Christo & Ecclesiæ publicè dedicabimus. Quamobrem Hortamur & Rogamus, omnes quibus Patriæ, Literarumque, decus & salus cordi est, Viros Nobiles, Claros, ciues honestos, Doctos, Pios, studiosos: ut ad præstitutam diem Franekeram adsint: & sua præsentia, favore, precibus, Actionem hanc,

Administrationemque publicam, ratam, sanctamque, velint: Et his Auspicijs Academicis, vti salua & salutaria sint, annuant, aspirent, porroque & perpetuum faueant.

Quo nec Nobis, nec ipsi Reip. officium aliud à vobis reddi potest gratius. Franekeræ MDLXXXV. xv. Iulij,

---

II.

STATVTA ACADEMIÆ FRANEQUERENSIS.

Lex I.

Literis et pietati Academia publica Christo Ecclesiæque dicata Franequeræ Frisiorum publice adaperta in usum patriæ exterorumque esto.

II.

Quatuor in ea Facultates sunto: Theologiæ, Juris, Medicinæ, Trium Linguarum, & Artium Liberalium.

III.

Professionibus stipendia ab Ordinibus concessa, concedendave, prout inter privilegia latius exprimetur, perpetua Academiæ ex Ærario publico sunto: eaque tertio quoque mense Professoribus ultro & sponte persolvuntor.

IV.

Studiosorum Alumnorum sua item sunto ad posteros usque, θρεπτήρια educationisve subsidia, Academiæ perpetua: ipsis autem ad justam frugem, prout hæc ordinata ordinandave specialius erunt à Nobis.

V.

Reliquus Academiæ fundus, fundamentaque Ordinibus pari cura, ut illa, commissa, stataque sunto, ad quos usus, quasve necessitates Res Academica ea exposcere videbitur.

VI.

Annuus tamen Census certus, definitusque (ducentorum scilicet Carolinorum in singulos annos,) quasi peculiolum ab Ordinibus Collegio Vniversitatis destinator, destinatusque esto in decus Academiæ publicum, usumque necessarium & honorarium. Cui præreit Rector cum Assessoribus, aut is,

cui ex iis Fisci ratio committetur: ejusque accepti & expensi rationem quoquo anno Collegis reddito: reliquum Academiæ superesto, ejusdemque Fisco adcrescito.

VII.

Rector & Professores, quibus constituta erunt stipendia, quique munere docendi fungentur Ordinario, Academiæ Corpus, quasi quædam præcipua membra referunto. Hi Senatus Academicus sunto. Studiosi quasi Cives, populusque Academicus, ejusdem corporis participes censentor: uterque aut singuli, quoties nomine jussuque Rectoris convocabuntur, conveniunto.

VIII.

Professores eliguntor in singulis Facultatibus, auctoritate ac sententia Ordinum, aut Scholæ Magnificorum Procuratorum, communicato consilio cum Senatu Academico: qui non solum docti ac diligentes sint; sed in Religione, cujus summa Catechesi Heidelbergensis Belgicæque Ecclesiarum & confessione Belgicæ Ecclesiæ comprehensa est, consentiant, eumque consensum propriæ manus subscriptione attestentur.

IX.

Mores omnium Professorum sunto honesti, pii, & graves inculpatique. Qui secus vixerit, indigneve se gesserit, à Rectore ad Senatum Academicum citator: reque inquisita, ac cognita, pro modo ejusdem aut admonitus honestatem, quæ Collegio sit digna, colito, aut professione stipendioque ab Ordinibus aut Magnificis Scholarchis mulctator.

X.

Professores non criminantor, aut sugillanto Collegas in ullis Lectionibus: neque viros bene de Ecclesia, vel Republica meritos: quin, si opus est, mentio eorumdem fiat quam honestissima. Suas singuli obeunto vices, ex suo ordine, jüssu, vocationeve publica, nec alter alteri incommodato. Amicitiam, æqualitatemque inter se sancte servanto.

XI.

Singuli Professores, qui quidem ordinarii erunt, quater in septimana legunto, videlicet diebus Lunæ, Martis, Jovis, & Veneris.

XII.

Lectionum, & Disputationum frequentandarum jus publicum esto, nisi

cui nominatim certa de causa jus Lectionum audiendarum interdictum fuerit.

XIII.

Sedes, quas volet, quisque occupato, primis exceptis, quæ Ordinibus, Proceribus, Rectori, & Professoribus suo ordine debentur.

XIV.

Nulli, ne exercitii quidem causa, absque Rectoris, Assessorumque permissu docere fas esto.

XV.

In singulis Facultatibus esto Inspector Lectionum, ut sit assiduitas, & proponantur utilia, nec longum tempus in materias inutiles collocetur.

XVI.

Si incidat controversia de dogmate Ecclesiæ, & unus, vel plures in Collegio concordiam doctrinæ turbare videbuntur, ad Rectorem, & Concilium totius Academiæ id refertor. Academia autem, si rei magnitudo ita postulabit, Ordinibus id significato. Hi, adhibito consilio Academiæ, judices idoneos eligunto, qui totam controversiam diligenter examinent & judicio suo falsas sententias perspicue damnent.

XVII.

Damnatæ propositiones non defenduntor: si quis secus faciet, contumaciterque persistat, exauctorator.

XVIII.

Cum Philosophicus cœtus etiam pars esse debeat Ecclesiæ Dei, omnes Philosophiæ Professores puram doctrinam Euangelii, quam Ecclesia nostra profitetur, amplectuntor: & ita Philosophiam docento, ne traducant publice vel privatim doctrinam Ecclesiarum nostrarum: nec serunto, aut probanto, aut defendunto profanas opiniones; sed tuentor pacem publicam Ecclesiæ, amando eam, & ministros ejusdem.

XIX.

Disputationes fiunto bis in mense, potissimum in Theologia, & Philosophia: ita quidem ut non defendantur Paradoxa, & absint ab omni rixa & verborum contentione: quæ si inciderint, Rector eas reprimito.

XX.

Recitantor alternis etiam Declamationes: sed nulla vel Disputatio, vel Declamatio proponitor, nisi prius inspecta ab aliquo ad hoc constituto ex Professoribus ejus Facultatis, vel artis, ad quam referri illa Declamatio, vel Disputatio potest, ne quando via aperiatur sugillandi Doctores, & accendantur discordiæ.

XXI.

De auctore, sive Libro, quem singuli Professores prælegent, à Rectore, qui tum erit, Assessoribusque statuatur: quorum hac de re Decretum Professoribus tam ordinariis, quam extraordinariis erit sequendum.

XXII.

Senatus Academicus è corpore suo Rectorem singulis annis per suffragia eligito: qui munus suum ad Calendas Apríleis inchoabit, annumque suum Magnificè pro dignitate publica obito. Huic vel morbi, vel absentiæ caussa Exrector vicarius esto.

XXIII.

Rector quatuor habeto Assessores, videlicet è singulis Facultatibus singulos, qui una cum ipso de omnibus, quæ inciderint, caussis statuent. Hi eodem, quo Rector creabitur die, Senatus Academiæ suffragiis eliguntor: annuâ perfuncti administratione simul defunguntor.

XXIV.

Rector caussas Assessoribus ad deliberandum proponito, sententias colligito, majoris partis sententiam in statuendo sequitor.

XXV.

Operam danto Professores, ut liberalitate quorumdam Procerum accensa, boni & utiles libri in Bibliotheca ponantur. Ipsa Bibliotheca asservetur, augeatur, ususque communis, & posteritatis diligens, prudensque ratio habeatur. Ideo & ipsi Professores, si quos morbus lethalis corripiat, librum aliquem Bibliothecæ, qui in ea nondum exstabit, leganto. Typographus Ordinum unum cujusque editionis à se novæ exemplar, eidem inferto.

XXVI.

Liber etiam publicus Academicus Collegio esto, in quo leges, statutaque Academica singularius, nomina Professorum, Successorumque: Ordinum,

Mæcenatum erga Academiam munificorum: Candidatorum, Promotionumque actus summatim, suis singula locis, ad æternam memoriam, omnia ordine, formaque debita consignentur. Collegio autem Theologico, alter item, in quo inscribatur Historia Ecclesiæ harum Regionum: annotentur certamina doctrinæ, judicia piorum, exitus & pœnæ impiorum, & alii eventus memoratu digni, omnia prudenter pro fide publica & rerum dignitate vel certitudine. Posteris enim utile est nosse judicia veræ Ecclesiæ.

XXVII.

Rector unum viatorem (Bedellum vocant) habeto, qui ab officiis & comitatu publicè illi esto. Professores unum, qui habitet in Collegio. Huic cura Collegii, donec ei rei aliter provisum erit, diligens esto: Statis horis auditoria cuique Professori sua aperito, clauditoque: fenestras ligneas, vitreasque curato, cathedras, sedilia, subsellia, pavimenta, aream, porticusque quam mundissima servato, locumque ipsum tutum à strepitu turbantium foris reddito. Studiosos novitios ad Rectorem adducito, nominave eorum deferto. Horæ elapsæ docentes admonendi jus, curamque habeto.

XXVIII.

Professorum aliquis, aliusve, qui videbitur idoneus, Scribæ munus obito.

XXIX.

Omnes, qui studiorum causa huc venient, intra quartum decimum diem Rectorem adeunto, seque ab ipso inscribi curanto in matriculam: pro inscriptione, qui genere Nobiles sunt, viginti, cæteri quindecim sestertios (stuferos vulgo,) qui Academiæ rationibus cedent, persolvunto: pauperes gratis inscribuntor.

XXX.

Inscriptio porro quotannis (ut certa sit numeri studiosorum in singulos annos ratio Rectori novo, Magistratuive: alteri, quoad obedientiam, & curam huic à se debitam, alteri quoad dispensationem privilegiorum,) repetitor. Quare Studiosi omnes, omniaque Academiæ membra, intra quatuordecim dies, post promulgatum à Rectore ea de re Edictum, nomina sua annotari curanto: unumque pro ea re sestertium (qui Rectoris, Scribæque erit,) persolvunto.

XXXI.

Quia etiam post edita apud Rectorem nomina aliqui vagantur, nec ullas

audiunt lectiones, indicabuntur tales Magistratui oppidi: ut sciat hospites esse, alienos ab Ordine Scholastico: ii nec privilegiis Academiæ fruuntor; sed Magistratui se subditos sciant.

XXXII.

Studiosi publicos in templis cætus colunto: inque iis suas preces cum Ecclesia conjungunto: Alumni se obligatos sciunto: cœteri Ecclesiam sanctam hortatu, auctoritateque publica habento.

XXXIII.

Doctores omnibus actibus publicis, Academicisque ne desunto: nisi gravi de caussa. Funus autem Professoris, Rector, cæterique Collegæ & Studiosi omnes honorificè & decenter comitantor.

XXXIV.

Civilitatem, honestatemque cum pari conjunctam pietate, & Professores & Studiosi publicè ostendunto: Proceres Amplissimos, Nobiles, Magistratus, Ministros Verbi divini, Collegas, gravesque viros honoranto & observanto utrique: ut gratiam & decus vobis, Ordinique & Academiæ, perpetuo subsidio comparetis.

XXXV.

Vestitus Professorum sit honestus & gravis, ad laudem nominis publici: Studiosorum item honestus studioso dignus, dissimilis militari: quasque Natura voluit, partes, tectæ sunto: Vtrique Togati potius, vitam togatam pro decore ornanto.

XXXVI.

Cavebunt Studiosi diligenter ab ebrietate, ne per illam in pugnas ruant, quarum sunt tristissimi sæpè eventus.

XXXVII.

Nemo in plateis noctu vociferator: aut tumultus interdiu, aut nocturno tempore excitato.

XXXVIII.

Nemo alium ad dimicandum provocato: neque provocatus provocanti assentitor.

XXXIX.

Arma Studiosi nulla, neque tectè, neque apertè gerunto: secus facientes Rectori indicantor, qui eos vel pecuniâ, vel carcere mulctet.

XL.

Qui non verebitur iterum hoc in se admittere, à Rectore pro arbitrio ex consensu Assessorum relegator.

XLI.

Non erunt hujus legis violatæ rei, qui aliquo profecturi, aut reversi, arma per civitatem hoc fine ferunt: modo eo pretextu neminem lædant.

XLII.

Qui noctu per plateas necessaria, honestave de causa ibunt, non sine laternis sunto: Qui vero alia de causa noctu in plateis à vigilibus deprehendentur vagari, ad matutinum usque tempus apprehensi servantor, & Rectori traduntor, sive singuli sive plures.

XLIII.

Studiosi ii, qui ad res divinas aluntur, nec ita magnum adhuc in literis progressum fecerunt, intersint lectionibus Linguarum, item Logicæ, & Rhetoricæ, & suo tempore reliquæ Philosophiæ. Qui provectiores erunt, etiam Theologos audiant: nec illis liceat abesse, nisi gravi de caussa, quam Rectori exponent.

XLIV.

Alumni omnes à Professoribus, quos audiunt, semel aut bis in anno examinantor: cui examinationi unus aut plures ex Ordinum Delegatis (si ipsis ita videbitur) intersint. Qui ad interrogata optimè responderit, ei, præmii loco, aut liber, aliudve, quod videbitur, ex publico dator.

XLV.

Professores, quibus commendati erunt juniores, eorum inspiciant mores & sumptus. Nec sine autographis horum, eorum, quibus à Parentibus, aut Rectore commendati erunt, pecuniam Studiosus mutuator, aliusve huic mutuo fœnorive dato. In universum autem, ne Quis, civis, hospesve publicus aut institor quid cuiquam cœterorum, qui nullius commendationi suberunt, absque authoritate, Parentum, Tutorumve aut consensu Rectoris,

in res non necessarias credito: neu Studiosus hac licentia, sine jussu & voluntate suorum certa, apud civem, hospitem, institorem, condiscipulum, omnemvè alium, abutitor: ne illi jure excidant repetendi; hi pœnæ pro arbitrio mulctam ferant.

XLVI.

Rector, omnesque Professores, & qui aliquo munere in Academia fungentur, omnes porro, qui ibi gradum consecuti, ibidem in studiis & literis versabuntur, civium Privilegiis utilibus, & honorariis fruuntor, ab onerariis liberi sunto, quove ad se, suamve familiam & domum attinebit: puta ab omnibus militibus, aulæque asseclis, omnibusque illustribus ac insignibus personis hospitio accipiendis, omniumque diurnarum, nocturnarumque excubiarum, earumve, quæ in publica opera ac munimenta conferuntur, contributionum oneribus, liberi ac immunes sunto.

XLVII.

Omnes Studiosi, Bedelli, reliquique, qui ad Academiam pertinebunt, in omnibus causis, sive ipsi inter se agant, sive ab aliquo alio conveniantur, coram Rectore, ejusque Assessoribus conveniuntor tantùm, seque sistunto, jussi, citative: Ita tamen, ut antequam in jus veniant, utraque pars ad Rectorem vocetur: qui eos, si fieri poterit, conciliabit, litemque componet. Quod si id fieri non poterit, partesque in jus venerint, à sententia pronunciata à Rectore, Assessoribusque Judicibus, appellatio nulli concedatur. Quem autem Rector de Assessorum sententia justa caussa proscripserit, eum Magistratus oppidanus in urbe ne tolerato.

XLVIII.

Studiosus, quive ad Academiam pertinet, à Magistratu, nisi permissu Rectoris, ne ducitor, sive æris alieni, sive alterius rei, culpæve admissæ gratia.

XLIX.

Nemo famosos libellos ausit spargere.

L.

Ut autem conspirationes, & seditiones vitari commodius possint, nunquam ad Rectorem, si quid quiritari velint, plures tribus aut quatuor accedunto, idque eâ reverentiâ, qua ipsi debent.

LI.

Si secus fecerint, aut seditionem concitaverint, pro ratione facti, turbæve datæ, pœnas danto.

LII.

Qui Arresto, ut vocant, Rectoris, Senatusque retenti, contra voluntatem tamen ejus discedunt, nec sententiis à Rectore, & Senatu Academico pronunciatis parere volunt, Edicto vocentur, & jubeantur intra certum tempus redire: Qui nisi Judicio se stiterint, caussâ cognitâ, proscribuntor. Proscriptionis, violatique Arresti jus esto, ut quocumque tempore in hanc urbem reversi, nec Academiæ reconciliati fuerint, in carcerem, Academiæ nomine, trahantur publicum.

LIII.

Quod ad gradus Promotionum in hac Academia attinet, Magistri in Artibus, in reliquis autem Facultatibus Doctores & Licentiati duntaxat creantor: eaque Creatio (præcedente legitima Examinatione, & Oblatione per Professores ejus Facultatis, in qua illi gradum consequentur) à Rectore, præsentibus Professoribus, Senatuque Academico, fiat. In quo hoc intelligendum est, ut in ea, quam diximus, examinatione, atque creatione, vitæ morumque ratio à Rectore & Professoribus habeatur: ne ii, qui aut perditis erunt moribus, aut vitâ intemperanti, ad illum gradum admittantur.

LIV.

Qui Doctoris gradum in Theologia, Jurisprudentia, aut Medicina consequentur, quadraginta libras Carolinas: qui Licentiati, triginta libras prædictas, Academiæ rationibus inferendas, persolvunto. Qui vero Magister Artium creabitur, in ejusdem Academiæ thesaurum, duodecim libras Carolinas inferto: Præter eam autem summam præmissam, à Doctore tres, à Magistris unus Carolinus, persolvitor: ac triens quidem hujus pecuniæ Scribæ erit: reliquum Bedellis cedet.

LV.

Rector hæc cæteraque omnia statuta, atque Decreta Academiæ, ita ut forma eorum, eaque, quæ in his continentur, requirunt, servaturum se, aliosque ad servandum suâ auctoritate adducturum: ita ut neque ipse contra ea quicquam sit facturus, neque alios contra ea ullo modo facere patiatur, seque omnia ea, quæ ad detrimentum Academiæ pertinere vide-

buntur, pro omni facultate prohibiturum esse: contraque omni curâ, diligentiâ, industriâ, quæcumque aliqua ratione cum Academiæ, Studiosorumque commodis amplitudine, aut publicâ salute congruent; quæque ad amplificationem, conservationemque veri Dei cultus, omnemque bonam disciplinam utilia erunt, conservaturum, atque promoturum: His omnibus in rebus ita se esse versaturum, ut neque ullis affectionibus neque privati commodi aut incommodi ratione ducatur: omnia denique, quæ bonum & amantem Academiæ Rectorem facere par est, ea facturum se esse, jurato.

LVI.

Adsessores Rectorem Academiæ, quamdiu in munere suo erit, observaturos se & reverituros esse, omniaque Academiæ statuta, atque decreta, quatenus ea ad ipsos pertinebunt, diligenter, bonaque fide esse servaturos, atque omni ratione tutaturos; Rectorem in omnibus caussis, cum ad eam rem requisiti erunt, consilio, suisque sententiis adjuturos: inque omnibus hisce rebus ex præscripto Verbi divini, Legumque, & æquitatis regula, sanctè, integreque versaturos esse se, juranto.

LVII.

Studiosi, omnesque adeo, qui ad Academiæ corpus pertinebunt, diligenter Rectorem Senatumque Academicum omni observantiâ se culturos: omnibus Academiæ statutis, atque etiam in omnibus legitimis eorum Mandatis, atque Interdictis parituros; seque si quid, quod adversus commoda Academiæ, salutemque hujus Civitatis, & Patriæ erit, indicaturos: neque Academiam, eosque, qui aliquo munere in ea fungentur, in iis, quæ ad ipsos pertinebunt, suo jure fraudaturos, aut quicquam de eo detracturos esse, juranto.

LVIII.

Qui ita jurârunt, nominaque dederunt; si his decretis non obtemperârint, pro modo delicti, admonentor, carcerive includuntor, aut relegantor, & Academia excluduntor. Magistratus violatores pacis, pro suo jure, majore severitate punito.

LIX.

Rectori, Adsessoribusque de sententia reliquorum, qui Academiæ præcipua membra erunt, si opus erit, ejusmodi decreta atque statuta faciendi potestas esto, quæ ad incrementum, progressionemque Academiæ, pertinebunt:

ut tamen nihil statuatur, quod his statutis sit contrarium: utque ejus, quo statuetur, comprobatio ab Ordinibus requiratur.

LX.

Lectionum, & Vacationum tempora, quæ à Professoribus observabuntur, à Rectore & Assessoribus de sententia Ordinum concipientur, & constituentur.

Atque hæc quidem Statuta & Decreta in hac Academia à Rectore, Assessoribusque, Professoribus, Doctoribus, Studiosis, reliquisque ejusdem Academiæ membris servari volumus: Vtque singuli eorum pro se quisque. atque etiam Magistratus hujus oppidi, omnes denique, ad quos hæc Statuta ullo modo pertinebunt, iis pareant, eaque sequantur, decernimus. Nosque iis, quæ à Nobis Academiæ in iisdem collata, concessaque sunt, plenissimum robur pro Nobis, posterisque, publicâ fide, authoritateque accommodamus, & præstamus: eaque servanda, tuendaque, & augenda, promittimus. His testificandis manu nostri Secretarii hæc, sigilloque publico firmavimus, ad æternam rei memoriam, fidem & firmitatem. Franequeræ Frisiorum, tertio Calendas Aprileis, ANNO cIc Ic LXXXVI.

Locus
Sigilli.

Mandatu Delegatorum
Ordinum Frisiæ

E. ISBRANDI.

III.

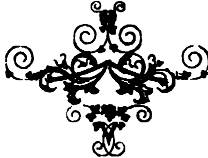
C A R M E N
GRATVLATORIVM

In laudem almæ Frisiorum Academiæ, sub Illustri D. D. Gulielmo Luduvico, Comite Nassaviæ &c. Frisiæ Gubernatore strenuissimo: à Nobiliss. Prudentissimis, Doctissimisque D.D. Ordinibus Frisiæ, erectæ.

In quo Insuper cùm urbi Franekerensi, tum ejus Magistratui prudentissimo de eadem Academia sibi benevolè indulta, fit congratulatio.

Exprimit tandem laudem duorum virtute, & eruditione præstantium juvenum Bennonis Meynsma, & Schatonis à Gockinga, Licentie juris titulo, primo, solenniq; actu, insigniendorum.

Scriptum
Autore Roberto Suffrido Bergumate Frisio.

FRANEKERAE.
APVD AEGIDIVM RADAEVM
ORDINVM FRISIAE TYPOGRAPHVM
in Academia Franekerana.
CIↃ. IↃ. XCI.

CARMEN GRATVLATORIVM
In laudem almæ Frisiorum Academiæ.

Qvae mens concipiat? quae lingua edisserat? almi
Quanta Dei bonitas, gratia quanta siet.
Afflictis Patriae rebus qui lenis amicam
Promit opem, nostris qui favet atque focis.
Qui favet, & fidei reserat mysteria purae,
Per verbi summè pulcra fluenta sui.
Qui favet, & lustrat nos relligionis avitae
Luce, suique fovet cognitione suos.
Vicinum Patriae Mauro qui Marte Philaeum
Dùm premit, hunc Frisiis pellit ab occiduis.
Et vice Mavortis, placidae pia castra Minervae
Metitur, pulso Marte, Minerva redit.
Ergo Minervali tangantur cymbala luce,
Iam Cyllenaeae sit locus atque lyrae.
Martia delectet Marium tuba, clangat ad ipsos
Ex Capitolino vel tuba colle duces.
Palladio chelys apta choro, dum Cynthius orbem
Lustrat, & optato rura calore fovet.
Dumque serenata vernalis fronte renidet
Iupiter, & nullo siccus ab imbre madet.
Et nova in apricis dum vernant gramina campis,
Intepet & facili mitior aura die.
Dùm vis desaevit Boreae, dùm frigora Cori
Succubuere aries ô Nepheleie tibi.
Cecropiam venerata deam pulcerrima rerum
Hora monet Vatem carminis, atque Lyrae.
Nymphaque Pieriis felix Franekera Musis
Hac poscit fidam luce choragon opem.

A 2 *Qua-*

Qualem turba ferat Phoebaeae conscia mentis,
(Livoris torvi nescia turba tamen.)
Qualem turba ferat divinae certior aurae,
Quae venit aetherei sedibus orta poli.
Prudens simplicitas, & quam prudentia simplex
Ornatam reddit moribus ingenuis.
Haec (inquam) turbae gratissima turba novenae
Pocula Castalio limpida fonte capit.
Daedala non verbis, animis sed vinula turba
Sinceris, Graiae proxima turba deae est.
Felices, igitur fortunatosque colonos
Pimplaei, juris laude celebris, agri.
Agri, quem Cyrrhae Franekera dia propago
Semine virtutum nobiliore serit
Hic licet occiduam spectans ager Amphitriten
Contingat, tamen & convenit ille deae.
Amphitritaea quin majestate coruscans
Insignem famae reddit honore deam.
O ter felices, fortunatosque colonos
Hujus agri, Cyrrhae quem rigat unda sacrae.
Et quem Nassoviae foecundus spiritus aurae
Perflat, & Heroa vindicat usque manu.
Ordinibusque viris tanto laetamen in agro
Dantibus, eximiè pinguis agellus erit.
Pinguis agellus erit rumpantur ut ilia Troï,
Quem colit autorem turba Philaea suum.
Pinguis agellus erit, rumpantur ut ilia Codro,
Quem tegit obscuris nigra Laverna locis.
Quis Neptunicolis Batavis putet esse minores
Nos? qui Frisiaco sanguine turba sumus.
Et Lugdunensem vel rhetor dicat ad aram
Plurimus, en nobis nostra Lycea patent.

Culta

Culta Lycea Themis pandit, Tritonia Virgo
Asserit, Vraniae praesidet atque Δίκη.
Quicquid habet laudis modò mens sibi conscia recti,
Eructet summo, qui super astra Deo.
Pharrasii generis Friso (si vera vetustas)
Numinis in laudes pectore totus eas.
Et feriat sonus aethereum vocalis olympum
Omnis, & in coelum mens eat, ora sonent.
Quòd nos respexit tandem miseratus egenos,
Extorresque deas evocat exilio.
Evocat exilio reserantes aethera Musas,
Per fidei verae mystica dona, Deus.
Quas gens prisca novem coluit, coluisse minores
Gaudemus, laudes pangimus inde Deo.
Sublatis manibus coelumque amplectimur, oris
Quòd patriis clemens docta Lycea dedit.
Sublatis manibus coelum Franekera captat
Quòd celebris nutrix hujus & illa loci est.
Musarum sedes, summi & nutricula Iuris
Evasit summi Numinis auspicio.
Nunc aes campanum, quo se Franekera jactat,
Personet, & laetus tendat in astra sonus.
Non sistrum Isiacum, sonet aes Franekera dia,
Campanum, properè Musica turba volet.
Par Vbiis Cyrrha, docto par jure Levacis,
Haec urbs campano nobilis aere micat.
Fascibus insignis, verbi decorata ministris
Ambrosii, Musis pergula grata novem est.
Invidulus cedit convictus ab urbe retinctor,
Nam veniente die noctis imago perit.
Nulla Lavernali scurrae sors cedit in urbe,
Vrbe Medusaeis nobiliore vadis.

Cimmeriis tenebris nulla hac pars urbe remansit,
Quas crepat Ausoniae rasa caterva Strigis.
Clara Sophocleis urbs haec doctoribus, almi
Numinis insignis cognitione micat.
Clara Professorum coetu concorde refulget
Vrbs mihi Pieriis ter memoranda modis.
Nobilibusque viris, & lumine Stirpis avitae
Multiplicis felix, exerit illa caput.
Exerit illa caput rerum pulcerrima Phoebi
Aula, per ingenii nobilis arma domus.
Hac celebranda domo prodit tibi turba Minervae,
Et Labyrinthaei juris amica tribus.
Dicite io Paean, & io bis dicite Paean,
Frisia Barbaricis gens inimica choris.
Quòd tibi Pimplaeis nymphis Academia pulchra
Surgat, & in patrio fixa sit illa solo.
Non tua nunc Vbios, nec quaerat turba Levacos,
Nec petat illa tuos Sequana terra lares.
Iam tibi, quae quondam felix Academia Stavo
Iuncta deo stetit, & Frisonis aula fuit.
Ordinibus sophia claris, virtute coruscis
Dantibus, haec eadem saepe petita redit.
Nassovioque vigens: Heroë tuente manebit,
Dum meus humentes Suevus habebit aquas.
Dumque bibent Vidrum Frisiis Busactores arvis
Contigui, tanget dumque carina Thyum.
Dumque Lavicanus fluctus ad litora volvet,
Glauca Thyucaeo dumque erit unda lacu.
Et licet Ausonius grassetur acinace Praesul,
Et nos Marrano milite dirus agat.
Nostra tamen Christi felix Academia sancto
Numine felicis sentiet usque dies.

Suevus, de Suette/ flu. Vidrus, Cswartewater/ flu. C'hy/sin⁹ Maris Batavici. Lavicanus, de Lauwer. Lacus Thyuceus, Chyucke Meyr.

Quare

Quare age Cecropiae studiis devota Minervae
Turbula, laetitiae pande tropaea novae.
Et gratare λύταις *hac festa luce duobus,*
Quos ornat multo Pallas honore sibi.
Quos Themis ad sanctum deducit dia tribunal,
Quos sequitur justae longa caterva Deae.
Nobilitas cum plebe quibus gratatur honores,
Quis neget? Et nolit: quod pia Musa jubet.
Debita Bennoni, quis non haec atque Schatoni
Officia impendat? quis neget obsequia?
Ingenio tersus Benno, bonus indole Meynsma,
Tendit ad Astraeae pulpita clara suae.
B ebrycis ingenium vincit feritate, benigni
E t nihil ingenii, vel bonitatis habet:
N unc qui non plaudit caperata fronte severus,
N ec dicit facilis sit tibi, Benno, Deus.
O tibi divitias, vitamque Sionius Heros
M ittat, & adjiciat mi bone Benno diu.
E vehat ad summos summum te Numen honores,
I nvidiae noceat nulla Malea tibi.
N ulla Malea premat te durae, & sortis acerbae,
S isque tui felix dotibus ingenii.
M acte tuis donis, & Christi numine macte,
A ssere Castalias, assere Benno deas.
Atque Lytes patriis semper sis commodus oris,
Sic Astraea suo numine te foveat.
Haec, precor, eveniant & docto cuncta Schatoni
Quem fovet & Pallas, cui favet atque Themis.
Ac vnus summè populares hic Perigaeos
Exornat gentem sedulus usque suam.
Sic Schato sic nostro pulchrè conjunctus amico
Bennoni, sacro commodus ille choro est.

 Alter

Alter in alterius nutum conjurat amicè,
Benno bonus Theseus, Pyrithousque Schato.
S it Schato, sit Benno sub eodem numine felix,
C arminis & nostri tenuia fila velit.
H esperidum juris mox per compendia in hortos
A scendat juri natus uterque bono.
T hespiadum salvos cupiat & semper honores,
O stro alter, Gaza dives & alter eat.
G ermanè fateor quòd res Academica gemmas
O mnes excedat, margaridasque Tagi.
C aesareas leges, haec jura, haec scita repandit
K οιρανου οὔρανιου καλὰ ῥεεθρα κιχᾶ
I mprimit atque animis mores, caelesteque iisdem
N umen praeceptis indit, alitque λογοις.
G ermanè fateor quòd res Academica gemmas
A ureolas vincat, margaritasque Tagi.
Sis felix igitur Musis Franekera dives,
Sis felix animis, dives & ingeniis.
Incola tam clarae studiis melioribus urbis,
Laetitiam coelo vocibus ede tuis.
Et claris gratare viris, gratare disertis
Ingeniis, Musis & decus adde novem.
Quis demens adeo, vel quis livoris iniqui
Tam plenus, ut nolit dona probare Dei?
Invidus εἰς μακαρίαν *nostris discedat ab oris,*
Invidiam nescit Frisica mens tumidam.
Invidiae mulctat mortales morte cicuta
Degeneri parcas quisquis es invidiae.
En ego, qui solus strepo doctos inter olores
Anser tam clara exosculor ingenia.
Ecquis erit qui non Doctori summa Scotano
Praestet amicitiae munia perpetuae.

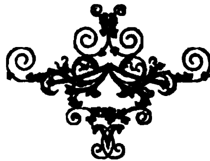
Qui

Qui Labyrinthaei sinuosa volumina juris
Explicat, & doctis computat articulis.
Qui legum interpres, sancti mysteria juris
Enodat, patrio commodat atque foro.
Qui celebres olim Catuacos, atque Genabum
Atque tuos adiit Sequana culte lares.
Et qui justitiae Meynsmae Permesside lauro
Tempora Bennonis pulcra coronat ovans.
Qui Gockinga tibi Schato dat nitidissima serta
Iustitiae, Clarii munera consilii.
Qui sacri docto fundit de pectore juris
Ambrosium summo laudis honore melos.
Huic igitur gratare viro Franekera, jure
Doctorem Henricum Frisica terra colat.
Quem colit Aoniis gens devotissima Musis,
Corculum & Astraeae, quem pia Pallas amat.
Eloquar, an sileam? tenet alta dysopia mentem,
Attamen ut dicam, libera Musa facit.
Nescio adulari, mihi fas sit dicere verum,
Nil mihi nil vero carius esse potest.
In patriis nihil est, quod dicam, certius oris
Quod liquidum cunctis, id mihi nemo neget.
Scilicet ingeniis urbs quòd celeberrima doctis,
Et claris pura relligione micet.
Vrbs (inquam) castris Franekera clara Novenis
Vrbs gleba felix uberiore sita.
His, tanquam stellis, ornatur clara disertis
Ingeniis, quorum nomina Musa refer,
Musa refer, nec te vel tanta dysopia vexet
Vt taceas, forsan quod tacuisse nocet.
Doctori Henrico nos diximus antè Schotano
Astraeam eximium contribuisse decus.

Iungatur primo, cui arridet Musa, secundus
Ille meus, puri pectoris ille meus.
Tullius ore, Numa vita, Plato moribus, Hermes
Ingenio, praestans arte Renalda sophus.
Qui cum Delectis Frisiae praefectus habenis
Olim, conspicuum rettulit inde decus.
Quem Coi senis interpresque Aulaetius, idem
Et medica sequitur clarus in arte sophus.
Lydius hunc rutae dominis, bene notus & oris
Saxonicis, puro Lydius ingenio.
Lydius effatis vatum peridoneus autor
Narrandis, sacri codicis atque decus.
Praeco salutiferi Christi, Doctorque Sibrandus,
Insignis verbi cognitione sacri.
Fidus & Athletes contra deliria coetus,
Quem vexat miserè vana superstitio.
Quem vitant, verbis simulantes nomen Iësu,
Mente plani, scurrae, ravidulique lupi.
Et pius Henricus, genuit quem Nerda Batava,
Insignis sophia, clarus & ingenio.
Mente solon, Verbi divini buccina, praeco
Christiados fidei, Relligione vigens.
Hunc Choron insigni praestantem laude professor
Exornat, ducens ex Helicone deas:
Lollius huncque Stoae sequitur cultissima norma
Eloquio clarus, clarus & ingenio.
Candidus ingenio sequitur quem Drusius, Ebraeo
Et Graio, & Latio, Drusius ore loquens.
Arcerius Graiae siren cultissima linguae,
Arcerius prompto nobilis ingenio.
Codicis et sacri non ultima gloria, sacri
Pieridúmque chori regula casta simul.

Eximiè

Eximiè pulcro tibi ponitur ordine, cujus
Verba Periclaeo culta lepore fluunt.
Ingeniis tantis felix Franekera salve,
Tam claris salve dives & ingeniis.
Da meliora λύταις *da festae jubila vocis,*
Iam gerat Accensus sceptra decora tibi.
Iam gerat eximios ad splendida pulpita ducat
Doctores, doctos ducat & ille λύτος.
Nassovii Clypeo Comitis defensa Minerva
Exerat ad coeli fulgida templa caput.
Ordinibus gliscat pulcrè fautoribus, atque
In patrio aeternùm fixa sit illa solo.
Quae castis nitidè Musis Academia floret,
Nec stygii cedat morsibus illa Iovis.
Hoc precor, hoc mecum studiis devota Iuventus
Optabis, quo stet vindice tuta Deo.

Frisia

Frisia cùm ab Hispano, tum à Walo milite multis
modis afflicta, nunc verò summi Numinis clementia, ductuq; Illustris Comitis Nassaviæ &c. Et prudentia Amplissimorum Ordinum Frisiæ ab eodem vindicata, gratulatur sibi de Academia, felicissimis auspiciis Franekeræ erecta.

Illa ego, quae quondam praestantes Marte Quirites
Imperio domui Carole magne tuo.
Excussoque jugo Dani cervicibus, idem
Qui dederat collo lignea vincla meo.
Marte meo victus cecidit, dein vincula sumpsi
Aurea, te domino Carole magne meo.
Et mea devexas duce te gens lapsa per Alpes
Diripuit Latios Marte potente lares.
Romulidasque tibi captivos, Magne, tuosque
Ante triumphales Carole duxit equos.
Plurima, quae gessi dextra olim bella potenti
Historiae memorant, & monumenta docent.
Sed mea membra ferox miserè luxavit Iberus
Accensus furiis Praesulis Ausonii,
Cujus dira meos multùm Inquisitio torsit
Exsangues artus, spicula torta movens.
Haec mihi mille cruces, mille intentavit acerbas
Mortes, objiciens Veiouis usque focos.
Haec me torturis, & carcere, scommate, sannis
Affecit, dedit & pleraque membra rotis.
Haec mihi divini subduxit pabula verbi,
Pabula sunt animae quae mihi certa meae.
Haec me continuis edictis Regis Iberi
Exanimem fecit, fecit & haec tremulam.
Saepè quidem supplex regum solatia tristi
Pectore quaesivi, saepe repulsa fui.
Saepe etiam mea me fiducia perdidit, ipsis
Dum fido: nullo sic ego nixa rotor.

Saepè

Saepè hominum auxilio: coelum gemibunda, relicto
Aspexi, petii suppetiasque Deum.
Nam scio, quòd clemens mea vota Sionius heros
Intendat, nec me deserat ille potens.
Ilicet ex alta mitis pater ille Sione
Despexit, jam me vindicat atque sibi.
Et mihi subversis truncis, fractisque deastris
Pertribuit verbi pabula pura sui.
Gnesia restituit sublatis pabula falsis,
Et verum pandit mitis ovile mihi.
Quod ne dira lupi trucis inclementia vastet,
Auraici primùm Principis arma dedit.
Principe quo vitae non aspera tempora duxi,
Sed tamen à Mauro milite multa tuli.
Hesperiumque jugum Roblesia turba minata est,
Hinc tamen exsilii liberiore pede.
Singula ne dicam: quis enim tibi singula dicat?
A VValo infelix milite multa tuli.
Auraico tandem ferali morte perempto
Principe, quo melior nullus in orbe fuit;
Innumeris objecta fui, mihi crede, periclis,
Cladibus & variis exagitata fui.
Sed rursus, qui saepe, mei pater ille misertus
Suppetias certas auxiliumque tulit.
Et mihi Marte quidem Guilielmum heroa potentem
Nassovium illustri mente, animoque dedit.
Quo duce pulsa cohors cessit Verdugia, cessit
Qui pro Romano praesule miles agit.
Et mihi, laetitiae quae pars est maxima nostrae
Eximiae tribuit docta Lycea scholae.
Illa sub Ordinibus Frisiae, praestantibus omni
Cognitione viris exerit usque caput.

Exerit

Exerit illa caput Clarium: Franekera turres
Qua Coelo educit, exerit illa caput.
Ordinibus Frisiae sit laus, sit gloria, Phoebi
Deliciis, sit laus Ordinibus Frisiae.
Qui Phoebi templis, & relligionis honori
Conjunctis animis consuluisse student.
Qui postliminiò revocat Academica pulcrè
Gymnasia, & nobis ocia docta creant.
Ocia suaviloquis faciunt qui grata Camoenis
O Clarii verè corcula pulcra Dei.
Iam mihi certa datur spes, ut sint tempora verè
Pacata, & nitidae tempora Melpomenes,
Et nova Frisiades ut ducat gaudia, coeli
Incendatque precum mascula tura Deo.
Iam redit & nobis fatis autoribus aetas,
Cecropiae surgent qua pia castra deae.
Nobilis ingeniis quâ Frisica terra virescet,
Et purae Titan relligionis erit.
Nam mihi quisquam alter prodibit Viglius, alter
Hopperus, mihi mox alter Agaeus erit.
Alter Agaeus erit Graecis, Albada Latinis
Insignis Musis, Iuris & aequus Atlas.
Et mihi Sixtinum referet quis juris Atlantem,
Quem colit urbs ripis proxima Lane tuis.
Agricolae nobis sophia, & virtute redibunt
Praestantes, numeris Gemmaque clarus erit.
Et plures alii multò, quos nostra Thalia
Non meminit, quorum fama loquetur anus.
Nec vanum augurium, quia sunt, quos Pallas honores
Ad summos ducit, clara politque Themis.
Doctor & Henricus terrae Cynosura Scotanae,
Porrigit Astraeae serta decora quibus.

Quorum

Quorum Benno prior Meynsmanae gloria gentis
Astreae laetus serta decora capit.
Iuraque dicturus scandit sublime tribunal,
Et Clario promit verba diserta choro.
Melpomene, Themis, Vranie tibi Benno diserte,
Labris, mente animo turba sacrata sedent.
Alter adest Latio cujus sunt jura lepore
Comta, Medusaei pocula fontis amans.
Insignis virtute Schato Gockinga, Minervae
Candidulae praestans cognitione bona.
Iuridicum scandit coetu plaudente tribunal,
Iustitiae unde illi servia pulcra datur.
Haec mihi Laurigerae modò niceteria pompae
Solamen tribuunt, gratulor atque meis.
Frisiadaeque mei sint tanto munerė Divae
Cecropiae macti, Iustitiaeque simul.
Et precor Ordinibus curae fautoribus ut sit
Cecropiae studium, Iustitiaeque labor.
Sic fiet, toto surgat laus Frisidos orbe,
Famaque percurrat solis utramque domum.
Et precor ut Christo sit nostra Academia curae,
Tangat & aethereos hoc duce fausta polos.
Sic mea Pimplaeis Musis exculta juventus
Alterius quaeret nulla Lycea loci.
Artibus in patriis sed pulcrè ornabitur oris,
Nec quaerendus erit Dilia, nec Rhodanus.
Nec Gera, Nec Lanus, nec Sequana, Neccarus, Albis,
Nec Rhenus, Viadrus, Danubiúsque, Lycus.
O qui Zoileo turges livore Camoenis
Infestus patriis, sis membr, atque sape. Τέλος.

Antidotum vitae Christus, mihi aheneus esto
Murus, & à cunctis liberet ille malis.

IV.

CENTO,

IN QUO PROFESSO-
RUM ET STUDIOSORUM
ACADEMIÆ FRISIORUM, DISSI-
dium, à seditioso quodam excitatum
adumbratur:

Praecipué autem, miserrimus interitus, eximiae, optimaeque
spei Adolescentis Johannis Giseberti La-
quart, Filii

*Doctissimi, plurimarumque rerum usu prae-
stantissimi viri, Domini Giseberti Laquart,
Secretarii Bolsvverdiani, de-
scribitur*

Per
***Patroclum Romelingium Diephol-
danum.***

LEMGOVIÆ
ANNO cIɔ. Iɔ. XCVII.

MAGNIFICO, ANTIQUA GENERIS NOBILITATE, VIRTUTE ET PIETATE CEleberrimo, præclara Iurisprudentiæ reliquarumque disciplinarum scientia ornatissimo viro Dn. FREDERICO A VVEJE, IURISCONSULTO, Illustrissimique Principis ac Domini, Dn. ERNESTI Ducis Brunsvvicensis & Lunæburgensis Cancellario prudentissimo, Mecoenati & Patrono suo omni obsequio dignissimo, exiguum hoc carmen, studiorum suorum primitias, in perpetuum observantiæ sigillum, consecrat autor.

Ad candidum Lectorem.

Qualecunque hoc meum carmen, studiorum inchoatorum testimonium, nequaquam autem odii, aut inimicitiæ ergà quenquam, indicium, amicorum meorum consilio & jussu, in publicum proferens: Singulas [1]) Musarum cultores & fautores, ut æqui hic judices & arbitri esse velint etiam atque etiam submisse rogo.

---

[1]) Sic! met de pen verbeterd in singulos.

B. 4. ver. 1	*Sicelides Musae, pauló majora canamus*	
A. 6. v. 861	*Egregium forma juvenem, § Tritonia Pallas*	A. 5. v. 704
	Quem docuit, multaque insignem reddidit arte:	
A. 12. v. 393	*Ipse suas artes, § quondam cui captus amore*	v. 392.
A. 12. v. 394	*Augurium, Cytharamque dabat § Thymbraeus Apollo*	G. 4. v. 323
B. 5. ve. 8	*Montibus in nostris: § Quem non virtutis egentem*	A. 11. v. 27
A. 6. v. 429	*Abstulit atra dies, § & funere mersit acerbo.*	A. 11. v. 28
A. 6. v. 882	*Heu miserande puer, § si quid mea carmina possunt,*	A. 9. v. 446
A. 10, v. 791	*Heic mortis durae casum, tuaque optima facta,*	
A. 6. v. 683	*Fataque, fortunasque virûm, moresque, manusque*	
G. 4. ve. 2	*Exequar, § & primae revocabo exordia pugnae.*	A. 7. v. 40
A. 7. v. 791	*Argumentum ingens, § dulces ante omnia Musae:*	G. 2. v. 471
B. 7. ve. 21	*Nymphae noster amor, § precor aspirate canenti:*	A. 9. v. 525
A. 7. v. 645	*Et meministis enim Divae, & memorare potestis.*	

Processus studiosorum ad Academiam.

B. 8. v. 14	*Frigida vix coelo noctis decesserat umbra:*	
A. 4. v. 141	*Incedunt § pueri, & primaevo flore juventus.*	A. 7. v. 162
A. 6. v. 661	*Quique pii vates, & Phoebo digna locuti,*	
	Inventas aut qui vitam excoluere per artes	
A. 5. v. 293	*Undique conveniunt, § magna comitante caterva*	A. 2. v. 370
B. 6. v. 65	*Aonas in montes, § arces, quibus altus Apollo*	A. 6. ver. 9
	Praesidet, § atque una Phoebi Triviaeque sacerdos.	A. 6. v. 35

Descriptio cujusdam Theol. Doctoris docentis.

A. 5. v. 715	*Longaevusque senex, § foelici comptus oliva*	A. 7, v. 751

A. 4. v. 76	*Incipit effari § volvens monumenta virorum,*	A. 3. v. 103
G. 4. v. 392	*Quae sint, quae fuerint, quae mox ventura trahantur.*	

Studiosi relegati implorant opem reliquorum adversus lictores & nebulones armatos.

B. 6. v. 66	*Utque viro Phoebi chorus assurrexerat omnis*	
A. 10. v. 518	*Quatuor hic juvenes, † hastas & scuta tenentes*	A. 9. v. 229
A. 5. v. 660	*Conclamant, † variisque acuunt rumoribus iras*	A. 9. v. 464

Oratio Johannis á Laquart, turbarum causam tacité indicans.

A. 2. v. 479	*Ipse inter primos, † quem non virtutis egentem*	A. 11. v. 27
A. 6. v. 163	*Abstulit atra dies, † Phrysiis fulgebat in armis.*	A. 11. v. 769
A. 2. v. 480	*Limina perrumpit: † detrudere finibus hostes*	A. 7. v. 496
A. 7. v. 468	*Indicit primis, † nec sat rationis in armis.*	A. 2. v. 314
A. 7. v. 292	*Tum quassans caput, haec † saevo sic pectore fatur,*	A. 12. v. 889
A. 11. v. 151	*Et via vix tandem voci laxata dolore est:*	
A. 2. v. 387	*O socii: † audendum dextrâ, nunc ipsa vocat res:*	A. 9. v. 320
A. 2. v. 290	*Hostis habet muros, † & vis inimica propinquat,*	A. 12. v. 150
A. 9. v. 38	*Hostis adest eia, † fratrem ne desere frater.*	A. 10. v. 600
B. 1. ver. 3	*Nos patriae fines? & dulcia linquimus arva?*	
B. 1. v. 71	*Impius haec tam culta novalia miles habebit?*	
A. 1. v. 45	*Unius ob noxam, & furias, † unius ob iram?*	A. 1. v. 255
A. 1. v. 240	*Qui mare, qui terras † varias, lunaeque labores*	G. 2. v. 478
A. 6. v. 851	*'Describens radio, † populos sermone replevit.*	A. 4. v. 189
A. 3. v. 167	*Nae nobis propriae sedes, † tua limina, Phoebe,*	A. 3. v. 371
A. 12. v. 646	*Usque adeonè mori miserum est? † insignia nobis*	A. 12. v. 389
	Aptemus, dolus an virtus quis in hoste requirat?	
A. 5. v. 172	*Tum verò exarsit juveni dolor ossibus ingens:*	

A. 7. v. 400	*Clamat Io: † qualis, commotis excita sacris*	A. 4. v. 30
	Thyjas, ubi audito stimulant Trieterica Baccho	
	Orgia, nocturnusque vocat † clamore Cithaeron.	G. 3. v. 43

Conjuratio Studiosorum.

A. 9. v. 118	*Continuo, † caput ecce puer detectus honestum*	A. 10. v. 133
A. 5. v. 706	*Haec responsa dabat, † media inter talia verba:*	A. 12. v. 318
A, 12, v. 203	*Quo res cunque cadent,] unum & commune periclum.*	A. 2. v. 709
A. 10. v. 482	*Audentes fortuna juvat,] moriemur multi?*	A. 4. v. 659
A. 5. v. 84	*Dixerat haec:] unoque omnes eadem ore fremebant:*	A. 11. v. 132
G. 4. v. 78	*Erumpunt,] vitamque volunt pro laude pacisci.*	A. 5. v. 230
A. 2. v. 301	*Clarescunt sonitus,] portisque patentibus omnes*	A. 2. v. 266
	Accipiunt socios, atque agmina conscia jungunt.	

Descriptio studiosorum armatorum.

A. 9. v. 308	*Protinus armati incedunt,] flectuntque salignas*	A. 7. v. 633
	Umbonum crates,] cristis capita alta corusci.	A. 9. v. 678
A. 7. v. 626	*Pars laeves clypeos,] alii thoraces ahenos:*	v. 633
A. 11. v. 91	*Hastam alii galeamque ferunt,] ostroque decori*	A. 12. v. 126
A. 9. v. 164	*Discurrunt variantque vices] fulgentibus armis*	A. 10. v. 550
A. 12. v. 857	*Non secus ac] liquida, si quando nocte cometae*	A. 10. v. 272
	Sanguinei lugubre rubent, aut serrius ardor.	
B. 1. v. 43	*Hic illum vidi] quem non virtutis egentem*	A. 11. v. 27
	Abstulit atra dies,] turbatum vulnere mentis.	A. 12. v. 160
A. 9. v. 29	*Vertitur arma tenens,] & toto vertice supra est.*	A. 11. v. 683
A. 7. v. 785	*Cui triplici crinita juba, galea alta chimaeram*	
	Sustinet. Ætnaeos efflantem faucibus ignes.	
A. 12. v. 87	*Ipse de hinc auro squalentem, alboque orichalco*	

Ciscundat loricam humeris.] indutus ahenis A. 11. v. 487
Horrebat squamis,]laterique accinxerat ensem. Ib. v. 489

Descriptio lictorum & militum appropinquantium.

A. 7. v. 572 *Nec minus intereà,] concursu accedere magno* A. 1. v. 513
A. 3. v. 677 *Cernimus astantes, ne quidquam lumine torvo*
Ætnaeos fratres, fulgentes aere catervas. A. 8. v. 593
A. 2. v. 182 *Improvisi aderant,] hic torre armatus obusto* A. 7. v. 506
Stipitis hic gravidi nodis,] furor arma ministrat. A. 1. v. 164
A. 5. v. 556 *Omnibus in morem], praefixa hastilia ferro,* ve. 557
A. 9. v. 229 *Stant longis adnixi hastis,] hic undique clamor* ver. 454
Dissensu vario, magnus se tollit in auras.
A. 2. v. 265 *Invadunt, § pulsuque pedum tremit excita tellus.* A. 12. v. 445

Cujusdam studiosi aufugientis descriptio.

A. 8, v. 222 *Tunc primum nostri, Cacum videre timentem*
Turbatumque oculis § pedibus timor addidit alas. v. 224
B. 3. ve. 19 *Et cum clamarem: § quo nunc se proripit ille?*
A. 5. v. 166 *Quo diversus abit? § tu post carecta latebas* B. 3. v. 20
A. 5. v. 580 *Alta petens, pariter § melius, coelique meatus* A. 6. v. 849
Describens radio, & surgentia sidera dicens
A. 2. v. 36 *Undique visendi studio, § delecta juventus* A. 4. v. 130
A. 2. v. 64 *Circumfusa ruit certantque illudere capto:*
A. 6. v. 389 *Fare age quid venias jam, isthinc & comprime gressum*
A. 2. v. 521 *Non tali auxilio, nec defensoribus istis*
Tempus eget: § cur ante tubam tremor occupat artus. A. 11. v. 424
B. 8. v. 28 *Cum canibus timidi venient ad pocula damae.*
A. 7. v. 435 *Hic juvenis § forma insignis, viridique juventa* A. 5. v. 205

A. 9. v. 724	*Portam vi multa converso cardine torquet*	
A. 1. v. 325	*Ac prior, heus, inquit § nec voci iraeque pepercit*	A. 2. v. 534
A. 9. v. 375	*State viri, quae causa viae? quivé estis in armis?*	
A. 1. v. 151	*Maturate fugam, § pacemne huc fertis an arma?*	A. 8, v. 114
A. 8. v. 113	*Ignotas tentare vias, § quae causa subegit?*	A. 8. v. 112
A. 3. v. 167	*Hae nobis propriae sedes § quo tenditis, (inquit)*	A. 8. v. 113
A. 4. v. 347	*Hic amor, haec patria est: § procul ô, procul este profani*	A. 6. v. 258
A. 12. v. 318	*Has inter voces, § emuniit objice postes,*	A. 8. v. 227
	Obnixus: primusque animos accendit in hostes:	A. 12, v. 425
A. 11. v. 731	*Nomine quemque vocans: § mortali urgemur ab hoste*	A. 10, v. 375
	Mortales: totidem nobis animaeque manusque	
A. 12. v. 425	*Arma citi properate § vocat labor ultimus omnes*	A. 11, v. 476
A. 1. v. 202	*O socii § forsan miseros meliora sequentur:*	A. 12. v. 153
A. 10. v. 373	*Fidite ne pedibus, ferro rumpenda per hostes*	
	Est via, qua globus ille virûm densissimus urget.	
A. 1. v. 301	*Haec ait, § imperioque iterum paremus ovantes:*	A. 4, v. 577
A. 12. v. 560	*Continuò § muros varia cinxere corona,*	A. 11. v. 475
A. 4. v. 581	*Idem omnes simul ardor habet; § quando ultima cernunt*	A. 2. v. 446
	Culmina convellunt, § cincti fulgentibus armis	A. 11, v. 188
A. 2. v. 448	*Auratasque trabes, veterum decora alta parentum.*	
A. 8. v. 105	*Una omnes juvenum primi § mucronibus imas*	A. 2. v. 449
	Obsedere fores, has servant agmine denso:	
A. 9, v. 534	*Perque cavas densi tela intorquere fenestras*	
A. 9, v. 505	*Accelerant, § haud ulla viros vigilantia fugit:*	G. 2. v. 265
A. 7. v. 393	*Idem omnes simul ardor agit: § rapiuntque ruuntque:*	A. 4. v. 586
A. 1. v. 434	*Qualis apes, aestate nova, per florea rura*	G. 4. v. 216
	Exercet sub sole labor § stipantque frequentes.	

Descriptio hostium Academiae januam Oppugnantium.

A. 10. v. 362	*At parte ex alia, § dense (mirabile dictu)*	A. 7. v. 64
A. 3. v. 679	*Concilium horrendum, § murum circumsonat armis*	A. 9. v. 474
A. 11, v. 890	*Arietat in portas, & duros objice postes*	
G. 4. v. 501	*Saxa sonant, § foribus cardo stridebat ahenis,*	A. 1. v. 453
A. 4, v. 548	*Haud mora continuó, § vox reddita fertur ad aures:*	A. 3. v. 40
A. 12, v. 568	*Ni fraenum accipere & victi parere fatentur*	
A. 9. v. 323	*Haec ego vasta dabo, § trajectaque corpora ferro*	A. 1. v. 359
A. 3. v. 387	*Postibus adversis figam, § fulgentibus armis.*	A. 6. v. 217
A. 5. v. 581	*Ergó agite, & cuncti § date tela, & scandite muros.*	A. 9. v. 37
A. 3. v. 336	*Haud secus ac jussi faciunt, § pugna aspera surgit:*	A. 9. v. 669
A. 11, v. 893	*Tela manu § jaciunt, quales sub nubibus atris*	A. 10, v. 264
	Strymoniae dant signa grues, atque aethera tranant	
	Cum sonitu, fugiuntque Notos § rumore secundo,	A. 8. v. 90
A. 5. v. 451	*It clamor coelo, § spes addita suscitat iras.*	A. 10, v. 263
A. 2. v. 651	*Nos contra effusi lachrymis: § ferit (aethera clamor)*	A. 5. v. 140
A. 3. v. 265	*Dii prohibéte minas, § intentant omnia mortem,*	A. 1. v. 95
A. 5. v. 21	*Nec nos obniti contrà, nec tendere tantum*	
	Sufficimus, § Quem das finem Rex magne laborum?	A. 1. v. 245
A. 6. v. 56	*Phoebe, graves Trojae semper miserate labores,*	
A. 3. v. 157	*Nos tumidum sub te, permensi classibus aequor*	
A. 1. v. 254	*Nos tua progenies § media jam morte tenemur:*	A. 2. v. 533
A. 1. v. 257	*Hic pietatis honos? § nec longé scilicet hostes*	A. 11. v. 387
	Quaerendi nobis, circumstant undique muros:	
A. 2. v. 324	*Venit summa dies,] coeli quibus annuis arcem,*	A. 1. v. 254

A. 2. v. 324	*Venit summa dies,] sic nos in sceptra reponis?*	A. 1. v. 257
A. 1. v. 45	*UNIUS ob noxam & furias,] UNIUS ob iram*	A. 1. v. 255
A. 6. v. 878	*(Heu pietas, heu prisca fides)] UNIUS ob iram*	
	Prodimur?] en supplex venio, miserere tuorum.	A. 12, v. 365
A. 6. v. 175	*Ergo omnes magno circum clamore fremebant,*	
A. 8. v. 397	*Non secus atque] alto in luco, cum forté catervae*	A. 11. v. 456
	Consedêre avium, piscosove amne Padusae	
A. 12. v. 524	*Dant sonitum] rauci per stagna loquacia cycni*	A. 11. v. 458
A. 9. v. 515	*Nec jam sufficiunt, nam quà globus imminet] hiscunt*	A. 6. v. 52
	Attonitae magna ora domus:] Quis talia fando	A. 2. v. 6
	Myrmidonum, Dolopumúe, aut duri miles Ulyssis	
	Temperet à lachrymis?] Quae prima exordia sumam?	A. 4. v. 248
A. 7. v. 45	*Majus opus moreo,] Quae prima exordia sumam?*	
B. 8. v. 63	*Dicite Pierides, non omnia possumus omnes.*	

Conflictio.

A. 8. v. 262	*Panditur ex templò, foribus domus atra, revulsis,*	
A. 1. v. 729	*Fit strepitus tectis,] ferit aurea sidera clamor,*	A. 2. v. 488
A. 1. v. 154	*Iamque faces & saxa volant,] tum scuta, cavaeque*	A. 9. v. 666
	Dant sonitum flictu galeae,] pugna aspera surgit.	A. 11. v. 635
A. 12. v. 553	*Nec mora me requies,] proturbant eminus hostem*	A. 10. v. 801
A. 10. v. 716	*Missilibus longè:] Quam multa grandine nimbi*	A. 9. v. 669
	In vada praecipitant, cum Iuppiter horridus Austris	
	Torquet aquosam hyemem, & coelo cava nubila rumpit.	

A. 3. v. 237	*Disponunt enses,] moniti, & praeclara tuentes*	A. 10. v. 398
	Facta viri, mistus dolor, & pudor armat in hostes.	
A. 11. v. 891	*Ipsae de muris, summo certamine matres*	
A. 1. v. 228	*Despiciunt,] gemituque & foemineo ululatu*	A. 4. v. 667
A. 1. v. 485	*Svpplicites tristes,] humeris abscindere vestem,*	A. 5. v. 685
	Auxilioque vocare Deos, & tendere palmas,	
A. 8. v. 452	*Illi inter sese] magna vi brachia tollunt:*	G. 4. v. 174
A. 9. v. 732	*Horrendum § duro crepitant sub vulnere malae:*	A. 5. v. 436
A. 9. v. 709	*Dat gemitum tellus: § tum crebros ensibus ictus*	A. 12. v. 713
	Congeminant, fors & virtus miscentur in unum.	

Johannes Giseberti Laquart bombarda trajicitur.

A. 2. v. 497	*Ipse inter primos § casus evadere ferri*	A. 10. v. 316
	Cui licuit parvo, § medios moriturus in hostes	A. 9. v. 554
	Irruit, & quà tela videt densissima, tendit.	
A. 11, v. 769	*Insignis longè Phrysiis fulgebat in armis*	
A. 9. v. 311	*Ante annos animumque gerens, curamque virilem.*	
A. 12. v. 346	*Parte alia § scelere ante alios immanior omnes*	A. 1. v. 351
A. 6. v. 856	*Ingreditur: § pariterque oculos & tela tetendit*	A. 5. v. 408
A. 7. v. 648	*Contemptor Divûm: § stridentemque eminus hastam*	A. 10. v. 645
	Conjicit, & super haec inimico pectore fatur:	A. 11, v. 685
A. 10. v. 557	*Istic nunc metuende jace: non te optima mater*	
	Condet humi, § studiis florentem ignobilis otî.	G. 4. v. 564
A. 10. v. 340	*Protinus hasta fugit, § quam nec duo taurea terga*	A. 9. v. 706
	Nec dupliei squamâ lorica fidelis & auro	
	Sustinuit, § sonitu perque ilia venit arundo.	A. 7. v. 499
A. 11. v. 668	*Sanguinis ille vomens rivos, cadit, atque cruentam*	
	Mandit humum § reddit specus atri vulneris undam.	A. 9. v. 700

A. 5. v. 468 *Ast illum fidi aequales, genua aegra trahentem*
A. 4. v. 394 *Marmoreo referunt thalamo stratisque reponunt.*
A. 12. v. 277 *Et fratres animosa phalanx, accensaque luctu*
Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
Corripiunt, caecique ruunt § per tela, per hostes: A. 2. v. 358
A. 9. v. 664 *It clamor totis per propugnacula muris:*
G. 4. v. 78 *Erumpunt, § animasque in aperta pericula mittunt.* A. 9. v. 663
A. 8. v. 557 *Vota metu duplicant matres, propiusque periclo*
It timor, & major Martis jam apparet imago.
A. 1. v. 729 *Fit strepitus, § raptis concurrunt undique telis:* A. 7. v. 520
A. 3. v. 26 *Horrendum § saevit medio in certamine Mavors.* A. 8. v. 700
A. 7. v. 531 *Hic juvenis, primam ante aciem § juvenilibus armis* A. 2. v. 518
A. 9. v. 736 *Emicat, & mortis fraternae fervidus irae,*
A. 10. v. 412 *Tendit in adversos, § coelo capita alta ferentes* A. 3. v. 678
A. 8. v. 316 *Queis neque mos, neque cultus erat: § dehinc talia fatur:* A. 1. v. 135
A. 6. v. 560 *Quae scelerum facies? § Rex omnipotentis Olympi* A. 12. v. 792
A. 2. v. 537 *Persolvat grates dignas, § qui talia curat:* A. 2. v. 536
B. 3. v. 16 *Quid Domini, § (quorum melior sententia menti)* A. 2. v. 35
Quid Domini facient, audent cum talia fures?
A. 1. v. 139 *Quos ego, sed motus § finem dedit ore loquendi:* A. 6. v. 76
A. 2. v. 288 *Et graviter gemitus imo de pectore ducens,*
A. 11. v. 612 *Continuò, § torrentis aquae, vel turbinis atri* A. 10. v. 604
More § agitur furiis, totoque ardentis ab ore A. 12. v. 101
Scintillae absistunt, oculis micat acribus ignis.
A. 10. v. 362 *At parte ex alia, § caput horum & causa malorum* A. 11. v. 361
A. 5. v. 719 *Talibus incensus dictis § ita turbidus infit:* A. 12. v. 10
A. 9. v. 741 *Incipe si qua animo virtus, & consere dextram;*
A. 4. v. 13 *Degeneres animos timor arguit § an tibi*

Mavors A. 11. v. 389
Ventosâ in linguâ? § si quid praesentius audes A. 12. v. 152
A. 10. v. 876 *Incipias conferre manum: § quo proripis? (inquit)* A. 5. v. 741
A. 11. v. 736 *At non in venerem segnis nocturnaque bella:*
Aut ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
Expectare dapes: § vultus & terga ferarum: A. 7. v. 20
A. 6. v. 420 *Melle soporatam & medicatis frugibus offam*
A. 6. v. 254 *Pingue superque oleum: aut candenti corpore cycnum:* A. 9. v. 563
A. 8. v. 27 *Alituum pecudumve genus: § balatibus agnum:* A. 9. v. 565
A. 6. v. 729 *Et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.*
A. 3. v. 548 *Haud mora continuò § juvenum manus emicat ardens:* A. 6. v. 5
A. 5. v. 252 *Intextusque puer, § frondenti tempora ramo,* A. 7. v. 135
A. 12. v. 546 *Hic tibi mortis erunt metae § pro talibús ausis,* A. 2. v. 535
A. 9. v. 741 *Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem,*
A. 2. v. 376 *Dixit, & extemplò § saxum circumspicit ingens:* A. 12. v. 897
v. 898 *Saxum antiquum ingens campi § torquebat in hostem* v. 902
A. 9. v. 621 *Talia jactantem dictis, ac dira canentem.*
A. 5. v. 481 *Sternitur, exanimisque tremens procumbit humi bos,*
A. 9. v. 701 *Qualis in Euboico, Bajarum littore quondam*
Saxea pila cadit, § sonitum super arma dedere: A. 10. v. 488
A. 11. v. 669 *Mandit humum, moriensque suo se in vulnere versat*
A. 12. v. 953 *Vitaque cum gemitu § fugit indignata sub umbras.* A. 11. v. 831

Descriptio latronum & lictorum aufugientium.

G. 1. v. 280 *Et conjuratos, coelum rescindere fratres,*
A. 3. v. 682 *Praecipites metus acer agit: § per tela per hostes* A. 2. v. 527
A. 9. v. 756 *Diffugiunt versi, § pedibus timor addidit alas,* A. 8. v. 224

A. 11. v. 622	*Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt.*	
A. 12. v. 277	*At fratres animosaphalanx § per opacaviarum*	A. 6. v. 633
A. 12. v. 743	*Et nunc huc, inde huc § magno clamore sequuntur*	A. 10. v. 790
A. 3. v. 568	*Interea fessos § tela undique saeva premebant.*	A. 11. v. 545
A. 12. v. 131	*Tum studio effusae matres § (exorta tumultu*	A. 3. v. 99
	Laetitia) § & circum pueri, innuptaeque puellae	A. 2. v. 238
A. 2. v. 63	*Undique visendi studio § glomerantur eòdem.*	A. 9. v. 689
A. 5. v. 148	*Tum plausu, fremituque virum, studiisque faventum*	
A. 2. v. 209	*Fit sonitus § vocisque offensa resultat imago.*	G. 4. v. 50
A. 5. v. 676	*Ast illi diversa metu per littora passim*	
	Diffugiunt: § piget incepti, lucisque: suosque	A. 5. v. 678
A. 12. v. 239	*Jam magis, atque magis § quatit aeger anhelitus artus.*	A. 9. v. 814
A. 6. v. 492	*Ceu quondam § in montes, sese avius abdidit altos*	A. 11. v. 810
	Occiso pastore lupus § caudamque remulcens	ver. 812
Ib. ve. 813	*Subjecit pavitantem utero § versusque refugit*	A. 7. v. 618
A. 11. v. 812	*Conscius audacis facti: § neque cernitur ulli.*	A. 1. v. 444

Joh. Gis. Laq. bombardâ trajectus moritur.

A. 6. v. 236	*His actis properè § aequales, genua aegra trahentem*	A. 5. v. 468
	Jactantemque utroque caput, crassumque cruorem	
	Ore rejectantem, § atque ingenti vulnere victum,	A. 10. v. 842
G. 4. v. 215	*Circumstant fremitu: § Quae causa indigna serenos*	A. 2. v. 285
	Foedavit vultus? § Quae te fortuna fatigat?	A. 6, v. 533
A. 6. v. 501	*Quis tam crudeles optavit sumere poenas?*	
A. 12. v. 19	*O praestans animi juvenis § Quid facta Tyranni*	A. 8. v. 483
	Quid memorem infandas caedes? § Rex magnus	

	Olympi	A. 5. v. 533
A. 10. v. 16	*Iuppiter haec § capiti ipsius, generique reservet,*	A. 8. v. 484
A. 6. v. 502	*Cui tantum de te licuit? § charissime frater,*	A. 5. v. 495
A. 6. v. 398	*Quae contra breviter § placido sic reddidit ore*	A. 11. v. 251
A. 4. v. 363	*Huc illuc volvens oculos, § lachrymansque ge-*	
	mensque:	A. 11. v. 150
A. 1. v. 202	*O socii § quae sit rebus fortuna videtis*	A. 2. v. 350
A. 3. v. 315	*Vivo equidem, vitamque extrema per omnia*	
	duco:	
A. 2. v. 137	*Nec mihi jam patriam antiquam spes ulla vi-*	
	vendi:	
A. 6. v. 278	*Tum consanguineos, § exoptatumque parentem*	A. 2. v. 138
A. 3. v. 709	*Heu genitorem omnis curae casusque levamen*	
	Amitto? § cuperem ipse parens spectator	
	adesset,	A. 10. v. 443
A. 8. v. 500	*O mihi praeteritos referat si Iuppiter annos:*	
A. 2. v. 428	*Diis aliter visum: BREVE & irreparabile*	
	tempus	A. 10. v. 46
	Omnibus est vitae, § facilis descensus Averni.	A. 6. v. 127
A. 3. v. 493	*Vivite felices, ad coelum hinc ire putandum est:*	A. 6. v. 714
A. 3. v. 509	*Sternimur optatae gremio telluris ad undam,*	
A. 10. v. 472	*Fata vocant, metasque dati pervenit ad aevi,*	
A. 9. v. 181	*Ora puer primâ signans intonsa juventâ.*	
A. 4. v. 657	*Foelix, heu nimium foelix, § non me impia*	
	namque	A. 5. v. 732
	Tartara habent, tristesvè umbrae, sed amoena	
	piorum	
	Concilia, Elisiumque colo § sedesque beatas.	A. 6. v. 639

Precatio ad Christum salvatorem.

A. 8. v. 301	*Salve vera Iovis proles, § Te janitor Orci*	A. 8. v. 296
A. 6. v. 299	*Terribilis squalore Charon, § cui tristia bella*	A. 7. v. 325
	Iraeque, insidiaeque, & crimina noxia cordi,	
A. 8. v. 296	*Te stygii tremuere lacus: § alta ostia Ditis:*	G. 4. v. 467
G. 3. v. 553	*Pallida Tisiphone: § Briareus, & bellua Lernae:*	A. 6. v. 287

A. 4. v. 464 *Multaque praetereà § variarum monstra ferarum.* A. 6. v. 285
A. 4. v. 49 *Cara Dei soboles § torques qui sydera mundi,* A. 9. v. 93
A. 10. v. 19 *(Namque aliud quid sit, quod jam implorare queamus?)*
G. 1. ve. 18 *Adsis ô, § tuáne haec genitor per vulnera servor?* A. 10. v. 848
Morte tua vivens? § requies ea certa laborum: A. 8. v. 46
A. 2. v. 92 *Afflictis § ea visa salus morientibus una.* G. 3. v. 510
A. 8. v. 579 *Nunc ô nunc § doceas iter, & sacra ostia pandas:* A. 6. v. 109
A. 4. v. 652 *Accipito hanc animam, meque his exolvito curis,*
Vixi, & quem dederat cursum Fortuna, peregi.
A. 1. v. 489 *Tum verò ingentem gemitum dat pectore ab imo*
A. 9. v. 415 *Frigidus: & longis singultibus ilia pulsat:*
A. 3. v. 631 *Cervicem inflexam posuit: § jam morte tenetur:* A. 2. v. 533
A. 9. v. 435 *Purpureus veluti, cum flos succisus aratro*
Languescit moriens § nec dum sua forma recessit, A. 11. v. 70
Non jam mater alit tellus, viresque ministrat.

Studiosi Mortuum deplorant.

A. 1. v. 48 *Illum expirantem § socii, atque extrema gementem* A. 11. v. 865
G. 4. v. 216 *Circumstant § moesti vittis, atraque cupresso:* A. 3. v. 64
A. 5. v. 556 *Omnibus in morem § maculis vestigia primi* A. 5. v. 566
Alba pedis: § resonant laté plangoribus aedes: A. 12. v. 607
A. 11. v. 191 *Spargitur & tellus, § & non foelicia tela* A. 11. v. 196
A. 12. v. 944 *Pallentis pueri § multo gemitu lachrymisque.* A. 10. v. 505
A. 12. v. 228 *Sic omnes amor unus habet, § crudelis ubique* A. 2. v. 368
Luctus, ubique pavor, § lachrymaeque per ora volutae. A. 10. v. 790
B. 2. v. 17 *O formose puer, § Ductor fortissime bello,* A. 10. v. 185
A. 10. v. 507 *O dolor, atque decus magnum rediture parenti,*
A. 5. v. 870 *O nimium coelo & pelago confise sereno,*
A. 2. v. 402 *Heu nihil invitis, fas, quenquam fidere Divis:*

A. 6. v. 878	*Heu pietas, heu prisca fides, § ni fata resistant*	G. 4. v. 455
A. 9. v. 212	*Te superesse velim: § segetes ut pinguibus arvis*	B. 5. v. 33
B. 5. v. 34	*Tu decus omne tuis. § Si qua fata aspera rumpas,*	A. 6. v. 882
	Heu miserande puer, si qua fata aspera rumpas:	
A. 1. v. 22	*Si qua fata sinant, § & sancta oracula Divûm.*	A. 8. v. 181
B. 5. v. 53	*An quicquam nobis tali sit munere majus*	
A. 1. v. 441	*O fortunati, § propria haec si dona fuissent*	A. 6. v. 871
A. 4. v. 440	*Fata obstant, § RERUM Fato prudentia major*	G. 1. v. 416
A. 7. v. 21	*Nymphae noster amor, § magno nunc ore sonandum:*	G. 3. v. 294
B. 5. v. 56	*Candidus insuetum, miratur limen Olympi*	
	Sub pedibusque videt nubes, § justissimus unus	A. 1. v. 416
A. 11. v. 417	*Egregiusque animi § fortunatusque laborum,*	A. 11 v. 416
A. 12. v. 225	*Cui genus à proavis ingens: § quo pulchrior alter*	A. 9. v. 180
	Non fuit Æneadum, § quondam dum vita manebat.	A. 5. v. 724
A. 5. v. 71	*Ore favete omnes, & cingite tempora ramis,*	
B. 5. v. 42	*Et tumulum facite, & tumulo super addite carmen:*	

Epitaphium.

A. 10. v. 508	*Haec me prima dies bello dedit, haec eadem aufert*	
A. 12. v. 275	*Egregium forma juvenem: § Tritonia Pallas*	A. 5. v. 705
	Quem docuit § studiis florentem ignobilis oti.	G. 4. v. 564
A. 8. v. 160	*Cum mihi prima genas vesteibat flore juventa*	
A. 1. v. 208	*Per varios casus, per tot discrimina rerum*	
A. 6. v. 429	*Abstulit atra dies, § indigna morte peremptum;*	A. 6. v. 163
A. 10. v. 630	*Nunc manet insontem, § divini Gloria ruris:*	G. 1. v. 168
A. 8. v. 579	*Nunc ô nunc § portus delati intramus amicos*	A. 5. v. 57
A. 6. v. 639	*Fortunatorum nemorum, § sic fata Deûm Rea*	A. 3. v. 375
	Sortitur, volvitque vices, is vertitur ordo.	

FINIS.

V.

KLAGTEN OVER PROF. JOH. MACCOVIUS.

(Zie blz. 48, 49).

Amplissime & Magnifice Domine, Nihil equidem illibentius facimus, quam hoc ipsum, quod odioso delationis titulo fortassis indigetabunt alij. At cum, proh dolor! nimis verum sit, quod querimur, & magis verum, quam ut a quoquam negari possit id, quod nunc in T. A. sinum evaporavimus, confidimus tuam A. nequaquam in malam partem accepturam, quod non odium privatum, non affectus ullus reprehensibilis, sed odium impietatis & egregij publici studium nobis extorsit. Christo et Ecclesiaę dicata haec Academia est. Christo & Ecclesiae sacramentum dixisti vos, quibus ea cura demandata est, ne quid detrimenti capiat. Eodem sacramento nos obligamur, quibus docendi & regendi provincia delegata est. Et quod ad nos attinet, plane in ea sumus sententia, non satisfacere nos huic sacramento, nisi T. A. significemus rursus, quantum detrimenti res Academicæ patiantur ex eo, quod tot jam annis publico stipendio non in Professione aliqua profana, sed sacra, alatur homo moribus plane barbarus, qui id solum agit ut barbaros & profanos mores in Academiam invehat, discordias accendat, qui in omnium bonorum nomen et famam grassatur, cujus denique universa vita nihil aliud est, quam continua impietas. Certe propter haec talia & venit & veniet porro Dei ira super nos & Academiam nostram. Propter haec blasphematur nomen Domini inter nos & male audit Religio reformata apud adversarios nostros. Propter haec omnis illa opera, quam T. A. exiguo illo temporis spacio, quo Academiae curandae admota est, tanto zelo tantaque industria & solertia ei reformandae impendit, non eum successum habuit, quem animis conceperamus omnes. Propter haec si non omnes, qui in hanc Acad. a VV. AA. invitati sunt, saltem quidam honestissimas vocationes respuerunt. Et valde veremur, ne idem porro V.V. AA. experiantur. Ut a. T. A. videat quibus nixi rationibus haec dicamus, rogamus T. A. ut in memoriam revocet, quis

fuerit exitus universae actionis, quae anno 1620 adversus eum fuit instituta, cujus instrumenta omnia penes D. Atzmam fuere, Gravissimae fuerunt accusationes, gravissima crimina, evidentissimae probationes. Res tamen indicisa mansit. Redijt ad Professionem ea conditione, ut si vel minimum denuo committeret, ipso facto professione excideret. Sed o dedecus! quam derepente hujus comminationis oblitus est! Si observatores vitae ejus fuissent constituti, quam longum catalogum haberetis criminum! Si illi, qui tunc Curatores agebant, officium suum hic fecissent, singulis mensibus occasiones justas habuissent Academiam tali pondere levandi. Et quidem nos adhuc bene meminentes sumus, quorundam, quae vel publica fama vulgavit, vel ad nos ceu Senatus membra vel capita ab ijs quos offenderat, delata fuere. In qua cum nunquam inquisitum nedum animadversum sit, operae pretium nos facturos duximus, si eorum quaedam T. A. instructionis loco communicemus. Et quidem:

I. notum est, quam saepe, quam enormiter mendacijs & calumnijs proximos suos offenderit, quos scriptis manu sua, in forma, palinodijs placavit. Duas ejusmodi apud Collegam nostrum D.D. Rhalam, aliam apud D.D. Danielem Joh., alias apud alios invenietis. Iudicet V. A. utrum Academiae utile & Religioni nostrae satis honestum sit, ejusmodi infamem Theologum tolerare. Quid respondebitur Iesuitis, Anabaptistis & Socinianis, ubi hunc hominem & vobis & nobis & universis Ecclesiis nostris aliquando objecerint?

II. Quam turpiter in famam D. D. Lubberti b. m. post ejus obitum grassatus sit, sparsa in vulgus Epistola, quae ut at ab ipsomet forte an non sit conficta, a D. Festo saltem ad ipsum non fuit transmissa, id quod tamen impudenter asserebat.

III. Quomodo post ultimam illam actionem (quae n. ante eam vel sub ea patravit, non attingimus) vixerit in aedibus civis cujusdam, cui nomen Lieuwe Lieuwes, ex ipso & conjuge adhuc superstitibus cognosci potest. Quos si forte suis lamentationibus, ubi ad rem ventum fuerit, fregerit, ut non omne verum dicant, nominabimus honestos viros, coram quibus graviter saepe de belluina ejus ebrietate, diris et execrationibus, conquestus est.

IV. Quomodo item vixerit in aedibus praefecti vigilum, Jacob Pibes, qui non ita pridem formalem actionem adversus eum coram Senatu Acad. instituit, conquerens vitra sua ab eo fuisse excussa, & se quoque ab eo egregie fuisse pulsatum & filiam suam calumnijs proscissam (adeo ut hic quoque voces ei per jugulum redierint) & belluinam eum vitam duxisse, in omnium collegarum famam & nomen quotidie fuisse grassatum, cujus rei extant etiamnum penes nos informationes.

V. Quomodo vixerit apud viduam quandam Aefke Lodowics, ancilla ipsius, quae jam cum D.D. Domanno habitat, testabitur, & si fortassis illa precibus ejus fracta verum dicere tergiversabitur, nominare possumus varios (inter quos Hendrik Lycles Apothecarius) quêis gravissime aliquoties de ejus moribus questa est.

VI. Quod, rectore D. Verhellio, cum in abrogandis symposijs laboraretur, sparserit rumorem, Professores, ceu Cadmaeos fratres, in Curia Acad. se invicem pulsasse, qua de re Ampliss. D. Bouricius & D. Daniel optimé testabuntur, quorum hic illum serio id affirmantem audivit. Apud utrumqve vero, cum jam sibi ab eo metuere inciperet, profitebatur se paratum esse vel juramento confirmare, quod hoc in caupona aliqua audivisset, dicere tamen non posse in qua.

VII. quod Rectore D. Lubberto noctu a ministris nostris in platea inventus sit cum Polonis alijs, ebrius, boans & nudo gladio armatus, id quod noster vice-promotor adhuc testabitur.

VIII. Quod circa idem tempus in platea publica juxta Academiam clara luce fabrum quendam ferrarium percusserit, quem postea nummis placavit, uti memores adhuc erunt Tys Hendrix, qui tunc ejus hospes erat & nummos pulsato obtulit, D. Daniel, vidua Fabri, Eelk Peters, minister noster Iurian Tuenis.

IX. Quod ante paucos dies cum studiosis tribus curru vectus fuerit Harlingam. Ibi postquam egregrie in lupanari quodam (domo vid. extrema, quae est ad portam Franekerensem, ad insigne Regis Angliae) cum studiosis tribus, Franzio, Floquettio & Strobando potasset, imo, si bene intelleximus, pernoctasset, cum franekeram se denuo vehi putaret, curantibus id duobus, Bolswardiam vectus est. Ipse vero cum bene potus crapulam in curru edormiret, non antea intellexit se Bolswardiam delatum, quam cum ipsam urbem ingrederetur. Ubi cum in socios duos, hujus rei authores, fuisset destomachatus, cum tertio redijt Harlingam. Ubi idem lupanar ingressus, sparsit rumorem, alterum sociorum Bolswardiae relictorum, vid. Floquettium, istic loci esse interfectum, & quidem vulnere per sinistrum brachium ipsi cordi inflicto. Qui rumor cum exiguo temporis interstitio universam urbem Harling. & Franekeram esset pervagatus, Floquettius ipsa illa vespera, alia via, domum rediens graviter cum Maccovio de sparso isto mendacio expostulavit, illud praecipue dolens, quod tunc Harlingae nauta Hornanus esset, qui cum idem intellexisset, nuntium illud ad matram suam Hornis habitantem procul dubio detulisset, nisi eadem nocte quendam conduxisset, qui nautam de prospera ejus valetudine edo-

ceret. Quod vero Maccovius hoc excusaverit & qua ratione Floquetium placaverit, ex pedello alijsque VV. A.A. possent intelligere.

X. Illud etiam nimis notum est, illum hoc praecipue agere, ut sibi peculiarem gregem habeat, quos ab omnibus collegis abstrahit, impudentissimis mendacijs, quorum magnum catalogum nectere possemus, si privatas injurias persequi esset animus. Illud a. praecipue dolemus, eum scandalosis opinionibus & pietati noxijs juventutem sic satis per se profanam, imbuere, suoque exemplo & societate ad ebrietatem seducere. Qua ex re Ecclesiae Frisicae maximum prae alijs detrimentum patiuntur, dum Frisij, nescimus qua seculi nostri infelicitate, Christianam disciplinam prae alijs aversantur & tales doctores lubentius sequuntur. Hinc videmus eum ex Juventute Frisica magnam sequacium catervam habere. Loquantur classes & qui in ijs maxime pij sunt. Ipsa jam eos docuit experientia, quam p. Pastores ex ipsius disciplina prodeant & intelligent id porro nostrae ecclesiae, nisi a. VV. AA. eatur obviam. Illud a. maximum nobis creat cordolium, quod multi, qui ante contractam cum eo familiaritatem, sobrie, pie & modeste vixerant, postea ebriosam, profanam & ferocem vitam duxere. Item quod quidam ab eo collegijs nostris publicis & privatis, lectionibus & exercitijs interesse prohibeantur. His tamen quievimus hactenus, &, ne nos videremur concordiam & pacem publicam violare, conniximus; qua in re an satis fecerimus conscientiae nostrae, equidem ipsi vix nobis satis facimus. Quod si spes nulla appareat, quo tandem hic homo alio concedat vel ablegetur, rogavimus V.V. AA. ne aegre ferant, si nos ipsius conatibus palam ac publice nos opposuerimus, juvenibusque nostrae fidei concreditis, quantum in nobis est, persuadeamus, ne tam profani & infamis Theologi familiaritati aut institutioni se dedant. Si quid hinc porro redundabit in commodi & scandali, ejus causas speramus VV. AA. omnesque bonos rerum Acad. intelligentes, non in nobis, quorum vita & vestris & Ecclesiae censuris submissa esto, sed in isto ordinis theologici carcinomate esse quaesituros.

Cum vero nesciamus, quomodo caeterorum DD. Curatorum animi hic affecti sint (saltem de D. Aylva causas dubitandi habemus) & nostrâ & Academiae intersit haec nostra studia non revelari, nisi ubi necesse erit, T. A. elegimus, in cujus sinum haec effunderemus, plane confidentes, T. A. vel sine nobis hoc negotium in bonum Ecclesiae & Acad. directurum. Nos offerimus nos ipsos ad pleniorem instructionem, quae T. A. a nobis semper suppeditabitur. Praeclarum jam T. A. Academiae navavit operam. Plurimum tibi hoc nomine debet Ecclesia & Resp., illud vero omnium superabit merita, si T. A. id posset conficere, ut hic homo, qui de tribus

vocationibus gloriatur, res suas sibi habere, & illarum aliquam amplexari jubeatur. Ita n. cum minori strepitu hoc pondus eijceret Academia. Vale Ampliss. Domine, Deum O. M. veneramur, ut te ceu primarium Academiae Atlantem diu nobis servet incolumem. XXII Junij 1626.

T. A. Observantissimi.

Pleraque meo tempore facta novi, plura non relata, ad rem non parum facientia, significare possim. Petitionem Ecclesijs et Academiae utilem judico, et effectum sortiri unice rogo.

Joh. Hachtingius.

S. Amama.

G. Amesius. Quamvis de omnibus & singulis non sim certus, rem ipsam tamen ex Academiae et Ecclesiae re esse confirmo.

Haec omnia partim ipsi experti, partim fide dignis testibus et testimonijs certis vera cognovi facta dictaque de J. Macovio.

A. Verhel.

VI.

DE PUNTEN VAN MENAGE.

(9 Mei 1774).

EXTRACT *uit het Res. boek der Ed. Mog. Heeren Staaten van Vriesland.*

Is ook bij hun Ed: Mogende in ernstige overweeginge genoomen, de aanmerkelijke reforme, die de heeren van de Commissie der financien voorslaen op 's Lands Academie te Franeker te maaken, en te gelijk gelet op de Consideratien door de quartieren daaromtrent opgegeven, dog wel insonderheid op het hoog wijs advijs door zijne Doorl: Hoogheid den heere prince Erfstadhouder, in een zaak van zoo veel gewigte aan hun Ed: Mog: meede gedeelt; en is na rijpe deliberatie goedgevonden, om overeenkomstig het voorgestelde plan van Zijne Hoogheid, de zaaken en huijshouding der provinciale Academie, op zulk eene wijze te schikken en in te rigten, dat aan de eene zijde zorge werde gedraagen, dat de Vriessche jeugd aldaar in de gronden der Weetenschappen genoegzaam kan onderweezen, en ten dienste van 't Vaderland en de kerk toegerust worden, dog dat aan de andere zijde alle kosten worden vermijd, die ter bereijkinge van dit oogmerk zoo zeer niet noodig zijn, maar veel meer zouden dienen, om de Vaderlandsche Hoogeschool tot een merkelijke trap van vermaardheid en luister te verheffen, iets het welk de omstandigheeden, waar in hun Ed: Mog: zig bevinden, en den toestand der financien niet toelaaten, maar als strijdig teegens een voorsigtig en wijs overleg afraaden.

Hun Ed: Mog: stellen dan vast, dat het getal der Heeren Professoren, na het vertrek of versterff van de thans in dienst zijnde, zal worden bepaald tot de volgende.

1. Er zullen in het toekomende drie hoogleeraars in de Godgeleerdheid zijn, aan een derselver zal daar te boven het onderwijs in de Kerkelijke Historie en een avondbeurt in de Neederduitsche kerk worden opgedragen,

aan de tweede, het prediken in de Latijnsche Taalen, en aan de derde, het onderwijsen in de Oostersche Taalen worden aanbevoolen.

Er zullen ook nimmermeer als twee Professoren in de regten te gelijk worden beroepen en dienst doen, een van beijden zal het jus naturae en publicum Belgii et Frisiæ doceeren. De geneeskunde zal ook door twee onderweezen worden, tusschen welke de Heeren Princen Erfstadhouderen in der tijd als Curatores Magnificentissimi, met advis der Heeren Curatoren de nodigste en voornaamste deelen deezer weetenschappen wel zullen gelieven te verdeelen. Daar te boven zal er altoos op 's Lands Academie een Professor Philosophij, een de Historien en Litteratuir en een in de Griekse Taal en oudheden onderwijs geeven, terwijl een Lector in de mathesis en hetgeen daartoe betrekkelijk is de jeugd zal onderrigten.

2. Dat een summa van vijfftien duijzent guldens in het jaar geschikt word, om daaruit de tractementen der professoren en van den Lector goed te maaken, en welke summa door de Illustre Heeren Curatores Magnificentissimi in der tijd, met advis der Heeren Curatoren, onder hun zal worden verdeelt, na maate van hunne bekwaamheeden, Talenten, diensten of jaaren, terwijl de hondert en vijftig guldens, die aan hun voor de immuniteit van de Impositien worden vergunt, hieronder zullen zijn begreepen, en zal de Immmuniteit van de oudste in dienst zijnde preedikant der stad Franeker, of hetgeen diesweegens voormaals heeft genooten, afgeschaft blijven.

4. De Ampten van Bibliothecaris en Secretaris der Universiteit zullen bij alle vacature niet wederom worden begeeven, maar die beijde posten door twee professoren bij beurten worden waargenoomen, die ieder daar voor zullen genieten hondert vijftig guldens in 't jaar.

4. En zal een Teekenmeester op 200, een Dansmeester op 200, en een Schermmeester op 150 guldens Tractement in het jaar ten dienste van de studeerende jeugd worden onderhouden, en zoo ras de professie in de Fransche Taal, die niet wederom zal worden vervuld, vaceert, zal een Leermeester in die Taal worden aangestolt; en aan hem toegelegt een jaarlijks pensioen van 300 glds:, dog de Engelsche Taalmeester, zal niet wederom geremplaceert worden.

5. De twee Pedellen der Academie zullen op den tegenswoordigen voet coutinueeren, gelijk meede alle andere geringe posten, waarvan bij deezen geen melding wordt gemaakt. Voor de Leverancie van de ingredienten dienende voor de Chimie worden hondert en vijfftig gulden in het jaar geschikt, en voor aankoopen van mathematische Instrumenten, de Phijsische daaronder gereekent, vijfftig silveren ducatonnen.

6. Dewijl de kosten van de Burse van tijd tot tijd vermeerderen, en

thans tot eene merkelijke hoogte zijn gereesen, hebben Hun Ed. Mogende goedgevonden en geresolveert, dezelve af te schaffen, en deeze in zig selven wel nuttige dog kostbaare instellinge te doen ophouden: Dog dewijl egter ten hoogsten nodig is, dat aan onvermoogende jongelingen geleegentheid werde verschaft, om hunne studien te kunnen voortzetten, en dat ten dien einde aan hun van Landsweegen eenige hulpe en onderstand werde vergunt, zoo word bij deezen vastgesteld dat in het toekomende aan *vijff en twintig* Studenten, inboorlingen zijnde, die uit hunne eigene middelen, of die hunner ouderen zig niet wel kunnen onderhouden, gedurende den loop hunner studien en verblijff op de Academie zal worden toegelegt eene summa van hondert guldens in 't jaar, in vier Termijnen op ordonnantie van 't Collegie te betaalen, en waaruit zullen goedmaaken hunne kostpenningen voor de tijd van vijff en dertig weeken, waarop een Academisch jaar, ruim gereekent, kan geschat worden; dat aan *vijfftien* zoortgelijke, dog een weinig vermoogender jongelingen, insgelijks in vier Termijnen zal worden gegeven een goutgulden per week, meede voor 35 weeken, om daaruit gedeeltelijk de bovengemelde kosten te vinden, en aan tien studenten van de Hungaarsche Natie ieder twee goutguldens 's weeks, gedurende het geheele jaar.

Dat de ses pensioenen der Alumnen en de agt schoolpensioenen zullen worden gecontinueert, des dat die ophouden met den vervulden vijff en twintig jarigen ouderdom der gebeneficieerden, of zoo ras dezelve op de eene of andere wijze behoorlijk zijn geplaatst; als zulks eerder geschied.

Dat verders het Officie van den Inspector Bursae bij vacature word gemortificeert, en de Heeren Curatoren gelast, het gebouw, waarin de Burse word gehouden, publicq te doen verkoopen.

7. Dat op 's Lands hoogeschool in het toekoomende geen maaltijden zullen gegeven, of diergelijke onkosten gemaakt worden, op reekeningen ten laste van de provincie, als alleen in cas van Introductie der Heeren Curatoren en installatie van Professoren, en waarvoor een summa van drie hondert gls. telkens bij deezen word geschikt.

8. Dat ook op de drukkerije der Academie zooveel mogelijk zal worden gemenageert, en dat ten dien einde de volgende poincten worden vastgestelt.

A. Geene oratien van professoren zullen op kosten van den Lande gedrukt worden, als op speciaal verzoek der Heeren Curatoren.

B. Ook zullen geen vaarssen op kosten van den Lande gedrukt moogen worden, gelijk meede geene boeken, die door professooren worden uitgegeven, al was het dat dezelve bij stukken publicq zijn gedefendeert.

C. Het drukken van doctoraale dispuiten, op reekeningen als boven, zal

niet mogen geschieden, en zullen de Heeren Curatoren daartoe geene permissie moogen geeven, als alleen, in gevallen in welke de Autheur en zijne ouders buijten bedenking onvermoogende zijn, om die kosten te hoeden.

D. Dissertatien van Professoren of Studenten, die publicq sub præsidio worden gedetendeert, zullen bij continuatie wel ten kosten van den Lande moogen gedrukt worden, des deselve niet grooter zijn als ses vellen, en zal het meerdere ten laste van den Autheur koomen, dog zoo alleen Theses en geene dissertatien worden uitgegeven, zal de provincie met de onkosten van het drukken derzelver niet moogen worden bezwaard.

E. De Ordo Lectionum en de programmata zullen bij continuatie ten laste als boven gedrukt moogen worden.

F. En eindelijk zal men nimmermeer als hondert exemplaaren aan het Land in reekeninge moogen brengen, in gevallen in welke het drukken ten kosten van het zelve geoorloft blijft.

Aldus geresolveert op 't Landschapshuijs den 9 Mei 1774.

VII.

PROCLAMATIE VAN HET DECREET VAN 9 JUNIJ 1797, TOT HERSTEL DER ACADEMIE.

De Commissie van Gedeputeerden uit het Provintiaal Bestuur van Friesland, aan het Friesche Volk. U zij alle mogelijke *Heil en waare Broederschap!*

In naam en op Last der Hoogstgeconstitueerde Magt dezes Gewests, doen Wij U te weeten:

Dat het Provintiaal Bestuur van Friesland, zeer ernstig ter harten neemende, de bevordering van het Hoogst mooglijk geluk voor dat Volk, wiens Huishoudelijke belangens aan Haar zijn opgedraagen, ter daarstelling en bevestiging van deszelfs waare Vrijheid, Voorspoed en Gelijkheid van Rechten; en ten vollen overtuigd zijnde, dat daar toe niet alleen zeer nuttig, *maar onontbeerlijk is*, *de spoedige*, *gemakkelijke en minst kostbaarste* bevordering van zodanige Wetenschappen, welke kunnen dienen ter voldoening aan de éérste en noodzaakelijke Behoeften, ter verlichting van het verstand, ter beschaaving der Zeeden en dus hier door, ter daarstelling van het grootst en duurzaamst Heil, waar voor eene Menschelijke Maatschappij vatbaar is; oordeeld daarom dat het eene Haarer éérste onvermijdelijkste Pligten is, hier omtrent alles aan te wenden wat tot deze zo aller belangrijkste zaak kan dienstig zijn.

Het is om deze zo gewigtige redenen, dat dit Bestuur ons gelaste, om haar te dienen van Consideratiën en Advijs, over den zeer vervallen Toestand der eertijds zo bloeijende en alom hooggeroemde Lands Universiteit te Franeker. Ten einde wij zo veel ons mogelijk waare, onze Pligt in dezen na vereisch der zaake te kunnen betragten, benoemden en verzogten wij hier toe eene Persooneele Commissie, ten einde over dit onderwerp, een nauwkeurig onderzoek te doen, en *zodanige Schikkingen tot Redres dezer Academie op te geeven*, *als zij dienstig en nuttig zouden oordeelen tot algemeen en bestendig Belang der Maatschappij.*

Inwoonders dezer Provintie! Vrijheid minnende Vriezen! Wij hebben het verheven genoegen U allen te moeten bekend maaken, dat deze Commissie, aan ons heeft ingeleverd, een breedvoerig Rapport over 's Lands Hooge Schoole te Franeker, behelzende een nieuw Republicainsch Plan tot herstel dezer Hooge Schoole, welk Plan door ons ter Tafel van het Provintiaal Bestuur is ingeleverd en door dit Bestuur is goed gekeurd en gedecreteerd; het welk wij gelast zijn in werking te brengen en aan U bekend te maaken, door deze PROCLAMATIE.

Het zij U dan door dezen bekend, Gij VOLK van FRIESLAND! dat Uw PROVINTIAAL BESTUUR heeft Gedecreteerd op den 9 Junij deezes Jaars, 1797:

De Academie te Franeker zal worden hersteld; en verbeterd op een nieuw Plan, dat behelsd:

I. De vacante Professoraaten zullen worden vervuld, welke zijn:

1. Een Professor in het Natuur- Staats- en Volken-recht.
2. Een Professor in het Burgerlijk en Hedendaagsch Recht.
3. Een Professor in de Kruid- en Scheikunde, als mede in de kennis der Ziekten en beoeffenende Geneeskunde.
4. Een Professor in de Ontleed- Heel- en Verloskunde, mitsgaders in de Natuurkunde van het Menschelijk Lichaam.
5. Een Professor in de Oostersche Taalen en Oudheden.
6. Een Professor in de Mathesis, Vestingbouw en Aardrijkskunde.
7. Daar zal ook zijn een Meester in de Fransche Taale.

II. Dat van de tegenwoordig aan deze Academie zijnde Professoren *vast moeten aanblijven:*

1. E. WASSENBERG, Prof. in de Taal en Oudheden der Grieken.
2. A. CHAUDOIR, Prof. in de Wijsbegeerte en Sterrekunde.
3. J. W. DE CRANE, Prof. in de Geschiedenissen, Welsprekendheid en Dichtkunde.

III. Dat de twee Hoogleeraren in de Godgeleertheid en Kerkelijke Geschiedenissen, welke zijn de Burgers J. VAN VOORST en L. MEIJER, *voor als nog* aan deeze Academie moeten aanblijven, tot dat de binnen kort op handen zijnde verandering door de Constitutie, omtrent de Theologische Faculteit, in daadelijke werking worde gebragt.

IV. Dat deze voorgemelde Wetenschappen zullen worden geleerd in die vreemde Taalen waar in men zulks gewoon is te doen, op dat de Geleertheid voor derzelver Beminnaaren aan deze Academie, tot de hoogste trap en uitgebreidste wijze aldaar kan worden beoeffend.

Dat boven dien, ter bevordering der spoedige algemeene Volksverlichting, ter aankweeking en uitbreiding van waare wijsheid en verhevene

deugden, en ter bevestiging der Republicainsche Regeeringsform, aan deze Hooge Schoole, de volgende Wetenschappen *in de Nederduitsche Taale zullen worden geleerd*, als:

1. Het Natuur- en Burger-Recht, van ieder Mensch op zich zelf en als Lid der Maatschappij.
2. Het Recht der Maatschappijen en Volkeren, zo Natuurlijk als door gemaakte Contracten.
3. De Geschiedenissen der Menschen en Volkeren in 't algemeen, en van ons Vaderland in het bijzonder.
4. De Aardrijkskunde.
5. De Nederduitsche Taalkunde.
6. De Wiskunst en Vestingbouw-kunde.
7. De Natuur- en Werktuig-kunde.
8. De Sterrekunde.
9. De Ontleed- Heel- en Verloskunde.
10. De Kruid- Scheid- en Artzenijmeng-kunde.

V. Dat ter bevordering van een *nog algemeener Nut dezer Academie*, aan 42 behoeftige Jongelingen eene ondersteuning zal worden gegeeven uit de Cassa door het Provintiaal Bestuur *afzonderlijk voor de Academie geschikt*, ter Somma van één hondert Guldens ieder in 't Jaar, om daar door braave, geschikte, doch onvermogende Jongelingen, zonder onderscheid van Religie, aan deze Hooge Schoole, door de beoeffeninge van nuttige Kunsten en Wetenschappen zelf gelukkig te maaken en verdienstelijk aan het Vaderland, volgens het Plan dat nader zal worden bekend gemaakt.

Van deze 42 Jongelingen worden 21 opgeleid in bepaalde Wetenschappen alleen door de Nederduitsche Taal, tot onderwijzers der Jeugd in Schoolen dezes Gewests. De andere 21 kunnen door de Latijnsche Taal zich oeffenen in zodanige Wetenschappen of andere Taalen als zij zelf zullen verkiezen.

Alle deze Jongelingen moeten Jaarlijksch voor de Curatoren en Professoren dezer Hooge Schoole, in het openbaar een Examen doen, en de meest vorderenden zullen Eereprijzen ontvangen.

Tot deze Eereprijzen worden ook die geene toegelaaten, welke op eigen kosten aan deze Academie studeeren, mits zich aan dit publiek Examen onderwerpende.

VI. Dat 'er vier Curatoren over deze Academie zullen worden benoemd tot een vast bepaald en welgeregeld Hoofdbestuur.

Twee dezer Curatoren moeten die Taale verstaan in welke de Hooge Geleerdheid word onderweezen, op dat deze kunnen nagaan en mede be-

oordeelen de vorderingen dier Leerlingen welke door die Taale worden onderwezen.

De twee andere Curatoren mogen de Latijnsche of zogenaamde Taale der Geleerden *niet* verstaan, op dat men hier door te wisser waarborg hebbe, dat de bevordering *der algemeene Kundigheid* door middel der Nederduitsche Taale alléén, overeenkomstig het groot algeméén belang, *bestendig worde waargenomen* en *duurzaam in stand blijve.*

Zie daar Volk van Vriesland! den Hoofdzaakelijken Inhoud van dat Plan waarop uwe Hooge Schoole te Franeker, volgens Decreet van Uw Provintiaal Bestuur thans door ons daadelijk word ingerigt.

Een Plan, dat ten oogmerk heeft om *U den toegang tot alle nuttige Wetenschappen te openen, gemakkelijk* en *min kostbaar te maaken*, op dat Gij, uwe dierbaare Kinderen en alle uwe Nakomelingen, door de zo noodzakelijke, aangenaame, ja allerheilzaamste Beoeffening des Verstands, in alle redelijke Kennis, door Wijsheid, Deugd en Godsdienst, altoos-duurend gelukkig zijt, tot de hoogstmogelijke Trap en een Licht moogt worden voor dit Gemeenebest, ja voor de gantsche wereld!!!

Burgers! beoordeel dit oogmerk, beproef de middelen, en zijt daar in zo gelukkig als Wij hier in tot nog toe zijn! Een vast Plan van bestaan voor deze Hooge Schoole is door de Hoogst Geconstitueerde Magt dezes Gewest Gedecreteerd!

Alle Professooren hebben Wij reeds beroepen waar van Wij op één na de aannemende antwoorden hebben ontvangen, van wien Wij het ook binnen kort verwagten; de Fransche Meester is reeds op zijn Post.

De Hoogleeraaren welke hunnen Posten hebben aangenomen, zijn:

I. J. H. Voorda oud Professor te Utregt, als Hoogleeraar in het Burgerlijk en Hedendaags Recht.

II. J. Mulder 's Lands Operateur en Lector in de Ontleed- Heel- en Verloskunde te Leeuwarden, als Hoogleeraar in de Ontleed- Heel- en Verloskunde in het Nederduitsch.

III. C. Allardi Medicinæ Doctor en Stads Anatomicus te Groningen, tot Hoogleeraar in de beoeffenende Geneeskunde, Scheid-, en Kruidkunde; met Commissie om over de Scheid- Kruid- en Artzenijmeng-kunde, aan des begeerende in 't Nederduitsch te onderwijzen.

IV. J. P. Tholen Lector Matheseos & Architecturæ Militaris te Franeker, als Hoogleeraar in de Mathesis, Vestingbouw en Aardrijkskunde in het Nederduitsch.

V. E. J. Greve Representant ter Nationaale Vergadering representeerende

het Volk van Nederland. Als Hoogleeraar in de Oostersche Taalen en Oudheden.

Vervolgens zijn de Werkzaamheden der 3 voorgemelde vast aanblijvende Professoren aldus bepaald, als:

I. E. WASSENBERG tot Hoogleeraar in de Grieksche Taal en Oudheden, benevens in de Nederduitsche Taalkunde.

II. A. CHAUDOIR tot Professor in de Wijsbegeerte en Sterrekunde, met Commissie om de Proefondervindelijke, Natuur-, Werktuig- en Sterrekunde ook in het Nederduitsch te onderwijzen.

III. J. W. DE CRANE tot Hoogleeraar in de Historie, Welspreekendheid en Dichtkunde, benevens de algemeene Geschiedenis der Menschen en Volken, en de Vaderlandsche Geschiedenis in het Nederduitsch.

Voorts zijn tot Curatoren over deze Hooge Schoole benoemd: welke hunne Posten hebben aangenomen, de Burgers G. COOPMANS Medicinæ Doctor te Franeker als Latinist,

EISE EISINGA te Franeker; en

YME FREERKS TIGCHELAAR te Makkum als Nederduitsche.

Zullende de tweede Latiniste Curator eerstdaags worden aangesteld.

Wat ten laatsten *de Theologische Faculteit* aangaat, hier over heeft het Provintiaal Bestuur nader moeten denken en beschikken, nademaal Professor J. VAN VOORST deze Academie verlaat, door het aanneemen van het Leeraarambt te Arnhem; en na rijpe Deliberatien noodzaakelijk gevonden ter voorkoming van het verval van het Godgeleerd Onderwijs aan deze Hooge Schoole, en ter bevordering der volstrekt noodige openbaare Godsdienst Oeffening, hier omtrent een nadere besluit te moeten maaken en in deze om gemelde reden, *niet* na de inrigting eener nieuwe Constitutie te kunnen nog te mogen wagten, te meer om dat de Kerk van den Staat is afgescheiden, waar door geene Geconstitueerde Magt hoe genaamd eenige aanstelling van Theologanten ter uitvoer kan brengen, nog de onkosten daar van uit de Algemeene Cassa kan betaalen.

Om egter het Algemeen hoogst mogelijk Nut onzer Hooge Schoole zo veel kan zijn te bevorderen, en de zo nodige openbaare Godsdienstoeffening kragtdaadig door alle gepaste maatregelen te ondersteunen, en aan te kweeken, zo heeft dit Provinciaal Bestuur beslooten, *om aan alle Godsdienstige Gezintheden zonder onderscheid*, niet alleen vrijheid te geeven, maar uit te nodigen om *op eigen* kosten Hoogleeraars elk na zijne gevoelens en denkbeelden aan de Academie te Franeker te plaatzen.

Het is ten dien einde dat wij door de Hoogst Geconstitueerde Magt

dezes Gewests, gelast en geauthoriseerd zijn, ook deze zaak ter uitvoer te brengen.

Ter bevordering van dit zo heilzaam Oogmerk en om daar door, de ons opgelegde aangenaame Pligt te betragten, zo hebben Wij het daar toe dienstig, ja noodzakelijk geoordeeld, dat ten dien einde eene Commissie der Leeraren uit ieder Gezindheid zonder onderscheid van Religie, met de Curatoren der Academie hier over in Conferentie treede, om te hooren het geen ter bevordering dezer zo belangrijke zaake, kan worden voorgedraagen, om daar van door een ieder aan de Leden zijner Geloofsgenooten opening te geeven ter vrije en onbelemmerde overweeging, en spoedig besluit.

Hier toe is het, dat Wij op Maandag den 28 Augusti éérstkoomende, des morgens om tien uur uit ieder Godsdienstige Gezindheid eene Commissie verzoeken, bestaande uit één Leeraar van ieder Classe, Societeit of andere Hoofdverdeeling, als ieder in de zijne gewoon is te maaken, om als dan te Franeker in een Academie kamer hier over met de Curatooren deezer Hooge School in onderhandeling te treeden, ten welken einde zig ter tijd en plaatze voorschreeven, Curatoren zullen bevinden om aldaar de Commissies ter deliberatie te ontvangen.

Op dat deze ter kennisse van een ieder koome, ter bereiking van het bedoelde algemeene welzijn, zal deze Proclamatie alomme worden bekend gemaakt en aangeplakt, alwaar men zulks gewoonlijk is te doen, boven dien zo veel mogelijk aan de Leeraaren worden bekend gemaakt, om hunne Gemeenten hier van nader te onderrigten.

Aldus gedaan op 't Collegie binnen Leeuwarden den 5 Augustus 1797.

Het derde Jaar der Bataafsche Vrijheid.

De Commissie van Gedeputeerden uit het Provinciaal Bestuur van Friesland, Waarneemende de Zaaken van het Collegie.

C. ONEIDES, Vt.

Ter Ordonnantie van Hetzelve,

C. N. VAN DER LET.

VIII.

BERIGT AAN HET FRIESSCHE VOLK

Betrekkelijk de Plegtigheden, *op den* 14, 15 *en* 16 *November l.l.*, *tot herstel en verbetering der Academie te Franeker.*

HEIL en BROEDERSCHAP! *door algemeene verlichting tot wijsheid en deugd!*

Hadden Wij bij herhaaling het streelend genoegen, de goede uitslag Onzer pogingen, tot herstel van Uwe Academie te Franeker, in het daarstellen van een Collegie van Curatoren en het vervullen van onderscheidene openstaande Hoogleeraars Ampten, openbaar te maaken; thans, daar de Curatoren zo wel als de nieuw benoemde Hoogleeraars, openlijk aan hunne Posten zijn toegewijd, kunnen wij het luisterijke, waar meede deze der Vriezen waardige gebeurtenis, ter uitvoer gebracht is, niet ongemerkt voorbij gaan. Om egter in dezen met alle nauwkeurigheid te werk te gaan, hebben Wij vooraf het Rapport van Onze Commissie, welke bij al de plegtigheden is tegenwoordig geweest, willen afwagten, het welk nu voor enige dagen is uitgebragt.

Om de plegtigheid alle mogelijke luister bij te zetten, hadden Uwe vertegenwoordigers, het PROVINCIAAL BESTUUR van Vriesland, eene Commissie afgevaardigd, bestaande uit de Burgers VAN DER WAL, HOBBEMA, DORHOUT, en v. D. LINDE, en uit Onzer midden waren de Burgers CUPERUS en HOEKSTRA afgevaardigd. Deeze vereenigde Commissien vertrokken met hunne Ministers en boden, den 14 November 's morgens uit Leeuwarden, en arriveerden omstreeks 11 uur te Franeker, wiens Ingezetenen, gevoelende het belang voor haar welvaard, uit de herstelling der Academie voortvloeijende, vol vreugde was. Bij het naderen der Commissies wierden de Kanonnen van de wal gelost en een aantal Vlaggen wapperden op de Academie, de groote Toren, het Stadhuis, en Burger Societeit. Zo dra de Commissies in hun Logement gekomen waaren, wierden dezelve, door den Rector Magnificus der Hoogeschool, eene Commissie uit het Gerecht der Stad, en door de

Burger en Militaire Commandanten verwelkomd, en eene eere Wagt voor het Logement geplaatst.

Na dat de Professor GREVE 's namiddags te 2 uur bij de Academische Senaat, door onze Commissie was binnen geleid, op dezelve wijze, als voorheen de andere nieuwe Professoren geintroduceerd waren, en deze Commissie van die verrichting terug gekeerd was, begaven zich de vereenigde Commissies na het Stadhuis, alwaar zich ingelijks de nieuwe Curatoren vervoegd hadden.

Weldra verscheen aldaar mede de Rector Magnificus, met de gantsche Academische Senaat in hunne Plegtgewaaden, en eene Compagnie Gewapende Burgers vervoegde zich voor het Stadshuis om de trein te geleiden.

Onder het luiden van alle de Klokken en het bulderen van het Geschut, ging dan de volgende Statelijke optogt, van het Stadshuis na de Academie.

1. Een Detachement Gewapende Burgers.

2. Twee Boden van het PROVINCIAAL BESTUUR.

3. De Commissie uit het PROVINCIAAL BESTUUR, met een hunner Ministers.

4. De vier nieuwe Curatoren der Academie, twee aan twee.

5. Twee boden van de Commissie van Gedeputeerden.

6. De Commissie uit de Gedeputeerden met hunne Minister.

7. De beide Pédels der Academie met hunne Staffen.

8. De Rector Magnificus en Senaat twee aan twee, met de Secretaris der Academie.

9. Twee Stads Boden.

10. Het gansche Gerecht der Stad Franeker twee aan twee.

11. Een Detachement Gewapende burgers.

Na dat deze trein de Senaatkamer was binnen getreden, plaatsten zig de Commissien met de Curatoren en het Gerecht der Stad aan de eene, en de Rector Magnificus met de Senaat aan de andere zijde der Zaal, terwijl de Gewapende Burgers voor het gebouw der Academie post hielden.

De Burger VAN DER WAL deed in de eerste plaats eene treffende en wel uitgewerkte Aanspraak, handelende voornamelijk over het algemeene nut en het voordeel voor eene geregelde Maatschappij, het welk uit de bevordering der Wetenschappen en Geleerdheid voortvloeid, leidende daaruit af, de redenen welke het Provinciaal Bestuur van Vriesland noopten, om *met alle kragt aan* de herstelling van deze Academie te werken, en besluitende met Heilbede voor de Bloei en Welvaard van de Hoogeschool.

Hierop vatte de Burger CUPERUS het woord, en schetste met nadruk de slegte staat, waarin de Kunsten en Wetenschappen in dit Gewest vervallen waaren, brengende voor de pogingen tot herstel aan het Provinciaal Bestuur wel verdiende lof en dankbetuiging toe, bepaalende zig voornamelijk op de verkeerde inrigting, welke in veele lagere Schoolen plaats heeft, zo dat de Jeugd in dezelve veeleer bedorven, dan tot nuttige Leden der Maatschappij gevormd word, beloovende intusschen ook in dezen opzigte veel goeds uit de verbeterde inrigting der Hooge School, om dat daarin ook op het Schoolwezen gelet is, dragende daar op aan de Senaat de 4 nieuw benoemde en aangestelde Curatoren voor, ter bevordering van het verheven doel des Provintiaalen Bestuurs door het herstel en verbeterde inrigting dezer Academie, en besloot met zeer ernstige zegenwenschingen tot Heil des Volks.

Dit een en ander wierd van wegens de Senaat der Academie, door de mond van den Rector Magnificus E. WASSENBERGH, op eene gepaste wijze beantwoord. Hartelijke dankbetuiging aan het Provinciaal Bestuur, het welk op het zelve ogenblik bijna, waar op de eerste Nationaale Vergadering de Vriesche Hoogeschool met eene geheele ondergang bedreigde, besloot haar kwijnend hoofd wederom op te heffen, en aan het Collegie van Gedeputeerden voor de nauwkeurige zo wel als vaardige uitvoering van dit besluit, maakten het eerste gedeelte van deze Aanspraak uit, waar van het overige aan Curatoren gericht was.

De spreker betuigde »het genoegen der Senaat, in de verkiezing van den »Wijsgeerigen TIGCHELAAR, en den wegens zijn uitmuntend Planetarium be-

»roemden EISINGA die uit het Provintiaal Bestuur, voorheen Gecommitteerd »tot de zaaken van de Academie, reeds meermaalen getoond hadden, hoe »veel belang zij in derzelve Welvaard en Bloei stelden;" hij wende zig na »den Burger TER HORST met het vrolijk vooruitzigt, van ook in dezen eenen „getrouwen beschermer te zullen vinden," beveelende voornamelijk aan den „zelven, »om de Inwooners van Leeuwarden, zijne Stadgenooten, zooveel »mogelijk terug te brengen, van hunne schandelijke gewoonte, om hunne »Kinders na andere Hoogeschoolen te zenden, met voorbij gaan van deze hunne eigene Academie," en eindelijk wenschte hij »zich zelf en de gantsche »Hoogeschool geluk met den zeer geleerden COOPMANS, thans de oudste en eerste der Curatoren," doende in allen opzigte hulde aan 's Mans uitmun- »tende verdiensten, en betuigende »zijne bijzondere blijdschap over de her- »stelling van den zelven, uit een gevaarlijke ziekte, geduurende welke onlangs »en met reden, voor zijn leeven bedugt geweest was." In het algemeen verzogt de Rector Magnificus in allen opzichte de bescherming van Curatoren voor de Academie en besloot met gepaste zegenwenschen.

Na dit alles trad de grijze COOPMANS uit de kring en betuigde, met eenen vuurigen ijver, aan zijne Jaaren zo zeldzaam eigen, hoe zeer hij zich in alle deze Gebeurtenissen verheugde, zeggende het Provintiaal Bestuur, het Collegie en den Rector Magnificus met de Academische Senaat, elk in zijne betrekking en na de aard der omstandigheeden ernstig dank, en beloofde mede uit naam der andere Curatoren om alles, wat in hun vermogen is, toe te brengen, tot wederherstelling der Academie, verrassende ten blijke hier van allen den tegenwoordig zijnde, met een geschenk *van uitgegevene en onuitgegevene geschriften van den beroemden Heinsius*, en nog drie andere oude Manuschripten. Eindelijk wenschte de Curator COOPMANS het Gerecht der Stad Franeker geluk, met de pogingen tot herstel van deze Academie, en verzogt hetzelve in alles mede te werken tot bevordering der Bloei en Welvaard van dezelve.

Daarna ging de geheele Trein weder te rug na het Stadshuis, zijnde nu de Curatoren, als Leden der Academie, tusschen de Commissies en de Senaat geplaatst.

Dus liep de Plegtigheid van de eerste dag geregeld ten einde.

Den 15 den 's morgens 9 uur vergaderden de Commissies, de Curatoren het Gerecht en Professoren VOORDA, ALLARDI, en GREVE, (de Oratores van

deeze dag) op het Stadshuis, alwaar zig ook eene Commissie uit het Hof van Justitie vervoegd had om de Plegtigheden bij te woonen. De Rector Magnificus en Senaat vergaderden in de Senaat kamer. Op dezelve wijze als de voorige dag wierden de eerstgenoemde, door de laatste afgehaald onder het luiden der Klokken en het Schieten met Kanon.

De Trein was nu op de volgend wijze ingerigt:

1. Een Detachement Gewapende Burgers.

2. Twee Boden van het PROVINTIAAL BESTUUR.

3. De Commissie uit het PROVINTIAAL BESTUUR, met een hunner Ministers.

4. Twee boden van de Gedeputeerden.

5. De Commissie uit de Gedeputeerden, met een hunner Ministers.

6. De Pédels der Academie, met hunne Staffen.

7. De Curatoren COOPMANS en TIGCHELAAR en tusschen den zelven Professor VOORDA.

8. De Curatoren EISINGA en TER HORST, tusschen dezelven Proffessor ALLARDI.

9. De Rector Magnificus en in rang volgende Hoogleeraar GREVE tusschen dezelven.

10. De overige Professoren twee aan twee, met de Geheimschijver der Senaat.

11. Twee Boden van de Raad van Justitie des Frieschen Volks.

12. De Commissie uit de Raad van Justitie des Frieschen Volks.

13. Het Gerecht der Stad Franeker.

14. Een Detachement Gewapende Burgers.

De Gewapende Burgers hielden wederom post voor de Academie, en de Trein een ogenblik in de Senaat kaamer vertoefd hebbende, ging in dezelve orde in de Academie Kerk. Aldaar hield de Proffessor VOORDA eerst eene Latijnsche Redevoering *de Romanis Justiniani legibus in regno Neapolitano Longobardico usu proelatis non postpositis.* — De Proffessor ALLARDI, *de summa mentis voluptate ex ipso artis sanandi usu haurienda*, en Proffessor GREVE, *de nexu, qui Studium Litterarum Orientalium ceterasque artes et disciplinas humaniores intercedit indivulsus.*

Bij het inkoomen in de Kerk, tusschen de Oratien en na dezelve, wierd een schoon Muzicq gemaakt.

Dit afgelopen zijnde wierden de Orators in de Senaatkamer, door den oudsten Curator verzogt om hunne Oratien, met bijvoeging van eene Nederduitsche vertaaling, op 's Lands kosten te laaten drukken; waarna men terug keerde na het Stadshuis, zijnde nu de Orators weder op hunne Plaatzen, bij de andere Proffessoren gerangschikt.

Hier mede nam de Plechtigheid van de tweede dag een einde.

Den 16de ging alles in dezelfde order als de vorige dag, met verandering der Oratores.

De Hoogleeraar SWILDENS handelde *over de ontzettende merkwaardigheid van dit laatste tijdperk onzer agtiende Eeuw, en dezelfs gewigt voor het recht der Natuur, des Staats en der Volkeren.* — De Hoogleeraar MULDER stelde voor *de redenen* waarom *de Nederlanders in het algemeen zeer weinig tot verbetering en uitbreiding de: Heel- en Verloskunde hebben toegebracht;* — en de Hoogleeraar THOLEN sprak *over de Invloed, dien de beoeffening der Wijsbegeerte, op de Menschelijke Maatschappij, en onze verstandelijke vermogens heeft.*

Ook deze Redenaars wierden verzogt hunne Oratien op 's Lands kosten te laten drukken.

Op deze dag voornamelijk, was het Academisch Auditorium of Kerkgebouw geheel opgevuld met Toehoorders, van alle Oorden uit dit Gewest bij een gevloeid, welke buitengewoone menigte, door dien voorheen geene Nederduitsche Redevoeringen gehouden wierden, was uitgelokt.

In de Senaatkamer deed de Burger STAAL uit naam der Raad van Justitie eene Aanspraak, bevattende het genoegen des Raads over de herstelling der Academie, gelukwenschingen aan de nieuwe Curatoren er Proffessoren, met Heilbede tot het wel gelukken der pogingen van allen.

Na dat de Trein wederom op het Stadshuis gekomen was, scheide men.

Dit alles afgelopen zijnde, was in het Logement de Valk, een Diné voor gemelde Commissies, Curatoren, Professoren, het Gerechte der Stad, de Gereformeerde, Roomsche Catholique en Doopsgezinde Leeraars van Franeker, de Burger en Militaire Commandant dier Stad, de Rector en Preceptor der Latijnsche Schoole, en de Stads Schoolmeester.

Tegen de avond wierden de Commissies, uit naam der Burger Societeit en Gewapende Burgermagt op de Societeit verzogt, zijnde dit Gebouw, als mede de Burgerwagt kamer geïllumineerd. De Commissies aldaar verschenen zijnde, deed de President der Societeit eene aanspraak aan het Provinciaal Bestuur, Collegie, Curatoren, en Academische Senaat, betuigende daarin het genoegen, het welk de Societeit en gewapende Burgerij over het Herstel der Academie gevoelde, zich tevens in aller vriendschap aanbeveelende; het welk door de Presidenten der Commissies der Curatoren en de Rector Magnificus op eene gepaste wijze beantwoord wierd.

Friezen! dus liep deeze gewigtige, deeze zo belangrijke, deeze zo roemwolle Gebeurtenis in alle order af; *toon door daaden*, dat gij de zorg van uwe Vertegenwoordigers tot bevordering van uwe *algemeene welvaart, waar van de bloei der Wetenschappen eene der voornaamste bronnen is*, niet geheel onwaardig zijt. Zend uwe Zoonen aan *uwe eigen Hooge School* om in alle Takken van Geleerdheid onderwezen te worden, op dat gij ook in dezen, uwen ouden roem herwinnen moogt, en Wij, zo wel als onze Nabuuren, *op Mannen boogen, welke een Licht zijn voor de gantsche Waereld!!!!*

Actum Leeuwarden
den 8 December
1797.

Uit naam der COMMISSIE *van* GEDEPUTEERDEN, *waarneemende de Zaaken van het* COLLEGIE.

C. N. VAN DER LET.

1.

2.

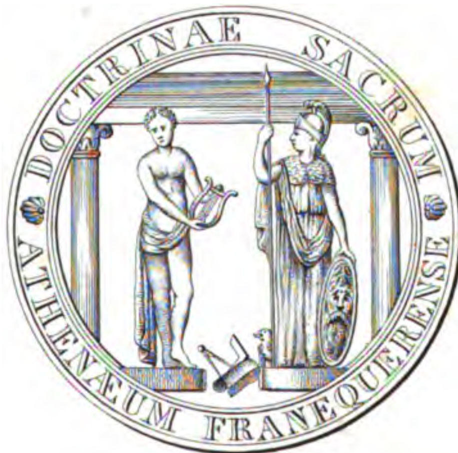

3.

NOBILISSIMO
DOCTISSIMO QVE
IVVENI
GISBERTO VERSCHVIR
QVVM SVPREMOS IN
IVRE HONORES IPSO
SECVLARI FESTO MAIORVM
MORE CAPESSERET HONO
RIS ERGO DONAVERVNT
POTENTISSIMI
FRISIAE ORDINES
ↀↄↀↄCCLXXXV

4.

1. Zegel van den Senaat der Hoogeschool.
2. Gedenkpenning van het tweede Eeuwfeest in 1785.
- Gouden penning, in 1785 vereerd aan de drie studenten, die met de kap promoveerden.
4. Zegel van den Senaat der studenten van het Athenæum te Franeker.

